יעקב מרגלית

גורדוניה בפולין

יעקב מרגלית

גורדוניה בפולין

הוצאת ארכיון „גורדוניה־מכבי הצעיר" ע"ש פנחס לבון בחולדה

(איחוד הקבוצות והקיבוצים)

תש"ם ★ 1980

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

שלמי תודה

לחברים הרבים שסעדוני בעצתם הטובה ובחסד זכרונם, ובמיוחד לאלה אשר מסרו תעודות ותצלומים — וכך זכינו יחד להחיות פרק עברנו המשותף.

לברכה מיוחדת ראויים החברים אשר עברו על טיוטת החיבור, ועל כולם — אריה אבנון מחולדה שעזר בהבאת הספר לדפוס.

*

ראשי תיבות וקיצורים

הפוה"צ — הפועל הצעיר	ההה"צ — החלוץ הצעיר
צ"צ — צעירי ציון	השה"צ — השומר הצעיר
חה"ק — חבר הקבוצות	הנה"ר — הנהגה ראשית
א"ג — איגוד גורדוניה	הנה"ג — הנהגה גלילית
הקה"מ — הקבוץ המאוחד	הנה"ע — הנהגה עליונה

פוע"צ־צ.ס. גם: פוע"צ־צ"ס) — פועלי ציון־ימין

צ.ק. (צענטראל קאמיטעט) — וועד מרכזי

מאת ההוצאה

ארכיון גורדוניה־מכבי הצעיר על שם פנחס לבון בחולדה החליט לפרסם סידרת ספרים להנחלת מורשת „גורדוניה" בשם: „כתבי גורדוניה־מכבי הצעיר". כהתחלה סומנו שלושת הספרים הבאים:

1. „גורדוניה — תנועת נוער עממית חלוצית" — ספר רב־כמות, ונקוה שיהיה גם רב איכות, המביא מתולדות התנועה בעולם, מהגותה הציונית, הסוציאליסטית, מדרכי חינוכה, מהשקפותיה על הקבוצה — והמספר על מפעלה הקבוצתי בארץ. הספר יחזיק כ־560 עמודים ויופיע באביב 1980.

2. „המכבי הצעיר" — סיפורה של תנועה שהורתה ולידתה בארצות מערב ומרכז אירופה, שהתאחדה עם גורדוניה בשנת 1941 — ויחד פעלו במסגרת „חבר־הקבוצות" ובתנועה החינוכית המאוחדת בארץ ישראל ובארצות אירופה בימי המלחמה ולאחריה. הספר נמצא בתהליך עריכה סופית.

3. „גורדוניה בפולין" — חיבורו של יעקב מרגלית, חבר קבוצת משמר השרון. המחבר השקיע מאמצים רבים ושקידה הראויה לציון עד שזכה להביא את פרי עמלו לדפוס. אנחנו רואים בספר זה תרומה חשובה לחקר גורדוניה לארצותיה ועל כן החלטנו לפרסם עבודה זו כראשונה מבין שלושת הספרים שהוזכרו לעיל.

★

„גורדוניה" נולדה בגליציה בשנת 1922. באופן ספונטני קמו סניפים ללא כל יד מכוונת או מרכז תנועתי, וקראו לעצמם לרוב „אגודת א.ד. גורדון" ובשמות דומים. מפלגת העבודה הציונית „התאחדות" בגליציה סייעה ככל שיכלה לצעירים אלה עד שנבחר ה„ועד המרכזי הראשון" של גורדוניה בלבוב בשנת 1925. התנועה

הצעירה התפשטה בוזמנית כמעט בכל מחוזותיה של פולין ונטל ניהולה נפל על שיכמו של „הועד המרכזי" בלבוב, אשר לא היה מסוגל להקיף בצורה יעילה את רשת הסניפים, הן מחמת מחסור בכוחות חינוכיים וכן בגלל מצוקה כספית שליוותה את תנועתנו במשך כל שנות קיומה.

בינואר 1928 התכנסה בלבוב הועידה הכל־פולנית הראשונה של „גורדוניה" („הועידה המחוקקת") ובה הוחלט בין היתר — להקים מרכז נפרד בלודז' לפעולה בפולין הקונגרסאית. (ליצנים טענו ש„גורדוניה" חילקה את פולין בפעם הרביעית...)

מאז חל מפנה עצום ובאה תנופה רבה בחיי התנועה בפולין. כוחות צעירים מקומיים, בעיקר מקרב תלמידי בתי ספר התיכוניים העבריים, הפיחו רוח רעננה והעלו את פולין למעמד חשוב במפת גורדוניה העולמית.

באותה שנה — 1928 — הוקמה בלודז ההנהגה העליונה של גורדוניה בהדרכתו של פנחס לוביאניקר־לבון, ואתו — ישעיהו שפירא, צביה גורדון־כהן, אליעזר וילדר וחברים אחרים. לודז הפכה לבירתה העולמית של „גורדוניה".

חיבורו של יעקב מרגלית נכתב כמחקר לכל דבר עם תיעוד ומקורות; יחד עם זאת הוא מוגש בהרבה חום לב וברגישות לנושא, המאפיינים אדם שהקדיש את שנות נעוריו לגורדוניה ומילא בה תפקידים מרכזיים ושליחויות והוא שייך לאנשי ההגות שלה ולדבריה.

אנו מגישים ספר זה לידי הקוראים בהתרגשות כנה על שזכינו להגשים חלומם של רבים ולהחיות את האפופיאה של תנועתנו הייחודית, היא „גורדוניה" בפולין.

חולדה, טבת תש"מ — ינואר 1980.

אריה אבנון

גורדוניה בפולין

גורדוניה מתכוונת לחינוך האדם
ולהגשמת הציונות העובדת

/ מהחלטות דנציג /

צעדים ראשונים
(עד סוף 1927)

ראשיתם של הדברים והמעשים שעליהם נבוא לספר היה בוועידת היסוד של ה„התאחדות" בפרג. לא נרחיק עדותנו עד ראשית המאה כאשר הופיעו ראשוני „צעירי ציון"[1] משום שהמאורעות הכבירים שהתרחשו בסופה של מלחמת העולם הראשונה (1914—1918) — הצהרת בלפור, המהפכה הבולשביקית, חורבנה של יהדות רוסיה והקמת המדינות הלאומיות במזרחה ובמרכזה של אירופה — עיצבו מציאות שהביאה להתארגנות יהודית לפי קווי העולם החדש שהתגבש כתוצאה של שנויים אלה.

בפסח תר"ף — מרץ 1920 התכנסו בפרג שבצ'כוסלובקיה נציגים של שלושה ציבורים, שראו עצמם קשורים ברוח ובדרכי הגשמה, לשם הקמת ארגון אשר יטול על עצמו את בנינה של ארץ ישראל בעבודה. „הפועל הצעיר" שהתחשל בסבלות הרעב והבידוד בארץ ישראל הטורקית, ועתה — עם הכיבוש האנגלי — נדרך להחשת ההגשמה הציונית ע"י עליה וכיבוש עבודה; ארגוני „הפועל הצעיר" במרכז אירופה, ובעיקר המפלגה בגרמניה; בימי המלחמה הגיעו לגרמניה מכתביו לגולה של אהרון דוד גורדון ועוררו הד עמוק בקרב הנוער היהודי מבני המקום ומקרב המהגרים מהמזרח.[2] עתה, עם תום המלחמה, נמשכה תסיסה מבורכת, שהודרכה ע"י ארלוזורוב הצעיר ומרטין בובר, ואשר התכוונה למזג את הפאטוס הלאומי והמוסרי של „הפועל הצעיר" בא"י עם סוציאליזם הומניסטי ולא מעמדי; „צעירי ציון" ממזרח אירופה, שהפכו לתנועה של המוני נוער יהודי עקור, בברית המועצות הצעירה ובמדינות החדשות שהוקמו על חורבותיה של האימפריה הצארית, והם כבר נשאו אתם את סימני הפילוג הצפוי בין בעלי ההגדרה הסוציאליסטית הנחרצת לבין הדבקים בתפיסה העממית והחוששים לסטות מהקוו העקבי של עליה חלוצית ותחית השפה העברית עקב תהליכי הקצנה, שתיגזר, לדעתם, ע"י קבלת אידיאולוגיה סוציאליסטית מפורשת.[3]

אותה וועידה בפרג תזכר ככנוס רב השראה בזכות ייחודם האינטלקטואלי והמוסרי של משתתפיו; נאמרו בה דברים חשובים שהפכו להיות לאבני יסוד בבנינה של תנועת העבודה הציונית. הוקמה שם „מפלגת העבודה הציונית העולמית — התאחדות הפועל הצעיר ו„צעירי ציון", שנתכנתה בקיצור „התאחדות". ההגדרה של מהות המפלגה החדשה נדחתה להזדמנות אחרת בגלל הבדלי כוונות וכיוונים בין שלושת

המרכיבים. „הפועל הצעיר" הארצישראלי שלל למפרע הגדרות פרוגרמטיות; החיים עצמם חייבים להדריך מעשי אדם וחברה; הנסיון היהודי של התפצלות מפלגתית החדיר אי אמון כלפי ניסוחים מילוליים ההופכים להיות חי הנושא את עצמו והמתפתחים מעצמם בדרך דיאלקטית של חידוד הבדלים והקצנה. לעומתם סברו החברים מאירופה כי ראוי לקבוע דברים ברורים שינחו את המפלגה החדשה; בזאת הסכימו החברים מהמזרח ומהמערב. הראשונים — הושפעו מלהטה של המהפכה שהילכה בארצות מוצאם ואילו החברים מגרמניה, אוסטריה וצ'כיה היו אמונים על ספרות סוציאליסטית ולא קבלו בלב שלם את הרתיעה של הארצישראלים מניסוחים אידיאולוגיים בהירים.

חרף הדגשים השונים גברה הרגשת הזהות הבסיסית ולכן הוסכם להסתפק בהכרזת השותפות הרעיונית והארגונית: „מטרה אחת משותפת מאחדת את כולם והיא — יצירת חברה עברית חופשית בא"י על יסודות של עבודה עצמית בלי מנצלים ומנוצלים".[4] מתוך אמונה ותקווה כי המציאות האכזרית של הגשמת הציונות תיישר את ההדורים בין החלקים השונים של המפלגה. אכן, שנות קיומה של „התאחדות" מאופיינים בניסוי מתמיד של גישור על פני הבדלי גוונים ונטיות שבאו לידי ביטוי כבר בשעת לידתה בפרג.

אך בשאלת יסוד אחרת — ההגשמה החלוצית — לא היה וויכוח והכל קבלו את עמדת „הפועל הצעיר" אשר ראה במפלגות־האחיות בגולה חיל מילואים לעליה ולעבודה. היה ברור לכול כי המפלגה החדשה בגולה היא רק צורת מעבר וכי כל חבריה חייבים לעלות ארצה במוקדם או במאוחר ולהצטרף למחנה העבודה. לפי תדמית מיסדיה חייבת ה„התאחדות" להיות מפלגת חלוצים; וכך היא נולדה לכתחילה עם נפש חצויה. גם בעלי כוונות חלוציות כנות ביותר חיו בארצותיהם בתוך מציאות יהודית אפורה של דאגות פרנסה ובעתות של הפסקות עליה או הגבלתה לסירוגין; ואתם יחד השתייכו למפלגה חברים אשר לא חשבו על עליה קרובה ובינתיים שקעו — מרצון או מתוך השלמה — ב„געגענווארטס־ארבייט" (פעילות הווה לביצור יהדות הגולה) כדרך שאר המפלגות הציוניות.

נוכחותם בוועידה של שליחי „הפועל הצעיר" והופעתם המרשימה והסוחפת מבחינת השלמות הרעיונית והלהט המוסרי עוד הבליטו את הבעיה שהיתה הרת תוצאות עבור המפלגה. וכך אמר בפרג אליעזר יפה, מנסחה של תורת מושב העובדים וממיסדי נהלל:

„כל הפונים לדרכנו, הנמצאים עדיין בגולה, מנתקים בבת אחת את כל השלשלאות, אשר רותקו בהן עד כה אל החיים בארצות הגולה; וישקדו להיכון לחייהם בא"י ולהיות שם בבונים

העיקריים: חקלאים, בנאים, סוללים, חוצבים, סתתים, ספנים ועוד. ילמדו את שפתנו לדבר בה עוד בהיותם בגולה. את המהפכה הזאת יעשה כל יחיד בחייו בבת אחת ולא קמעה קמעה. ואת כל עתותיו ואת כל כוחותיו יקדיש כל יחיד להכנתו העצמית לעליה וחיים בארץ... כל עבודה אשר אינה מכוונת לצרכי העליה ורק לחיי גלות אינה נעשית על ידינו, אף בהיות זה ביכולתנו, כי כל עבודה לביסוס חיי היהודים בגולה הינה בעצם אי־ביסוס החיים בגלות; אין כל תקווה מהגלות".[5])

ניסוחים אלה, שאין אפשרות לפרשם לכאן ולכאן, לא הונחו ביסוד כל מפלגה ציונית אחרת באותה אמונת תום ובהסכמת הכל; אלא שהם לא תאמו את השיגרה של פעילות צבורית בגולה והיה ספק באם ה„התאחדות" תשכיל להתקיים כמפלגה ציונית בשמרה על „שלילת הגולה", ולו אף בנוסחה פחות קיצונית מזו שנשמעה מפי אליעזר יפה. רבים ממשתתפי וועידת פרג חשו וודאי כי לא ניתן לאחד את שני הקצוות; אין ספק, איפוא, כי כבר באותה שעה נולד הצורך בגיבוש כוח חלוצי מגשים בתוך ה„התאחדות" אשר „ישרוף את הגולה" ויבחר בקוו הגשמה עקיב — בצד ובמקביל להמון החברים אשר ישלימו עם קיומה של „התאחדות" כמפלגה ציונית נוספת, הדומה בעצם לשאר בנות מינה. באותו מעמד פרג נקבע אובייקטיבית הצורך בתנועת הנוער העממית־חלוצית „גורדוניה", אף כי הקמתה בפועל באה רק כעבור שנים מספר.

* * *

ב„גורדוניה" מקובל היה לציין את 1924 כשנת לידתה של התנועה, ואכן יש סימוכין לכך בקורותיה של התנועה בגליציה. וזאת לדעת: במדינת פולין, שקמה לתחיה בסופה של מלחמת העולם הראשונה (1918) ונתקיימה כעשרים שנה עד לפלישה ההיטלראית (ספטמבר 1939), נהוגה היתה חלוקה יהודית פנימית ל ג ל י צ י ה (היא החלק הדרומי שהיה נתון קודם לשליטת המונרכיה האוסטרו־הונגרית; אף בה היתה חלוקת משנה למערב ולמזרח; זה האחרון הוא העיקר מבחינת ענייננו) ו ל פ ו ל י ן ה ר ו ס י ת ל ש ע ב ר (בתוספת הגליל הצפוני־מערבי שהשתחרר משלטון גרמני, יהודיו היו מועטים ולא נתקיימו בו חיים צבוריים יהודיים הראויים לציון). בגליציה הקדימה ההתעוררות של הנוער ושם נולדה תנועת הנוער היהודית במובנה המקובל — וזאת בגלל פתיחותה להשפעות מרכז־אירופיות (דרך ווינה והלשון הגרמנית) וכתוצאה מהמצב המיוחד של יהודיה שהיו לחוצים בין השלטון הפולני המנצח לבין הרוב האוקראיני שהמשיך להאבק לשחרורו. באזור זה (ובעיקר בחלקו המזרחי) הוקמה ה ת נ ו ע ה מוקדם יחסית, הן בגלל הסיבות שמנינו לעיל והן הודות

לקבוצת חברים שקמה מתוך ה„התאחדות" וגילתה יוזמה וכשרון לרכז נסיונות התארגנות מקומיים למערכת אחת.

ואילו בפולין (כך נכנה לשם הקיצור את פולין המרכזית ואת אזורי הספר המזרחיים; בשטח זה חיו בשנות העשרים של המאה כשני מליון ורבע יהודים ב־500 עיירות וערים) איחרה ה ת נ ו ע ה להתארגן כמסגרת כוללת ומגבשת עד לשנת 1928, כאשר הוקם הועד המרכזי ב ל ו ד ז במקביל למרכז בגליציה שנוסד כשנתיים וחצי לפני כן. אך להבדיל מהתנועה כמהות מאחדת חזרו ונישנו נסיונות להקים ארגוני נוער מקומיים, אף כי רק מעטים שבהם הצליחו להתקיים ברציפות עד בוא עיתה של ההתארגנות הארצית.

הקמתה של חטיבה חלוצית ב„התאחדות" נגזר, כאמור, בוועידת פרג כתוצאה של הסתירה הפנימית המונחת ביסוד מפלגה פוליטית בגולה שרצתה להיות גם ארגון חלוצים. מהרגע הראשון התרוצצו ב„התאחדות" שני הרצונות; לא נערך מאבק רעיוני גלוי משום שלא נמצאו עוררין על הפרימט החלוצי; אלא שבמציאות התקיימה השניות בין צרכי ה„כאן" לבין התביעה להגשמה ולעליה ורבים הוטרדו ע"י ההשתקעות הגוברת בפעילות הגלותית. אפילו העסקנים שהתרכזו בבחירות לפרלמנטים או לעיריות לא ניסו לשנות את ההלכה המקובלת, אך לעובדות היתה השפעה מצטברת. „התאחדות" זכתה להישגים נכבדים בבחירות לקונגרסים הציוניים והיתה למפלגה הראשונה של הציונות העובדת בגולה;[6] היתה פעילה ברשת הקואופרציה היצרנית והפיננסית; חבריה ישבו במועצות עיריות ובוועדי קהילות; ועל הכל —, ב־1922 זכתה לייצוג נכבד בסיים (הפרלמנט) הפולני כשליחה של השכבות העממיות והעובדות ביהדות פולין.[7])

חבריה הפעילים שבעו נחת מהישגיהם בפולין. מצב דומה נוצר בארצות אחרות; הוועידה העולמית השלישית של „התאחדות" (ברלין, אוגוסט 1922) שהוקדשה לניסוח הפרוגרמה, נתנה דעתה לתכנית של פעילות נרחבת בגולה בנוסף לחזרה על תכנית פרג החלוצית.[8]) הפרוגרמה של ברלין כללה החלטות נחוצות ונבונות אלא שהיא עוררה אכזבה ברחבי המפלגה, ובעיקר ב„הפועל הצעיר" בא"י. משלחתו לוועידת ברלין התנגדה לחלק מההצעות וזכתה רק להצלחה חלקית בנסיונה למנוע היסט מראיית המפלגה כ„ארגון מעבר". מורת רוח זו מצאה ביטוי נרחב, הגובל בחשדנות, בוועידת „הפועל הצעיר" שנערכה בחיפה והדיה הגיעו לעיירות פולין (בעיקר דרך גליונות „הפועל הצעיר", שבעונה של המפלגה הארצישראלית).[9])

לא היה פלא, איפוא, שברחבי ה„התאחדות" גברה ההרגשה כי יש לעשות להחזרת שווי המשקל בכיוון חיזוק המגמה החלוצית. היו אלה

ימי שפל בעליה בהפסקה שבין העליה השלישית והרביעית. החברים חיו בהרגשה כי יש לעשות יותר בכדי לפרוץ את חוסר המעשה הציוני ולעורר מחדש את הרוח החלוצית. בעיירות שונות החלו להרקם קבוצות צעירים שלא הצטמצמו רק לחברים שממילא התכוננו לעלות בקרוב (לשם כך הקימו אותם האנשים את סניפי „החלוץ") אלא גם בחינוך לעליה של בחורים ובנות שלא חשבו על כך מעצמם. נסיונות התארגנות אלה לבשו צורות שונות בהתאם לזיקת יוזמיהם לרעיונות ה„התאחדות", החל מהספחות ל„השומר הצעיר", דרך הקמת סניפי „החלוץ הצעיר" ועד ליסוד סניפי הסתדרות צעירים, או הסתדרות צעירי „התאחדות" גורדוניה. ברחבי המפלגה היתה מודעות עמוקה לקשרים עם „הפועל הצעיר"; מאז וועידת פרג הפך שמו של אהרון דוד גורדון למושג מוכר אף כי מעורפל לפעמים; במיוחד נפוצה מאד, והיתה לרבת השראה, דרישתו של גורדון שלא להספידו ולדבר עליו במשך שנה לאחר מותו.[10]) גזירת ההשתקה הגבירה את הענין בו בתור מבטא רעיונותיו וערכיו המוסריים של „הפועל הצעיר" במיטבו. כבר אז, ובמשך כל שנות העשרים, נפוצו בפולין מאות גליונות של השבועון „הפועל הצעיר" והם שמשו גשר בין המחנה המגשים לבין המוני קוראים — ושומעים, שבאזניהם נקראו המאמרים ותורגמו ליידיש — בעיירות מזרח אירופה.

קריאת שמו של גורדון על ההתארגנויות החלוציות של „התאחדות" היתה צפויה, אך הפתיעה נפיצות ההופעה. בארבעים עיירות בקירוב הוקמו סניפי „גורדוניה" או „הסתדרות צעירים ע"ש א. ד. גורדון"; רובן ככולן בספר המזרחי של המדינה. רק חדשים מספר לאחר פטירתו של גורדון הופיעה הודעה כדלקמן בבטאון המפלגה בפולין „פאלק און לאנד" (העם והארץ):

„בשורה של ערים מוקמות הסתדרויות נוער מיוחדות ע"י ה„התאחדות" בשם „גורדוניה". בכדי לקבוע את יסודותיה של תנועת נוער זו של ה„התאחדות", לרכזה ולקבוע קווים להתפתחותה בעתיד יתקיים כינוס באי כח של קבוצות „גורדוניה" בהזדמנות וועידת המפלגה הקרובה."[11])

הודעה זו, וכן החזרה עליה בגליון הבא, השתלבה בהכנות המפלגה לוועידתה הראשונה, שעמדה לייחד מקום נכבד לעניני נוער והגשמה חלוצית. בשבועון של המפלגה החל להופיע מדור מיוחד לנוער, שהרבה לעסוק — ומתוך אהדה — גם ב„השומר הצעיר". לקראת הוועידה נשלח לסניפים שאלון מפקד שהכיל גם שאלה: „האם קיימות אצלכם הסתדרויות נוער (גורדוניה, השומר, מכבי)? מה השפעתכם עליהן?".

לראשי המפלגה נראה היה כי נוצרה הזדמנות לגבש זרם חלוצי במפלגה והיו ביניהם שניסו לתת לענין משקל צבורי ע"י הפיכת ההתארגנות

הספונטנית במקומות לארגון ארצי. נסיון זה קשור ביוסף לוי מלודז ששימש אז כמזכיר הוועד המרכזי וניצח על ההכנות לוועידה. בדצמבר 1922 — עשרה חדשים בלבד לאחר מותו של גורדון — פרסם לוי בשבועון המפלגה מאמר תחת הכותרת: „בדרך לתנועת נוער יהודית — תנועת נוער עממית", ובו הוא כתב בין השאר:

„דוקא עתה, בדומית בין העלמין של חוגי הנוער המשכיל שלנו, קם דחף ספונטני לחיים בצוותא, לתיאום ארגוני ולהעמקה אידאית. שמו של מורנו וחברנו א. ד. גורדון, שנבחר ע"י הסתדרויות נוער אלה לשמש להן כשמן („גורדוניה"), מלמד על התוכן האידיאי ועל הדרך שבה הן מבקשות ללכת. בעמדה הרחק מהפוליטיקה היא תטפח ותגשים בהדרת כבוד ובאהבה את האידיאלים הנצחיים של א. ד. גורדון — את רעיונות העבודה ההתאחדותיים שלנו; ובהגשימה בחייה את תורת היסוד של תנועת הנוער היהודית לפי ניסוחו הקולע של מרטין בובר: „להיות לאנשים, וכיהודים לעשות זאת" — תוכל תנועת נוער זו — לפי אמונתנו העמוקה — לעצב את הגרעין האיתן, שמסביבו תתפתח עם הזמן תנועת נוער מסועפת, עשירת תוכן ומחדשת".[12]

יוסף לוי דחף בעקביות להקמת תנועת נוער במסגרת המפלגה, ולאו דוקא לשמוש מטרותיה הגלותיות, כי אם בכדי לחנך את האדם ולהעלות תנופה חלוצית מחודשת בהתאם לכוונתה של וועידת פרג. ביוזמתו נקראה התיעצות מכוננת של באי כח „גורדוניה" שעמדה להתקיים בימי הוועידה של המפלגה במטרה מוצהרת להקים מזכירות ארצית. אלא שכוונות אלה לא התממשו. הוועידה הראשונה של המפלגה בפולין נערכה ברוב תכונה בימים הראשונים של 1923; נשמעה בה בקורת על מיעוט המעשים מול האפשרויות הגדולות אך לא ברור היה באם עצור בה כח מספיק לפרוץ את המעגל הנתון של מפלגה צעירה שקמה לפעול בעת משבר קשה לציונות וליהדות בפולין. יש להוסיף כי „התאחדות" בפולין רק החלה להתאושש מהפילוג שחל ב„צעירי ציון" — הורתה — בינה לבין החלק הסוציאליסטי המוגדר.[13])

בוועידה נערך, כמתוכנן, הדיון בעניני נוער; נשמעה הרצאה על „המטרות והתפקידים של תנועת הנוער שלנו", אולם בהגדרה זו („הנוער שלנו") לא התכוונו רק לניצני „גורדוניה". המרצה, ורבים ממשתתפי הדיון, הביעו ספקות בהצעה לוותר על השפעה בארגוני נוער קיימים (השומר הצעיר, החלוץ הצעיר) בשם נסיון שלא הוכח להקים תנועה עצמאית. בהתאם לרוח הדיונים נתקבלה החלטה כוללנית ובלתי מחייבת מבחינת ענינו: „בקחת בחשבון את חשיבות העבודה החינוכית בין הנוער ברוח

הציונות העובדת מטילים על הוועד המרכזי החדש להקים מחלקה לעניני תנועת נוער".[14])

ההתיעצות המתוכננת של באי כוח „גורדוניה" לא התקיימה. יוסף לוי, שהיה הרוח החיה בהתארגנות, לא נכנס לוועד המרכזי החדש; סניפי הנוער נתפרקו ברובם במשך השנה הקרובה מתוך חולשה פנימית; היו אלה התארגנויות ספונטניות של צעירים בגיל העבודה ובאין יד מרכזית מדריכה תהו על מהות קיומן העצמאי ונעלמו כליל או התחברו לסניפי „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר" שהחלו מתפתחים עם ראשית העליה הרביעית.

הנסיון הראשון להקמת „גורדוניה" נמשך כשנה ועל אף היקפו לא השאיר רישומו בתולדותיה של תנועת הנוער בפולין ושל „גורדוניה" שלאחר מכן. החברים כפרטים, ובעיקר מבין אלה שעלו אז לארץ ישראל, זכרו את האפיזודה הקצרה אך מבחינה צבורית השכיח חוסר הרציפות את הנסיון ואת פרטיו. באופן כוללני ניתן להגדירו כ„התאחדות" צעירה וחלוצית. מבחינה רעיונית הסתפקו במשמעות שמו של גורדון ובזיקה מודגשת ל„הפועל הצעיר". הארץ, העבודה, השפה — שלושה העיקרים שבהם דגלה המפלגה בא"י (מלווים נסיון מתמיד לדחות ניסוח פרוגרמטי מפורט) — ביטאו את משאלת הלב של צעירים אלה. מדינת פולין העצמאית עמדה רק שנים מעטות, אולם ליהודיה התברר כי לא יותן להם לבסס כאן קיום יהודי בחומר וברוח וכי עליהם — כפרטים וככלל — לחפש פתרונות שמעבר למעגל הקיומי הנתון; לכן — ציונות מגשימה, עליה ועבודה לבנין הארץ והעם; סוציאליזם — לאו, משום שניסוחיו התקניים שאובים מהתורה המרכסיסטית שאינה תואמת מציאות זו של המונים גזולי עתיד;[15]) במקום זה — ציונות עובדת ברוחו הבלתי מתפשרת של „הפועל הצעיר" והמכוונת לשדרות העם הרחבות. תורה זו לא נוסחה לפרטיה ושימשה רק לקוו מנחה בעיצוב חייהם של כמה מאות צעירים; ואם רק מעטים מהם זכו לעלות ולהשאר בארץ ישראל הרי נלמד הלקח, אף כי עברו עוד כמה שנים של תהיה.

ב־1924 התפרקו כמעט כל הסניפים ועובדה זו לא הגדילה את האימון בנסיון החדש אף מצד מפלגת האם. בספטמבר אותה שנה התקיימה בוורשה מועצה ארצית של ה„התאחדות" ובדיונים הוזכרה „גורדוניה" אך מעט, בלשון עבר ומתוך ביקורת; בהחלטות נעדרה כל התייחסות אליה להוציא פיסקה סתמית המטילה על הצ.ק. (צענטראל קאמיטעט, הווה אומר: הוועד המרכזי) החדש „לקבוע יסודות ודרכים לפעולה בנוער".[16]) החלטה זו באה לצאת ידי חובת משמעת; כי באותה שנה נתכנסה בברלין המועצה העולמית של המפלגה ונתנה דעתה לנוער ברוח הנטיה של הימים ההם. גם בברלין, הרחוקה מעיירות פולין, לא דובר על

„גורדוניה" כאילו לא היתה כלל, אך לעומת זאת צויינה בהערכה ההתפתחות הגדולה של „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר", והמפלגה לארצותיה נדרשה לפעילות מוגברת במסגרות אלה.[17]) משמעותן של החלטות המועצות בברלין ובוורשה היתה בוויתור על בניית תנועה חלוצית עצמית.

לקראת 1925 גאה בעיירות גל ציוני ספונטני והחלה **העלי ה הרביעית** שהתייחדה מקודמותיה באופיה ההמוני[18]) ובריבוי עולים מהמעמד הבינוני, שנדחק מפולין בעטייה של מדיניות כלכלית של הממשלה שהתכוונה להעביר את המסחר היהודי לבני הארץ. עם העליה החדשה הגיעה לא"י פריחה כלכלית בזכותה של בנייה מזורזת וראשית פיתוח תעשייתי; נתרחב מעגל התעסוקה ולגולה הופנתה דרישה להחיש את עליתם של צעירים. „החלוץ" חידש תנופתו והיה שוב לתנועה המונית עם שלוחות מתרחבות בין הנוער. מזכירה של „התאחדות" בפולין משה טצה קרא לחברי המפלגה **כולם** לקשור גורלם האישי עם ארץ ישראל דרך הספחות ל„החלוץ" ועליה מהירה ככל שניתן.[19]) נדמה היה כי עתה, עם העליה המתגברת והתנופה הכלכלית בא"י, ניתן ליישם את תכנית פרג המקורית מבלי להיזקק לתנועת נוער נפרדת. וכך יצא כי גם הגל השני של „גורדוניה", זה של העליה הרביעית, עלה ללא הכוונה מרכזית ורק הודות ליזמה מקומית נדלק מחדש האור במועדונים על התכנסויות צעירים שחידשו את „גורדוניה" — במקביל לעיירות אחרות שבהן טיפחו חברי „התאחדות" את „החלוץ הצעיר" ו„השומר הצעיר".

מבחינת הרציפות עלה הגל השני מלא כלום; לקראת 1925 לא שרדו סניפי נוער מהנסיון הקודם שמלפני שנה־שנה וחצי. יהושע מנוח מדגניה א' יצא לווהלין להכין כינוס מחוזי של „התאחדות" ולקרוא לחידוש העליה; הוא ביקר בעיירות רבות ודיווח על התאוששות ציבורית כללית אך לא מצא כל סימן לקיומה של „גורדוניה" שהיתה נפוצה בישובים אלה לפני זמן קצר[20]). השינוי בא בהיסח הדעת והמרכזים של „התאחדות" בפולין לא נתנו עליו דעתם כלל. בספטמבר 1925 התכנסה בוורשה מועצת המפלגה ודנה בהתרוממות רוח במצב ובהבטחות העתיד הקרוב; אך „גורדוניה" הוזכרה אך במעט ובין ההחלטות המפורטות לא נכללה קריאה לתמוך בה, כאילו לא התקיימה בכפיפות לכמה עשרות סניפים של המפלגה. בסוף אותה שנה כבר לא ניתן היה להתעלם מההתרחבות הספונטנית. שליחו של „הפועל הצעיר" בפולין גרשון חנוך תיאר בשמחה את „ההתפתחות המהירה" ואף תבע להאיטה ו„לא לתת להתארגן לאגודה (ז. א. סניף) פיקטיבית בלי פרספקטיבה לפעולה חינוכית בתוכה".[21])

במחצית הראשונה של 1926, להבדיל מהשניה, עוד זרמה עליה ניכרת ובפולין נמשך הגידול וחברים רבים יצאו להכשרה בכדי להיכון לדרך.[22]) לא ניתן יותר להתעלם מההופעה והמפלגה ניגשה לכוונה; החלו בזאת

הכינוסים המחוזיים שתבעו לתמוך ולעודד את ארגון הנוער העצמי ואח"כ הצטרף גם הוועד המרכזי שהקים בדחיפות (או נכון יותר: החליט להקים) מזכירות זמנית ל„גורדוניה" בוורשה. היענות מאוחרת זו לא הועילה הרבה נוכח סימני הירידה המתרבים ולא מנעה את התפזרותן הקרובה של מרבית האגודות (הסניפים). תקווה קלושה נסמכה על קשרים שהתרקמו עם החברים בגליציה שאותה עת הפעילו את הוועד המרכזי שלהם והחלו חוצים את „הגבול" וביקרו בבריסק, ברובנה ובלודז בכדי ללמוד את מצב הדברים במרכזה ומזרחה של המדינה, אך גם מהם נבצר לעזור הרבה ולמנוע את כשלונו הקרוב של הנסיון השני.

בצורה מכלילה אפשר לאפיין נסיון זה בכמה תכונות משותפות על אף היעדר הכוונה מרכזית וקשרים בין האגודות: המקום — עיירה (להוציא את הישובים הגדולים); המארגנים — חברי מפלגה בשנות העשרים שלהם; החברים — נערים (ופחות מזה נערות) בגילים 20 — 16, קרוביהם וידידיהם של המארגן(־ים); השכלתם — לרוב עממית, בבית הספר העברי „תרבות" או ב„תלמוד תורה"; הפעולות — פגישות בערבי השבוע לשיחה חופשית ולמפגש חברתי, הרצאות על הנעשה בא"י, סקירת העתונות המגיעה מוורשה; בשבתות — טיולים בסביבה ושיחה על מאורעות השבוע; מפעלים מיוחדים — הרקת קופסאות הקרן הקיימת לישראל, אוסף תרומות לחגים, הפצת פרסומים מפלגתיים וכיוצא באלה. השפה המדוברת — יידיש, אך נפוצה למדי ידיעת עברית עד כדי שימוש בפעולות הסברה מיוחדות. החברים היו פעילים במוסדות השכלה שבעיירה: שיעורי ערב לעברית, ספריה ע"ש א.ד. גורדון וכו'. היתה זיקה מוגברת ל„התאחדות" ולרעיונותיה אך לא התעסקו הרבה בשאלות אידיאולוגיות. הפעילות נשאה אופי השכלתי־הסברתי; מכיוון שלא הצליחו להקים מוסד ארצי מתאם התפתחו הבדלים בין האגודות ולא התגבש הווי מיוחד ברוח תנועת נוער. צופיות, כשיטה חינוכית, לא התקבלה כלל בטענה כי אינה תואמת את תנאי העיירה ואת רצינות הקיום היהודי. לעומת זאת נשמרו בהקפדה יתירה גינוני רשמיות מפלגתיים כגון בחירת יושבי ראש וסגנים, הבעות אימון (ואי אימון) חוזרות וכדומה. בהרגלי רשמיות עודפת זו עוד תיאבק התנועה עם כינונה כעבור כמה שנים כהסתדרות נוער חינוכית המטפחת יחסים לא פורמליים בין חבריה וזיקות אימון בין מדריכים וחניכיהם.

ההתארגנות התכוונה להכנת העליה והחלוציות שימשה כצידוק להקמתה של המסגרת; אכן, באגודות שרר קוצר רוח ועשייה חלוצית נרחבת. אבל רק חלק לא גדול הגיע לארץ; במשך השנה וחצי־שנתיים של זרימת העליה הרביעית עלו כמה מאות חברי „גורדוניה" (או יותר נכון: צעירי „התאחדות"). הערכה זהירה מתקרבת ל־300 — 350 חלוצים והיא

מבוססת על מפקדי קליטה של הסתדרות העובדים.[23]) מעטים הלכו לאוניברסיטה העברית שהוקמה אז (ביניהם כמה ממיסדי „תכלת לבן" בלודז, שממנה צמחה „גורדוניה", וכן מוורשה); יש שהעדיפו לחיות בעיר ולעבוד בבניין או במלאכה זעירה, אך מרביתם פנו לעבודה חקלאית במושבות שבהן נערך נסיון מחודש לכבוש את העבודה לפועל היהודי. מתוך אלה הגיעו רבים לקיבוצי עבודה קטנים שהתארגנו אז במושבות השרון ויהודה תחת שם כולל: קיבוץ הקבוצות ע"ש א.ד. גורדון. היחידה החברתית היתה קטנה אך נקבע קשר למסגרת כוללת, הרחבה יותר, מבלי שהדברים יוגדרו בצורה מחייבת. כדגם מועדף שימשה הקבוצה האינטימית מטיפוסה של דגניה או גבע והורגשה רתיעה מהקיבוץ הריכוזי והגדול (הגדול במושגים של הזמן ההוא), שנבעה ממאבקה של ה„התאחדות" בפולין נגד נסיונם של שליחי קיבוץ עין חרוד ופעילי פועלי ציון־צ.ס. לזהות את העליה החלוצית עם הקיבוץ ולשלול את המושב. וכך גם ללא הגדרה ברורה פנו רוב עולי „גורדוניה־התאחדות" מפולין לקבוצות קטנות; באותה עת הצליחה המפלגה בגליציה להעלות גרעינים שבנו יחד את קבוצת שילר (התנחלה אח"כ ע"י רחובות) מתוך העדפה מודעת של התפיסה החברתית שטופחה בדגניה ודומותיה. דוגמת הקבוצה מגליציה עוררה חברים מבין עולי פולין להקים קיבוץ של קבע לקראת התיישבות עצמית, להבדיל מקיבוצי הכשרה שמטרתם היתה מוגבלת. חבורת יוזמים פנתה בקריאה לחברי קיבוץ הקבוצות להתארגן לקראת קבוצה פולנית עצמאית אלא שלא נסתייע הדבר.[24]) פרץ המשבר, הרבה קיבוצי עבודה התפזרו ולא הספיק הכוח לגבש גרעין מלוכד; וכן נדחתה הגשמת רעיון קבוצת „גורדוניה" מפולין לארבע שנים עד בוא ראשוני המגשימים של התנועה החינוכית אשר החלה להתרקם לאחר העליה הרביעית.

המשבר שפרץ בא"י לא היה בלתי צפוי. עוד בתוך הגאות התבלטו סימנים מדאיגים, ולא רק מבחינת ההלכה כי „ציון בעבודה תיבנה" אלא בגלל הרפיפות של הפיתוח הכלכלי שהיה ספסרי בחלקו הניכר. כאשר נחלשה הפעילות הכלכלית, ולאחר זמן קצר אף נפסקה כליל, החמיר חוסר עבודה שנכרך ברעב והחלה ירידה מהארץ.[25]) העליה נפסקה וספק גדול הוטל בתורה הציונית. לעיירות חזרו „יורדים", מספר חברי „החלוץ" הצטמק[26]) ועלה קרנם של ארגונים אנטי־ציוניים שסחפו את המתייאשים; קטני אמונה פנו לענייני קיומם והתרחקו מכל פעילות ציבורית. מרבית אגודות „גורדוניה" התפזרו ולא היה כוח להחיש עזרה. מ„התאחדות" כמערכת מוסדית — להבדיל מחברים בסניפים שניסו לעזור לנוער — קשה היה לצפות לישועה. על המפלגה עבר משבר ארגוני קשה; היא איבדה את הסיכוי להיהפך לכוח מרכזי בציונות הפולנית ואף לא השכילה

להחזיק בעמדותיה הציבוריות — וזאת לא במעט בגלל היעדר הנהגה מלוכדת. שתי הקבוצות הראשיות, הלודזאית והוורשאית, לא פעלו יחד אלא לסירוגין, והמצב הכספי הקשה נבע מחולשת המפלגה וגם שימש לה צידוק. יצויין כי הקבוצה הוורשאית, שהנהיגה את „התאחדות" בשנים 1923 — 1927, לא גילתה הבנה יתירה ל„גורדוניה" ומתוך חולשה ורצון לקיצור הדרך שמה יהבה על „השומר הצעיר" ו„החלוץ הצעיר" לסירוגין. עם החרפת המשבר הציוני השלימה המפלגה עם התפזרות האגודות בעיירות ומראש וויתרה על מאמץ למנוע תהליך זה. בפגישה דו-אזורית של גליציה מערבית ופולין, הרוסית לשעבר, קבע הדובר בשם המרכז בוורשה כי מעשית לא ניתן להקים מזכירות לנוער המפלגתי; בנוסף לזאת פסק — והחלטה ברוח דבריו נתקבלה בסיום הכינוס — כי „השומר הצעיר" קרוב ברוחו ל„הפועל הצעיר" ולכן יש להפעיל אמצעים בכדי להגביר את התקרבות ל„השומר הצעיר".[27] ההתגבשות הרעיונית והארגונית של „השומר הצעיר" (ושל „החלוץ הצעיר") הרחיקה אותו יותר ויותר מ„הפועל הצעיר" שבו דבקו בקנאות אותם ראשי „התאחדות", אך תהליכים אלה לא הובנו בפולין ולא הניעו החלצות למניעת ההתפרקות של ארגון הנוער המפלגתי. למעטים שדבקו בדרך הגורדונאית הוברר כי עזרה לא תבוא מן החוץ וכי סיכויי ההישרדות טמונים בחברים עצמם ובעבודתם הרצופה. הכרה זו נסמכה על הצלחת החברים בדרומה של המדינה. תוך הגאות הקצרה וראשית התמוטטותו של „החלוץ" התארגן בלבוב הוועד המרכזי של „גורדוניה" בגליציה המזרחית. שם הבשילו התנאים החיצוניים מוקדם יותר, המפלגה גילתה הבנה לנוער ושם גם התגבשה קבוצת מדריכים אשר התמסרה לבניין תנועה כמהות כוללת וכמסכת רעיונית מקיפה — וגם גילתה יכולת בהשגת המטרות שהציבה לעצמה. למרות החלוקה הגיאוגרפית המקובלת ניטוו קשרים בין חברים בפולין לבין המרכז בלבוב; הסניפים בווהלין (הספר הדרומי-מזרחי) הקרובה לגליציה אף קיימו חליפת מכתבים וביקורים עם לבוב. עם החרפת המשבר גדלה חשיבותם המוסרית של קשרים אלה גם כאשר לא ניתן לצפות לעזרה מעשית. בפגישה השניה, שנערכה בלבוב בפברואר 1926, השתתפו חברים מלודז ומבריסק, שני סניפים שהוקמו זמן קצר לפני כן ובישרו את ראשית ההתארגנות השלישית. לחברים מפולין היתה זו הזדמנות ללמוד מנסיונה של תנועת האחות בגליציה ולהשתתף בקביעת הלכות שהפכו עם הזמן לתורתה המוכרת של התנועה הנאבקת על קיומה העצמי. בפגישה זו נקבע האופי העממי של „גורדוניה", זיקתה הרעיונית ל„הפועל הצעיר", קשריה המיוחדים עם „התאחדות" (זהות רעיונית ועצמאות ארגונית או כהגדרה המקובלת: נוער ע"י המפלגה ולא נוער מפלגתי) וניתנה הדעת להקמת כלים חינוכיים וארגוניים.

בגלל מיעוט כוחות מצויים להקיף את כל שטח הרפובליקה הפולנית הוחלט להקים מזכירות נפרדת בלודז; אולם החלטה זו — כמו קודמותיה וכן כמה מאלה שתבואנה — נשארה בגדר משאלה בלבד ופולין, הרוסית לשעבר, נמצאה עוד כשנתיים בשלב טרום תנועתי. לא היה בכוחם של הסניפים המעטים ששרדו לגבש הנהגה מעבר למישור המקומי; בגבור המשבר גדלה יציאת העירה של אלמנטים בעלי יזמה שפנו לערים הגדולות או למדינות הים. בלודז ובבריסק, שני הסניפים שבהם היו מצויים כוחות אינטלקטואליים וארגוניים, למדו עדיין הבוגרים בכיתות העליונות של בתי הספר ולא היו מרחיקים מהעיר מעבר לעיירות הסמוכות; כן לא צלחו המאמצים הנישנים להקים וועדים גליליים לפעולה אזורית והסניפים המתמעטים המשיכו להתקיים לעצמם עם קשר רופף ולא רצוף עם המרכז בלבוב שהיה מודע למתרחש אך ידו קצרה להושיע.

עם התבהרות מימדי המשבר ובנסיון למנוע את שקיעת הגל השני נקראה ללודז **מועצת מנהלי גורדוניה** (25—24 דצמבר 1926) ואליה הוזמנו חברי מפלגה שגילו עניין בעבודה בנוער וניתן היה לצפות כי מהם תתגבש הנהגה לאזור הבתר רוסי. היוזמים מהמרכז הלבובאי לא הלכו בגדולות וצמצמו את רשימת המוזמנים: מלבוב הגיעו פישל וורבר ופנחס לוביאניקר, מקרקוב — שלושה מבעלי המחשבה הצעירים והמבטיחים (מהם רק אחד, ישעיהו שפירא, המשיך אח"כ בתנועה); מוורשה השתתף משה טצה, מזכיר המפלגה באותה עת; מלודז — שלושה מורים־מחנכים: טרטקובר, אלנברג וברלס; כן השתתפו מדריכים צעירים מבריסק ולודז. בסקירת המצב אמד וורבר את מספר החברים בכל פולין באלף אחד, אך נמנע מהערכה גבוהה של היכולת הפנימית והציע (והכל הסכימו איתו) לקיים בלבוב רק מרכז אחד לכל המדינה ולסמכו בוועדים גליליים בקרקוב, לודז, בריסק ואולי גם ברובנה.[28])

שני חברי המרכז מלבוב, הוותיקים בעבודה יותר מאשר שאר המכונסים, השתדלו להתחלק בנסיון שנרכש ובעיקר להנחיל את העקרונות שהתגבשו תוך התארגנות. לוביאניקר קשר את גורדון עם המציאות של א"י במשבר ושל פולין היהודית והסביר ברוב כשרון וחריפות את הנחות האב של התנועה הצעירה: עממיות עם חתירה לעילוי היחיד, הגשמה עצמית בעבודה וכן חינוך חברתי לאחריות לכלל האומה; איזון בין רומנטיקה של נעורים („תרבות נוער" מבית מדרשה של תנועת הנוער החופשית) לבין צמידות למציאות וצוויה; כמסקנה מכל זה — עצמאות ארגונית שאינה חורגת מתחומה המוגדר יחד עם זיקה רעיונית ל„הפועל הצעיר" ול„התאחדות".

מטבע ראשוניותה של התוועדות זאת נשמעו דעות שונות ומשונות בדיון שהתפתח לאחר ההרצאה האידיאולוגית — הרבה יותר מאשר

ניתן לצפות מחברים שהשתייכו למפלגה אחת; היה זה סימן לתחושת המשבר הקשה שעבר על הציונים הצעירים באותה עת של התנפצות מיקסם הגיאות. לכן לא שימש כינוס זה כמנוף לפעילות במרכזה ומזרחה של המדינה ורישומו היה דל בתולדותיה של התנועה שלאחר מכן; ואם ראינו צורך לשייך התכנסות זאת לקורות התנועה הפולנית הרי זה בגלל העובדה כי בפאתי האולם, שבו נערכו הדיונים, ישבו ילדים ונערים והקשיבו לדברים — ורבים מהם ימלאו תפקידים מרכזיים כעבור שנים מעטות ויזכרו במעומעם את רשמיהם ממועצה זו שנסובה על דרכה של תנועתם שבאותה עת עוד לא יצאה באזור מגוריהם מגדר נסיון.

המועצה הסתיימה, כמקובל, בקבלת החלטות. בנושא הארגוני התקבלו הצעותיו של וורבר: עצמאות ארגונית, מאבק לריכוז והאחדה, הכשרת מדריכים כתנאי ראשון להצלחה בעתיד וכן הצורך בהכשרה חלוצית עצמית לשם הגשמת הכוונות המשותפות. בפרק הרעיוני הוגדרו כמה מהעקרונות שייחדו את"כ את "גורדוניה", אם כי ההחלטות נוסחו בצורה כללית למדי שהעידה על חיפושי דרך נמשכים ועל זהירות מפני התחייבויות קודם זמנן. נקבע:

"בעבודה חלוצית של חבריה רואה "גורדוניה" את הדרך היחידה להגשמת שאיפותיה. הסתדרות הנוער "גורדוניה" שואפת לחנך את חבריה שיהיו ראויים ומסוגלים להגשים את אידיאלי א"י העובדת, ז.א. להקים את החברה העברית בא"י על יסודות סוציאליסטיים ע"י העבודה היוצרת של הפועל העברי. ההסתדרות רואה בהקמת המשקים העצמיים של הפועל העברי בא"י את הדרך העיקרית ליצירת חברת עבודה עברית בא"י".

המוזמנים למועצה זו חזרו למקומותיהם בלי אשליות ביחס לסיכויי ההתארגנות בפולין, הרוסית לשעבר, ותעיד על כך ההחלטה האופרטיבית היחידה על כניסה ל"החלוץ" וחובת הגשמה "כאשר מגיעים לגיל מסויים" שלא הוגדר, והנסובה על גליציה.

תוך המפולת הציונית החלו לנבוט גרעיני התחדשות. עתה, עם משבר העליה שהפך למשבר האמונה, הגיעה זמנה של תנועת הנוער החינוכית. עוד בימי הגיאות התרבו הקולות בזכותה; תנועת העבודה בא"י נדאגה לאופיה של העליה ועוד בעת זרימתה נשמעה ביקורת עצמית גלויה בשל האופי הקוניונקטורלי של "החלוץ" כמארגן הגירה מפולין מבלי לשמור מספיק על יעדיו המיוחדים. החלוץ העולה התגלה בחולשותיו ובמירב המקרים לא הוכיח דבקות במטרות שלקראתן הוכשר. רבים מבין עולי "החלוץ" זנחו תורתם בהגיעם לחופי הארץ, פנו כה וכה לעניניהם ולא שעו לתביעות הסתדרות העובדים ומפלגות הפועלים לכוון חייהם בהתאם לצרכי הבנייה הציונית. ראשי התנועה בא"י הגיעו למסקנה כי יש הכרח

להפנות יותר תשומת לב לחינוך להבדיל מהכשרה קצרה ומארגון טכני של העליה. מסקנה זו קיבלה חיזוק נוסף כאשר הגיע הקץ למיקסם הגיאות (הפרוספריטי לפי הביטוי השגור) והוברר כי צריך לעמוד מול כפירה בעצם הציונות. לא נותר ספק כי בעת ירידה ברוח ובמספר צריך להציב כמטרה את העמקת החינוך הציוני בכדי להכשיר את החלוץ לעמידה במבחני הסבל הצפויים לו לקראת ולאחר עלייתו. בכדי שתושג המטרה ותהיה שהות לעצב את הדמות הנכספת של אדם־מאמין־עובד־איש הגנה נדרשה הורדת גיל ההתארגנות לילדות או לפחות לבחרות. במטרות החינוכיות החדשות נכרכה עליית קרנה של הקיבוציות בתוך המסכת הרעיונית הכללית של מחנה העבודה בארץ ובגולה. הקיבוץ הוכיח עצמו בשנות חוסר העבודה והרעב כמסגרת איתנה מבחינה רוחנית ואף כלכלית. אמנם הרבה קיבוצים התפרקו, ועיקרם מבין הזעירים שנולדו לשעה; אך אחרים המשיכו להתקיים בהתישבות עצמית ובמושבה, גילו יכולת מפתיעה לעמוד בשנים הקשות ולנגד כוחות לקראת הפריצה למרחב לעת שתגיע שעתה. באותה תקופה הושלמה התגבשות הקיבוצים הארציים, ובעיקר של קיבוץ עין חרוד שהיה לקיבוץ מאוחד והצטיין ברצון עז לגדול, ונשא מודעות עמוקה לצרכי התנועה החלוצית בגולה ובפולין בפרט.[29])

ההכרה הגוברת בחשיבות החינוך לציונות חלוצית נסמכה על תהליכי מרי פנימי בתוך הנוער היהודי במזרחה של אירופה ובמיוחד בפולין כולה. בחוץ גברו התנאים המצרים. האנטי־ציונות הבונדאית והקומוניסטית התחזקה מאד ובמקביל התפשטה אפטיה המוזנת ע"י שבר הפתרון הציוני. העניות העמיקה במימדים ללא תקדים, האנטישמיות העממית סגרה מכל צד והשלטון הידק את טבעת ההגבלות החוקיות. בנוסף על הפסקת העליה נסגרו שאר שערי ההגירה עקב המשבר שמוטט את כלכלתו של העולם הקפיטליסטי. יהדות פולין, ובעיקר הנוער שלה, נסגרה בצבת מתהדקת והולכת וללא פתח לרווחה. התמונה הכללית הצטרפה לתסמונת אפלה, כהגדרתה של ההלכה הסוציולוגית, המביאה בהכרח להעמקה נוספת של תחושת היפגעות ולאיבוד רצון ההתנגדות של הנפגעים. להלכה עלולים קרבנותיה ללכת ולהיחלש אלא שהייחוד היהודי והשורשיות העממית של יהדות פולין הפכו תורה זו על פיה. דווקא בתוך אפליה מתעצמת התחשל ייצר התנגדות מרדנית; בעיירות הדלות התגבשו כוחות נעורים שייצאו עוד מעט לאתגר את גזירת הגורל שהוטלה עליהם.

המעט ששרד ב„גורדוניה", או נכון יותר: התארגן מחדש בעת המשבר המחריף, גילה כושר התקיימות הראוי לציון למרות הנתונים שגזרו עליו העלמות מוחלטת. בפינות שונות ומרוחקות שרדה כמיהה לדרך הגורדונית, ועתה בימי רפיון התעורר רצון להתחדשות. היתה זו התעוררות בראשיתה

ובהיקף צר אך ניתן היה להבחין במגמה החיובית הכללית. העלמות הסיכוי לעליה קרובה יצרה מירווח זמן לעבודה חינוכית ועודדה ראייה נכונה של הצריך להיעשות. כמודד לרצינות הכוונה — ולסיכויי הצלחה עתידה — שימשה המודעות של הגרעין המייסד, המורכב בדרך כלל מנערים בוגרים, לרכוש ילדים ונערים צעירים וליצור על ידי כך רציפות גילית שתבטיח את המשך קיום הסניף מעבר להתעוררות ראשונית.

להארת תקופת מעבר זו על הבטחותיה וחולשותיה ישמשו קטעים מהדו"ח של הפגישה הגלילית בבריסק.[30]) בכינוס גורדונאי זה, הראשון בפולין הרוסית לשעבר, השתתפו נציגים של 5 סניפים: בריסק, פינסק, מזריץ', וויסוקי וקמניץ. רק שניים מבין המתכנסים המשיכו בתנועה שהתגבשה כעבור כמה שנים אך בדיון בראשיתי זה הועלו מרבית הבעיות שהעסיקו לאחר מכן את התנועה החינוכית. לפגישה הגיע פישל וורבר מהוועד המרכזי בלבוב ושיתף את החברים בהלכי הדעות שהגיעו כבר לידי הבשלה מוקדמת בגליציה. הרצאתו על "גורדוניה ומהותה" התקבלה בהסכמה כללית, כי הסניפים המכונסים צמחו בחיקה של ה"התאחדות" וראשיהם היו מזוהים עם הציונות המגשימה והסוציאליזם העממי מבית מדרשו של "הפועל הצעיר". לאחר החלק הטקסי ואחרי צאת האורחים, התחילה הישיבה השניה ובה נמסרו דו"ח מהסניפים שהשתתפו בפגישה. וכך נרשם בפרטיכל:

"מהדו"ח (ניתן) היה לראות שהעבודה בסניפים לא התנהלה על פי שיטה, החינוך לא היה סיסטמתי (שיטתי), העבודה לא נחלקה לקבוצות, היה חוסר במנהלים, לא היתה עין מפקחת על העבודה, לא היו ביקורים מצד המרכז, הח"ח לא השתתפו לא בקבוצי הכשרה ולא במושבת המנהלים; ישנם בהסתדרויות חברים מגיל מבוגרים המזיקים מאד להסתדרות, למשל במ. איפה שהחברים הם רובם בוגרים, משתדלים להכניס פוליטיקה להסתדרות, משחקים במשחקים פרלמנטריים, עורכים בחירות להנהגה, מנהלים אופוזיציה וכו' אשר כמובן אינה לפי רוח "גורדוניה"... הקשרים עם המרכז היו חלשים, לא שילמו מס מרכזי, ולא מילאו את דרישותיו. המנהלים נתקלו גם בהרבה שאלות בחינוך שלא ידעו לפתרן. אבל בכל זאת הודו כולם כי אחרי התאמצות קטנה יעלה בידינו להכניס סדר בעבודה ותקווה נשקפת ל"גורדוניה" בגלילנו".

השיחה (=הדיון) נסובה על המסגרת ועל שאלות חינוך וארגון. הכל הסכימו להנחת היסוד שבוטאה ע"י וורבר כי "גורדוניה" היא הסתדרות צעירים חינוכית" וניסו לתרגמה למציאות שלהם. חבר מקמיניץ דרש "לארגן קבוצי הכשרה בגלילנו בכדי שחברינו יוכלו לעבור להכשרה". נציג מפינסק: "יותר מבני 18 אסור שישארו בהסתדרות אם אינם נמצאים

בהכשרה". יצחק לב מבריסק: "אנו הסת' חינוכית־חלוצית, הרואה את הגשמת מטרה בא"י על יסוד עבודה עצמית ועזרה הדדית, ומובן מאליו שחבר בגמרו 18 שנה ואינו עולה ארצה פוסק להיות חברנו ואינו מעלה ומוריד אותנו". חבר ממזריץ הסכים לדעה זו וסיפר על בוגרים שלא יצאו להכשרה אך גם לא רצו לעבור ל"התאחדות".

בשולי דיון זה נשמעו הערות על היחסים עם המפלגה. אליעזר ט"ש, ראשה של ה"התאחדות" בבריסק ובגליל, "מראה על הקשר הבלתי ניתק שבין "גורדוניה" ל"התאחדות". ביחס לבוגרים שלא רצו להצטרף למפלגה, זה מראה על החינוך הרע שקיבלו או שבכלל לא ידועה להם מטרת ה"גורדוניה". וורבר תמך בדעה זו: "אם חברנו לא יוכלו לעלות ארצה אזי הוא מחוייב לחפש לו מפלגה, ובמקרה זה הדרך תובילהו ל"התאחדות". לעומתם סברו אחרים כי הצלחתה העתידה של התנועה תלויה בעצמיותה החינוכית. ח.ס. (בריסק): "הסתדרותנו נוצרה מתוך עצמה... וזה מראה על עצמיותה ואין ה"גורדוניה" חלק מ"התאחדות".

בעיות חינוכיות העסיקו מאד את המכונסים. ביחס לנקודת המוצא התגלו שתי גישות. ר. מפינסק טען:

"אצל הצעיר צריך להשריש את שנאת הגלות... להראות לו על שפלותנו ברגע הנוכחי ומתוך זה ימאס בגלות וישתחרר ממנה". כנגדו אמר לב:

"אסור לנו לנטוע בליבות הצעירים את הכעס והמרירות, והרגילו להביט על הכל בעיני זעם ונקמה; יען כי זה יכול להביאם לידי קיצוניות. אם למשל לא יעלה בידו לעזוב את הגלות אזי יעזוב את עמנו, שיראהו בשפלותו הרבה, לבלתי שוב אליו. צריך להשריש אצל הצעיר דווקא את הטוב והמסירות... ורק ע"י החיוב נבוא לידי השלילה (של הגלות); כשהצעיר יגדל ויכיר את מצבנו... אזי ממילא תתעורר אצלו התשוקה לשחררו ולגאלו".

הדעות התחלקו לכאן ולכאן אך הכל הסכימו למגמה הפלשתינוצנטרית ז.א. להנחה כי העליה לא"י מחייבת כל חבר. הוחלט "לסדר בגלילנו קיבוץ הכשרה בעד חברינו; חברים חדשים יתקבלו רק עד גיל 18"; "הפגישה מחייבת את כל הסניפים לחלק את החברים לקבוצות לפי מדרגת ההשכלה, הגיל והמקצוע". מתוך הערכה פסיכולוגית יחולקו החברים לשלוש חטיבות שבכל אחת מהן תופעל שיטה מטודית שונה. ב"סוג הצעיר" "צריך לפתח אצל הצעיר את הרומנטיות, הרצון, אומץ הלב, אהבת הצדק", בדגש חוויתי וצופי (אף כי מילה זו לא הוזכרה כמעט). וורבר יעץ כי "בשעת לימוד התנ"ך אסור להעלים עין מהחסרונות הבולטים שעשו למשל מלכים שונים, שופטים, גם על אי הצדק ששרר אז, כמו דיכוי העניים, האביונים וכדומה, ועל ידי כך לא נרגיל את הילד לשוביניות". ב"סוג הבינוני" יורחבו הנושאים העיוניים בהיסטוריה כללית ויהודית, במדעי החברה

ובתולדות הציונות. וכן ספרות — „מקצוע זה חשוב... בלטריסטיקה, שירה (לא להוציא את הספרות היהודית) ...נחוץ גם להכניס את השאלה הסכסואלית". הסוג השלישי (18—17) „זוהי התקופה המסכמת והמרחיבה את הדעת". בנוסף על שלל הנושאים „בקבוצה מסוג זה צריך לדון על כל שאלות חיים אקטואליות ובענייני דיומא. בכל שבוע מוסר אחד (החברים) סקירה כללית על המצב בציונות ובארץ".

סדרים ארגוניים העסיקו את כל החברים ונקבעה תכנית יומרנית; להצדקתם יש להוסיף כי הם התנו את הגשמתה בנכונות הסניפים לקבל עליהם את החובות. „התפקיד הוא לשים קץ למצב ששרר עד הנה, לקרב את כל הסניפים באופן שירגישו את עצמם כחלק ממשפחת הסתדרותנו הגדולה. יש לבסס את הסניפים הקיימים, ואם יש היכולת — לפתח חדשים — ס. מבריסק, מזכיר הגליל. חבר הוועד הגלילי בשעת ביקורו יכול לפזר את ההנהגה המקומית באם זו אינה ממלאת את תפקידיה — פ. וורבר.

היתה גם מודעות לקשיים הכספיים; וורבר הצטדק כי המרכז (בלבוב) ישלח חבר לעזרת הוועד הגלילי בבריסק „רק אז כשזה יבטיח לו אמצעים להתפרנס". הפגישה ונעלה בהערכה אופטימית של הסיכויים. הדו"ח הסתיים „בברכת עבודה רעננה ופוריה". התוצאות לא הצדיקו את התקוות, אך העניין לא נעלם כליל אלא נדחה לזמן מה.

בשנים 8—1927, בתוך המשבר, התארגנה „גורדוניה" מחדש בפינות שונות של הרפובליקה. המונח „הסתדרות", ביחיד וברבים, בא לסמן את הארגון המקומי (אח"כ גבר השימוש המקביל במונחים: סניף או קן), והוא תרגומו מפולנית של הכינוי המקובל: organizacja, היוזמה יצאה בדרך כלל מחברי „התאחדות" שלא היו שבעים רצון משיגרת הפעולה של מפלגתם. אף במקרים של ארגון נוער מקומי הנושא שם כלשהו, שהחליט להגדיר עצמו ל„גורדוניה", נעשה המעבר בהשפעו ובשכנועו של חבר מפלגה; במקרים רבים היה זה מורה שסיפר לתלמידיו על גורדון ועל כיבוש העבודה והשמירה. רק בסופה של תקופת ראשית זו הופיעו ניצני התרחבות עצמית כאשר „הסתדרויות" מבוססות הקימו סניפים בישובי הסביבה; אך זו הופעה נדירה למדי כי חלשה עדיין תחושת הכח העצמי וה„הסתדרויות" נאבקו קשה — כל אחת לחוד — עם בעיותיהן הספציפיות. למרות השוני שנבע מהסתגרות ומהעדר תיאום התגבשו שלושה טיפוסי „הסתדרויות", בנוסף על הסוג הרביעי של סניפים לא יציבים שלא הצליחו לעמוד ברשות עצמם, ולו רק לשעה:

א. סניפי יסוד בערים גדולות או בינוניות עם ישוב יהודי של רבבות בכל אחת; היה להם אופי עממי כאשר התלמידים והנערים העובדים (או הבטלים מכל עבודה) התאמצו משני הכיוונים לסגור את הפער. בריסק דליטא עשתה רושם רב על כל המבקרים (גם

השליחים מא"י) ע"י מזיגה משלימה של עובדים עם גימנזיסטים. שררה בה אווירה של קירבה וחבריה נקשרו בה עד לכדי הזדהות גבוהה. ראשיתה ב„גדוד העברי" ששימש מקור שאיבה ל„גורדוניה" שהוקמה בעזרת חברי „התאחדות" ובראשם המורה ט"ש שעשה רבות להפצת רעיונות גורדון בעירו ובסביבתה.

בלודז התארגנה „תכלת לבן" בספטמבר 1924 וראשיה הספיקו עוד לעלות בעליה הרביעית. כעבור שנה הוחלט להצטרף ל„גורדוניה" לאחר מחזור הרצאות שנישאו ע"י חברי ה„התאחדות" ממורי הגמנסיה המקומית. במשך הזמן התרחבה ה„הסתדרות" והקיפה נערים־ות מבתי ספר עבריים ופולניים ואף מגמנסיה גרמנית. היו בה חיי תרבות ערים וקבוצות אחדות (הקבוצה הוא כינוי ליחידה החינוכית הבסיסית שהקיפה נערות או נערים מכיתה אחת או בני חוג היכרות) התנהלו בשפה עברית. ב־1926 יצא לאור גליון דו־לשוני אחד של „בדרך" — [illegible] שנתן ביטוי לחלומות נעורים בשפה נמלצת בעברית ובביטויים סימבוליסטיים ברוחה של ספרות „פולין הצעירה".

בגדין הוקמה בראשית 1927 לאחר אסיפת נוער ביום מותו החמישי של א.ד. גורדון. שני חברי „התאחדות" צעירים, אריה ליוור ומרדכי המפל, הצליחו לגבש תוך זמן קצר גרעין נאמן ויחד עשו להקמת סניפים בסביבה. ה„הסתדרות" הצטיינה בסדר טוב ובעבודה רצופה; היא תרגמה ואיקלמה את השיטה הצופית לצרכי נערים יהודיים שהמשחק לשמו רחוק היה מהשגתם.

ב. סניפים מבטיחים. רובה של התנועה חי בעיירות קטנות שישובם היהודי נע בין אלפיים ועד עשרת אלפים נפש, וביניהם מקומות שבהם הצליחה „גורדוניה" ליצור חבורות שעשויות היו לתת ברבות הימים הרבה חלוצים וחברי קבוצות בארץ. עבודה שקודה וקצת גורמים אנושיים מסייעים הצמיחו הסתדרויות יפות במקומות בלתי צפויים. בשנים 1928 — 1927 עוד היה הכל בגדר הבטחה לעתיד אך כבר נתגלו סימנים של יכולת ברוכה.

בסלונים קמה גורדוניה בשלישית אך באורח פלא נשמר זכר העבר וה„הסתדרות" הוטבעה מראשיתה בסימן חלוציות קנאית. נערים חיכו רק להזדמנות לנטוש את הלימודים או העבודה בכדי לצאת להכשרה וצריך היה לרסנם עד שיגיעו לגיל הנדרש. בינתיים התנהלה עבודה תרבותית ערה והמדריכים נעזרו הרבה בגליונות „הפועל הצעיר" שנפוץ בעיר על ידם.

בקוריץ, עיירה קטנה בווהלין, הוקמה ה„אגודה" מוקדם (עוד לפני העליה הרביעית) וזכתה ללגליזציה (הכרה רשמית) הודות להתערבותו של אברהם לוינסון, הציר לסיים מטעם האזור. גרעין החברים בא מב"ס

„תרבות" והפעולה הוטבעה בחותם עבריות מודגש, שלא השתנה גם אח"כ למרות העליות והירידות „הטבעיות". הסתדרות זאת עמדה בקשר עם הוועד המרכזי בלבוב אך חייה התנהלו לפי קצב עצמי. הילדים היו פעילים מאד למען הק.ק.ל. וקבוצת הבוגרים (בני 17 — 16) התעניינה ביותר בנעשה בארץ ובתנועת הפועלים והמריצה את ראשוני המזכירות בלודז להקדים את הקמת „נקודת ההכשרה" העצמית.

ב מ ז ר י ץ', עיר עושי מברשות יהודיים, הקדימה לקום ה„הסתדרות" בצד ארגוני נוער אחרים והצטיינה ברוח עברית ובשימת דעת רבה לבעיות חינוך — לחיוב, ובמריבות בין הבוגרים — לשלילה. אנשי „התאחדות", ובראשם כמה מורים, הנחילו לנערים צמאון לדעת ועניין בנעשה מחוץ לתחומם הצר. נשמרה רציפות הפעילות גם כאשר על שכנותיה עברו עליות וירידות; מכאן יצאה החולצה האפורה שהתקבלה על הכל כסימן היכר לגורדונאים ובכדי לקיים את מה שהתכוונו להדגיש המזריצ'אים: יאה הפשטות ל„גורדוניה".

ג. ה„ה ס ת ד ר ו י ו ת ה ע ז ו ב ו ת ל נ פ ש ן", והן הרוב, התקיימו אך בקושי. אלה, יותר מאשר שני הסוגים הנ"ל, היו זקוקים למרכז מדריך שיוכל גם לעזור בעת צרה שהיתה מנת חלקן הקבועה. היה ברור כי באם תתמהמה הקמת המזכירות הארצית לפולין הן עלולות להיחלש ולהיעלם ולחזור בשלישית על המפולת.

מבחינה מספרית לא היו הסיכומים מרשימים ויש יסוד לפקפק במהימנות מוחלטת של הנתונים; אך הפיזור ברחבי המדינה הבטיח את הגידול להבא.

בסוף 1926 שרדו כ־20 „הסתדרויות" מההתמוטטות שלאחר העליה הרביעית. בשתי השנים הבאות ערך הוועד המרכזי בגליציה מפקדים כלליים והפריד בין הנתונים של שתי ה„ארצות". לפי סיכומי המפקדים נרשם כי בשטח פולין, שבו אנו דנים, התקיימו —

בראשית 1927 30 הסתדרויות עם 1500 חברים.[31])

בראשית 1928 60 הסתדרויות עם 2200 חברים.[32])

מפקד זה נערך על סף הפעלת הוועד המרכזי לפולין בלודז וראוי לעמוד על כמה מנתוניו. הנערות היוו רוב קטן, סימן כי יציבותן ב„הסתדרות" היתה גבוהה יותר מאשר של הבנים שבאו והלכו ביתר קלות. מבחינה גילית השתנה המצב לטובה, התמעט מספר הבוגרים — צעירי ה„התאחדות", להוציא את המדריכים שהזדהו כליל עם התנועה. רק 16% עברו את גיל ה־17, הוא גיל הבגרות המקובל בתנועה, המאפשר גם כניסה להסתדרות „החלוץ" ויציאה להכשרה. הרוב (53%) היה בגיל הבחרות, אבל כבר מצוי היה כמעט שליש בגילים למטה מ־14. 43% עבדו (מכיוון שרק 16% עברו את גיל ה־17, פירוש הדבר כי למעלה מרבע החברים החל לעבוד בגיל

צעיר מאד). כ־20% לא עבדו כלל והיו סמוכים על שולחן הוריהם; ביניהם חלק ניכר של בנות. אחוז תלמידי הגמנסיות לא הגיע ל 10 והוכיח כי התנועה ינקה משכבות עממיות עניות (הלימוד התיכון ליהודים בפולין היה יקר ולכן סלקטיבי מאד) ונפוצה בעיקר בעיירות שבהן לא התקיימו בתי ספר תיכוניים. אך כמעט לכל החברים ניתן לימוד מסודר כלשהו. ראוי לציין כי 60% ידעו עברית (34% קראו, דיברו וכתבו בה).

„גורדוניה" הוטבעה מראשיתה בסימן עממיות. בניגוד לשתי תנועות הנוער הגדולות והוותיקות — „השומר הצעיר", שהתרכז בנוער לומד ובבני המעמד הבינוני, והנוער הבונדאי „צוקונפט" שהקיף נוער פרולטרי בלבד — ראתה „גורדוניה" (הסתדרות הנוער הציוני „גורדוניה" כפי שהחליטה להיקרא באותו הזמן) בעממיות לא רק עובדה סטטיסטית אלא משאלה. מהות המהפכה הציונית מתרכזת בשינוי מסלול חייו של היהודי והפיכתו ליוצר ובונה; כל נער ונערה רשאים לקחת בה חלק. שלילת האופי האליטרי לא הביאה להורדת רמת התביעות מהחבר, אלא שהוא היה רשאי לקחת חלק במאמץ להשגת המטרות מבלי שייפסל ע"י מעמדו הכלכלי או השכלתו הפגומה. העממיות הורחבה אף לשטח הרעיוני. אומץ סוציאליזם לא מרכסיסטי, שלא כמקובל בשנים ההן; ותנועת העבודה נתפסה כתנועה עממית לבניית חברה צודקת בדרך הדוחה אלימות כלשהי.

היעדר מסגרת תנועתית כוללת מנע מהחברים בפולין לתרום לגיבוש הרעיוני שנערך אז בגליציה ברוב תנופה. שם נקבעו ונוסחו ההלכות; החברים בפולין קיבלו ללא ערעור את מה שהוחלט בלבוב. היתה הסכמה מלאה כי גורדון ו„הפועל הצעיר" משמשים כבסיס משותף ואילו כל השאר התקבל כפיתוח המקורות. בגלגול זה — הסופי — החל המהפך מתנועת צעירים שע"י „התאחדות" לתנועת נוער הפונה לחינוך היחיד ופיתוח סגולותיו לשם הגשמת מטרה חברתית. „גורדוניה" היתה לתנועה עצמאית אך לא מתבדלת. לא נוער מפלגתי אלא שותף לדרך; רבים הולכים בה אך הנוער מטיל על עצמו חובות נוספות ונושא בהן כשליח של ציבור גדול. גם הזיקה לגורדון שונה מזו של מרבית חסידיו; אין זו דבקות אורתודוכסית בתורה כמנהג התקופה, אלא אימוץ תפיסת עולמו הכוללת־ממזגת (שכינוה בתנועה: סינטטית־אורגנית) וקבלת אורח חייו המאתגר.

אין לסיים את שירטוט המהות הרעיונית ללא הדגשת האופי היהודי המקורי (לפי ההגדרה הנפוצה בשפת העם: יידישליך — יהדותי, להבדיל מיידיש — משל יהודים). מעשה בקבוצת נערים בלודז שהתארגנה בכח עצמה ב„תכלית לבן" וחיפשה קשר עם ארגון ארצי. קסם להם „השומר הצעיר" של אז אך נמנעו מלהיספח עליו משום שלא התאים ליידישליכקייט שלהם והופיע בפניהם כמוצר חוץ; לכן פנו כה וכה והכריעו לבנות את „גורדוניה" ברוח יהודית מקורית.

עניין המהות העצמית התקשר להגדרת ההבדלים שבין התנועה הצעירה לבין רעותיה הוותיקות יותר. מילדי ומכווני „גורדוניה" מבין אנשי ה„התאחדות" התקשו באיזה תנועה לבחור כבת טיפוחים יחידה. יש לציין כי „השומר הצעיר" הפולני הצטיין במתינות יחסית ולא היה בין המתפרצים להעמקת ההתבדלות האידיאית והארגונית. אף אדם כגרשון חנוך, שמילא תפקיד חשוב בהתגבשותה הרוחנית של „גורדוניה", דחף בעת שליחותו לפולין בשנים אלה לאיחודה של התנועה הצעירה עם עמיתה הוותיקה; הוא אף פירסם דעתו זו בחוברת המודפסת הראשונה שיצאה לאור בלבוב.[32] ג. חנוך וחברים אחרים ב„התאחדות" החזיקו בדעה זו אף כי הבחינו ביצר ההתבדלות של השוה"צ ובזרותו הגוברת למגמה העממית. רבים מראשי ה„התאחדות" נמשכו אחר קיסמה של תנועת הנוער האירופית והיות השוה"צ נציגה הנאמן ביותר ברחוב היהודי; ואילו הנערים בעיירות דחו את השוה"צ מאותה סיבה: בגלל הסתגרותו, ומנו בו הנאה עצמית מהולה ביחסנות שלא תאמה את מושגיהם על אורח חיים חברתי.

בינתיים קרו התרחשויות ששמו קץ ללבטי ההתיחסות לבעיה זו. „החלוץ הצעיר", שנבנה גם ע"י חברי „התאחדות" במקומותיהם (ובעיקר באזורי הספר המזרחי) אימץ קשריו עם הקיבוץ המאוחד ועל ידו עם „אחדות העבודה" בא"י. ומאז 1927, שנת יסודו של הקיבוץ הארצי, החל „השומר הצעיר" להיבדל ולהסתגר ממחנה א"י העובדת וגם התנועה בפולין נצמדה בהדרגה לקוו הקיצוני. ל„גורדוניה" נוצר, איפוא, מרחב מחיה מוגדר כנושא רענן של רעיונות „הפועל הצעיר" בתוך הקשת הרחבה של הציונות העובדת בגולה.

למרות התפתחות זו, שניתן לצפותה כבר בימי העליה הרביעית, לא נוצרו יחסי עזרה וקירבה אנושית בין „הפועל הצעיר" לבין התנועה אשר הכריזה על עצמה כממשיכה בדרך המפלגה בא"י. ב־1925 ובשנה שלאחריה, הגיעו לפולין חברים של „הפועל הצעיר" בשליחויות שונות, ובצאתם לביקורים ברחבי המדינה נפגשו עם „הסתדרויות" של „גורדוניה". תגובת מרביתם היתה אופיינית ליחס האמביוולנטי שאנשי „הפועל הצעיר" הפעילים (והרי מאלה נבחרו השליחים לגולה) רחשו לבני בריתם בגולה; לכאורה אפשר היה לצפות להזדהות והתגייסות פעילה לעזרה. במקביל הגיעה לפולין באותו זמן משלחת גדולה של קיבוץ עין חרוד ו„אחדות עבודה" והיא החלה לבנות בשקידה מזוהה את „החלוץ" ואת „החלוץ הצעיר" ולהדק את קשריהם עם הקיבוץ המאוחד המתרקם. לעומת זאת פעלה בקרב שליחי „הפועל הצעיר" החשדנות כלפי כל התארגנות בגולה שאינה מכוונת ישירות לעליה; על וותיקי „הפועל הצעיר" לא היתה מקובלת ההתמכרות הגלותית לניסוחי פרוגרמות ולוויכוחים אידיאולוגיים

מפליגים. הם חששו שמא „גורדוניה" עלולה להוריד ערכו המוחלט של האדם אשר בשמו בחרה להיקרא. לא במעט השפיעה גם הזרות שבין וותיקי הארץ יוצאי רוסיה לבין צעירים בני פולין. זרות זו קיבלה היזון נוסף מהביקורת כלפי עליה רביעית „הפולנית" ששינתה את פני הארץ שלא לטובה. על כל פנים המפגש הראשון לא הצטיין ברגשי חיבה יתירה ואף לא בהבנת הפוטנציות הגדולות הטמונות מאחורי החזות הקוניונקטורלית של התנועה החדשה בגלגולה השני. יעקב זסלבסקי (אורי) מיקירי נהלל, לא שבע נחת מפגישתו עם ה„הסתדרות" בצ'נסטוחוב שרק עתה הוקמה והיתה זקוקה לסעד ועצה אוהדת. אברהם האפט מדגניה ב', שיהיה כעבור שנים מעטות שושבין לאיחוד קבוצתו עם קבוצה צעירה של „גורדוניה" מפולין, ביקר בעיירות רבות ועזר ככל שיכול אך לא ירד לעומקה של התנועה החדשה. יהושע מנוח מדגניה א' פרסם מאמר בבטאונה העברי של ה„התאחדות" (בחתימת י.מ. דגניתי) ובו ניסח את יחסו הדו־ערכי:

„גורדון הולך וכובש לבבות. צעירים רבים הולכים וחורתים את שמו על דגלם, הולכת ונוצרת תנועה רבת היקף: „גורדוניה". והלב רועד בין תקווה לפחד, והיד שהיתה רוצה לעדור, לחרוש ולהצמיח את שדה התנועה רועדת מהיסוס פנימי. מי יודע באם אין הגזמה, אם אין זה פגימת השם?".[33])

גם שפרינצק, שיעמוד כעבור שנים בראש התומכים והנאמנים, חזר על החששות; אלא שהוא לא הסתפק בזה וקבע כי גם על „הפועל הצעיר" רובץ חלק מהאחריות למניעת סכנות צפויות וכי בידו לעזור לבנין תנועת נוער שהכל יתברכו בה. ברוח אוהדת יותר סיפר חיים שורר לוועידת העשרים של „הפועל הצעיר" על „גורדוניה", לאחר שובו משליחות ממושכת בפולין:

„כיום זוהי תנועה גדולה, המקיפה עשרות אגודות ואלפי חברים וחברות, שרובם המכריע הם עובדים ובני עובדים... זהו חומר רך ויקר שאפשר לסגלו למילוי תפקידים גדולים בתנועת התחיה והבנין שלנו, ואפשר לאבדו לגמרי ע"י הזנחה או ע"י פעולה שאינה מכוונת למטרה למדי... לזה דרושים אנשים מיוחדים ופעולה שלמה ומתמדת".[34])

הגדרות התנאי „אפשר" ו„ניתן" משקפות נכונה את המצב בסיומה של תקופת הראשית. נוצרה פוטנציה, הוכשרו תנאים, נתחם מרחב לרעיונות המיוחדים והתגבשו הגרעינים הראשונים — אך ההצלחה העתידה לא היתה מובטחת מעצמה. רק נחישות רצון של אנשים מסורים יכלה להפוך את הנתונים המסייעים לעובדת חיים צומחת. המשך קורותיה של „גורדוניה" בפולין הוא שרשרת רצופה של מעשים הנישאים ע"י קבוצות הולכות

וגדלות של נאמנים. אף כי התנועה לבשה צורה חדשה ורחקה מאד מהסתדרות צעירים „גורדוניה" שע"י ה„התאחדות", הרי לה היא חבה את קיומה. משני גלי ההתארגנות הראשונים שחלפו מהר נשאר גרעין של פעילים, ואלה הטילו על עצמם לבנות תנועה חדשה שהיתה המשך בשם ובמסכת רעיונית יסודית אך במהותה היוותה שינוי והתקדמות.

וועידת דנציג — 1928

יושבים: גרשון חנוך, יוסף שפרינצק, פנחס לוביאניקר (לבון), בת שבע וורדית
למטה: שמואל פצנובסקי (גביש), עוזר אובז'נסקי (חולדאי)

התגבשות
1928 — 1929

בראשית 1928 הוקם הוועד המרכזי בלודז לשטחי פולין הרוסית לשעבר ובזאת הסתיים הפרק ההתחלתי שנמשך למעלה מחמש שנים; רק בסופם, ולאחר שני נסיונות כושלים, החלה „גורדוניה" להתארגן בפולין כתנועה נוער. על סף העצמאות הארגונית נערכו פעולות שונות שהוכיחו כי אכן בשלה ההכרה וכי יש צורך דחוף בתיאום הנסיונות המקומיים ובשילובם במערכת אחת. בין 60 ה„הסתדרויות" שנפקדו בראשית 1928 התבלטו כ ע ש ר י ם שהשלימו כבר את תקופת הניסוי ונכנסו למסלול פעילות תקינה. כשנה לפני כן, ב־1927, התקימה מ ו ש ב ת ק י ץ של גליל לודז, הראשונה בשרשרת ארוכה של מפעלי קיץ המוניים שנערכו בקביעות עד לסופה המר של יהדות פולין.[35])

ההחלטה על הפרדה מגליציה התקבלה ב ו ו ע י ד ה ה מ ח ו ק ק ת שנערכה בלבוב בינואר 1928.[36]) אכן, יאה לה התואר „מחוקקת" משום שהיא ניסחה את התורה הגורדונאית, קבעה הלכות חינוכיות וארגוניות, וחשוב מכול — החליטה על חובת הגשמה חלוצית לכל החברים הבוגרים. ההחלטות הארגוניות התכוונו לסכם נסיון של השנים המעטות ולברור מתוכו את הצורות הרצויות לשם האחדת ההסתדרויות; קביעה מוסכמת של דפוסים ונוהלים עשוייה היתה להקל על הסניפים החדשים את הקלטותם ולקצר להם את זמן הניסוי; נקבעו מונחים משותפים וחלוקה לשלוש שכבות גיליות; הוחלט על מסגרת לשנת עבודה, המתחילה עם פרוס השנה העברית והזהה עם שנת הלימודים בבתי־ספר, ובמסגרת זו שובצו מפעלים מרכזיים, מבחינה מיבנתית נעשתה עבודה חשובה וכל התיקונים שיחולו במשך 11 השנים הבאות אינם אלא פיתוח החידושים של הוועידה הראשונה.

בהחלטה החגיגית של הוועידה על היבדלות ארגונית של התנועה בפולין לא היה חידוש; השנוי נבע מהשתתפות גדולה של חברים מחוץ לגליציה. כשליש מצירי הוועידה באו מפינות שונות של פולין, הרוסית לשעבר, ואלה לחצו להקמת המרכז המקביל בלודז כמשימה שאין לדחותה יותר. אך לא רק זאת; בוועידה שררה הרגשה כללית כי התנועה הגיעה לנקודת קפאון וכי עניניה לא יזוזו ללא שנוי רדיקלי אשר יוציאה מפינתה. החברים מגליציה חשו בטחון מסויים בעתידם בשטח הפעולה שלהם, המאפשר להם להפריש כוחות לבנין התנועה במדינה כולה. הכול הסכימו להוסיף החלטה על קודמותיה בידיעה כי הפעם תבוצע החלוקה. נקבע

תיחום בין שתי ה„ארצות"; לכתחילה נשארה ווהלין (החלק הדרומי־מזרחי של פולין הרוסית) קשורה ללבוב הקרובה יותר, אך ההחלטה תוקנה כעבור חצי שנה וחלוקתה של „גורדוניה" נעשתה זהה עם זו של כל הארגונים היהודיים, כולל תנועות הנוער.

מיד לאחר הוועידה המחוקקת הגיע פנחס לוביאניקר (לבון) מלבוב לודז; למרות גילו הצעיר היתה כבר מאחריו פעילות של שנים אחדות בשטח הרעיוני והחינוכי ובאחרונה שימש כוח מניע עיקרי למעשים השובים בתוך התנועה והמפלגה בגליציה. הוא התבלט כדמות דומיננטית בחבורת המייסדים והיה זה אך טבעי שעליו הוטלה המשימה לבנות את התנועה בחלק העיקרי של המדינה. כעבור חצי שנה, כאשר צלחה ההתארגנות העצמית ההתחלתית, הצטרף אליו אליעזר ווילדר שרכש נסיון של מספר שנים במזכירות הוועד המרכזי בלבוב. שניהם היוו את המזכירות הפעילה ומסביבם הוקם וועד מרכזי, שנתכנה מהר מאד מרכז לשם הקיצור. בהרכב המרכז חלו שינויים מתמידים; הוועידה המחוקקת בחרה קבוצה גדולה: פנחס, שליחו של „הפועל הצעיר" — צבי לופט, שני חברים מגליציה שעברו ללמוד בלודז ושלושה פעילים של ה„התאחדות"; אלה האחרונים שיתפו פעולה בנאמנות והתמידו בה ככל שיכלו אך תרומתם לעבודה היום־יומית היתה מוגבלת. לכן גוייסו מועמדים מבין בוגרי ההסתדרות בלודז; על מכתב החוזר הראשון של המרכז החדש חתם זאב גולדברג יחד עם פנחס לוביאניקר.[37]) לאחר כמה מחזורי חלופין התגבש הרכב קבוע: פנחס, אליעזר ווילדר, זאב, עוזר אובז'נסקי (חולדאי), שמואל פצנובסקי (גביש). נעשה נסיון לצרף אם חברים מחוץ ללודז אך גורמים מגבילים קיצרו את תקופת פעילותם של מרדכי המפל מבנדין, שהרבה לבקר בערי השדה ועשה להפצת התנועה, ושל קויפצ'ה אייזן (איתן) מבריסק. צבי לופט חזר ארצה מיד לאחר הבחרו למרכז ולא הספיק לתרום הרבה. אך בת שבע וורדית, שליחת מועצת הפועלות להכשרת „החלוץ", השתתפה במסירות רבה בעבודה התנועתית; מלאה תפקיד חשוב בבירורים שהכינו את ההכרעה החלוצית והתמסרה לארגון ההכשרה העצמית.

האמצעים וכלי העבודה היו פרימיטיביים ביותר והושאלו ממרכז ה„התאחדות" שעבר מוורשה ללודז כמעט באותו זמן; אלא שמצבו של מרכז ה„התאחדות" — ושל המפלגה כולה — היה בכי רע ולא ניתן היה להעזר בו הרבה. גם המקורות הכספיים היו אפסיים; ההסתדרויות לא הורגלו לשאת בעול החזקת מנגנון מרכזי והכנסות אחרות לא היו בנמצא. פנחס — ואח"כ גם אליעזר — התקיימו בראשונה מעבודה חלקית בפקידות; לאחר שרבתה העבודה במרכז והם נדרשו להתפנות מכל עיסוק אחר, החליטו לוותר על העבודה בחוץ והתנאים החמריים הורעו עוד יותר.

למרות מיעוט הפעילים ודלות האמצעים הוחל בתנופה: הופיעו חוזרים במאמץ נואש להתמיד בפירסומם אחת לשבוע, או פעמיים בחודש לפחות; שני החוזרים הראשונים הודפסו בסטנסיל ברמת ביצוע נמוכה מאד והקוראים אותם נזקקו לא רק לידיעת עברית אלא גם לכושר פיענוח; אח"כ, במשך כל שנת 1928, הופיעו החוזרים בדפוס והפכו להיות לאמצעי קשר עיקרי שהדק את ההסתדרויות בשותפות וענין אחד. החוזרים הופיעו בעברית למרות שלא כל מקבליהם הבינום כהלכה; בזאת נקבעה נורמה ש"גורדוניה" התמידה בה במשך כל שנות קיומה, ורק לעתים רחוקות נעזרו בחוזר מקביל ביידיש. בנוסף על החוזרים נשלחו מכתבים רבים, בכתב יד ובמכונת כתיבה מיושנת, לסניפים, לאנשי קשר בודדים ולחברי "התאחדות" — במטרה לזרז את הנ"ל להקים סניפים חדשים ולבצר את הקיימים. חברי הוועד המרכזי החלו לצאת לביקורים בערי השדה לאחד את השיטות, המונחים והנוהלים השונים ולעזור לחברים במקומות להתגבר על הקשיים בבנין תנועת נוער של ממש.

שנת הראשית — 1928 — היתה, כאמור, השנה השניה של משבר קשה בא"י ושל עודף הירידה על העליה. לישובים היהודיים הגיעו בשורות קשות על חוסר עבודה ורעב בא"י ועל חולשתה של ההסתדרות הציונית לעשות להקלת המשבר. "החלוץ" ירד במספר חבריו והתמעטה הפעילות הציונית בכלל. לעומת זאת עלה מחזור חדש של אנטי-ציונות אגרסיבית. בראש צעדו הקומוניסטים שנהנו מסיפורי הצלחה של תכניות הבנייה בברית המועצות, של הקולקטיביזציה בכפר ומשאר הבשורות המרנינות של הבולשביזם הסטליני. מיתקפתם נעזרה בסרטי קולנוע, ברומנים וברפורטז'ים על החיים בבריה"מ, שזכו לתפוצה גדולה בגלל אופיים האופטימיסטי המנוגד קטבית לאפרוריותה של המציאות היהודית בפולין.[38] כאן, במדינה שבה חיו למעלה משלושה מליון יהודים, חלו התפתחויות מדאיגות. לאחר כמה שנים של ייצוב כלכלי הגיע משבר שפגע חמורות בכלכלה הנחשלת; בין היהודים גדלה העניות והשגת פרנסה מיזערה הצריכה מאמצים קשים. בשטח המדיני החל המשטר הסמכותי להכביד את אוכפו. האנטישמיות הפוליטית, הכלכלית והחברתית — הרשמית ועממית — הצרה את מרחב הקיום היהודי המצומצם גם בלאו הכי. ממבט חטוף נראה היה כי אין מוצא מהמצוקה. אך לתנועת הנוער החלוצית, ול"גורדוניה" בכלל זה, ציפתה שעתה היפה. התפקיד המופלא שנפל בחלקו של הנוער המאורגן בשנות השלושים לא נגזר ע"י הגורל ולא היה מובטח מעצמו; נהפוך הוא: בפולין של ימים אלה נראתה החלוציות כמוצא הפחות סביר ושאינו מבטיח הצלחה רבה, אלא שמעבר להגיון החיצוני ולקשיים שנערמו התפעמה הרגשת שליחות והתחשלה החלטה פנימית שלא להיסוג בפני המעצורים. ואף למעלה מזה: העקשנות היהודית-פולנית ויצר ההתמרדות

עוררו נחישות החלטה לעשות ולעשות ויהי מה שיהיה — מעין פריצת קיר בנגיחת ראש מחושל.

פנחס ל., אליעזר וו. והקבוצה שהתרכזה מסביבם נתנו דעתם למצב; לאחר תקופה קצרה של תנופה אופטימיסטית החלה להתבהר תמונה קודרת למדי. זכותו הגדולה של פנחס לוביאניקר היתה בניתוח נכון של הקשיים ובאבחנה של אפשרויות הפריצה. תכונותיו האישיות וכושרו האינטלקטואלי והארגוני ניווטו את התנועה המתחילה והעבירוה על פני סכנות התפרקות שהיו צפויות לה במשך שנתיים אלה של התגבשות. המשימה הארגונית היתה הראשונה בסדר העדיפויות. לקראת הוועידה המחוקקת נערך מפקד דקדקני למדי; בשטח שנמסר לסמכותו של המרכז בלודז נימנו 2,200 חברים ב־60 הסתדרויות. לאחר זמן קצר התברר כי ראשי הסניפים ומזכיריהם גילו שקדנות משרדית שלא תאמה תמיד את המצב הקיים וכי המספרים שנמסרו עלו על מספר המשתתפים בפעולות ההסתדרויות, במידה שהן קויימו ברציפות. בשנת 1928, הראשונה לקיום המרכז בלודז, התקשו להגדיר במדויק את ה„יש" ולכן השתנו המספרים בהתאם למסיבות איזכורם. בחוזר הראשון מיום 5 פברואר 1928 נתבעו 29 סניפים, לפי רשימה שמית, להשתתף במגבית חד פעמית לטובת המנגנון שרק זה הוקם. למועצה הארצית הראשונה — כעבור 8 חדשים — הוזמנו אישית מנהלים מ־28 „הסתדרויות"; אותה מועצה אישרה תקציב שנתי והטילה אותו על 36 „הסתדרויות".

מיד לאחר שהמרכז בלודז החל להמטיר חוזרים ומכתבים וקרא לכינוסים ולמושבות קיץ נוכחו לדעת כי למהלך החדש יש פחות שותפים מהמקווה; ולא מרצון רע, חלילה, או מחוסר הכרה בנחיצות פעילות סדורה, אלא משום שחסר עדיין התא הראשוני לבנין המתוכנן — ה„הסתדרות" המקומית — להוציא כמה סניפים של ממש: לודז, בריסק דליטא, בנדין ועוד כ־15—12 מעין אלה; בכל שאר המקומות, כ־40—30 במספר, התקיימו גרעינים או שאריות, והרשות היתה נתונה בין המשך וגידול לבין השלמה והתפרקות. צריך היה, איפוא, להתחיל מבנין תאי היסוד. הקמת המערכת הארגונית נעשתה בכמה כיוונים כאשר מטרות המחץ השתנו בהתאם למסיבות, אך ביסודן הונחה מטרה אחת — לרכז ולגבש תנועה אחת מגרעינים נבדלים:

המאבק על ההד, כך ראוי לכנות את המאמץ העקשני להקים קשר קבוע לזרימה דו־סטרית של אינפורמציה. חליפת המידע התכוונה להמריץ את האחדת הנורמות והשיטות ולצייד את המרכז ביכולת להפעיל את עזרתו במקום ובזמן הנדרש. לפעלתנותו של המרכז לא היתה כל תועלת ללא תגובה מהסניפים. על קשיי מאבק זה תעיד החזרה המתמדת על אותן הדרישות והשכנוע המתריא על חובת התשובה לפניות מלודז. במו„מ התנועתי, בכתב ובפגישות פנים אל פנים, נקבע סגנון של ספק

טרוניה וספק נזיפה, שהשתרש עד כדי כך שקשה היה להפטר ממנו גם לאחר שהתנאים השתנו לטובה. בינתיים הרעיף המרכז הוראות ותביעות וההסתדרויות לא נענו כראוי; לא ענו גם במובן המילולי ולא נתנו תשובה וגם לא שעו ברצינות הנדרשת לתדריכים (אינסטרוקציות בלשון התקופה).

משמעת עשייה. ביסוד המרכז הלודזאי הונחה האמונה כי דיה העשייה כשלעצמה לסחוף את כל החברים וכי מספיק יהיה רק ליזום ולעורר בכדי שכל המחנה יזוז ויפעל. אך הרגלי העבר והנוחות האנרכית גברו על הכוונות הטובות. במפעלים החדשים של התנועה השתתפו כה מעטים עד שהתעוררה תמיהה: „בעצם — למה לא?". לפגישות הגליליות, שאמורות היו לרכז חבורות גדולות, הגיעו רק מעטים ומחלק קטן של סניפי האזור. ציפו ליציאה המונית למושבות הקיץ אך בפועל השתתפו בהן מעטים, וגם חוסר כסף לא הסביר תופעה תמוהה זו; מושבה בגליל פולסיה (בריסק וסביבותיה) התבטלה ברגע האחרון מחוסר משתתפים אף כי דובר עליה שנה שלמה והושקעה עבודה רבה בהכנתה. המועצה הארצית הראשונה לפולין — בנפרד מגליציה — עוררה ציפיות והתרגשות; שיערו כי יבואו אליה רבים מכל המדינה; היא הוכנה כהלכה ועל סדר יומה הועמדו שאלות מעוררות ענין. למרות כל אלה הגיעו למועצה צירים מ־12 הסתדרויות בלבד, ומאזורי הספר המזרחי לא בא איש.

לכאן יש לשייך את חוסר ההענות לחובת **המס המרכזי**, הוא התשלום הנדרש חדשית מכל חבר לשם מימונו של המנגנון המרכזי. המועצה הראשונה הנ"ל הטילה סכום של 10 גרושים לחבר (עשירית הזלוטי, שערכם היה כשני סנט של ארה"ב לפי שער החליפין של סוף שנות העשרים). גזברות המרכז ציפתה להכנסה חדשית כוללת של 300 זלוטי (כ־60 דולר), שמחציתה תבוא מהמס המרכזי, בהנחה כי ישלמו אותו כאלפים חברים מבין 2,200 שהתפקדו לקראת הוועידה המחוקקת. בפועל נגבתה בממוצע שנתי רק **חמישית** הסכום המצופה וגם שאר ההכנסות לא הגיעו לכדי מחצית הסכום המתוכנן.

בחנוכה תרפ"ט (דצמבר 1928) הוכרז **מפעל תרבות** לשם הקמת **ספריה נודדת** שתשרת את ההסתדרויות בהספקת ספרי יסוד בהשאלה לזמן ממושך. נקבעה מטרה להגיע ל־3,000 זלוטי אך נאספו רק 200. העניות היתה כה גדולה וצרכי המקומות כה לוחצים עד שגם מסכום זה הגיע ללודז רק חלק קטן לשם מימון המטרה היעודה, שהכול העריכוה ביותר אך לא השכילו לפרנסה בהיקף הנדרש. המרכז התמיד בתביעות כספיות וענין המס נהפך למרכיב קבוע במו"מ בין המרכז לסניפים, אך התוצאות היו מעטות עד כדי לייאש.

איזון גילי. העבר ההתאחדותי והפיזור בעיירות קטנות גרמו לריבוי יחסי של בוגרים בגילים 20—17, ואף קצת למעלה מזה. השכבה

הבינונית — מתעוררים — הקיפה 45% ורובה היתה על סף הבגרות. ניתן לסכם כי בשנים הראשונות כשני שלישים של חברי „גורדוניה" בפולין נמנו על הבוגרים לפי המושגים המקובלים של תנועת נוער. בכדי להבטיח את העתיד נדרשה הגדלה משמעותית של מספר הילדים. ל„הסתדרות בריאה" נקבעה מעין סכימה של חלוקה גילית אופטימלית: 50% „צופים", היא השכבה הצעירה, עד גיל המצוות, 30% ב„מתעוררים" בגילים 16—14 ו-20% בשכבה הבוגרת „מגשימים", אך בפועל רחוקה היתה החלוקה מסכימה זו ונדרש מאמץ הסברתי וארגוני בכדי להתקרב אליה. הבעיה חרגה ממשמעות ארגונית והפכה לחינוכית; את ההתקדמות למיבנה הרצוי מנע בעיקר חוסר מדריכים לשכבות הצעירות. הבוגרים, שהגיעו ל„גורדוניה" בגיל בחרות, לא הוכשרו כראוי למלוי תפקידי הדרכה של ילדים רכים.

נוער לומד. האופי העממי לא נזקק להוכחה אך הענין התקפח משום שבהוויה התנועתית לא הורגש הנוער הלומד במידה מספקת. מאמץ ניכר היה מושקע במשיכת נערים מבי"ס תיכוניים אלא שבמרבית מקומות הריכוז של „גורדוניה" לא היו גימנסיות כלל. בשנים הראשונות היתה זו תנועה של „עמך", להבדיל מתנועה עממית המאגדת סוגי נוער שונים בשיעורים מאוזנים.

עברית. הפרסומים, הכינוסים המרכזיים ואף חלק מהפעולות החינוכיות במקומות, נערכו בשפה עברית. הורגשה בזה ההשראה הרעיונית של ה„התאחדות" ו„הפועל הצעיר"; מפלגות־אחיות אלה היו היחידות בציונות שנאבקו בקנאות רבה לעבריותה (העבראיזציה) של הגולה. אולם במציאות היום־יומית שלטו היידיש והפולנית במו"מ שבין החברים. מבקרים מא"י התרשמו מאד מרמת הידיעה של עברית בתוך ההסתדרויות המרכזיות אך אנשי המקום דחו את המחמאות וסברו כי יש עמידה על המקום והעברית אינה תופסת את המקום הראוי לה. לרוח הנכאה של ראשי התנועה הוסיפה העובדה כי מרביתן של ההסתדרויות שכנו באזור דוברי הפולנית (המכונה פולין הקונגרסאית או „קונגרסובקה")[39] שבו היו מעטים בי"ס העבריים ורבה היתה הבורות בדרך כלל; נראה היה להם כי הם עושים עבודה סיזיפית שאינה מתקנת את המצב העגום.

התמונה הכללית היתה קודרת למדי ולא ניתן להתעלם מהגורמים המגבילים, אשר האיטו — ואיימו לעצור בכלל — את התנופה האופטימיסטית שנתלוותה לכינון המרכז בלודז. ניתנה, איפוא, הדעת לחיזוק ההסתדרויות שנתייצבו כבר במטרה להפכן לנקודות זינוק. בתוך ההתהוות הרופסת היה הכרח לגבש את ההסתדרויות המרכזיות מתוך מאמץ מכוון ולא להשאיר זאת ליזמתן העצמית. המרכז היפנה את מאמציו לכמה ישובים שהבטיחו לשמש בעתיד מרכזי אחיזה וכוח לתנועה הצעירה.

הראשונה לחשיבות ולהבטחה היתה הבירה התנועתית — ל ו ד ז; היא הגיעה ל־200 חברים; רובם תלמידי גימנסיות, אך ניכר היה חלקם של נערים עובדים. בדי עמל, אך בהצלחה יחסית, נוסה השילוב ביניהם. ההישגים, שגברו במשך השנים הקרובות, יצרו רושם מוטעה ביחס לסיכויי השילוב גם בערים אחרות ושמשו בסיס להרגשות תיסכול כאשר היחסים בסניפים אחרים לא תאמו את הצפיות הגדולות. בלודז הצטרפו יחד כמה גורמים מסייעים לשילוב ואנשי המקום השכילו לנצלם, אף כי לא חסרו מתחים בין סוגי נוער שונים.

ב־1928 סיימו ראשוני הבוגרים את לימודיהם בבי״ס תיכוניים. כמה מהם פנו ללימודים גבוהים בפולין ומחוצה לה (חלקם חזרו אח״כ לתנועה ולעליה ארצה) אך רובם קשרו עתידם עם התנועה, נכנסו לפעילות מקומית או מרכזית וכך הובטח ההמשך. נעשתה עבודה תרבותית

בוגרי לודז — מרץ 1926

וחינוכית ענפה, נרכשו ילדים בגילים שונים והלך ונוצר הווי נעורים סגולי, שהצטיין בשילוב של חוויה צעירה ועליזה (ומאד קולנית) עם צמאון אינטלקטואלי. להתבססותה של ההסתדרות בלודז היתה השפעה מאיצה על ישובי הסביבה הקרובה. כך נוצר הגליל הראשון והסניפים הקטנים נעזרו ע״י מדריכי לודז וגמלו לה ע״י השתתפות גדולה במפעליה, כגון מושבות קיץ, כינוסים וכד׳.

בדרום מערבה של המדינה החל להתגבש מרכז תנועתי נוסף בערים בינוניות באזור מכרות פחם המכונה ז ג ל מ ב י ה. ההסתדרויות —

ובנדין בראשן — הקיפו נוער משכבות שונות אם כי הרוב היה לנערים עובדים (בלט חלקן של נערות). השנים הראשונות לא הבטיחו הרבה מעבר לעצם העובדה כי „גורדוניה" התפשטה בעיירות המחוז. הסיבה נבעה לא מעט ממיעוט דוברי עברית ומהאופי המוחצן והמעשי של החברים. אך במהרה עלתה חבורת מדריכים פעלתנית בבנדין, סוסנוביץ ודומברובה, שהתמסרה להרחבה ולמפעלים מיוחדים (ביניהם גם הקמת קואופרטיב לאספקה של ציוד וספרות). ניתנה הדעת לשימוש בצופיות ובסמליה ונשמרו בהקפדה תקנות ארגון ומשמעת. להוראות המרובות של המרכז היה כאן הד חזק הרבה יותר מהממוצע הכללי.

מרכז שלישי, הוותיק מכולם, התרקם בבריסק דליטא, על התחום שבין ה„קונגרסובקה" דוברת פולנית לבין גלילות הספר המזרחי; השפעת בריסק פנתה לשני הכיוונים. באותה עת היתה זו ההסתדרות הייצוגית ביותר והיא עוררה הערכה מיוחדת מצד שלוחי א"י שבקרו בה לעתים קרובות. גם כאן נתקיימה מזיגה נאה בין נוער לומד ועובד כאשר התחומים ביניהם מטושטשים למדי בגלל המוביליות החברתית שבעיר למדנית ועניה זו. ההצלחה נבעה מקיום קבוצת מדריכים בעלת יכולת אינטלקטואלית ורמה מוסרית; היא השפיעה גם על ישובי הסביבה, אף כי החבורה הבריסקאית לא ניחונה ביצר התרחבות ולא השכילה לנצל את האפשרויות מחוץ לעיר מגוריה.

בווהלין לא נוצלו עדיין האפשרויות הגדולות להתרחבות. בעיירות הרבות הסתובב נוער שהיה מודע לחוסר סיכויו בעתיד על רקע היריבות בין השליטים הפולנים לבין הרוב האוקראיני התוקפני. במחוזות אלה שרדו גרעיני „גורדוניה" משני גלי ההתארגנות הקודמים אלא שלא צלחו הנסיונות החוזרים לרכזם, ולו רק להביאם לפגישה אחת; ועוד תעבורנה כשנתיים — עד 1930 — עד שסניפי ווהלין ייכנסו למסלול תנועתי תקין. על אף הנחשלות הארגונית היתה תרומתם ניכרת לגיבוש הדרך החלוצית בפועל ממש. „מגשימים" מקוריץ, אוסטרוג, רובנה וכד' היוו אחוז גבוה בהכשרות ובפלוגות העליה הראשונות.

צפונה מווהלין, נשאר רק מעט מההתארגנות בימי העליה הרביעית, להוציא את וולקוביסק וסלונים; באלה נשארה מסורת חלוצית שהתבטאה בדחף חזק לצאת להכשרה. בשתי הערים התנהלה פעולה חינוכית עברית ונוספו צעירים וילדים; בין שתיהן הוקמה פלוגת ההכשרה העצמאית הראשונה באחוזה חקלאית בשושצ'יקי; בוגרי וולקוביסק וסלונים הורגשו בה מאד, וכן בשאר פלוגות ההכשרה של התנועה.

בספר הצפוני־מזרחי, הליטאי, ובמערב — על הוויסלה התחתונה, עוד היתה „גורדוניה" צפונה בחיק העתיד, ואילו בליבה של המדינה, בוורשה

וסביבתה, שרר מצב עגום למדי. בבירה התארגן הסניף והתפזר חליפות; על סף התארגנות המרכז בלודז חדלה להתקיים ההסתדרות בוורשה משום שלא ראתה עצמה כשירה לפעול כתנועה חינוכית; חבריה עברו ל"התאחדות" והנסיונות לחדשה בעזרת סטודנטים, שעברו מערי השדה ללמוד באוניברסיטה הוורשאית, לא הניבו תוצאות ראויות לשמן. לזאת היתה השפעה שלילית על הסניפים המעטים בסביבת הבירה שהתקיימו ללא מבנה שכבתי בריא ובלי זהות גורדונאית מיוחדת.

התמונה לא היתה אחידה ונתנה יסוד להתרשמויות שונות. מרחיקי ראות ובעלי עין טובה שבין שלוחי א"י שהזדמנו לפולין בתקופה זו, כגון שפרינצק, חנוך או ברץ, הבחינו ברצון הקיום, תומת הלב וטוהר הכוונה של התנועה הצעירה. תכונות אלה נמצאו ל"גורדוניה" תוך כמה שנים קשות של התנסות והטלטלות בין יאוש להתעודדות. מרכיבים אנושיים קבעו את המשך קיומה של התנועה; התנאים לכך היו בנמצא בהוויה היהודית בפולין ונדרש רק ניצולם והפיכתם למניע בבנין תנועה מגשימה. בינתיים שלט המרכז החדש בלודז על ארגון מעברי, שכבר התבלטו בו סימנים שהבטיחו עתידו, אך עדיין מרובה היה הפרוץ והבלתי מהוקצע. היתה זו פוטנציה מבלי שניתן היה לחזות בביטחה את הצפוי ממנה.

*

צופות בלוביץ' — 1928

בחמש מאות ישובים (להוציא את שתי הגליציות) נדחס נוער יהודי רב. בכל שטח הרפובליקה הפולנית נאמד המספר הכולל של בני 18—8, הוא גיל תנועת הנוער, ל־700,000 בערך, שהם כ־22% של האוכלוסיה היהודית. המספרים המובאים להלן[40]) נסובים על כל המדינה, והרוצה

להשימם על פולין הרוסית לשעבר, חייבב להפחיתם בשיעור 5 ל-7 (2/7 הוא חלקן של שתי הגליציות). מבין קרוב לשלושת רבעי מליון ילדים ונערים (מזה כחצי מליון בשטח ענינגו) למדו במוסדות חינוך כלשהם כחצי מליון (בשנת הלימודים 1936/37); עשר שנים לפני כן, בעת שנפרדה „גורדוניה" בפולין מגליציה נאמד מספר זה ב־450—400 אלף ילדים. מספר הלומדים ב־37—1936 (במדוייק 468,309 ילד ונוער) הצטרף מנתונים של רשתות החינוך השונות — והמתחרות — ואין להניח כי הן נהגו בדייקנות צנועה. חוקרים שונים מעדיפים להקטין מספר זה ב־10 עד 20 אחוז, אך נשתמש במספר „הרשמי" הגבוה בהנחה כי ההגזמה התחלקה שווה וכי הנתון המכסימלי תואם את התנודות באוכלוסית התלמידים, שנכנסו ויצאו ממוסדות ההשכלה בלחץ מתמיד של צרכי פרנסה.

למעלה מהחצי, כרבע מליון ילדים, למדו בבית ספר העממי הממשלתי בן שבע הכיתות (בעיירות קטנות אף פחות מזה). מטרתו המוצהרת של בי"ס זה היתה פולנית פטריוטית; ענין זה הודגש במיוחד בספר המזרחי, באזורי אוכלוסית המיעוטים האטניים, אך גם ב„קוגרסובקה" היה זה מוסד מבולל שלא הודה בכל ייחוד לאומי שאינו פולני. במרבית העיירות התקיים בי"ס עממי אחד והילדים היהודים למדו יחד עם הפולנים; ההכרה היחידה בשוני שביניהם התבטאה בשתי שעות לשבוע של לימודי דת יהודית בשפה פולנית וברשות שניתנה לילדי ישראל להעדר מביה"ס בשבתות ובחגים. כמעט כל המורים בבה"ס המעורבים היו פולנים, וכאורח מעמדם הגו שנאה לכל דבר שאינו פולני. תכנית הלימודים הלאומנית, היחס המשפיל של המורים (להוציא מעטים בלבד) ולחץ הילדים הפולנים יצרו אווירה חברתית קשה שדכאה את התלמידים היהודיים. הם היו מועדים מראש להאשם בכל דבר; כאשר התרשלו בלימודים נענשו על עצלות יהודית ואילו כאשר הוכיחו חריצות גונו כשחצנים וכנדחפים לראש התור. כה וכה סבלו הילדים, היפנו מרצם להתקדמות בלימודים וחיפשו ניחומים במועדוני תנועות הנוער.

מזמן לזמן מיקדו מקרים מיוחדים את תשומת הלב מסביב לסבלות הילדים היהודים. אחד ממקרי התעללות של מורה פולני בתלמיד יהודי נחרת עמוק בתודעה של התנועה. בברנוב שבפלך לובלין הצטיין בלימודים משהל"ה נירנשטיין, צופה בהסת' „גורדוניה"; הוא לא מיהר להסתפר כמצוות ביה"ס ומחנך הכיתה שלו גזז לילד שתי וערב בשער ראשו בדמות צלב, ולאחר מכן גרשו מן הכיתה. ההסתדרות המקומית נזעקה לימין הילד בעלבונו; למרות הנסיונות לטשטש את העוולה הוחלט לצאת למערכה צבורית. הילד צולם כאשר הצלב גזוז בראשו אף כי שלטונות העיירה אסרו על זאת. התצלום וסיפור המעשה הועברו בדרכי התחמקות לוורשה; הציר לסיים (הפרלמנט) יצחק גרינבוים הגיש שאילתה והעתונות היהודית

משה'לה נירנשטיין, צופה מהסת' ברנוב

ספרה בהרחבה על ההתעללות. להבנת המצב יש להוסיף כי ההסתדרות בברנוב שילמה בעד העזתה לעורר את השערוריה; רשיונה נלקח, מועדונה נסגר בתואנה כלשהי והורים הוזהרו שלא לשלוח ילדיהם ל„ארגון הבולשביסטי גורדוניה". הלחץ לא הועיל; הילדים המשיכו להצטרף במחתרת, ה„שיחות" התקיימו בבתים פרטיים, החלוצים יצאו להכשרה ולעליה — וכעבור כמה חודשים נואשו השלטונות והחליטו להעלים עין מהפגנות החוצפה של ילדים יהודים.

בערים הגדולות, באזורים של אוכלוסיה יהודית צפופה, היה לביה"ס העממי אופי יהודי יותר, גם בגלל רבוי מורים יהודיים וגם מבחינת הרכב התלמידים; אלא שלא נוספו לימודים מיוחדים על שתי השעות התיקניות. ייחודו הצטמצם להיותו סגור בשבת ובחגים ולכן נתכנה „שבעסובקה" בקורטוב של לעג, דהיינו בי"ס של (לא לימודים) שבת. שני הטיפוסים, המעורב בעיירות הקטנות ו„היהודי" בקהילות הגדולות, הוציאו רבבות של משכילים למחצה, יודעי קרוא וכתוב בפולנית בסיסית, עם רכוש ידיעות מועט במדעים כלליים ומינימום — במורשת התרבותית של עמם. מדי שנה יצאו מביה"ס העממי מחזורים של בני 14—13 נבוכים, כאשר רמת השכלתם לא הגיעה עד כדי פירנוס חיי רוח שלהם מעבר להכשרה בסיסית למילוי תפקידי עבודה כלשהי, באותה מידה זעומה שנער יהודי יכול היה להשיגה בפולין של סוף שנות העשרים וראשית השלושים.

לעומת רבע מליון ילדים ב„שבעסובקה" על שני טיפוסיה למדו כ־230—220 אלף במוסדות שהוחזקו ע"י היהודים ללא סעד מצד השלטונות הממלכתיים והמוניציפליים שהיו מצווים לעשות זאת על פי התחייבותם הבינלאומית.[41]) מספר זה (שהיה, כאמור, נמוך יותר בפועל ממש) התחלק בין רשתות ציבוריות בעלות גוון פוליטי מודגש, הנשענות על שלושה הכוחות הציבוריים שביהדות פולין: הציונות, האגודה והבונד.[42])

הקשת המגוונת התחברה למפעל מפואר שאין לו תקדים ויורש בזמן החדש. אין לתאר את המעמסה הכספית שהיתה כרוכה בהחזקת רשת ענפה זו ע"י יהדות פולין המרודה. הקושי לא היה כלכלי בלבד; השלטון התנכל לבתי ספר העצמאיים, לא העניק להם רשיונות, מנע מהם מתן תעודות בגרות למסיימיהם והיפלה אותם לרעה ביחס למוסדות חינוך של מיעוטים אחרים.

במיוחד היה גרוע מעמדו של החינוך התיכון. בסך הכול למדו כ־220 אלף תלמידים בגמנסיות של פולין כולה, ומהם כ־30 אלף נערים־ות יהודים. אך מאלה רבים גרו בגליציה, שם פעלה עדיין המורשה האוסטרית, הליברלית יותר, ואילו בפולין, הרוסית לשעבר, רק יהודים מעטים התקבלו

לגימנסיות הממלכתיות.[43]) בפניהם נשארו פתוחים רק מוסדות פרטיים או צבוריים יהודיים: 12 הגימנסיות העבריות של „תרבות", 23 — של הרשת הדו־לשונית [44]) וכמספר דומה של מוסדות פרטיים או של אגודות הורים. בגלל שכר הלימוד הגבוה התאפשר הלימוד בהן בעיקר לבני אמידים. למרות הכרה (ומאמץ בהתאם לזאת) כי יש להקל על בני עניים ללמוד בגימנסיה, נמצא הדבר מעבר להשגתם של 80 אחוז מבין הנוער היהודי בגילים 18—14; נשארה להם רק הדרך לפנות לשוק העבודה המצומצם. מצב זה הגביר את התיסכול בשנים הפורמטיביות של האדם הצעיר ופירנס שתי נטיות מנוגדות: השלמה — מחד והתמרדות — מאידך. תנועת הנוער פעלה ברווח שבין שתי הנטיות, לחמה באפטיה וניסתה להפנות את המרי המתפרץ לאפיקים של מהפכה חלוצית.

* * *

בנינה של תנועת נוער חינוכית חייב תפיסה חדשה ואנשים שונים מרוב אלה שנמצאו בהישג היד. הוועד המרכזי ניסה לחזור בעקשנות על הפזמון: קשר, פעילות, הרחבה. בכל המקומות חיכו אמנם והקשיבו לבשורות שהגיעו מלודז; הקשיבו — אך לא זזו עדיין או מלאו רק מעט מהתביעות וההוראות. חברי המרכז, ובעיקר פנחס לוביאניקר, לא ציפו להענות כה חלשה. להבדיל מההתלהבות המילולית מהקמת מוסדות נפרדים לפולין, נוח היה לראשי הסניפים בהתבדלותם ובמיעוט החובות כלפי חוץ, ועתה הם נעמדו בפעם הראשונה בפני זרם טורדני של הוראות ושל תביעה לקשר רצוף. היה צורך בעוד שנתיים־שלוש ובהחלפת רוב המדריכים עד שכל ההסתדרויות נרתמו לעולו של המרכז (לפחות מבחינה ארגונית ולמעט את הצד הכספי, כפי שיובהר להלן) ואלה שלא השתלבו נשמטו מהמפה התנועתית שהלכה ושינתה צורתה.

„המאבק על ההד" שהתנהל בכתב ע"י חוזרים, מכתבים וחוברות נתן תוצאות דלות, לכן העדיף הוועד המרכזי עריכת ביקורים בערי השדה לשם הקמת מגע אנושי בין המרכז לרחבי התנועה. נולד רעיון המדריכות (אינסטרוקטורט), הווה אומר: חבר מבקרים ב„הסתדרויות" למשך זמן ממושך לשם עריכת סמינרים,[45]) הדרכה אירגונית וקשירת יחסי אנוש. לרעיון היה גם הגיון כלכלי. הדלות מנעה הרבה פעולות אולם הודות להכנסת האורחים הלבבית ניתן היה להתאכסן אף למשך כמה שבועות בבתי חברים או אוהדים. הרעיון של מדריכות קבועה לא התגשם אך נתן דחיפה לקיום בקורים קצרים, שהוכיחו מהר את חשיבותם ויעילותם עד כדי היותם לסימן היכר למידת הפעילות התנועתית. באווירה הקלאוסטרופובית של העיירה היה הביקור של חבר הוועד המרכזי לבשורה

מרעננת ע"י חליפת דעות, הסברת מושגים, הבהרת עמדות ומתן תשובות לספקות המטרידים. הביקורים של שליחים מא"י, הנדירים אז, השתמרו בזכרון החברים למשך שנים רבות ועזרו להם בעיצוב הכרעתם האישית; גם ביקורים מטעם הוועד המרכזי או ההנהגה הגלילית השפיעו הרבה על חיזוק השותפות שהחלה להתרקם הודות לריבוי המגעים המפרים.

מעבר לזוהרו של ה„ביקור" (מושג זה נהגה בהברה פולנית מלעלית)[46] קבעה ההשקעה של חברי המקום את ההצלחה הארגונית והחינוכית. עיון בחוזרים משנים 1929—1928 או 1930, שבהם מסרו המבקרים את רשמיהם מהסניפים — וההשוואה למצבן של אותן „הסתדרויות" בשנים מעטות לאחר מכן — מלמדנו באיזה מידה נקבע השנוי ע"י התמדה ומסירות; בהעדרן נידון היה הסניף להתבטלות. וכך סיפרו שני מבקרים:

א. „ההסתדרות נוסדה לפני חצי שנה בערך, אולם יחסה לענייני התנועה היה מוזר. החומר האנושי היה רובו ככולו בגיל 22—20, שכל פעולתם הצטמצמה לפעולת עזר לכל מיני אקציות (פעולות) פוליטיות".

ב. „שולטת כאן ערבוביה נוראה. ההסתדרות מורכבת ברובה מנוער בוגר מחוסר הכרה והבנה לענייני התנועה. אינה מתנהלת שום עבודה שיטתית. למרות הביקורים לא התקשרה ההסת' עם המרכז ואיננה נענה לכל דרישותיו".[47])

ראוי לציין כי בשתי העיירות חל אחר כך מפנה מכריע הודות לעבודתם המסורה של כמה מדריכים והם השכילו לשנות החלטית את המצב הקודר. את השנתיים האלה של התגבשות ציין קוצר רוח מול מיעוט ההישגים אך ניתן היה להבחין בתזוזה איטית; קיצבה יכול לרפות ידיים, אך כיוונה היה ברור — לקראת השתפרות. בשילוב סירוגי של נועם וחומרה נערכה ריאורגניזציה יסודית אשר לא הסתיימה סופית אלא בעוד כמה שנים, אבל כבר בראשית התמורה נקבעו מיבנים ארגוניים אחידים, שיטות עבודה ומושגים משותפים בהכרתם של החברים. ללא צל של ספק הובהרה המגמה לבנות תנועה חינוכית בעלת מטרות מוגדרות וערכים משותפים.

למרות הסלקציה המכוונת בשכבת ה„מגשימים" ניתן להבחין בהתקדמות מספרית. אם נקבל כנקודת מוצא, בראשית 1928, לקראת הקמת המרכז בלודז — 35—30 הסתדרויות (מהן כ־20 הפעילות ברציפות) עם 1500 חברים בפועל (מתוך 60 הסתדרויות עם 2200 חברים, במפקד הרשמי), סיימה „גורדוניה" בפולין את 1929 עם 60 הסתדרויות ובהן 3000 חברים.[48] עלה, איפוא, הממוצע לסניף והעיד על הפיכתם למרכזי נוער גדולים יותר ולכן גם מבטיחים יותר. המספר הכולל של 3,000 חברים היה מועד לצמצום כי עוד נמשך תהליך העזיבה של חברים בוגרים, בעיקר בסניפים החדשים בעיירות הקטנות אשר לא התאימו לאופי התנועתי המתגבש, אך

בדרך כלל בטאו הסיכומים מצב קיים של פעילות רצופה הניתנת לבקורת ובדיקה השוואתית. עם הגידול המספרי חלו גם שנויים אחרים. הנערות („בחורות" לפי המונח המקובל) נכנסו יותר לפעילות, בעיקר כמדריכות לשכבות הצעירות. ההדגשה של האופי החינוכי הרחיבה את האתגר לנערות, ורבות מהן קבלוהו בנכונות ותרמו לגיבוש שיטות העבודה וסגנונה בשכבת „הצופים" במיוחד. לוועד המרכזי נבחרו שתי בנות: צביה גורדון (כהן) ויוכבד זילברשץ. בהכשרה העצמאית פעלה בת שבע וורדית שעזרה לנערות להתאקלם במציאות של עבודה קשה וקיום על סף הרעב. על שכמן הוטל תפקיד נכבד של עיצוב סגנון חיים בהכשרה הגורדונאית; החברים היו תמימי דעים ביחס לשלילה „סגנון קלוסובה" הפרוע (והקוסם) אך לא ידעו איך להחליפו באורח חיים רגוע וחמים יותר. הנערות נתבעו למתן את המהומה, להכניס סדר ועל הכול — להקפיד על הנקיון ולהצר את שטח פגיעתן של המחלות. על אף הדבקות בשוויון מלא בין המינים התקבלה הכרה בייחודה של הבעיה. בת שבע הרצתה בוועידה הארצית השניה „על שאלת הבחורה"; גם בהחלטות הוועידה העולמית בדנציג יש התייחסות מיוחדת לשאלה זו. תוך הטיפול בה התבהרה חשיבותה; בכל המפעלים המרכזיים גדל אחוז הנערות, ובעיקר בסמינרים ובמושבות המנהלים.

בגלל המרחקים הגדולים ומיעוט הפעילים במרכז התקבל בברכה כל נסיון של ביזור בצורת הפעלת הנהגות גליליות. לגלילות התנועה לא היו גבולות קבועים והם השתנו בהתאם להתרחבות היזומה ע"י הנהגה פעילה ואגרסיבית יותר. בגלל תחלופה תדירה (יציאה להכשרה, עליה, נדירה למקום לימודים או עבודה) לא היתה פעילותן רצופה והצטמצמה לחדשים מספר; לכן הורגשו עליות וירידות תכופות; המרכז ניסה לשמור על רציפות הפעולה בגלילות ולא תמיד הצליח בזאת, והעניין נשאר תלוי ביוזמה מקומית. כל הסתדרות יציבה, שהגיעה למיצוי יכולתה במקומה, היתה מועמדת לשמש מרכז גלילי, מעין גרעין להרחבה טריטוריאלית, מבלי שזה נמנע ממנה ע"י תקנון רשמי כלשהו. ב-1928 נוסדה ההסתדרות בנישוויז ותוך זמן קצר הפכה להיות בירה גלילית; כאשר התחזק הסניף בווילנה עברה ההנה"ג (ההנהגה הגלילית) לשם; עם התרקמות סניפים חדשים קצת דרומה נדדה ההנה"ג לסלונים, הוותיקה בשלושתן — וכל זה קרה במשך שנתיים בלבד.

ההנהגה הגלילית נעשתה מדגירה לכוחות צעירים; בעשר השנים הבאות ייצאו כל חברי ההנהגה הראשית (ההנה"ר — שירשה את הוועד המרכזי) מקרב החבורה הגדלה, במספר ובחשיבות, של רכזי גלילות. מכיוון שהמרכז ראה בהערכה את גילוי פעילותם של הגלילות ועינו לא

היתה צרה בסמכות שנטלו לעצמם, ניתן להם חופש לערוך ניסויים ולגלות יזמות שהועברו אחה"כ לחלקים אחרים של התנועה.

פגישות גליליות, כינוסים שכבתיים, וויעודי חלוצים והכשרות הפכו לחזיון תדיר; מספר משתתפיהם הלך וגדל והתכונה לקראתם מיקדה תשומת לבם של אלפי נערים ונערות. הם חזרו לעיירות שלהם מלאי רשמים, היכרויות חדשות, הביאו אתם רעיונות והצעות, הפיצו שירים חדשים והגבירו הכרתית את הזיקה לתנועה שהפכה ממושג למציאות חברתית קוסמת ומפרה.

★ ★ ★

התחלת שנת העבודה זוהתה עם שנת הלימודים (והלוח העברי) והסתיימה במושבות קיץ. לשם התגברות על הנטייה לאימפרוביזציה ובגלל הרצון לקבוע דפוסים של קבע, השתדל המרכז להביא את הסניפים לביצוע תכנית מסגרתית קבועה. היתה זו חלוקה סכימטית שלא קויימה בנוקשות יתירה. בעצם הכרזתה התגלה אופיה של הנהגת התנועה הראשונה (וגם זו שהחליפה אותה בשנים 1932—1930) כדבקה בהטלת מרות משמעת על הסתדרויות מבודדות ומופרדות. אך יחד עם כוונת האחדה ידעו כבר הכול כי הבצוע נמסר לאנשים רבים ושונים ולכן המרכז החמור ידע גם להעלים עין מהתאמת הסכימה הארצית לתנאי המקומות. למרות היישום המקוטע של תכנית השנה, השתרשה ההודעה כי השגת מטרותיה היא חיונית להבטחת העתיד וכי ראוי למקד את הפעילות השוטפת מסביב לנושאים השונים, בשנוי הדגשים משנה לשנה ומעיר לעיר.

הסתיו — בחגי תשרי ולאחריהם — תוכנן כזמן ה ת א ר ג נ ו ת לאחר חופשות הקיץ: בחירת הנהגה מקומית,[49] קביעת מדריכים לקבוצות החינוכיות, בדיקת הרכבן וכד'.

בחנוכה חל מ פ ע ל ת ר ב ו ת שהוקדש לחיזוק הכלים לעבודה התרבותית כגון: אוסף כספים ל ס פ ר י ה נ ו ד ד ת מ ר כ ז י ת של ספרים מובחרים אשר השאילה אותם לקריאה בסניפים; הפצת בטאוני התנועה ("גורדוניה" ו"הצעיר") ו"הפועל הצעיר". במרכזו של החודש עמד נשף פומבי בחנוכה (המכונה "אקדמיה") ששמש כהפגנה שנתית של יחסי ציבור והתקדמות. נשף חנוכה נמחק אח"כ מהתכניות בגלל קירבתו בזמן להופעה הייצוגית העיקרית — האזכרה לא. ד. גורדון.

בפברואר (שבט, לפי הלוח העברי) חל ח ו ד ש ג ו ר ד ו ן שהוקדש להסברה אינטנסיבית של רעיונות א. ד. גורדון ולהפצת ספרות משלו ועליו. ביחידות החינוכיות הבסיסיות — ה ק ב ו צ ו ת, ובמסגרות השכבתיות — ה ג ד ו ד י ם, נלמדה והוסברה תורתו וסופר על האיש ואורח חייו. נושא זה חייב היה להילמד במשך כל השנה אך תשומת לב מיוחדת ניתנת לכך בחודש ש ב ט; יש לציין כי לימוד גורדון — להבדיל מהכרת

גורדון כדמות מדריכה — היה כרוך בקשיים מיוחדים בגלל שלוש סיבות שלובות: א. דרך מחשבתו (וכתיבתו) הספונטנית והמיוחדת של גורדון; התרגומים ליידיש, פולנית או גרמנית עוד הוסיפו על קשיי ההבנה; ב. הרצון להכיר את „גורדון החי" היתה כרוכה בפרשנות ובהסברת יחסו לבעיות שהיו אקטואליות בשעתו ועתה הן קבלו משמעות אחרת (סוציאליזם, איחוד המפלגות); הפירושים לא הקלו על ההבנה; ג. תפיסת עולמו היתה שונה מהמושגים שרווחו באירופה המתקדמת וברחוב הפולני והיהודי בין שתי מלחמות והיה דרוש מאמץ אינטלקטואלי בכדי לחדור לנבכי תורה מקורית ובלתי שגרתית זו. „חודש גורדון" שימש, איפוא, כמסגרת למאמץ מיוחד ללמוד ולהבין; במשך השנים הוכחה התועלת שבו וידיעת גורדון נפוצה בצורה משביעה רצון לאחר שיוקחו בחשבון הגורמים המגבילים הנ"ל.

במשך אותו חודש שבט נערך אוסף כספים לקרן הקיימת לישראל במטרה לנטוע עצים ב ח ו ר ש ת ג ו ר ד ו ן, שהיתה למפעלה העצמי המרכזי של התנועה במסגרת פעילותה הענפה למען הקרן.

באביב, החל מפסח, נערך ח ו ד ש ה ת נ ו ע ה (אח"כ: ח ו ד ש ה ס ת ד ר ו ת) שנועד להרחבה במקום ובסביבה. גיוס חברים חדשים כוון להשלים את החסר מבחינת ההרכב השכבתי או המקצועי וכן להקמת סניפים באזור. בחודש זה צריך היה להכין את מפעלי הקיץ, לאסוף כסף ומצרכים (=פרודוקטים) למושבות, לרכך את לבבות ההורים שמיאנו להרשות לבניהם לצאת עם התנועה למחנות וכד'. החודש הסתיים בל"ג בעומר ביציאה מחוץ לעיר ובשיבה בתהלוכה רוננת דרך הרחובות.

ב מ ו ש ב ו ת ה ק י ץ ראו הכול את שיאה של שנת העבודה. בצדק העריכו אותן כאמצעי החינוכי העיקרי בגלל יציאתם של הילדים משיגרת חייהם האפורה והספחותם לקהילית נעורים עצמאית. בתנאי הקיום היהודי בפולין היה ביציאה לכפר משום השתחררות מלחצים ופורקן למאוויים עמוקים. עם העברת חלק המושבות להרים הגבוהים בדרומה של המדינה עוד עלתה השפעתן המרעננת, ומשתתפיהן זכרו שנים רבות את השיאים, יער האורנים הצפוף ואת האגמים האפלים. גם אם המושבות לא הקיפו אלא חלק מחברי התנועה, נכרך בהן ניסוי ראשון לחיות אורח חיים גורדוניאי, ולו רק לעת קצרה וחולפת. המרכז וההנהגות הגלויות לא הירפו מקריאות להכין במוקדם את המושבות, החל מחצי שנה לפני התחלתן; כאשר ההשתתפות במושבות לא ענתה לציפיות נערכה ביקורת עצמית שעיקרה — הודייה בהכנה לקויה; ההשתתפות במושבות היתה כרוכה בהוצאה כספית ניכרת והרבה הורים לא השלימו עם יציאת בניהם מתחום השגחתם.

בקיץ 1928 נערכה מושבת קיץ למרכז פולין (קונגרסובקה) והשתתפו בה 80 מתעוררים וצופים מ־13 סניפים. המושבה השניה, שתוכננה למזרח המדינה (אזורי הספר או קרסי) לא התכנסה מחוסר משתתפים ורק ההסת׳ במזרי׳ ערכה מחנון קצר. באבגוסט יצאו 30 מתעוררים־בוגרים להרי הטטרה לקחת חלק במושבת מנהלים משותפת עם גליציה. בשנה הבאה חלה התקדמות מעודדת. לשתי מושבות של המתעוררים הגיעו 170 נערים(־ות) מ־18 סניפים ובמושבת מנהלים השתתפו 40 ח״ח; היא תוכננה כמפעל עצמאי מתוך תקווה כי מיקומה במרכז התנועה יקל על ההשתתפות בה. לקחו בה חלק פעיל שני חברים מדגניה, יוסף ברץ ודוד שמטרלינג (גלעד), שהצליחו לרקום מערכת יחסים של הבנה רוחנית ואישית ועשו רבות לקירוב הקבוצה בא״י ובעיותיה למוחות ולבבות הנערים. לפגישה זו במושבת המנהלים, ולפעילותו של שמטרלינג לאחריה, יוחסה חשיבות רבה והיא נשארה חקוקה בזכרונה הקולקטיבי של „גורדוניה״ בפולין כמניע להחשת ההגדרה הקבוצתית. באותו זמן עוד היתה השאלה פתוחה לכאן ולכאן ובפרסומי התנועה הובעו דעות שונות. הופעתם המרשימה של אנשי דגניה בקיץ 1929 תרמה תרומה רצינית להכרעה בכיוון קבוצתי ברור.

לעתונות התנועתית („החוברות״) היה קהל קוראים גדל. במשך השנתיים יצאו לאור 3 גליונות של „גורדוניה״ בעברית וכן גליון אחד של „הצעיר״, בטאונה של שכבת המתעורים. בהכנתם שקד המרכז הפולני יחד עם ההנהגה העליונה, שנתכוננה בלודז עם בואם של פנחס ל. ואליעזר וו.; עזרו על ידם חברים מקומיים, ובעיקר עוזר אובז׳נסקי (חולדאי). למרות ההיקף המצומצם, שנבע — כאמור — ממיעוט כספים, עמדו הפרסומים על רמה גבוהה וזכו להקרא שוב ושוב במשך כל שנות השלושים בתור כתבי היסוד של התנועה. בנוסף על הנ״ל פרסם המרכז בלודז חוברות בנושאים שונים, בדפוס ובסטנסיל.

עם ייצוב ההסתדרויות גדלה הדרישה להכרת ההגות העצמית, וקשה היה לספק את הביקוש ל„חומר״. בעיות פוליטיות, ציוניות וארציות, לא העסיקו ביותר, ודי היה בעתון היומי שהגיע מוורשה ובחידוש בטאונה של ה„התאחדות״ ביידיש בכדי לענות לצורך המועט. לעומת זאת קשה היה לספק ספרי יסוד שנדרשו מכל המקומות. כתבי גורדון בעברית, בחמישה כרכים, הופצו במאות סדרות ונמצאו בהישג היד אך היו קשים להבנה ועריכתם לא סייעה לכך. בידי המדריכים נמצאו חוברות עם תרגומים ליידיש של מאמרי גורדון בנושא העבודה וכן חוברת בפולנית על אותו נושא; להפצה רבה ולשימוש רצוף הגיעה מסתו של אברהם לוינסון על גורדון ותורתו, שנדפסה עוד ב־1923, זכתה לעוד מהדורות, ולא היתה כמוה להסברת דרך הגותו של גורדון ולניסוחה

הגבישי והבהיר. הריבוי היחסי של קוראי עברית הקל על הפצת העתונות והספרות הארצישראלית וכך התפשטו רעיונות „הפועל הצעיר" ותנועת העבודה בין החברים. המקראה „במסילה", שיצאה לאור ע"י וועדת התרבות של ההסתדרות הכללית, שימשה גם ללימוד עברית בקורסים השונים וגם כמקור להכרת מוסדותיה ובעיותיה של תנועת הפועלים. שימוש רב היה לספר „יזכור", שסיפר על שומרי המושבות הראשונים ועל ההגנה הפעילה על החיים והכבוד. נפוצה מאד הסידרה „לעם"; היא יצאה לאור ע"י קרן הקיימת לישראל בצורת ספרים מנוקדים ומרובי תמונות, כאשר כל כרך הוקדש לישוב בא"י או לאישיות בעלת זכויות בציונות.

ביזמת הנערים, ובעידודו של המרכז, רכשו הספריות בעיירות יצירות חדשות מהסיפורת והשירה הארצישראלית. „מסדה" של למדן, האידיליות של שמעונוביץ (שמעוני), שירי דווי ובנין של שלונסקי, אורי צבי גרינברג של „הגברות העולה" ו„אימה גדולה וירח" וכיוצא באלה, זכו לקהל קוראים ניכר, הוסברו — אחד מקרא ואחד תרגום — לשאינם מבינים עברית ודוקלמו ב„אקדמיות". „צריף העץ" של עבר הדני נהפך לספר העברי הקריא ביותר; כעבור כמה שנים בלבד יופיע תרגומו לפולנית בבטאונה הלועזי של התנועה.[50])

הפנייה לשירה, ובעיקר לסיפורת, נבעה ממיעוט חומר עיוני, אך יחד עם זאת באה למלא צורך נפשי של נערות ונערים אשר חיפשו נושאים להזדהות; הקריאה בספרים „יפים" (הספרים העיוניים כונו „רציניים" ושני הסוגים יחד זכו להגדרה „טובים") גם גרמה הנאה וגם השכילה דעת. עם עבור השנים לקיום מדינה פולנית עצמאית השתרשה ידיעת השפה הפולנית בין הנוער היהודי ודרכה הגיעו למקורות ספרותיים עשירים במקור, ובעיקר בתרגום. בשקיקה מיוחדת נקראו יצירות שדנו בבעיות מוסריות ובהתנגשות בין היחיד לבין החברה המסובבת אותו והצרה לו. כמה יצירות זכו להשפעה ניכרת. בין ספרי מקור בפולנית — „להבות" של ס. ברזוזובסקי, הנסוב על מאבק אנשי גרודניה־וויליה נגד הדיכוי הצארי ועל הזכות המוסרית להרוג בשרותה של אידיאה; „טרום־אביב" מאת ס. ז'רומסקי, הדן בעימות שבין חלומות לבין המציאות המאכזבת של הגשמתם. לחוג קוראים נרחב הגיעו תרגומים משובחים מספרות עמי הצפון על מאבקו של האדם בטבע ובעצמו, משל המסון („ברכת האדמה" היה שיר הלל פנתיאיסטי לטבע ולעבודה חקלאית), לגרלף, איבסן (משפט ספרות פומבי על „אויב העם" נערך ב־1929 בהסתדרות בלודז, ובעקבותיה גם בסניפים אחרים. על איבסן והעמדתו מול גורדון כתב מוניו מנדל באחד מעתוני „גורדוניה" הראשונים; מגרמנית — וסרמן, צווייג, ביוגרפיות של אמיל לודביג ועוד רבים אחרים;

באנגלית — ספרי המרי המיגעים של אפטון סינקלר, ועל הכול — „מרטין עדן" מאת ז'ק לונדון, שהיה קביל על הלבבות בגלל דמות הגיבור הניטשאנית שלו שנאבקה עם החברה הבורגנית וכרעה בגבורה תוך מלחמה זו; מצרפתית — בעיקר רומן רולן; לא רבות־ים סיימו את כל עשרת הכרכים של „ז'ן קריסטוף", אך קריאת החלק הראשון היתה כמעט חובה על הכול.

בלהיטות הקריאה היו, כמובן, דרגות שונות, אך הצד השווה שבכולן — ראית הספר כעין מפתח להבנת האדם את עצמו ואת מקומו בעולם, כולל את הכרעתו הציונית־חלוצית. הנערים חיפשו תשובות לשאלות המעסיקות אותם ביחס לבחירת דרכם בעתיד בעיקוב אחרי דמויות מופת שמלאו את דפי הספרים „היפים". התנועה שמשה להם מסגרת לחיפוש אחרי זהותם האמיתית והדריכה אותם בלבטיהם. אך לא רק היא; במהלך הלבטים האינטלקטואליים זכור לטוב תפקידם של מורים מיוצאי גליציה; שם ניתן היה להשיג בעלי תואר אקדמאי, הנדרש להוראה בגימנסיה לפי חוקי המלכות, יחד עם השכלה עברית שרשית. רבים כאלה עברו לפולין, הרוסית לשעבר, להורות בבתי ספר היהודיים — העבריים של „תרבות" שבאזורי הספר, אך בעיקר בגימנסיות הדו־לשוניות (פולנית־עברית) שהוקמו בשנות העשרים במרבית הישובים הגדולים ב„קוגרסובקה". בחלקם הגדול השתייכו מורים־מהגרים אלה ל„התאחדות" וליוו את „גורדוניה" בעצה טובה, בהדרכה רעיונית וחינוכית ובפעולה השכלתית בצורת חוגי השלמה של החומר הנלמד בבית הספר. ראויים לציון מיוחד מורי שלוש הגימנסיות הדו־לשוניות בלודז, ובראשם אריה טרטקובר, שהיה ממעצבי התנועה בגלגולה הסופי, הרצה בוועידותיה הראשונות בשאלות חינוך; ואתו מורים רבים, שמהם נציין את הפעילים ביותר: ברלס, נתן עק, אלנברג, אורמיאן, ברוורמן. החזיקו אחריהם מורים בערי השדה של הרפובליקה: רכטמן בבנדין, ט"ש והופשטטר בבריסק דליטא, גלרטר ברובנה, שמטרלינג בווילנה, שמעון גוטספלד (בן משה) ומרגלית בפרוז'ני בגימנסיה ע"ש א. ד. גורדון, טלר במזריץ' ועוד.

הם המשיכו ללוות את התנועה גם כאשר נעמדה בכוחות עצמה ושמשו לה משען מוסרי ומעשי בבדידותה הציבורית בשנות השלושים הראשונות.

★ ★ ★

שלושה כינוסים מרכזיים, שנערכו במשך השנתיים, סמלו את קוו העליה המודרגת. המועצה הארצית הראשונה[5] (לודז, חול המועד סוכות תרפ"ט, 2—1 אוקטובר 1928) לא היתה ייצוגית ביותר, כאמור כבר. אך קרוב למאה משתתפיה, כולם מגלילות לודז וגלמביה, הרגישו כי קרה דבר גדול בחייהם וכי תנועתם הצליחה לעמוד על רגליה. חרף הבקורת העצמית השנונה — כמנהגי נערי פולין המרכזית ובהתאם

לתכונה הגורדונאית של המעטת ההישג וההנאה ממנו — לא ניתן היה להתעלם מהעובדה כי ההתפתחות החיובית חלה בעת המשבר הקשה בציונות ובא"י. המועצה דנה במכלול השאלות והחליטה הרבה החלטות — 32 במספר; אפשר לדון לחובה גישה זו משום שלא נותר זמן מספיק לבירור יסודי; אך בתנאים נתונים של אילוצי הפעילויות השונות של ארגון מתחיל נכנעו ראשי „גורדוניה" בפולין ללהיטותם לקבוע עמדה בכל הבעיות; בעגה הציבורית של פולין היתה „תפיסת עמדה" — נעמען א שטעלונג ביידיש — חובה על כל ארגון שכיבד את עצמו. מבין ההחלטות ראוי לציין את התקנות בנושא חינוך (העדפת חינוך היחיד, הזקקות למקורות ישראל, הצמדות למציאות העם בגולה בנוסף על זיקה הדוקה לתנועת העבודה בא"י, התאמת השיטה הצופית תוך הצרת בטוייה הממושטרים, תביעה לפעולה השכלתית במסגרת ה„הסתדרות") ובענייני „החלוץ"; בשאלה זו הוחלט על מהלכים שהביאו להצטרפות „גורדוניה" להסתדרות „החלוץ" ולהפעלת לחץ כבד על הבוגרים שלא הכריעו עדיין בשאלה.

הדיון המקוטע והכוללני במועצה הראשונה שימש כהכנה להשתתפות משלחת גדולה בוועידה העולמית הראשונה[52] שהתכנסה בדנציג בדצמבר 1928; בשעתה היא נתכנתה „מועצה עולמית" ברוב צניעות. כינוס זה בא לסכם את התכוננותה של „גורדוניה" כתנועה עולמית, לע"ע במזרחה של אירופה בלבד. על אף זהירותם של מייסדיה היא הטילה על עצמה התחייבות שנראתה כעולה על כוחותיה בהכריזה על עצמה כממשיכה ל„הפועל הצעיר". להתחייבות זו היא הגיעה בטרם נתחזקה דייה בעטייה של התפתחות ביחסי המפלגות בא"י. התברר סופית כי ממשמש ובא איחוד „הפועל הצעיר" עם „אחדות העבודה" ועל „גורדוניה" להתוות דרכה במציאות שתתהווה כתוצאה של איחוד זה. „גורדוניה" בירכה על האיחוד וראתה אותו ככורה המציאות הארצישראלית שקירבה את שתי המפלגות; במידת השפעתה ניסתה התנועה להבהיר את עמדתה החיובית בוויכוח שהתנהל בגולה בתוך ה„התאחדות". „גורדוניה" לא ראתה את זיקתה לגורדון ול„הפועל הצעיר" כעניין של נאמנות עיוורת לתורה שבכתב ובע"פ שנקבעה אי פעם; עמדה קשוחה זאת לא תאמה — בעיניה — את רוחו של „הפועל הצעיר" שדגל בהעדפת תהליכי החיים על פני עמדות תיאורטיות הנקבעות מראש. המורשת הרעיונית בכלל, וגורדון בפרט, נתפסו כמכווני דרך ומקור השראה בקביעת עמדות לגופי המציאות המתחדשת. התפיסה הכללית (האורגנית-סינטטית) של גורדון והריאליזם המהפכני של „הפועל הצעיר" נעשו לקנה מידה להבנת המציאות ולהוצאות מסקנות לפעולה, מבלי שניסוחם לשעה יכבול את מחשבתה וידיה של התנועה בכבלי ציטוטים שאין להרהר אחריהם. איחוד המפלגות בארץ

התקבל לא רק כעובדה מתרחשת אלא גם כהתפתחות טבעית ורצויה; אך יחד עם זה התנועה לא פטרה עצמה מהחובות שתהליך זה הטיל עליה כנושאת המורשת של „הפועל הצעיר" ומופקדת לשמור שזו לא תבולע בהתמזגות. היה זה פיתוח נוסף של הדילמה הגורדונאית הסבוכה של שילוב התלות עם העצמאות; כמאמרו של שפרינצק בוועידה בדנציג: „חופשים ונאמנים" (פריי און טריי). תפישה ממוזגת זו נתקבלה בתנועה כתרומה מיוחדת של „גורדוניה" לתורתה של תנועת העבודה הציונית והבוגרים הבינו יפה את הקשיים ביישומה. דרך זו ראתה בכל איחוד של קרובים שלב בעליה אך חייבה נאמנות לערכי היסוד ושמירה מוגברת על תוקפם והשפעתם במסגרת החדשה.

הוועידה העולמית בדנציג התכוונה, איפוא, להגדיר את מקומה של התנועה במחנה העבודה שלאחר איחוד המפלגות, בצד סיכום נסיונה בתום שנות הראשית שלה. בדיקה של החלטות דנציג מאמתת את הגדרתן כאבטיפוס של סיכומי כל שאר כנוסי „גורדוניה" לעתיד; הן מנוסחות בזהירות בנסיון למנוע עמדות נחרצות; הן הוגדרו אח"כ כאנטי-מיטולוגיות, הווה אומר: נמנעות מראש מלשמש דוגמות שאין לזוז מהן. רק ההחלטה על חובת החלוציות נוסחה והתקבלה לפי מיטב הסגנון הפסקני של התקופה הזאת. בגלל משמעותה האישית של שאלה זו התכוונה הוועידה לסיים סופית את ההתלבטות הפנימית ולהעמיד את הדברים על חודם כצוו מוחלט; ואילו שאר ההחלטות נוסחו בצורה פסקנית פחות, וגם לא נעשו כל נסיונות להכריז עליהן כעל המצאה מקורית. יסודות התנועה נעגנו באלה של תנועת העבודה בא"י ובהגותו של גורדון, והם:

א. בנין המולדת
ב. חינוך האדם
ג. הקמת עם עובד
ד. החיאת התרבות העברית
ה. עבודה עצמית.

החלטות דנציג נפתחו בהכרזה כי „הגורדוניה מתכוונת לחינוך האדם ולהגשמת הציונות העובדת", ופיסקה זו היתה להגדרה תמציתית של מהות התנועה והשתרש מנהג לקבוע אותה על קיר המזרח ב„הסתדרויות".

גם ההחלטה על התפיסה הסוציאליסטית נוסחה באיפוק; היא „מפנה את תשומת לבה של ההנהגה העליונה לצורך בבירור שאלות תוכן הסוציאליזמוס שלנו בהתאם לתפיסתו של א. ד. גורדון". כל המשתתפים — וכן התנועות הארציות שיוצגו על ידם — היו תמימי דעים בהעדפת הסוציאליזם העממי על פני התפיסה המרכסיסטית; אך מכווני הוועידה

סברו כי אין די בהחלטה חד־משמעית לפני שהנושא התברר מספיק ונעכל ברחבי התנועה; בחינה יסודית התחייבה גם מתוך העובדה כי בנושא זה „גורדוניה" עשויה היתה להשאר בודדה מול כל בנות מינה שאימצו להן את הגירסה המרכסיסטית־בורוכוביסטית לגוונית השונים.

ראוי להזכיר גם את ההחלטה על שינוי השם. מעתה ועד סופה המר עם כל היהודים, היא תיקרא: הסתדרות נוער עממית־חלוצית.

התחנה השלישית היא בוועידה הארצית השניה[53] (6—8 ספטמבר 1929). היא תוכננה כהתכנסות לסיכום עונת מושבות מוצלחת ולהכנת שנת עבודה מבטיחה. אך התרחשויות גדולות שיבשו את התכנית והיא התבצעה בחיפזון ברווח הזמן הקצר שבין שני אירועים: אחד — מאורעות אב תרפ"ט (אוגוסט 1929)[54] והשני — התגברות קצב העליה החמישית,[55] ובמסגרתה — עלית החלוצים הראשונים של התנועה. בין שתי ההתרחשויות היה קשר סיבתי: בעליה המזורזת ניתנה התשובה החלוצית למכה שניתכה על הישוב והציונות מידי התנועה הלאומית הערבית בעידודו השקט של השלטון המנדטורי. מבחינת „גורדוניה" בפולין היתה זו קפיצה נחשונית לקראת הבלתי ידוע — עליה ובניית קבוצה. הוועידה השניה עמדה בסימן ההפתעה והחפזון. היא נתבעה לתת תשובה להתקפה הערבית; אסיפות המחאה והפגנות ההזדהות איחדו את רובו של הישוב היהודי בפולין ונערכו בעם רב אבל התגובה הנדרשת חרגה הרחק מעבר להזדהות המילולית. לבאי הוועידה לא היה כל ספק: יש להקדים את העליה! במקום דיון רגוע על „בעיות" ו„שאלות" עמדה הוועידה בסימן הערכות חפוזה, ארגונית וחינוכית־רעיונית, לקראת עליתם של חברי המרכז הלודזאי עם פנחס לוביאניקר בראש.

מבחנים ראשונים

1928 — 1929

הוועידה המחוקקת החליטה: „הסתדרות הנוער הציוני גורדוניה ריאה במפעל החלוצי של חבריה את הדרך היחידה להגשמת מטרותיה" והוסיפה סנקציה: כל הבוגרים („מגשימים") שיגיעו לגיל 20 ולא יפנו להכשרה — פרט לפעילים בתנועה — יוצאו מ„גורדוניה". לביצוע ההחלטה נקבע מועד: „על המרכז להגשים את הפרינציפ הזה במשך שנה".[56])

השלטת החלוציות הפכה להיות למבחן עיקרי לתנועה לאחר שנהיתה ליחידה עצמאית. לא היתה זו משימה קלה אך היא נהפכה לסמל של המעבר מקלובים (מועדונים) שהעיקר בהם הוא הבילוי החברתי למסגרת מחנכת לקראת מטרות מוגדרות. התהליך התארך מעבר למצופה; אף כי מבחינה פורמלית נשמר המועד שנקבע בוועידה, לא נסגר הפרק אלא כעבור שלוש־ארבע שנים. ההתארגנות מחדש והתפרקותם של סניפים חלשים הקטינו בהתחלה את מספר הבוגרים שנרתעו בחלקם מהכורח להגדיר עצמם באופן חד־משמעי, אבל הקמת סניפים חדשים הביאה זרם גובר של צעירים שהגיעו לגורדוניה בגיל גבוה יחסית; הם לא עברו את תהליך ההתכוננות בשכבות צעירות ולא הוכשרו לקראת המעבר החריף המתחייב מביצוע ההחלטה החלוצית. וכך נמשכה הזרימה לשני הכיוונים: ההיפלטות של בוגרים שנרתעו והצטרפות צעירים בסניפים החדשים. במרכז וברוב ה„הסתדרויות" היו מודעים לפגם זה; במקביל לרצון לגדול נשמעה ביקורת חוזרת „על חולשת המומנט החלוצי". מיד לאחר התכוננות המרכז בלודז הוחל בביצוע ההחלטה על חובת החלוציות לפי הנסיון שנרכש בגליציה, כי גם בשטח זה הקדימה גליציה את פולין, הרוסית לשעבר; הכוונה היתה לארגן את כניסת הבוגרים להסתדרות „החלוץ". חברים בודדים שאצה להם הדרך, הסתפחו ל„החלוץ" ואף יצאו להכשרה, אך בזאת נפסקו קשריהם עם „גורדוניה". לעומת זאת חייבה הכניסה במאורגן להסת' „החלוץ" הכנות מרובות ומו"מ ממושך על התנאים, ועניין זה נמשך כשנה. האיחור בסיום המו"מ דחה את הקמת פלוגת הכשרה עצמית; חברים שלא רצו — או לא יכלו — לחכות נאלצו לצאת בינתיים להכשרה הכללית. סו"ס הסתיים המו"מ המייגע בהסכם שהכיר באוטונומיה חלקית במסגרת „החלוץ", במתכונת הרשות שניתנה לבוגרי „גורדוניה" בגליציה (וזו שהוענקה עוד קודם להשומר הצעיר בארצות שונות). לפי הסכם ההצטרפות התחייבו כל הבוגרים להכנס לסניף החלוצי המקומי ולקבל

את מרותו של המרכז, אך ניתנה להם רשות לפעול במסגרת קבוצות נפרדות בכוונה לטפח את הזיקות להסתדרות החינוכית שמתוכה הגיעו ל„החלוץ"; וכן הוכרה זכותם להכשרה נפרדת ולארגון קבוצות עליה — הכול במסגרת תנועתם המקורית. המו"מ הושלם בראשית 1929 לאחר שוועידת „החלוץ" החמישית אישרה אותו — ובכך נפתחה הדרך לאינטגרציה חלוצית ויחד עם זאת לפיתוח הכשרה גורדונאית עצמאית.

ראשי „החלוץ" בפולין לא התלהבו מהדרישה להעניק אוטונומיה — ולו רק חלקית — ל„גורדוניה" בנוסף על התחייבותם הקודמת ל„השומר הצעיר". באותה עת הגיע לכדי השלמה תהליך ההתבססות של שליחי הקבוץ המאוחד בתוך הסתדרות „החלוץ" בפולין בעזרתה הפעילה של מפלגת פוע"צ-צ.ס.[57]) שלטון זה דגל בתפיסה ריכוזית שלא השלימה עם קיום גוונים אף במסגרת המשותפת. „החלוץ" הצטייר כתנועה אחת המתבססת על סניף אחיד בעיר ועל הכשרה משותפת לכול. תפיסה זו היתה מעוגנת במושגים שרווחו אז בעולם והיא התעלמה מתלותו של „החלוץ" בקיומן של מסגרות הגשמה שונות בא"י, הפועלות בתוך ארגוני נוער המשמשים להן כחיל מילואים. עובדת השוני וההתכוונות למסגרות נפרדות הצריכו אחדות גמישה שתתחשב בהבדלים הלגיטימיים ובזיקות השונות. אולם הרוב שהתגבש ב„החלוץ" הפולני רצה להשליט מסגרות אחידות (להבדיל ממאחדות); לא היתה זו גמחה שלטונית לשמה והיא נבעה מעולם מושגים רכזני שראה ב„החלוץ" כלי לביצוע משימת הבניין, ובשם זה העניק לעצמו זכות שלא להכיר בהבדלים. מול דרישת „גורדוניה" — והשה"צ — לאוטונומיה חלקית עבור בוגריהן בשביל שלא תינתק הזיקה לתנועתם בגולה ובא"י, שלל הקבוץ המאוחד כל סטיה מנורמה אחת; בוגרי תנועות הנוער שלו קבלו עליהם דין זה ונמהלו בין ה„סתם־חלוצים", הווה אומר: צעירים שהגיעו ל„החלוץ" בבגרותם ולא היו קשורים קודם עם מסגרת הגשמה כלשהי. בדרך אדמיניסטרטיבית, בתוקף הרוב המוחלט של הקה"מ במרכז „החלוץ" הפולני, נשלחו חלוצים אלה להכשרה כללית אחת שלא היתה מוגדרת להלכה אך בפועל ממש עברה להשפעתו הבלעדית של הקה"מ.

ייתכן שבזמנים כתיקונם לא היתה מתבצעת כניסת „גורדוניה" ל„החלוץ" הפולני באותה קלות יחסית כפי שזה קרה בוועידת „החלוץ" בינואר 1929. אך המאורע התרחש בעת שפל חלוצי, כתום שתי שנות משבר קשה, „החלוץ" בירך על כל תוספת כוח ומוכן היה לוותר במקצת על עמדותיו ולמתן את רתיעתו בפני הענקת אוטונומיה. וכך החלה הצטרפות בוגרי „גורדוניה". בצד מאות שחיכו בכליון עיניים לחתימת הסכם האוטונומיה פסחו אחרים על שני הסעיפים. התגלו גם קשיים ברמה המקומית. לעומת האווירה המפוייסת במרכז היתה חשדנות גדולה בסניפי „החלוץ" ובתוך

פלוגות ההכשרה הכלליות שאליהם הזדמנו ראשוני החלוצים של התנועה. בשם אחידות הסתדרות „החלוץ" הושמו קשיים בדרך ההתאקלמות של הגורדונאים מתוך כוונה להצר בפועל את האוטונומיה או להחליש את זיקתם לתנועה שממנה יצאו להכשרה.

באביב 1929, מיד לאחר הסכם ההצטרפות, התרכזו שתי קבוצות קטנות של גורדונאים בהכשרה הכללית: במערב — בחווה חקלאית ע"י לודז (הלנובק) ובמזרח — במחצבות האבן של קלוסובה. לפגישה זו עם ההכשרה הכללית היתה השפעה מכרעת על משך היחסים בין גורדוניה והרוב של הקבוץ המאוחד, והיא גם שימשה עילה ראשונה ליחס הדו־ערכי שנקשר בין שני הגורמים. מצד אחד פעל הקסם של הווי ההכשרה הכללית, שזכה לכינוי: „רוח קלוסובה". פאתוס חלוצי, הוויה פרוליטרית, שמחת נעורים מתפרצת, הרגשת כוח שנבעה מההיקף הגדול — אלה וכיוצא באלה, משכו את החברים בתערובת של קנאה והערצה.[58]) לעומת זאת דחתה ההווייה היום־יומית: הקולניות המופגנת, חיספוס ביחסי אנשים, ריכוזיות ושתלטנות מוסדית, צמצום הפרטיות, שיתוף מופרז עד כדי הפקעת כל פריט אישי, יחס ביטול למסורת יהודית וכדומה, הפחידו והרתיעו נערים — ובעיקר נערות — שהגיעו ל„גורדוניה" לא במעט בגלל תפיסתה החינוכית והחשבתה את „קול דממה דקה". בשנים הראשונות לקיום התנועה קשרו בה חבריה את חלומם על חיים יפים, צודקים ורבי השראה רוחנית; בתוך אוטופיה רוגעת זו קשה היה למקם את המהומה וההפרזה הקיצונית שקנתה לה שביתה בהכשרה הכללית בהשפעת קולוסובה. הגורדונאים חשו בשליחות שנבעה מהשתייכותם לתנועה המחנכת והמטפחת את האדם והרואה בו יסוד מוסד לשנוי פני החברה. גאוותם הפצועה לא השלימה עם ההכרה הקלוסובאית כי ארץ ישראל העובדת תיבנה לפי מתכונתם וכי צורות הגשמה אחרות אינן שוות ערך. באוירה הקנאית הופעל עליהם לחץ מתמיד לנתק קשריהם לתנועתם בנימוק העדיפות הערכית והתיפקודית של הקבוץ המאוחד.

המכתבים שהגיעו מקלוסובה ומהלנובק ל„הסתדרויות" זרזו את תהליכי ההתארגנות העצמית. המרכז בלודז הועמד בלחץ המקומות שבהם התגבשו כבר קבוצות חלוציות; ארגון ההכשרה העצמית היה למיבחנה הראשון של האוטונומיה ויש לציין כי מרכז „החלוץ" בוורשה גילה הבנה לקשיים והקל על המהלך. ההרשאה לצאת להכשרה ניתנה על ידי סניף „החלוץ" המקומי והיתה טעונה אישור מאת המרכז; אך גיוס המועמדים, הכנתם ומיונם — וכן השגת מקומות העבודה — הוטלו על מרכז „גורדוניה". חולשתו הארגונית וחוסר נסיונו התאזנו ע"י התעוררות שעברה על כמה „הסתדרויות" שחיה בהם מסורת חלוצית ארוכה עוד מגלגוליהן הקודמים, בכמה ערים בינוניות ועיירות התרכזו כמאה ועשרים נערים ונערות שחיכו

רק לקריאה; תיזכרנה לטוב ההסתדרויות בסלונים, וולקוביסק, קורץ, אוסטרוג, רובנה, בריסק בנדין ועוד, רובן בספר המזרחי, שבזכותן קמה ההכשרה העצמית. כמה מהן אף גילו יוזמה בחיפוש מקומות עבודה ולא הרפו מפעולה זו חרף כשלונות חוזרים.

המאמצים הוכתרו בהצלחה ובקיץ 1929 נוסדו שתי פלוגות הכשרה עצמיות: בשושצ'יקי, בעבודה חקלאית עונתית ובזגנסק, בין לודז לזגלמביה, במינסרה. שני המקומות ציינו את טיפוסי העבודה המקובלים אז; בגלל נימוקי קביעות ותנאי קשים במיוחד סר חינה של ההכשרה העונתית בחקלאות והחל המעבר לתעשיה ולעבודה קבועה.

ארגון עליה א' — הכשרה במנביץ' 1929

המינסרות עבדו ליצוא והיו מפוזרות בכל חלקי המדינה;[59] על שתי הפלוגות נוספה מנביץ בווהלין, ג"כ במינסרה של יהודים; מקום זה קלט את הגורדונאים שעזבו את קלוסובה, חדשים מסניפי הסביבה ואח"כ גם חלק מפלוגת שושצ'יקי לאחר שהסתיימו שם עבודות הקציר והאסיף.

התבססות שלוש פלוגות ההכשרה חפפה בזמן את סיום הבירורים מסביב לדרכי ההגשמה בא"י והגדרת הקבוצה כצורת חיים בלעדית למגשימים. במשך כל שנות קיומה היה יחס חיובי לכל צורות החיים החלוציים:

„המבוססות על היסודות של עבודה עצמית, קרן לאומית, עזרה הדדית מכסימלית ותכליתיות משקית — בתור דרכים המובילות להגשמת הציונות ובנין החברה החדשה בארץ".[60]

ביחס להכשרה, שעוד לא נולדה בפולין אך התקיימה כבר בגליציה ורומניה, נקבע כי צורתה תהיה קבוצתית; אך החלטה זו נבעה פחות מנימוקים רעיוניים מאשר משיקול מעשי, משום שהקבוצה בהכשרה היתה „הנוחה ביותר לחינוך לעבודה ולשיתוף בין אנשים". בהמשך לכך החליטה המועצה הארצית הראשונה (אוקטובר 1928) כי „הקבוצה (בהכשרה), בתור הצורה הכוללת בה את הכוחות החלוציים של התנועה, שואפת לחנך חבר המוכשר לחיי שיתוף ועזרה הדדית ועצמיות משקית". באותה מועצה גם הוחלט לכנות בשם „קבוצה" את כל צורות ההתארגנות החלוצית בסניף, בהכשרה ובעליה, ולהינתק מהמושג „קיבוץ" שהיה עד כה בשימוש מקביל. הקפדה על המינוח התכוונה לחדש את הערכים שהונחו ביסוד דגניה ודומותיה ולהפגין את הרצון להקים אתן קשר של קבע; בהנמקה המקדמת את ההחלטה הוצבע על כך כי למושג „קיבוץ" הוכנסו, בא"י ובפולין, תכנים פוליטיים ושלטוניים שאינם לרוחה של „גורדוניה". העצמאות חיפשה מבע גם בסמלים; בהם נדרשו לבטא את השביל המיוחד שהתנועה רצתה לדרוך בתוך מחנה העבודה הציוני.

מבחינת ראיית עתידה עוד דבקה התנועה בחיוב כל צורות ההגשמה החלוצית; בעתונות ובכינוסים התנהל וויכוח ער בין הדעות השונות. הוא נעדר נצחנות ובמבט לאחור נראה כי התוצאה נגזרה מראש. בהדרגה גברה התמיכה בבלעדיות הקבוצה; נשאו אותה בעיקר החברים בהכשרה בגליציה והמתפרצים לקראתה בפולין. אך הנהגת התנועה בשתי הארצות עוד נהגה בזהירות מירבית מתוך ידיעת המסקנות המשתמעות מנקיטת עמדה נחרצת. לכן המשיכה הוועידה העולמית בדנציג בקוו המתון, והיא: „מדגישה את הצורך לחנך את חבריה ליחס חיובי לכל צורות ההתישבות של תנועת הפועלים בארץ (קבוצה, מושב עובדים)".[60]

את החשת ההכרעה על בחירת הקבוצה כצורת הגשמה יחידה ניתן היה לעגון בתורת גורדון ו„הפועל הצעיר" ולמצוא אסמכתות בציטוטים מתאימים; אך דוקא השפעות אלה האיטו את הקצב, מנעו גישה דוקטרינרית לבעיה רגישה זו והטילו חובת זהירות מפני התחייבות בטרם עת, כאשר אין בטחון כי התנועה אכן בשלה להכרעה הפורמלית. בינתיים נחתם הסכם האוטונומיה עם מרכז „החלוץ" ונוצרה תאוצה שנישאה בכוח עצמה. גורמים חיצוניים החישו את ההחלטה וגם המרכז בלודז הגיע להכרה כי אין לדחותה יותר. נראו סיכויים לעליה בעתיד הלא רחוק; מאידך — האיחוד הצפוי בין מפלגות הפועלים בא"י החדיר דאגה להמשך הדרך הגורדונאית של הפרט (איך הוא יחיה כפועל בא"י?) ושל הכלל (מי ישא בעתיד את ערכי גורדון והפה"צ ואיך להבטיח את חיוניותם במאבק הדעות במפלגה המאוחדת?). בקיץ 1929 ניתן היה לחזות כי קרבה ההכרעה. התעורר ענין להעזר בעצתם הטובה של חברים מארץ ישראל. בוועידת דנציג

לקחו חלק שפרינצק, גרשון חנוך ובת שבע וורדית. על ידם הועברה למפלגה בא"י ולדגניות המשאלה ל"קשרים יותר אורגניים, ע"י עבודת חינוך והדרכה בלתי אמצעית בתוך התנועה". לוועידת "החלוץ" החמישית בפולין (זו שהעניקה לתנועה את המעמד האוטונומי בעת הצטרפותה ל"החלוץ") הגיע יוסף ברץ מדגניה א' ובהזדמנות זו הוא ערך ביקורים יסודיים בהסתדרויות לודז ורובנה (גם בלבוב), נפגש לשיחות ארוכות עם "המגשימים" ו"המתעוררים" על נושאי קבוצה שונים. קסם אישיותו המלבבת, הופעתו הטבעית והחשיבות שבה התייחס לשומעיו הרשימו ביותר את הנערים; בראשונה שמעו על היום-יום הקבוצתי מתוך ראיה ריאליסטית ואופטימיסטית כאחד, להבדיל מהסגנון הנמלץ שאפיין — בדרך כלל — את הדיון בנושאים אלה. בשיחות אלה נקשרו יחסים שהלכו והתהדקו עם השנים והיו לברכה הדדית. את עיקרי הדברים פרסם ברץ ב"אגרת לחברי גורדוניה" שזכתה לתפוצה והד נרחבים הודות לפשטות ההבעה ולניסוח מתון של הדברים.

האגרת הסתיימה בפנייה:

"את האטמוספירה הזאת (של הבנה לקבוצה) הנגו רוצים למצוא בתנועת הנוער, ובגורדוניה ביחוד; לא יחס שטחי, לא אהבה סתם, אלא התעמקות ברעיון זה, חקירת עברו והתפתחותו ועיון בהווה, — בקורת נפשית תמימה וישרה!"[61])

ברץ העמיד את הקבוצה בשני מישורים מקבילים — כיצירת מופת בהסטוריה אנושית וגם כנסיונם של אנשים רגילים למצות בחייהם את הטוב המירבי. לאורך כל ה"אגרת" לא הצניע ברץ את הקשיים ואת היום האפור; גישה זו התאזרחה בחינוך לקראת הקבוצה והוכיחה את עצמה בהמשך קורותיה של התנועה בפולין.

נדרשה הארכת ביקורו של ברץ אלא שלא נסתייע הדבר. יוסף שפרינצק, שהגיע לפולין באותו חורף 1929, ניסה הלוך ונסה להשפיע על דגניה א' כי תסכים לשובו של ברץ לפולין, אך גם מאמציו לא הועילו. שפרינצק יכול היה לעזור אך במעט, להוציא סניגוריה נלהבת על ההבטחה הגדולה לקבוצות ולהפועל הצעיר הטמונה בתנועה החדשה שהם לא טרחו כלל לטפח. בתארו את מצבה הירוד של ציונות פולין ושל ה"התאחדות" בפרט, הוא כתב למזכירות "הפועל הצעיר" בת"א:

"היפה-נוף במדבר שלנו היא "גורדוניה". הייתי בלודז במסגרת הילדים והבוגרים... זו הפעם הראשונה שהנני באטמוספירה של נעורים מלבבים בתנועתנו... אני כולי דאגה לעתידה של "גורדוניה". תנועה זו זקוקה להשקעה רבה בתרבות, בהדרכה ארגונית-חינוכית בספרות מתאימה ודוגמה אישית מעלה, ואם לא נחיש עזרה חוששני שחולות המדבר ישטפו את יפה-נוף זה".[62])

בתוך מחנה שיותר מכול חייב היה להבין את חשיבות הקשרים עם ממשיכיו בגולה לא נמצאה הבנה לתביעת עזרה; סעד כלשהו ניתן על ידי שילוב מקרים שהביא לפולין בקיץ 1929 את דוד שמטרלינג (גלעד) מדגניה א'; הוא השתתף במושבות הקיץ וביקר בריכוזים העיקריים של התנועה. הופעתו האיצה את תהליך ההתבהרות של המטרות החינוכיות והשפיעה על הסיכום הסופי ביחס לצורת ההגשמה. שמטרלינג הוכשר מבחינה אינטלקטואלית ופסיכולוגית להתמודד עם התפקיד שהוטל עליו בתוקף המצב הנתון: הוא גולד וגדל בגליציה, בספירת התרבות הפולנית והגרמנית, וידע לכוון לעולם המושגים והאסוציאציות של שומעיו, שלא כמרבית השליחים באותה עת שהיו יוצאי רוסיה. שמטרלינג לא האריך שבתו בפולין אך הספיק להבהיר מושגים קבוצתיים שונים ולקשור ביניהם לבין השקפת עולם נרחבת שהיתה מקובלת ב„גורדוניה". בשיחות שערך במושבת המנהלים ובפלוגות ההכשרה הוא ביסס את תורתה הקבוצתית של דגניה והנערים קלטו בהבנה את דבריו משום שהם תאמו את ציפיותיהם. וכך נתעגנה בתנועה התפיסה האורגנית של הקבוצה כמערכת יחסים חדשים בין אדם לרעהו, כשלילה של ריכוזיות ושררה וכתא חברתי שבו היחיד הוא גם מסדו וגם מטרתו. להגדרה העיונית ניתן תרגום

ארגון עליה א' — הכשרה בזגננסק — 1929

מעשי — הגבלת מספר החברים וסלקציה אנושית שמטרתה להרבות הבנה וקירבה בין אנשים נבחרים. בקיץ 1929, בראשית העליה החמישית, חזרה עדנתה של הקבוצה הקטנה על אדמת פולין. באותה עת לא נשמע כל ערעור על עדיפותה של הקבוצה הקטנה שהצטיירה כבית חם וכקומונה מקיפה — כ„קן תפילותי הנידחות", לפי הביטוי השגור על המקשיבים לדבריו של דוד שמטרלינג.

בתוך תהליך הבירורים נפלה הידיעה על פרוץ מאורעות אב; הזעזוע שנגרם ע"י השחיטה בחברון וצפת נכרך בבשורה על העמידה בחולדה.[63] פלוגת ההכשרה במניביץ' שיגרה מברק לוועד הפועל של ההסתדרות: „נכונים לעליה מידית לעבודה ולהגנה", וברות דומה כתבה זגנסק לשפרינצק ולדגניה. שוב חזר החזיון המופלא: בנפול המכה התעורר רצון ההתנגדות; ככל שהפגיעה היתה בלתי צפויה וקשה יותר כן התחזקה החלטה נחושה לעמוד נגדה ולגייס את כל הכוחות למען שנוי. ההלם של המאורעות לא שיתק אלא עורר תגובה עירנית ביותר. לשלוש פלוגות ההכשרה, שהוקמו רק לפני חודשים מספר, הגיעו שליחי מרכז „החלוץ" (ובראשם בת שבע וורדית הנמרצת) לבדוק את המועמדים לעליה ולקיים את ה„אישורים"; זה היה מבחן המועמד לעליה, שכלל התרשמות מאפיו, התנהגותו, בחינת ידיעותיו בציונות, תנועת העבודה וידיעת הארץ, רהיטותו בעברית וכד'; וכן שמיעת חוות הדעת של חבריו לפלוגה באם הוא „חומר אנושי" מתאים לא"י. בדרך כלל נערכו ה„אישורים" ע"י חברי מרכז „החלוץ" בהשתתפות נציג תנועת הנוער. החברים שאושרו לעליה עזבו את המקום בכדי להכין כספים, לאסוף ציוד („משק" בעגה המקובלת) ולהשיג את התעודות („ניירות") הנדרשות להכנת הדרכון.

בינתיים צריך היה למלא את מקום ה„מאושרים" (בשני המובנים של המלה) והמרכז הגביר לחצו על ההסתדרויות להשלים את כניסת הבוגרים לסניף „החלוץ" המקומי ולהפעיל את התקנה על גיל העשרים כמועד אחרון ליציאה להכשרה. סביר להניח כי בסוף 1929 הגיע מספר הבוגרים (בשכבת „מגשימים" ו„מתעוררים"-בוגרים) ל-800 ומעלה; רק 300 מהם נכנסו לסניף החלוצי במשך 10 החודשים שעברו מאז נחתם הסכם ההצטרפות; הווה אומר: פחות ממחצית חברי השיכבה ביצעו את הסכם האוטונומיה ואת ההוראות התכופות של המרכז. לשבחו של המרכז ייאמר כי הוא לא הסתתר מאחורי אמתלאות שנמצאו לו בשפע, החל מהאווירה הבלתי אוהדת את „גורדוניה" במרבית סניפי „החלוץ" וכלה בקושי הפסיכולוגי להקים סניף חלוצי נבדל בעיירה שבה התקיימה רק התנועה; המרכז הודה במחדל ולא פסק לעורר את ההנהגות המקומיות לבצע את ההוראות בנאמנות, אף במחיר הרחקת הרבה בוגרים. כתוצאה של הלחץ העקשני התרחב מעגל היוצאים להכשרה והצטרפו אליו כמעט כל ההסתדרויות הפעילות בקביעות. שבועיים לאחר המאורעות התכנסה הוועידה הארצית השניה ובלטה בה השתתפותם של „החלוצים שלנו". הורגשה גאווה על הזינוק להכשרה והיא נכרכה בחששות לתוצאות של הקדמת העליה כתגובה למאורעות. איש לא ערער על המהלך אך הובעה דאגה ונשמעה סברה כי היה עדיף לעשות את כברת הדרך ביתר איטיות; חשש זה נבע מהדעה כי „יש לנו מעט ב„החלוץ" ומעט בהכשרה". אך

גם המהסמים הצטרפו להתרגשות שאחזה במשתתפי הוועידה כאשר הוחלט על עלית 20 חברים שיחזקו את הקבוצה העולה מגליציה (זו שהקימה לאחר עליתה את הריכוז הגורדונאי הראשון ועברה אח"כ לבנות מחדש את חולדה החרבה) ועל ארגון קבוצת עלי ה שתיכון לעליה בעוד חודשים מעטים ותקים בא"י את הקבוצה הראשונה של התנועה הפולנית. בדרך אילתור חוברו כמה מלים למנגינה חסידית שמישהו הביאה לוועידה וריקודי הורה התמשכו בשעות ההפסקות (והשינה) בין הדיונים. המלים חזרו בקצב משתנה:

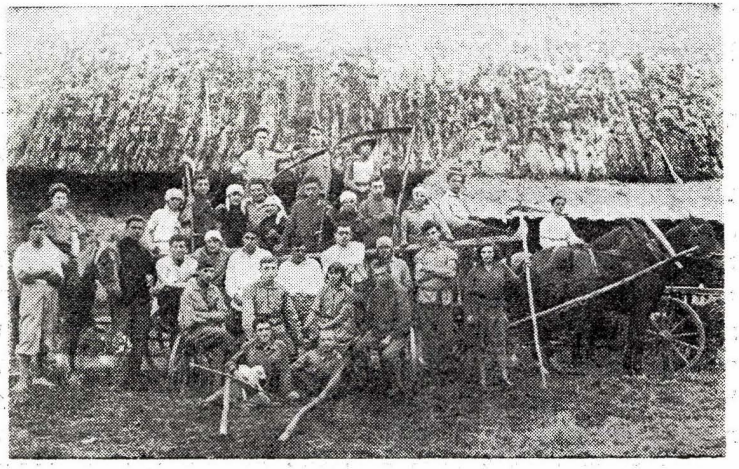
„השמחה גדולה
כי קבוצה עולה.
היא הראשונה
ולא האחרונה".

מיד לאחר תום הוועידה הוחל בגיבוש קבוצת העליה ובהבטחת המשך המפעל ההכשרתי. למטרה זאת הוקמה מסגרת נפרדת בשם „חבר הקבוצות והחבורות בפולין". בהתאם לתפיסה של ביזור סמכויות שהיה מחידושיה הארגוניים של „גורדוניה" בפולין, הועברה הנהלת ההכשרה וההכנה לעליה לידי החברים עצמם. במשך החודשים האחרונים של 1929 פיתח „החבר" פעילות ענפה; ע"י מזכירות נבחרת מבין אנשי ההכשרה ומסיימיה עזר גדליהו גלר, שהוזמן לפולין בעניינים משפחתיים ונשאר בפעילות מרכזית למשך שנה כמעט; הוא החליף את בת שבע וורדית שחזרה ארצה, אף כי לא ניתן לו מעמד רשמי כשליח מוכר ע"י „החלוץ". גלר הסתגל מהר לתנאים החמריים הקשים של הקיום והתחבורה והתמסר לבנין מחודש של הפלוגות לאחר שהן התרוקנו בעקבות האישורים לעליה. מכיוון שחסרה מסורת ונסיון מצטבר היתה פעילותו לעזר רב; הוא סעד את החברים בחיפושיהם אחרי פתרונות רעיוניים ומעשיים לבעיות המרובות שהופיעו בפניהם עם המעבר לחיי עבודה ושיתוף.

לקראת 1930 — וסופה של התקופה הנסקרת, ישבו 55 גורדונאים בשלוש פלוגות הכשרה.[64] הוצאו לקחים מהכשלונות החברתיים שנבעו מהכנה לקויה וחוסר התאמה בין האנשים. בשיחות חברים בפלוגות ובמועצות ה„חבר" החלה להתרקם תפיסה מיבנתית כללית שאמורה היתה לשפר את הכנת „המגשימים" לחיי הגשמה ואת רקמת היחסים ביניהם; לפיה נשללה תקופת ההכשרה כמפגש מקרי של אנשים אשר קבלו באותו זמן אישורים מטעם מרכז „החלוץ" והיא נדרשה כשלב בבניית האורגניות של מסגרת קבועה ומתוכננת מראש. בכל „הסתדרות" חייבת להתארגן קבוצת הכנה מבין „המגשימים" המתעתדים לצאת להכשרה בקרוב והרוצים לעשות זאת יחד. קבוצות ההכנה (או „תאי הכנה" — שני המושגים שמשו

יחד) תתחברנה על יסוד בחירה חופשית לחבורות הכנה גלילית שתדאגנה להידוק המגע בין חבריהן עוד בהיותם במקומות מושבם ולפעולות כגון: לימוד עברית, השכלה כללית, ידיעת הארץ ותנועת הפועלים וכד'. החבורה הגלילית, לבדה או יחד עם חבורות אחרות, תקבל על אחריותה את אישוה של פלוגת הכשרה מוגדרת (או כמה פלוגות); היא תדאג להשלמה, תפקח על מתן חופשות ועל תחלופה פנימית. בראש המבנה המתוכנן תעמוד קבוצת עליה (או „ארגון עליה") שתורכב מכמה חבורות; היא — הקבוצה בדרך — תקבע את התור הפנימי לעליה, תבחר את גרעיני העליה שייצאו יחד ארצה וכן תמשיך לשמור על הקשר עם נשאריה בפולין עד עלות האחרון שבהם. הסכימה שנהגתה היתה נאה ואופטימית, בדומה לכל התכניות שנרקמו ע"י אנשים מאמינים ובעלי כוונות טובות. ההתנגשות עם המציאות בעיירה, בהכשרה וב„החלוץ", הגבלות העליה וכיוצא באלה — עיוותו במידה רבה את הסכימה הבהירה; בכל זאת יישמרו קוויה העיקריים גם להבא בשיטת הפעולה לשכבת „המגשימים".

ה„חבר", בעזרתו של המרכז בלודז, החל מתרגם סכימה זו להחלטות מעשיות: חברי כל הפלוגות הוכרזו כארגון עליה א', נקבע מחדש התור לעליה, נוסדה קופה משותפת לעזרת הנצרכים במימון עליתם והוחל באיסוף כלי עבודה וספרים; המכתב הראשון שהגיע למרכז בלודז מאת ההנהגה העליונה, שהתכוננה בקבוצה בחדרה, נסוב על חשיבות איסוף ספרים „טובים" לספרית הקבוצה העולה. מכתב זה פתח התכתבות תכופה

הכשרה חקלאית בקיינקה — 1930

שהתכוונה לספר על הימים הראשונים בא"י, אך יותר מזאת: להנחיל את הנסיון הקצר בכדי להקל על הבאים בתור. בראש וראשונה נשללה החלטית עלית חברים בודדים; המספר הזעום של רשיונות העליה שהוקצה מנע עליתו של גרעין גדול בבת אחת אך נקבע כי החברים יעלו קבוצות־קבוצות. תשומת דעת נדרשה לאיזון בין המינים; מספר הנערות ירד ממספר הבנים בגלל תנאי ההכשרה הקשים וגם עקב רתיעתם של הורים רבים מהפלגת בנותיהם לארץ רחוקה.

„חבר הקבוצות והחבורות בפולין" לא האריך ימים בגלל התחלופה המתמדת של פעיליו שעלו או נקראו לעבודה תנועתית אחרת. הסמכויות הועברו למחלקה ל„מגשימים" והכשרה (אח"כ: המחלקה להכשרה) שע"י המרכז בלודז. השינוי הוכתב גם ע"י ההצטרפות היגעה ל„החלוץ"; מוסד שישב בהכשרה, ואף נדד בין הפלוגות, התקשה לזרז תהליך זה שהיה למיבחנה הראשי של התנועה בשנותיה הראשונות. גם המרכז לא הצליח כליל במשימה על אף יוקרתו והאמצעים שעמדו לרשותו. למרות קוצר ימיו של ה„חבר" נלמד לקח חשוב ונסיונו נספג בשיטות עבודתה של התנועה.

★ ★ ★

ההתארגנות מצאה גם ביטוייה בהופעה בזירה הציבורית; זו היתה עוד רדומה ושררה בה מועקה קשה אך כבר החלו להתגלות סימנים ראשונים של התאוששות. למזלה של התנועה הצעירה היא לא נדרשה למעורבות ציבורית יתירה מעבר למשתמע מצרכי בנין עצמה. בימי משבר אלה הלכה התנועה יחד עם ה„התאחדות" מתוך נאמנות לתפיסתה הציבורית ולהגדרת עצמאותה כנסובה על ארגונה ודרכי חינוכה בלבד; את התפקיד המוביל היא העניקה למפלגה הקרובה לה ברוח ובזיקה משותפת למקורות היניקה — גורדון ו„הפועל הצעיר". ברית זו לא הניבה תוצאות מרשימות משום שהופעתה העצמית של „גורדוניה" חפפה בזמן את החרפת המשבר הקיומי של ה„התאחדות". זה היה תהליך ממושך שהעמיק בימי העליה הרביעית והיו לו סיבות שונות, החל משברונו של רעיון „המפלגה החלוצית במעבר" וכלה בהעדר פעילים שיהיו מוכנים לתת לה מזמנם וכשרונם. שבועונה של המפלגה הופיע לעתים לא קבועות, הרבה סניפים התפוררו, הביקורים בהם נפסקו והוועד המרכזי שותק. בצמידות זמן להקמת מרכז „גורדוניה" בלודז עבר גם הצ.ק. (הוועד המרכזי) של המפלגה מוורשה לעיר זו. במקום החדש לא הוכנו תנאים לעבודה וההעברה בוצעה מתוך תקוה עמומה כי העניינים יסתדרו איכשהו בהדרכתו של יוסף לוי — הזכור כיוזם ההתארגנות הארצית של „גורדוניה" בגלגולה הראשון ב־1922/23 —, שהסכים לכהן כמזכיר הצ.ק.; אלא שאף הוא לא הצליח לעצור את ההדרדרות חרף תקיפותו ומסירותו הרבה. ייתכן שהיה מצליח במאמץ ההבראה בתנאים רגועים אלא שבינתיים נתקצר הזמן והחלו

מתרבים הסימנים של התאוששות ציונית ושל חידוש העליה, שתבעו ערות ויכולת תגובה מהירה. המפלגה לא היתה ערוכה לקדם שינויים אלה לעומת המפלגה הציונית־הסוציאליסטית השניה — פועלי ציון־צ.ס. (המכונה גם פוע"צ־ימין),[65] שעמדה בנקודת זינוק עדיפה. באותו זמן הושלמה התבססות מלאה של שליחי הקבוץ המאוחד — ו„אחדות העבודה" — ב„החלוץ" הפולני. הם עזרו ונעזרו ע"י קבוצת פעילים אגרסיבית ומסורה שהתלכדה במפלגה שלהם וביחד החלו לחזק את כוחה של פוע"צ־צ.ס. שלא היה רב בעבר. בין שתי המפלגות של הציונות העובדת בפולין שררו יחסים מתוחים מתוך מודעות של הבדלים רעיוניים, תרבותיים וטקטיים. בתנאים אלה התבהרה מהר נחיתותה של „התאחדות" ביחס למקבילתה.

לעומת העשייה הציבורית המוגבלת אך ההרמונית ניתן היה להבחין בסימני חיכוך במישור הדו־קיום הארגוני. עצמיותה של „גורדוניה" היתה ללא תקדים ביהדות פולין שידעה טיפוסים שונים של ארגון נוער מפלגתי, ואף מוכנה היתה לקבל כגזר דין את רעיון תנועת נוער עצמאית לחלוטין ברוח התפיסה של הנוער הגרמני החפשי. אבל „גורדוניה" הוסיפה נופך חדש ובלתי שגרתי; היא היתה גם נאמנה ל... וגם חופשיה מ...; מורכבותה של זיקה זו הרחיבה פתח לאי הבנות ולהאשמות הדדיות. ברמה ההנהגתית ניתן היה להתגבר על הקשיים ואכן שררו יחסי הבנה ושיתוף בשנים הראשונות. יוסף לוי קשר תקוות בשיתופו של הנוער בהבראת המפלגה ונתן לכך ביטוי ע"י עידוד חברי ה„התאחדות" לייסד סניפי „גורדוניה" בכל שטח המדינה. הוא נתמך ע"י ראשי המפלגה בלודז, וביניהם מורי הגימנסיות הדו־לשוניות, שקיבלו בהבנה את המשתמע מעצמאותה של תנועת הנוער „שלהם". ההבנה מצאה ביטוי פיסי בהימצאות שני המרכזים בלשכה אחת ובתמיכה כספית; היא היתה מוגבלת ע"י חסרון כיס של המפלגה, אך כיוונה היה חד סיטרי לטובת הנוער שהיה סמוך על שולחנם הדל של הבוגרים. צמידות המקום הועילה לפתרון הרבה בעיות שנויות במחלוקת ולהתגברות על חיכוכים אישיים. עניין זה הוכיח עצמו בסוף התקופה הנסקרת כאשר נפרדו העמדות בהתיחסות לאיחוד מפלגות הפועלים בא"י שעמד להתבצע סופית; ואז התברר גם באיזה מידה הוכן במקומות רקע להאשמות הדדיות. על אף הקשרים האישיים בין ראשי המפלגה בעיירות לבין ה„הסתדרויות" התרכז מטען של חשדנות כי כל צד משך לכיוון הרצוי לו ולא הקדיש מחשבה רבה לצרכי זולתו. היחסים השתבשו עוד יותר כאשר התבררה ההתפתחות הלא סימטרית של שני השותפים, של הנוער לעליה ושל המפלגה להחלשה נוספת; סניפי המפלגה המעורערים חיכו לעזרה מצד ה„הסתדרויות" ואילו אלה לא היו מסוגלות להגישה בגלל התרכזותן בפתרון בעיות עצמן.

בשילוב עם האשמות הדדיות נמשכה הקואופרציה באותן הפעולות אשר המפלגה הנחלשת השכילה לעשות:

הקונגרס הציוני הי"ז — אוגוסט 1929, בו נוסדה הסוכנות היהודית. התנועה הצטרפה לרשימה משותפת של „התאחדות" ו„השומר הצעיר"; היה זה מיבחנה הפוליטי הראשון והיא עמדה בו בהצלחה יחסית, אולי משום שלא נדרשה אלא לסייע. כבר במערכה הראשונה התברר לה כי לא נחונה בחושים פוליטיים יתרים וכי חבריה לא ששו להשתתף במהומה של בחירות. בתוך רשימה המשותפת זכתה המפלגה ב־6 צירים („מנדטים" — בעגה הפוליטית) אך „גורדוניה" לא תבעה — ולא קיבלה — ייצוג בקונגרס בנימוק:

„הוברר שבהתאם לעמדתה ודרכה של „גורדוניה" אין לתנועתנו פרטנסיות (=יומרות) בעד ביאות כוח מיוחדת בתוך הקונגרס הציוני, באשר האינטרסים של „גורדוניה" משותפים עם האינטרסים של תנועת העבודה.

במקומות שתהיה רשימה משותפת של א"י העובדת, חברינו מצביעים על אותה רשימה. במקומות שאין רשימה מיוחדת, חברינו מצביעים בעד רשימות „התאחדות" ו„הפועל הצעיר."[66]

„תרבות" — ארגון ב"ס עבריים — הוכיחה כשרון התקיימות בתנאים הכלכליים הקשים, מול גזירות השלטון המתנכל ובמאבק עם היידישיזם הלוחם שהקים בפולין רשת חינוכית לילדים ובוגרים בשם ציש"א; חברי „גורדוניה" הצטרפו לתנועה העברית ולקחו חלק במערכה על זכויות הלשון ביהדות פולין; ב„תרבות" הורגשה השפעה חזקה של ה„התאחדות" בכל רמות הפעולה: במרכז, בין העסקנים המקומיים, בחבר המורים ובלימוד השפה לבוגרים. היה זה שטח יחידי שבו לא ניכרה חולשתה של המפלגה ומ„גורדוניה" לא נדרש הרבה.

הליגה למען א"י העובדת התקיימה כמסגרת כוללת להסברה ואיסוף כספים לקפא"י (קופת פועלי א"י). שררה בה מתיחות בין שתי המפלגות, שמצאה ביטויה ביחסי איבה במקומות ובעיקר במאבק חריף בוועידות הארציות והגלויות, שהיו מתכנסות בתכיפות. הוועידה ב־1928 הסתיימה במריבה קולנית, כאשר שאלת השפות שימשה לה כעילה עיקרית. לוועידה הבאה הגיעה משלחת מא"י שניסתה לתקן את היחסים אך לא השיגה הרבה מעבר להבאת הכינוס לסיומו למרות הסכסוכים („הסקנדלים" בעגה היהודית־פולנית). צירי „גורדוניה" לשתי הוועידות (בודדים בזו של 1928 ושני תריסרים בפברואר 1929) נדהמו מחריפות המאבק. ההתנגדות החריפה לעברית מצד פוע"צ־צ.ס. (להבדיל משליחי הקה"מ שבנושא זה נפרדו מבני בריתם למפלגה) קבעה את קוו השלילה המוחלטת כלפי מפלגה זו; השוני בעמדות רעיוניות וטקטיות ינציח

בשנים הבאות את ההתנגדות הזאת, אך ביסודו של היחס יישאר הזעזוע הראשון בעת ה„סקנדלים" שפרצו כאשר רק נשמעה עברית בוועידה של א"י העובדת.[67]

מסגרת נוספת, שאליה השתייכה התנועה, היתה „ברית הנוער" שהוקמה לשם קירוב הארגונים השונים ובכדי לקיים מפעלים משותפים, שלא ניתנו להעשות בנפרד. אין ספק כי היה צורך בשיתוף זה, בעיקר לשם הוצאת ספרים וחוברות, עריכת סמינרים וכיוצא באלה פעולות תרבות. „גורדוניה", החלשה עדיין והאחרונה להופיע בזירה, חייבה את הרחבת פעולותיה של ה„ברית" ובכל כינוסיה התקבלו החלטות ברוח זו; אלא שלא היה זה עידנן של הקואופרציות. התנועות קשורות בקבוץ מאוחד העדיפו את „החלוץ" ואילו „השומר הצעיר", שהיווה את הכוח המרכזי ב„ברית הנוער", לא שש להעביר סמכויותיו החוצה. ה„ברית" נשארה כמסגרת טכנית להשגת התמיכה הכספית הדלה שהמוסדות הציונים העניקו לנוער המאורגן ולחלוקתה בין הנצרכים הרבים. החרפת היחסים בין הכול לכול, שציינה את הציונות הפולנית בשנות השלושים, הצרה עוד יותר את שטח הפעולה שיועד ל„ברית" עד כדי מינימום שלא הצדיק את השתמרותה.

בנתיב העצמי
1930 — 1932

ב־30 בינואר 1930 עלה הגרעין הראשון לארץ־ישראל והניח יסוד לקבוצת „גורדוניה" ב׳ ברחובות (השניה במנין התנועה העולמית והקבוצה הראשונה מפולין). עם עליית המגשימים, רק שנתיים לאחר שהתנועה התכוננה כיחידה עצמאית, עבר גל של התעוררות בהסתדרויות המבוססות בחות או יותר; 30 החברים שהתלכדו ברחובות באו מ־20 סניפים בקירוב, הווה אומר ממחצית „ההסתדרויות" הפעילות ומתוך רוב מנינה של התנועה הפולנית.

הנשארים — על כל פנים בסניפים המבוססים, שמהם גם יצאו העולים — ניגשו לפעולה בהכרה כי עבודתם היא שירות חשוב לעם (מה שמקובל היה לכנות: שליחות היסטורית) הרבה מעבר למוצא של מרץ נעורים פורץ. באסיפת גדוד מתעוררים־בוגרים בלודז, שנערכה בפסח תר״ץ (1930) לרגל עליתם לשכבת המגשימים התיחס מדריכם, שמואל פצנובסקי (גביש), לתאריך האסיפה — מלאות עשר שנים, במדוייק, לוועידת פרג — בציינו כי, אכן, מתגשמות התביעות של א. ד. גורדון באותה הזדמנות, לאמור:

„הדבר הפשוט הזה... כי גאולת העם היא בו בעצמו, ברצונו, בעבודתו, ביצירתו הוא היותר קשה לבררו... לעשותו פועל בנפש העם, בחיי העם. הארץ מחכה לכם. התעוררו, קומו, רצו מה שיש לרצות, עשו מה שיש לעשות, תנו לנו את ההצהרה של עצמנו, של העם! אם העם לא יתעורר, אם לא ייתן את ההצהרה, לא יהיה כלום".[68]

היתה משמעות סמלית להחלטה שתיקנה ההנהגה העליונה (לאחר שעברה מלודז לחדרה למחנה של קבוצת גורדוניה א׳) להכריז על התיבה „ה ג ש ם" כברכתה הרשמית של התנועה במגעים שבין איש לרעהו ובפגישות כלליות; במקרה האחרון, הטקסי, הברכה היתה נענית ב„הגשם ועלה!". מבחינתם של החברים בפולין סמלה עלית הקבוצה הראשונה את סיומו של פרק ההתחייבות הקטנה ואת הקבלה המודעת של עול מצוות וחובות. עתה הוברר לחוגים הולכים ומתרחבים כי את הקבוצה ברחובות — הקבוצה ש ל נ ו — צריך להשלים וכי יש להוסיף לה אחיות בכדי שלא תישאר אפיזודה חולפת. מודעות ההגשמה היא מבחן אמת לכל תנועה אידיאית בעולם; במקרה היהודי היא תוחמת

בין ארגוני נוער וצעירים, שרישומיהם היו לשעה קצרה גם כאשר הושקע בהם רצון כן, לבין תנועות שנטלו על עצמן לעצב מציאות חדשה בכוח נאמנות חבריהן הבוגרים לערכי הנעורים והילדות שלהם. נראה היה כי „גורדוניה" בפולין מנסה לעמוד במבחן זה; באופן טבעי ניתן לצפות להגברת הפעילות ולמהלך בטוח לקראת הישגים חדשים.

למרות ההתעוררות שעברה ב„גורדוניה" לא שפר חלקם של נערים יהודים בפולין באותו זמן. העליה החמישית אמנם המשיכה לזרום בקצב מעודד בקחת בחשבון כי באה לאחר שנתיים של גרעון במספרי עליה-ירידה, אך חוסר העבודה בארץ המשיך להציק, ומעל לזה — עוד לא עברו שלושה חודשים לנטיית האוהלים בגבעת הקבוצות ברחובות, ועל הציונות ירדה גזירת הספר הלבן של שר המושבות פספילד והעליה נפסקה כמעט כליל. הזעזוע היה קשה, במיוחד בגלל הציפיות שנקשרו בעלית מפלגת הליבור לשלטון בבריטניה.[69]) כשנה וחצי נמשך מאבק עקשני עם ממשלת המנדט על שינוי הגזירה ועם האדמיניסטרציה של פלשתינה (א"י) על פירוש ליברלי יותר של ההגבלות; רק לאחר זמן זה החלו הסכרים להיפרץ והגיעה שעת הגיאות של העליה החמישית.

בינתיים היתה זו תקופה של חולשת דעת ביהדות פולין. גברו נגישות השלטון מגבוה ובעיקר בדרגים הבינוניים והנמוכים. עקב לחץ מלמעלה ותוקפנות עממית התרוששו כליל ההמונים היהודים שגם קודם חיו על גבול העוני. המשבר הכלכלי שירד על המערב הגיע לפולין ופגע קשה במיבנה החקלאי הפרימיטיבי שלה. חוסר העבודה בארצות חוץ צמצם עד אפס את אפשרויות ההגירה. הנוער היהודי נשאר בלי פרנסה ובלי עיסוק וללא סיכויים לצאת ממעגל הקסמים של עיירה-בטלה-התנוונות. השכלה, שלא ניתן לקנותה בלי כסף, נעשתה קשה להשגה ככל שרבו הנערים שרצו בה לשמה ושלא לשמה. אווירה של חוסר מוצא ירדה על העיירה היהודית בפולין; בתוך השכבות המרוששות המשיכה לרדת קרנה של הציונות כמוצא ריאלי למצוקותיהן.

מבחינת התועלת המידית נראתה הציונות כחלום אך תנועות הנוער החלוציות לא נפגעו מהדכאון הכללי. מספר החברים של הסתדרות „החלוץ" החל לעלות בקצב איטי אך בטוח; בין שתי מלחמות העולם היה זה אינדיקטור מדוייק של סיכויי הציונות ברחוב היהודי מעבר להתרשמות שטחית.[70]) גידול „החלוץ" נבע לא רק מהצטרפות הבוגרים של תנועות הנוער אלא מההכרה שהחלה רווחת כי מאחורי ההרגשה של חוסר מוצא מתרכזים כוחות לפרוץ את החנק שנגזר — כביכול — על הקיום היהודי. היתה זו תערובת של אמונה תמימה במוצא שקיים אי־שם עם מרדנות שנולדה במצב קריטי; האמונה התחשלה בטמפרטורות קיצוניות מתחלפות של תקווה ויאוש. ב„הסתדרויות" ובפלוגות ההכשרה

(שסבלו קשה ברעב ובקור העז של חורף 1930/31, חורף „הספר הלבן")
היה מהלך שירו הידי של י. פפירניקוב „זאל זיין". מלותיו ומנגינתו
בטאו יפה את הלכי הרוחות של יאוש ותקוה, השלמה יחד עם התמרדות:

„ויהי כי אבנה מגדלי בשמים
ויהי כי אחסר אלוהים במרומים —
נעים לי וטוב החלום שבעתיים,
שמי בחלום מני כחול כחולים.
ויהי כי חפצי להשיג לא אצליח,
ויהי כי לחוף ספינתי לא תקרב,
לא זה רצוני להשיג ולהגיע,
כי אם להלך בנתיב שמש־זהב".[71])

ב„גורדוניה" נמשך קוו העליה במספר ובאיכות אלא שהיתה זו התפתחות מותנה. המציאות החיצונית המדכאה לא קבעה את גורלה של התנועה אף כי סייעה להבליט את הקשיים שבפניהם היא נעמדה ממילא כתוצאה של תהליכים פנימיים הנגרמים על־ידי מהותה ועברה. לשתי השנים שעברו בין הקמת המרכז בלודז לבין עלית הקבוצה הראשונה נדחסו פעילויות מרובות מעל ומעבר ליכולת קיבולן של ה„הסתדרויות". מרצו הבלתי נידלה של פנחס לוביאניקר, רצון האכספנסיה של בוגרי לודז, הצלחה חינוכית וארגונית בבריסק ובבנדין ודומיהם, יצרו תאוצה שלא יכלה להימשך מעצם חולשתה. „המשא הורם. האם נוכל לשאת אותו?" — שאל חבר אחד במועצה הארצית השלישית. הקפיצה הנועזת במשך שנתיים מארגון אמורפי לתנועה מגשימה לא שינתה מהותית את מאזן הכוחות הפנימיים.

מבחינה רעיונית לא היתה „גורדוניה" מוכנה למערכה הצפויה לה על אף ההזדהות הגוברת של החברים עם רעיונותיה; היתה זו תוצאה של הסברה וחינוך רעיוני והיא הוכיחה כי יש תמימות בדעות ובציפיות. ההישג היה ראוי להערכה; אך הוא לא שינה את העובדה כי לא רב היה הכוח לעמוד חשופים מול ההסתערות של האנטיציונות האגרסיבית, שקיבלה תנופה מיוחדת ב־1930/31 כתוצאה של „הספר הלבן" והצהלה הקומוניסטית להצלחת תכנית החומש הראשונה בבריה"מ. בין הקוראים המשכילים ברחוב היהודי נפוץ ספרו הגרמני של אוטו הלר „שקיעת היהדות", אשר ניסה להוכיח ב„אורח מדעי" את סופם הצפוי של היהודים כעם בתוך המשטר הקאפיטליסטי ואת חוסר הסיכוי של כל פתרון אחר מאשר ה„התבוללות האדומה".[72]) היה זה רק אפס קצהו של המחץ הקומוניסטי האנטיציוני. האופי ה„יידישליך" והמורשת הלא־מרכסיסטית של ה„פועל הצעיר" הקטינו את פגיעותה של „גורדוניה" אלא שהמתקפה הקומוניסטית הטילה ספיקות בצדקת הדרך הציונית והצרה את תחום

ההתרחבות, בעיקר בין הנוער הלומד; הנערים הקומוניסטים היו, כמובן, יהודים ובני מינם של הגורדונאים והשכילו להשתמש במושגים השגורים בין הנוער היהודי. המתקפה הקומוניסטית הורגשה ב„גורדוניה" בעיקר בערים הגדולות; בלודז נערכו וויכוחים פומביים סוערים. זירת המאבק העיקרית היה סניף ב', המיועד לרכישת נוער לומד לתנועה, ולאסיפות התעמולה שלו היו מתפרצים תעמלנים קומוניסטים (לעיתים חבריהם לכיתה של מדריכי הסניף) ונערכו קרבות מילוליים מלווים צעקות והרמת־ידיים.

למרות חריפותה של המערכה הרעיונית על הציונות היתה הבעיה החינוכית מסובכת יותר. ההגשמה בארץ־ישראל, בקבוצה ובעבודה, הצריכה עלית האדם במעלות השלמות. „גורדוניה" נתנה עדיפות מודגשת לנושא על המשימה והכריזה על היחיד כמשנה סדרי־עולם בכוח דבקותו הנחושה בערכים. הצטיירה בפניה דמות של אדם אשר הוכשר לתפקידו בחיים על־ידי תהליך חינוכי המיועד לעצבו ולשכללו. הסגולות הנדרשות מ„הגורדונאי השלם" התבהרו תוך דיון ממצה ונוסחו בצורת „13 המידות". מימיה הראשונים כתנועת נוער נשאה „גורדוניה" תקווה כי יעלה בידה לעצב את חבריה כנושאים נאמנים של רעיונותיה. העימות שבין הצפיה לבין כושרו של האדם להצדיקה רק הוסיף לגיבוב תכונות שתדרשנה מ„האדם הגורדונאי"; נשאר רק לנסחן ולהעמידן לפני החברים כתביעה מתמדת לשכלול השלמות המוסרית והחברתית. הוועידה העולמית בדנציג התכוונה לקבוע את המטרות החינוכיות אך התברר כי לא ניתן לעשות זאת תוך טיפול מקביל בעניינים אחרים והניסוח נדחה לבירור נוסף. בשנה הבאה — 1929 — נערך הבירור על דרך ההגשמה וניסח מימד חדש לבעיה החינוכית. היה מקובל גם על בעלי האמונה הגדולה כי התמדה בחיי קומונה תתבע סגולות מיוחדות שיש להגדירן כהלכה. כך התרחב הבירור של המטרות החינוכיות; השתתף בו בפעילות דוד שמטרלינג והוא גם ערך סופית את „י"ג המידות" לחברי „גורדוניה", ואלה הן:

1) הווה מתקרב לטבע וקשור בו;
2) הווה שומר על בריאות ותרבות גופך;
3) הווה מכניס לחייך וסביבתך הרמוניה ופשטות של איש עבודה;
4) הווה מסתכל בפני המציאות כדי להבינה בלא כסוי פנים;
5) הווה שומר על עצמיותך אך מקשיב לדעות האחרים;
6) הווה מכבד את האדם שבזולתך ומתייחס אליו ביושר לבב;
7) הווה נוהג בכבוד ויושר הדדי ביחסי החבר והחברה;
8) הווה מגשים את העברית למעשה יום־יום;
9) הווה נאמן ומסור לתנועת „גורדוניה", אחראי בעד עתיד העם וגורל המולדת;

10) הווה איש העבודה, היצירה וההגשמה;
11) הווה מרגיש את עצמך סולידרי עם הסובלים והמנוצלים בחברה הנוכחית;
12) הווה מתקומם נגד הרע והעוול ונלחם בעד הצדק החברתי והיושר האנושי;
13) הווה מכוון את מחשבותיך ואת מעשיך בחיי יום־יום לאור התכלית המוסרית והחברתית לעם ולאנושות באשר אין המטרה מקדשת את האמצעים.

התחלה בא"י — קבוצת עליה א' — רחובות 1930

את הדיון על המטרות החינוכיות סיכם שמטרלינג לאמור:

„מתוך ההתאמצות הכללית של התנועה לרכז במשפטים מספר את תכנה החינוכי־אידיאולוגי... הצטברה כמעט כל תנועתנו הרעיונית במסגרת מצומצמת של 'שלוש עשרה המידות'... אך ורק לאחר חדירת המידות הללו לתוך כל עורקי התנועה יש לקוות שיווצר אותו הטיפוס של חבר ה„גורדוניה" המיוחד, האמיץ והמוצק, היודע את אשר לפניו בדרכי החיים".[73])

נקבעו, איפוא, המטרות מתוך אמונה כי, אכן, ניתן לעצב דמות אדם הנדרשת, וכך — דרך „חינוך האדם" להגיע ל„הגשמת הציונות העובדת".

הגדרת הטיפוס של גורדונאי וציון סגולותיו הנדרשות היו רק ראשיתו המיזערה של תהליך חינוכי ממושך ורב תהפוכות. תהליך זה, מעצם מהותו, אינו סובל קוצר רוח, אינו מותנה בלוח השנה ואינו מבטיח

בהכרח הצלחות. השנתיים שעברו בפעילות ענפה קירבו אך במעט את התנועה להשגת „הטיפוס הגורדונאי המיוחד, האמיץ והמוצק". התברר רק כי מטרה זו היא קשה להשגה; בהכרת קושי זה היה צעד קדימה להבנת התהליך אך בטווח קצר היא הנחילה אכזבה, בבחינת: „עשינו וחינכנו, אך הצעיר נשאר אנוכי ודל הכרה, וכל כך לא גורדוניסטי". התביעה להעמקת החינוך נשמעה בכל הכינוסים והפרסומים. בהעדר מסורת ונסיון של שנים רבות צריך היה ליצור את היש מאין; לעבודה נרתמו חברים שהנושא היה קרוב לליבם והם בנו את שיטתה החינוכית של „גורדוניה" בדרך נסיונות שונים, המוזנים על־ידי אופטימיות המתחדשת מדי פעם בפעם. הנסיונות והחידושים בדרך האימפרוביזציה (מושבת חורף, מושבת עבודה, סמינריון נודד וכדו') הועתקו לאחר הצלחתם למקומות אחרים. חברים אלה היו מעטים ובשנים הראשונות לא נמצא מחנך מרכזי אשר יתמסר בלעדית לשטח החינוכי; המשימות הארגוניות לחצו יותר וגזלו את זמנם של הפעילים המרכזיים וכך יצא העניין נפסד. לכן התפתחה נטייה למצוא את הפתרונות בדרך העשייה הקטנה מתוך אמונה כי ההישגים הזעירים — אך מצטברים — יישנו את המצב לטובה. תפיסה זו התאימה לאופיו ולעולם המושגים של הנוער היהודי בפולין, באם לנקוט בהכללה: הפתרון יימצא איכשהו תוך העשייה השקדנית.

„גורדוניה" בפולין נולדה עם החלטה לעשות קפיצת דרך; לקחה על עצמה את התפקיד לשמור את המסורת הפועל־הצעירית ולבנות מחדש תנועה קיבוצית, היא חבר הקבוצות, שנידונה — לכאורה — להעלמות מחמת דריכה על המקום ודלדול מקורות גידול. כוחותיה לא הספיקו לה לכך ונוצר אילוץ שמתח את כל יכולתה עד קצה הגבול. התנועה התפתחה יפה אלא שלא יצאה מגדר ארגון בגודל בינוני, שלא בדומה לאחיותיה בגליציה, רומניה או צ'כיה (המכבי הצעיר) שהפכו בארצותיהן תוך שנים מעטות לכוח ראשון במעלה הכמות והאיכות. לאחר שההתקדמות הטבעית לא תאמה את הציפיות, פנו החברים לחפש מנוף חינוכי שיעזור לתנועה לעמוד במשא שהטילה על עצמה מרצון, מעין אמצעי פלא שיקרבה לעיצוב האיש הגורדונאי; בראשונה היתה זו מושבת מנהלים שהופיעה כפתרון קסם להכשרת הרבה מחנכים אשר יוכלו ללכת אל העם ולהעלותו לרמת הסגולות הנדרשות. מדי בוא האביב הוכרז „חודש הסתדרות" והמרכז היה מזרז את הסניפים להתחיל בהכנת המועמדים ובגיוס כספים. אולם היציאה למושבת מנהלים לא חרגה אף פעם מכמה עשרות מתעוררים־בוגרים. למושבה זו היתה חשיבות לכשעצמה; היא בנתה הזדהות המדריך הצעיר עם התנועה, הנחילה ידיעות, שימשה כחווית נעורים מרעננת אך לא חוללה את השינוי על־ידי הוצאת מדריכים ברמה גבוהה. התנאים

הכספיים החמורים — להבדיל מהנופים המרהיבים — תחמו מסגרת מצומצמת לפעולה התרבותית; תנאי המגורים הקשים הגבילו את כושר הקליטה הרוחנית ואלצו את מנהלי המושבות להקדיש הרבה זמן לפתרון בעיות חומריות.

בין קיץ לקיץ עשה המרכז מאמצים להעלות את הרמה החינוכית בדרך של תקנות שהתכוונו להבדיל את הגורדונאי מסביבתו ובזה להדגיש

קבוצת צופים — מזריץ' 1929

גדוד צופים — קליש 1930

את הצורך בשינוי רדיקלי של אורח החיים. תשומת־לב וכושר הסברה רב הופנו להכנסת הסמלים. צורת חיים גורדונאית בגולה היתה תנאי לניתוק הנער מאורחות חייו של אבא־אמא וראשית הצמדות לדרך הקבוצה. לכן — תלבושת מיוחדת: חולצות אפורות, הבנים במכנסים כחולים (גרנט) והבנות בחצאיות עם כפלים („מקומטות" בסגנון הימים ההם) וכך נאמר:

„לתלבושת גם ערך חינוכי, באשר על־ידה נוצרת קירבה הדדית, בלתי־אמצעית בין החברים, המביאה גם לידי קירבה נפשית, המשמשת גורם חשוב בהתרגלות הצעיר והסתגלותו לחיי קבוצה".[74]

כל שכבה ענדה עניבה צופית בצבע שונה. ענין העניבות לא השתרש ביותר והוגבל להופעה טקסית במפקדים, תהלוכות וכדו'. השיטה הצופית „יוהדה" מאד: היא התכוונה להכניס משחקים וצורות התנהגות; היתה שלטת בשכבה הצעירה („צופים") ועם העליה בגיל היו מרכיביה מתמעטים והוגבלו לשמירה על אופי הנעורים וצורת התנהגות צעירה.

בשכבת „הצופים" השתמשו המדריכים בסיפור ובמשחק כבאמצעים החינוכיים העיקריים; עם המעבר ל„מתעוררים" הושם הדגש על „שיחה", היא פגישת היחידה החינוכית הבסיסית „הקבוצה". כמסגרתה של השיחה המשיכו לשמש: שירה, משחק וסידורים ארגוניים אך הלך וגדל החלק העיוני שכלל דברי המנהל (המדריך) הנשאבים ממאורע, סיפור או רשמי ספר שכולם קראו, ולאחריהם נערכה חליפת דברים וחוות־דעות מסביב לנושא הנדון. אחת לשבוע, בעיקר בשבתות, היו מתכנסות „הקבוצות" של שכבה גילית אחת לאסיפת „גדוד" בתוך המועדון או מחוץ לעיר; אסיפת הגדוד החלה, כרגיל, במפקד כללי, ואח"כ נערכה „שיחה" שהוקדשה למאורע חשוב או לציון תאריך שחל באלה הימים. „הקבוצות" ב„צופים" ו„מתעוררים" היו לרוב חד־גיליות ואילו אסיפות הגדוד הקיפו נערים ונערות יחד. בשכבת „המגשימים" נשברה המסגרת „הקבוצתית" ובמקומה הופיעו „חוגים" או „תאים" דו־מיניים. עם ההצטרפות ל„החלוץ" וההכנות ליציאה להכשרה חל שינוי, וההתארגנות של „המגשימים" — „קבוצות הכנה", הותאמה לצרכים החדשים של בנין פלוגות הכשרה וארגוני העליה.

המועדון שימש לנערים כבית במשך שעות לא מעטות בכל ימי השבוע; הוא כונה בכמה שמות ועל אף הוראות האחדה נשתמר השימוש בכולם. בעברית הוא כונה „אולם", ביידיש — „לאקאל", אך ביותר נפוץ כינויו הפולני izba שהוא ביטוי קירבה לחדר־מגורים צנוע, לציין את אופיו האינטימי. היה זה מרכז רוחש חיים והצטיין בכך מכל בתי העיירה; בערים הגדולות היה מדיר מנוחה ושינה משכניו ולכן היה מועד

להחלפת מקום תכופה. בהיכנס זר לעיירה בשעות הערב היה לו קל להבחין ב„איזבא", מפני שאורה היה פורץ לסמטאות וקול המולת חבריה היה מפר את השקט. המועדון היה מרכז פעילות מתמדת והשהות בו היתה סעיף חשוב בסדר יומם של חניכיו. על־ידי יזמה עצמית ובעידוד מהמרכז ניתנה דעת רבה לשיפור צורתו הפנימית. היו הבדלים בין המקומות, ובכל תקופה לא חסרו מועדונים מוזנחים, אך בדרך כלל ניתנה לו צורה נאה ומושכת, על כל פנים הרבה יותר מאשר לכל בית אחר אשר אליו היו מזדמנים הנערים במהלך יומם הרגיל. ה„קישוט" (הוא הכינוי הכולל למתן צורה נאה לבית התנועה) השתפר על־ידי תחרות בין ה„קבוצות" וה„גדודים", שכל אחד מהם היה מקבל לרשותו קיר או חלק ממנו והיה דואג לטיפוחו. בהסתדרויות הגדולות היו לפעמים חדרים נפרדים לשכבות או גדודים; מוקד הקישוט היתה פ י נ ת - ה ק ק „ ל שכללה תמונות מא„י וציורי חברים, קופסה תכלת־לבן מובלטת, סיסמאות והוראות פעולה. שני לה בחשיבות היה ע ל ו ן ה ק י ר; נערות ונערים אלה הרבו לבטא עצמם בכתב. היה לזה קשר פנימי עם הלהיטות הרבה לקרוא, ויש לראות בשניהם את אחת הצורות לשחרור העצמי מהמועקה הנפשית. „הסתדרות" המכבדת עצמה דאגה להתמיד בפרסום עתון קיר; הקריאה בו, במעומד, היתה תמיד מרכזת קהל צעיר שדש והעריך את המאמרים והשירים שנכתבו על־ידי חבריהם.

מרכזו של המועדון היה החדר הגדול, ה א ו ל ם, שיועד לריקודים ופגישות כלליות לשם ציון חגים וימי זכרון. על הקיר הצר נהגו לתלות את תמונתו של גורדון („ההתאחדות" ואחר־כך ה„גורדוניה" הדפיסו מהדורות שונות של התמונות) ומתחתה הסיסמה: „הגורדוניה" מתכוונת לחינוך האדם ולהגשמת הציונות העובדת", כאשר על שאר הקירות התחלף ה„קישוט" לפי העונה והנושא האקטואלי.

ניקוי ה„איזבא" נעשה בתורנות על־ידי הנערים. למרות שהריהוט לא נשתמר בשלמותו הרי ההקפדה על נקיון המועדון היתה לאחד מסימני ההיכר החביבים של התנועה. הקריאות בחוזרי המרכז לשמור על הנוי ועל הנקיון באו יותר כהתרעה על חריגים מאשר גינוי להופעה נפוצה.

אחת הפעולות הצופיות המרכזיות היתה היציאה החוצה, לגן הציבורי וליער הקרוב. ה ט י ו ל היה חביב על הנערים; גם הקצר (המכונה: הפלגה) כאשר הקבוצה או הגדוד פנו לחורשה סמוכה, וגם הטיולים הגדולים שנערכו בחגי האביב, ובעיקר בל„ג בעומר, גיוונו את שגרת שנת הפעולה התנועתית. פעם־פעמיים בשנה היתה יוצאת כל ההסתדרות לטבע וחוזרת בערב ברוב חשיבות בתהלוכה עולזת כאשר דגלי

ה„הסתדרות" והגדודים מונפים והנערות והנערים בתלבושת תנועתית עוברים לפני עיניהם הגאות של ההורים ומבטים דו־משמעיים של עם הארץ. חוזר ממאי 1930 מדגיש את חשיבות התלבושת האחידה ומציין: „תהלוכת חברי 'גורדוניה' עם תלבושת רב־גונית — בצחוק ובבוז יקדמו אותה", ר"ל כי רק כבוד והערכה ינחלו כאשר הכול יתנהג על־פי הסימול המבליט את השוני הצופי ואת הנעורים.

לפרק זה ראוי לצרף את ענין הסמלים המאחדים. ה ד ג ל תוכנן ברוב מחשבה, נרקם על־ידי הנערות החרוצות, נחנך ברוב עם, נישא בתהלוכות ובעצרות־עם יהודיות; נשמר והוגן מפני התנכלות של גויים עויינים ואנטיציונים שניסו לפגוע בו ולהוריד ערכה של התנועה הצעירה; היה זה סמל שחשיבותו החינוכית תלויה היתה במידה רבה ביכולת הנפשית לראות בו גורם מאחד. „ההסתדרות" בנישוויז, אחת החשובות בתנועה מבחינת ההשקעה וההישגים החינוכיים, קיבלה עם היווסדה את דגל חלוצי העיר, שעלו ארצה בראשית העליה השלישית והשאירו את דגלם למשמרת ליורשיהם הלא־מוכרים שרק נולדו בשעת עלייתם. ה ז'יטון (סמל) התקבל על כולם כסימן היכר לחבר „גורדוניה". הז'יטון עבר גלגולי צורה החל מפרופיל של גורדון ועד לצורתו המגובשת. בניגוד לכמה תקנות התבדלות שהיה צורך לחזור עליהן מדי פעם, התקבל ה„ז'יטון" על הכל, נישא בדש השמאלי והיה לסימן היכר עיקרי לגורדונאי מבין שאר בני גילו. שניה לו בהתקבלות הכללית היתה ת ע ו ד ת ה ח ב ר, בצבעים שונים בהתאם לשכבות; מכיוון שהיתה מלווה בתצלומו של המחזיק בה שימשה גם לצרכי הזדהות; בפולקלור התנועתי רבו הספורים על שימושה כהצלה בעת המאסרים אשר המשטרה היתה עורכת מזמן לזמן בין הנוער היהודי. התעודות השתמרו שנים רבות בידי בעליהן יותר מאשר כל מזכרת אחרת של ימי נעוריהם.

ה ה י מ נ ו ן של „גורדוניה" הושר בכל הזדמנות אף כי לא ראו בו קדושה מיוחדת אלא שיר נוסף שהיה מקורי ו„שלנו" ולכן מצווה היה לזמר אותו. מלכיאל לוסטרניק מבוגרי לודז, כתב את שתי הנוסחות. השיר הראשון נכתב בהזדמנות מושבת־קיץ עוד בטרם הוקם המרכז בלודז ונתקבל אחר כך כשיר השכבות הצעירות:

קומו, אחים גורדונאים,
קומו נא מהרה,
הן הדרך לפנינו
איננה קצרה.
מי ששואף לחופש,
מי ששואף לדרור
מי שדורש חיים
מי ששואף לאור,
יבוא אל מחננו,
ישא את דגלנו
קדמה, המזרחה.
מזרחה, מזרחה.[75])

ואילו השני נעשה לשיר התנועה כולה:

שיר חן על כל שפתיים
טבול שחר, אור וטל.
קדימה, גורדונאים,
אל-על, אל-על, אל-על.
למי רק לב זכאי,
מי רק למד אהוב,
לנס הגורדונאי
יבוא, האח הטוב!

דרכנו דרך ציה,
נקרין אותה באור!
שיר לנו, שיר עליה,
בו חן ועוז ודרור.
בהר, בתל, בגבע,
חזון חיינו קם.
פה נחיה את הטבע,
נשיר את שיר העם.[76])

★

המיעוט היחסי של ההישג החינוכי ניתן להגדרה ברורה ביותר בתוצאות העבודה התרבותית-השכלתית. כאן נפגשה התנועה וחניכיה בתמימות כוונות מלאה. הנוער היהודי בפולין ראה ברכישת השכלה מטרה השווה בערכה להבטחת הבסיס החומרי, מבלי לקשור במהודק את שתיהן כפי שעשו זאת הוריהם. בהוויה הסגורה שלהם היתה בלמידה משום הרחבה של תחום עולם רוחני אכסטריטוריאלי; מכאן נבעה הנהייה המופלאה אחרי קריאת ספרים. הנער נמשך לספרים מכל הסוגים; לרוב נפוץ הספר הקריא בעל העלילה המרתקת ומוסר ההשכל הברור. אך הקוראים של „המעשה ביכלעך" — ספרים קלים — חיפשו גם ספרים „טובים" שיש בקריאתם משום „הרחבת דעת ופיתוח אישיות". אופיינית היתה הצמידות שביסוד ה„הסתדרויות" עם הקמת ספריה ע"ש א.ד. גורדון. בברזיזיני, עיירת אורגים ע"י לודז ובה כ-5,000 יהודים, התכוננה „גורדוניה" ב-1930 ובמעמד היסוד הוכרז גם על אוסף ספרים לספרית גורדון. כעבור זמן מועט, עוד בטרם יצא ראשון חבריה למושבת קיץ או להכשרה, היא הכילה 250 ספרים „טובים" שעברו מיד ליד בתנועה מתמדת. בעיירה זו לא היה בית ספר פרט לבית-ספר עממי ממשלתי ליהודים („שבעסובקה"); תוצאת הדבר הוא כי הנערים התקשו בהבנת הספרים אך זה לא הרתיע אותם; המבקרים ב„הסתדרות" זו מטעם ההנהגה הגלילית של לודז השתדלו לענות לשאלות הנערים שנרשמו בעקבות הקריאה של הספרים האלה.

בכל מקום שהתנועה הצליחה לעורר כוחות מקומיים היא פיתחה פעילות השכלתית בצורת שעורי ערב, חוגים להשתלמות וכד'; בערים הגדולות היא נעזרה ב„התאחדות" שקיימה רשת של „אוניברסיטאות עממיות": פעמיים או שלוש בשבוע, בשעות הערב, היו נערכות הרצאות לפי תכנית ערוכה מראש, המצטרפת להסברת נושא כללי או יהודי. השומעים היו אנשים צעירים, עובדים ובעלי מלאכה, ונערי התנועה השלימו כך את השכלתם שנפסקה בגלל היציאה המוקדמת לעבודה. ההנה"ר היתה מפרסמת מדי פעם רשימות ספרים מומלצים ללימוד

וקריאה בציון מקורות השגתם. ה„ביבליוגרפיה" הביאה למקומות שמות ספרים וסופרים ויצרה דחף מתמיד להשלים את ההשכלה ולהיות „באווסטזיניק" (=בעל הכרה). ד"ר ח. ברלס, מורה להיסטוריה יהודית בבי"ס הדו־לשוני בלודז ואחד ממעצבי דמותה הרוחנית של ה„הסתדרות" הלודזאית, היה טוען בפני תלמידיו בתערובת של פליאה וקנאה:

„למה אתם רדומים כאשר אני מלמד אתכם על בר־גיורא? הרי עיניכם נדלקות ופיכם נפער כאשר פלוני או אלמוני (וכאן קרא בשמות הנערים שהיו מדריכים בתנועה) מספר לכם על אותו נושא ב„גורדוניה"?".

רצה לומר: התנועה והנערים התכוונו לדבר אחד — להרבות דעת בכדי להבין את עצמם ולכוון חייהם לעתיד. כאשר נמצאו המדריכים הראויים או במקרה שהתנועה רק השלימה את בית־הספר היהודי (העברי, הדו־לשוני או היידי) ניתן היה לצפות לפירות. אך ברוב המקומות פעלה ה„הסתדרות" בחלל תרבותי ריק ולא הורגשה ההתקדמות אלא במעט. „גורדוניה" גדלה בעיקר בפולין הקונגרסאית (המרכזית והמערבית), בעיירות ללא מוסד מסודר להשכלה יהודית ובתוך עם־הארצות מתפשטת, שנוצרה ע"י חילון שהרס את הריקמה התרבותית המסורתית ובגלל העדר בסיס כלכלי לרשת חינוך עצמית (השלטון נמנע במזיד ממתן תמיכה). לא פלא, איפוא, כי הבורות היתה גדולה; למרות הרצון הנפוץ לדעת וללמוד הדהים מיעוט הידיעות על הציונות ותנועת העבודה; ביטוייה החלו בשאלות נאיביות והגיעו עד כדי הבנה מועטת למתרחש; והרי התנועה התכוונה להכרת המציאות ולצמידות אליה ולא לשינון סיסמאות ואמרי־שפר. בספר המזרחי היה המצב שונה; בגלל תנאים פוליטיים ודימוגרפיים שונים ניתן היה לקיים שם רשת בתי־ספר עבריים. אך חדירתה של „גורדוניה" החלה מאוחר יחסית ועברו כמה שנים עד שה„קרסוביקים" (אנשי הספר) הורגשו בחייה ובהנהגתה.

היתה זו עבודה סיזיפית, בפרט שחלק ממנה היה מותנה ביציאה החוצה לסמינרים, מושבות וכינוסים — וזו נמנעה עקב חסרון כיס והרגלי ישיבה במקום. במהותה ובמבט כולל התבצעה כאן פעולת חינוך מהפכנית בהיקף נרחב שעיצבה דמותם הרוחנית של רבבות נערים ונערות; אלא שבטווח קצר היה הסיכום — והסיפוק ממנו — לא רב, בפרט שהרחבה מתמדת הוסיפה סניפים חדשים שבהם צריך היה להתחיל מחדש בהנחלת מושגים ראשוניים. כבר עמדנו על מיעוט הנחת מתהליך ההעברא־יזציה. בשטח זה ניתן היה לתת לבעיה קנה־מידה כמותי והמרכז לחם בקביעות להשרשת העברית בשימוש יום־יומי. ככל שהיה הכרח להשתמש ביידיש או פולנית בעקבות הגידול בפולין הקונגרסאית כן גברו המאמצים להרבות לימוד עברית, לשלוח מורים לעיירות, להפיץ

לפני מפקד כ' תמוז — אופולה 1930

ספרים מארץ-ישראל וכד'. נקבע קנה-מידה נוקשה למבחני עברית עבור היוצאים להכשרה; לגבי מועמדים לעליה היתה הקפדה מיוחדת; ארגוני

העליה (ז.א. המסגרות המקיפות את פלוגות ההכשרה עם קבוצות ההכנה שלהן) הקדישו תשומת־לב מיוחדת לידיעת השפה; פעולה זאת שגישאה ע"י המסגרת החברתית העצמית, ולא לפי הוראה מלמעלה ומהמרכז, אף השיגה תוצאות טובות יותר.

בשנים אלה, שבהן "גורדוניה" כבר נהיתה לתנועת נוער אך עוד הורגשו בה התכונות שנתקבלו בירושה מגלגולה הקודם, נעשו הרבה פעולות אמנותיות. ה"טיאטער" (תיאטרון) וה"פיעסע" (מחזה) היו חביבים מאד על יהודי העיירה והעיסוק בהם היה צמוד לניצני ההתארגנות של הנוער. לעושי ה"טיאטער" היתה יוקרה שעברה ל"הסתדרות" המארגנת את המופע. מכיוון שהנושאים נשאבו מהרפרטואר של התיאטרון היהודי שלא הצטיין בטוב־טעם וברמה אמנותית גבוהה, היתה מורגשת כבר מקצת של רתיעה מפני עיסוק יתר בהכנת הצגה על־חשבון פעילויות אחרות של ה"הסתדרות". עלית הרמה התרבותית, ה"ביבליוגרפיה" וכד' יצרו יחס של זלזול למלודרמה היידישאית, אך בעיירות הקטנות עוד

גדוד מתעוררים — בנדין 1931

נמשכה העלאת המחזות של גורדין וגולדפדן, וברי־כוכבא המשיך לקרוע שלשלאות של קרטון צבוע כסף.[77] לעומת זאת, לא היתה "הסתדרות" אשר לא ערכה "אקדמיה" (נשף פומבי) לפחות אחת לשנה; לרוב בכ"ד בשבט, יום הזכרון לא. ד. גורדון, ובמקרים רבים גם בחנוכה. באקדמיה נשמעו דברים לרוב, אך כולם ציפו למסמר הערב — התכנית האמנותית שכללה מחזה קצר (על נושא הקשור בחלוצים בא"י), דקלומים, תמונה חיה (לאחר כמה שנים לא תחסר מקהלה מדברת) ושירת מקהלה.

לעומת ירידת ערך התיאטרון לא פג חינה של המקהלה. השירה, וכן הנגינה (או נכון יותר: הפריטה) תאמו את המושגים המתקדמים על פעולה אמנותית. מקובלת היתה הבקורת על הצעקנות בשירה לעומת שבחה של זימרה מתואמת רב־קולית או באוניסון. בשנת מותה של רחל המשוררת (1930) נפוצו בפולין שיריה והתחבבו מאד בגלל המבע השירי הבהיר ומנגינותיהם הרוגעות והמתרפקות.

בניגוד לזימרה במיושב, — בעיקר כמסגרת „לשיחה", — גלוותה לריקודים שירה קולנית שאף עברה לצעקות בעת שפשטה ההתלהבות. הרוקדים — וריקוד סתם הריהו הורה — נמשכו שעה ארוכה. מקובל היה שלא להודות בעייפות ולא לערער על חדגוניותן של תנועות הריקוד. נהפוך הוא: החזרה על אותן תנועות הגוף עד עייפה, ואף מעבר לכך, נראתה דווקא כיתרון; ניתנה להורה משמעות רעיונית: המעגל הרחב והסגור, הזרועות השלובים, הרגל הרוקעת בנמרץ ותפקיד שווה לכל הרוקדים — ללא סוליסטים.

בשנות השלושים נוסף ריקוד משלים — הזוגות המתחלפים. בתוך מעגל אנשים הטופחים רגלים במקום, שרים ומוחאים כפיים, נע אחד או אחת בפנים בצעדי ריקוד; היה שם עינו באחד (או אחת) העומדים מסביב ומזמינו־ה לרקוד בשנים; כאשר השלים הזוג את הסיבוב הפנימי היה נעמד המזמין במעגל ואילו המוזמן סבב והלך יחידי עד ששם עינו במישהו מאנשי המעגל, הזמינו לסיבוב בשנים — וחוזר חלילה. גם בריקוד הזוגות הקפידו מאד על שוויון וכל חברה בעל־בת הכרה היה נזהר־ת שלא להשאיר אחד־אחת שלא הגיע־ה לסוב בזוג בתוך המעגל.

★ ★ ★

נמשכה תנופת הגידול וניתן לקוות כי הקשיים יידחקו בפניה; אלא שהתייצב מחסום נוסף — הבסיס הכספי הרעוע — והשפעתו ההרסנית היתה בלתי משוערת. חסרון כיס היה לצרתה הכללית של יהדות פולין והפעולה הצבורית סבלה ממנו; אך מצבה של „גורדוניה" היה מיוחד וללא תקדים. היא, תנועת העיירות המרוששות, היתה חייבת להתפרנס מעצמה מ"מס מרכזי" שנגבה — או נכון יותר: צריך היה להיגבות — מהסניפים לפי מיכסה חדשית המשתנה כל שנה לפי סיכומי מיפקד החברים. הכנסות אחרות לא היו כמעט, להבדיל מתנועות נוער אחרות: „החלוץ הצעיר" היה סמוך על שולחן מרכז „החלוץ" בוורשה וכל מחסורו היה מובטח לו בנגלה. בגין וותקו וקשריו נשען „השומר הצעיר" וועדי ידידים ועל תנועה קיבוצית מזוהה; חבריו נימנו, ברובם, על הנוער הלומד ועל בני טובים ויכלו לתרום יותר. „הנוער הציוני", שהקדים קצת את „גורדוניה" בגיל, נתמך באופן רשמי ע"י ההסתדרות הציונית. ואילו „גורדוניה" לא יכלה לקוות לעזרה כספית מן החוץ, לא מארץ־ישראל ולא

מה„התאחדות" שעברה אז משבר קשה, היתה על סף ההתפרקות ותקציבה הדל היה תלוי בהכנסה מקרית. נשאר רק להישען על ה„מס המרכזי"; חלק הארי של החוזרים והמכתבים לסניפים התייחס לענין זה אך התוצאות היו דלות. העניות וחוסר ההרגל חברו יחד; גם ההזדהות הגוברת לא הגיעה עדיין לענייני ממון, בפרט שה„הסתדרויות" נאבקו קשה עם מימון עצמן.

תחת הכותרת „למצב הכספי" נאמר:

„פזמון ישן־נושן: אין כספים. כאילו גזירה נחתכה ואין להתקומם נגדה. אולם הפעם הגיע המצב הרע לנקודת השיא. אין כבר שום אפשרות להמשיך. חדשיים שתקנו, ללא מכתבים ולא חוזרים — באין פרוטה בכיס; כשמסביבך בלישכה ערמות מכתבים מונחים, המחכים לגאולה, למשלוח, אין טעם ואין שחר לכל מאמציך, לעבודתך... ובפינו שאלה אחת, המופיעה בכל פעם בצורה אחרת: איזה טעם לשבתנו בלודז? הלא פעם אחת צריך להפסיק במצב כזה, או — או...".[78])

המחסור, והרעב פשוטו כמשמעו, לוו את המרכז במשך כל חמש השנים מינואר 1928, עת הגיע פנחס לוביאניקר ללודז והקים את הוועד המרכזי לפולין, ועד ינואר 1933 כאשר ההנהגה הראשית עברה לוורשה. להבנת קורותיה של התנועה בפולין יש לייחד מקום להופעה זו משום שהיא חרגה מעבר למשמעותה הפולקלוריסטית כמקור לסיפורי זכרונות והפכה להיות גורם חשוב — ומכריע לעתים קרובות — בפעולה השוטפת. פעמיים במשך התקופה הנסקרת חלו הפסקות ארוכות בפעולה בגלל חוסר כסף לתשלום שכר הדירה ולהחזקת הפעילים. בשני המקרים גרמו ההפסקות נזק רב, בפרט שהשיתוק חל בתוך עונת הפעילות: פעם — בסתו ובחורף של 1930 לאחר מועצה ארצית מוצלחת, ובשניה — כעבור שנה, בראשית 1932, כאשר החלו להתבלט מדריכים צעירים מגידול עצמי ונדרש לטפל בהם ולכוון את מרצם להעמקת החינוך ולהרחבת המסגרת.

האיחור במשלוח הדואר היוצא ליווה באופן קבוע את הפעילות, והרבה מפעלים נכשלו משום שההודעות עליהם לא הגיעו למקומות בזמן. הוצאה לאור של פרסומים נקבעה סופית אך ורק לפי המקורות הכספיים, ואלה היו כה מעטים שאי־אפשר היה לבצע את התכניות הצנועות ביותר. העיקו חובות לאנשי חוץ; תפארת המשרד — מכונת כתיבה עברית חדשה — נמצאה בעיקולים חוזרים והתנועה היתה נזעקת ברגע האחרון להצילה ממכירה פומבית.

המחסור והרעב — ובחורפים גם הקור — פגעו קודם לכול בפעילים שהגיעו ללודז מערי השדה. המצב עוד החמיר בבוא השליח הראשון

שיועד לתנועה בלבד, הוא דוד אופיר מקבוצת שרונה (אח"כ עיינות — רמת דוד; החברים סברו כי יש להבטיח קודם את מחסורו ובזאת קיבלו על עצמם הגבלה נוספת. נשארה פתוחה האפשרות לצאת לביקורים ל"הסתדרויות", שם נהנו חברי המרכז מהכנסת אורחים

קבוצת צופות — לודז 1930

קבוצת מתעוררות — פרצ'ב 1931

נדיבה ומאש"ל מלבב; אך פתרון זה (המכונה גם "יציאה למרעה") לא בא בחשבון כמוצא של קבע בגלל הוצאות הדרך הגבוהות, וגם לא פתר את בעית הפעילות המרכזית.

מול כל הקשיים האלה (ועוד נעמוד על מעקשי המערכה ב"החלוץ") עמדו כוחות מועטים יחסית. בתקופה שבין התעצמות התנועה הפולנית לבין עלית הקבוצה הראשונה נעשה אך מעט להכשרת קדרים הנהגתיים, והצמיחה העצמית עוד לא הבשילה פירות. פתרון זמני נמצא בצירוף של מדריכים בוגרים מלודז, אך גם כאן נחוץ היה זמן עד שתתגבש מביניהם קבוצת פעילים מרכזית.

לקראת עליתם של פנחס לוביאניקר ועוזר אובז'נסקי מיד לאחר מאורעות אב, הוזמן חיים גולדפריד (גלעד) לשמש מזכיר הוועד המרכזי כמחליפו של אליעזר ווילדר שעמד לעלות עם הקבוצה הראשונה מפולין. חיים ג. הצטיין בסגנון עברי מדוייק והיה בעל סדר ושיטה. הוא הקים למעשה את המערכת המשרדית; השתדל לשמור על רצף פעילות סדירה המלווה בנסיון נואש להתגבר על הקשיים הכספיים. בסתיו 1930 הצטרף למזכירות הפעילה גם נחום קלרמן והוא נשאר כשלוש שנים בעבודה בלודז, בביקורים ובהכשרה, נחום היה בעל מזג רוח רגוע ומילא תפקיד חשוב ביישוב ההדורים במרכז ובסניפים. עם עליתם של וותיקי המזכירות (אותו חלק ההנהגה שהיה פעיל דרך קבע במשרד) צורף אליה יוסף ליקבר והיה לראשון מאנשי הספר המזרחי שהגיעו להנהגתה של התנועה. יחד עם אלה שימשו במרכז ובמזכירות חברים שונים מלודז עד שמביניהם התגבשה קבוצה כמקור לתחלופה בהנה"ר.

מבין וותיקי המזכירות נשאר בפעולה זאב גולדברג ועל ידו עזרו שלושה בני לודז: מיכאל רייזמן, אליעזר הודס ויונה גולדברג (יגול). היתה זו תוספת רצינית משום ששלושתם התמסרו לפעילות רעיונית וחינוכית. חבורה זו, שגדלה במספר והתגוונה מבחינת היכולת הסגולית של מרכיביה, נעזרה בשליחים מא"י; הזכרנו כבר את פעילותו הענפה של גדליהו גלר בתר"ץ (1930-1929) שהתמסר לארגונן מחדש של "הנקודות" (פלוגות הכשרה) לאחר שרוב מיסדי ההכשרה העצמאית חזרו למקומותיהם להכון לעליה ובמקומם באו חדשים מ"הסתדרויות" ללא נסיון ומסורת חלוצית. באותו זמן הגיע למרכז "החלוץ" אהרון ברסקי, מפעילי מועצת הפועלים בפתח תקוה מטעם הפועל הצעיר; הוא ישב בוורשה אך מעט והירבה לבקר בסניפי "החלוץ" ובהכשרה. בשיקול דעתו ובנסיונו המשקי-ארגוני תרם רבות לשיפור תנאי החיים וסדרי המגורים; בהדרכה סמכותית ניסה למתן את חומרת הסלקציה (הרחקת חברים שלא התקבלו על דעת הצבור). ברסקי טפל גם בהכשרת

חברי „התאחדות" שהתארגנה באותה עת ושימש לה מליץ יושר ומקשר בפני מרכז „החלוץ" בוורשה. עוד לפני שהוא חזר לא"י הגיע דוד אופיר, השליח הראשון שיועד ל„גורדוניה" בלבד והיה נתון כולו לעניניה. רוב זמנו בלה בביקורים וזכה להקשבה טובה; נועם הליכותיו, סברו השקט ונסיונו האישי כחלוץ ואיש קבוצה תאמו את תדמיתו של שליח כפי שהצטיירה בעיני נערי פולין. הוא התמסר להסברת הקבוצה ומיקד בה את הרעיונות והערכים המקובלים על שומעיו. את דבריו — והוא דבר עברית ויידיש מדוייקת — ומובנת — תיבל בשירה פשוטה ורבת רגש, כעין ליווי אמנותי לנושא „שיחתו".

ההתרקמות המקרית של הצוות המוגדל לא הקלה על ההרמוניה הפנימית שהיתה מתוחה בלאו הכי עקב הבדלי טמפרמנט ורקע. היתה זו חבורה של שווים שלא גדלה יחד בצורה אורגנית כמקובל בהנהגות של תנועות נוער וותיקות יותר ותפעלה בלי סמכות אישית המקובלת על הכול. הצורך בקביעה ראשונית של שיטות ודרכים ובגיבוש עמדות בשאלות המרובות חייב לקיים מנגנון יעיל של דיונים והכרעות אך בפועל לא ניתן להניעו בגלל נימוקים אישיים. לא היו אלה שנות עבודה קולגיאלית והגורם האנושי התחבר לדלות בהחלשת התנופה ובפגיעה בהישגיה. שתי הסיבות יחד הביאו למשבר ההנהגה שכוחה והשפעתה נחלשו דוקא בעת שנתרחבו אפשרויות העליה (באביב 1932). בפסח של אותה שנה לא הוכנו הפגישות הגליליות שהפכו כבר לציר מרכזי של „חודש ההסתדרות". ברחבי התנועה החלה רווחת הרגשה כי התפרקו החישוקים הארגוניים; היתה דאגה להתפתחות הצפויה וכל זה לא הוסיף לסמכותה של ההנה"ר להטיל מרותה וליזום פעולות. הרגשת הרווחה באה לכן עם הגיע המשלחת של „איגוד גורדוניה"[79] בקיץ 1932. היתה זו הפעם הראשונה לבוא משלחת (להבדיל משליח בודד) מחברי הקבוצות „שלנו" המזוהים עם „גורדוניה" והמכירים אותה אינטימית.

במשך התקופה הנסקרת השתבשו תכופות הוויעודים הייצוגיים והתכנסותם חפפה את ההתגברויות על תקופות חולשה. ב־1930 נערכו שתי מועצות ארציות בהפסקה של חצי שנה; לאחריהן — עברו שנתיים עד למועצה הרביעית והן היו הקשות ביותר.

המועצה הארצית השניה התכנסה בוורשה (14 — 15 מרץ 1930) תוך עליית הגרעינים שהקימו את הקבוצה ברחובות. קשת הנושאים שנדונו היתה רחבה בגלל ההכרה כי יש לנקוט עמדה להתרחשויות החשובות שקדמו להתכנסות זאת. איחוד מפלגות הפועלים בא"י במפא"י חייב דיון במשמעות הרעיונית שבהפסקת קיומו הנפרד של „הפועל הצעיר". הדיון הרעיוני חתר גם למתן בסיס עיוני לעצמאותה

של התנועה לאחר שהוועידה הארצית השניה, שהתקיימה לפני חצי שנה, לא הספיקה לתת דעתה לבעיה, ובעיקר להבהרת התפיסה הסוציאליסטית.

„רצון התנועה הוא להמשיך את קו הגיבוש הסוציאליסטי של הפועל הצעיר... לדידנו, תפיסתו איננה רק פרודוקט (מוצר) של המציאות הא"י־ית אלא נושאת בחיקה גם אלמנטים לדרך סוציאליסטית, הקובעים את מקומה בתנועה הסוציאליסטית הבינלאומית כזרם עצמאי... מתברר גם שחיפושי מחשבה אלה מקבילים לנסיונות שחרור הרעיון הסוציאליסטי מכבלי הדוגמה המרכסיסטית (הנעשים בחלקים שונים של העולם").[80]

במקביל נערך בירור על הדרך הקבוצתית. נקבע הקשר ההכרחי בין תנועה חינוכית בגולה לבין ארגון קבוצתי בא"י, לעת עתה עם „איגוד גורדוניה" בתקווה להרחיבו „לחבר הקבוצות". לאחר החלטה כוללת בוועידה השניה על הגדרה קבוצתית בלעדית ניתנה הדעת במועצה השניה להבהרת מהותה, בהמשך לדיונים שנערכו בפגישות „חבר הקבוצות והחבורות בפולין", שנערכו לפני עלית הקבוצה הראשונה.

„הקבוצה הגורדונאית היא קבוצה אורגנית (על יסוד) התאמת החומר האנושי, יחסים חברתיים יותר עמוקים וצמצום מספר חבריה... הקבוצה היא הדרך היחידה למגשימי גורדוניה".

דיון התפוז לשטחים שונים והביא למחשבה כי להבא יש להכינו יותר ולמקדו בנושא אחד המוגדר יותר; אכן, נלמד הלקח ולהבא נעשה מאמץ לצמצם את נושאי הדיונים. התפזרות הבירור הרעיוני נגרמה גם ע"י כך שמשתתפי המועצה העדיפו ענייני חינוך, הכשרה וארגון דחופים במטרה להגיע להחלטות אופרטיביות שלא ניתן היה לדחותן. הדיון על ההכשרה הסתיים בהחלטות חשובות על מבנה שכבת ה„מגשימים": קבוצות הכנה סניפיות שתתאחדנה לחבורות הכשרה גליליות.

ואכן, ערכה של המועצה השניה טמון בהתיחסות הערה לחינוך וארגון; בהחלטות שנתקבלו הודגש שאלה הם הנושאים הטעונים העדפה. הדיון נסוב על הגדרת ה„אדם הגורדונאי" ובדרכים לחנכו. על המרכז הוטלה החובה לעבד תכניות לשכבות השונות, להכין רשימה ביבליוגרפית של המקורות המצויים ולעזור למקומות להשיג ספרי יסוד. לשם שיפור עבודת המרכז הוחלט להגדיר את שטחי הפעילות ולפזרם בין חמש מחלקות שתתמסרנה לענייני ספציפיים:

1. מחלקת חינוך, הנפרדת לשני „משרדים", ל„צופים" ול„מתעוררים".
2. מחלקת „מגשימים" (אח"כ מחלקת הכשרה ועליה).
3. מחלקת הק.ק.ל.

4. מחלקת ארגון וגזברות.
5. מזכירות, שתטפל בשאלות כלליות, בייצוג ובתיאום בין־מחלקתי.

חלוקה זו התקבלה על הכל והוסיפה לתיפקוד נכון יותר של המרכז; היא השתמרה בעתיד בשינויים קלים בלבד.

בחודשי האביב 1930 הופעל המערך החדש והוכיח עצמו בטפלו בשאלות פנים וחוץ המרובות. חודש „ההסתדרות" הוקדש להכנת מושבות קיץ במסגרת ארצית אך טיפול מיוחד ניתן ל„הסתדרויות" החלשות במטרה למשוך אותן למעגל המושבות. הושקע מאמץ גדול והציפיות היו אופטימיות מאד. התוצאות נפלו מהמקווה אך ההישג היה כה מרשים עד שלא נשאר הרבה מקום לאכזבה בגלל התכנית הגדולה שלא התגשמה. הכול הרגישו שנפרץ מחסום; לעומת 2 מושבות קיץ עם 190 „צופים" ו„מתעוררים" בשנה הקודמת נערכו ב־1930 11 מושבות עם 520 משתתפים; הן הקיפו את כל הגלילות הקיימים, להוציא את ווהלין שהכזיבה גם השנה; בעיקר הצליחו מושבות הגלילות המערביים (לודז וזגלמביה) שהפגינו את ההתקדמות שחלה במשך השנה בתכנים, בצורות ובארגון; ניסוי מעניין נערך ע"י ה„הסתדרות" הצעירה בווילנה שהוציאה את ה„מתעוררים" שלה למושבת עבודה אשר שילבה עבודה, לימודים וחברה במטרה להעמיק את ערכי החלוציות והקבוצה. על הרגשת הסיפוק העיב ההישג המועט בריכוז 40 מתעוררים בלבד למושבת מנהלים; בהכנתה נלמדו הלקחים של השנה הקודמת אך גם זה לא מנע את מיעוט ההיענות; למפעל המצומצם היה בסיס כספי רעוע שהפריע למהלכו התקין.

ברוח מאוששת התחילה שנת העבודה תרצ"א; לשם תיכנונה נקראה לוורשה המועצה המורחבת השלישית (חוה"מ סוכות תרצ"א, 12.10.1930—10). שתי הרצאות הפתיחה, של זאב גולדברג על המצב בתנועה ושל חיים גולדפריד (גלעד) שמסר דו"ח מפעולות המרכז, תארו את ההישגים; המשתתפים בדיון לא הסתירו את סיפוקם ותבעו את המשך הגידול והביסוס. עיקר הדיון על הרצאות הפתיחה התרכז מסביב להערכת מקומה של ההכשרה והדעות נחלקו לפי שלוש עמדות (ראה דף. 97).

תרומה חשובה למועצה הביאו השליחים מא"י. דוד אופיר דיבר על „דרכנו הקבוצתית" וברוב רגש ושכנוע ביסס את התפיסה האורגנית:

„הקבוצה יוצרת את הסינטזה בין המשק והחברה... היא הינה באותו זמן גם הדרך וגם המטרה... שני מומנטים בחיי הקבוצה — מומנט היצירה וההתמדה. הראשון מתאים לתקופת הנוער, בה פועלים האידיאליזם, מסירות הנפש והקרבה עצמית. הקבוצה בהגיעה לגיל בגרותה ולסטביליזציה ידועה דרוש לה כוח

ה ה ת מ ד ה, שהינהו יותר קשה ויותר חשוב מהיצירה החד-פעמית".[81])

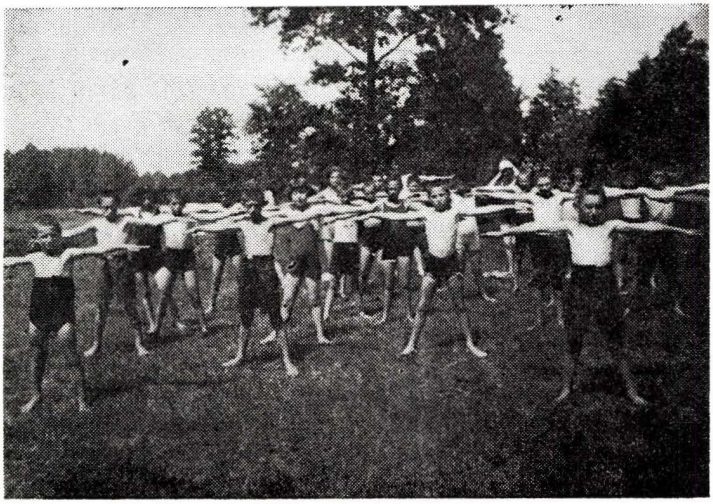
פנחס לוביאניקר הגיע למועצה לאחר שנה של נסיון בקבוצה וערך בהרצאתו על „ד ר כ נ ו ה ח ב ר ת י ת" עימות בין הרעיונות שפותחו בתנועה בגולה לבין מציאות ההגשמה. כנקודת מוצא שימשה לו ע צ מ י ו ת ה ש ל „גורדוניה":

„כל זמן שקיים (היה) „הפועל הצעיר" ועתיד ה„התאחדות" היה עתידנו הסתפקנו בעצמאות ארגונית. כיום „גורדוניה"... נהפכת בכוח של הכרח המצב לנושא יעוד רעיוני מיוחד. איננו רק תנועה בעלת ערכים מוסריים עצמיים אלא גם תנועה רעיונית עצמית".

המיוחד ל„גורדוניה" היא התפיסה הגורדונית הסינטטית, התאמת הציונות למציאות העם הערבי בארץ (דעה זו לא התקבלה בתנועה ופנחס ל. נטשה כעבור זמן־מה) והסוציאליזם הרצוני הנובע מהכרתו החופשית של האדם.

על שתי ההרצאות הפרוגרמטיות לא נערך דיון והוחלט להעביר את תוכן הדברים למקומות ולחזור לנושאים בהזדמנות וועידה קרובה. ראשי הפרקים בשני הנושאים שימשו כציר לפעולה תרבותית בשכבות הבוגרות והגיעו לסיכום בוועידה העולמית השניה שהתכנסה שלוש שנים לאחר השמעת הדברים בפעם הראשונה.

בשבעה גושי נושאים התקבלו החלטות: על המצב בתנועה (כולל

התעמלות בוקר במושבת צופים — 1932

קריאה לכינוס מועצת מנהלים לבירור הדרך החינוכית), הכשרה ועליה, „החלוץ", קרן קיימת, עברית (הכרזה על שלושה חדשי עברית), ארגון הספורט „מכבי" וסמלים. בנושא זה נקבע רשמית נוסח הברכה: הגשם! ושמו של המרכז הוסב להנהגה הראשית. לבסוף נבחרה הנהגה ראשית בהרכב: אופיר השליח, זאב גולדברג, חיים גולדפריד הוותיקים וארבעה חברים שנבחרו לראשונה (מיכאל ריזמן, נחום קלרמן, שרה רוזנברג ואליעזר הודס). כל הסימנים בישרו שנת עבודה פוריה ומבטיחה; החברים חזרו ל„הסתדרויות" ול„הכשרות" שלהם וציפו להוראות; אך עתה באה האכזבה. מזכירות ההנהגה הראשית לא התחילה בעבודה; אף הדו"ח של המועצה נערך והודפס כחדשיים וחצי לאחריה והגיע למקומות באיחור נוסף בגלל חוסר כסף להוצאות משלוח. למרבה הצרה הכריז באותו זמן מרכז „החלוץ" על מפקד הכשרה וב„גורדוניה" לא היה מי שיבטיח את העברתו בין חלוצי התנועה, וכך יצאה זכותם נפסדת ונקבע להם אחוז מקפח בעליה המתקרבת.

עם התחדש העבודה בהנהגה הראשית בראשית 1931 לא חזרו העניינים למסלולם המבטיח. במשך שנה וחצי נמשך המאמץ לקיים עבודה שוטפת ולמרות ההפסקות נשמר לוח פעולות השנה. המזכירות בלודז פרסמה חוזרים; רובם הופיעו בעברית וביידיש. הוחל בהוצאה לאור של „עלוננו" ביידיש אך פרסומו נפסק מחוסר כסף. „חודש ההסתדרות" באביב 1931 עמד בסימן הרחבת שכבת הצופים; בפסח נערכו שבע פגישות גליליות — שוב, להוציא את גלילות הספר. מושבות הקיץ לא הוכנו כראוי אך התברר כי ב„הסתדרויות" רבות קמו כוחות פנימיים חזקים והם דחפו את התנועה להישגים למרות חולשתו של המנגנון המרכזי. תמונה זו חזרה גם בשנה הבאה:

ב־1931 נערכו 18 מושבות עם 800 משתתפים.

ב־1932 נערכו 22 מושבות עם 1.200 משתתפים.

בחורף 1932 מלאו עשר שנים למותו של א. ד. גורדון. מתוך יזמה מקומית נערכו „אקדמיות" ושיחות הסברה. הוצא חוזר אך חסרה יד מכוונת שתהפוך את התאריך לעריכת חשבון דרכה של „גורדוניה" בפולין. היו הצלחות תעמולתיות והסברתיות במקומות שונים, שחיפו במקצת על ההרגשה כי הוחמצה הזדמנות להעמקה רעיונית ולהפצה של ההגות הגורדונית בציבוריות היהודית. מיד לאחר האקדמיות, באביב 1932, הוכרז על „חודש ההסתדרות", אך הפעולה נעשתה ללא תנופה והתוצאות היו מועטות; התקיימה רק פגישה גלילית אחת. בקחת בחשבון עובדה זו ניתן להעריך את היציאה למושבות הקיץ, שהקיפה באותה שנת שפל כ ר ב ע מחברי התנועה.

בין המדריכים, המודעים למשבר ההנהגה, הילכה רוח נכאים; זו היתה

הרגשה שגיזונה מהערכת מצב התנועה הציונית ומהפסקת העליה, שלא היתה נחלתה של „גורדוניה" בלבד; אך לה היו, כאמור, בעיות ספציפיות. מתחת למועקה ולדאגה רחשו כוחות התנגדות. ב־40—30 הסתדרויות „גורדוניה" גדלה שכבת „מגשימים" צעירה שעשתה חמש־שש שנים בתנועה ועתה היא התפרצה לפעולה. „הסתדרויות" אלה גדלו באופן ניכר והונח בסיס איתן ליציבותן בשנים הבאות; הפעילים הצעירים מצאו שני שטחים להשקעת מירצם: תאי (או: קבוצות) ההכנה וארגוני העליה וההנהגות הגליליות. בנוסף על שאירי הקבוצה ברחובות הוקמו שלושה ארגוני עליה (ב', ג' ו־ד') שהקיפו באביב 1932 כ־480 חברים; הודות לפעילותם המתמדת והידוק הקשרים בין חברים בפינות שונות של המדינה נוצרה ריקמת יחסים ומערך פעילויות אשר מלאו את החסר בהדרכה מרכזית.

החלל הריק יצר אתגר לחברים בעלי יזמה להפעיל את ההנהגות הגליליות. ה„הסתדרויות" קיבלו בעין טובה את גילוי היוזמה והידקו עם ערי המחוז קשרים שממילא היו קיימים מתוך יחסי שכנות. גלילות לודז וזגלמביה התרחבו והוציאו מתוכם גרעינים להקמת גלילות חדשים. בפסח תרצ"א (1931) נערכה בבנדין פגישה גלילית בהשתתפות 200 מגשימים ומתעוררים בוגרים. כעבור שנה הקיף הגליל 11 הסתדרויות עם 700 חברים, והוא הוביל מבחינת הענות לתביעות התנועה גם בשעה שהתרופפו מאד החישוקים הארגוניים. גליל לודז גדל ל־20 הסתדרויות עם למעלה מאלף ומאתיים חברים; לאלה יש להוסיף 450 בעיר עצמה. לאחר שנה של נדודים נכנסה ההסתדרות המקומית ל„אולם" (מועדון) משלה אך גם הוא צר היה מלהכיל את הנוער שנספח בזרם קבוע; לאחר קיום נפרד של שנתיים התאחד סניף ב' עם הסניף המרכזי וע"י זה נוצר ריכוז נוער מהגדולים במדינה.

ההתפתחות המרשימה ביותר עברה על גליל לובלין־פודלסיה שבין נהרות הוויסלה והבוג. בשנים 1930/31 הגיע מספר סניפיו ל־17 ובכך נתמלא החלל הגיאוגרפי שבין מרכזה של התנועה במערב המדינה לבין אזורי הספר המזרחי. ההתחלה באזור זה לא היתה מרשימה ביותר. העיירות היו קטנות ונידחות, רמת ההשכלה היהודית והכללית נמוכה והמושגים נחשלים. אולי בגלל זאת הפכה ההשתייכות ל„גורדוניה" לסמל של מרידה במצב הקיים ו„ההסתדרות" היתה לבית רוחני ופיסי לחברים הרבה יותר מאשר בחלקים אחרים של המדינה. מכיוון שעד עתה זוהה המרד בקיים עם הקומוניזם, וזה היה פרימיטיבי ואלים בהתאם לרמה הכללית, נערך בעיירות אלה מאבק קשה שחרג הרבה מהתחום הרעיוני. במסירות עקשנית שגבלה לפעמים עם חירוף נפש פילסו מיסדי ה„הסתדרויות" בגליל לובלין את הדרך לריכוז חדש. הם זכו להנהגה

רבת השראה של שלמה צ'רנוצ'פקה (שחורי), מורה לעברית שנדד מעיירה לעיירה, בנה סניפים, הורה עברית והוכיח כי ניתן לעמוד בפני הקומוניסטים גם מבלי להסתגל לאמצעי המאבק הברוטליים המוכתבים על ידם.

למרות שהתנאים הקשים וחולשת ההנהגה גזרו על העמידה נמשכה למעשה הרחבה. מפקדי החברות שנערכו בהתחלתה של כל שנה אזרחית נתנו תמונה מקורבת למציאות; לא השתרשו עדיין המושגים המשותפים וגם הסניפים החדשים שיבשו את הסיכום שהתקבל במפקד הקודם:

סניפים / „הסתדרויות"		חברים	מגשימים	מתעוררים	צופים וניצנים
ראשית 1930	60	4.000			
ראשית 1931	78	4.500	1.000	2.000	1.500
ראשית 1931	86	4.800	1.000	1.800	2,000
ראשית 1933	104	6.600	1.400	2.400	2.800

לכושר העמידה הגיע עת השילומים שהגבירה את התנופה: בראשית 1932 השתנה לטובה מצב העבודה בא"י והעליה החלה זורמת בקצב גובר; לראשונה — בצורת תיירות חד-סיטרית ל„מכביה" (פסח תרצ"ב); במסגרתה יצא הגרעין של קבוצת עליה ב' והקים את הקבוצה הפולנית השניה בראשון לציון. כעבור חצי שנה עלה גרעינה השני והצלחת התערותה של קבוצה זו מלאה גאווה וסיפוק את לבות החברים בפולין. באותה עת הגיעו ללודז החברים הראשונים של המשלחת: ישעיהו שפירא עוד הספיק להשתתף במושבת המנהלים ועוזר אובז'נסקי הצטרף אליו כעבור שבועות מספר. שניהם היו מוכרים יפה ברחבי התנועה ובואם סימל את סיומו של משבר ההנהגה.

ברוח מעודדת התכנסה בזגנסק המועצה הארצית הרביעית[83] בחוה"מ סוכות תרצ"ג (19—17 ספטמבר 1932). בחירת המקום היתה מוצלחת; בזגנסק התקיימה פלוגת הכשרה למעלה משלוש שנים ועברו בה שלושה ארגוני העליה (שניים שהגיעו כבר לא"י ושלישי שעמד בתור); שכנה בהרים בין יערות עבותים והשרתה מחינה ושלוותה על מועצה זו, שעלתה על קודמותיה בהרכב הצעיר של משתתפיה ובנכונותם להתגייס לכל דרישה. היתה זו מועצה של ההנהגות הגלילות, כפי שהגדירה אחד הדוברים; הוטבע על דיוניה חותם של מעשיות מפוכחת: ריאליזם בהערכת המצב והכרת הכוח העצמי. לאחר הרצאות השליחים על הקבוצות בא"י ועל בעיותיה של התנועה העולמית התרכז הדיון מסביב לשתי הרצאות: של חיים גולדפריד — על המצב בתנועה ושל יוסף ליקבר בשאלות הכשרה ו„החלוץ". נתקבלו החלטות בשני הנושאים האלה: הכשרה קבועה (ראה להלן, דף 97), האחדת שיטות העבודה

פגישת גליל ווהלין — רובנה 1929

בגלילות, הפצת הז'יטון, חידוש הפרסומים בדפוס, העברת ההנה"ר לוורשה; בנושא אחרון זה היתה תמימות דעים כי זו השעה האחרונה לבצע את ההעברה לבירת המדינה ומרכז החיים היהודיים.

העבודה למען הק.ק.ל. עמדה כנושא מיוחד; למועצה הגיע שליח של הלשכה הראשית. בפולין אסף הנוער 60 אחוז מהכנסות הקרן, ו„גורדוניה" הצטיינה ביחס חם ולא היה צורך בחוזרים רבים בכדי לגייס את התנועה למפעלים השונים שהקרן הקיימת היתה מכריזה לעתים קרובות. החמרת המצב הכלכלי והשפעת הספר הלבן גרמו לירידה בהכנסותיה והקרן היתה מעוניינת להגדילן ונענתה באהדה לעזור לתנועות הנוער. „גורדוניה" הוכיחה את עצמה יפה בשנים אלה: בתר"ץ הכניסה 3% מכלל ההכנסות ועמדה במקום השביעי בין כל התנועות והמפלגות. בתרצ"א גדלה ל-4%; בתרצ"ב גדלה 4.6% ותפסה את המקום השישי.

הלשכה בירושלים העריכה את פעולת הנוער והשתתפה במימון הוצאות הדרך לשליחים, וכך נוצרה תשלובת אינטרסים וכוונות שהביאה יוקרה לתנועה וכן הרגשת הישגיות. ברוח זו התקבלו החלטות המועצה על הערכה עצמית — הטלת סכום קבוע על כל „הסתדרות"; עליה לחלקו בין הקבוצות והגדודים החייבים למלא את המיכסה ע"י התרמה עצמית ואוסף כספים — ועל נטיעת 300 עצים בחורשת גורדון בשנה הקרובה. היה זה מפעלה העצמי של „גורדוניה" והוא התנהל בקושי רב בשנותיה הראשונות. לאט נשתרשה המסורת וימי זכרונו של א.ד. גורדון הוקדשו לאוסף כספים למען קק"ל בסיסמת החורשה; במועצה

פגישת גליל פולסיה — בריסק 1932

בזגנסק ניתנה למפעל תנופה חדשה כי בראשונה נקשרה החורשה עם חולדה; קבוצה א' של התנועה העולמית (השתייכו אליה כתריסר חברים מיוצאי פולין הקונגרסאית) עברה בראשית 1932 לחולדה להקים הריסותיה ודבר זה פשט בתנועה כבשורה מרנינה.

★ ★ ★

לאחר חודשי רגיעה מעטים שקדמו למאורעות אב החלו להשתבש יחסי התנועה עם מרכז „החלוץ". תוך זמן קצר הגיעו תנועות הנוער לידי עימות חזיתי עם שליחי הקבוץ המאוחד שקבעו יותר ויותר את מהלך העניינים ב„החלוץ" הפולני. היה זה ויכוח על מהות התנועה במקביל להתרחקות הגוברת שבין הארגונים הקיבוציים בא"י; השלטת דרך אחת והכרעת השוני שביניהם בדרך גזירה אדמיניסטרטיבית היתה גורמת לסתימת מקורות גידול של האחרות. בכל שעת משבר בציונות ובעליה היה „החלוץ" מצטמק והוויכוח היה שוקע ועם כל הפוגה באה ההתרחבות ואז עלה המתח. החל מ־1930 הסתמן גידול ל„החלוץ"; הזרימה — הקוניונקטורלית במהותה — באה ברובה מ„סתם חלוצים", ז.א. צעירים (בני 25—18, ולפעמים קשישים יותר) שלא עברו תנועות נוער אלא הגיעו ישר לסניף החלוצי ולהכשרה. לרוב ה„סתם חלוצים" חסרה דעה פוליטית או קיבוצית מגובשת אך הם הוכנסו למסגרת שהיתה כללית רק להלכה ומאד מוגדרת למעשה — בלעדית לקיבוץ המאוחד. בשם אותם „סתם חלוצים" ולמען אחדות שלמה נדרשו תנועות הנוער לוותר על ייחודם. בוגרי „גורדוניה" (וגם השוה"צ) הצטרפו ל„החלוץ" בזכות אוטונומיה שלקחה בחשבון:

א. קשריהם עם שכבות צעירות בהסתדרות;

הנהגת גליל צפון מזרח (נישוויז — ווילנה)

ב. זכותם לשמור על ייחוד רעיוני בדרך של פעילות תרבותית נפרדת;
ג. זיקתם לתנועה הקבוצתית שלהם בא"י;
ד. עליה מאורגנת לתנועתם, ובמקרה הנדון — לאיגוד גורדוניה בא"י;
ה. תפיסתם את ההכשרה כסיום מהלך ארוך בתוך תנועה חינוכית ולא כמבחן יחיד בדרך זו.

להלכה ניתן היה למצוא פתרון לוויכוח כי תנועות הנוער, המודעות לחובותיהן כלפי שלמות הסתדרות "החלוץ", היו נכונות לקבל מרותה מבלי לוותר על עצם האוטונומיה שהבטיחה זכותם להיות שונים. נטיה לוויתור היתה מודגשת בכל מהלכיה של "גורדוניה", בתואם עם תכונתה שלא להתבדל ומתוך ראייה מצמצמת של המושג "עצמאות ציבורית". אולם פשרה לא נתממשה בגלל עמידה קנאית של שליחי הקה"מ שמיצו את דין המשמעת הארגונית בקשיחות וביד חזקה.

"גורדוניה" בפולין קיבלה — להלכה ולמעשה וללא עוררין — את בלעדיות סמכותו הארגונית של מרכז "החלוץ" בוורשה ותבעה מבוגריה שעברו את גיל 17 להירשם להסתדרות "החלוץ" בדרך המקובלת כפרטים, וכן לצאת להכשרה (העצמית) רק לאחר קבלת אישור ממרכז "החלוץ". המרכז (ואח"כ ההנהגה הראשית) לא פסק לדרוש מהגורדונאים למלא שאלונים, להירשם, להיפקד, להיות פעילים בסניפי "החלוץ", לקחת חלק במפעליו וכיוצא באלה; אלא שההפרות נמשכו כשם שכך נהגו גם "סתם החלוצים", — הכול בהתאם למנהגי העיירה בפולין. היא לא היתה מורגלת לסדר ולנוהגי קבע ולא צייתה להוראות התכופות. היתה זו הוויה אנרכית, תוססת ומתפרצת; תאמה את הנטייה להתגודדות חופשית (קהל"ען זיך, מלשון "קהל", הווה אומר: להקים מהומה בעד ונגד) ודחתה התערבות יתר. תנועת הנוער לחמה בנטיות אלה באמצעות חינוך של שנים אחדות; היא הודתה בחריגים מצד חבריה, אלא שהודאה זו שמשה לעילה בידי מרכז "החלוץ" לנגח את "גורדוניה" כטענה נגדית להאשמות על קיפוח והתנכלות. בסוף שנות העשרים נסוב הוויכוח על אופי ההכשרה. "גורדוניה" ו"השומר הצעיר" העדיפו הכשרה חקלאית ועונתית וכן ראו בעין יפה את שובם של בוגרי ההכשרה לסניפיהם למען עשות את הזמן לפני עליתם בפעילות תנועתית מקומית או גלילית. תנועות הנוער האוטונומיסטיות הודו בתפקיד החשוב של ההכשרה בהעברת הצעיר לעבודת כפיים קשה ובהעמדתו במבחן חיי שיתוף; אך סתרו את האידיאליזציה של ההכשרה כמעבר לחיי קבע כבר בגולה וכבית יוצר של הקולקטיב. בגלל תנאי העבודה הקשים, השכר הנמוך והתנאים ההיגייניים הירודים חיו פלוגות ההכשרה על גבול הרעב וסבלו ממחלות כרוניות של חבריהן. התחלופה, מושגי

בוסר על קומונה מוחלטת וכיוצא באלה עיוותו את דמות הקבוצה והפחידו רבים, על אף הקסם הרב שהיה בביטוי זה של מרד נעורים בהוויית העיירה. לעומת התפיסה המצמצמת את ההכשרה והרואה בה רק שלב אחרון בחינוך הנער במשך 10 שנים (מהכניסה לתנועה בשכבת ה„ניצנים" ועד ל„הגשמה") דגל „הגוש הכללי": **בהכשרה קבועה**. זו היתה חטיבת הרוב בפולין. המונהגת ע"י שליחי הקיבוץ המאוחד והמורכבת מגרעין של בוגרי „החלוץ הצעיר" ו„פרייהייט" כמרכז פריפריה גדולה של „סתם חלוצים" שהוכנסו ל„גוש" באורח אוטומטי. ברקע השוני בהערכת ההכשרה היו הבדלים אידיאולוגיים: ה„גוש הכללי" שסר להשפעתה הרעיונית של מפלגת „פועל ציון-צ.ס." ראה בהכשרה גם מפעל פרודוקטיביזציה בגולה ואילו תנועות הנוער האוטונומיסטיות לא החשיבו גורם זה בהיותן פלשתינוצנטריות מובהקות.

לשוני בהערכה היתה משמעות מעשית חמורה. המאבק חרג מתחומו העיוני והיה להתדיינות על אחוזים ועל חלוקת הסרטיפיקטים. מליאת מרכז „החלוץ" (הפלנום) החליטה על תביעת סטז' (וותק) של 7 חדשים בהכשרה ועל חלוקת רשיונות העליה לפי מספר בעלי וותק זה בכל גוש חלוצי. תקנה זו, וכן כל הבאות בעקבותיה, חייבה את ההנהגה הראשית להיאבק נגד כמה הגבלות במקביל:

א. כלפי פנים לעמוד על דעתה כי כל הבוגרים חייבים להכנס ל„החלוץ" כחברים, לפעול בו, לשלם מסים ולנהוג לפי הוראות המרכז;

ב. להשיג מקומות עבודה ולהוציא את מירב החברים להכשרה;

ג. לדאוג שחברים בהכשרה ישתתפו במפקדים השונים שהוכרזו ע"י מרכז „החלוץ".

בחוזרים, במכתבים ובמו"מ בעל-פה, חזרה הטענה על חוסר סדר ואי-דיוקים במפקדים. ההנה"ר ניסתה לבסס את האשמותיה על מעקב; אך מאמציה לא הבהירו דבר בגלל החשדנות ההדדית. ועוד גורם הוסיף על המבוכה: הנה"ר של „גורדוניה" מצויה היתה בלודז ואילו מרכז „החלוץ" — בוורשה; ייתכן כי הרוחק הגיאוגרפי לא היה משמש עילה לקיפוחים אך בהעדר רצון טוב גרם המרחק הפיסי לריבוי אי-ההבנות. מרכז „החלוץ" ניסה מדי פעם לפסוח על ההנה"ר כחוליה מקשרת בינו לבין פלוגות ההכשרה של „גורדוניה". מדי פעם נודע להנה"ר בלודז על מפקד הכשרה או עליה חדש ע"י אזעקה מזגנסק או מפלוגת הכשרה אחרת; ורק אז יצאה משלחת מלודז לוורשה בטענות של הונאת הדעת והתעלמות ואילו מרכז „החלוץ" (ז.א. שליחי ופעילי הקה"מ) טען כי „החלוץ" הוא אחיד ומרכזו פועל ישירות לשלוחותיו המקומיות. במשך השנים הלכה והצטברה מרירות שניזונה מהאשמות הדדיות; ההנה"ר

לא היתה נקיה מהרגשת אשמה בגלל רתיעת חבריה לקבל את גזירות מרכז „החלוץ"; היתה כבולה בהשבת מלחמה ע"י השתייכות מפלגתית משותפת עם השליחים — מצרי זכותה — למפא"י. בשלב זה לא הצליחו המאמצים להניע את מפא"י (קרי: הנהגת ההסתדרות) לשמש כבורר במחלוקת הקשה. „גורדוניה" — ואיתה השוה"צ — גזרו על עצמם שלא להפר משמעת ולקבל את הדין ככל שהנושא לא נגע להשקפות יסוד, למרות שבתנועה העמיקה מרירות ונשמעו דעות כי יש לנטוש מסגרת זו שאינה כללית. אך הרוב לא קיבל אפשרות זו וניסה להאבק על עיקרי הדברים תוך ידיעה שהלחץ הכבד יחייב וויתור ונסיגה בשאלות בעלות חשיבות משנית.

במועצה השלישית בוורשה (אוקטובר 1930) עוד נשמעו שלוש דעות:

א. הגבלת זמן ההכשרה בגלל חסרונותיה: בא"י מתחילים ממילא בהסתגלות לעבודה מחדש; אינה מחנכת לחיי קולקטיב של קבע; תנאיה מתישים וכדו';

ב. חיוב הכשרה קבועה כי זו האפשרות היחידה לשמור על הבוגר בעזרת מסגרת חיים מתאימה;

ג. קביעותו של ארגון העליה בהכשרה (ולא של כל חבר בו) ואחריותו לתנועת חבריו ממנה ואליה. עמדה זו הדגישה את הנחיצות בשיפור התנאים החמריים והתרבותיים.[81])

מועצה זו החליטה לחייב את קביעות ההכשרה ברוח העמדה השלישית. אך כעבור שנתיים התקבלה עמדת הגוש הכללי בדבר ישיבת כל חבר בהכשרה עד עלייתו. במועצה הרביעית בזגנסק (ספטמבר 1932) הוחלט חד משמעית על הכשרה קבועה.

קבלת הדין בשאלה מרכזית זו לא ריככה את הלחץ להאחדה. בינתיים התבהרו האופקים הפוליטיים, התרבו רשיונות העליה והחריפה התחרות בין הגושים השונים על מקורות הגידול של תנועותיהם הקיבוציות. הרוב במרכז „החלוץ" בפולין — להבדיל מארצות אחרות, שם היתה התמונה שונה בתכלית — חתר להחלשה מהירה של גורמי ההטרדה המכונים תנועות הנוער העצמיות. מרכז „החלוץ" קיבל החלטות המכוונות לתת דמות מוגדרת לתנועה החלוצית בהתעלם מצידקת קיומה כמסגרת כללית של א"י העובדת. המערכה התפשטה על מישורים רבים:

„החלוץ הצעיר". תנועת נוער זו שימשה כעתודה ל„החלוץ" אך במציאות הציבורית בפולין של שנות השלושים היא הוגדרה בלעדית לקה"מ. בפלנום של „החלוץ" (מרץ 1931) התאונן אהרון ברסקי, השליח היחידי ל„החלוץ" שלא מהקה"מ או מהשוה"צ, כי לא ניתן לו כלל לבקר בהחה"צ אף כי לא היתה לו בבואו לפולין כל עמדה ביחס

לתנועות השונות ואילו עמיתו, איש הקה"מ — הוזמן לפעול בהחה"צ. תנועה זו נהנתה מתמיכה נדיבה בסניפים בשימוש במועדוניהם, בהוצאות תפעול וכד'; וכן במרכז: לשכה, מנגנון, פרסומים ודמי משלוח. העדפת החה"צ בנימוקי זיקתו השלמה ל"החלוץ", וכלליותו להלכה שרק היפתה על סגירותו לכל גורם שאינו קבה"מ — קוממה את "גורדוניה" שנאבקה לבדה על קיומה הפיסי. יחד עם השוה"צ הצליחה להעביר החלטה בוועידה העולמית של "החלוץ" (ברלין, אוקטובר 1930) שביטלה את הקשרים המיוחדים של ההה"צ עם "החלוץ". אך מרכז "החלוץ" בפולין לא השלים עם החלטה זו, התעלם ממנה והמשיך לתמוך בהחה"צ עד לשואה; הפרת החלטה של המוסד העליון לא מנעה מהמרכז בוורשה לתבוע אכיפה של כל ההחלטות שלו על חבריו־מתנגדיו בתנועות הנוער האוטונומיסטיות.

ה פ ו ע ל. לקחים של מאורעות אב תרפ"ט הביאו להחשבת ההכשרה הבטחונית לקראת הצפוי בא"י, וכצעד ראשון — לפעילות ספורטיבית מודגשת. "גורדוניה" החלה לארגן סקציות ספורט — בשם "מעפילים" במסגרת "המכבי", שהיתה תנועת ספורט המונית בפולין (גם השוה"צ הקים קבוצות "שומריה" וספחן ל"מכבי"). נראה היה כי נמצאה מסגרת להכשרה בטחונית וכי נוצר טיכוי לקרב את "מכבי" לאקטיביות ציונית־חלוצית. אך מפלגת "פועלי ציון־צ.ס." שללה דרך זו מבחינת תפיסתה המעמדית והעדיפה להקים בפולין את "הפועל"; מרכז "החלוץ" הצטרף ליזמה זו והפך להיות הנושא של רעיון ההתאגדות המתחרה ל"מכבי". שתי תנועות הנוער ניסו לסתור את ההנחה של ספורט מעמדי ביהדות פולין ולהוכיח את אופיו העממי של ה"מכבי" שעלול היה ליפול תחת השפעת הרוויזיוניזם שהתפשט בשנים אלה בקצב מהיר. אך מרכז "החלוץ" החליט על ארגון "הפועל" והציג את "גורדוניה" (והשוה"צ) כמפירה את מרותו.

"ת ר ב ו ת". לא נתקבלה תביעת "גורדוניה" לשיתוף הדוק בין "החלוץ" לתנועת "תרבות" בטענה כי עמדה זו אינה מקובלת על כל חלקי התנועה; כתואנה שימש יחסה השלילי של "פועלי ציון־צ.ס." והנוער שלה "פרייהייט", לשפה עברית בגולה. הזיקה לאידיאולוגיה מעמדית מנעה מחברי מרכז "החלוץ", שברובם המכריע היו נאמני עברית, לחייב את השיתוף עם "תרבות", אף כי בתי הספר של "תרבות" הזינו את כל תנועות הנוער החלוציות וחינכו נוער בעל זיקה ציונית אקטיבית. למרבה האירוניה נדחתה ההתקרבות ל"תרבות" בנימוק כי אין לכפות החלטות בעלות משמעות רעיונית על מיעוט יידישיסטי.

ק ר ן ק י י מ ת ל י ש ר א ל. מרכז "החלוץ" החליט כי הכנסות שנאספו על־ידי חבריו (כולל בוגרי תנועות הנוער) ייזקפו לחשבון אחד

ולא לתנועות החינוכיות; היתה זו תקנה טכנית לכאורה אך משמעותה המתגרה גרמה לרוגז רב. אוסף כספים לקק"ל היה לאחד העיסוקים הצלחים של הנוער; הוא בוצע בעיקר ע"י הבוגרים (שהיו גם חברים ב"החלוץ") והשתלב אורגנית במסכת החינוכית־תרבותית של ה"הסתדרות". הוצאת הפעילות למען הקרן הקיימת — בתואנה כי נושאיה הם חברים גם בסניף "החלוץ" המקומי — היתה מרוקנת את הסתדרות הנוער מאחד התכנים העיקריים שלה.

ר י א ו ר ג נ י ז צ י ה. במגמת ביזור הוקטנה מזכירות מרכז "החלוץ" והוקמו מזכירויות בגלילות. היה זה מהלך חיובי לו היה נכרך בדאגה להרכב מאוזן של המזכירויות הגליליות; אלא שהריפורמה הארגונית השתלבה במגמה הכללית להצר את רגלי תנועות הנוער במנגנון "החלוץ". כיוון שהביזור התבטא בהקמת גופים קטנים נמצא שבסופו גדל מספר הפעילים של הקה"מ ואילו חלקה של "גורדוניה" ירד.[84])

החלטות אלה, שבטאו מגמות הדחקה, שימשו כהכרזת מלחמה שנמשכה ללא הפוגה עד הפלישה הנאצית. "גורדוניה" פיתחה שיטות תגובה מגוונות אך הוכרחה להמשיך בנסיגתה לאחר שלא נתקבל על־ידה הרעיון כי ניתן ומותר לעזוב את הסתדרות "החלוץ" בפולין. כוחה היחסי לא היה רב, כעשרה אחוז (יחד עם השה"צ קצת יותר משלישׁ). בלית ברירה אפשר היה רק להאבק והמאבק היה סלקטיבי. בנושאים ארגוניים קיבלה את דין הרוב: הכשרה קבועה, סטז' בהכשרה, ריאורגניזציה, אך המשיכה להתנגד בעניינים בעלי משמעות רעיונית־חינוכית: פעולה תרבותית, התאגדות ספורט, הקק"ל.

בינתיים הלכה וגדלה ההכשרה. נקודת השפל חלה בחורף 1930/31 כאשר הסתיימה העבודה ונשארה רק הפלוגה בזגנסק. חולשתה של ההנה"ר (המרכז) נתנה את סימניה הכואבים ביותר בהזנחה שפשתה בהכשרה. בגלל השתבשות סדרי הדיונים הפורמליים הגיעו במאוחר לשינוי העמדה ביחס לקביעות ההכשרה; לא הודרך כראוי חיפוש מקומות עבודה חדשים; החלשת המשמעת הביאה לצמצום יציאה חדשה לפלוגות; התעוותו היחסים ההדדיים שבין מחלקת ההכשרה של ההנה"ר לבין מזכירויות הארגונים והפלוגות. מיד עם בואו ללודז של ישעיהו שפירא נערכה ברוב משתתפים ישיבה של מזכירויות קבוצות ההכשרה והעליה (3 ביולי 1932). אמר ישעיהו:

"חשבנו את דרך ההכשרה הקבועה ללא נכונה... כיום המצב הוא לגמרי אחר... עם ההתקשרות לחיי עבודה (בהכשרה) הולכים ומשתנים גם ערכי מחשבה... נפסדת היא לכן הדעה כי ההסתגלות לעבודה בא"י אפשרית וקלה היא גם מבלי לעבור הכשרה בגולה".[85])

נחום קלרמן, ששימש גם כמזכיר ארגון עליה ג', הוסיף: "אנו צריכים

ארגון עליה ב׳ — הכשרה בזקליקוב 1930

ארגון ב׳—ד׳ — הכשרה ע״י דזיאלושיץ 1933

לגבש את הקבוצה שלנו כאן בגולה... ההכשרה הקבועה מסייעת לכך״. לאחר קבלת הדין בנושא ההכשרה הקבועה הוחל בחיפוש עבודה לכל השנה. „גורדוניה״ הצטרפה למאמץ החיפושים הכללי שפשט בכל פולין לתור

אחר עבודה לחלוצים. בסוף 1931 עבדו 130 ח"ח ב-4 פלוגות; כעבור שנה, בסוף 1932 התקיימו 17 פלוגות הכשרה עם 300 חברים. לפלוגות ההכשרה של "גורדוניה" היו כמה תכונות משותפות: מספר חברים מוגבל ל-20 עד 30; רובן התרכזו בערים של מערב ומרכז המדינה; שלטה בהן יומרה גדולה ל"חיים יפים" אך בפועל לא כל החברים — "החומר האנושי" בז'רגון התנועתי — עמדו בכל הדרישות. בתאי ההכנה הסניפיים ובחבורות ההכנה הגליליות — נערכה הסלקציה הראשונית והיוצא להכשרה חייב היה לעמוד בקריטריונים חמורים, אלא שבגלל לחץ אישי לא נשמרו כולם. וכך הגיעו להכשרה חברים שלא ענו לתביעות הנדרשות. לכן נמשכה בהכשרה הסלקציה החברתית המכוונת בנוסף על העזיבה של חברים אשר הגיעו בעצמם להכרה כי לא יסכנו לחיים אלה. הסטנדרטים היו עדיין בלתי ברורים ולכן לא חסרו נוהגי שרירות מצד החברה אשר פלטה החוצה את כל מי שלא נראה לה. ההנהגה הראשית סמכה ידיה על מגמת הסלקציה אך מאידך השתדלה למתן את חומרת השיפוט ביחס לאנשים אשר לא נקלטו מיד ותבעה אורך־רוח והבנה לזולת. עם התבססות ארגוני העליה וקשירת פלוגות ההכשרה אליהן התמעטו מקרי השפיטה המחמירה והסלקציה פעלה לפי קריטריונים גמישים יותר. עצם הזכות לסלקציה היתה שנויה במחלוקת עם ה"גוש הכללי", אך התנועה עמדה על כך בסברה כי רק אשליה היא לראות בכל אדם מועמד בטוח לחיי שיתוף וכי הקבוצה תובעת סגולות שרק מעטים (או על כל פנים: לא רבים) יעמדו בהן.

ארגון עליה ג' — תא הכנה בצ'נסטוכוב

מתן דמות חברתית נאותה לפלוגה העסיקה מאד את חבריה וגם בשטח זה הורגש חוסר נחת מההישגים: סו"ס הריכוז של עשרות חברים בצוותא פתח אפשרויות נרחבות לעצב אורח חיים גורדונאי ולהעלות את החברים מבחינה תרבותית. אך המציאות היתה אחרת. התנאים החמריים היו מדכאים אך לא היה בהם בלבד להצדיק את חוסר הנחת מההישגים. מימיה הראשונים של ההכשרה העצמית (קיץ 1929) חזרה ועלתה הטרוניה על מיעוט הכוחות התרבותיים. בעיני הגורדונאים נראתה הכשרה ללא פעילות תרבותית כאבדן הזדמנות; הבקורת על ההווי המקובל בהכשרה שסימניו: קולניות, מעשי קונדס, חיספוס ופוזה של הפקרות, הובילה לראייה אחרת של ההווי בהכשרה, רגוע ומאוזן יותר: קורסים וחוגי לימוד, קריאה בצוותא, שירה, טיולים והרבה ספורט. את מפעלה העצמי של התנועה ליוותה מההתחלה שאיפה זו לרמה תרבותית גבוהה ולצורה נאה. אף על פי שהדבר לא הושג בשנים הראשונות, התפשטה ההכרה כי אין הישג בהכשרה כשלעצמה ורק שכלולה המתמיד עשוי להצדיק קיומה. התגבשות ארגוני העליה והעברת סמכויות רחבות לידיהם העלו בהרבה את הרמה. בסוף 1931 נמסר על המצב ב"נקודות" ההכשרה:

זגנסק "...המצב החברתי טוב, גם הסדורים יפים. ששת חודשי ההכשרה, שרוב החברים מבלים יחד, הטביעו את חותמם עַל החיים בנקודה לטובה. בחודשיים האחרונים התחילו גם בפעולה אינטנסיבית בשטח החיים התרבותיים; מתנהלים שלושה חוגים לגורדון, ציונות ושאלות אידיאולוגיות".

אולקוש "...היחסים ההדיים בין החברים — טובים. עבודה תרבותית קבועה — אין. משתדלים לתקן את המעוות הזה, אולם לעת עתה טרם הצליחו להנהיג מסורת של פעולה תרבותית קבועה בנקודה.

שוררת אטמוספירה עברית וגם כל השיחות (האסיפות) מתנהלות בעברית".

בשתי הנקודות הנ"ל התרכזו חברים של ארגון עליה ג', שהיה הפעיל והמלוכד מבין 4 קבוצות העליה.

ז'יז'ין — "...מראשית היווסדה היה רצון כביר ליצור הווי תרבותי־קבוצתי ואמנם, נכתרו המאמצים בהצלחה. אטמוספירה עברית מלאה לא היתה, אולם רובם ידעו את השפה. הונהגה עבודה תרבותית שיטתית, נתקיימו חוגים: לספרות, היסטוריה ומדעי־החברה". בפלוגה זו ישבו חברים לארגון עליה ד'.[86])

בשלוש השנים 32—1930 הושלם תיכנון המיבנה של שכבת "המגשימים". עוד נשארו בפולין כ־30 חברים של קבוצת עליה א', היא הקבוצה ברחובות. עד סוף 1932 עלו שני גרעינים של ארגון

ה ע ל י ה ה ש נ י והקימו אוהליהם בראשון־לציון. התנועה דגלה בקבוצה קטנה ולא היה לה נסיון מספיק בהערכת אחוזי העזיבה בא"י. עדיין שלטה האמונה התמימה כי מרביתם של העולים ייקלטו ויישארו בקבוצות. לכן היתה הערכה ממעטת של מספר חברים הנדרש לארגון עליה; המועצה הארצית השלישית (אוקטובר 1930) קבעה בהחלטותיה כי לכל

ארגון ג' — הבנות של תא הכנה — ווילנה 1931

ארגון עליה צריך להבטיח 80 חברים. תעבורנה רק שנתיים ומקצת הנסיון שנרכש יביא להכפלת מספר זה; העליה טיפין־טיפין, הציפיה הממושכת לתור, קשיי הקליטה בארץ הביאו את החברים לראייה יותר מפוכחת. בפסח 1931 הוכרז א ר ג ו ן ע ל י ה ג', המכונה בהתחלה ארגון לודז־ווילנה־זגלמביה על־שם שלושה תאי ההכנה היסודיים שלו. זהו הארגון הראשון שנבנה לפי הסכימה: תא סניפי — חבורה גלילית — ארגון עליה ארצי. מזכירות ארגון זה פיתחה פעילות ענפה. במקביל הוקם א ר ג ו ן ד' מתאי ההכנה בגלילות פולסיה (בריסק), ווהלין (רובנה) ולובלין. על־ידי ארגוני העליה נמצאו בסניפים ובהכשרה הרבה חברים בודדים (ז.א. ללא השתייכות לארגון קבוצתי כלשהו) אך הארגונים הטביעו חותמם על הפעולה בשכבה, על ההכשרה ועל ההכנות לעליה. ההנה"ר ראתה בעין יפה פעילות זו ולא קינאה לסמכותה. כך היו ארגוני העליה בצד ההנהגות הגליליות לשני המאיצים להתקדמות והרחבה בשעת חולשה להנהגה הרשמית.

ארגוני העליה וההכשרה מילאו גם תפקיד חשוב בקבלם עליהם את הטיפול בבעיות אישיות של הבוגרים. אחת מאלה — לימודים גבוהים.

דעתה של התנועה היתה נחרצת לשלילת לימודים לאחר בי"ס תיכון אך רבו בוגרים שרצו ללמוד באוניברסיטה והצהירו על החלטתם להגשים בקבוצה בא"י לאחר תום לימודיהם. בפסק הזמן שבין סיום ההכשרה והעליה (על אף ההחלטה על הכשרה קבועה) פנו חברים לעיסוקים שונים וגם לאוניברסיטה. בשכבות ה"מגשימים" של כמה הסתדרויות (בעיקר בבריסק ובלודז) הורגשה נהייה להמשך לימודים לאחר סיום הגימנסיה; נדרש טיפול נבון בבעיה זו אשר לא לבשה מימדים נרחבים אך היתה חמורה מבחינה איכותית. ההנהגה הראשית העלימה עין מהרבה חריגים ואף ראתה בשמחה ריכוז קבוצת סטודנטים בוורשה שאמורה היתה להקים מחדש את ה"הסתדרות" בבירה ובגליל. הבעיה מצאה פתרון משביע רצון ע"י ארגוני העליה אשר שילבו את הסטודנטים בתוכם; בכוחה של המסגרת החברתית הספונטנטית נכנסו הסטודנטים לפעילות תנועתית וקיבלו ברובם הגדול את המרות ביחס לתכניותיהם לעתיד, כולל תאריך עליתם בהתאם לצרכי ארגון העליה.

התבססות

(1933 — סוף קיץ 1936)

פרק זה יקיף שלוש שנים וחצי של התרחבות והוא נתחם בהתחלתו על ידי עלית הנאצים לשלטון בגרמניה ומסתיים בהתחשרות האופקים היהודיים בקיץ של 1936 עם התפשטות מאורעות הדמים של תרצ"ו; מבחינה פנימית — ראשיתו בהתרחשות טכנית: העברת מושב הנה"ר לוורשה וסיומו בוועידה הארצית השלישית בקוקושקובה.

במשך שלוש שנים וחצי אלה זרמה לארץ העליה החמישית במימדים ללא תקדים;[87] באותה תקופה נשלמה הפיכתה של פולין למדינה אנטישמית מובהקת; המדיניות הרשמית פגרה אך במעט אחרי האנטישמיות העממית התוקפנית. החששות הפכו לוודאות; רק סגירת שערי ההגירה בעולם מנעה יציאת פולין המונית של יהודים שלא הטָילו יותר כל ספק כי המחץ האנטישמי לא ייעצר. הציונות פתחה מוצא כלשהו והנוער היהודי נדחף בהמוניו להרחיב את הפירצה אלא שברור היה לכול כי פתח הצלה זה לא יספיק להכיל את כל הרוצים בעזיבת המדינה. הציונות חגגה את נצחונה אך היה זה הישג מוגבל; ידיעה זו עוד העמיקה את המשמעות הטרגית של העניבה המתהדקת. נראה כאילו ניתן להציל קודם לכול את הנוער; הלקח ההיסטורי הוכיח כי היה זה מירוץ אבוד אך מנקודת ראות של שנות השלושים הרגישה התנועה החלוצית כי היא סוללת דרך להמונים וכי יש בכוחו של המעשה ליצור התרחבות דיאלקטית של אפשרויות ההצלה לרבים. המעשים המצטברים הוטבעו בחותם של חפזון וקוצר רוח; לתנועת נוער חינוכית לא ניתנה ארכה ונשימה מספקת בכדי לעשות מלאכתה; וכך נגזר על "גורדוניה" להציל ולחנך באותה שעה. ואין להתפלא כי שילוב זה טמן בחובו קשיים רבים והעמיד את הנהגת התנועה וה"הסתדרויות" בפני מבחנים קשים. למרות זאת היו אלה שנים של עבודה ענפה; על אף כל קשייה יצאה "גורדוניה" משלב של נסיון והיתה לעובדה מוצקה ובעלת ייחוד עצמי במפת התארגנותו של הנוער היהודי.

העברת ההנה"ר לוורשה בראשית 1933 הביאה לסיום את תקופת לודז שנמשכה 5 שנים בדיוק. מבחינה פנימית היה להעברה ערך סמלי, החשוב כשלעצמו; רק החלה השנה הזכורה לטוב של העליה הגדולה; תהלוכות לפידים של פלוגות הסער חגגו את עלות היטלר לשלטון במרכזה של אירופה. שררה התרגשות מהולה בחרדה לבאות; והנה

יצאה „גורדוניה" מפינתה והחלה מסע מפרך לתפוס את מקומה בציבור; מבחינה זו יש להעריך את ההעברה כמעשה שבא בשעה אחרונה ממש, עם התגבבות של בעיות חיצוניות שתבעו נוכחותם של ראשי „גורדוניה" במרכז העשייה היהודית והציונית.

ההבטחה שבהעברה נתחזקה ע"י העובדה כי בראש העושים התיצבה בפעם ראשונה מ ש ל ח ת ראויה לשמה. במרכזה עמד ישעיהו שפירא שהיה מקובל כאיש תרבות ומחשבה מעמיקה, הוא השכיל למלא תפקידו בנועם ובניחותא; המזיגה של איש הלכה עם נטיה ליופי ולאמנות הבטיחה למלא חלל בפעילות תנועתית שאופיינה עד עתה בהעדפת האידיאולוגיה והארגון ולמקד את תשומת הלב בבעיות חינוך; עוזר אובזנסקי (חולדאי) השלימו ע"י הטמרפמנט שלו, חושיו הציבוריים ונסיונו הארגוני. לא עברו אלא חדשים מעטים ולוורשה הגיעו חברים מקבוצות וותיקות של „חבר הקבוצות", מבין המזוהים ביותר עם „גורדוניה": מגניגר — משה שושני, ערני, פעלתן ונוח לבריות ובעל כושר הסברה ושכנוע; מקבוצת השרון — שמחה רייס (ארצי), ממעט בדיבור אך בעל אוטוריטה מוסרית; באמצעותם נתחבב ברחבי התנועה הטיפוס של „וותיק" הקבוצה ונהפך לקנה מידה חינוכי: רציני, יציב אחראי, איש כבוד; עליזה שידלובסקי שמיד עם בואה נמצאה במצב מביך משום שכנרת קבוצתה החליטה להצטרף לקה"מ. היא עשתה עבודה נאמנה כשליחה להכשרה במאמץ לשפר את תנאי החיים בה ואת תוכנה; ויותר מזאת — היתה לכתובת עבור החלוצים שרכשו לה אימון והפנו אליה שאלות שנבעו ממפגש ראשון עם עבודה וחיי צוותא דחוסים. את המשלחת השלים דוד סברדלוב מקבוצת השרון; הוא התבלט במשלחת בערנותו וחושיו הציבוריים המחודדים; בתכונות אלה חרג מהתדמית המקובלת של „וותיק" והפך להיות לנושא העיקרי של המערכה ב„החלוץ" שהיתה לבעיה המרכזית (או, לפחות, לבעיה המטרידה ביותר מבחינת הזמן והעצבים); היא קבעה את מסגרת העליה הגורדונאית מפולין וע"י זה היתה לשאלת מפתח לקיומה של התנועה. כל אלה היוו יחד חבורה גדולה במספר; למימדים אלה לא הגיעה יותר שום משלחת מא"י. יחד עם מספרה היתה רבת משקל מבחינה רעיונית וחברתית ובעלת ערך אישי סגולי. לתכונות האישיות הצטרף גורם מסייע: זו היתה משלחת קולגיאלית, מתואמת ומשלימה את עצמה; היא השרתה גם סמכות וגם רוח צוות. אם יתקיימו להבא מתחים אישיים בין ראשי התנועה הם לא יחרגו מגדר של הופעות לוואי ולא יחזור יותר המצב המעורער שבראשית שנות השלושים. מסביב למשלחת רוכזה קבוצת פעילים צעירים מהגידול העצמי ומכל חלקי המדינה; יוסף ליקבר ויחיאל גלר מרובנה, שבח אייזנבוד (אדן) מניסוויז,

איסר גוזנובסקי (בן צבי) מווילנה, אברהם בייטנר מסוסנוביץ, מלכיאל לוסטרניק ויעקב מרגלית מלודז. מהצוות הקודם נשארו: מיכאל רייזמן שנשלח לפרק זמן להדרכת התנועה בבלגיה, אליעזר הודס ויונה גולדברג. פעילים היו עוזבים את ההנה"ר עם קבוצות העליה שלהם, אך המקום התמלא מיד ע"י מחליפים שהיו מגיעים לוורשה מבין הרכזים של ההנהגות הגליליות. הפעילות הגלילית נמשכה במסלול קבוע אלא שהיו בה עליות וירידות בהתאם לכישוריהם של הפעילים ולתכיפות התחלופה עקב העליה וצרכי התנועה במקומות אחרים. בסך הכול מנתה קבוצת הפעילים המגוייסת לתנועה כ־20 חברים; איחדה אותם היכרות של שנים, הערכת כישורים וחסרונות הדדית ורצון לעשות את העבודה בכוחות משותפים. חבורה גדולה זו הכינה את הוועידה העולמית השניה שנערכה בלודז' באוקטובר 1933 והיא ניצחה על ביצוע החלטותיה. מתוכה הורכבה מזכירות ההנהגה העליונה שעברה לוורשה; למרות ההפרדה העניינית בין פולין לשאר הארצות שרר ביניהן תיאום והשלמה ע"י אחדות אישית.

בחציה השני של התקופה הנסקרת התחלפו השליחים. משך השליחות המקובל נקבע לשנתיים אבל רק מעטים עמדו בכך ושהותו של אדם מא"י נמשכה למעשה כשנה־שנה וחצי עם חריגים מעטים לכאן ולכאן. בגל השני הגיעו: ישראל ביטמן, זאב רבינוביץ, אריה גלילי, צבי ליס; בשלישי: פנחס לוביאניקר, אליעזר ווילדר, מלה גיטלין, נחום קלרמן. שליחים הגיעו ושליחים נסעו, אך המסורת של עבודה קולגיאלית והרמונית נמשכה ללא הפוגה והחברים מא"י התמידו בטיפוח רצוף של הנהגה מקומית שעלתה במעלות האחריות באורח מתוכנן על אף התחלפות השליחים. וכך הובטחה הנהגה לתנועה חרף העובדה כי המצוי (שהוכן לקבלת תפקידו) פיגר תמיד אחרי הצרכים המתרבים. במקרה של „גורדוניה" בפולין הורגש העדרה של דמות אב כאריזמטית. פנחס לוביאניקר היה משכמו ומעלה בחבורה המנהיגה; הוא קיים מגע מתמיד עם פולין והיה מזדמן אליה אחת לשנה (בדרך כלל בסתיו לרגל צאתו מן הארץ לכינוסים עולמיים של ההסתדרות הציונית או של תנועה העבודה). העניינים היו נהירים לו והערכות מצב שלו הוכיחו את עצמן במירב המוחלט של המקרים. אך דוקא ידענותו שלא היה משלה ב„גורדוניה", שנינותו וחושו הביקורתי גרמו ליצירת מרחק אישי חסר אינטימיות בינו לבין שותפיו, אף מבין הקרובים לו ביותר. הוא זכה לאימון שהתבסס על קירבה רוחנית וזהות כוונות ומעשים אך יחסים אלה נעדרו חום; וכך נתקפח חלקם של חברים צעירים שהתבלטו בכשרונותיהם; הם היו זקוקים לא רק לעצה והדרכה (ואלה ניתנו להם בשפע פורה מצד פנחס ל.) אלא גם לרעות ולאח בוגר שישתתף בעולמם

הרוחני והרגשי וילכד מסביבו חבורת שותפים אוהבת כאורח תנועת נוער לעת פריחתה. עם כל סגולותיו לא היה מסוגל פנחס ל. למלא תפקיד זה. הדומיננטיות שלו בחבורה המנהיגה מנעה מחבר אחר לתפוס מקום זה להוציא תקופת שליחות קצובה; לאחריה היה האיש חוזר לקבוצתו ונעלם לזמן מה ממרכז העשייה ומהשפעה ישירה על חניכיו ולא היה המשך לבנין ריקמת יחסים אינטימיים.

עניין זה חשוב להבנת אחד הקווים המייחדים את „גורדוניה" בפולין. היא קמה מאוחר יחסית, כאחרונה בין ארגוני הנוער הגדולים. הנהגתה המקורית נבנתה באופן מקרי ללא חווית חיים משותפת שעשויה היתה ללכד את מייסדיה ומרחיביה לקולקטיב הרמוני; היו אלה נערים נבונים וחרוצים שהיו מודעים יפה לשותפות הרעיונית שביניהם, אך מטבע היווצרות חבורתם היו היחסים ביניהם מושתתים יותר על הבנה מאשר על אהבה ונכונות נפשית לחיות יחד. לאחר שנים מספר, כאשר כבר התגבשה הקבוצה המנהיגה במרכז, בגלילות וב„הסתדרויות", היתה התלכדותה לקויה בהעדר דמות אב מקרינה סמכות עם קירבה אישית, יוקרה עם נועם הליכות ומאור פנים.

חולשת הריקמה החברתית של ההנהגה התאזנה ע"י הליכוד הרעיוני. הסמכות האינטלקטואלית היתה כה מקובלת ומושרשת בהסכמה הכללית עד ש„גורדוניה" לא סבלה כלל מהתגודדות סיעתית בתוכה והיתה בפולין היחידה שלא נתפלגה. גם כאשר כמה עשרות מחבריה הפעילים הצטרפו למסגרת מתחרה שהוקמה בתקופה הנסקרת בפרק זה, היתה זו אפיזודה שחלפה מהר; האחדות הושבה וחרף המטען הרגשי העמוק נשכח הענין וההרמוניה הוחזרה בדרך הידברות סובלנית. בתנועה היו גיווני דעות והתקיים וויכוח פורה אולם התפיסה הרעיונית, כפי שהתגבשה במועצות ובוועידות בגולה ובא"י, היתה מקובלת ללא עוררין.

תכונה ייחודית נוספת התגבשה בשנים אלה והיא המתינות היחסית בעת נקיטת עמדות; בהכרה נעשה מאמץ שלא להקצין הערכות, לא להחריף ניגודים ולנסות להבין את שורת הדין וההגיון בדעה המנוגדת. יוכיחו שני המאבקים החריפים שנוהלו בשנות השלושים — המריבה המרה בהסת' „החלוץ" והוויכוח עם ה„התאחדות" על איחוד המפלגות — באיזו מידה שלט השיקול המפוכח על ייצרי המלחמה והצידוק העצמי. בשעת ריתחה נשמעו גם דברי רוגזה ונעשו מעשים נמהרים אך בדרך כלל נהגה התנועה במתינות ובשיקול זהיר ולא עטפה כעס או עלבון בהנמקה אידיאית. תכונה זו לא נרכשה בקלות; היא עמדה בסתירה בולטת לתכונת אופי של נערי פולין שניתן להגדירה — על דרך ההכללה — כנכונות לריב ומדון ומציאת עניין בהתכתשות דעות ועריכת מהומה. בתוך הווית מאבק מתמיד של ארגון ברעהו לא היה קל להפעיל את

הבלמים העצמיים; בטווח קצר היה למתינות טעם לפגם ולנזק ו„גורדוניה" היתה סובלת בהשוואה לבנות מינה ממיעוט רוח מלחמתית. שכרה הגיע לה ע"י כך שהוכשרה לראייה מעמיקה — ומרחיקה יותר — של הופעות חברתיות והיתה משוחררת יחסית מהסתבכות דיאלקטית בתפיסות המקצינות בכוח הגיונן הפנימי התלוש מהמציאות הריאלית. בסמינרים ובמושבות המנהלים נוהגים היו להבדיל בין רדיקליזם לבין אכסטרמיזם; הראשון הוא מהפכני בהיותו מכוון להפוך מעמקים ולטפל בשורשים ואילו הקיצוניות מפליגה לקצוות בשטח והיא חיצונית יותר. בבואנו לתרגם הפרדת מונחים זו לשפת המציאות החברתית פנה הרדיקליזם לשנות עולם מיסודו ולכן היה צמוד למציאות הריאלית, בשעה שהקיצוניות העדיפה נקיטת עמדה, מעין תרגיל מילולי החפשי מכבלי הבחינה המציאותית. „גורדוניה" שללה אכסטרמיזם בכול מכול וראתה בו רעה חולה של הנוער היהודי; זו נקודת מפגש חשובה בינה לבין „הפועל הצעיר", המעידה כי רעיונות העליה השניה מצאו נושא נאמן שהתאימם לצרכי הזמן המשתנים.

ל„גורדוניה" היה ריב עם כל אידיאולוגיה קיצונית המתורגמת למערכת הגדרות שאינן עומדות על קרקע מציאותית; רתיעה מקונסטרוקציות כאלה אפיינה את המאבקים הרעיוניים של התנועה בפולין שנערכו על הדה־מיתולוגיזציה של מושגים ותפיסות, בשאלות הסוציאליזם בעיקר. בהיותה בודדת בביקורתה הסוציאליסטית על המרכסיזם נראה תפקיד זה כעולה על כוחותיה אך החברים לא חששו לצאת בודדים למערכות. העתונות התנועתית שהתחדשה בשנים 36—1933 נהפכה לבמת הסברה של ראייה חדשה את הסוציאליזם; בשנים אלה שעמדו בסימן ההתנגדות הגוברת לפשיזם ולנאציזם, עלתה בין היהודים בפולין האהדה לסוציאליזם והיה דרוש אומץ אינטלקטואלי רב לערוך מלחמה על התורה בניסוחה המקובל שנראה היה כאילו הוא כחלק ממהותה. למרות זאת התלכדה קבוצת חברים בכדי להסביר את התפיסה ההומניסטית בלי לחשוש ממוסכמות ומבעלי סמכה. שמואל פצנובסקי (גביש), שעשה בעת ההיא בגליציה בשליחות, פרסם בכתב עת עברי „ראשית" מסה לציון מלאות 50 שנה למותו של מרכס, שנקראה בענין על ידי רבים ונידונה לגנאי ע"י רבים עוד יותר, הוא התמיד במערכה ההסברתית של סוציאליזם לא מרכסיסטי. זאב גולדברג עסק עוד לפני עליתו בהעגנת התפיסה הגורדונאית בזרמי מחשבה דומים בתנועת הפועלים העולמית; בשליחותו לפולין חידש את עבודתו והקדיש זמן רב להסברה ב„הסתדרויות" ובסמינרים; מיכאל ריזמן כתב וערך חוברות בנושאי הסוציאליזם ההומניסטי והיה מרצה קבוע בנושא זה במושבות המנהלים. פנחס לוביאניקר יצא להרוס את המיתוס על המבנה המעמדי

של יהדות פולין כי על בסיס זה בנו המפלגות הקיצוניות את התבדלותן מפעילות יהודית כללית. אף פ"צ-צ.ס." שנהנו מהגיאות הציונית ונהפכו בזכותה לכוח חשוב, שללו פעולה יהודית סולידרית משום שאינה כשרה מבחינה מעמדית. פנחס לוביאניקר נעזר במפקדים ובמחקרים סוציולוגיים של בעלי השקפות שונות והוכיח את רפיסות הבחינה המעמדית של יהדות פולין ואת היותה קונסטרוקציה עיונית שאינה מעוגנת במציאות. הגדיל לעשות אליעזר הודס ששלל בכול מכניזם וחוקתיות בהיסטוריה והיה מסבירו החרוץ של גוסטב לנדאור. בחינת הסוציאליזם הפכה לנושא נפוץ בתנועה פנימה; רבים מנושאיה השתייכו ל"הסתדרות" בלודז; הם גדלו בעיר פועלים גדולה ובתוך אווירה תרבותית מתקדמת שהושפעה מהמחשבה הסוציאליסטית הגרמנית; היה נחוץ רק מאמץ בכדי לגלות את המקורות האפוקריפיים ולהיעזר בהם להסברת התפיסה הגורדוניסטית. בהשפעת הרצאות במפעלי התנועה פנו החברים לקריאה בלנדאור, בובר, קרופוטקין, רקלי,קולצ'יצקי, ברזוזובסקי וכו'. תשומת לב מיוחדת עוררו ספריו של הנדריק דה-מאן שהצטיינו במקוריות מחשבתו הבקורתית ובהרצאת דברים בהירה. קוראים רבים עקבו בעניין אחרי כתבי העת של האמיגרציה הפועלית הגרמנית וחיפשו אחרי הסקת לקחים ברוח התפיסה של התנועה. בתוך בחינת הסיבות להתמוטטות הסוציאליזם (והקומוניזם) בפני המחץ הפשיסטי התגנבו נימות ביקורתיות על התפיסה המיכניסטית של המטריאליזם ההיסטורי ושל הניתוח המעמדי שהיו קרובות לתפיסה הסוציאליסטית של "גורדוניה". היתה ערות רעיונית גדולה מהולה בהרגשה כי יש ל"גורדוניה" מה לתרום להבהרת הנושא. לא נעלמו הקשיים שנבעו מהתפיסה המיוחדת של מיעוט קטן בתוך מחנה גדול האמון על סמלים מקודשים. בעת עלית הפשיזם בעולם, ובמיוחד בתנאי פולין, היתה חשיבות להפגנת הסולידאריות הפועלית, וזו הרי היתה מוטבעת בחותם המסורתי-מרכסיסטי. כך, לדוגמא, הטרידה את הבוגרים שאלת ההשתתפות בחגיגות האחד במאי. עמדתה הרשמית של התנועה שללה את הצורה המקובלת של מפגן-תהלוכה וביכרה את הציון הפנימי ששימש גם הזדמנות לבירור דברים.

"תנועתנו חוגגת את החג הזה בצורות המתאימות לדרכה החינוכית ותוכנה בתור תנועת נוער: 1) אקדמיות פנימיות. 2) שיחות הסברה בשכבות ה"מתעוררים" וה"מגשימים". במסיבות חגיגיות ובתהלוכות משתתפים "מגשימים"באופן פרטי באם רצונם בכך. ההסתדרות בתור שכזו או קבוצה בתור גוש גורדוניה לא יכלה להופיע בתהלוכות אלה".[88]

בשאלות ציוניות קיבלה "גורדוניה" ללא עוררין את הקוו הרעיוני

והמדיני כפי שגובש ע"י מפא"י. מכיוון שבתנאי פולין הוא התמקד במלחמה נגד הרוויזיוניזם, שהיתה מרה ולא ביררה באמצעים, נהגה „גורדוניה" כחלק ממושמע במחנה א"י העובדת בפולין ולא נמנתה על המובילים, להוציא את המערכה הרעיונית בה הפרידה ותהום בינה לבין הרוויזיוניזם הפונדמנטליסטי. שלילת הרוויזיוניזם נבעה לא רק מגינוניו השלטוניים ברוח התקופה אלא מניגוד שבין תפיסה לאומית-אורגנית של עם־אדם לבין ראייתו כמסגרת שלטונית בעלת סמכות „טבעית" על נתיניה. בהמולת המערכה בציונות פולין נשכחו בעיות אחרות; אך התנועה נשארה דבקה בהעדפת התוכן הציוני על הצורה וברגישות לבעיה הערבית שיש — ואפשר — לפתרה בדרכי שלום.

מהותה הרעיונית של „גורדוניה" נקבעה כעובדה בקשת הרחבה של הציונות העובדת בפולין. נשאר רק לצפות כי כוחה החמרי יגדל עד כדי נשיאה בחובות הציבוריים הכרוכים בייחודה. נגזר עליה לדרוך שבילה כמעט בודדה; „התאחדות" התרחקה מהקונסנסוס של מחנה א"י העובדת; נראה היה כי ראשי מפא"י, שהחלו מגיעים לפולין לעיתים קרובות, ימצאו דרך להתקרב ל„גורדוניה" ולקרבה בגלל זהות רעיונית וטקטית הולכת וגוברת. הבוגרים ליוו בעניין את התגבשותה של מפא"י כמפלגה ראשית בציונות לא רק בכוח שאיפתה לשלטון אלא בעיקר מתוך הערכה נכונה של המציאות היהודית בעולם ושל מקום תנועת העבודה בעם. הפירסומים הפומביים והפנימיים היו מביאים ידיעות והערכות עדכניות על גיבושו של הקו „ממעמד לעם". החברים קראו את הרצאתו של דוד בן גוריון במושב השני של וועידת מפא"י השניה ואת ההחלטות שחזרו על ניסוחי המרצה:

„הצרכים והשאיפות של מעמד הפועלים תואמים את הצרכים והשאיפות של כלל העם... הפועל העברי הרואה את עצמו כשליח העם כולו והנושא באחריות מלאה לגורל המפעל הציוני — אינו מצטמצם רק במסגרתו המעמדית ואינו מסתפק בדאגתו לחברי הסתדרות בלבד; אלא הוא קרוא ומצווה להקיף במלחמתו וביצירתו, במאמציו ובכיבושיו את צרכי העם ושדרותיו הרחבות. רק מתוך עזרה ודאגה נאמנה לצרכי ההמונים, רק מתוך כשרון ורצון לשתף במלחמתו ובשאיפותיו את רוב העם — יצליח מעמד הפועלים לקיים את שליחותו ולבצע את חזונו ההיסטורי."[89]

אלא שתקווה זו להידוק הברית בין מפא"י לתנועה בגולה לא נתממשה בגלל שיקולים טכסיסיים; רובו של מחנה א"י העובדת בפולין היה נתון לסוציאליזם קולני מהסוג המקובל וראה במלחמה ברוויזיוניזם מערכה אנטי־פאשיסטית יותר מאשר מאבק על מהות הציונות; סברה של „גורדוניה" לא היתה מקובלת עליו ומנהיגי מפא"י העדיפו לקרב

את מפלגת הרוב (פוע"צ-צ"ס יחד עם הרוב שב"החלוץ"), מתוך תקווה כי בסופם של דברים יגבר הקונסטרוקטיביזם המהפכני מבית מדרשה של מפא"י על הנטיה לקיצוניות מילולית.

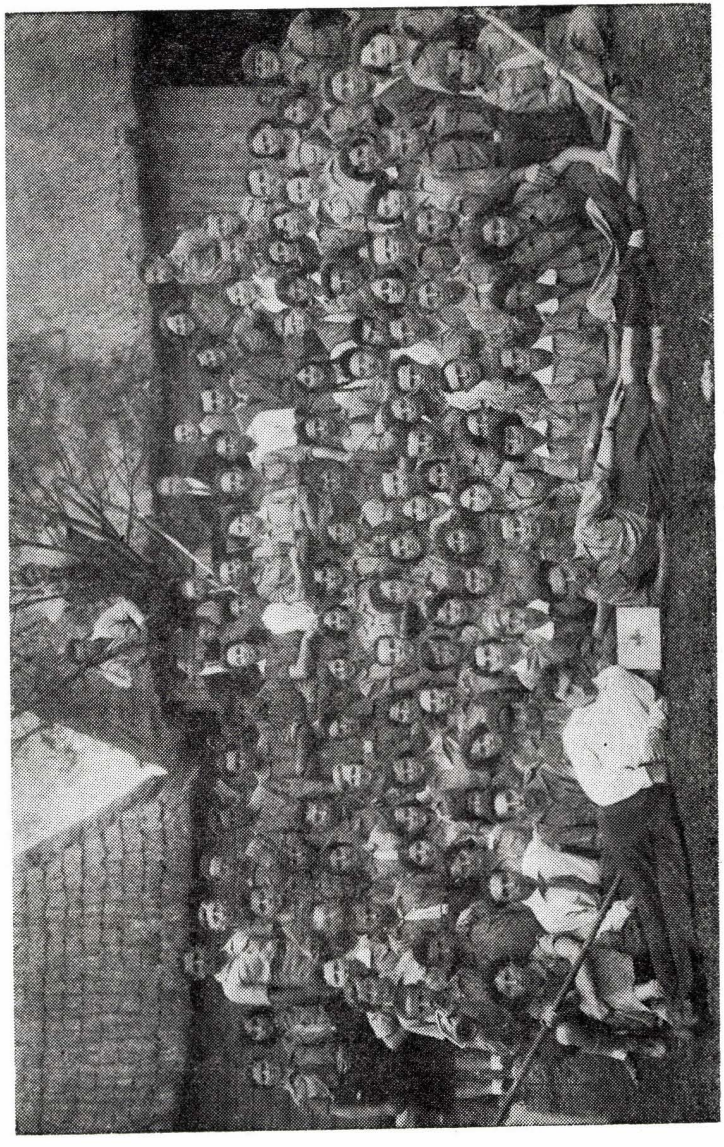
★ ★ ★

במשך השבועות הראשונים של 1933 התארגנה המזכירות בוורשה. במקביל בוקרו רוב ה"הסתדרויות" ונערכו בהן בירורים על התכניות לשנה הקרובה בהשתתפות חוגים נרחבים של בוגרים; נעשו הסדרים לשתף את פלוגות ההכשרה במאמץ ההרחבה הכללי. ההנהגה ראתה בזאת תנאי להצלחה; כחמש מאות חברים ישבו בהכשרה. קצת למעלה ממספר זה סיים את הכשרתו או עמד לפני יציאה לפלוגות — יחד היתה זו חבורה גדולה ועסקנית ונחוץ היה למצוא את הצורה הנאותה בכדי לרתום אותה לפעילות כללית. ביקורי ההנה"ר בהכשרה הוקדשו לנושא זה וכתוצאה מתשומת לב הראויה התגבשה קבוצת פעילים שהיתה נכונה לצאת לשטח.

מפעל האביב המסורתי — **חודש ההסתדרות** נישא הפעם על שכמי החבורה הגדולה; היא התחלקה ל-22 צוותים ופנתה להכין פגישות גליליות במספר זה. בכדי להקיף את כל המקומות נקבע כי ה"הסתדרויות" שאין להן שכנים קרובים תערוכנה "הפלגות" (טיולים) לישוב יהודי סמוך בכדי להניח שם יסוד ל"גורדוניה". תכנית מקיפה זו בוצעה כמעט במלואה; בימי הפסח וקצת לאחריהן התקיימו 30 כינוסים ו"הפלגות" שהקיפו כ-3,500 חברים, ז.א. כמעט מחצית מניינה של התנועה. במרכז הכינוסים (להוציא את פגישות ה"צופים") הועמדו שלוש בעיות: "פרובלמות אקטואליות", "עבודה חינוכית" ו"דרכנו בהכשרה". הערות היתה רבה ועוד שנים רבות ייזכרו כינוסי אביב 1933 כאחת ההצלחות בהיקף ובתוכן. משמעותה של התבססות הנאצים בשלטון על גרמניה עוד לא הובנה כראוי ואת מצב הרוחות בפולין היהודית קבעו הבשורות הטובות שהגיעו מא"י: זרמה עלייה גדולה, מצב העבודה הוטב, התחדשה ההתישבות ושופר לזמן מה המצב המדיני. הציונות הופיעה שוב כתשובה נאותה למצוקה הדחופה. כל הארגונים הציוניים התחזקו ואלפים רבים פנו להסתדרות "החלוץ"; היה זה טבעי כי גם "גורדוניה" תינשא על הגל העולה וצריך היה רק לנצל את הקוניונקטורה המסייעת.

עם שוב חברי ההנה"ר לוורשה מכינוסי פסח היה להם כל היסוד לסיפוק. נראה היה כי סו"ס זזו העניינים; קציר ה"חודש" היה נכבד: כ-20 סניפים חדשים ועוד כמספר זה גרעינים. הוקל במקצת המצב הכספי. עם המשלחת הגיע סכום כסף שנתרם ע"י הקבוצות בא"י; הסכום לא היה גדול אך איפשר קונסולידציה של חובות נמשכים ובעיקר

שיחרר את המשרד מאימת העיקולים. עיקר התרומה מא"י הוקדש למימון העתונות התנועתית שחידשה הופעתה באביב 1933 ותבעה

מושבת מתעוררים בגליל פודלשיה — רודי 1932

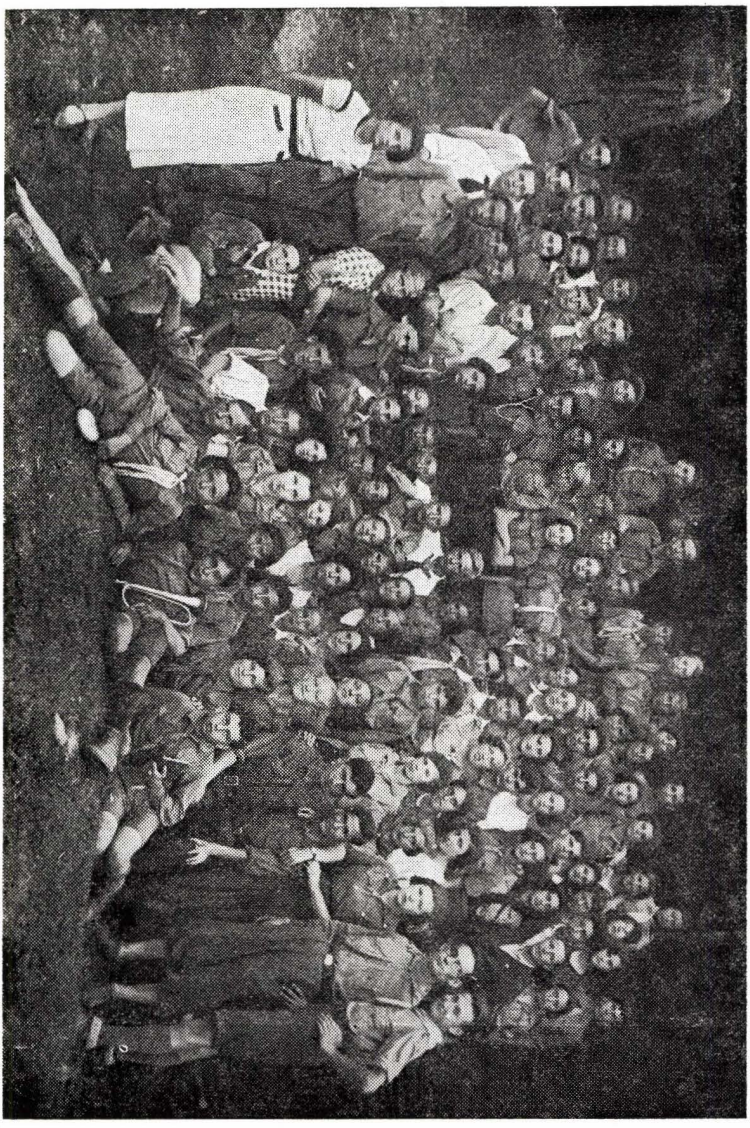
סכומים שהיו מעבר ליכולתה של התנועה הפולנית. גם היציאה הגדולה להכשרה והעליה הניכרת (שתיהן כרוכות בתשלום מס מיוחד) הכניסו סכומים נכבדים. ראוי לציין כאן את עניין כספי העליה וחשיבותם למימון פעולות דחופות. המועמדים לעליה היו שולחים כספים להנה"ר (או למזכירויות ארגוני העליה שלהם) להוצאות היורידיות והוצאות הנסיעה וסכומים ניכרים היו מתגלגלים מ„שדיול" ל„שדיול" (מיכסה של רשיונות עליה שהיתה ניתנת אחת לחצי שנה ע"י ממשלת המנדט). לא תמיד עמד הכוח והשיקול מול צרכי התנועה הלוחצים וגזברות ההנה"ר היתה „לוקחת הלוואה — עד שירחיב". בשנים הבאות עברו, לכן, על קופת התנועה מחזורי רווחה יחסית ושפל מרוד; הראשונים — כאשר זרמו כספי עליה גדולים והאחרים — כאשר קטנו ההכנסות והיה הכרח לממן מקופת ההנה"ר את עליתם של חברים ששילמו מזמן את המגיע מהם. יש לציין כי רק מעטים מאד מבין גזברי ההנה"ר עמדו בעקשנות סרבנית בפיתוי להעזר בכספי עליה, וכך שילמו הם, או יורשיהם בתפקיד, מחיר גבוה בעד ההקלה הזמנית. לא ניתן היה לבנות תקציב על הכנסות רגילות; העניות בעיירות הגיעה לשפל נוסף; ה„מס המרכזי" הוקטן והיו זמנים — כאשר ההנה"ר היתה מעוניינת בגביה בגלל לחץ חובות מעיקים — שהועמד על 5 גרושים לחבר, מחצית ה„מס" של סוף שנות העשרים. בסוף 1935 נערכה ריאורגניזציה (לא ראשונה, אך אחרונה) בסדרי „המס המרכזי". בכל „הסתדרות" מונה גזבר ההנה"ר, בנפרד מגזבר הסניף, והוא היה מיופה לגבות את „המס המרכזי" ולהעבירו ישירות לקופה המרכזית בוורשה. „המס" השנתי הועמד על סך 1 זל., שלא היה נגבה חדשית, כמו עד כה, אלא בתשלומים שונים במשך השנה. בינתיים הרי גדלו הוצאות כמה מונים; המנגנון גדל, הביקורים התרחבו וכיסו שטחים נרחבים, הפעילות הספרותית התגוונה ונעשתה בשלוש שפות. אין להתפלא כי לא שופר משטר הקיום הפיסי, להבדיל מההוצאות התפעוליות, וגם השליחים לקחו חלק בשולחן העניים. בוורשה הוקמה קומונת מגורים; שלא כמו בלודז באו כל חברי המזכירות (ז.א. החלק המגוייס של ההנה"ר) מחוץ לבירה ולא יכלו להיעזר בבית הוריהם. לאחר זמן מה הורחבה הקומונה גם לאספקת אוכל ונעשה נסיון (שלא עלה יפה) לדאוג גם לשאר מחסורם של מגוייסי התנועה והשליחים.

מחזורי הרווחה והמחסור השפיעו, אך לא קבעו, את היקף ותכיפות הפעולות. על כל פנים — 1933 היתה שנת מעשים גדולים וקצב מהיר. היחסים המעורערים עם ה„התאחדות" והסכסוך המחריף ב„החלוץ" התדרדרו מבלי שנראתה אפשרות לעצור בהם. למרות זאת נמשכו בתנופה רבה ההכנות למושבות הקיץ. על יסוד הסיכומים של מפעלי פסח נערכה תכנית יומרנית; אך מיד התברר כי יהיה הכרח לקצצה בגלל

הבחירות לקונגרס הציוני הי"ח. קודם לכול צריך היה לדחות את התחלתן עד לאחר יום הבחירות, ז.א. לוותר על החודש הראשון של חופשת הקיץ. אך חמור מזאת: תעמולת הבחירות סחפה את כל הבוגרים (מגשימים ומתעוררים־בוגרים) ואיש לא העז להעמיד בסכנה הקטנה ביותר את תוצאותיהן ולהעביר כוח כלשהו לעשייה אחרת, ולו גם חיונית לעתידה של התנועה. היתה זו מערכת בחירות הקשה והנמרצת ביותר שהתחוללה ביהדות פולין בזמן מן הזמנים. מול התקפה רוויזיוניסטית שהתכוונה להשתלט על ההסתדרות הציונית העולמית התייצב "בלוק א"י העובדת", בראשותו רבת ההשראה והתוקף של בן גוריון, מתוך מגמה נחושה להביס את הרוויזיוניזם. לחברים לא היה ספק כי מערכה זו תקבע את גורל הציונות וכי הפעם אין זו רק שיגרת לשון תעמולתית. ההנה"ר נרתמה להדרכת הפעולה והעמידה שלושה חברים שיצאו לעיירות בשלושה הגלילות, שבהן רב היה כוחה של "גורדוניה": לודז, לובלין וזגלמביה (ובנדין במרכזה); כל השלושה שכנו במרכז פולין, בעניות מרודה, ואופיינו ברמה תרבותית נמוכה יחסית ובתכונת נצחנות. בכל שלושת המחוזות היה הרוויזיוניזם חזק מעל לממוצע הארצי שלו והצטיין בהעדר מעצורים. האלימות הפוליטית לא היתה נדירה ביחסים בין מפלגות גם קודם ונושאיה הגלויים היו הרוויזיוניסטים לארגוניהם השונים. בשנים אלה נפגעה "גורדוניה" פעמים מספר ממעשי בריונות, שעושיהם — לרוב חברי "ביתר", הסתדרות הנוער הרוויזיוניסטית — אף לא הסתירו אותם. הפעם, עם התקרב הבחירות לקונגרס הי"ח, הוסרו שארית המעצורים והתעמולה קיבלה צורה של מאבק פיסי; בעיקר נעשה המצב מסוכן בגליל לובלין. בוגרי "גורדוניה" לא היו מתנגדים שווים והמערכה קיבלה אופי של מיגננה נגד התקפה פיסית השלובה במיתקפה אידיאית־פוליטית מתוכננת שפנתה לפרט היהודי ולכלל כאחד.

להרצחו של חיים ארלוזורוב (16.6.33), בעוד נטושה בפולין מערכת הבחירות החריפה, היתה משמעות מיוחדת לחברי "גורדוניה" מעל ומעבר לטרגיות שבגדיעה פתאומית של עליה מזהירה בשלבי המנהיגות הלאומית. קשרים מוזרים נטוו בין ארלוזורוב ו"גורדוניה"; לכאורה ניתן היה לצפות כי הוא יהיה מהקרובים לה שבין ראשי הפה"צ; ההבדל בגיל לא היה גדול, ארלוזורוב נשאר "עולה חדש" בחבורת וותיקי הפה"צ והיה ה"אירופי" שביניהם ברקעו התרבותי ובראיית ההיבטים הכלליים של תורת המפלגה. בכל זאת המגעים האישיים היו קלושים ביותר. בשנת 1926 הגיע ארלוזורוב לפולין לביקור חטוף, הציץ בסקרנות ב"גורדוניה" בגלגולה הטרום־תנועתי ולא נפגע בראיית ההבטחה הצפויה בתנועה הצעירה. בעת שליחותו לארה"ב מלא תפקיד מדריך ביסודה של "גורדוניה" בארץ זו אך לא שבע הרבה נחת מקצב התפתחותה וגידולה האיטי. לעומת

זאת היתה ב„גורדוניה" סקרנות רבה לגבי האדם המיוחד הזה, שנקשרה בעניין הרב שבו נקראו מסותיו וחיבוריו; ראשי התנועה הושפעו מהם

מושבת מתעוררים בגליל לודז — פודלסי 1934

והרבה מניסוחיו הוכללו בתורה שבע"פ ובכתב של התנועה. ראוי להזכיר כאן את הערכתו של גרשון חנוך, שכן נפגע באהדה כאשר הציץ ל"גורדוניה":

"עניין גורדון ו"גורדוניה" היה אצלו (אצל חיים ארלוזורוב) מורכב שבמורכב; קשה משאלה אחרת בהתישבות ובמדיניות הציונית. היה נרתע, דוחה, וחוזר לכך. נרתע וחוזר".

ועוד:

"ארלוזורוב מצידו הערין בסתר נפשו... את א.ד. גורדון ונמשך אחרי יסודי השקפותיו, אך ניסה לעקוף בלגלוג מה את אלה מתלמידיו שגלגלו בתורתו ו"ערפלו את ההגיון", לדבריו, במושגי מוסר פשוטים. "תסביר לי, מה זאת?" היה שואל חברים אלה".[90]

רק עם איחוד המפלגות ועלות קבוצות "גורדוניה" לארץ באה התקרבות מצד ארלוזורוב; הוא היה חבר פעיל ואוהד במועצה הארץ-ישראלית לעניני "גורדוניה"[91] (עם ג. חנוך וחברים אחרים), שהוציאה בקיץ 1930 את הקובץ "דרך הנוער"; יעץ וסעד את הקבוצות בקשיי הקלטותן; ניתן להניח כי דאגתו לדמותה ודרכה של מפא"י המאוחדת הביאה אותו לראייה מחודשת של ייחוד "גורדוניה" ושל תפקידה בתהליך, שהמוציאים לאור של הקובץ הנ"ל הגדירוהו כ"המשך לדרך המחשבה ולתפיסת החיים של א.ד. גורדון בתוך תנועת הנוער הציונית ובתוך תנועת הפועלים בארץ". אלא שמסלול פעילותו הרחיקו פיסית מעיסוק בנוער וכך נפסקה ההשפעה ההדדית; בא הרצחו ושם לכול קץ נחרץ למגינת ליבה של "גורדוניה".

רצח ארלוזורוב החריף עוד יותר את המאבק ודחה את שאר הפעילויות באותו קיץ. הבחירות לקונגרס הי"ח הסתיימו בנצחון גדול של הבלוק למען א"י העובדת שזכה ל-42,5 אחוזים מכלל הבוחרים (לעומת 22.7% של הרוויזיוניסטים); כצירים נבחרו ישעיהו שפירא ועוזר אובז'נסקי, ועליזה שידלובסקי ע"ח "החלוץ". המושבות התכנסו מתוך עייפות של מארגניהן אך ההשתתפות לא הכזיבה על אף צמצומה של התכנית המקורית לכדי חצי. מושבת המנהלים, משותפת עם גליציה, נערכה בזקופנה, פנינתה ההררית של המדינה, ועברה בהצלחה בגלל הבחירה המוצלחת של משתתפיה. שררה בה אווירה לימודית שלא נפגמה ע"י זוועות הנעורים והעיסוק הספורטיבי. במקביל נערכה בפולוו מושבת מנהלים לגלילות המרכז וגם היא עברה בהצלחה מבחינת בצוע מלא של התכנית ההדרכתית ורצינות הכוונות של משתתפיה. השליחים ומנהלי המושבות העריכו בחיוב את מחזורי חניכיהם אשר חזרו למקומותיהם מצויידים ומוכנים יותר לתפקידים שחיכו להם. קבוצת מדריכים צעירים נשלחה בראשונה למחנה הדרכה מרכזי של "המכבי"

בסקולה, עברה שם קורס של חודש וחצי וחזרה מוכתרת בתואר של מדריך ספורט מוסמך. העבודה התרבותית של המחנה, שהקיף למעלה ממאה מדריכים מפינות שונות של פולין, נוהלה ע"י משה שושני ועמדה בסימן הזדהות גוברת של „המכבי" הפולני עם תנועת העבודה.

בראשית הקיץ, בעוד נטושה מערכת הבחירות לקונגרס ושוררת דאגה להצלחת המושבות, נעמדה התנועה בפני בעיה חדשה בעלת אופי פנימי מובהק, אך השפעתה היתה מכרעת לעתיד מבלי שאיש יכול היה לצפות משקלה בעת הופעתה. עוד קודם החלו להגיע מה„איגוד" ידיעות כי קרובה ההכרעה החיובית בענין השלמת הקבוצות הוותיקות. מאז בוא קבוצות „גורדוניה" לא"י הן נעמדו בפני הברירה לשמור על עצמאותן המוחלטת של כל היחידות או לשלוח חברים לחיזוק הקבוצות הוותיקות, המכונות אז „משקיות", משום שכמעט כולן ישבו על אדמתן במשקן העצמי. עקב התפתחות חברתית והפיתוח המשקי שהחלו לשנות את אופי הקבוצות הקטנות, כפי שהצטיירה בעיני חבריהן רק לפני שנים מעטות, — וכן לקראת חידוש ההתישבות החדשה הצפויה בעתיד הקרוב ביותר — נזקקו הקבוצות לתיגבור מידי. היתה זו שאלת קיום לעשר היחידות שנשארו במסגרת חבר הקבוצות; במשך השנים הקשות שלאחר העליה הרביעית הן נשארו סגורות, להוציא קליטה של בודדים מעטים; למעשה נותקו ממקורות העליה מהגולה שנתפסו ע"י פעולה יזומה של הקיבוץ המאוחד והשומר הצעיר וכוונו לתוך ארגוניהם בא"י. התארגנותה של „גורדוניה" ועלית קבוצותיה הכניסה גורם חדש אשר הכריז על עצמו כממשיך דרכה של דגניה ודומותיה אך יחד עם זה שמר בקפדנות על עצמאותו בא"י. המציאות הארגונית הרופפת של חבר הקבוצות חייבה הכרעה בין ייצר הקיום העצמי לבין האחריות ל„חבר" ולקבוצותיו. הברירה היתה קשה; קבלת האחריות להשלמת הקבוצות המשקיות הבטיחה הרבה ביחס להתערותה של „גורדוניה" בארץ אך בטווח קצר חייבה וויתור מכאיב על ייחוד והחלשת הכוח המגובש שהחל להתרכז בארץ מסביב לרעיון גורדוניסטי משותף ולכוונה אחת. ההגדרה „גורלית" יפה להכרעה בסוגיה זו משום שבמבט ראשון נראה היה כי יצרי הקיום הטבעיים לתנועה מתחילה יביאו להחלטה שלילית. ברחבי התנועה העולמית, הניזונה מידיעות וקשר בלתי אמצעי עם חבריה המגשימים בקבוצות העצמיות, הילכה רוח אופטימית ביחס לסיכויי קבוצות ה„איגוד". הקשרים הרשמיים, ובעיקר האישיים, היו הדוקים ולחברים בגולה היתה תמונה מאוזנת של מצב הקבוצות; היה ידוע על עזיבות שהיו לפעמים קשות בהיקף ובאיכות ושחזרו עם כל מחזור עליה; העיקה ההתחייבות כלפי הורים מרודים שנשארו בפולין,

וכן משכו מיקסמי הפרוספריטי ושפע הצעות עבודה מכניסה מחוץ לקבוצה — אך הסיכום הכללי היה מעודד מבחינה תנועתית.

ב„גורדוניה", בטאונה של התנועה בפולין בשפת יידיש, נמסרו ביוני 1933 נתונים רשמיים של ההסתדרות הכללית על קליטת העליה בשנים 1931, 1932 וחדשיים ראשונים של 1933, ז.א. סיכום של שנתיים וחצי כמעט, אך עיקר העליה הנסקרת הגיע בעשרה החודשים האחרונים מאז ההתגברות על הספר הלבן. במשך תקופה זו עלו מ„גורדוניה" 455 ח"ח (מהם 189 נערות) והקימו 6 קבוצות עצמאיות. העזיבה לא הגיעה לעשרה אחוז; בקבוץ המאוחד היא עלתה פי שלושה והבדל זה הצדיק את תפיסתה החינוכית של התנועה בעיני חבריה ומילא את ליבם אופטימיות ביחס לגידול כוחה בעתיד. המגמה לתגבר קבוצות וותיקות עמדה בסתירה לאותה אופטימיות שהיתה לאחד ממקורות הכוח וההשראה לעולים החדשים של תנועה צעירה ושאפתנית. הרתיע עצם הרעיון לוותר על החוויה של התחלה מקורית; תורתה של תנועת נוער הזינה רצון כן לבנות הכול מחדש; בעליה החמישית היה זה אחד המוטיבים העיקריים שהניעו אלפי צעירים „לשרוף את הגשרים מאחור"; שיריה של תקופה זו הרבו להשתמש בגוף ראשון (בעיקר בלשון רבים — א נ ח נ ו — מתוך נאמנות ליחד השיתופי) והעידו על משא נפש להקים עולם מיסודו. הנערים והנערות צרובי שמש וכאובי גב שנטו אוהליהם במחנות „גורדוניה" (מחנה — זה הכינוי הנפוץ לקומץ אוהלים וצריפים של קבוצת חלוצים בעיבורה של מושבה שבה מצאו את פרנסתם הדלה בעבודה) היו מועדים לשלול את רעיון השלמת הקבוצות הוותיקות, הן במישור ההכרעה התנועתית וגם לדחותה כאשר היא הופנתה אליהם אישית. הם רכשו כבוד רב לוותיקים ולמעלליהם בעבר והיו גאים להיות ממשיכיהם; נסיונם הקצר בקבוצה ובעבודה אף הגביר את הערכתם לאגדת הקבוצה הוותיקה. אך נערי פולין מפוכחים אלה ידעו גם לבקר בשנינה את ההתמכרות למשקיות שנראתה להם מופרזת ומגבילה את האופק (נושאיה זכו להגדרה „קולאקים"[92]) ואת הרתיעה הרווחת בין הוותיקים מ„דיבורי סרק" שהצעירים העריכום ביותר וכינום אידיאולוגיה. בתנועה בגולה היתה האווירה עוד פחות נוחה; לקבוצה הוותיקה היתה יוקרה אך נשמר מרחק ריגשי; לעומת זאת הקבוצות הצעירות, אף מארץ אחרת במפה הגורדונאית, היו קרובות, „משלנו", וכל הישג שלהן מלא גאווה רבבות ילדים באירופה המזרחית. עלית קבוצה א' מגליציה להקים את חולדה החרבה היתה לבשורה אינטימית לכל אחד מבוגרי התנועה. במאות עיירות במזרח אירופה נמשכו מעגלי הורה למלים שמחבריהם לא נודעו, ושנסובו על ענין זה, כגון:

„חולדה תיבנה, חולדה תיבנה,
אנו, אנו שוב אותה נקים"

או:

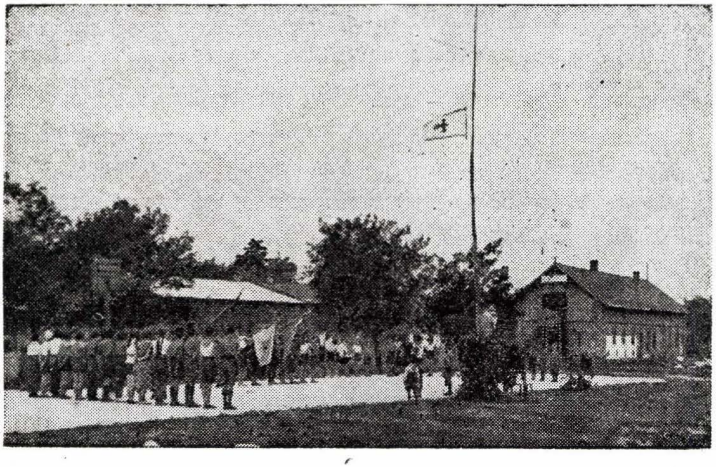
„לאמיר גייען צוזאמען,
פעסט זיין אין פארטרויען,
גורדוניסטן, גורדוניסטן
וועלן חולדה בויען"

לאמור:

בלב איתן ויחד
המשא ירימו,
גורדונאים, גורדונאים
חולדה שוב יקימו.

זיקה זו לקבוצות „שלנו" כולן היתה למלט המלכד את התנועה העולמית, ורק טבעית היתה הרתיעה להוציא יחידות מחוץ למשפחה המוגדרת. למרות זאת נפלה החלטה חיובית. בפסח תרצ"ג (14—15 אפריל 1933) נאספו בחדרה 500 חברי קבוצות „גורדוניה" ואורחים־ידידים לכינוס ה„איגוד" השנתי והקשיבו בדריכות לדיון שעשוי היה להסתיים בהכרעה בנושא שפילג את נפשו של כל חבר, אף מבין בעלי הדעה הנחרצת. לבקורת שנשמעה כלפי הקבוצה הוותיקה ענה חיים בבלי מגניגר, מזכיר חבר הקבוצות באותה עת:

„הגענו לעיצוב דמות חיים ההולמת או המתקרבת לזו שהתנועה הצעירה מחפשת לה עכשו הגדרה... יש לשמוח להנחה הראשונה

משבת מנהלים בוולוביצה 1934

שגורדוניה מעדיפה את הערך הקבוצתי מהערכים האחרים".[93])
פנחס לוביאניקר אמר בדברי הסיום שלפני הסיכומים (=ההחלטות):

„יש הכרח במזיגת הדורות ומתוך זה מסתמנת החשיבות המכערת של מתן המילואין בשביל התנועה הקבוצתית. מילואין בשבילנו הם לא רק צורך טכני ומשקי כי אם שינוי סטרוקטורה יסודי של התנועה הקבוצתית; זוהי הקונסטיטוציה החיה אשר תקשר את הוותיק עם הצעיר, את חבר הקבוצות עם גורדוניה, את הקבוצה המשקית עם הכיבושית, בקשר בלתי אמצעי של חיים וצרכים משותפים... עלינו, למרות כל הסכנות וההיסוסים, להעמיד את עצמנו לרשות המפעל הזה".

בסיכומים נאמר:

„א) המועצה מאשרת את האיחודים בין קבבוצות גורדוניה וקבוצות משקיות ורואה בהם צעד חשוב לקראת התמזגותן של חבר הקבוצות וגורדוניה;

ב) המועצה רואה במתן המילואין לקבוצות המשקיות חובה ראשונה של גורדוניה וקוראת לתנועה בארץ ובחו"ל לעמוד לשירות המפעל הזה;"

להחלטות אלה קדמו שני איחודים; קבוצה ב' — היא הראשונה (א') למנין העליה מפולין עברה בראשית 1933 לעמק יזרעאל המערבי והתאחדה עם קב' „שרונה", אח"כ עיינות — רמת דוד. זו היתה רק התחלה.[94]) שוב הופעלה התכונה הגורדונאית של הערכת מציאות מפוכחת גם כאשר היא התנגשה עם מוסכמה שהשתרשה בהכרה ושמשה כאחד ממקורות הכוח. היתה זו החלטה שקולה; קשה לתאר את קבלתה באותן השנים ע"י תנועה גדולה אחרת מבנות מינה של „גורדוניה"; בכדי שהיא תתקבל נדרש כוח התגברות על סנטימנטים ונטיות וכשרון לראיה כוללת. בוויכוח הגדול שנטוש בנושא זה בכינוס ב"כ פלוגות ההכשרה בפולין הגדירה אחד מחברי ההנה"ר בפרפרזה על פיוט לימים הנוראים: „למציאות הבט ואל תפן ליצר".

בצוע סיכומי המועצה בחדרה הוטל על „האיגוד" והתנועה בגולה. כל הקבוצות המשקיות היו זקוקות לא רק לתוספת עובדים אלא גם לכוח חברתי מגובש אשר יבנה יחד עם הוותיקים את החברה והמשק המשנים אופיים. לא היה יותר אימון בפתרון שבקליטת בודדים; העליה מגרמניה עוד היתה מחוץ להישגן של ישובי ה„חבר" וגם לא היתה הבנה כלפיה בגלל הבדלי רקע ואופי; הפתרון האופטימלי נראה בצורת ג ר ע י נ י ם, הווה אומר: קבוצות קטנות אך מגובשות אשר תצטרפנה במלוכד לישוב הוותיק או לקבוצה המיועדת להתישבות חדשה. ל„גרעין" נקבעה מסגרת כמותית וכל המרבה לא היה משובח; הגישה המשקית

הכתיבה תלות בנתונים החומריים הצפויים ולא הרבה למעלה מזה, משום שהקבוצות המשקיות לא נטו לחפש פרנסתן מחוץ לחלקת אדמתן. חלוצת האיחודים (להבדיל מהמילואים), הקבוצה הראשונה מפולין, היתה נאלצת להושיב חלק מחבריה בקבוצת השרון השכנה משום שמספר חבריה עלה על הנדרש לפי תכנית הפיתוח המשקי של „עיינות". במשך חודשים עבדו והתגוררו חברים אלה בקבוצה השכנה ורק בערבים היו באים ל„ביתם" למפגש חטוף. משה שושני שנשלח לפולין לארגן את המילואים עבור גניגר אמר באחת הישיבות של ההנה"ר: „נלחמתי בתוך הקבוצה בעד פלוגת מילואים יותר גדולה, אבל היתה רווחת דעה שהמכסימום האפשרי הוא מספר של 20 איש".[95] הגבלת המספר עברה תיקונים תוך תהליך הביצוע אך היה בה גורם כובל. ידיעת המגבלות והקשיים הולידה תכנית בצוע גמישה בהיקף וביעדים. „גמישה" משום שבולמוס המילואים שתקף את הקבוצות הוותיקות החיש בהן תהליכי דיפרנציאציה פוליטית פנימית שניזונה גם ע"י חוסר סבלנות מפתיע לחכות לפתרונות. כמה קבוצות העדיפו לפנות לקבוץ המאוחד או הארצי גם במחיר קבלת מרותם המוחלטת. החלק המכריע של ה„חבר" דבק בהחלטתו להתקשר עם „גורדוניה"; מטעם הקבוצות האלה יצאו לגולה שליחים לארגן מילואים כשהם מצויידים בהרשאה לעשות הרבה ומהר לפתרון הבעיות.

לפולין הגיעו שליחי גניגר (שושני) והשרון (שמחה רייס־ארצי), בעיצומה של מערכת הבחירות לקונגרס וההכנות הדאגניות למושבות הקיץ נפתח בהנה"ר הבירור על צורת ארגון המילואים. לא היה ספק כי יידרש ניתוח מכאיב בכל המערכת של ארגוני העליה שרק נתיצבה והיא הוערכה כהישג גדול גם מבחינת המפעל הקבוצתי בא"י וגם ככוח מניע לחיזוקה של התנועה בפולין. בקיץ 1933, שלוש וחצי שנה לאחר עליית ראשוניה, חיכו לעליתם עוד כ־30 חברים של קבוצת עליה א' (שהתאחדה עם עיינות). לקבוצה השניה, שעברה מראשון לציון להרצליה היתה רזרווה של 40 חברים שסיימו הכשרתם והיו הראשונים בתור לעליה. רק לפני כמה חודשים החליט ארגון עליה ד' להתאחד עם ב' ויחד היוו חבורה של 160 איש להשלמת קב' הרצליה; איחוד זה קם כתוצאה של נסיון שנרכש בשלוש שנים של עליה גורדונאית. התברר כי יש להרחיב כל ארגון עליה ל־150 חברים בקחת בחשבון את הסלקציה הטבעית והמכוונת, את קני המידה החמורים לאישור העליה ואת הנשירה בארץ. ארגון עליה ד', המורכב מתאי ההכנה של גלילות הספר, התבסס לפני איחודו עם ארגון ב' על 5 פלוגות הכשרה, מהן שתיים במערב ושלוש בווהלין; בזכותם התפרסה המפה ההכשרתית של „גורדוניה" על פני המדינה וחברי ארגון ד' היו גאים על כך. לאחר האיחוד נעשתה פעולה לגיבוש הארגון ונראה היה כי יעלה יפה המיזוג בין בחורי מזרחה ומרכזה

של פולין. ארגון עליה ג', המורכב מתאי ההכנה בזגלמביה, לודז ווילנה, היה התוסס והמאורגן ביותר מכל בני מינו; חלוציו הקימו כבר גרעין ברחובות (במקום קב' א' שעברה לעמק יזרעאל) וחיכו לחבריהם שהיו מוכנים לצאת מיד לדרך ובינתיים המשיכו לשמור על זגננסק ופלוגותיה.

בנוסף לשלוש הקבוצות שהיתה להן כבר אחיזה בארץ (א' בעיינות, ב'—ד' בהרצליה ו־ג' ברחובות) נוצרו בו־זמנית שלושה ארגונים נוספים: „הירדן", „הגליל" ו„במעלה", שהקיפו כ"א כ־70—50 חברים בהכשרה וכפול מזה בתאי ההכנה; עוד כמאה חברים שישבו בהכשרה וכאלף שחיכו בסניפים לא היו מסופחים לארגוני עליה וצריך היה לכוונם למטגרת כלשהי. היה זה נכס אנושי גדול שנסך תקווה ביחס לעתיד המפעל הקבוצתי מפולין.

עם בוא השליחים המיוחדים נערכו ביוני 1933 שתי ישיבות מורחבות של ההנה"ר ונקבעו דרכים לארגון גרעיני מילואים. מפולין וגליציה נדרשו ששה גרעינים במספר כולל של 225 חברים. מספר זה טפח משום שהמסגרת המספרית הקשוחה שנקבעה לכתחילה ע"י הקבוצות הנזקקות התרחבה כמהלך הבירורים. דוד סברדלוב העריך כי:

„אנו צריכים לעשות את טיפוח המילואים מתוך פרספקטיבה קצת יותר רחוקה מאלה החשבונות שנעשים בכל קבוצה. התמזגותו של ציבור אנשים יותר גדול תצליח יותר מאשר פלוגה יותר מצומצמת. ועוד: הרי יש להניח שבמשך הזמן המשק יתפתח וידרוש יותר אנשים".

שושני החזיק אחריו:

„שאלת המילואים תעמוד גם לעתיד. מי יודע מה יהיו צרכי המשקים בקשר עם השינויים הטכניים שיבואו".

ישעיהו שפירא סיכם:

„מילואים ויצירת קבוצות חדשות הן שתי פעולות מקבילות וגורליות במידה שווה".[95])

לאחר ההתיעצות המורחבת יצאו השליחים לפלוגות ההכשרה ול„הסתדרויות" המרכזיות להכיר את ה„חומר האנשי"; כך הגדירה העגה התנועתית את החברים בעת שנדרשו למלא משימה כלשהי לזמן קצוב או לכל החיים. מתוכם צריך היה להוציא שני גרעינים בעלי כושר חברתי ורמה אישית גבוהה. היה ברור כי המחיר יהיה יקר ויעמיד בסכנה את יציבותה של שכבת ה„מגשימים" שהושגה בעמל של שלוש שנים אחרונות. לכתחילה התכוונו להרכיב את פלוגות המילואים מחברי שני הארגונים הצעירים (הגליל — ה', הירדן — ז'), אך הרעיון ננטש בגלל חולשתם והסכנה להתפוררותם המוחלטת לאחר שתוצא מהם קבוצה נבחרת. האלטרנטיבה שנשארה לא ניבאה יותר טובה; בקחת

בחשבון את דחיפות העניין (בינתיים נתקבלו ידיעות על נטישת ה„חבר" ע"י כנרת, גן שמואל, קב' הצפון — אח"כ רמת יוחנן, שריד, בית זרע ועוד) סוכם להרכיב את פל' המילואים מכל המצוי והטוב. נקבעו הנחיות לשליחים, אך קשה היה להקפיד עליהן בגלל הסיבוכים האישיים המרובים; כאשר הסתיים העניין התברר כי נפגע כושר קיומם של ארגוני עליה ה' — „הגליל" ז' —„הירדן" ונחלשה הרזרווה של הקבוצה בהרצליה (הארגון המאוחד ב'—ד').

★★★

במועצת ה„איגוד" בחדרה הוחלט לקרוא לוועידה עולמית בכדי להחליט סופית על הקוו המוביל לאיחוד עם חבר הקבוצות וכן לקבוע עמדה בשאלות ציבוריות; בתוך מפא"י חלה התפתחות חיובית שהביאה להזדהות גוברת של ה„איגוד" עם דרכה המרכזית של תנועת העבודה בא"י, התגלו היבטים חדשים והיה צורך לקבוע עמדות ולשנות דגשים. איחוד המפלגות בגולה ומעמדה העדין של „גורדוניה" בסבך המגמות המנוגדות שבין איחוד ושלילתו, חייבו הבהרת העמדה לשם הדרכת התנועות הארציות הפועלות בתנאים שונים. ההנה"ר בפולין נדרשה לארגן את הוועידה בלודז בתור מקום שיאפשר ריכוז משתתפים גדול וכן יבטיח את ההד הציבורי ואת החוויה הטקסית. תביעה זו התנגשה עם רצונה של התנועה בפולין לכנס את וועידתה הארצית לשם סיכום מפעל ההרחבה וכן בגלל הדחיפות שבקביעת עמדה לשתי הבעיות שהטרידוה באופן רצוף: מעמדה ב„החלוץ" והמאבק שה„התאחדות" הטילה עליה. לבסוף גבר השיקול הכללי וההנה"ר בוורשה החלה להכין את הוועידה העולמית בנוסף על שאר טרדותיה בקיץ עסקני זה.

הוועידה העולמית השניה התכנסה בלודז בימים 12—9 אוקטובר 1933; חמש שנים עברו מאז הוויעוד הראשון בדנציג והתנועה גדלה עד 30 אלף חברים בקירוב והתערתה בארצות רבות. שפרינצק, שהשתתף גם בוועידה הראשונה בדנציג, זכה לשאת דברו בסיום הכינוס בלודז והעריך חמות את השינויים שחלו. את רשמיו מלודז הוא הביע במכתב:

„הוועידה בתכנה העשיר והעמוק, בצורתה העברית והעניינים שטיפלו בהם, הזכירה אחת הוועידות של „הפועל הצעיר" בימיו הטובים ביותר, רק בהבדל קטן — מדרגת הקולטורה הכללית מודרנית יותר וגם גבוהה יותר. היה לי נחת רב לראות את צעדי ההתקדמות של היצירה... הופתעתי ממש לשמע הדיבורים היקרים של הכוחות הצעירים המבטיחים שכבת מנהיגות חדשה בתנועה... היה לי יסוד לסיים את דברי בנאום הנעילה — ותהי נשמת א.ד. גורדון צרורה בצרור חיי המחנה הזה".[96]

החודשים האחרונים של 1933, לאחר הוועידה העולמית, הוקדשו להתארגנות בהתאם לתכניות שההנהגה העליונה העבירה לפולין כמו לשאר הארצות. נערכו ביקורים בכל הסניפים; הורכבו הנהגות גליליות לא רק מאנשי המקום אלא גם בהשתתפות חברים שגויסו לכך במיוחד. נוסדו הסתדרויות חדשות ונמשך מאמץ מכוון לבסס את הגרעינים בערים הראשיות של המדינה. שנת 1934 הוכרזה כשנת יובל לציין את עשר שנות קיומה של התנועה בגליציה, הראשונה ל„גורדוניה" כתנועת נוער חינוכית. לשנה זו נכנסה התנועה בפולין עם 12 אלף חברים (הפרסומים של אותה תקופה נקטו במספר גבוה יותר) ב־125 סניפים ועוד כ־25 „כתובות", ז.א. גרעינים, שאריות מסניפים שהתפזרו או פוזרו וכן אוהדים־בודדים. הוכנה מערכת פעילויות לכל השנה האזרחית. מכיון שכל התכניות עד כה הותאמו ללוח היהודי, הזהה עם שנת הלימודים, היה בשינוי מעין הדגשה של ייחוד שנת היובל.

וכן נקבע פברואר 1934 כחודש הפתיחה. במרכזו — אקדמיה בכ"ד שבט, הוא יום גורדון; כל סניף נדרש לקיימה ברוב עם ובתכנית אמנותית עשירה בכדי שתשמש כהכרזת „השנה". בעקבות ההצלחה הצפויה נתבעו הסניפים לארגן „פטרונטים" — וועדי הורים ואוהדים כמשענת מוסרית וחומרית. בתוך התנועה פנימה נדרשו להפיץ את תעודות היובל וכן ז'יטונים (סמלים) מיוחדים.

מרץ יועד להפצת לימוד השפה; בהתאם להחלטות קודמות — שהוגשמו רק חלקית — חייב היה להתארגן בכל מקום גדוד עברים — מסגרת שתקיף את כל הדוברים בשפה זו; הם יעברו לשימוש יומיומי בעברית וינהלו בה את כל משאם ומתנם.

באפריל חל חג הפסח ו„חודש התנועה". לחול המועד נקראו כינוסים גליליים ומחוזיים לשיחה על התפתחותה של התנועה ועל מפעלה הקבוצתי. במקביל נתבעו החברים להגביר את פעילותם למען הקק"ל, לערוך הרקה של הקופסאות ולשפר את ה„פינה" בתוך המועדון.

מאי יועד לפעולה צופית; הוחלט לאחד את מילות הפיקוד ומונחי ההתעמלות והספורט; ל"ג בעומר, החל באותו חודש, אמור היה להוציא ל„הפלגה" את החברים וכן נערים מוזמנים ולהסתיים בתהלוכה מיוחדת שבה ישתתפו גם הורים וידידים.

יוני, עם סיום הלימודים בבית הספר, נקבע כחודש השכבות הצעירות, ה„ניצנים" וה„צופים"; עם העברת הדגש לפעולה בגילים צעירים, הונמך גיל ההתקבלות ונוצרה שכבת־בסיס „ניצנים" שהקיפה ילדים בגילים 8—11. ההנהגות המקומיות נדרשו להבטיח את בסיס הסניף ע"י הרחבת שתי שכבות הילדות.

חודשי הקיץ יולי ואוגוסט יועדו למושבות הקיץ למיניהן.

על סוגי המחנות הידועים כבר נוספה מתוך הברקת אימפרוביזציה מ ו ש ב ת נ ו ד ד י ם: היא צריכה היתה לממש כמה תקוות בהינף אחד: יציאה מהעיר/העיירה; חווית נעורים; מחזור הרצאות ובירורים טיול ממושך; ביקור בעיירות לשם יסוד סניפים חדשים. מושבת נודדים צריכה היתה למנות לכל היותר 30 חברים מתעוררים ומגשימים, להימשך 3—2 שבועות ולצאת לדרך כשהיא מצויידת בכל צרכי נוודים (אוהלים, שמיכות, ציוד צופי, צרכי אוכל). המתכננים ידעו את הקשיים הלוגיסטיים של מפעל זה, לכן הטילו את ארגון מושבות אלה על הסניפים המבוססים ותבעו מהם הכנה מדוקדקת. יש לציין כי למרות שהתכנון לא התבצע

הפלגת ל"ג בעומר — וורשה 1936

בשלמותו הרי נלמד לקח מועיל ולקשת מפעלי הקיץ נוסף גוון חדש ומבטיח.

ב ס פ ט מ ב ר החלו הלימודים בביה"ס והחודש הוקדש לארגון קבוצות חדשות מבין הנוער הלומד. תשומת לב מיוחדת נדרשה לחדירה עמוקה לבית הספר העברי („תרבות" ו„יבנה").

א ו ק ט ו ב ר נועד לבירור חינוכי בשתי רמות: כינוסי מנהלים לדיון בתכניות העבודה שצריכות היו להופיע עד למועד זה ולמועצות חינוכיות סניפיות וגליליות לבירור הרעיון החינוכי ושאלות מיטודיות.

נ ו ב מ ב ר אמור היה להיות חודש הספר: הרחבת הספריות הקיימות ע"י רכישת ספרי יסוד במדע ובסיפורת, יסוד ספריות במקומות שלא היו קיימות, תערוכות פרסומים מא"י, תנועתיים וכדו' בעברית, יידיש

ופולנית; ועל הכול — משפט ספרותי פומבי, אמצעי פרסומת ויחסי ציבור שהתחבב מאד בעיירות פולין משום שחוברו בו יחד הרחבת הדעת, תיאטרליות ויצר ווכחנות.

דצמבר, החודש שבו חל חג החנוכה, הוקדש לשכבת המתעוררים, השכבה העיקרית של התנועה. קיוו להשלים בחודש זה את שלא הושג בספטמבר ולהוסיף נוער לומר מהכיתות הנמוכות של הגימנסיות.

ה"שנה" צריכה היתה להסתיים בינואר 1935 בנשפי נעילה ובאסיפות הורים, וכולם קיוו לסכם בחודש זה יבול עשיר של הצלחות והישגים.

ייאמר לצידוקו של תיכנון המפורט כי הוא נבע מתוך רצון להקיף את כל שטחי הפעולה ולא לפסוח, חלילה, על אף משימה נחוצה ואפשרית. ההתעלמות מתנאים מקומיים מגבילים ומהקושי לבודד כל נושא מהקשרו הכללי ולדחסו לתוך מסגרת זמן קצובה נבעה מאמונה מופרזת בתכנון ריכוזי; היה זה — או כך נראה הדבר — מסימני הזמן ההוא ונתקבל ללא עוררין ע"י הנוער היהודי. באימוץ התכנון הנוקשה כשיטה שאינה תלויה בהערכת מצב מציאותית היתה מכשלה מבחינה הכנה מראש של אכזבה וודאית; היא לא איחרה לבוא כי מיד התברר שהתכנית היפה אינה ניתנת להתבצע. בעקיפין היתה השפעתה שלילית על מדריכים בסניפים חלשים שראו בשלימותה המשוכללת מעין צידוק מראש שלא לעשות דבר, כי ממילא התביעה היא מעבר להישג ידם. אך מכיוון שהיה זה מנהג המדינה והזמן קיבלוהו הכל כמוסכמה והשתדלו להסתדר עם מצפונם ואחריותם ככל שניתן היה. במרבית הסניפים החזקים והבינוניים — בסה"כ כ־90 הסתדרויות — נקראו חוזרי ההנה"ר בעיון, נדונו בישיבות ההנהגות המקומיות ותורגמו לאפשרויות הריאליות; כמעט שלא נמצאו עוררין על עצם התביעה לעשות להצלחה מיוחדת של שנת היובל. הורגשה הזדהות כנה, מעין פטריוטיזם תנועתי; הוא ניזון בעיקר מההשפעה החוזרת של הצלחת הקבוצות בא"י ובשורת איחודן לתנועה אחת עם הקבוצות הוותיקות המהוללות.

לזאת הצטרפה השפעתה החיובית של העתונות התנועתית שהחלה להופיע בשלוש שפות. החל ממרץ 1933 יצאו לאור 3 גליונות „גורדוניה" ביידיש כבטאון פולין. לאחר הוועידה העולמית יצאו לאור עוד 13 חוברות במשך 1933, 1934 ו־1935, כבטאון ההנהגה העליונה, בסוף 1934 החל להופיע הבטאון בפולנית, החוברת הראשונה בשם „דברנו" Nasze słowo ולאחריה שונה השם מנימוקים ליגליים ל„בדרך" W drodze והופיעו 13 חוברות; וכך התחדש שמו של כתב עת התאחדותי בעברית שיצא לאור לפני עשר שנים. לכל כתב עת היה

חוג קוראים מיוחד; מחמת הצורך להצר קצת את היריעה הוחלט לעבור מיידיש לעברית במטרה לבסס את „גורדוניה" העברית כבטאון לתנועה העולמית. ואכן ב־1935 הוא החל להופיע בשפה זו והיה מיד לבמת בירור רצינית, אך יצאו לאור רק 2 חוברות והעתון נפסק. השנים הנסקרות היו, איפוא, עשירות פרסומים מגוונים. מצב הקופה תחם בצמצום את ההיקף, הכוחות הפובליציסטיים היו פזורים על פני ארצות רבות והיו נתונים לעיסוקים שונים; בדרך כלל הורגש מיעוטם של בעלי עט קל, ובעיקר ביידיש; כלפי כתב העת היידי הושמעו טענות כי סגנונו מלאכותי ושפתו נשמעת כמתורגמת מגרמנית. אם למרות המגבלות הופיעו החוברות בתכיפות סבירה בא הדבר הודות לקבוצת חברים מסורה שממנה הורכבו המערכות בשלוש השפות; במרכזה עמדו יונה גולדברג (יגול), מסביר ופולמסן כאחד, בעל עט שנון ובטוי מרוכז ובהיר ומלכיאל לוסטרניק, משורר ומבקר ספרותי מעודן שלא הדיר עצמו מכתיבה על אידיאולוגיה ופוליטיקה. מלכיאל, בעזרתה של נעמי רבינוביץ, עורכת המדור הספרותי, הטביעו על העתון הפולני חותם של תרבות עברית. להבדיל מ„גורדוניה" בעברית ויידיש שדנו בעיקר ברעיון וחינוך, עסקו בשפה פולנית בספרות ואמנות עברית. צביון זה הגדיל את כוח המשיכה של W drodze לגבי נוער לומד בערים הגדולות, אף כי בין הקנאים לתנועה נשמע שמץ של בקורת כלפי האופי הכללי מדי של הפרסום הפולני. מסביב ליונה, מלכיאל, נעמי ויצחק לב התלכדה חבורה גדלה של כתבים מתוך התנועה ומחוצה לה. השליחים תרמו הרבה בכתיבה ובהדרכה בקורתית; פנחס לוביאניקר הטביע חותמו על העתון העברי. הכתב הפורה ביותר בחבורה זו, מלכיאל לוסטרניק, ערך בו זמנית את „ר א ש י ת" שהיה בעת ההיא הבטאון העברי היחידי בפולין לספרות ולענייני חברה. את „ראשית" ניתן לצרף למסכת הפובליציסטית של התנועה משום שחבריה ואוהדיה כתבו בה את המסות (ישראל כהן, שמואל פצנובסקי, אברהם לוינסון ועוד) וחלק השירה. כתמורה להשתתפותה של „גורדוניה" ב„ראשית" הרבו אנשי החבורה הספרותית, שהתרכזה מסביב לכתב העת, לתרום לעתונות המוגדרת והבטיחו רמה גבוהה למדור הספרותי והאמנותי של „בדרך" הפולני. התפרסמו בו בפולנית משובחת תרגומים משירי ביאליק, צ'רניכובסקי, שלונסקי, רחל, לוי בן אמיתי ועוד, משל שלמה דיקמן, דב סדן, רומן ברנדשטטר, מאוריצי שימל, מלכיאל. בהמשכים נדפס תרגום לפולנית של „צריף העץ" לעבר הדני. פ. פרידמן כתב על ציירים יהודים מאסכולת פריז והוסיף ריפרודוקציות אופייניות. הוערך התיאטרון הארצישראלי, ובעיקר ה„אוהל" שהגיע אז לביקור בפולין. נמסרה כרוניקה על חדשות בספרות ובאמנות פלסטית ומוסיקלית של

א״י; וכל זה כתוספת נכבדה למדור הפובליציסטי באידיאולוגיה, פוליטיקה אקטואלית וחינוך.

לעתונות התנועתית היתה תפוצה גדולה יחסית; „בדרך" הודפס ביותר מאלפיים עותקים. ביהדות פולין, כמו בכל חברה עניה, היו לכל טופס הרבה קוראים. התמורה הכספית מהמכירה לא כיסתה אלא חלק קטן של ההוצאות אך התרומה לתנועה היתה נכבדה בליכוד חלקיה, בהרחבת אופקי חבריה וביצירת תסיסה רוחנית. העובדה כי שנת העשור („שנת היובל") הצטיינה בריבוי פרסומים הוסיפה להצלחת מפעליה ולהגברת ההיענות למשימות שהציבה.

ההנה״ר התכוונה לקרוא בשנת היובל לוועידה ארצית שנדחתה בגלל הכינוס העולמי; אך היא לא התקיימה משום שהרבה חברים סברו שיש לחכות עד שתתגבש המציאות החדשה שנוצרה עקב „הקפיצה קדימה", ובמצב הקיים יש להסתפק בקריאת מועצה ארצית. לאחר ההישגים המרשימים חזרה ההרגשה כי הכוחות נמתחו עד קצה יכולתם; הכול, כאילו, תבע הפוגה בכדי לערוך קונסולידציה של הכיבושים. כרגיל באה הדאגה לדמות החינוכית בעקבות הגידול; ולא משום שלא הורגשה התקדמות מרשימה גם בשטח זה; המצב החינוכי היה טוב לאין ערוך מזה ששרר לפני שנים מעטות אלא שהעליה בהערכה העצמית וקבלת עול חובות נוספים בא״י הולידו הרגשה כאובה כי אין תואם בין הרחבה לבין העמקה. הציקה השפעתם המצטברת של שלושה תהליכים אשר עברו על שכבת „מגשימים":

א) האכספנסיה בהכשרה לא היתה רק פועל יוצא של יציאה מודעת אלא הודרכה הרבה ע״י שיקולי אינטרסים לשמור על „אחוזים" שקבעו את חלוקת רשיונות העליה; בגללם הונמכו הקריטריונים לקביעת כשירותו של האדם להכשרה ולכן המצב החברתי והתרבותי בפלוגות היה רחוק מלהשביע רצון;

ב) המילואים להשרון וגניגר הוציאו פעילים מארגוניהם, החלישו את הקיימים, מנעו הקמת חדשים והותירו מאות בוגרים ללא השתייכות למיבנה חברתי מלכד ומדריך;

ג) עלית מדריכים בהיקף שלא נצפה מראש (בגלל הכוונת העליה לשש קבוצות במקום שלוש, כי בינתיים עלה גם גרעין לקבוצה חדשה „במעלה") רוקנה הרבה סניפים מכוחות פעילים.

כתוצאה מכל אלה התחדש הענין בנושאי חינוך וחלק נכבד של שנת היובל עמד בסימן זה. כרבע המאמרים ב„גורדוניה" ביידיש הוקדש לנושא החינוך (של שפירא, פינסטרבוש, פרייס, ווייזינגר, זנדבנק ועוד). מושבות החורף שהתקמו בדצמבר 1933 בשלושה הגלילות העיקריים (ווהלין, וורשה-לובלין, זגלמביה-לודז) הקדישו זמן רב לביסוס התפיסה

החינוכית. הצלחת הפשיזם למשוך אחריו המונים עוררה ספקות ביחס לעומק ההשפעה של ערכים הומניסטיים על עיצוב האופי האנושי ועידונו. קודם לא העיז איש לפקפק ביכולתו של החינוך הטוב לעצב אדם וחברה טובים. על כל שוחרי הסוציאליזם היתה מקובלת כוודאות הגירסה האופטימיסטית של האסכולה החינוכית בסוציאליזם. בין המדריכים זכה לפופולריות מרובה ספרו של מכס אדלר „אנשי המחרת";[97] עתה הוטל ספק בתחזית הוורודה עקב הנסיון המצטבר ב„הסתדרויות" במאבק עם הטבע האנושי ובגלל הזעזוע מעלית היצרים האפלים במרכזה של אירופה. לא פגה האמונה בהצלחה הסופית של חינוך האדם לטוב אלא שהיא נעשתה מותנה בשורה של תנאים שרק הם יביאוה. המדריכים החלו תוהים על מהות התנאים הדרושים בכדי להצליח בעיצוב האדם המגשים. „אמנם ההיסטוריה עניה בדוגמאות של שנוי סדרי חברה בדרכי חינוך, אך אין היא סותרת אפשרות כזאת".[98] הפונקציה הקונסטרוקטיבית של החינוך מעוגנת בתנאים מסייעים ובעיקר בהתלכדותם של המחנכים והחניכים בכוונה אחת במסגרת עדה מחנכת עצמאית, הנשלטת ע"י רעיון חדש והמתבדלת מהחברה המסובבת ומהשפעותיה המדבירות. בהעדר אחדות חינוכית אוטונומית, כדוגמת חברת הילדים בקבוצה בא"י, תוכל לשמש ה„הסתדרות" למטרה זו, בתנאי שלא תהיה רק מסגרת פורמלית אלא שיושלט בה משטר חיים מיוחד לאורה של אידיאה מוגדרת. אמנם ה„הסתדרות" בעיירה יהודית טיפוסית לא תהיה מובדלת הרמטית מסביבתה אך ניתן יהיה לבצרה כתא אוטונומי בתוקף הסכמה של חבריה לקבל עליהם מרות מוחלטת של המטרה החינוכית.

הבמה היתה ערוכה והמוחות מוכנים לדון על המשטר שהוא תנאי להצלחה חינוכית. בפסח תרצ"ד (5—3 אפריל 1934) התאספה בוורשה המועצה הארצית החמישית. במרכזה עמדה הרצאתו של ישעיהו שפירא „על עבודתנו החינוכית" שנסובה על סברתו כי העלאת התכנים תושג כתוצאה של שכלולים ארגוניים; המרצה היה מודע לחולשת טיעונו משום שהארגון היעיל ביותר אינו יכול להבטיח תוצאות חינוכיות להוציא אילוף. התרכזותו בבעיות מסגרתיות נבעה מהדחיפות ומתקווה כי ניתן בדרך זו להקים חומת מגן לעדה מחנכת עצמאית שבתחומה המובדל ייערך האכספרימנט החינוכי. על שני צירים הסוב התכנית: על הסביבה המחנכת ועל כוחות הדרכה.[99]

הסביבה — ה„הסתדרות" או הסניף (כנוי זה נכנס לשימוש כללי לאחר שהמושג „הסתדרות" הגדיר דברים שונים כפרט וככלל) — תמצא את תיקונה באמצעות משטר סיוג אשר יעודד מוטיבציה

להתקדמות. תהיה הערכה שונה למאמצים שונים וייקבעו שלושה סוגים של סניפי „גורדוניה" לפי התאמה לשישה קריטריונים:

א. מועדון — „אולם" עצמי, נקי, מקושט כהלכה, מטופל ע"י תורנות של כל חבריו; יהיה פתוח ורוחש אדם בקביעות;

ב. עברית — חוגי לימוד לכל החברים; „גדוד עברים" המשליט את השפה במו"מ ההדדי;

ג. קרן הקיימת — „הערכה עצמית" של כל החברים; השתתפות בכל המפעלים לפי הצורך; נטיעת עצים ב„חורשת גורדון";

ד. ספרייה — כללית; ולפחות — ספרית עזר שבה מצויים כל ספרי החובה לפי הביבליוגרפיה הרשמית (ובה כ־150 ספר, וכל המרבה — משובח); חדר קריאה;

ה. צופיות — תלבושת, ידיעת מילות הפיקוד, מפקד אחת לשבוע; ספורט שימושי; טיולים ו„הפלגות";

ו. מלוי חובות תנועתיות — תשלום מס מרכזי, פדיון תעודת חבר וכד'; הפצת העתונות; השתתפות במושבות ובכנוסים.

הסניפים שיעמדו בכל ששת הקריטריונים ישתייכו לסוג א', אלה אשר ימלאו אחרי ארבעה, לפחות, — לסוג ב', ואילו כל השאר יהוו את סוג ג' הנחשל. המציע, וכן החברים אשר תמכו בתכנית הסיווג, הניחו כי החלוקה תיצור דחף לעלות בסולם הערכה. ההנה"ר היתה אמורה לקיים מחזור ביקורים יחד עם ההנהגה הגלילית לשם קביעת הסיווג של כל סניף. המציעים תבעו לערוך נסיון של שנה אחת ולהבא — באם

ארגון ו' „במעלה" — זדונסקה וולה 1934

התכנית תתקבל סופית — לבדוק כל שנה את החלוקה, להעלות את המשתפרים ולהיפך.

ההצעה של ישעיהו נידונה בבירורים לקראת המועצה החמישית; לא נשמעה התנגדות למרות שוודאי לא מעטים פקפקו ביכולת לערוך סיווג כל שנה, להעלות ולהוריד. הבדיקה החוזרת היתה חלק אינטגרלי של ההצעה; על אף הספק בסכויי בצוע הבדיקה לא היו מתנגדים לעצם ההצעה עקב האמונה התמימה בכל חידוש שהבטיח לקדם את ההישגיות החינוכית. ראוי לציין כי הסיווג לא בוצע במישור הכלל אלא פעם אחת במשך שנת העשור. לאחריה כמעט שלא חזרו לבדיקת ההתאמה כללית של הסניפים לקריטריונים הנ"ל אף כי היו מקומות אשר התמידו יותר בבחינת הדברים.

במקרה דנן יש לנו ענין באימפרוביזציה הטיפוסית לשיטות עבודתן של תנועות הנוער שחפשו תמיד פתרונות פלא לקשיים ולבעיות המסובכות. הכול חשו באילוץ הדחיפות; ראשי התנועה והשליחים התחלפו בתנועה מתמדת ולא נשאר אלא למצות כל רעיון לקידום הענין אף כי המציעים היו מודעים להימור ולשמא; הם מצאו נחמה פורתא בעצם ההתעוררות שהתלוותה תמיד לכל הצעה חדשה; אף כי המטרה המיועדת לא הושגה בשלמות הרי העיסוק בנושא הביא לקידומו ע"י מיקוד תשומת הלב מסביבו.

לעומת ההסכמה לסיווג הסניפים לא שפר חלקה של פרשת ההצעות השניה של שפירא בנושא ההדרכה. הוא היה תמים דעה עם מייסדי „גורדוניה" כי הכשרת מדריכים היא שאלת המפתח אלא שלא כמוהם הוא לא ציפה כי זה יושג ע"י מחנות וסמינרים; במקום זה הופנתה הדרישה לחבר הבוגר כי ילמד ויכשיר עצמו; בכדי ליצור את המוטיבציה האישית להתקדמות פנה שפירא לשיטתו: סיווג. הוא הבדיל בין מחנך צעיר — מ ד ר י ך לבין דרגה גבוהה יותר — מ נ ה ל. כלפי הראשון תוצגנה תביעות מינימום ואילו מהשני יידרשו כישורים וידיעות שיהיה עליו לרכשם בעבודה קשה. הדיפרנציציה אמורה לעודד השתלמות ולימוד. לפי ההצעה ימונה לכל מדריך כל חבר אשר יעמוד בארבע תביעות אלה:

1. גילו יעלה על 15 שנה;
2. ישתייך לתנועה לפחות שנה;
3. יעמוד בבחינות באלה המקצועות: עברית — קרוא וכתוב, ידיעת הארץ, תנועת הפועלים, הציונות, היסטוריה יהודית, צופיות, מדעי הטבע ויסודות מדע החברה, וכן יגיש עבודה על אחד ממאמרי א. ד. גורדון ועל ספר שקרא באחרונה;
4. יהיה פעיל ב„הסתדרות".

בכדי לעלות לדרגת מנהל יצטרך המדריך לעמוד שוב בבחינות ולהוכיח ידיעות מופלגות יותר בתחומים הנ"ל. שיטת הבחינות במעבר משכבה לשכבה היתה נהוגה בתנועות הנוער בעולם (וגם בהשה"צ), אך שפירא ניסה להציעה כאמצעי לזירוז ההשתלמות העצמית. הצעה זו נפגשה בחששות כבדים, הן מבחינה עיונית והן מנימוקים מעשיים. היא הורדה כליל מסדר היום במועצה החינוכית נוספת — המועצה הארצית השביעית — שהתכנסה כעבור שנה; ראש הדוברים בה — מלה גיטלין — ציינה כי יש בהצעה דברים חיוביים ושליליים:

„חיובית היא עצם הדרישה מהמנהל. השלילה: הכנסת הדרגות. אין להכניס בתנועתנו דרגות של מנהל ומדריך. מה פחות ומה עדיף?... איך יגיבו ילדים אם אחדים יקבלו מדריך ואחרים — מנהל?, הופעת הדרגות עלולה להשפיע על היווצרות מעצורים בלב הילד ביחס למנהלו בעל הדרגה ובפרט לבעל הדרגה הנמוכה".[100]

ההצעה על הפרדת התוארים נגנזה; אך לעומת זאת ניתנה דחיפה להקמת מסגרת חופשית לדיון חינוכי תיאורטי ומטודי, שהיתה מתכנסת לעיתים מזומנות בשמות מתחלפים של מועצת מנהלים ועדת מדריכים. בכלל ניתן אופי מוגדר יותר לכל כינוס ארצי ולא חזרו יותר לדון בכל השאלות יחד (להוציא את הוועידה השלישית, שהתקיימה בקיץ 1936) אלא בעיקר בנושא ספציפי.

הבירורים החינוכיים המתמשכים הוגיעו את משתתפיהם והכול היו תמימי דעים כי צריך לסיימם ולעבור לפעולה בשטח; את הבעיה סיכם דוד סברדלוב באומרו:

„הליקוי היסודי של התנועה הפולנית הוא בחוסר מחלקה חינוכית. את המצב התרבותי לא נתקן ע"י סמינרים. לזה דרוש אדם שיהיה נתון אך ורק למחלקת החינוך".

מחלקה כזו היתה קיימת להלכה במיבנה ההנהגה אך היה זה רק תואר כתוספת לתפקיד אחר. בסיומה של „שנת היובל" הוקמה סו"ס מחלקה מיוחדת, ובראשה — מלה גיטלין מחולדה, שעברה לשם כך משליחות באוסטריה. היא ניגשה לעבודה מתוך תכנית ערוכה והפעילה קבוצת מחנכים בפולין וגליציה שהיתה למרכז חשיבה וביצוע; עזרו על ידה שולמית פינסטרבוש, שבח אייזנבוד, מרדכי פרייס (פורת) ועוד חברים. הופיעו חוברות בנושאים שונים: הקבוצה ותנועת הקבוצה (יידיש) משל שמואל פצנובסקי (גביש); קבוצותינו — מלה; גורדון, האדם וההוגה — מלכיאל; סדרה „חגים ומועדים" על פסח, ל"ג בעומר, שבועות, ט"ו בשבט (מקורות, שירים והוראות מיטודיות), עונג שבת, ליובל דגניה, למושבה. ההנה"ר הפיצה את קיצור כתבי א.ד. גורדון,

שהופיע בא"י והיה לנסיון ראשון להקל על הקריאה בגורדון ע"י עריכת המאמרים לפי נושאים ובחירת החומר האופייני ביותר להבהרת דעותיו. בחבורה זו נולד הרעיון על הספר החינוכי שצריך היה להכיל את התיאוריה החינוכית, פסיכולוגיה ותכניות עבור כל השכבות בנושאים שונים. התכנית המקורית תפחה עם שלבי הביצוע; המימדים של הספר שיבשו במידה רבה את לוח הזמנים. למעשה הושלם הספר על סף השואה ממש ולא זכה להופיע כפי שתוכנן — כעין אנציקלופדיה לחינוך. אך מקוצר רוח ובתוקף צרכים דחופים יצאו הדפסים של חלקים ממנו ובעיקר תכניות העבודה ל"מתעוררים".

במקביל התקיים סו"ס, ולאחר דחיות חוזרות, הסמינר העולמי בחוות הלנובק ע"י לודז ונמשך 6 שבועות (פברואר ומרץ 1936). הסמינר הוכן בהלכה, נבחרו טובי המרצים מתוך התנועה ומבין אוהדיה ושררה בו אווירה לימודית. בהצלחה המלאה פגע רק הבסיס הכספי הרעוע כי הסמינר חל באחת מעונות השפל של קופת ההנה"ר ולא נמצאו מקורות להבטיח את כל מחסורם של הסמינריסטים. למרות זאת היתה הערכה כללית לרמה הגבוהה של המפעל וכמעט כל משתתפיו הצדיקו אח"כ את הערכה הזאת ע"י משקל תרומתם לתנועה.

על אף התדיינות עם מרכז "החלוץ" על חלוקת מיכסת הרשיונות זרמה עליה ניכרת בשנים 34-1933. בהתחלה קיוו כי המילואים לא ייזקפו על החשבון השוטף וכי תינתן להם הקצבה מיוחדת; הרי הם נועדו להשלים משקים קיימים ומקומות העבודה חיכו להם והרי צרכי העבודה הונחו ביסוד שיטת ה"שדיול". בסופם של דברים היה הכרח להקציב למילואים מהמנה הקצובה לתנועה בפולין. עניין זה פגע גם בהצלחה של מפעל המילואים כי בתנאים הנתונים לא ניתן היה להעלות את כל הגרעין יחד, כפי שהתחייב מצרכי הקבוצה הוותיקה ומההגיון החברתי. אנשי המילואים הגיעו טיפין־טיפין; היקלטותם היתה לכן קשה יותר ותרומתם לביתם החדש — פחותה מהמצופה. עובדה זו הזעיקה את מזכירות חבר הקבוצות (המאוחדת כבר עם איגוד גורדוניה)[101] ואת ההנה"ר בוורשה להקדים את סיום עלית המילואים, אך כבר לא ניתן היה לתקן את מה שנפגם.

הקבוצות האחרות מפולין עמדו על זכותן לקבל את ה"שאריות" שלהם. גם בעיינות (רמת דוד) וגם במשמר השרון החל הפיתוח המשקי; אנשיהם בפולין היו הראשונים לוותק בהכשרה ותבעו את הקדמת עליתם. גם הרזרווה של קבוצת עליה ג' ישבה בהכשרה יותר משנתיים; קבוצתם בארץ, ברחובות, החליטה להצטרף לדגניה ב' וההעברה יצאה לפועל בנובמבר 1934. ההסכמה לאיחוד עם דגניה ב' היתה מותנית בעליתם של חברים שחיכו בפולין לתורם לעלות.

בעוד עולות קבוצות קטנות לחמישה היעדים של התנועה הפולנית נוספה עליהם קבוצה שישית, היא „במעלה". עשרים ראשוניה יצאו בסוף יוני 1934 מפיראוס באניה „וולוס", הראשונה מהספינות הגדולות של ההעפלה. ומכיוון שעליה זו דרשה השגת מימון מהיר להוצאות הדרך הקל קצת מרכז „החלוץ" את חומרת האחוזים ובוולוס הפליגה חבורה גדולה של גורדונאים מפולין וגליציה. הם הגיעו לחופי הארץ מבלי להתגלות, ירדו בנתניה ופנו לקבוצותיהם. הגרעין של קב' עליה ו' — „במעלה" עשה שלושה חודשים בחולדה ובסוף 1934 עבר לרחובות למחנה שהתפנה לאחר שקב' עליה ג' התאחדה עם דגניה ב'. הקבוצה הצעירה נזקקה בדחיפות לתגוברת, בעיקר משום שכל חבריה היו „בלתי ליגליים".

התקוות שנקשרו עם הפלגה שניה של וולוס לא נתממשו. בהתקרב הספינה במסעה השני לחופי כפר וויתקין היא הצליחה להוריד רק חלק מנוסעיה עד שהתגלתה ע"י השלטונות. האניה חזרה ליוון ומשם הועברו נוסעיה בישי המזל לעיירה זלשצ'יקי שעל גבולה של פולין עם רומניה. אנשי זלשצ'יקי עלו אח"כ על חשבון המיכסה הרגילה. בהגיעם ארצה בסרטיפיקטים הם לא הוסיפו הרבה כוח לקבוצת ה„פולניות" שחיכו בכליון עיניים לתגבורת; רבים הגיעו לוולוס ב' בזכות יכולתם לגייס מהר את הכסף הנדרש ולא רק לפי כישורים אישיים וקבוצתיים. על כל פנים התווספות קבוצה שישית (תוך פחות מחמש שנים של עליה גורדונאית מפולין) הגבירה את הקושי לחלק את המיכסה שבינתיים התדלדלה בגלל ידו הקמוצה של השלטון המנדטורי.

לעומת זאת גבר הלחץ מלמטה; כאלפיים חברים עברו את ההכשרה. המושג „לחכות לתור" נתלש מהקשרו המילולי והפך להיות לתקווה עמומה המהולה בראשית של השלמה עם השארות בעיירה. החלו חיפושים אחר פתיחת אשנבים אחרים לעליה. לאחר כשלון וולוס ב' נפסקה ההעפלה המאורגנת אך הסתמנו שתי אפשרויות חדשות: ה מ ו ס ד בבן שמן ומשקי פועלות. הנציב העליון הבריטי העריך מוסדות אלה וניאות להמליץ על הקצבת רשיונות עליה מיוחדים עבורם. את המועמדות למשקי הפועלות בחרה עדה פישמן שיצאה לשם כך לגולה וראיינה נערות שהוצעו בפניה ע"י מרכז „החלוץ". היא אישרה לעליה מועמדות אשר ענו לקריטריונים שנקבעו בארץ ע"י מנהלות של משקי הפועלות ולא הסכימה להיות כבולה ע"י ה„אחוזים" של מרכיבי „החלוץ" השונים. בגלל סיבה זו זכו תנועות הנוער לייצוג העולה על חלקן במיכסות הרגילות ומרכז „החלוץ" יצא למאבק, אך עדה לא וויתרה ועמדה על בחירתה את המועמדות לפי נתונים אישיים; היא גם לא הסתירה את מורת רוחה מהריכוזיות המופרזת והיחסים המעורערים

ב„החלוץ". באמצעות משקי פועלות עלו 17 חברות בשנים 36־1934; בסיימן את מחזור השנתיים במשק הצטרפו רובן לקבוצותיהן והוסיפו להן הרבה גם מבחינת ידיעותיהן המקצועיות בחקלאות.

הקבוצה לבן שמן הורכבה ממתעוררים בני 15—14 ובודדים מעל גיל זה; התכוונו ללכדם, בדומה לעלית הנוער מגרמניה, לחברת עבודה ולימודים במוסד החינוכי אשר שאף לגוון את הרכב חניכיו. המועמדים נתבעו לשלם 70 לא"י לכל אחת משתי השנים של שהות בבן שמן; היה זה סכום עתק במושגי פולין וההנה"ר (פנחס לוביאניקר ניהל בשמה את המו"מ עם ד"ר ז. להמן, מנהלו של בן שמן) לחצה להקטינו; המגמה היתה לצרף נערים מחוסרי אמצעים מתוך עריכת חשבון משותף עם בני אמידים; לבסוף נקבע סך 48 לא"י לשנה בשיעורים ובערבות קרן הקבוצות, המוסד הכספי של ה„חבר". הנערים נבחרו בקפדנות; הפיזור הגיאוגרפי של ערי מוצאם היה גדול — סימן לסגירת ההבדלים האיכותיים בין חלקי התנועה השונים. הקבוצה הראשונה עלתה בפברואר 1936 ומנתה 15 ילדים; לאחר שהיא הוכיחה עצמה מבחינת ערכה וליכוד חבריה החליט המוסד לפנות שוב ל„גורדוניה" ובזאת נפתח אשנב לעלית צעירים שהביא לבן שמן כ־80 מהם עד לפרוץ המלחמה.

„שנת היובל" הסתיימה ברוח טובה. בסופה התכנסה ה מ ו ע צ ה ה א ר צ י ת ה ש ש י ת (13 דצמבר 1934) בפלוגת ההכשרה בפביאניץ (ע"י לודז),[102] והוקדשה לסיכום המפעל ההכשרתי, בנוסף על ההרצאות הכלליות שנסבו על הקבוצות בא"י ועל סיכום שנת העשור. דמותה המרכזית של המועצה היה אריה גלילי מקבוצת השרון שניצח על הריאורגניזציה של ההכשרה. הגידול הפתאומי, כיבוש מקומות עבודה ללא אבחנה, אי סדרים וזמניות הולידו הופעות שליליות שנבעו מהאופי הקוניונקטורלי והבלתי מאוזן של ההתפשטות. אריה החל ל ב נ ו ת את הפלוגות כמקומות שיש לחיות בהם. נפסקה היציאה המבוהלת, הושב על כנו משקל הקריטריונים של כשירות, גדלו הפלוגות, נעזבו מקומות עבודה מפוקפקים, נערכה סלקציה אחראית; במקביל התחדשה הפעילות התרבותית, ועוד ועוד. המועצה השישית בפביאניץ החליטה סופית על קביעות ההכשרה והעניקה לארגוני העליה את הסמכות הבלעדית לווסת את תנועת חבריהן, אל ומן הפלוגות.

בשנה הבאה — 1935 נפגשו שני מחזורי שליחים — האחרונים מהמשלחת המסיימת: אריה גלילי, זאב רבינוביץ וישראל ביטמן וראשוני מחליפיהם: אליעזר ווילדר ופנחס לוביאניקר. כל אלה הכירו את התנועה מראשית צעדיה; עתה, עם הגיעם לפולין הופתעו מהשינויים שחלו בה. בקורתם החודרת רק חיפתה על התפעלותם. מצד אחד הזדעזעו מחומרתה של הבעיה היהודית: רבבות, רבבות יהודים דחוסים בתוך חישוקי

לחץ מתהדקים; אקולטורציה שאינה התבוללות פולנית אלא התפשטות עם־הארצות; עניות מרודה.

בתוך מציאות זו פעלה התנועה; אף כי היא לא הכריזה על כך בפרהסיה היתה לנושאת המרידה המאתגרת, המאפשרת לנערים להחזיק את ראשיהם מעל למים השוטפים. היתה זו תנועה דינמית; מרכזיה עברו מזרחה והרכבה האנושי השתנה. ישראל ביטמן, בעל מבט חודר וראיה צלולה, יצא לביקורים מיד עם בואו לפולין; היה היחידי במשלחת שלא הכיר קודם את נערי פולין והתרשם עמוקות מהפוטנציאל החבוי בגלילות החדשים:

„רק אתמול שבתי מביקורי בגליל ווהלין ונוכחתי לדעת שדווקא בגליל זה קיימת תנועה גדולה ויפה. הפגישה הגלילית הצליחה מאד והיתה מעין וועידה קטנה בהשתתפות 250 חברים. הבירורים עמדו על גובה והיו חדורים דאגה לגורל התנועה ותפקידיה. סודרה גם אקדמיה, המוקדשת לגורדון וליובל ה־25 של דגניה, שהיתה יפה ובעלת תוכן רציני. לו היית כאן וראית את התמונות שהוצגו — מלאות תוכן וטעם — על התפתחות דגניה, היית וודאי שבע נחת. גם אני התפלאתי למראה הנשף הזה. לא תארתי לי כי אנשים צעירים שלא ראו אף פעם את הארץ ולא טעמו טעם חיי עבודה ויצירה בחיי כיבוש ומאמצים... — ידעו למסור דברים באופן כל כך יפה; כאילו המציאות לפניך!

אמנם ירוד הוא בדרך כלל מצבו התרבותי של הנוער העברי ולא קל הוא מצבנו, אבל יש בנוער שלנו די כוחות רציניים. עמוק, עמוק טמון בנפשות חברינו כוח יצירה, רצון לעשות גדולות ולהקים מפעלים — וצריך רק לגלות אותו...“[103]

כעבור מספר חודשים כתב אליעזר ווילדר למזכירות בת״א מדובנו — פלוגת ההכשרה המרכזית בווהלין הגורדונאית:

„לא פעם הננו טועים בהערכת המצב של התנועה. הננו רגילים לדבר על ירידת הרוח החלוצית גם בתנועתנו. לשמחתי אני יכול לציין שההשערה הזאת מופרזת מאד. אני כופר בהנחה שכאילו ירד החומר האנושי שלנו בכוננותו החלוצית, בנאמנותו התנועתית ובשאיפותיו הקבוצתיות. למעשה, אני רואה אמונה ללא גבול בקבוצה בארץ — אמונה עד לידי הפרזה שכאילו קבוצה היא כבר מושלמת. אין לחשוב כאילו נמצא אצלנו חומר אנושי שאיננו חושב על דרך הקבוצה כדרך החיים שלו בעתיד. העזיבות הבאות בארץ הן יותר פרי ותוצאה של התהוות מאוחרת... גם העזיבות ישר מהאניה הינן ברובן תוצאה של גורמים צדדיים־אוביקטיביים

מאשר חוסר רצון או דעה קדומה ביחס לחיי קבוצה. כדאי מאד שנדע בארץ להעריך את הדברים הללו".[104])

מאז הוועידה העולמית לא פסקו נסיונות עקשניים להתבסס בערים הגדולות ו„חודש ההסתדרות" היה מוקדש כל שנה למטרה זו. מספר החברים בוורשה לא עלה אף פעם על 200; קבוצת הסטודנטים שהתרכזה שם לא הצליחה לבססו בכדי שיוכל לשמש כחלון ראווה ל„גורדוניה" וגם להבטיח להנה"ר בסיס רחב לפעולותיה. לעומת זאת הורגשה התקדמות בסניפי הגליל, שהתבטאה במפעלי קיץ מוצלחים, ביציאה להכשרה ובעליה וכן בהקצאת חברים לפעילות מרכזית. לעומת זאת לא פסקה התפתחותה של ה„הסתדרות" בלודז; גם עליה עברו משברים שנבעו בעיקר מבעיות חברתיות פנימיות וממתחים בין סוגי נוער שונים. הקשה שבהם — ולא האחרון — חל ב־1935, אך התגברו עליו ע"י ביקורים ממושכים של שליחים (בעיקר — של י. ביטמן) ושני סמינרים שעברו בהצלחה והחזירו את שיווי המשקל בין התלמידים והנוער העובד. מספר החברים הגיע לאלף (ולעיתים אף למעלה מזה) ב־8 „גדודים" (3—2 לכל אחת מהשכבות הצעירות) והיא התייצבה כאחד מארגוני הנוער המרכזיים במדינה כולה. עיקר גידולה של ה„הסתדרות" החל מ־1932 כאשר נרכש מועדון נרחב בשתי קומות של בנין בית חרושת לשעבר והושג מספיק מקום לקלוט את הנהירה המתמדת. ב„חודש ההסתדרות" של 1936 ערך הסניף תערוכה ארצישראלית שמשכה קהל רב במשך שבועיים; בערבים נערכו הרצאות ומופעים אמנותיים. יוצאי לודז מלאו תפקיד נכבד בארגוני ההכשרה ועליה והמשיכו לספק חלק ניכר מפעילי התנועה המרכזיים (מנחם בונה־בנצקובסקי; הניה גולדברג־רם).

בנוסף על שתי הערים הגדולות היו בפולין (ולהוציא את שתי הגליציות) 9 קהילות עם ישוב יהודי שבין 20 ל־50 אלף;[105] בשש מהן התקיימו סניפים גדולים (רובנה, ווילנה, צ'נסטוכוב, בנדין, סוסנוביץ, בריסק ואילו בשלוש האחרות (לובלין, רדום, ביאליסטוק) היו גרעינים שגדלו או הצטמקו חליפות, אך לא מלאו תפקיד חשוב למרות נסיונות חוזרים להחיותם; רק על סף מלחמת העולם השניה התבסס הסניף בלובלין והיה למרכז הראוי לסניפים שמסביבו שהיו בעלי חיוניות נדירה. עיקר כוחה במנין ובבנין של „גורדוניה" היה טמון בעיירה (או: בעיר הקטנה) עם אוכלוסיה יהודית שבין אלפיים לחמשת אלפים; היו בפולין כ־160 קהילות מסוג זה ובלמעלה ממחציתן התקיימו הסתדרויות „גורדוניה". בהן היא הגיע להישגים שלא נראו הרבה בעיני בני זמנם אך הם מפתיעים במבט ביקורתי לאחור.

ספורי הסניפים השונים חסרים סממנים דרמתיים אך מעידים על

פעילות רצופה. ב מ י ז ו ץ הוקמה אחת ההסתדרויות הראשונות במדינה. העיירה הוהלינית הקטנה התגאתה כי „היא אחת העיירות הבודדות בפולין — אם לא היחידה — שלא ידעה מחסור ועוני על סף פרוץ המלחמה". בבית ספר היחיד — העממי בשפת המדינה — למדו ילדים יהודיים אך כולם השלימו השכלתם היהודית בעזרת מורים פרטיים; בתנועה השתמשו בעברית, קראו ספרים ועתונים והתנהלה פעולה תרבותית ערה. הבוגרים יצאו להכשרה ועלו ובמקומם באו מדריכים צעירים.

„ההוצאות מומנו מעבודה עצמית בזמן החופשי מלימודים, בחטיבת עצים, חפירת בורות וכל מיני עבודות... השתדלנו להוציא את החברים לפעולות שדה ויער ולקרב אותם לטבע. בקיץ היינו בכל שבת יוצאים במאורגן ליער הסמוך השכם בבקר לתרגילי צופיות, ובזמן ההפסקות מקיימים שיחות עיוניות".

„באותו זמן עברנו למועדון גדול במרכז העיירה. הסניף הלך וגדל ומספר חבריו הגיע ל־130... קשר הדוק היה לנו עם פלוגת ההכשרה של התנועה שהוקמה במיזוץ'... הפלוגה מנתה 30 חברים שעבדו במנסרה, בבית חרושת לסוכר ובתחנת הרכבת בהעמסת קרונות עם תפוחי עץ ותבואה ליצוא. חברי הפלוגה תרמו הרבה להרמת קרנו של הסניף המקומי בעיני הציבור".[106])

במרחק מאות קילומטרים ממיזוץ, בדרומו של פלך לובלין, שכנה ק ר ש נ י ק; חמשת אלפים יהודיה — שליש מתושבי העיירה בכלל — חיו בדוחק רב. שלטון הדת היה מוחלט; הרבנים ואנשי „אגודת ישראל" קבעו את אורחות החיים; החינוך בגיל הרך היה מסור בידי „מלמדים" מהטיפוס הישן; לא הצליחו ביותר הנסיונות להקים בי"ס מודרני, להוציא „יבנה", בי"ס קטן בעל גוון דתי־לאומי; המסגרת יחידה לרכישת דעת נשארה ה„פאוושעכנא" — בי"ס עממי ממשלתי, שבו למדו ילדים יהודים (בעיקר בנות) עם פולנים. עברית לא ידעו בעיירה ואף לימוד תנ"ך לא היה מקובל. לאחר סיום לימודיהם היסודיים פנו הנערים לעזור בעסקי מסחר זעיר של הוריהם והנערות הלכו בטל. בשנות העשרים המאוחרות החלה ההתארגנות הציונית אך לא הצליחה לשנות את אורח החיים המסורתי.

„הנוער היהודי שלנו הסתובב בסימטאות הצרות ללא אפשרות להוציא את מרצו והעזתו... ביום קיץ אחד של 1927 התאספו כמה עשרות נערים, בני 17—16. היו לבושים קפוטות שחורות וחבושים כובעים „יהודיים"... הם שמעו על חלוצים בא"י והלבבות נמלאו שמחה ותקוה".

בהדרכת חבר, בוגר יותר, החליטו לייסד „גורדוניה".

„בערבים היינו נפגשים במקומות שונים; לפעמים גם בבית המדרש, והיו מגרשים אותנו: „החוצה פרחחים!" רצינו לשכור מועדון לעצמנו אך מאין ניקח כסף ומי יסכים להשכיר לנו דירה? פקפקנו בהמשך קיומנו. למרות זאת עלה בידינו להשיג חדר קטן..."

„החברים הראשונים היו בני ה„בעלי־בתים". בתמימותם האמינו כי יסתדרו בלי נערות. אבל מצב זה לא נמשך זמן רב והצטרפו בנות שהוסיפו הרבה לפעילות התרבותית הענפה".

„את ריקוד ה„הורה" למדונו מרדכי המפל מהמרכז בעת ביקורו הראשון אצלנו. מאז והלאה המשכנו לרקוד כל ערב בהתלהבות גדולה עד כלות הנפש... הפרענו את מנוחת הלילה של השכנים וכך נאלצנו לעזוב את פינתנו החמה ולחפש מקום חדש — עד שגורשנו גם משם... למרות כוחות ההדרכה הדלים התאמצנו להעלות את רמתם הפוליטית והחברתית של חברינו. לימים הגענו למאתיים חברים בגילים 20—12... הורינו לא הביטו בעין יפה על פעולתנו, במיוחד ראשי הקהל. הם ראו בנו כנופית בריונים ופוחזות השרים ורוקדים יחד — ולא פעם גרמו לנו צרות אצל הרשות... בערב קיץ אחד פרץ למועדון שלנו הרבי מביסקיביץ עם חבורה של חסידיו. כאשר שאלתי למטרת ביקורם ענו לי כי באו ללמוד פרק משניות ולהחזירנו למוטב. הם ישבו לשולחן, התבוננו מסביב וחסיד אחד פנה לרבי בהצביעו על התמונות שעל הקיר: „יביט נא כבודו, איזה אנשי־להכעיס הם אלה: ליהודי הזקן (הורה על זו של א.ד. גורדון) יש זקן, אך הוא הצטלם בגילוי ראש, ואילו האברך (טרומפלדור) פניו מגולחות אך הוא חובש כובע".

„התנועה הכניסה מהפכה במושגים של נוער העיירה. לעגנו לכל המנהגים אשר התקבלו אצל מיטב הנוער כסימני תרבות והתקדמות. בגדים מודרניים, חליפות יקרות — הופכות את האדם לבובה; לעניבה קראנו „דג מלוח"; ריקודים סלוניים ונשפים — אסור להזכיר. הכנסנו פשטות בלבוש, בנוהגים וביחסי אדם".[107])

במרחק מאה ק"מ מזרחית מוורשה שכנה ז׳ ל י כ ו ב, עיירה טפוסית עם אוכלוסיה יהודית של 5.000 נפש. למרות קרבתה לבירה היתה מובדלת מהחוץ, ולו רק בגלל העובדה כי לתחנת הרכבת הקרובה נאלצו לנסוע למעלה מעשרים קילומטר בדרכי עפר משובשות. יותר מזאת; הבדילות התבטאה בשילוב לא הרמוני של שני מרכזי כוח: שלטונה המדביר של הדת והאופי הפרולטרי המובהק של עיסוקי תושביה. יותר מאשר בשאר הישובים במרכז המדינה שלטו כאן דיני שולחן ערוך והטביעו חותם של אדיקות וסגירות בפני רוחות חדשות; נסיונות להקים ב"ס „תרבות" הושמו לאל באמצעות לחץ כבד על הורי ילדים. עוד בשנות השלושים

נאלצו נערות להסוות בכל מיני אמתלאות את נסיעותיהן לכנוסי התנועה וקרה לא פעם כי הוריה של מדריכה צעירה סגרו בפניה את ביתה לאחר שחזרה ממושבת מנהלים. בבית הספר העממי הממלכתי למדו בעיקר הבנות כי ההורים לא הסכימו להפקיר את בניהם למושב של גלוי ראש. החינוך הפורמלי הצטמצם איפוא ל„חדרים" מהטיפוס הישן ולב"ס משלים דתי לנערות (בנות יעקב) ורק נערים מעטים נשלחו ל„ישיבות" בוורשה או בעיירות המחוז.

פרנסתם של התושבים היתה על מוצרי עור למיניהם ובוגרים וילדים עבדו בסנדלרות, בורסקאות, פרוונות, תפרות, כובענות וחייטות. הפועלים, בעלי המלאכה והקומיסיונרים (מתווכים שהדריכו את הקניינים שבאו מן

קבוצת מתעוררות בז'ליכוב

החוץ לקנות את הסחורה המוגמרת) עמלו קשה וראו רק שכר מועט בעמלם. בתנאים אלה תסס מרי סוציאלי שהזין את הקומוניזם (שפעל בכסוי של אגודות מקצועיות) ואת הבונד והנוער שלו „צוקונפט". אלה ואלה עמדו במאבק מתמיד נגד שומרי הדת ויצרו שתי רשויות קוטביות עם קווי אופי דומים: קנאות, יד חזקה ומלחמת חרמה נגד כל סטייה מהקנון. במרחב הצר שבין שני הכוחות הטוטליטרים פרצה „גורדוניה": כמה נערים שלמדו בישיבה בוורשה נתפסו שם לרעיונות א. ד. גורדון ובחזרם לעיירה מיד לאחר מאורעות תרפ"ט (סוף 1929) הקימו בה „הסתדרות" כדת וכדין, שהתייחדה מהר אף בנופה העממי של התנועה הפולנית. קודם לכול — רובם המוחלט של החברים, כולל חלק „הצופים", עבד, ועבד

קשה; באופן פרדוקסלי הבטיח הדבר שתי תוצאות: הנערים העניים הפרישו חלק משכרם ובסיסה הכלכלי של ה„הסתדרות" היה איתן ומועדונה מרווח ומסודר למעלה מהמקובל בשאר המקומות; שנית — המועדון (לאקאל; דברו כאן רק יידיש) היה מלא בכל הערבים כי הנערים והנערות נמלטו אליו לאחר קשיי יומם ואפרירות בתי הוריהם. הנערות המעיטו לצאת החוצה יחד עם הבנים אך בתוך המועדון דאגו לאווירה ביתית, נקיון ותחושת קירבה. כמעט עד פרוץ המלחמה שמרו הנערים על לבוש מסורתי ורק בבואם למועדון ענדו עניבות צופיות בצבעי השכבות שלהם. המבקרים מהחוץ התרשמו מריקודי ה„הורה" (הוירה בהגוי המקומי) כאשר שולי הקפוטות (געהאקטע קאפאטעס) והעניבות התנועתיות התעופפו לפי הקצב הסוער.

עם הופעת התנועה נחתה עליה חמת זעמם של שני הכוחות הקיצוניים ולא הרפתה ממנה עד הסוף המר של כולם. התנפלויות על מדריכים, הלשנה להורים על ביקור ילדיהם ב„הסתדרות", התנכלות רצופה לפלוגת ההכשרה שהוקמה, רכילות עויינת על הנעשה במועדון — שמשו רקע למעשים חמורים יותר. ואם הקנאים לדת איימו בעונשי שמיים והסתפקו בלחץ ובמכות יבשות הרי הקומוניסטים הוציאו פסקי דין ברוח מוסקבאית וניסו להוציאם לפועל. אחד המדריכים, פסח וודובסקי (מימון), נער עובד שחלק את שכרו בין משפחתו העניה ו„גורדוניה", נדקר ב־11 פגיעות סכין וניצל ממות רק לאחר טיפול ממושך בבית חולים; מדריך אחר ברח להכשרה מאימת יחידת עונשין קומוניסטית.

למרות ההתנכלויות התקדמה ה„הסתדרות" וברחבי התנועה התפשטה אהדה לסניף ממרה זה. למושבות לא הרבו הז'ליכובאים לצאת אך בכנוסים, ובעיקר בהכשרה, התבלטו במסירותם, חריצותם וצמאונם ללמוד. בסניף היו אומרים: „צא להכשרה ותתפתח" ואכן העיסוק באידיאולוגיה ואף דבור מהוסס בעברית השתרש כמו בסניפים „חזקים" — על כל פנים מתוך רצינות עודפת. למרות מיעוט הזמן הפנוי נתפסו החברים לקריאת ספרים, ביידיש כמובן. ההסתדרות רכשה ספרים „טובים" והם נעו בין הנערים, נקראו בעניין ושמשו ציר לשיחות בין איש לרעהו. הספריה הצבורית ע"ש פרץ שמשה כמקום יחידי שבו נפגשו החברים עם מתנגדיהם בלי גידופים ומהלומות וה„אדומים" היו מודים בשעה של חסד כי הגורדוניסטן הם אמנם ריאקציונרים ומלחכי פנכא של הקפיטל הבינלאומי אך ספרים הם קוראים „זייער א סך" (הרבה מאד).

ברובנה — עיר פלך (וויוודסטוו), הגדולה והתוססת בקהילות ווהלין — החזיקו בדעה כי בעירם הוקמה ה„אגודה" הראשונה בזמן העליה השלישית בשם „הדור הצעיר". העיר שמשה אז תחנת מעבר ומנוחה לפליטים מבריה"מ והצטיינה בערות צבורית ותרבותית. על כל פנים

ניתן להוכיח כי במלאות שנה למותו של אהרון דוד גורדון ערכה „גורדוניה", יחד עם „התאחדות", ערב זכרון רב משתתפים והוחלט בו „לחזק את עבודת האגודה". בימי המשבר שלאחר העליה הרביעית נשארה „הסתדרות" קטנה המורכבת מנערים עובדים; התגבשה בה חבורת נערים ונערות עקשנים ועצמאים עד כדי התבדלות, שהתפרצה לעשות דברים הרבה ומהר. תכונות אלה הכבידו על קשריהם עם הוועד המרכזי שהוקם בלודז אך הוכיחו עצמן בהרפתקה שהחלו בה — הקדמת היציאה של גורדונאים להגשמה. הדקו קשרים עם עיירות ווהלין, לכדו מסביבם את המתפרצים להכשרה, החלו תרים בעצמם אחרי „נקודה" (ז.א. מקום להכשרה) וכך הגיעו לקלוסובה. ע"י עזיבת קלוסובה במאורגן והקמת „הנקודה" במניביץ הכריעו סופית בגורל ההכשרה העצמאית ובכוח רצונם ממשו את הזכות לאוטונומיה ב„החלוץ".

בצד עיסוק זה שהיה מרכזי לגבם ידעו למצוא דרך לנוער לומד והרכב ה„הסתדרות" התגוון. עם צאת רובם להכשרה, וחלקם לעליה עם הגרעינים הראשונים, עוד הספיקו לראות את גידולה של „ההסתדרות" ואת העבודה החינוכית והתרבותית שנעשתה ע"י מדריכים צעירים. עם ביקוריהם היסודיים של דוד אופיר (ב־1930) ושל נחום קלרמן שנה לאחר מכן, הושלמה האינטגרציה של רובנה בתנועה, והם — וכן שאר בני ווהלין — החלו להשתתף בכנוסים, מושבות ושאר מפעלים ארציים.

ה„הסתדרות" בווילנה נוסדה מאוחר אך כבשה לה מיד הערכה הודות לתכונות סגוליות שבהן התייחדו מיסדיה; בהתארגנותה התחברו כמה גורמים במשולב. בתרפ"ט (29־1928) התלכדה ע"י ההסתדרות הציונית המקומית קבוצת נוער לומד „קדימה" שחפשה דרכה העצמאית במיזוג ציונות עם סוציאליזם בהדגשה יהודית מיוחדת. באותו זמן הגיע לסמינר העברי למורים (מיסודה של „תרבות") חבר „גורדוניה" מלודז מנחם גולדברג, בעל תרבות עברית וכללית נרחבת, אישיות מקורית ודינמית, והוא מצא שפה משותפת עם נערי „קדימה"; לבסוף — השפיעו מורים, חברים ל„התאחדות". הווילנאים היו מונים את יסודה של ה„הסתדרות" מפגישה של „קדימה" עם דוד שמטרלינג מדגניה א' (הוא הגיע לביקור אצל אחיו שהורה וניהל את סמינר למורים בווילנה והיה אח"כ למלווה נאמן של „גורדוניה") שספר על דגניה וגורדון ועל הארץ המשתחררת מהמשבר. בסופה של אותה אסיפה הציע מנחם גולדברג להצטרף ל„גורדוניה" ורעיון זה התקבל בהסכמה כללית. החלו ארבע שנים של פעילות ענפה שמעטות כמוה בהיסטוריה הגורדונאית מבחינת התנופה הרעיונית ושלמות הכוונות.

בקן (הווילנאים העדיפו מושג זה על פני „הסתדרות" או „סניף" משום שהוא תאם יותר את הכוונות שהם קשרו בביתם התנועתי ובחברותא

שבקשו לגבש) נפגשו תלמידים מבתי ספר עבריים ויידישאים וגם מגימנסיות פולניות; עצם הגידול המספרי והאיכותי לא השביע את רצונם של מנחם ושל מדריכים צעירים אשר גמרו אומר לממש את האופי העממי ע"י רכישת נוער עובד; החלו בבתי ספר מקצועיים, ובעיקר בטכניקום היידישאי, ואח"כ הטילו על צוותים קטנים לגייס פועלים צעירים ושוליות מלאכה. בבירורים אינטנסיביים שנערכו בלהט מוסרי ובבחינה חושפנית של רעיונות התגבש קוו אנטיאינטלקטואלי; הנלהבים שבין הנערים והנערות הבינו את הזיקה לגורדון ולקבוצה כפשוטה והגיעו למסקנה אישית: "לזרוק את ספרי הלימוד וללמוד מהחיים". חלק מתלמידי הכיתה האחרונה (השמינית של גימנסיה) הפסיקו את לימודיהם ופנו ללמוד מלאכות שתשרתנה את צרכי קבוצתם לעתיד. מרץ רב וזמן הוקדשו לגבוש חברתי, לפעילות תרבותית ואמנותית ולמתן צורה נאה להתכנסויות ולמועדון. בגלל שימת דגש על אורחות חיים ועל אווירה לא ניתנה הדעת על התרחבות בגליל, אלא שבאותו זמן נקשרו יחסים הדוקים עם נישוויז', שגם בה החלה פעילות מסועפת ויומרנית. נוצר שיתוף פורה, וביזמתו של מנחם נערכו נסויים (סמינרי חורף, מושבת עבודה טיולים ממושכים וכד') שהקנו יוקרה ל"רוח ווילנה" בכל רחבי התנועה. החל בהקמת ארגון עליה ג' ועד פרוץ המלחמה — קרוב לעשר שנים — שמש תא הכנה של ווילנה למרכיב חשוב (ולפעמים אף מרכזי) של רוב קבוצות העליה.

★ ★ ★

בעית הלגליזציה (הרשיון הממשלתי לפעולה) הטרידה את הסניפים בשנים 36-1932; הפסקת הקשרים עם ה"התאחדות" הותירה אותם בלי בסיס ליגלי ופעילותם נעשתה תלויה בשרירות השלטונות המקומיים ובמידת התמיכה מצד הצבוריות היהודית המאורגנת. מבחינת מעמדה החוקי היתה "גורדוניה" מופלית לרעה ביחס לבני סוגה שנהנו מרשיון עצמי (שנרכש בשנים טובות יותר מבחינת יחס השלטונות) או היו תלויים בישות ציבורית מוכרת. בכדי למנוע סגירת המועדונים נעשו מאמצים נואשים להשיג רשיון עצמי אך ההשתדלויות השיגו רק הצלחה חלקית בגלל הקוו האנטישמי הרשמי. אנשי בריסק ניצלו קשרים במקום והשיגו רשיון לעצמם ולכל שטח הפלך (הוויוודסטבו); ברוב חלקי המדינה היו נאלצים להשתמש בשלמונים ובכל מיני הרשאות חסד.

בבדידותה הציבורית היתה "גורדוניה" פגיעה לאלימות שפשתה גם ברחוב היהודי. את התפשטותה ניתן להסביר במועקה שהשתררה כתוצאה של לחץ פוליטי וכלכלי. שני נושאיה העיקריים מוקמו בקטבים ההפוכים של ההוויה היהודית, אך התוקפנות נבעה מהשקפת עולמם: הקומוניסטים והרוויזיוניסטים. באותן השנים הורעו היחסים בין שני הארגונים האלה לבין רובה של הציבוריות היהודית המאורגנת. האלה, הסכין והאגרופן

הוכנסו לזירה כארגומנטים במהומה הפוליטית. דפי ההסטוריה התנועתית מלאים דיווחים על מעשי תוקפנות חוזרים מבלי שניתן למצוא הסבר כלשהו לארועים. השגרה היתה אחידה; התפרצות לילה למועדון, שהסתיימה בהרס מוחלט („פוגרום" בלשון הדיווחים); המעשה המרכזי התבטא בקריעת תמונת גורדון לגזרים (במקרה הרוויזיוניסטי) ושל הרצל וגורדון כאשר המתפרצים באו מהמחנה האדום („רויטע" — אדומים — היה כינויים השגור של הקומוניסטים היהודים). בשני המקרים היתה נפרצת „הקופסה הכחולה" שבמרכז „פינות הקק"ל" והפרוטות, שהילדים היו תוחבים לקופסה לאחר מפקד השבת, היו מוחרמות לטובת המהפכה העולמית או למען קרן הברזל לצבא היהודי החדש. את ההתנכלויות במועדון שלהם נשאו הילדים בהשלמה כמין גזירת טבע והיו נרתמים מיד לנקוי החדרים (לכלוכם בצואה היה מרכיב חשוב במאבק הפוליטי בעיירה) ולחידוש ה„קישוט". רק דבר אחד הדאיב את הלב עוד לזמן רב: קריעת הספרים; שיקום הספריה היה יקר, ובדרך כלל היא לא חזרה יותר למעמדה הקודם.

מאמץ אלים, מיוחד בעקשנותו, כוון כלפי חדירת פלוגות ההכשרה לעיירות, בתואנה של מלחמה במפירי שביתה ומורידי שכר. כאן התרחבה הקשת העוינת והצטרף אליה גם ה„בונד" שהיה בעל כוח והשפעה גדולים. אלא שבמאבק על זכות ההכשרה גילתה התנועה (וכל שאר חלקי „החלוץ") עקשנות נזעמת שנשאבה ממקורות השראה ארצישראליים. פלוגת ההכשרה בקלושין (ע"י וורשה) נעשתה למטרה להתנכלות פיסית מתמדת במשך חדשים ארוכים של 1935; הגורדונאים לא נכנעו אף כי תנאי העבודה לא הצדיקו היצמדות עיקשת למקום. ההתנגשויות נמשכו בהרבה מקומות (להוציא את אזורי הספר, שם גדול היה כוחה של הציונות המאורגנת) עד שההכשרה עברה לערים הגדולות והמאבק לבש צורה פחות אלימה.

באווירה זו טושטש לפעמים ההבדל בין אלימות לשמה לבין זו שבאה לשם שמים. בסוף 1943 הזדעזעה התנועה להרצחו של חבר שעמד לפני יציאה להכשרה.[108] בגורמי הרצח התערבבו יצרי אלימות גסה עם הסתה פוליטית נגד הציונות. את ענין ההתנגדות לאלימות סיבכה — מבחינת הנוער החלוצי — הרתיעה מהיזקקות לעזרת המשטרה הפולנית והחשש מפני הצורך להעיד בערכאות ולהאשים את התוקפים בקומוניזם; גם לשם הגנה נמנעו נערים יהודים „להלשין" על מתקיפיהם בפני הגוי הצורר.

זו היתה הוויה של מתחים מתמידים; במבט לאחור היא נראית „מעניינת" אך לבני התקופה, הנוגעים בדבר, היא רחשה אימים ובישרה רעות. הנערים ניסו להשכיח את הדאגה בעיסוק תנועתי. המועדון — izba — רחש חיים בכל ימי השבוע והיה אי של נעורים ותקווה. עם

עבור השנים למדו הגורדונאים לקיים פעילות רצופה אף בתנאים מגבילים של מיעוט מדריכים ומשברים ארגוניים; השתלבו יותר ויותר בעבודה הציונית הכללית ולקחו חלק במפעלים המיוחדים שהוכרזו בתכיפות בשמות משתנים. ומעל לכול — הקשיבו לקולה של ההנה"ר ונתנו יד יותר ויותר ל„אקציות" (מפעלים) התנועתיות.

רק נדם שאונה של „שנת היובל" וכבר הגיע „יובל דגניה" (כ"ה שנים לקיום הקבוצה הראשונה). מוורשה הגיעה חוברת מיוחדת לציון המאורע; בסניפים נערכו „שיחות" ובירורים בשאלות הקבוצה והוכרז מפעל כספי להרשמת דגניה בספר הזהב של הקק"ל. ילדים צרפו פרוטה לפרוטה מתוך הזדהות עמוקה. דגניה לא היתה רק סמל אלא גם בית לכל הגורדונאים; היא קיבלה מילואים מגליציה ונעשתה עוד יותר קרובה ויקרה. ספרו של יוסף ברץ שיצא לאור בהוצאת הקק"ל „לעם", תורגם לפולנית והיה לספר הקריא ביותר. בצמידות זמן הגיע לפולין ספר השירים הראשון של לוי בן אמיתי מדגניה ב'. שם האסופה „השבלים פנימה" הפך להיות אחד הביטויים השגורים בתנועה כי הוא ביטא — לדעת רבים — את מהותה החינוכית ואת מפעלה הקבוצתי. שירי לוי בן אמיתי נקראו ודוקלמו, מקור ותרגום, והושרו בשעות חסד שקטות — וקשרו ילדים בפולין עם הקבוצה שעל חופי הכנרת.

בשנה שלאחר זאת (1936) הוכרז „יום בית גורדון" שפתח מפעל הסברתי וכספי לעזרת בית הטבע שהוקם בדגניה א'. שני השמות: גורדון ודגניה היו זהים בתודעת הנערים. העיסוק בבית גורדון אשר בדגניה עוד העמיק את הקשר והרחיב את הדעת.

להבדיל מהזדמנויות של יובלות ומאורעות מעודדים, באה הידיעה על מגיפת טיפוס בחולדה ועל מותם של ארבעה חברים, וביניהם נערה מלודז, חברת קבוצת במעלה; ההזדהות עם המפעל הקבוצתי התגלתה בכל עומקה. הוכרז אבל חולדה (11 יולי 1935) ובמושבות הקיץ הרבות הורכנו כל הדגלים. בסניפים נערכו מפקדי אבל ואלפי ילדים הקשיבו לסיפורי סבל והקרבה; לתוך דפי הספר „יזכור" (על ראשוני השומרים) נכנסו הפעם אנשים מיכרים והמחישו את האגדות על גבורה חלוצית. במשך שש שנות עליה גורדונאית קרו מקרי מוות אך אבל חולדה היה להלם מרוכז שהביא את תודעת המוות בפני הילדים והסביר להם את הסמיכות בינה לבין הכרעתם התנועתית — לא רק כנוסחה ספרותית אלא כממשות שיש לדעת אותה ולחיות איתה. „אבל חולדה" שימש כבלם הלם לבשורות שהחלו להגיע לפולין כעבור חודשים מעטים. באפריל 1936 פרצו בארץ מאורעות הדמים ונמשכו שלוש שנים בהפסקות קצרות. בראשונה הורגשה מבוכה (מדוע?) ופחד (מה יהיה?); השנים השקטות בא"י, להבדיל מהנעשה באירופה, הרדימו את הערות; רשימות הנופלים והידיעות על

שדות בוערים בעמק זעזעו את בטחון הנערים בפולין שסמכו מאד על חבריהם הבוגרים שעלו לפניהם. אך לא עבר הרבה זמן והחלו פועלים מנגנוני העקשנות ה„פולנית". בתנועה החלוצית כולה עברה הקריאה „עלה נעלה!". הוכח כי לא הלכה לשוא ההשקעה החינוכית וההסברתית של השנים האחרונות; היא התאגרפה להחלטה נחושה. נערי פולין אלה, נלחצים מבית וחרדים לצפוי להם, החלו להערך לתפקיד השעה — להגן ולבנות, כקורקטיב לסיסמה של ימי מרגוע: לבנות ולהגן.

המפעלים וההתרחשויות הנ"ל זכו לתהודה גדולה והיתה להם השפעה חיובית על התלכדות התנועה. במקביל הוקל קצת הלחץ החיצוני: אוחד המחנה ההתאחדותי מסביב לתנועה וצלחה ההתגוננות נגד התנכלויות הרוב ב„החלוץ" הפולני. עם התקדרות האופקים בעולם ובא"י נשלם תהליך ההתבססות הפנימית של „גורדוניה" והיא עמדה ערוכה לעשייה גדולה. ברוח זו התכנסו החברים לוועידה הארצית השלישית.

★ ★ ★

הקואופרטיב

עוד בשלבים מוקדמים נולד הרעיון של מוסד הספקה מרכזי שבו יוכלו החברים וה„הסתדרויות" לרכוש במחיר נמוך חפצים שישמשו את העבודה התנועתית. היזמה באה מצד הסניף בבנדין שהצטיין תמיד בנטיה לארגון ולסדר. ב־1929 הוקם בבנדין „בעדנו" על יסוד קואופרטיבי; ה„הסתדרויות" נתבעו לרכוש מניות לשם ריכוז הון יסוד. הקואופרטיב הציע למכירה תלבושת תנועתית ואביזריה, ציוד צופי, ספרים ועתונות מא"י. בהנהלת „בעדנו" פעלו חברים מוכשרים אך גם הם

מגשימים בסוסנוביץ

לא זכו לעורר את התנועה. המרכז, שפרסם חוזרים מזרזים וממליצים, שכן בלודז; על אף המחירים הנוחים לא רבו הקונים והיוזמים האשימו בכך את הזיקה החלשה לתנועה ואת... המרכז. כעבור שנתיים הועבר הקואופרטיב ללודז ואח"כ נדד לוורשה יחד עם ההנה"ר. גם בגלגולו החדש לא שפר חלקו יותר, להוציא תקופות קצרות. אמנם התפשטה בתנועה ההכרה בתועלת של הקניה המרוכזת; המחירים בוורשה היו נוחים עד כדי הנחה של 30 אחוז; גם המשמעת שהתקבלה כנורמה מחייבת הגדילה את ההזמנות. אלא שהחובות לקואופרטיב תפחו ונאכל כל ההון החוזר. ועל הכול —לא נשמרה ההחלטה החגיגית להפריד את קופת הקואופרטיב מקופת ההנה"ר. הצרכים השוטפים סחפו את הבסיס הכלכלי של מוסד ההספקה. למרות צרות אלה הוא המשיך להתקיים והתרכז בשיווק ספרים בעברית ובשפת המדינה. חשיבותו הוכחה ביזמות שגילה — יחד עם מחלקת החינוך שהופעלה באותו זמן — להחדיר ספרים שהתנועה היתה מעוניינת כי יגיעו להמוני החברים.

מאמצי איחוד

עולי „גורדוניה" הראשונים הגיעו לא"י בחודשים האחרונים של 1929 והספיקו להשתתף בוועידת היסוד של מפלגת פועלי א"י ובוועידה האחרונה של „הפועל הצעיר" שהתנכסה יומיים לפני כן. היתה זו הופעתם הציבורית הראשונה ודברם — פנחס לוביאניקר — ניסח דבריו בצורה בהירה ונמרצת כדרכו:

„אנו נכנסים למפלגה המאוחדת מתוך לויאליות ליסודות המוסכמים, אבל יחד עם זה נרצה גם לשמור על הערכים האידיאולוגיים של „הפועל הצעיר" ועל החיאת התפיסה התרבותית־מוסרית של החיים הציבוריים... אני מבין שלא אחד מאיתנו פה ישאל אותי שאלה פשוטה ותמימה: מנין לך הבטחון שמקורות אלה באמת יתגשמו על ידי תנועה, שהיא תהיה באמת הולמת במלואה את התפקידים והאחריות הנובעים ממקורות אלה?

יש לי רק תשובה אחת: אמנם תנועת „גורדוניה" נמצאת כיום בנעלי ילד, אבל נעלים אלה הם של ילד ענק".[109])

בוועידה האחרונה של „הפועל הצעיר", שבה נשמעו דברים בוטחים אלה, התקבלה „גורדוניה" באהדה המהולה בשמינית של חששות שמא היא באה להקשות על האיחוד; ההסתמכות המתמדת על רעיונות הפועל הצעיר, ובעיקר הדגשת הנאמנות לתורת גורדון, הניחה יסוד לחשש שמא הגיעה קבוצה קנאית המבקשת לקיים את פירוד העבר; בזכרון הקולקטיבי שימש גורדון כסמל של גישה בלתי מתפשרת ושל התנגדות לאיחוד שיש בו משום טשטוש הייחוד, והרי באותם נימוקים ממש השתמשו חברים במפלגה אשר לא השלימו עם ביטול „הפועל הצעיר" כמפלגה עצמאית. אבל עד מהרה למדו הכול כי „גורדוניה" התכוונה בתום לב להצטרף למפא"י משום שהיא ראתה באיחוד מנוף למעשים גדולים. עוד לפני קום האיחוד ולפני שראשון חבריה דרך בארץ העריכה הוועידה הארצית השניה בפולין „את איחוד „הפועל הצעיר" ו„אחדות העבודה" כצורך השעה והכרח ההתפתחות המשותפת".[110]) בהמשך החלטות הוועידה נאמר כי מצע האיחוד ישמש כמסגרת כללית המבטאה את המשותף שבין שתי המפלגות וכי במפלגה תפגשנה תפיסות שונות במאמץ להשפיע ולגבש רעיונות ודרכי פעולה חדשים. אין אפשרות לחזות מראש את תוצאות

הגיבוש אלא רק להשתתף בו בכדי להטות את הקו בכיוון הנראה כנכון מבחינה עיונית וכרצוי מנקודת הצרכים של בנין הארץ.

החלטות אלה, וכן הגישה אשר הזינה אותן, העידו על חושים ציבוריים בריאים של התנועה הצעירה שלא נסחפה לפירוש מרחיב של עצמאותה, וכן על תבונתם של ראשיה אשר העריכו נכונה את המציאות הציונית והסיקו ממנה לקחים מתאימים. המשבר שלאחר העליה הרביעית הבליט את חולשת הכוחות המנהיגים את ההסתדרות הציונית העולמית. התקדרות האופקים הפוליטיים באירופה, האנטישמיות המתגברת, התגבשות הלאומיות הערבית והמשבר העולמי אילצו את התנועה הציונית לעבור למעשי בנין והצלה דחופים ולא נראה היה כי קיים כוח מבצע אחר מאשר תנועת הפועלים הארצישראלית ובנות בריתה בתפוצות.

לעומת עמדה חיובית זו רבתה התהייה בגולה בתוך המפלגות הארציות הקשורות בשתי מפלגות הפועלים שהתאחדו בא"י: הן התיחסו בחיוב להקמת מפא"י והכריזו על זיקתן אליה אך התפלגו ביחסן למשמעות עניין זה לגבי עצמן; היו כאלה, בעיקר בין הארגונים הקטנים, אשר קיבלו בהבנה את קריאת ועידת היסוד של מפא"י כי תוך שנה יתקיים האיחוד גם בגולה בין המפלגות המשתייכות לשתי הבריתות העולמיות, זו של ה"התאחדות" וזו של פועלי ציון-צ"ס; ואילו הרוב חש כי משהו חייב להתרחש אצלן אך לא היתה מחוורת להן מהות המעשה הנדרש. היו אלה מפלגות יהודיות טיפוסיות, הנתונות להשפעה חזקה של גורמים אידיאולוגיים, נאמנויות מסורתיות ושיקולים טקטיים חשדניים. הזיקה למלה הכתובה והמוכרזת — לפרוגרמה — היתה דבר טבעי; הבדלי עמדות בשאלות מעשיות הזינו שוני סמנטי ופסיכולוגי שנראה כבלתי ניתן לגישור. בהתיחסותן לבעית האיחוד חסרה להן הסתמכות על המציאות המקרבת רחוקים והמחלישה את תוקפן של נוסחאות; המציאות הארצישראלית היתה זרה להן והן לא יכלו להשפיע על עיצובה; לכן ראוה כנשוא של התיחסות, ואת עצמן — כמפרשים ומעריכים בלבד; עמדת משקיפים איפשרה להן להעריכה באופן שונה, בהתאם לדעות קדומות המעוגנות בתפיסות עולם שונות.

להבנת השוני בין שתי הבריתות יש להתחיל מעצם הגדרתן את עצמן. פוע"צ-צ"ס קראה לעצמה ברית פועלים ונמנתה על האסכולה המרכסיסטית בפירושה הבורוכוביסטי. ה"התאחדות" לעומת זאת כינתה עצמה מפלגת עבודה, שללה את המרכסיזם ותקיפותו בחיים היהודיים וראתה בא.ד. גורדון את מורה דרכה. להבדלים העיוניים ניתנו בטויים טקטיים שונים ומנוגדים בכל המישורים של הפעילות:

במישור החיים היהודיים חייבה ה"התאחדות" ברית סולידרית עם כוחות מתקדמים, וציוניים בעיקר, לשם יצירת חזית אחת

להגנה על האינטרסים המשותפים של ההמונים היהודיים; ואילו פוע"צ-צ"ס דגלה בעצמאות מעמדית של הפעילויות ושללה שיתוף עם מפלגות יהודיות אזרחיות. היא שאפה לבוא בברית המפלגות הסוציאליסטיות; מאמץ זה, נעדר הצלחה בדרך כלל, היה מכוון גם כלפי ארגונים יהודיים אנטי-ציוניים, כגון ה"בונד" וגם לגבי המפלגה הסוציאליסטית הפולנית.

במישור הציוני תמכה ה"התאחדות" בקואליציה רחבה ככל האפשר (להוציא את הרוויזיוניסטים) גם כעקרון הנובע מתפיסתה העממית וגם כאמצעי, מתוך הערכת המציאות היהודית והודייה בחולשתה של התנועה הלאומית. פוע"צ-צ"ס היו נרתעים מהתחייבות יתר לשיתוף ציוני, הדגישו את המפריד ביניהם לבין שאר חלקי התנועה וראו בהסתדרות הציונית את אחת הזירות למאבק המעמדי. חלקים בברית העולמית, כגון סניפה בגליציה המזרחית, אף לא השתתפו בקונגרסים הציוניים והיה להם יחס מסוייג לקרן היסוד. הסניף הארצישראלי — אחדות העבודה לפני הקמת מפא"י, איזן את התמונה בכיוון אקטיביזם ציוני, אך חלקים בתנועה העולמית הסתייגו מהקוו «ממעמד לעם" שהחל להסתמן בשנות השלושים והתקבל על המפלגה המאוחדת בא"י.

במישור התרבותי היתה ה"התאחדות" מפלגה עברית, דגלה בהשלטת השפה בגולה ובחינוך בשפה זו; לא התנגדה ליידיש אך חייבה העבראיזציה של החיים היהודיים בכל מקומות מושבם. לעומת זאת היתה פוע"צ-צ"ס יידישיסטית, חייבה מתן זכויות ליידיש בא"י, ועל הכול — ראתה ביידיש את שפת ההמונים ולשון התרבות והחינוך; העברית חייבת להילמד בבתי ספר בגולה אך אלה צריכים לפתח תרבות יידיש. ושוב: «אחדות העבודה" היתה עברית וכן קבוצות בברית העולמית שלה, אך חלקים חשובים וקולניים והמפלגה בפולין בכלל זה, הטביעו גוון יידישאי בפרקטיקה המפלגתית. הגיעו הדברים עד כדי כך שהברית העולמית של פוע"צ-צ"ס התנגדה בקונגרס הציוני להתניית הזכות לקבל רשיון עליה בידיעת השפה העברית.

סמלים שונים וזיקות ארגוניות העמיקו את המפריד, ובתנאי הגולה אף הפכו לעיקר בוויכוח. הברית העולמית של פוע"צ-צ"ס והשתייכה לאינטרנציונל הסוציאליסטי (המכונה: השני) בזכות מפא"י (וקודם: אחדות העבודה), מפלגת האחות הטריטוריאלית. ה"התאחדות" שללה זיקה זו וראתה בה התנכרות לאופי השותפות הציונית שהיא העיקר. והוא הדין ביחס לדגלים: «התאחדות" הניפה רק דגל אחד, תכלת-לבן שסימל את אופיה כמפלגת עובדים ציונית-סוציאליסטית; שללה את הצנעתו של הדגל הציוני ואת בלעדיותו של הדגל האדום שהיה מקובל על פוע"צ-צ"ס כדגל יחיד של ארגונם, הבא לסמל את הציונות הסוציאליסטית בפירושה הבורוכוביסטי.

בכל השאלות האלה היתה „גורדוניה" תמימת דעים עם ה„התאחדות" וקיוותה כי יחד יצליחו להטות את המפלגות המאוחדות בתפוצות בכיוון התפיסה העממית. תנועת הנוער נתנה, מראשית התארגנותה, דגשים מיוחדים לבעיות שונות בהתאם לסולם חשיבויות שנבע מאופיה כתנועה מגשימה; היא היתה חייבת לבחון את סיסמאותיה בקנה מידה ריאלי משום שחבריה אימצו לא כאימרות שפר אלא כסימנים לדרך שבחרו בה ללכת. הרצון ל ח י ו ת בהתאם לתורה שחרר תהליך של בחינת ערכים חושפנית ונטייה שלא לקדש כל עמדה והערכה שהתקבלו אי פעם. הזיקה לגורדון לא חייבה אוטומטית להזדהות עם כל סברה שהוא השמיע ועם כל עמדה שנקט לשעתה. תרומתה החשובה של „גורדוניה" למחשבה הציונית של תקופתה היתה בדחיית הדוגמה ובאימוץ גורדון כתפיסת עולם וכתווי לדרך חיים. הציטוטים לא נהפכו לפרוגרמה, כמנהג התקופה שהיתה אמונה על מורי דרך שהתקבלו כאורים ותומים להוביל נאמניהם, מבלי שנתלוותה לכך בדיקת השנויים שחלו מאז נוסחו הרעיונות במציאות שונה לגמרי.

תכונה זו של פיתוח הערכים הרעיוניים ובחינתם המתמדת לא היתה נחלתה של ה„התאחדות"; זו היתה תכונה זרה לגמרי למפלגה יהודית מצוייה. המושג „בחינת דרכים ושותפות מעשה" שהיה מאבני היסוד להקמת מפא"י שימש כנקודת מוצא גם ל„גורדוניה" כבר בראשית התארגנותה אף כי מייסדיה עוד ישבו בעיירות גליציה ופולין. תפיסה זו היתה ורחוקה מהשגתן של המפלגות למרות ששתיהן מיקמו עצמן בכנות במחנה א"י העובדת והיו נאמנות לו לפי דרכן. הן השתייכו לשני מעגלים שונים: ה„התאחדות" כל-כולה בהסתדרות הציונית ואילו פוע"צ-צ"ס בסוציאליזם היהודי עם חלום טרגי להספח למחנה הסוציאליסטי הכללי בארץ גלותה. בפולין היה השוני ביניהן מודגש יותר מאשר בכל מקום אחר בגלל גורמים שבהתפתחותן; שררה ביניהן זרות עד כדי איבה. המעיטו לשתף פעולה ובמסגרות שבהן היו נאלצות להיפגש לבדן הגיעו להתנגשויות שעוד הרחיבו את הריחוק. בכינוסים של „הליגה למען א"י העובדת" לא הצליחו להתגבר על יצרי נצחנות. בשנה שקדמה לאיחוד בא"י הלכו בנפרד לבחירות לקונגרס הציוני הט"ז; על סף שנות השלושים ציינה דינמיקה שונה את שתי המפלגות. בשנות השלושים עלה כוחה של פוע"צ-צ"ס; המסע של מפא"י ותנועת א"י העובדת לכיבוש ההגמוניה בציונות נוצל בפולין להגדלת השפעתה של מפלגה זו אף כי פוע"צ-צ"ס לא היו בין הנלהבים לכיוון שאליו פנתה מפא"י בזירה היהודית והציונית.

לעומת זאת ה„התאחדות" סבלה מחולשה ארגונית. מנהיגותה, המורכבת ברובה מאנשים בעלי תרבות ואופקים, פנתה לעיסוקים שונים, בעיקר לעסקנות תרבותית וציונית כללית ולא התמסרה לעבודה המפלגתית האפורה, להוציא מתן הרצאות נדירות; מנו בה את חסרונותיה

הסטריאוטיפים של האינטליגנציה, דהיינו: העדר כושר ארגון וסדר וכן נטייה לאימפרוביזציה ולגלי העוררות החולפים מהרה. בשורה השניה, לאחר ראשי המפלגה, בלטו בה מורי גימנסיות לסוגיהן; קבוצה זו היתה רבת משקל במפלגה, הרבה מעל למקובל במפלגות אחרות; היא הוסיפה יוקרה, הטביעה חותם של שאר רוח, אך במישור המעשי לא הביאה הרבה, להוציא את העבודה התרבותית במקום, כגון אוניברסיטאות עממיות, קורסים וכד'. יריביה שרצו לזלזל בה היו מכנים אותה „מפלגת מלמדים", בהטעמה מלרעית. האדם היחידי שגילה כושר מנהיגות וניסה להשליט סדר באימפרוביזציה, הוא יוסף לוי, היה איש עקרונות נוקשים ונעדרו אצלו נכונות לפשרה ואורך רוח שבלעדיהם לא ניתן לנהל מפלגה דמוקרטית.

בעת הקמת מפא"י עוד נמשך תהליך ההתפוררות במפלגה הפולנית; לא היה לה מנגנון מרכזי שישמור על רצף פעולות ותגובות; סניפיה לא בוקרו אלא לעיתים רחוקות ועתונה — „פאלק און לאנד" (העם והארץ) הופיע שלא בסדירות; והעיקר — הקופה היתה ריקה. את האשם במצב הירוד יש לחפש בגורמים שמעבר לחולשת ההנהגה ומחדלים ארגוניים. עמדנו כבר על כך כי „התאחדות" ראתה את עצמה רק כמפלגה בדרך, כעין ארגון חלוצים פוליטי. בין שני קטביה: „רוח פרג" שעוררה לעליה לבין „רוח ברלין" (על שם מקום הוועידה העולמית השלישית, אשר קבעה את תכנית פעולת הווה הגלותית שלה) היתה עדיפות לחלום החלוצי. אך עם העליה הרביעית התנפצה התקווה המשיחית; החברים בגרו ואף הזדקנו בגולה והחלה להחלש האמונה בצידוק קיומה של המפלגה כפי שהיא דימתה את עצמה. נוצרה מעין ריקנות שבאכזבה; בעל פה ובכתב חזרו על ה„אמיתויות", אלא שהן חדלו להיות בלתי אמצעיות וכנות מבחינת הדבקים בהן.[111])

מפא"י התרה לאיחוד שתי הבריתות למפלגה עולמית אחת בכדי לעשותה מכשיר מסייע בתהליך כיבוש וביסוס ההגמוניה הפועלית בציונות. מסע האיחוד הוכתר בהצלחה בכמה ארצות שבהן שתי מפלגות זעירות קיוו ליהפך ביחד לכוח רציני יותר. בנוסף על א"י הוקמו בשנים 32-1930 מפלגות מאוחדות בארה"ב, לטביה ואוסטריה וכן התקדם המו"מ לאיחוד בצרפת, בלגיה, גרמניה וגליציה. לעומת זאת התמידו בהתנגדותן שתי המפלגות בפולין, כל אחת מנימוקים שלה; הצד השווה שבשתיהן — גישה דוגמטית שהעמיקה את ההבדלים לכדי תהום שאינה ניתנת לגישור. המהלך הראשון במסע ההתנגדות לא התבטא בדחייה בכול־מכול אלא בהתבצרות מאחרי תנאים פרוגרמטיים שהיו העתק התכנית העצמית ולא התקבלו כלל על הצד השני.

השוני בהתייחסות למשמעות האיחוד בגולה נשמע כבר בנוסחאות

הערכה על הקמת מפא"י, שהיו כולן חיוביות. ה"התאחדות" בפולין התכנסה לוועידתה הארצית הרביעית בראש השנה האזרחית 1930, ימים ספורים לפני וועידת האיחוד בתל־אביב, והכריעה ברוב גדול בעד המשך הקיום העצמי. בראש המחייבים (לא את האיחוד המידי אלא את פתיחת המו"מ עם פוע"צ־צ"ס) עמד אריה טרטקובר ששימש כבא כוחה של פולין במזכירות הברית העולמית של ה"התאחדות". בהנהלת ה"ברית" שלטו המחייבים; המתנגדים והמהססים היוו בה מיעוט. לעומת זאת במפלגה הפולנית לא התגבשה קבוצה מוגדרת של מחייבים אבל טרטקובר צפה כי כוחם ייגבר עם הכניסה למו"מ; הוא קיווה גם לסיוע מצד "גורדוניה" וללחץ של מפא"י. נראה היה כי הנצחון המוחלט של השוללים אינו אלא מערכת פתיחה במסע שיסתיים סו"ס באיחוד. בשלב זה לא חרגה ההתנגדות מתחומיה ה"טבעיים", ז.א. החברים לא ראו סיבה לוותר על הקיום העצמי ויחד עם זאת הכול הודו בצורך של ליכוד הכוחות ובחיוב מפא"י.

"אמת הוא כי יש ללכד את כוחות העבודה. אבל אין זה צריך לבוא על סמך פשרה וחיסול. לשם כך (הליכוד) הרי נוצרה הליגה למען א"י העובדת" — י. לוי.

"אנו מכירים באיחוד בא"י, נתכוון לפי מפא"י וחברינו העולים לא"י יצטרפו אליה — אולם כאן בגולה המצב הוא אחר... אין להתאחד על פי פקודה" — מ. טצה.

"קודם כל יש לחזק את המפלגה ורק בכוח מוגבר לגשת למו"מ. במצב של עכשיו כרוך האיחוד בפשרות שאין לעשותם מבלי להתנקש בשליחות שהמפלגה נטלה על עצמה" (א. ברסקי — השליח מא"י).[112]

ההחלטות נוסחו בזהירות אך משמעותן היתה ברורה. נשלחה ברכה למפא"י ונקבע כי מצע האיחוד בא"י יכול היה לשמש כמצע לאיחוד בגולה. אבל "בקחת בחשבון את מצב המפלגות וכו' וכו' אין עוד אפשרות אוביקטיבית לאיחוד בגולה. אך אין זה מונע... תכנית עבודה משותפת וכו'".

ארבע החלטות מפורטות נסובו על הערכת "גורדוניה", עצמאותה, תפקידיה והישגיה ונוסחו ברוח אוהדת. הרצאתו של זאב גולדברג על התנועה נשמעה בהקשבה וזכתה להערכה; בדיון על מצב המפלגה נשמעו הטענות הרגילות על מיעוט העזרה שהנוער מוכן להגיש, אך היתה הכרה כללית כי תקופת הנסיון הקרובה, החייבת להביא לחיזוקה של המפלגה, תלויה במידה רבה בהשגת שיתופה של "גורדוניה" שכבר הוכיחה חיות וכוח; בעיקר הרשימה העליה הגורדונאית והקמת הקבוצה הראשונה; "גורדוניה" השיגה במשך 3—2 שנות קיומה את מה שנבצר מ"התאחדות" וששימש צידוק לקיומה ודבקותה בעצמאות. להבהרת התמונה יש להוסיף כי פוע"צ־צ"ס דחו החלטית את ההצעה על הרחבת שיתוף הפעולה בין

המפלגות ועמדו בתוקף רב ובתבונה טקטית מרחיקה ראות על מו"מ מידי בדבר איחוד המפלגות בפולין ועל קבלת הפירוש שלהם ל"מצע דנציג" — הוא הסכם האיחוד שהוכן באותה עת — כיסוד למצע המשותף.

וועידת "התאחדות" זו חלה בשעה ש"גורדוניה" בפולין החלה להתאים עצמה למציאותה החדשה לאחר עלות פנחס לוביאניקר, עוזר אובז'נסקי וחבריהם ובעוד מנגנונה הבלתי מנוסה פיתח פעילות זהירה. היא לא מילאה תפקיד חשוב בוועידה ולא מנעה את ראשית ההתפתחות שאת מחירה אמורה היתה לשלם יחד עם המפלגה. גם התנועה סברה כי לא בשלו עדיין התנאים לאיחוד בפולין וכי יש להתקדם לקראתו באופן מודרג וסבלני. אבל נראה לה כי ה"התאחדות" שגתה כאשר שללה החלטית את המהלכים המודרכים מא"י; על ידי זה חיזקה את פוע"צ-צ"ס, שאף הם התנגדו לאיחוד, אך השאירו את כל יזמת המיאון ל"התאחדות". בעיני הקבוצה הקטנה, המנהיגה את "גורדוניה" בפולין — דברה העיקרי בעניין זה היה זאב גולדברג — דמתה השלילה הכוללנית כבלתי מתאחה עם התכונה הפועל-הצעירית לבחינה אמיתית של המציאות ולראיית הדברים מעבר לחזותם החיצונית. בהנמקתה של המפלגה נשמעו צלילים שהנוער הבחין בהם סימני התאבנות רעיונית.

לכדי התנגשות לא הגיעו בכל שנת 1930. נתמזלה "גורדוניה" ובין ראשי "התאחדות" נמצאה הבנה לייחודה. אברהם לוינסון, הזכור לטוב כמורה דרך, משורר, מסאי ודמות מוסרית, הסביר לחבריו בעת ריתחתם כי לנוער יש לתת "עצמאות ארגונית ואוטונומיה חינוכית" ויש לצפות בתמורה ל"נאמנות אידיאית" ולא לתבוע יותר. ליחסים ההדדיים לא היה ביטוי פורמלי מדוייק וההבנה התבססה על הסכמה ליעוד היסטורי משותף כאשר המפלגה והתנועה פועלים בשטחים שונים מתוך הידברות. היה מוסכם כי כאשר יחפפו שטחי הפעולה אהדדי, כמו במקרה של מערכה חיצונית (כגון בחירות), תיעשה המלאכה במשותף בהדרכתה של המפלגה.

מתוך הסכמה נקבעו בין השותפים יחסי כוחות ואחריות גמישיב כאשר הנוער השאיר למפלגה את עמדות הייצוג הפוליטי ואילו בארגונים של א"י העובדת הובטח משקלה של "גורדוניה" מכוח עדיפותה המספרית והחלוצית.

בקיץ 1930 איכסנה ברלין שני כנוסים, גדולים מבחינת ההיקף וההד הצבורי. בוועידה העולמית הרביעית של "החלוץ" השתתפו 3 חברים (הנציגות נקבעה לפי אלף חברים לציר, והשלישי שביניהם נבחר בזכות חלוצי המפלגה). שתי תנועות הנוער האוטונומיסטיות הוו רוב בוועידה לעומת הסיעה הסוציאליסטית (ז.א. הגוש הכללי הקשור לקבוץ המאוחד) ולכן אישרה הוועידה את הענקת האוטונומיה ל"גורדוניה" וכן בטלה את זכויות היתר של "החלוץ הצעיר" והעדפתו על פני ארגוני נוער אחרים.

5 חברים (ועוד 6 מ„התאחדות") נבחרו לקונגרס עולמי למען א"י עובדת שהביא לאכסניה אחת ידידים מראשי הסוציאליזם האירופי, נכבדים יהודים בלתי מזוהים פוליטית וכן סופרים ואמנים יחד עם נצגי מפלגות ונוער — לשם תמיכה במאבקה של תנועת העבודה הארצישראלית בהגבלות שממשלת הלייבור הבריטי הטילה על הבנייה הציונית. הבחירות לקונגרס זה (קונגרס העבודה, להבדיל מקונגרס סתם, שהוא של ההסתדרות הציונית העולמית) נערכו לפי כרטיסי בוחר שהופצו במיוחד. ההתגייסות הנאה של הנערים להפצת הכרטיסים ולקראת בחירת הנציגים העידה על רצון להשתתף במאבק הציוני בעת שחבריהם הבוגרים הקימו את הקבוצה הראשונה ברחובות.

לפרק זה ראוי לשייך את מסע ההסברה לקראת מפקד האוכלוסין שנערך בדצמבר 1931 בכל שטח המדינה. הממשלה לא הכלילה בו שאלה על השתייכות לאומית ולכן התרכזה התעמולה על זיהוי לשון אם. יחד עם ה„התאחדות" ושאר השותפים ל„תרבות" נוהלה הסברת שכנוע מבית לבית למען רישום העברית כשפת אם של הנפקדים. התוצאה (243 אלף שהם כ־8 אחוז של הנפקדים היהודיים) הוערכה כהישג נכבד, ולו רק בגלל העובדה כי יהודי פולין אכן נולדו וגדלו והזקינו ביידיש; נדרשה הכרה מיוחדת והזדהות גבוהה בכדי להצהיר על שפת אם „אידיאולוגית".[113]

לעומת הבנה במישור ההנהגה הארצית ובכמה מהסניפים הגדולים, שררה תרעומת על הנוער בשורה השניה של הפעילים המקומיים על שאינו נושא מספיק בפעולות המפלגה; את התרעומת הזין חוסר הסימטריה במעמד; ה„גורדוניה" התבססה בפולין ובא"י ואילו שיתוקה של המפלגה לא נפסק. היא היתה למפלגה ציונית יחידה במדינה שלא עלתה עם הגאות החדשה שהחלה להסתמן אחרי מאורעות תרפ"ט (1929). אפילו אוהדיה הסלחניים ביותר התקשו להסביר את האפטיה שאחזה בה; הטענות נגד הנוער „שלה" שאינו נחלץ לעזרה, באו לכסות על מיעוט מעשיה. והנה הופיעו על פני השטח הבדלי הערכות לגבי האיחוד בגולה והתרחב המצע לטענות. חברי המפלגה החלו חושדים ב„גורדוניה" כי היא מפקירה את הורתה בהשפעת חבריה בא"י. לפי סברה זו היו מגשימי התנועה בקבוצות חשופים לאווירת זניחה מואצת של מורשת הפועל הצעיר, והם העבירוה לתנועה בפולין בכדי להרחיקה מ„התאחדות".

מעבר לטענות כלפי „גורדוניה", שנעגנו בדברים שנאמרו ובמעשים שנעשו (או לא נעשו כהלכה), ניתן היה להבחין בפחד בפני תהליך של הקצנה שאחז במפלגה הפולנית. מתוך חולשת דעת נראה ל„התאחדות" כי נגזר על כל מחייבי האיחוד בגולה להיתפס לזניחת ערכים מודרגת, בבחינת: כל המזדהה כסוציאליסט ואינו דוחה את המרכסיזם — סופו שתמעט ציוניותו. פעלה כאן ההשפעה הסוגסטיבית של הסימפטיה לסוציאליזם

שנתנה סימניה בכל הציבוריות המתקדמת באירופה, ובין היהודים בפרט. אורחות מחשבה, הסמלים, קשר בין לאום למעמד, הפוליטיקה היום-יומית וכד' התנהלו לפי מירשם מרכסיסטי הגמוני. ה"התאחדות" הפולנית ראתה עצמה כמצודה אחרונה של ציונות נאמנה במחנה א"י העובדת מול סחף ליקבידציה אנטי-לאומית. לפני עיניה עמדה הדוגמה של צ"ס, שותפתה משכבר הימים ב"צעירי ציון", אשר התאחדה לפני שנים מספר עם פוע"צ (ימין), מועטת חברם ודלת מעשים, ונבלעה בתוכה ללא הכר כמעט.

עתה, ב-32-1931, חזר הדבר בכמה ארצות שהקדימו איחודן עם המפלגה השניה לפני שהבריתות העולמיות הגיעו לכלל הידברות. אף בארצות שם ה"התאחדות" (או בשמה האחר: "צעירי ציון") היתה חזקה יותר, היא הניחה נשקה הרעיוני וסמליה בחפזון שהרגיז את נאמני הקוו במפלגה הפולנית. התבוללות זו בשפת המושגים המעמדיים, ההתקשרויות לאינטרנציונל הסוציאליסטי, היבדלות מפוליטיקה סולידריסטית עם מפלגות ציוניות אזרחיות וכד' קיבלו משמעות שלילית בעיני מתנגדי האיחוד בפולין ו"פאלק און לאנד" היה מלעיג על הביטויים של התבוללות זו. כך למשל קראה המפלגה המאוחדת באוסטריה לרשימתה בבחירות לקהילת וינה בשם "רשימה סוציאליסטית". השבועון שביקר את השמטת הכינוי "ציונית" משם הרשימה מנה בין מועמדיה 10 סוחרים, 6 תגרנים, 3 בעלי תעשיה, 3 מתווכים, 5 פקידים, 3 רופאים, 2 צומנים, עורך דין אחד, השאר — הולכי-בטל ואף לא פועל אחד לקשט את הרשימה הסוציאליסטית.

חברי "גורדוניה" היו מודעים לבעית ההתבוללות הרעיונית אך היו משוחררים מפחד זה לגבי תנועתם. הליכוד הגובר במסגרתם, הזכות לקבוע לעצמם את דרכם, הצבת הרעיון בראש סולם המניעים לפעולה הרבה לפני הטקטיקה והתועלת — ביצרו מרחב בטחון שהרשה להתקשר עם ציבורים רחבים ורבי גוונים ללא חשש להטמע בתוכם. נהפוך הוא: "גורדוניה" ראתה אתגר לעצמה להצטרף לזרם הגדול במטרה להשפיע על כיוונו ולעצב מציאות רעיונית ופוליטית חדשה. גם בפולניה, שם עברו עליה משברי גידול, לא חששה "גורדוניה" מהעימות הרעיוני במסגרת איחוד המפלגות; אך את צעדיה המעשיים היא חישבה בשיקול זהיר ולא התחייבה ביחס לצורת התקשרותה.

על רקע השוני קרו ההתנגשויות הראשונות, לע"ע רק בעל פה. היחסים בין המרכזים הורעו בעקבות המועצה השלישית בוורשה (אוקטובר 1930) שבה השמיע פנחס לוביאניקר בקורת חריפה נגד ראשי המפלגה בפולין על שהם דבקים במושגים שהתיישנו ואינם מבחינים בתמורות הגדולות המחייבות ליכוד הכוחות. הם נפגעו מהחידושים הרעיוניים שפ.ל. הביא לאחרי שנת נסיון בא"י, ובעיקר מהפקפוקים בציונות הרצליאנית שבה היו דבקים ביותר. אנשי המפלגה העריכו דעות אלה, שבחלקן אף

לא התקבלו ב„גורדוניה", כסטיה מהקוו הנטוי וכסימן כי גם „גורדוניה" נדבקה במחלת הקצנה והיא מתקרבת ל„ליקבידציה" של ערכי „הפועל הצעיר".

פנחס לוביאניקר נרתע מהרחבת הסכסוך וניסה לצמצמו למשמעותו המעשית כבקורת נגד הטקטיקה של המפלגה הפולנית, שתימרנה את עצמה לעמדה נחותה כמתנגדת ראשית ל„איחוד" וזיכתה את פוע"צ־צ"ס מכל אשמה לדחיתו. נסיון הפיוס התבטא בהחלטות של המועצה הבינארצית של פולין וגליציה שהתכנסה בלבוב בנובמבר 1930. ה„התאחדות" בגליציה הסכימה להתחיל במו"מ על איחוד ובזאת בודדה את המפלגה הפולנית משאר חברותיה לברית העולמית. במצב זה היה ל„גורדוניה" ענין חיוני במניעת התפרקותה של המפלגה גם על ידי יתר התחייבות לעזור לה בהשתקמותה. פרק מיוחד בהחלטות המועצה הבינארצית נקרא: יחסנו ל„התאחדות" ובו 5 סעיפים. לאחר הערכת עזרת המפלגה להקמת התנועה הודגשה אחריותה לעצמה וחיוב ההופעה העצמית ב„החלוץ" וב„ליגה למען א"י העובדת" ונקבע —

„כי גם להבא קשורה תנועתנו בגולה ביותר למפלגת ההתאחדות ומחייבת את חברינו בפעולת ההווה ובשטח הפעולה הציונית הכללית לפעול יד ביד עם מפלגת ה„התאחדות" בהתאם להוראות התנועה".

„ישנה אפשרות אוביקטיבית לארגון נוער על יד ה„התאחדות" בתור הסתדרות נוער מפלגתית החל מ־17 שנה. „גורדוניה" מצהירה על נכונותה לעזור למפלגת ה„התאחדות" בפעולת חינוך בתוך ארגוני נוער אלה".[114])

חברי ההנה"ר בלודז ניסו למנוע הרעת יחסים; שני המשרדים וכן הקומונה — חדרי המגורים של הפעילים המגוייסים — היו משותפים. אך מעצמה התגלגלה תאוצה שהעלתה נקודות חיכוך חדשות. עוד לא הצליחו מאמציו של יוסף לוי לעצור בעד התפרקות המפלגה ובמקומות היו אנשי המפלגה ו„גורדוניה" מאשימים זה את זה בכשלונות. נוצר מצב פרדוקסלי: „גורדוניה" שלא הכריזה על התבדלות פוליטית אלא נתלתה במפלגה קיימת, דווקא היא נשארה לבד בהרבה מערכות פוליטיות והיתה חייבת להגיש סיוע למפלגה שלה שכשלה בכמה מבחנים ציבוריים. בקיץ 1931 נערכו הבחירות לקונגרס הציוני הי"ז בסימן ההסתערות הראשונה של המפלגה הרוויזיוניסטית, שהקדישה תשומת לב רבה לבניית ארגוניה השונים בפולין מתוך הערכה נכונה של חשיבות הישוב הזה. בתגובה הושקע מאמץ רב בהקמת „בלוק של א"י העובדת" לאחר שלקראת הקונגרסים הקודמים הלכו שתי המפלגות בנפרד; דווקא עתה, עם העמקת היריבות, היה הכרח להקים שותפות — והמו"מ על הליכה משותפת היה מייגע והתמשך כמעט עד לרגע האחרון. לזכותה של „גורדוניה"

יירשם כי היה לה חלק מכריע בהטיית הקוו ב„התאחדות" ל„בלוק" ולקבלת הדין כשותף זוטר. ה„בלוק" השיג תוצאה נאה, הצליח לעצור את המתקפה הרוויזיוניסטית (כל רשימה קיבלה 10 מנדטים, אלא שהישג הרוויזיוניסטי המרשים בא הודות העלמות סיעה ציונית ימנית שתומכיה עברו למחנה התוקפני יותר), אך הגביר את רתיעת ה„התאחדות" מהליכה משותפת עם פוע"צ-צ"ס.[115])

מעט אחרי הקונגרס התכנסה וועידת „תרבות" הרביעית. „לגורדוניה" היה ענין להוסיף על כוח ה„התאחדות" שבנתה והנהיגה את רשת בי"ס העבריים; התנועה היתה שלמה ביותר עם רעיונות „תרבות" על העבראיזציה של הגולה ותיכננה לבנות, יחד עם המפלגה, חוט שדרה ציבורי איתן ל„תרבות", אלא שהתוצאות היו מאכזבות ולא צלח הנסיון להניע המונים להזדהות עם התנועה העברית. רק 18 הסתדרויות (כחמישית של הסניפים) לקחו חלק בבחירות ו-26 חברים נבחרו (מבין 300 הצירים); אף השתתפותם בוועידה לא היתה ניכרת.

גם ההשתתפות בוועידת „מכבי" (מאי 1931) הנחילה אכזבה. התברר כי אין בכוחה של ההנה"ר להניע את החברים במקומות למערכה ציבורית, גם כאשר הכול הסכימו לחשיבותה לאינטרסים וליוקרתה של התנועה. ואילו ה„התאחדות" שמשה כמשענת דלה ולא היה בכוחה להבטיח עורף ציבורי לנוער שלה.

סניפי המפלגה יכלו להגיש רק עזרה כספית מוגבלת לפעולות המשותפות. במקביל להחרפת היחסים במישור המקומי הלך ונשלם תהליך ההפרדות הפיסית. במפקד התנועה בראשית 1932 התברר כי ל-80 אחוז של ה„הסתדרויות" יש מועדונים נפרדים (ולודז בכללם) ואילו בשאר ה-20 אחוז מתחלקים חצי-חצי בתשלום שכר הדירה או שהמפלגה סמוכה על שולחן „גורדוניה". היתה זו הוכחה חותכת למצב שנוצר.

בינתיים התקדם המו"מ על מצע האיחוד שניסה לפשר בין שתי העמדות והכיל את עיקרי האמונה של שתי הבריתות. רק בלחצה הכבד ובתיווכה של מפא"י שלמה המלאכה, שתי הבריתות כינסו את וועידותיהן העולמיות ולאחר אישור המצע התאספו יחד (דנציג, אוגוסט 1932) לוועידה שבה הוקם איחוד ברית הפועלים היהודית הסוציאליסטית העולמית פועלי ציון (מאוחדת עם ברית צ.ס.) ומפלגת העבודה הציונית העולמית „התאחדות" („איחוד" או „האיחוד העולמי" — לשם קיצור) על יסוד מצע הנשען על שני יסודות: ציונות אקטיבית וסוציאליזם בינלאומי;[161] מטרותיו: ביטול המשטר הרכושני והקמת חברת עובדים חופשית וכן הקמת חברת עובדים סוציאליסטית בא"י. ה„איחוד" הגדיר את עצמו כחלק של ההסתדרות הציונית וכן של האינטרנציונל הסוציאליסטי. למצע נוספו החלטות בענייני נוער ובהן נקבעה הבדלה בין ארגון

נוער של האיחוד במספר יחיד, המקבל את המצע ואת מרות האיחוד, לבין הסתדרויות נוער המכריזות על קירבתן לאיחוד („כגון גורדוניה", החלוץ הצעיר, השה"צ-נצ"ח) שרק תזכינה לתמיכה.

ה„התאחדות" הפולנית לא השתתפה בוועידת היסוד של ה„איחוד" בדנציג; ואילו „גורדוניה" קיבלה את המצע מתוך בקורת לגבי כמה מסעיפיו אך השלימה אתו כמסגרת לתקופה הראשונה עד שתגובש תורת המפלגה המאוחדת ביתר תואם עם המציאות היהודית והציונית. לא היתה נראית לה ההבדלה בין נוער מפלגתי ונוער קשור לאיחוד והשוני במידת התמיכה המשתמע מכך, אך העריכה כי בתנאים הנתונים נוצר בסיס לקיום קשרים בינה לבין האיחוד העולמי; היחסים בארצות ייקבעו ע"י מעמדה של „גורדוניה" ויחסי הכוחות במסגרת המאוחדת. משתי הבחינות האלה הופיעה פולין כנקודת תורפה. הנסיונות האחרונים להניע את ה„התאחדות" משלילה מוחלטת של האיחוד בגולה, שנעשו ע"י ישעיהו שפירא ועוזר אובז'נסקי בסוף הקיץ 1932, לא הצליחו ו„גורדוניה" הועמדה בפני עובדה קימת.

היחס החיובי להקמת חוגי נוער ע"י המפלגה לא השתנה גם בעת הרעת היחסים והתנועה העריכה נכונה כי עניין זה הפך לסמל של התחדשות המפלגה. ניתן לו ביטוי במאמרו של חבר מזכירות ההנה"ר חיים גולדפריד בשם: הסוף לוויכוח!

„התארגנותם של חוגי נוער חייבת לעבור לשטח המעשים ויש להפסיק את הוויכוח בין הרצון להקים תנועת ילדים המתחרה עם גורדוניה לבין הדעה כי יש לגייס את החוגים מנוער בגיל בשל יותר, החל מ־17.

...גורדוניה היא תנועת הגשמה ולא מפלגה צעירה. האם הייתם מעדיפים כי בוגרי „גורדוניה" יישארו בגולה וימלאו את שורות ה„התאחדות" או שיעלו לא"י כחלוצים ופועלים?... אך ברור לנו כי כל מפלגה תידון לניוון ארגוני באם לא תבטיח את המשכה, וזאת יש לעשות.

האם יש תחרות בין תנועת נוער ונוער מפלגתי? לגמרי לא! גורדוניה חייבת להיכון לעזור לארגון נוער מפלגתי! זה תפקידה וגם חובתה."[117])

אך כל זה לא הועיל. היחסים התדרדרו לקראת התנגשות חזיתית. העילה היתה: הבחירות לקונגרס הי"ח. הרוויזיוניסטים שהתחזקו מאד בקונגרס הקודם התכוונו הפעם לכבוש את ההסתדרות הציונית; תנועת העבודה החלה להתכונן בעוד מועד ולגייס את כוחותיה למערכה הצפויה. הסיכויים נראו שווים כי גם המחנה הציוני־סוציאליסטי התגבר בפולין, וסימנו המובהק היה הגידול המרשים של הסתדרות „החלוץ". לפולין

עמדה להגיע משלחת מפא"י וצפוי היה לחץ כבד על כל חלקי המחנה להתלכד ב„בלוק של א"י העובדת". לא היה כל ספק ביחס לנכונותה של „גורדוניה" ללכת יחד, כשם שנעשה הדבר לפני שנתיים. גם מועצת ה„התאחדות", שהתכנסה בכדי לדון בנושא זה, החליטה להצטרף ל„בלוק" אך הגדירה זאת כמהלך טקטי לקראת הבחירות בלבד. „התאחדות" התכוונה לשמור על זכותה להופיע אחרי הבחירות כגורם עצמאי בעת הרכבת מוסדות ציוניים (ובעיקר של „המשרד הא"י" ששלט על חלוקת רשיונות העליה), שהוקמו לפי תוצאות הבחירות לקונגרס. לעומת זאת דרשו פוע"צ-צ"ס כי הבלוק יהיה ריבון יחיד על כל המנדטים שייבחרו ברשימתו ובזאת התכוונו גם הם לקבוע את הרכב המוסדות הציוניים; יחד עם „החלוץ" יהוו רוב מכריע בין נבחרי הבלוק ויוכלו לבלום את הופעתה העצמית של ה„התאחדות" בזירה הציבורית בפולין ועל ידי כך להביא לחיסולה המהיר.

מצב זה העמיד את „גורדוניה" במצב מביך; סבך נוסף נוצר בעקבות איחוד המפלגות בשתי הגליציות. במערב ובמזרח התארגנו קבוצות של שוללי האיחוד ותבעו מקום ברשימות הבלוק בגליציה; המפלגה המאוחדת בגליציה, שבוגרי „גורדוניה" נימנו עמה, לא רצתה בהכללת הקבוצות שהתפלגו ממנה. לחיפוש מוצא מהמבוך הוקדשו מכתבים רבים שעברו הלוך וחזור מוורשה להנהלת „איגוד גורדוניה" ברחובות. הערכה מציאותית של יחסי הכוחות ביהדות פולין חייבה הליכה משותפת לבחירות; אחדות ציונית-סוציאליסטית נעגנה בתפיסת עולמה של „גורדוניה". אך מצד שני נלקחה בחשבון השותפות הרעיונית הבסיסית עם ה„התאחדות"; לא היה רצון, ולא עניין, לפגוע במפלגה אשר נלחמה על זכות קיומה. הבקורת על המהלכים הנלוזים של ה„התאחדות" בעניין האיחוד בגולה לא יכלה לשמש צידוק להצטרפות ליריבתה; היה ברור כי נעשה נסיון לחסל את ה„התאחדות" שנעזר בנוקשותה; זו רק מערכה אחת בשרשרת המאמצים לעקור את הזרם העממי בציונות הסוציאליסטית. לזאת לא יכלה „גורדוניה" לתת את ידה; הרי במקביל היא עצמה סבלה מחוד מחץ זה בשטח „החלוץ" והוערך כי תהיה זו רק שטות — וגם עוולה — להצטרף למחסלי ה„התאחדות".

עם התקרב מועד הבחירות ניטשה מערכת הסברה כבדה. הרבה שיקולים שנעשו קודם, קיבלו משמעות אחרת לאחר שהוברר כי קונגרס זה יקבע את עתידה של הציונות בצורה שלא היתה מאז קונגרס אוגנדה. מא"י הגיע דוד בן גוריון והוא נכנס לשלבים האחרונים של המו"מ עם ה„התאחדות":

„יש למתוח קוו על כל העבר עד לאחר הבחירות ולהחליט על

מלחמה משותפת, כי לא רק תנועתנו, אלא הציונות כולה בסכנה. יש רק שני דברים: או יחד, או זה נגד זה...

„אני רואה לחובתי לפנות למפלגה בארץ שתדרוש מכם להפסיק את הפילוג; אחרת תוכרח המפלגה לנתק את כל הקשרים אתכם... הן אנו הולכים יחד עם השה"צ, המהווה, אפילו בארץ, מפלגה מתנגדת ולוחמת בנו, ואין זה מפריע ללכת אתם יחד בשטח התנועה הציונית.

אמרתי לו (ליוסף לוי): ברגע הכי קשה לתנועה הציונית ולתנועתנו אתה נותן לנו מכה נוראה: הפילוג שאתה מסדר — בכוונה טובה — הוא חטא כבד נגד תנועתנו".[118])

חברי „גורדוניה" בארץ היו מודעים לדילמה של התנועה הפולנית אך לא הסכימו לאלטרנטיבה — הצטרפות לבלוק בלי „התאחדות" או רשימה נפרדת עם ה„התאחדות" — והציעו אפשרות שלישית: רשימה עצמאית של „גורדוניה" במקרה שייכשל המו"מ על הכללת ה„התאחדות" בבלוק. הנהלת „איגוד גורדוניה" ברחובות להנה"ר בוורשה:

„אנחנו לא יכולים ללכת עם פוע"צ והשה"צ נגד „התאחדות". יהיה בזה טעם פגום של בגידה בחלש. אסור לעשות זאת גם מתוך האינטרסים של התנועה. „התאחדות" תתחיל אז, ובצדק, במלחמת קודש נגדנו (ואילו) פוע"צ אף פעם לא התיחסו אלינו באופן לויאלי. מהצד השני אסור לנו להשתתף במלחמת הבחירות של ה„התאחדות", אשר תהיה מכוונת בהכרח נגד הבלוק הכללי, ובמובן ידוע נגד בן גוריון באופן אישי. מתוך המיצר הזה לא תהיה לנו ברירה אחרת מאשר ללכת ברשימה מיוחדת למרות כל הקשיים הכרוכים (בזה)".[119])

רחובות לוורשה כעבור שלושה שבועות:

„הטעמים הפרינציפיוניים (בעד רשימה עצמאית) הם שניים: א) הליכה עם פוע"צ והשה"צ נגד „התאחדות" מוכרחה להשפיע על המון חברינו בכיוון לא רצוי מכמה וכמה בחינות רעיוניות... למרות כל שגיאותיה של ה„התאחדות" הפולנית אין אנחנו מעוניינים בהחלשת עמדתה בתוך ציונות העבודה הפולנית. בכל זאת פעם יבוא האיחוד בין שתי המפלגות גם בפולין, ואם קיימת תקווה שהאיחוד הזה יקבל צורה אחרת אזי מתבססת היא רק על העקשנות והנאמנות המפלגתית הגדולה המציינת היום את ה„התאחדות" הפולנית".

ההנה"ר שקלה את שלוש האפשרויות והחליטה להצטרף לבלוק גם בלי „התאחדות". להחלטה זו קדם בירור יסודי והכול ידעו את משקל ההכרעה: היא התקבלה ע"י חבורה גדולה של שליחים ופעילים. ההנה"ר

לא התעלמה מהשיקול של רשימה עצמית אך בתשובותיה ל„איגוד" הצטדקה כי לא נותר מספיק זמן להכין את התנועה להופעה עצמית הן מבחינה ארגונית והן מבחינה פסיכולוגית. מאחורי נימוק זה, הנכון כשלעצמו, הסתתרו סיבות אחרות שעלו מתוך הקיטוב בציונות הפולנית וחריפות המאבק נגד הרוויזיוניסטים. ההצעה על הליכה עצמית הגיעה לוורשה ימים ספורים אחרי רצח חיים ארלוזורוב. החברים בארץ היו רחוקים מההוויה דחוסת שנאה ואלימות ולא יכלו להבין את תחושת החברים בפולין שלא ההינו להחליש את הבלוק במערכה הגזורה.

פעילי „גורדוניה" קבעו לעצמם חוק להימנע ממלחמה ברשימה הנפרדת של ה„התאחדות" אלא שמשאלה זו לא שינתה את אופיה החריף של מערכת הבחירות שהופנתה גם נגד ה„התאחדות". נשאר משקע כבד של האשמות וחשדנות. הבחירות נערכו והביאו נצחון מוחץ לבלוק שקיבל 38 מנדטים לעומת 20 של הרוויזיוניסטים (91,000 מצביעים מתוך 214,000). בעד רשימה של ה„התאחדות" הצביעו 6,200 אנשים והיא זכתה בשני מנדטים. היה זה הישג שאיש לא קיווה לו אך הוא התגמד מול המספרים המרשימים של הבלוק. לאחר רגעי סיפוק מעטים אחזה מרירות בראשי ה„התאחדות" מנחיתותם המוחלטת ומבדידותם לעומת ההישג של פוע"צ-צ"ס שזכו מן המאמץ הכללי. הקונגרס עוד הוסיף למטען המרירות: שני הצירים מפולין לא התקבלו לסיעת העבודה למרות מאמציה של „גורדוניה" ושל כמה חברים במשלחת מפא"י.

בדידותה של המפלגה גזרה מצב זה גם על „גורדוניה". היה צורך בהערכת מצב והסקת מסקנות לאחר שלא צלחו המאמצים למנוע היווצרות הסיבוך. הוועידה העולמית השניה (אוקטובר 1933, לאחר הקונגרס הי"ח) הקדישה חלק מזמנה לבחינת מעמדה הציבורי של התנועה לאחר שמיעת הרצאתו של פנחס לוביאניקר על „גורדוניה" בתוך תנועת העבודה בגולה". לפי דעתו לא הוכן כהלכה האיחוד בגולה והוא בא לפני זמנו. שתי המפלגות משולות להפועל הצעיר ולאחדות העבודה בעת הקמת ההסתדרות הכללית (1920) והיו זקוקות לכמה שנים של פעולה משותפת. כפיית האיחוד מלמעלה גרמה לקשיים שמהם סובלים בפולין (פירוד קשה) ובארצות אחרות (סימנים של התבוללות ה„התאחדות"). במצב שנוצר לא נשאר לרעיון החברתי הגורדונאי אלא נושא אחד — תנועת „גורדוניה" ולכן המסקנה היא: עצמאות. „בתוך התסבוכת הזאת קיים בשביל תנועתנו צוו אחד עיקרי — לשמור על נפשה היא".[120]

בדיון שהתפתח לאחר ההרצאה לא התגלו הבדלים מהותיים, להוציא את הופעותיהם של דוברי שני הקצוות: א. טרטקובר, חבר-ידיד, הזהיר מפני התבדלות מהאיחוד העולמי שתביא בסופה לחיפוש אידיאולוגיה להסברת צעד זה ולהפקרת המסגרת החדשה שבה תיקבע דרכה של תנועת

העבודה; ואילו אליעזר הודס, אחד המעמיקים והמסוערים שבין אנשי לודז בהנהגה, שלל כל קשר עם מצע דנציג:

„מתפקידה של „גורדוניה" לנהל פעולה ותעמולה ציונית אלמנטרית...

אני מתנגד בהחלט לאיחוד העולמי ורואה בזה את הטרגדיה של „גורדוניה" שאין לה העוז להגיד ברורות ולקבוע עמדה מסויימת".

פרט להודס הכירו כולם בצורך הבסיסי של האיחוד בגולה אך הודו כי המצב במפלגות שכבר התאחדו אינו משביע רצון. למרות זאת חייבו, בדרגות הסכמה שונות, משלמה כמו מאיר מנדל ועד למסוייגת כדעת שמואל פצנובסקי, את ההצטרפות למפלגות אלה. בהערכת הקשרים ל„התאחדות" בפולין התגלו גוונים יותר מודגשים. ישעיהו שפירא שלל כל קשר עימה; יצחק לב מבריסק-וורשה פקפק באופן כללי בזיקה למפלגה קיצונית וראה בבדידותה של התנועה בפולין מצב טבעי ההולם תנועת נוער חינוכית; פנחס ביקר את סטיותיה של ה„התאחדות" ולשון תעמולתה אך ביקש לשמור על קשרים; שבח אייזנבוד דגל בעצמאות בפולין ללא העדפת סיעה אחת בהתאחדות על השניה אך צידד בהצטרפות לאיחוד העולמי בכדי לא להשאיר את פוע"צ"ס כבא כוחו היחידי במדינה. דוד סברדלוב בטא את ההסכמה הכללית בהמליצו על המנעות מהתחייבות:

„אין לקבל החלטה כללית המחייבת את כל הארצות. התנועה צריכה לשקול בכובד ראש את הדברים האלה בכל ארץ וארץ לחוד... אין מקומה של „גורדוניה" כרגע באיחוד העולמי. תנועת נוער מגשימה אינה יכולה ללכת בדרך פשרות".

הוועידה גילתה את דעתה בחיוב מגמת איחוד תנועת העבודה הציונית והביעה דאגה מהמצב שנוצר;

— הדגישה מחדש את עצמיותה של „גורדוניה" בגולה תוך שיתוף פעולה בינה לבין האיחוד העולמי;

— ראתה אפשרות של שיתוף פעולה בין התנועה בפולין לבין ה„התאחדות" בתנאי שזו תשנה את דרכי מלחמתה וסגנון פרסומיה.

בעוד אחרוני המשתתפים בוועידה עוזבים את לודז החלו העניינים להתגלגל בקצב מהיר. משני הצדדים ניתכו על התנועה בפולין מהלומות שמנעו ממנה לשמור על האיזון שנקבע בוועידה העולמית כקוו מנחה. מצד אחד התרבו מעשי התגרות מצד פוע"צ"ס שנישאה עתה על גל הנצחון הגדול של הבלוק בבחירות לקונגרס. בשורה של מעשים והכרזות היא הפגינה את נוקשותה הדוגמתית. העתון היומי „דאס ווארט" שהוקם ע"י הליגה למען א"י העובדת לקראת הבחירות לקונגרס ואמור

היה להיות „דבר" לגולה, הפך למעשה לבטאונה של פ"צ־צ"ס. לאחר הקונגרס פרסם העתון מאמר של שליח מא"י בגנות החלטות הקונגרס בשאלת התרבות העברית וחובת הפדרציות הציוניות לפעול להעבראיזציה של הגולה. החרפת היחסים מבחינתה של גורדוניה הגיעה סמוך לוועידה העולמית כאשר „דאס ווארט" פרסם בערב יום הכיפורים מודעה על הרצאה פומבית של פוע"צ־צ"ס על הדת ומעמד הפועלים וכן מאמר מאת אחד מראשי מפלגה זו (וראש תנועת הנוער שלה) בשם: „האלים בשמים, שליטים בארץ". התנועה ראתה במאמר ובאסיפה התגרות ברגשותיהם של יהודים וסתירה לעמדותיה של תנועת הפועלים הציונית השואפת להקיף את כל ציבור העובדים ללא הבדל השקפה דתית.

מקרים אופיניים אלה הצטרפו לרבים אחרים ולהפגנת יד חזקה ב„החלוץ" והעידו על רוח רעה אשר נשבה מצד המפלגה המסונפת לאיחוד העולמי כארגון הטריטוריאלי היחיד שלה. בתגובה החלה מהלכת בתנועה הכמיהה ל„רוח מפא"י" במקום „מצע דנציג" שאיפשר מעשים והכרזות המקוממים את הדעת והעושים פלסתר את דרך הפועל העברי בציונות כפי שהתגבשה בקונגרס האחרון.

מצד שני הורעו היחסים עם ה„התאחדות". במשך השנה־שנה וחצי שעברו מאז מרדה גלויות בקוו האיחוד בגולה היא הצליחה להתאושש מעט מבחינה ארגונית. רוח מלחמתית תמיד עוררה בפולין אהדה ותוצאות הבחירות לקונגרס העידו על כך. הוקם מנגנון, בוקרו הסניפים ונערכו כינוסים גליליים בהשתתפות מאות חברים. ההסברה קיבלה טון אגרסיבי והופנתה נגד כל יריב אפשרי; הגדיל לעשות השבועון „פאלק און לאנד" שנקט לשון בוטה. בכתב ובעל פה החל להסתמן קוו אנטי סוציאליסטי (על אף זיקה מוכרזת לסוציאליזם עממי) שהיתה לו משמעות פגומה באותם הימים. מתוך התסכול והמרירות נשמעו נימות אנטי מפא"יות, מרומזות בהתחלה, ועלה רעיון על חידוש התנועה העולמית של ה„התאחדות" שפירושו המעשי היה מביא להחלשת הזרם העממי באיחוד העולמי. בקורת חריפה הופנתה כלפי הקרובים, לראשי הפועל הצעיר לשעבר שבגדו כביכול ול„גורדוניה" כפוית התודה. המושגים „מפלגת גורדון" ו„מפלגת וויתקין" הוכיחו על נטיה להכניס למאבק הפוליטי שמות וערכים שכל כוח השפעתם שייך היה לספירה אחרת. מורת רוחה של „גורדוניה" מ„קנוניזציה של גורדון", הווה אומר הפיכתו למקור ציטוטים להכוונת פעילות פוליטית, גברה עם עזיבת התנועה ע"י אליעזר הודס, לייבל גולדברג, ב"צ פיינשטיין וקבוצת חברים איתם. הם עברו ל„התאחדות" ולתנועת הנוער שלה בטינה נגד „עקרותה הרוחנית והאידיאית" של תנועתם לשעבר שאינה שלמה — לפי דעתם — עם „ציונות לא

אינטרסנטית ובעלת פאתוס חלוצי צרוף". חברים אלה הטילו את גורדון לתוך המהומה הפוליטית ותלו במאמריו כל עמדה שנקטו.

הכול הצטרף לקוו קיצוני שהוגדר בסיסמה: "בעקשנות ובקנאות"; יוסף לוי נתן לו פירוש ארגוני תקיף; הופעל סעיף 11 בתקנון המפלגה בכדי להוציא ממנה את פעילי הזרם הפרו־איחודי בליווי השמצות וכינויי גנאי. להקמת התאים העצמאיים בגליציה ניתן אופי מתגרה כלפי המפלגה שהתאחדה. הורע היחס ל"גורדוניה" אך היחסים עם "גורדוניה" לא נפסקו במאמץ הדדי שלא לעבור את הגבול האחרון.

בסימן זה הוכרז על הקמת הסתדרות הנוער ההתאחדותי ע"ש יוסף וויתקין — "ווית קינד" מתוך התלכדות חוגי הנוער שע"י המפלגה. ביולי 1933 התאספו בפלוגת ההכשרה בסוליוב כ־70 נציגים של 18 "חוגים" והכריזו על תנועה חדשה "ברוח השאיפות של הפועל הצעיר והגורדונאיות הטהורה". הכוונה היתה להקיף את גילי הילדות והנעורים ולא להסתפק בשכבת בחרות כמקור מילואים למפלגה. בהתאם למגמות שהתגלו ב"התאחדות" של ערב בחירות לקונגרס הי"ח התכוונו מיסדי "ויתקיניה" להתחרות ב"גורדוניה", וכמה מהדוברים חיפשו לכך צידוק:

"עלינו להזהיר את "גורדוניה" כי היא דורכת בשבילים תועים ומאבדת תכונות את דרך העבודה העקבית, הגורדונאית" — י. פרישמן.

""גורדוניה" מחקה את השה"צ גם בשאיפתה לעצמאות פוליטית וגם ברדיקליות חברתית. זה יתנקם בה קשה, כי גם הנוער המאורגן בתוך שורותיה ייגרר אחרי השקפות קיצוניות" — קרנר.[121])

ההבטחות שלא לפגוע ב"גורדוניה", גם אם נאמרו בכנות, לא עמדו במבחן המעשים. שתי התנועות פעלו באותם הישובים ובין אותו הנוער. בכל זאת קיוו הכול כי יישמרו יחסים קורקטיים, ולו רק בגלל העמידה המשותפת מול גזירות מרכז "החלוץ" בוורשה. היחסים הורעו בעקבות הצטרפותה ל"ויתקיניה" של קבוצת הפורשים מ"גורדוניה" שניסתה לתת לשוני משמעות רעיונית כהבדלה בין נאמני הערכים לבין הבוגדים בהם. טענה זו פגעה בחברי "גורדוניה" הרבה יותר מאשר הקמת תנועת נוער מתחרה, שהיה לה סו"ס צידוק ארגוני מבחינת המפלגה. ולא כן בשטח הרעיוני; חיפוש ייחוד ל"וויתקיניה", מעבר לציטוטים מכתבי גורדון או מקול הקורא של וויתקין, היה מוכרח לגלוש לטיעונים אנטי סוציאליסטים, להבדיל מבקורת הפירוש המרכסיסטי שבו נקטה ההסברה של "גורדוניה".

"גורדוניה" שמרה על סבלנותה למרות ההתקפות עליה; בעתונותה פורסמו מאמרים, חריפים למדי בהתאם לטמפרמנט של כותביהם, אך נמנעו כל מעשים שיכלו לפגוע ב"התאחדות". הכול חיכו לוועידה

החמישית של המפלגה שאמורה היתה להתכנס בסוף 1933 וציפו ממנה כי תרכך את הקוו הנוקשה. המפלגה לא היתה מיקשה אחת; נוסף על החברים שעזבוה או הוצאו, השתייכו אליה רבים שלא היו שלמים עם ההתרחקות ממפא"י, שהם לא זיהוה עם פוע"צ-צ"ס הפולנית.

וועידת "התאחדות" החמישית סימלה את ההתעוררות שעלתה יחד עם ההתנגדות הנואשת לאיחוד בפולין. היה זה כינוס גדול (208 צירים

וויתקיניה בלוצק

מ־108 סניפים ועוד כמאתיים אורחים) שהזכיר את ימי הזוהר בשנות העשרים הראשונות. יונה גולדברג הביא את ברכת "גורדוניה" ושיבח את הבנת המפלגה למקומה של תנועה חינוכית על יד מערכת פוליטית. משאלתו כי יחס זה יימשך לא תאמה כלל את האווירה המלחמתית הכללית ששררה בוועידה; נשמעו בה טענות קשות נגד התנועה. אחד הנציגים המעטים של הקוו הפשרני (ז. אלנברג) הקשה על סירובו של הצ.ק. להסכים לכניסת בוגרי "גורדוניה" למפלגה. הצעה זו הופיעה בשבועות שקדמו לוועידה אבל הוועד המרכזי חשש מפני השפעתה הממתנת של ההצטרפות ההמונית (מדובר היה על שלושת אלפים "מגשימים" ו"מתעוררים" בוגרים). לשאילתה זו ענו ראשי המפלגה:

""גורדוניה" לא הסכימה שחבריה יהיו רק חברי המפלגה ואילו המפלגה לא הסכימה לאזרחות כפולה", — א. לוינסון.

"ביחס ל"גורדוניה" מצבנו (הוא) ברור. היא קרובה לנו אף

היום, אך היא נעשית, לדאבוננו, רחוקה מאתנו יותר ויותר", — י. לוי. [122])

מחייבי האיחוד ב"התאחדות" לא היו שותפים לצפיות "גורדוניה" מהוועידה. קצרה להם הדרך בגלל הערכתם את קשי עורפה של הנהגת המפלגה שמידה החזקה סבלו קשה. בסוף 1933 הקימו ארגון חדש — מפלגת העבודה הציונית — סוציאליסטית — "התאחדות" (בקיצור: צ.ס. התאחדות). היתה זו קבוצה לא גדולה שהתרכזה מסביב לא. טרטקובר ובין פעיליה נימנו כמה מורים מבתי ספר הדו־לשוניים בלודז. לא היתה להם כל אשליה ביחס לסיכוייהם לבנות לבדם מפלגה ראויה לשמה ותלו תקוותם בהצטרפותה של "גורדוניה". כבר בפגישה הראשונה, שנערכה בנובמבר 1933, ניתן להבחין במבוך הפרדוקסלי שנוצר. ראשי צ.ס. ביקשו עזרה להקמת מפלגה שתאזן את התחזקותה של פוע"צ־צ"ס ואילו חברי ההנה"ר והשליחים פקפקו בתבונה שבנטישת ה"התאחדות" האנטי־איחודית. הוויכוח לא נסוב על הסיכויים הארגוניים בלבד אלא בעיקר על הבסיס הרעיוני לארגון החדש. יונה גולדברג היה ספקני ביחס לחידוש ההבנה עם ה"התאחדות של לוי" (ז.א. המתנגדת לאיחוד העולמי) אך גם הוא נטה לחכות לוועידתה: "איננו יודעים את תוצאות הוועידה, אולם ברי שאנו הולכים לקראתה ברצון להופיע ולהשפיע". הוא ביטא את דאגת חבריו: "מהו יסוד מוסד רעיוני למפלגה החדשה?" ולכן באה מסקנתו: "עמדה של רזרווה גמורה". החברים העריכו כי הקמת מפלגה שמטרתה העיקרית הוא איחוד מידי מועדת מראש להתבטלות ולכניסה לפוע"צ־צ"ס שלא בדרך פשרה רעיונית סבירה. קירוב האיחוד בפולין אינו יכול לשמש עילה ראשית להוספת מפלגה על הקיימות כבר. החברים קיבלו את עמדתו של יונה בניסוחו הזהיר של י. שפירא: "אני רואה פרספקטיבה של פעולה משותפת, אבל קשה לקבוע מתי יחול השינוי הזה".[123])

לא הועילו טיעוניו של טרטקובר "להפסיק את הפוליטיקה הגהנדיסטית" כלפי "המפלגה של לוי" ו"גורדוניה" נשארה בעמדת תצפית. בינתיים התחילה "שנת היובל" והכול שקעו במפעליה המגוונים. אך לא ניתן היה להימנע מטיפול בבעיות שונות שהופיעו כתוצאה של התנגשויות חוזרות בשטח. הגבול, שנקבע מתוך הסכמה אילמת, היה רופף ולא תמיד נמצא רצון לשמור עליו. התנועה היתה חזקה דיה מלהינזק, אך במקרים מסויימים של חתירה מכוונת לא ניתן היה להבליג, כגון במקרה של כוונת וויתקיניה (או נכון יותר: אחדים מפורשי "גורדוניה") לכבוש מבפנים את פלוגת ההכשרה בקמיניץ. כמה חברים בהכשרה וב"הסתדרות" המקומית התארגנו לשם העברת הפלוגה לריכוז וויתקין ושלחו הודעה על כך למרכז "החלוץ" בוורשה. ארבה סכנה של התנגשות חמורה כי ההנהגה הגלילית

בבריסק גייסה מיד „מגשימים" מסניפי הסביבה בכדי לחזק את ידי חברי הפלוגה אשר נשארו נאמנים ל„גורדוניה". הרוחות התלהטו בעיירה ותושביה התחלקו באהדתם; לבסוף הוכרע הסכסוך בדרכי שלום בהתאם ליחסי הכוחות הריאליים ולפי ההסדרים המקובלים ב„החלוץ"; הפורשים עברו ל„ריכוז" והמקום נשאר בידי התנועה. באווירה המתוחה של אותה עת (מאי 1934) היה למאורע הד ניכר וחומר רב פורסם ע"י הצדדים היריבים עם גילויים מרעישים על „מזימה" (מצד אחד) ועל „דיכוי" (מצד שני).

התנגשות חזיתית אחרת קשורה בוועידת „תרבות" החמישית. „גורדוניה" הלכה לבחירות לקראת וועידה זו בשותפות עם צ.ס.־ התאחדות בכדי לגבש את מחייבי האיחוד העולמי בתוך התנועה העברית; דווקא מנימוקים מנוגדים לאלה ניסה מרכז ה„התאחדות" („של לוי") למנוע את הצלחת הרשימה של פורשיו מתוך חשש שהם יסחבו גם חלק מתומכיו; מרכז המפלגה הגיע להסכם מוקדם עם הציונים הכלליים ועם השוה"צ על המשך הקואליציה בהנהלת „תרבות" בתנאי ש„גורדוניה" וצ.ס.־ התאחדות יוצאו מהשותפות. לאחר הסכם זה שנתן יד חפשית ל„התאחדות" במלחמתה הפרטית, נקטו כלפי התנועה ושותפתה הגבלות ופסילות שהכבידו מאד על התארגנותה לקראת הבחירות לוועידה זו. סיכויי המערכה נשקלו בהנה"ר בכובד ראש; הערכה הכללית לקחה בחשבון כי קבלת האתגר עלולה לדרדר את היחסים למצב שלא תהיה שיבה ממנו ולכן נעשו ההכנות ללא תנופה גדולה ומתוך רתיעות חוזרות מעימות. לבסוף נוכחה ההנה"ר כי הוצרו צעדיה עד כדי כך שאין טעם להופיע ב„תרבות" כגורם מבוטל ונתקבלה החלטה על החרמת הוועידה. בעתונות הכללית פורסם כרוז משותף עם צ.ס.־התאחדות „אל כל הקהל העברי בפולין" שהסביר את סיבות ההימנעות בגלל „ניצול „תרבות" לאינטרסים מפלגתיים צרים". המזכירות המאוחדת של חה"ק ואיגוד גורדוניה בא"י ביקרה קשה את החרמת הוועידה של „תרבות"; גם בסניפים רבים הוערך החרם כמישגה (כי הוא חיזק את הרגשת הכוח המופרזת של ראשי ה„התאחדות") וכמעשה שאינו הולם את אופיה של „גורדוניה". לימים היו נוהגים להצדיק את החרם בשמינית של בדיחות דעת כתרגיל הכנה לקראת המערכה מסביב לוועידת „החלוץ" השישית („הוועידה שלא התקיימה").

שנת 1934 וראשית 1935 היו הקשות ביותר מהבחינה הנדונה. הבמה היתה ערוכה למלחמת אחים כי בשני הצדדים הצטברה מרירות. לא היה ספק בתוצאות מאבק זה כי הכוח והתמיכה הציבורית מהארץ היו ניתנים ל„גורדוניה", אלא שהרהורים אלה נידחו על הסף ע"י ראשי התנועה שידעו את הנזק שבהתשה הדדית והעריכו כי חריפות המאבק ההתאחדותי אינה סוף פסוק וכי האידיאולוגיה של „נגד" אינה מסוגלת להזין מפלגה עד אין קץ. בשמירת קשרים על אף התהום המעמיקה הצטיינו כמה

חברים בהנה"ר, ובעיקר אריה גלילי. הוא התמסר לטיפוח ההכשרה ההתאחדותית — בה ישבו חברי מפלגה צעירים וסתם חלוצים מבין אוהדיה. חברים אלה העריכו מאד את הטיפול בעניניהם ואת העזרה ש"גורדוניה" היתה מגישה להם בעמידתם נגד מגמות התנכלות מצד מרכז "החלוץ". לשם המעטת חשדנות הוקם מחדש "חבר הקבוצות בפולין" ובו נפגשו "גורדוניה" וחלוצי המפלגה בקואופרציה חיובית לשם שיפור ההכשרה ושמירה על אינטרסים משותפים; שיתוף זה התגבר לאחר "הקיץ הקשה" (1934) כאשר החל לשכוח גל האיבה והדרך נסללה לאיחוד מחודש.

התרחשויות "השנה הרעה" (כנוי ל-1934, בנוסף על "הקיץ הקשה", כנ"ל) דחפו את התנועה להתקרב ל-צ.ס.־התאחדות. למרות עמדה התחלתית מסוייגת אי אפשר היה למנוע תהליך טבעי. במפא"י החלו להתיאש מסכויי איחוד מהיר בפולין; לקיבוץ המאוחד ואוהדיו, שהשפיעו מאד על מהלכי המפלגה בא"י, היה ניזא במצב הקיים שבו בת בריתם פוע"צ־צ"ס היתה הנציגה המוכרת של האיחוד העולמי בישוב היהודי הגדול. ואילו פעילי הפה"צ לשעבר ראו בצ.ס.־התאחדות את הנשוא לדאגתם. מאמציהם התמקדו בהבהרת מצב העניינים בפולין — או לאיחוד או להכרה במפלגת ה"התאחדות" הפרו־איחודית ("של טרטקובר"). המו"מ על איחוד בפולין נתקע על שרטון בשאלת הסמלים, "תרבות" והשפה העברית ובשאלה ארגונית של היקף הטריטוריאלי של האיחוד. מכיוון שצ.ס.־התאחדות חייבה את מהלכים הוכח כי ההתנגדות לליכוד באה מצד פוע"צ־צ"ס, שנלחצה להודות בפעם הראשונה בהסתייגותה מכמה סעיפים במצע דנציג שלא היו לרוחה. לאחר שהוברר כי אין האיחוד קרוב — ולא באשמת צ.ס.־התאחדות — החליט המשרד הראשי של האיחוד העולמי (אפריל 1935) לקבל באופן רשמי את צ.ס.־התאחדות לברית, אף כי תקנונה אסר על הכרה בשתי מפלגות במדינה אחת.

גם ב"גורדוניה" חלה התקרבות לאיחוד העולמי; העובדה כי חברי התנועה בגליציה השתייכו למפלגה המאוחדת השפיעה להמסת ההתיחסות הצוננת שנקבעה בהחלטות הוועידה העולמית בלודז. באוקטובר 1934 התקיימה בוורשה מועצת האיחוד העולמי והשתתפה בה משלחת גדולה של "גורדוניה" מגליציה ופולין. במועצה נערך חשבון הדרך שבה עברה המפלגה במשך השנתיים שחלפו מאז האיחוד בדנציג. משלחת "גורדוניה" הופתעה לטובה מעמידתם הנאמנה של ראשי מפלגות "ההתאחדות" לשעבר שהזימה את חשד הליקבידציה שהיה רווח בתנועה, וכן מהופעתו המוצקה של בן גוריון אשר בישרה סכוי גדול לתפיסה הגורדונאית. למרות התנגדות פוע"צ־צ"ס בפולין הוחלט להשתתף בקונגרס היהודי העולמי שאמור היה לשמש מסגרת של כלל ישראל להגנת

זכויותיו. בניגוד להערכה המקובלת שנתמצתה באימרה: „התמונה העגומה שלאחר דנציג", הבחינו החברים בהתגבשות חיובית שהזמינה את „גורדוניה" להפעיל כוחה והשפעתה. רשמים אלה הובאו לישיבה מורחבת של הנהגה עליונה וכל החברים (להוציא את י. ביטמן שרק הגיע לשליחות) היו תמימי דעים כי:

„יש למנוע פסיחה על שני הסעיפים ויש הכרח למצוא משענת ציבורית, תהיה גם חלשה ובשלבי התחלה כמו צ.ס. התאחדות".

ברוח זו הוחלט על:

1. כניסת התנועה העולמית לאיחוד העולמי;
2. הצטרפות הבוגרים לצ.ס. בפולין בתור גוף אוטונומי.

הסטיה מהחלטת הוועידה העולמית הוסברה ע"י השינויים שחלו:

„במציאות הנוכחית אין לראות סכנה רצינית לעצמיותנו החינוכית, עמדתנו הרעיונית ומעמדנו הארגוני. מתוך זה נובעת מסקנה אחת: אנחנו חייבים לרכז את כל כוחותינו בפעולה ציבורית בכל רחבי החיים הציוניים והיהודיים".[124]

ההחלטות נשלחו למזכירות המאוחדת של חבר הקבוצות ואיגוד גורדוניה, שהועברה אז לת"א, ועוררו התנגדות לשינוי החלטת לודז על קשרים לאיחוד העולמי (ולא הצטרפות). המזכירות (הניסוח היה של פנחס לוביאניקר) שללה בכול מכול את „החסידות בשאלת האיחוד":

איננו רואים כל צורך בכניסה רשמית לאיחוד העולמי. היא רק תכבול את ידינו ותכפה על התנועה התפתחות אידיאולוגית ופוליטית העומדת בניגוד למהותה ולתפקידה. ההצטרפות לאיחוד העולמי מחייבת קבלת מרות בכל שטחי הפעולה... האם חברינו מוכנים כבר בחו"ל להשתתף בתהלוכות האחד במאי, להופיע עם הדגל הסוציאליסטי בתור דגל רשמי שלנו ולקבל את מרות האיחוד בשאלות הפוליטיקה הארצית?"[125]

בגלל תקשורת לקויה בין א"י לפולין נוצרה אי הבנה מביכה שלא הוסיפה ליוקרתה של „גורדוניה". ההנה"ר בוורשה (בסמכות ההנהגה העליונה) הצהירה והתחייבה אך נעצרה באמצע והחלה לסגת בלחץ החברים בא"י. למרות בושת הפנים הכרוכה בפרשה היא יצאה לטובה. גם בלי הכניסה לצ.ס.־התאחדות תמכה בה התנועה ומיתנה את ההתלהבות היתירה של כמה מפעיליה שאצה להם הדרך לפוע"צ־צ"ס אף במחיר וויתורים רעיוניים מופלגים. בעצה אחת עם טרטקובר וחברים אחרים בקבוצה הלודזאית ניתנה הדעת לגיבוש עמדות בשאלות השנויות במחלוקת עם פוע"צ־צ"ס אך קרובות מאד לעמדות מפא"י, ובזאת רכשה לה המפלגה הקטנה הערכה כמייצגת את דרך תנועת העבודה הארצישראלית

במפה הפוליטית של יהדות פולין. ההימנעות להצטרף לצ.ס. הועילה עוד יותר לעידוד חברים מתונים בתוך ה„התאחדות" האנטי־איחודית. לאחר תנופה קצרה שניזונה מהתנגדות ראשונה למצע דנציג הגיע זמנו של הרהור שני. בעלי מחשבה בהירה הודאגו מהדגשים האנטי־סוציאליסטיים ומהתנגדות למפא"י; שיטת היד החזקה, שבה נהג הצ.ק. בהשראתו של יוסף לוי נגד החשודים בסטייה, לא היתה לפי טעמם של רבים שהיו גאים על מפלגתם בגלל היותה נבדלת בסגנונה ובהווי שלה משאר בנות מינה; הטעמים המוסריים שהיו שזורים במשנתה של ה„התאחדות" חייבו מערכת יחסים אחרת בין האנשים. בנוסף על זאת עבר על המפלגה משבר כספי שזעזע את סמכותה של ההנהגה אשר הסתבכה בחובות שלא יכלה לפרעם; מועמדים לעליה, שנסיעתם ארצה בוששה לבוא בגלל צמצום מכסות עליה, תבעו החזרת כספים שהכניסו בשעתם לכיסוי ההוצאות. עזרה מהחוץ לא ניתן היה להשיג כי המפלגה הצליחה לבודד עצמה מהכול. קצת עזרה באה מ„גורדוניה" ומצ.ס. התאחדות אך את הפגיעה בסמכות הצ.ק. קשה היה לתקן. וכך הלך ונחלש הגרעין הנוקשה של מתנגדי האיחוד; כמה מהם עלו ארצה, וביניהם משה טצה שהיה הקיצוני בחבורה בדחיית הסוציאליזם. החלו להישמע נימות פיוס מפי חברים שעייפו ממלחמה אבודה. פנחס לוביאניקר, שהגיע לפולין בקיץ 1935 בשליחות סדירה, החל להניע את כל הצדדים להחזרת אחדותה של ה„התאחדות". למרות שהופעותיו בעבר לא הובילו תמיד להעמקת ההבנה, הרי עתה הוא כבש את הערכתם של מתנגדי האיחוד המתונים כבעל עמדה רעיונית מוצקה וכבעל כוונות טובות. עמידתה העצמאית של „גורדוניה" בין שני הפלגים סייעה לה לשמש כמאיץ לתהליך ההתקרבות. עם הצטרפותו של אברהם לוינסון לחסידי הפיוס הוכרעה הכף לזכות. בסבלנות רבה התנהל המו"מ; תפקיד חיובי ביותר מלאה בו המזכירות הארצית וחבר הפעילים של וויתקיניה, שהחליטו באותו זמן להתאחד עם „גורדוניה". מהלך זה התאפשר לאחר שאליעזר הודס ושאר פורשי התנועה התאכזבו גם מ„התאחדות" ופנו לחפש את „הציונות הלא אינטרסנטית" בהכשרה של הגוש הכללי (קרי: הקבוץ המאוחד). איחוד הנוער יצא לפועל בנובמבר 1935, ובזאת הסתיים פרק של שנתיים וחצי לקיום נוער התאחדותי עצמאי. בוורשה התכנסו שתי מועצות מקבילות ומיד לאחריהן המועצה הארצית השמינית שהכריזה:

„תנועתנו — ולא תנועותינו — אינה צריכה לקבוע מחדש ערכים רעיוניים. היסוד שהונח לפני שנים הוא יסוד משותף לכולנו".[126]

המצע הקצר התקבל פה אחד; בכדי להדגיש את השיבה לא חיפשו אחרי שמות נייטרליים אלא השאירו את השם המקורי ללא תוספות:

הסתדרות נוער עממית־חלוצית „גורדוניה". גדוד אחד בכל סניף ייקרא: וויתקיניה, וכך גם תיקרא קבוצה העליה המורכבת מחלוצי הנוער ההתאחדותי. להנהגה הראשית צורפו 4 מהמדריכים המרכזיים של וויתקיניה: מומה מבלר, בנימין ניסנהולץ, יצחק פרבר, משה גרינוולד והם התמסרו לביצוע האיחוד במקומות. במרבית הסניפים הסתדרו הדברים ללא קושי מיוחד משום ששני הצדדים ששו להסיר את החיץ מהר ככל האפשר. אך בכמה סניפי וויתקניה התגלתה התנגדות בגלל משקעי העבר הקרוב או מסיבות אישיות (בעיקר בביאליסטוק וסביבותיה); תהליך ההתמזגות הושלם עד סוף 1936.

מאמצה הראשון של התנועה המאוחדת הופנה להבאת שני פלגי ה„התאחדות" לסיום המו"מ ביניהם. עמדתה המאופקת של „גורדוניה" בשנתיים האחרונות, אף בעת ההתגרויות בה, הניבה עתה פרי. ביצוע האיחוד של המחנה ההתאחדותי נעשה תלוי בה עד כדי כך שבלעדיה לא ניתן היה להכריע את הכף בפלג הספרטיסטי (האנטי־איחודי). מתוך הערכת הכוחות הפועלים החליטה „גורדוניה" להצטרף לפלג זה כהשלמה

ארגון וויתקיניה — פרידה מגרעין עולים

להתלכדותה עם „וויתקיניה". היה זה צעד נבון מבחינה טקטית; אך בנוסף לשיקולים הטכסיסיים הופגן אימון ורצון טוב כלפי „התאחדות" המקורית. הצטרפותם של חברי „גורדוניה" השפיעה על חברי מפלגה מהססים והבטיחה את הרוב למחייבי האיחוד המשולש. רק מעטים, וביניהם יוסף לוי, פגוע אך בלתי נכנע, סרו הצידה ולא הצטרפו להתלכדות החדשה. בוועידה, שהתכנסה בוורשה בפברואר 1936 הוקמה מפלגת העבודה

הציונית הסוציאליסטית „התאחדות" בפולין; היא החליטה על הצטרפות לאיחוד העולמי בהוסיפה הערה:

„בעמדה על בסיס האיחוד הציוני הסוציאליסטי העולמי תילחם במסגרתו בעד שינוי סעיפי (מצע) דנציג ברוח השאיפות הבאות:

א. שיעבור החיים היהודיים בגולה;

ב. הדגשת התפקידים הלאומיים של התנועה הציונית הסוציאליסטית בגולה;

ג. הידוק הקשר הגורלי בין הפועל היהודי ובין יתר חלקי העם".[127])

לוועד המרכזי המאוחד נבחרו 10 חברים — המזכיר, דוד ברמן מבוגרי התנועה בגליציה ושלושה-שלושה מכל מרכיב (מטעם „גורדוניה" נכנסו לצ.ק.: פ. לוביאניקר, שבח אייזנבוד ויצחק לב).

המערכה האחרונה בתהליך „איחוד ההתאחדויות" בפולין הגיעה עם החלטתו של ריכוז וויתקין להצטרף ל„גורדוניה", אך לקיים ארגון עליה נפרד. באותה עת התרכזה בקרית ענבים חבורה של עולי הריכוז והסיכוי להאחז במפעל קבוצתי בארץ חיזק את רצון פעיליו להשתלב ב„חבר הקבוצות" גם בגולה.

המפלגה המחודשת קמה ברוח מפוייסת ומתוך רצון כללי לשכוח את פרק המריבה; אלא שבינתיים השתנו התנאים בפולין ובעולם היהודי. הקוניונקטורה הציבורית חלפה והותירה „התאחדות" מאוחדת אך מיוגעת ומתוסכלת שהגיעה לקוו הזינוק כאשר מתחרתה כבר התקדמה הרבה לפניה. היא ניסתה לבנות את עצמה אך לא מצאה די כוחות ואמונה; חלקים בתוכה חיו בציפיה לאיחוד קרוב; החלק האחר ג"כ התקדם למטרה זו אך ניסה לשמור על ערכיו ולדאוג כי יישמרו במסגרת המאוחדת העתידה לקום. „גורדוניה" חששה מפני איחוד פזיז מבלי שתקדימו הידברות בשאלות השנויות עדיין במחלוקת. מבחינה ארגונית נתנה התנועה עזרה רבה למפלגה וחבריה שימשו חוט שדרה בכל מפעליה. אך היתה זו פעילות שולית מבחינתה של „גורדוניה" והיא לא יכלה לשנות את התמונה הכללית של רפיון. נותרו שלוש שנים קשות עד לבוא השואה — והמפלגה לא הצליחה לעשות את הבלתי אפשרי ולהיהפך לכוח ציבורי גדול.

בינתיים התחלפו היוצרות ובפולין נוצר מצב הפוך מזה ששרר לפני חמש שנים בעת וועידת דנציג. „התאחדות" מאוחדת היתה עתה שלמה עם קוו האיחוד המפלגתי בגולה ואילו פוע"צ-צ.ס. השתמטו ממנו, הפעילו שיטות דחייה והתבצרו מאחרי החלטות כובלות שמנעו הידברות. במר"מ שהוחל באביב 1936 התגלו מיד הקשיים:

א) במדיניות החינוכית היתה הסכמה לפעילות מקבילה של חברי המפלגה ב„תרבות" וב„שולקולט" (הוא ארגון קטן של ב"ס עממים וגני ילדים ביידיש וקצת עברית, שהיה נתון להשפעת פועצ־צ.ס.), אך נפרדו בעניין הוראת יידיש בביה"ס עברי שלא קיבל את מרותה של המפלגה;

ב) בשאלת השפות בגולה, ובפולין בפרט, עמדה „התאחדות" על שווי זכויות לעברית;

ג) סמלים. הנפת הדגל הציוני בצד האדום לא התקבלה על דעת פוע"צ־צ.ס.; הוא הדין ביחס ל„התקווה". האיחוד העולמי תבע להוציא נושא זה מהמו"מ הבינמפלגתי ולהעבירו לסמכותו אולם הקיצוניים שבפוע"צ־צ.ס. חששו מפני הכרעת המשרד הראשי ועניין הסמלים היה לאחד הגורמים העיקריים בדחית התאריכים שנקבעו לביצוע האיחוד.

ד) מעמדה של „גורדוניה". התנועה הסכימה להצטרפות בוגריה למפלגה ולקשרים במתכונת יחסיה עם „התאחדות", אבל פוע"צ־צ.ס. התנו את הענקת זכות שווה לזו שניתנה לנוער שלהם „פרייהייט" רק אם היא תקבל על עצמה משמעת מפלגתית בכול. „גורדוניה" עמדה על זכותה להתקיים תוך קשר למפלגה ודחתה את הגדרתה כנוער של המפלגה. התנגדותם של פוע"צ־צ.ס. נבעה לא רק מוויכוח סמנטי; הקנאים שבהם העריכו נכונה כי „גורדוניה" היא הגרעין היציב במחנה ההתאחדותי ולכן ניסו לפגוע במעמדה תוך המו"מ על איחוד המפלגות. הפיכת מעמדה של התנועה לנושא עיקרי בוויכוח עשוייה היתה להביכה בעיני רוב ה„התאחדות" שנחפז להתאחד, לולא נבלע העניין בתוך שאר גורמי ההתנגדות לאיחוד.

עניין פולין הובא שוב ושוב לישיבות האיחוד העולמי ומדי פעם נקבעו מועדים חדשים לסיום המו"מ ונשלחו מתווכים חדשים לפולין. לדחיות ניתנו סיבות שונות אך הוברר ללא צל של ספק כי פוע"צ־צ.ס. הכריעו נגד האיחוד. מועצה ארצית של מפלגה זו (אפריל 1937) דחתה ברוב קטן (17 נגד 14) את הצעת המתנגדים הקיצוניים שלא לנהל כל מו"מ על איחוד עם „התאחדות" המאוחדת, החליטה לנהל שיחות ולחזור לדון בנושא כעבור חצי שנה, לאחר הקונגרס הציוני הכ'. גם לחצה של מפא"י לא הועיל משום שהיא נחשדה בקירבה רעיונית ל„התאחדות", בעיקר בנושאי ציונות ותרבות. בניגוד ל„התאחדות של לוי" מראשית שנות השלושים יכלו פוע"צ־צ.ס. למנוע הידברות משום שעתה התקיים מערך כוחות שלא ניתן לשנוי ופוע"צ היתה למפלגה הגמונית וייצוגית של א"י העובדת בפולין. גידולה והפופולריות שלה באו בזכות מפא"י אך שלטו בה דוגמטיקנים אשר שמרו על נאמנותה הבורוכוביסטית מפני רוחות הזמן החדש. מבחינת עמדותיה המוצהרות היתה זו מפלגה אנכרונית; להגדרת אופיה — ולהבנת חששותיה של „גורדוניה" מפני קבלת מרותה

המוחלטת — ראוי להביא רשמיהם של שליחי הקיבוץ המאוחד שנוכחו בוועידתה החמישית. הם, בני ברית בזירה הציבורית כך ראוה בעת חגה:

„רדיקליזם מילולי שפע בכל מהלך הוועידה. הבמה בערב הפתיחה היתה מקושטת בדגלים רבים אדומים. אף שמץ של לבן־תכלת... באה קבוצה שהתארגנה כאופוזיציה. אלה הם לרוב וותיקי התנועה אשר עד היום מנהלים מחוזות... לאופוזיציה שנאה למפא״י, לא״י, להשתלטות אנשי מפא״י על המפלגה... לעיתים נדמה היה לי כי התגלגלת לאיזה וועידה שהתקיימה לפני שנים רבות: „גם בגולה אפשר לפתור את שאלת היהודים, לא רק בא״י״.

„נסעתי לוועידה בהרגשה שלא אשבע בה נחת, אבל לתמרורים כאלה לא פיללתי... בגלל כמה מילים שאמר יוריס על העדר הדגל הכחול־לבן היו מוכנים לפוצץ אותה (את הוועידה)״.[128]

לאחר מחזורי בירורים ודחיות הוסכם לקרוא לוועידת איחוד בפולין לא יאוחר מאשר מרץ 1938 ושני הצדדים חתמו על זכרון דברים, אלא שפוע״צ־צ.ס. ביקשו דחייה נוספת בגלל מצב פנימי קשה; אח״כ הגיעו בחירות לעיריות והכול שקעו בהכנתן (שתי המפלגות הקימו בלוק; בלודז הושגה תוצאה נאה וטרטקובר נבחר לעיריה); באביב 1939 חששו למלחמה שתפרוץ; אח״כ בא הקיץ ומיד לאחריו הגיע הקץ לכול.

למרבה האירוניה המרה התקרבו גולי שתי המפלגות בווילנה אך העיר, ומדינת ליטא כולה, נפלה בידי ברית המועצות והאיחוד לא התקיים. האיחוד הרשמי הוכרז רק לאחר המלחמה כאשר ניצולי שתי המפלגות נפגשו מחדש, ובתיווכה של מפא״י סיימו את המהלך שהחל בדנציג לפני 15 שנים בעולם שנחרב כולו.

„גורדוניה״ לא שבעה נחת משלוש השנים שלאחר האיחוד הפנימי. חבריה שלא התלהבו לאיחוד בפולין וחששו מעימות מתמיד עם הקבוצה הנוקשה בפוע״צ־צ.ס. קיבלו בשוויון נפש את הדחיות אך גם הם הביטו בדאגה לירידה של מחנה א״י העובדת, ושל הציונות בכלל, בתוך יהדות פולין. בבחירות לקונגרסים הציוניים (כ׳ ב־1937 וה־כ״א ב־1939 שהתכנס ימים מספר לפני הפלישה ההיטלראית לפולין) נשמר הרוב הציוני־הסוציאליסטי אך שררה הרגשה כי ההגה של יהדות פולין נשמט מהידים. בציבוריות גבר היאוש שהוליד אפטיה; בבחירות לקהילות ולעיריות — המערכה הציבורית האחרונה שלפני השואה — גברו הבונד, פוע״צ־שמאל ואגודת ישראל. התנועה השתתפה בלב־לא לב בכל המערכות של הבלוק הציוני־סוציאליסטי אולם את עיקר כוחה הפנתה לתפקידיה החינוכיים והחלוצים.

המערכה הכפויה

בסוף 1929 כתב מזכיר הוועד המרכזי בלודז לחבריו ב„איגוד גורדוניה" שרק הוקם בחדרה:

„אין לסבול יותר את ההתנכלויות להכשרה שלנו. באם יימשך יחס זה, כמו אל בנים חורגים, נצטרך לשקול את עזיבת „החלוץ" ".[129]

כעבור חמש שנים, לאחר התבססות התנועה בפולין ובא"י, חזרו הרהורים אלה ביתר שאת:

„ישנה אצלנו דעה „אוונטוריסטית" (הרפתקנית): לעזוב את „החלוץ"... אני מצטט את הדעה הזאת לא בגלל נכונותה או הצדקתה, כי אם לשם תיאור הסיטואציה: באו מים עד נפש." חבר אחר כתב:

„המצב ב„החלוץ" הוא כל כך נורא שהמשכתו היא אידנטית (זהה) עם איבוד עצמנו לדעת".

החזרה על רעיון עזיבת „החלוץ" מסמלת את אחת הבעיות שהטרידו ביותר את התנועה בפולין (ובליטא, להבדיל מארצות אחרות); לפעמים הפך נושא „החלוץ" לציר שעליו סובבו שאר הפעולות עד כדי דחיקת הטיפול בבעיות חינוכיות וארגוניות שוודאי היו חשובות לאין ערוך יותר מבחינה מהותית. הקושי המיוחד נבע מהעובדה כי לפני „גורדוניה" לא עמדה כל ברירה והרהורי העזיבה לא יכלו להתממש. מפא"י לא היתה מסוגלת להבין צעד מעין זה, שנגד את הקוו הנקוט על ידה ושאיתו הסכימה „גורדוניה" בכל פה. היו אלה „נישואים אפיפיוריים" לפי ההגדרה שרווחה בדיונים הנישנים על „עמדתנו ב„החלוץ" ".

מצד שני „גורדוניה" לא היתה מוכשרת, מעצם טבעה ואופיה, לעמוד מול הכוחות שנערכו נגדה. הקיבוץ המאוחד גילה ערות לנעשה בגולה והיה מגייס עשרות חברים לשליחויות שונות. מחזורי שליחים, פעלתנים וקנאים לדרכם. היו מתחלפים ללא השאר חלל ריק, פיתחו פעילות ענפה, קשרו קשרים אישיים וארגוניים ובהצלחה הכינו „קדרים". ז.א. הצמיחו פעילים מקומיים שהניעו את כל המערכת הסבוכה. ניסוחי תורתו הברורים והנחרצים תאמו להפליא את מושגי התקופה וציפיותיה. ראייה חד מימדית של בעיות אנושיות, הריכוזיות כתורה וכשיטת מעשה, הכלליות השוויונית כמגמה ותנופת מעשים גדולה, — תכונות אלה ודומיהן אפיינו אנשים

רבים מאלה שעמדו בראש „החלוץ" הפולני בשנות השלושים. הם מצאו בעל ברית במפלגת פוע"צ"ס, ועל אף הבדלים בנוסח ובדרכי פעולה יצרו שותפות פורה, בנו אותה וניבנו על ידה. מפעלם המשותף היה „הגוש החלוצי הכללי" בסניפים ובעיקר בהכשרה. לאחר גידול מספרי ללא תקדים וחדירת פלוגות ההכשרה לתעשיה ומלאכה בערים הגדולות הגיע ה„גוש" לשיא כוחו והשפעתו ונישא על אמונה קנאית בצידקת דרכו.

אילו היו אנשים נמרצים אלה מסוגלים לאמץ — או לפחות, להבין — גישה פלורליסטית וודאי הוא כי „גורדוניה" היתה מתאימה עצמה לנורמות של הרוב ומנסה להתקיים תחת שלטונו. אך תכונה זו, של ראיית הזולת כזכאי להתפתח על אף סטיותיו מהקוו הגנרלי, לא נמצאה כלל; לכן נאלצה „גורדוניה" (ואיתה השומר הצעיר, שהיה חזק יותר ולכן פחות חשוף) להתגונן מהרגע הראשון בפני גזירות חוזרות ונישנות מבלי לזכות אפילו להפוגת חסד קצרה. ההגדרה „גזירות" היתה מקוממת את ה„גוש הכללי" כי הוא נהג לפי תפיסתו ובהתאם לסגנונו; התנהגות זאת היתה להתנכלות מבחינת הנוער ועוררה את התנגדותן הנמרצת.

ההבדלים היו נעוצים בזיקה השונה לקומונה בא"י, שעמדה אז בוויכוח קשה בין הקיבוץ הגדול, הגדל והפתוח לבין קבוצה אורגנית שתחמה לעצמה גם מסגרת מספרית. על בסיס זה נבנתה מערכת נימוקי מישנה; ב„גורדוניה" נתנו את הדעת להסברת המניעים שכפו עליה את המאבק המתמיד. הוא נבע — כך טענו מקבלי הדין — מראייה מחמירה של החלוציות כתורה אכזרית התובעת את האדם כולו ורותמת אותו לשירות האידיאה. היתה זאת מוסכמה בתנועות המהפכניות כי הרעיון והמשימה זכאים להדביר את האדם ורצונותיו לטובת, מה שהוגדר, כצרכי הכלל. פעלה כאן השקפה על עולם שנגזר, כאילו, להתנהל לפי מתכון אחד ומצווה היא ללחום נגד כל סטיה ממנו. יש צידוק היסטורי לקוו הכללי, הפרולטרי והשווה לכל נפש ואילו גישה אליטרית פסולה בעצם מהותה, באשר היא מחלקת את האנשים ל„סולת" ול„פסולת"; משחק מילים זה היה חביב על פעילי ה„גוש הכללי" בהסבירם את עדיפות תפיסתם את הסתדרות „החלוץ".

ואילו מבקרים חמורים יותר היו מונים בין הסיבות את יצר השלטון שהתחבר לכוונה של הקיבוץ המאוחד לבנות את קיבוציו בא"י על ידי הגדרת העולים למחנהו והצרת גידולן של תנועות הנוער שהבטיחו מילואים לזרמים הקיבוציים האחרים. לזאת חייבים היו להוסיף גורמים אישיים שהיו גלויים לעין. היו זמנים שניתן היה לקיים דו שיח ב„החלוץ"; הוא לא שנה הרבה את חומרת הקוו הנטוי אך יצר הרגשה של חברות תוך עימות; מנה „רגילה" של מאבק היתה מתקבלת כדבר טבעי ולא העיבה על הערכה הדדית. אך במרבית השנים הטילו אנשי חומרה

דוגמטית את צילם על הקשרים הפגומים בלאו הכי, הפכו את היחסים לבלתי נסבלים ואת המו"מ לשיחה בין חרשים.

המאבק ניבנה מערכה־מערכה, והיה גובר בעת עליה גדולה יותר, כאשר קוניונקטורה, קצרה או ממושכת, היתה מביאה נוער רב לפתחי "החלוץ"; גידול מספרי שימש ל"גוש הכללי" כהוכחה נוספת לצדקת דרכו. מיד עם חידוש העליה לאחר גזירות הספר הלבן של פספילד נקבע הסטז' (וותק) בהכשרה בתנאי לזכות העליה, ותנועות הנוער ראו בכך גזירה הפוגעת בהן משום תפיסתן השונה את מקום ההכשרה בחינוך האדם לעבודה ולקבוצה בא"י (ראה דף 96). לאחר שהוברר כי אין אפשרות להידברות בוורשה הועבר נושא היחסים ב"החלוץ" הפולני לא"י. ראשי ההסתדרות ומפא"י היו דרוכים לקראת בוא העליה ונתנו דעתם לכמה סימנים מדאיגים בחזית זו. בארצות שונות הוקמו תנועות נוער ציוניות־כלליות שחבריהן העולים הצטרפו להסתדרות הכללית אבל בגולה הקימו להן הסתדרות "החלוץ" נפרדת; הן נימקו התבדלותן בטבעו השתלטני של "החלוץ" הכללי ("השמאלי" לפי הגדרתן) שאינו מסוגל לקלוט מיעוטים ולהתחשב בצרכיהם המיוחדים, ודוגמת פולין שימשה להוכחה הטענה. עניין זה סייע להעלת נושא "החלוץ" בכלל, ופולין בפרט, על שולחן הדיונים של מרכז מפא"י. המפלגה שלחה למזרח אירופה את ישראל מרמינסקי (מרום) למסע התרשמות ולשם הגשת הצעות לתיקון היחסים הפנימיים. מרמינסקי ביקר במרכז ובהכשרות והשתכנע בצדקת הרוב במרכז "החלוץ" בכוונתו לבנות תנועה אחידה אפילו על חשבון הצרת האוטונומיה של תנועות הנוער. לאחר שובו לא"י התכנסה מזכירות מפא"י בהשתתפות באי כוח תנועות הנוער הקשורות למפלגה ושליחים שחזרו מהגולה. הצעות מרמינסקי ריככו בסגנון את עמדות הגוש הכללי; הוא הציע את ההכשרה המעורבת של כל החלוצים, כולל בוגרי השה"צ ו"גורדוניה" כצורה עיקרית של ההכשרה; פלוגות עצמאיות (ז.א. של תנועות הנוער בלבד) תוקמנה רק כאשר תהיה לכך אפשרות; ע"י ההתניה נהפך הוויתור לאוטונומיה לסמנטי בלבד. בנוסף הציע כי מרכז "החלוץ" יקצה מספר מסויים של בוגרים מתוך ההכשרה המעורבת להדרכה ב"הסתדרויות שלהם".[130]

רבים ממשתתפי ישיבה זו תמהו על נטילת זכות לבטל את האוטונומיה שהוענקה ל"גורדוניה" ול"השומר הצעיר" בעת הצטרפותן ל"החלוץ"; פנחס לוביאניקר שלל את ה"פרינציפ הצבאי" המונח ביסוד הקצאת מדריכים ע"י מרכז "החלוץ" שאינו אוהד את תנועות הנוער ושעל הצלחתן הוא יופקד לפי הצעת מרמינסקי. במקום זה הוא הציע: א) הגדרת סמכויות למרכז "החלוץ" בכל ארץ בכדי למנוע פגיעה שרירותית בתקנון התנועה; ב) יחס לויאלי למיעוטים; איחוד הנוער לא יבוא בדרך

כפיה אדמיניסטרטיבית. אהרון ברסקי סיפר על רשמי שליחותו בפולין ומסר על שיטת אפליה שאינה תואמת ארגון המתיימר לייצג את ההסתדרות הכללית. תנועות הנוער האוטונומיסטיות הולכות בדרך מקבילה, ולא משנית, לבנין חברת עבודה בא"י. אנשי הקה"מ השמיעו טענתם המעוגנת בתפיסת הכלליות כדרך יחידה ובמרות הארגון על כל חלקיו. לבסוף — הוחלט לבחור וועדה להכנת הצעות שתובאנה לדיון במרכז המפלגה ובזאת השתתק העניין בקצהו הארצישראלי.

בינתיים המשיך הגוש הכללי בפולין בביסוס עמדותיו. ההצלחה חיזקה את הבטחון העצמי. אין ספק כי הגוש גילה כשרון גדול להיבנות בתקופת הגאות; כמה מתכונותיו הבולטות תאמו להפליא את רוחה המסוערת של פולין היהודית הצעירה בשנים 1933—1932, והן שנות עליתו של היטלר לשלטון בגרמניה, של האנטישמיות המקומית המחריפה ושל המשבר המדלדל. האופי המגוייס, השכרון ממלים וסיסמאות, מהירות התגובה הקולקטיבית ועצם הקונצפציה של הנהגה צנטרליסטית המניעה הכול — הכשירו את "החלוץ" הפולני לנצל את הקוניונקטורה בצורה מירבית ולבנות במשך זמן קצר מפעל הכשרה בערים, בעבודה מכניסה יותר ובתנאים משופרים מאלה שהיו בתקופת המנסרות והמחצבות. חברי "גורדוניה" הודו בעדיפותו התיפקודית של "הגוש הכללי" בעת גאות. הודיה זו לא נכרכה בערעור על התפיסה האורגנית של בנין הקבוצה, שהיתה יפה ונכונה ללא פקפוק. אך בטווח קצר הוכיח הגוש את יעילות שיטותיו. רוחו התוקפנית, המשמעת והמוביליות שלו עוררו קנאה מוצדקת. הערכה זו היתה ידועה לאנשי הגוש ועוררה אותם לנסיון נוסף להחזיר למוטב את תנועות הנוער האוטונומיסטיות אפילו בעל כורחן. בהשראת משלחת חדשה, שהתרכזה מסביב לגרשון אוסטרובסקי מעין חרוד, קנאי ופעלתן, החלו רצונות אלה להתרקם כ ש י ט ה. היחסים המעורערים גם בלאו הכי הדרדרו לנקודת שפל. לאחר מחזור בירורים בתוך הגוש הכללי נקרא באוקטובר 1932 ה פ ל נ ו ם (מליאת מרכז "החלוץ") שדיוניו נסובו על ההצעה של ק ב ו ץ ה כ ש ר ה מ ע ו ר ב (הכשרה מעורבת) כצורה אחת ויחידה מבחינת הרצוי. דוד לוי, מאנשי קלוסובה ומראשי הגוש, אמר:

> "העניין הוא — הקמת קיבוץ ההכשרה האחיד, השלם, ה"מעורב". שתי מסקנות יסודיות: א) לשמור שמירה מעולה על הפרינציפ הנ"ל בקיבוצי ההכשרה הכלליים ולא לתת לפירצה קלה שתפעל בהם; ב) להכין את התנועה לקראת שינויים בכיוון זה גם ביחס להכשרתם של חניכי תנועות הנוער".

בסעיף א' התכוון לוי למנוע את הקמת ריכוז וויתקין (הכשרת

חברי „התאחדות" ואוהדיה לקראת חבר הקבוצות) ואילו סעיף ב' בישר ראשית מסע לביטול האוטונומיה בהכשרה.

נציגי „גורדוניה" והשה"צ יצאו להגן על זכותם המעוגנת בתקנון „החלוץ" אך העמדות לא התקרבו; אלה טענו בשם שוויון לכול וחובת משמעת ואלה תבעו התחשבות בזכויות מיעוט בתנועה וולונטרית. בשלב זה עוד היו הכול (או כמעט הכול) מודעים לקושי של הכרעה חד־מימדית; וכך הגדיר פ. בנדורי את המצב:

„אין לנו זכות לחייב את תנועות הנוער האבטונומיסטיות בתורתנו, ליסוד זה של הקיבוץ ה„מעורב" בשטח ההכשרה. אנו מציגים דרך זו לתנועה החלוצית, כדרך העתיד הרצויה, שנמצאת בהתאם להתפתחות התנועה החלוצית, לשם בירור חברי בתנועה, לקראת הגשמתה בתוקף ההכרה המשותפת והמוסכמת".[131])

התקבלה ההחלטה ברוח הגוש אך היא לא היתה אופרטיבית והותנתה בבירור נוסף:

„היות והיו חברים למרכז, אשר לא ראו כל דרך אחרת לארגון נכון של ההכשרה, שיהא הולם את צרכי תנ' „החלוץ" כנ"ל אלא ע"י הכשרה משותפת לחברי החלוץ בכל נקודה ונקודה, ארגונם ושיתופם המלא בגלילות וכגוף ארצי — של כל פולין (קיבוץ ההכשרה המעורב),

ומאידך — חברים למרכז. חברי הסת' הנוער האבטונומיות, התנגדו בכל תוקף ליסוד הנ"ל של הכשרה מעורבת, הפוגע בזכויותיהן האבטונומיות של השה"צ וגורדוניה ב„החלוץ",

והיות, ואין בסמכות מרכז „החלוץ" להחליט בשאלה זו של הכשרה מעורבת החלטה מחייבת את הסת' הנוער האבטונומיות —

לכן מביא הפלנום שאלה זו של ה כ ש ר ה מ ע ו ר ב ת לדיון ולבירור בתנועה בפולין לזרמיה השונים ובתנועה החלוצית בכללה לקראת וועידות שתקבענה מסוימות את עמדת „החלוץ" המוסכמת".

אופטימיסטים יכלו לפרש את ההחלטה כדחייה מכובדת של הגזירה ולקבלה כסימן של פיוס. אולם בדברי הסיכום של גרשון אוסטרובסקי נשמעו צלילים מדאיגים:

„הרשות בכל זאת לכל חבר ב„החלוץ" לחשוב את הדרך המוצעת על ידו לנכונה ביותר, להציע אותה לתנועה, להילחם בעדה, אבל בתנאי אחד: דרך זו או אחרת יכולה להתקבל ולהתגשם אך ורק ע"י התנועה כולה".

דברים אלה צוטטו פעמים רבות בדיונים שנסובו על „החלוץ" ושנערכו גם לאחר שוב אומרם לא"י. בניסוחם נתמצתה התורה כולה של הגוש הכללי ביחסו לתנועות הנוער. הסיסמה ההסתדרותית של וויכוח חופשי

ומשמעת ההחלטה הועברה מתחומה המעשי לספירה של השקפות; ההסתדרות הכללית נמנעה מהטלת משמעת רעיונית בתוך הקונסנסוס הציוני־סוציאליסטי הרחב; נהפוך הוא: היא יצרה תנאים להקל על בעלי דעות שונות לדור בכפיפה אחת ללא אונס רעיוני. ואילו בדבריו של שליח ההסתדרות ל„החלוץ" בפולין ניתן היה להבחין בנעימות מוזרות; לא לשוא היו נוהגים לכנות את הדברים האלה כ„דרשת אורלה (על שם הרחוב שבו שכן מרכז „החלוץ" ומובנו בפולנית: של הנשר) התוקפנית".

הפרקטיקה של המרכז בוורשה לא תאמה את ציפיות האופטימיסטים. לא חסרו עילות למריבה. בקיץ 1933 הגיע לפולין דוד סברדלוב שיועד ע"י הוועד הפועל של ההסתדרות למרכז „החלוץ" כנציג המזכירות המאוחדת של חבר הקבוצות ואיגוד „גורדוניה". שולחיו ידעו על ההתנגדות הצפויה בוורשה למינוי זה ולכן הטילו את סידור התקבלותו על דוד בן גוריון שעשה בפולין בהכנת הבחירות לקונגרס הי"ח. סברדלוב לא התקבל לעבודה במרכז בטענה כי שיתופו בהנהגת „החלוץ" ייפר את יחסי הכוחות בין הגושים. בן גוריון שהגיע לוורשה מביקורים בערי השדה ניסה לסדר את העניין אך העדיף לדחות את הפתרון עד לאחר הקונגרס משום שנוכח בהתנגדות הנמרצת ולא רצה לעורר מריבה העלולה להזיק להצלחה בבחירות.

דחית שליחותו של סברדלוב הגדילה את המרירות, בפרט שלא היה כל ספק בסגולותיו של השליח; היו שהסבירו את חריפות ההתנגדות לסיפוחו לעבודה מרכזית דווקא בכישוריו. כאשר הרגישו אנשי הרוב כי הגדישו את הסאה הציעו לו את תיק בעלי המלאכה שע"י המרכז, אך ההנה"ר דחתה את ההצעה שהיתה מנטרלת את דוד מכל השפעה על העניינים שלשמם נשלח. הפרשה שימשה כאבן בוחן לכוונות הרוב: לא פיוס ולא הידברות. לראשי מרכז „החלוץ" היה מספיק זמן לבחון את המשמעות הפסיכולוגית של הפרשה שהתמשכה חצי שנה; ואם בכל זאת הם הסכימו ללא ערעור על סגירת המרכז בפני שליח ההסתדרות אפשר להסביר זאת רק בעיוורון שנבע מהרגשת כוח וצידוק עצמי. את תגובתה העצורה של „גורדוניה" ניתן להבין על רקע אווירת אותן השנים: התאכזרות איש לעצמו ולרעהו בשם רעיונות אחווה ואהבה נעלים מסבירה את העובדה כי התנועה לא קמה להגן על כבודה וכבוד השליח. הנפגע — סברדלוב — סר הצידה ועבר לעבודה בתוך „גורדוניה" והחברים קיבלו את הדין במרירות עצורה. אולם הפצע לא הגליד והשאיר משקע שחיפש מוצא בכדי לפרוץ החוצה.

קבלת הדין בעניין השליח הוכיחה לראשי „החלוץ" בפעם נוספת כי אפשר לגבור על „גורדוניה" והיא תבלע כל פגיעה. על רקע זה יש

להבין את מטר התקנות המצמצמות את האוטונומיה. המרכז השלים בלית ברירה עם קיומו של „ריכוז וויתקין"; ניתן היה להצר צעדיו אך לבטל אותו אי אפשר היה מחשש שה„התאחדות" תעזוב את „החלוץ"; בפעם הראשונה פגשו אנשי הגוש יריב שיכול היה להתמודד איתם בנחישות, יד חזקה ומיעוט התחשבות עם הזולת. אולם כלפי תנועות הנוער, המוכרות כצייתניות תוך מרי, אפשר היה להפעיל תקנות שהתכוונו להגדיל אחידותו של „החלוץ".

יונה גולדברג תיאר את הגזירות במאמר שהכתירו בשם: 21 נקודות (למצב ב„החלוץ" הפולני) ומנה אותן, אחת אחת, בלשון בוטה ובפירוט רב.[132] „21 הנקודות" פירטו חוקים ונוהלים שבחלקם היו וודאי מתקבלים על ידי המיעוטים לולא הידיעה הברורה כי כל המערכת המסועפת התכוונה להאדיר את הזרם „הכללי" ולהצר חלקה של תנועת הנוער האוטונומיסטית. „גורדוניה" לא ששה לקרב, כאמור כבר. באם היחסים הגיעו ב־1935 לכדי משבר שאיים לפלג את הסתדרות „החלוץ" יש לראות את הסיבה בנושאים המהותיים, וקודם לכול בהכשרה המעורבת ובהצעה להקים תנועת נוער חלוצית אחת.

בנושא הראשון חלה התקדמות מעטה אבל דוברי הגוש לא השאירו הרבה אשליות ביחס לכוונתם להעלות מחדש את הרעיון. עוד נושא זה מטריד וכבר צץ עניין תנועת נוער של „החלוץ", מעין מהדורה מורחבת של „החלוץ הצעיר" שיבוא במקום תנועות הנוער השונות. להעלת הרעיון גרם גם חשבון הנפש שערך הקיבוץ המאוחד בעקבות נסיון הקליטה של העליה הגדולה. למרות שליטתו המוחלטת של הקה"מ על וויסות העליה מפולין היא הכזיבה את התקוות, כי בבואם לחופי הארץ רבים־רבים לא פנו לקיבוצים ואף לא הלכו לכפר. למעשה חזרה התמונה מימי העליה הרביעית. משך השכר הגבוה יותר בבנין ובתעשיה והצעירים פנו לענייניהם. התפיסה של „החלוץ" המוני ופתוח התנפצה שוב על מיקסמי ה„פרוספריטי"; גם תנועות הנוער סבלו מעזיבות אך ההבדלים היו גדולים. גם המספרים הגבוהים של הגוש הכללי (פי עשרה מאשר עלית „גורדוניה") לא יכלו לספק את צרכי פלוגות הקה"מ הקולטות; מרביתם של אלה שנקלטו בקיבוץ נמנו על יוצאי „החלוץ הצעיר" ו„פרייהייט" ורק מיעוט על הסתם־חלוצים.

חוסר הנחת מהקליטה דחף לחיפוש פתרונות. לא הגיעו עד כדי ביקורת השיטה בכללותה; תשומת הלב ניתנה לתיקונים ארגוניים ומיבניים. המרכז בוורשה ביטל את האישורים לעליה וערך ביקורת חדשה לפי קריטריונים חמורים יותר, האמורים להבטיח יתר נאמנות לקיבוץ מצד המועמדים לעליה. בדרך עקיפין וללא נקיטת שם הגיע הגוש הכללי לעקרון ה ס ל ק צ י ה שכה פסלוהו לפני זמן קצר כיומרה אריסטוקרטית.

עוד נמשכה הגיאות אך התרבו סימנים שבישרו ירידה בהצטרפות חברים חדשים. ראשי הגוש התמלאו דאגה ופנו למעשים חיוביים במטרה לבצר את ההכשרה מבחינה חומרית ותרבותית; באוקטובר 1934 הוקדש הפלנום להעמקת הפעולה התרבותית והעברית וכד'. אך במקביל נמשך קוו הצרת הגבול של התנועות האוטונומיות. הנימוק הרשמי הניתן לשם כך נבע מההכרה המתפשטת כי יש להקדיש יותר תשומת לב לחינוך החלוצי ולהוריד את גיל ההצטרפות; הרי "גורדוניה", "החלוץ הצעיר", "הנוער הציוני" ועוד נוצרו מתוך לקחי הכשלון של העליה הרביעית; כתריס נגד מיקסמי ה"פרוספריטי" צריך להתחיל מגילים רכים את החינוך לחלוציות בכדי שתהא שהות לעצב דמות אדם חדש. הנסיון של עשר השנים לאחר העליה הרביעית הוסיף דעת כי שהות ממושכת יותר בתוך מסגרת חינוכית עשויה לחסן את הנער לקראת המשברים הצפויים בין תקופת גאות אחת לשניה. מתוך הכרה בצורך זה הגיעו ראשי הגוש לרעיון של תנועת נוער אחת; ביסודו הונחו נימוקים פרגמטיים אך אין להתעלים גם מההצדקה הרעיונית; עניין איחוד הנוער היה מאז ומתמיד סעיף נכבד בתפיסת הזרם הכוללני בתנועת הפועלים העברית.

ג. אוסטרובסקי שחזר משליחותו ב"החלוץ" הפולני עוד בימי הגיאות כתב:

> "הננו עכשיו תנועה המונית, ואחוז חניכי תנועות הנוער ב"החלוץ" פוחת והולך. תפקידנו: להקים הסת' נוער על יד "החלוץ" ("החלוץ הצעיר") אשר תקיף את הנוער ותכשירו ל"החלוץ", להמונים, למסירת עצמו ורכושו להמונים אלה; לחיות אתם יחד בתנועה, בסניף, בקיבוץ ההכשרה, בארץ, ללא מחיצה".[133]

עם תחושת הירידה הצפויה ל"החלוץ" הוגבר הלחץ לקראת איחוד כל הנוער החלוצי.

נושא תנועת נוער אחת של "החלוץ" הגדיש את הסאה. מבחינת העיתוי הפך הוויכוח החדש את המו"מ הממושך על כינוס הוועידה השישית של הסת' "החלוץ" בפולין; הכול ידעו כי לוועידה תובאנה שתי הבעיות השנויות במחלוקת המרה: ההכשרה המעורבת והסתדרות נוער אחידה. במהלכים שקדמו לבחירות לוועידה זו נעלמה התקווה הקלושה כי נשאר פתח להידברות; וכן התמעטו הסיכויים כי תבוא התערבות אפקטיבית מארץ ישראל שתכפה פשרה הוגנת במריבה.

ייתכן כי יש לתלות בגורמים אישיים את האשמה כי הבחירות לוועידה נערכו בסימן ההתנגשות עם התנועות האוטונומיות וכל שאר הבעיות נדחו הצידה. בהסכם על יצירת "גוש חלוצי כללי" לקראת הבחירות לוועידת "החלוץ" השישית נוסחו המגמות בצורה בהירה:

סעיף א': „הגוש נוצר על יסוד מצע: סניף אחיד, הכשרה מעורבת, הכרה בהסתדרות נוער של „החלוץ".
רשימה א' (הגוש החלוצי הכללי) פנתה לבוחרים בכרוז:
„ראית: חברים בתנועות הנוער האוטונומיסטיות של השומר הצעיר וגורדוניה מתבדלים, מבלים מעט בסניפים, סבורים כי מגיעות להם זכויות עדיפות: פחות בהכשרה, יותר זכות ועדיפות בעליה".[134])

הבחירות לוועידה נערכו באביב 1934 בעוד תנועת „החלוץ" בפולין נמצאת במלוא תנופת ההתרחבות והגוש הכללי מונה אחד לאחר את הישגיו המרשימים. ואכן הגוש זכה לנצחון גדול. הרשימה המתוכננת של חבר הקבוצות בפולין לא הוקמה; היא היתה אמורה להקיף 4 גורמים: חלוצי גורדוניה, ריכוז וויתקין ואוהדיו בסניפים, חוגי הנוער ההתאחדותי, שהתארגנו ב־50 ישובים בערך במסגרת „וויתקיניה" וכן חלוצי צ.ס.־התאחדות הפרו־איחודית. דוד סברדלוב, שסמכותו היתה מקובלת על כל הנ"ל, השתדל להביאם לשולחן אחד אלא שלא עלתה בידו. המו"מ על רשימה אחת לבחירות לוועידת „החלוץ" התנהל תוך החרפה קיצונית של היחסים בין „התאחדות" הספרטיסטית („של לוי") לבין מחייבי האיחוד העולמי („גורדוניה" וצ.ס. התאחדות). ב„גורדוניה" היו מודעים לעובדה כי הליכה משותפת עם חלוצי ה„התאחדות" תעמיד אותה במצבים מביכים בוועידה הקרובה, משום שאנשי המפלגה התכוונן לעורר בעיות של ניסוחים וסמלים שהיו הופכים לסלע מחלוקת נוסף. החרפה בנושאים שוליים לא היתה לרוחה של „גורדוניה" ואף הדאיגה אותה מבחינת ההיסט מהנושא המרכזי של המאבק על זכות האוטונומיה וההגדרה החפשית. למרות זאת גבר השיקול של ליכוד הגופים המזוהים עם חבר הקבוצות על נימוקי נוחות פוליטית. הופגן רצון טוב בכל שלבי המו"מ אך הוא התנפץ על דרישה אולטימטיבית של ה„התאחדות" להוציא מהרשימה את חלוצי צ.ס., יריביה ושנואי נפשה. התנועה לא יכלה להסכים לתנאי זה, הן מנימוקים מהותיים וגם מתוך סלידה משיטות ההחרמה שבהם השתמשה „התאחדות" נגד כל סימני כפירה בקיומה העצמאי. לבוגרים של „גורדוניה" נהיתה המערכה ב„החלוץ" זהה עם מאבק על נורמות התנהגות מוסרית בחיי נוער יהודי ולכן לא התקבלה על הדעת תביעה להחרים ארגון קרוב; עובדת היותו קטן — וזה היה אחד מנימוקי השכנוע של ה„התאחדות" — הגבירה את ההתנגדות להחרמה; וכך יצא כי לבחירות הלכו שתי רשימות של חבר הקבוצות.

הצביעו למעלה מ־31 אלף חלוצים; רשימת „גורדוניה" קיבלה 2439 קולות (8.2%) וריכוז וויתקין 875 (2.8%), ביחד 11 אחוז (השה"צ קיבל 22.6% ואילו הגוש הכללי — 66 אחוז). במשך שבועות לאחר הבחירות

הוסיפו להגיע לוורשה האשמות על צורת הבחירות, הלחץ, ההתנכלויות וכד'. בהרבה עיירות קטנות פירשו פעילי הגוש לפי דרכם את התעמולה נגד התנועות האוטונומיסטיות ונתנו גוון פולני־לוקלי למלחמה זו. „גורדוניה" רשמה כמה מקרים חורגים, כגון בקרסניטב; לפי דיווחים מכמה מקומות היה הלחץ כבד יותר מאשר בימי הבחירות לקונגרס כאשר הרוויזיוניסטים נהגו לפי שיטתם התוקפנית. יש לציין כי המתלוננים התריעו על פגיעות בהם אך קבלום כהופעת לווי טבעית המעוגנת במסורת המריבות בעיירה.

למרות האשמות אלה (הטיפול בהן נדחה מפני המהומה שהתחוללה מסביב לעצם קיום הוועידה) היו התוצאות מעודדות. כבר עמדנו על שיטת המפקדים הפתאומיים, על רתיעה של פעילים לעסוק במילוי טפסי „החלוץ" כנדרש ועל מידת הדין שבה נהג המרכז כלפי הגרפים במילויים; במשך כמה שנים חזרה ההנה"ר על הטענה כי המפקדים לא שיקפו מציאות קיימת; ראוי להתייחס בספקנות לנתונים הסטטיסטיים מ כ ל הצדדים, כי מספרים אלה שימשו כהוכחה יחידה לכוחן היחסי של התנועות ועל פיהן נגזרו עניינים בעלי חשיבות עליונה כגון חלוקת רשיונות העליה. „גורדוניה" חזרה על טענה כי מפקדים מיוחדים (בעיקר כאשר הם נערכו ע"י גופים מחוץ ל„החלוץ", כגון המשרד הא"י בוורשה, הקק"ל וכד') הוכיחו כי כוחה של התנועה גדול יותר מאשר במפקדי „החלוץ"; האשמה זו נסמכה לטענה כי במנגנון המרכז חסר ייצוג גורדונאי ועניניה לא נשמרו כהלכה באווירה העויינת כלפיה.

גם תוצאות הבחירות לוועידה הוכיחו עליה לא מוסברת (מבחינת המפקדים השגרתיים) של „גורדוניה". עשרה חודשים לפניהן נערך מפקד חברות ב„החלוץ" הפולני. המרכז מנה 1109 חלוצי „גורדוניה" בין 22,500 נפקדים (5 אחוזים). ערעורים על המפקד מ־1933 לא הועילו; אולם בבחירות לוועידה כעבור עשרה חודשים, עלתה „גורדוניה" ב־120%, ריכוז וויתקין ב־110%, השה"צ ב־70 אחוז ואילו הגוש הכללי ב־15 אחוז בלבד.

הגוש הכללי פירש בצדק את תוצאות הבחירות כנצחון גדול אך התעלם מהסימנים המדאיגים שהחלו להתגלות כתוצאה מהן. שתי התנועות לא ערערו על משמעות התוצאות; הן קיבלו את ההגמוניה של הקיבוץ המאוחד בפולין כעובדה מוכחת ורק התעודדו מהיותן שליש מהכלל ומכוחן הרב יותר בארצות אחרות. באותה השלמה שבה קיבלו הרבה מהחל־טות הרוב החלו להתכונן לוועידה, אלא שהיה להן ערעור על המועד המתוכנן של כינוסה. בשנה הקודמת הפריעה מערכת הבחירות לקונגרס למפעל מושבות הקיץ ופגיעה זו איימה לחזור על עצמה. גם הגוש הכללי היה מעוניין בקיץ חופשי לשם ארגון מושבות לנוער שלו אולם לא וויתור

בקלות על הוועידה בקיץ 1934; בפרט שנראה סיכוי לבואו של בן גוריון לוועידה בתאריך זה והם העריכוהו כאיש הקרוב להם מבחינת תפיסתו את המיבנה הריכוזי של „החלוץ" יותר מאשר ברל כצנלסון שאמור היה להשתתף במשלחת ההסתדרותית המיועדת לחדשי הסתיו.

בדיון על תאריך הוועידה החליט המרכז (ברוב של 7 נגד 5) לעמוד על קיום הוועידה בקיץ 1934 ועל פנייה לוועד הפועל להקדים את בוא משלחתו. להארת היחסים במרכז ראוי להוסיף עניין צדדי: תנועות הנוער ביקשו להוסיף למכתב לוועה"פ את נימוקיהן בזכות הדחיה (מושבות הקיץ); היה להן עניין להודיע לוועה"פ כי הן אינן מתנגדות לקיום הוועידה אלא מערערות על התאריך. ברוב הנ"ל הוחלט להיעזר את ההחלטה בלי כל פירושים והסברות. לאחר כך, כאשר פרץ סכסוך „הוועידה שלא התקיימה", היו מונים בעניין זה (התעלמות הרוב מבקשת המיעוט להוסיף את נימוקיו) את העילה הנראית לעין של החרפת המריבה.

הוועה"פ עמד על דעתו ולא קיבל את החלטת הרוב להקדים את הוועידה. מזכירות חבר הקבוצות (והקיבוץ הארצי) החלו לגלות פעילות לעזרת חבריהם בפולין והביאו את בעיותיהם בפני הוועד הפועל ומרכז מפא"י. הסכסוך פרץ מגבולות המדינה והפך להיות לאחד מוקדי העניין של תנועת העבודה. לאנשי „גורדוניה" בא"י התברר להפתעתם כי הקיבוץ המאוחד אינו זוכה, כמצופה, לתמיכה כללית מראש וכי ניתן להסביר את ענייני תנועת הנוער לחברים שקיבלו במשך שנים ללא עוררין את גירסת הקיבוץ המאוחד. אין להתעלם מההשפעה של הוויכוח מסביב להסכם עם הפועלים הרוויזיוניסטים והחלוקה החדשה שהחלה להסתמן במפא"י ושלא היתה זהה עם ההשתייכות למפלגות שלפני האיחוד.[135]) לאחר שהקה"מ נקט עמדה שוללת ולחם לה, כדרכו, בהחלטיות נחושה, החלו רבים להרהר אחרי נוקשות זאת ונעשו קשובים יותר לטיעונה של „גורדוניה" בנושא „החלוץ". היתה זו התפתחות באיבה שקיבלה תאוצה בשנה הבאה, הביאה להקלת הלחץ בפולין ואיפשרה לתנועה לעבור בשלום את הפרשה.

אך בינתיים לא בטלה חומרת היחסים בפולין. התכנס הפלינום של אוקטובר 1934 עם חידוד הוויכוח על תנועת נוער אחידה ולא פסק הלחץ. לוועידה נקבעו כמה תאריכים עד שנבחר מועד סופי — מאי 1935 — מתוך ידיעה ברורה כי יותר אי אפשר יהיה לדחות את הוועידה מבלי לבטלה; בקיץ 1935 אמורות היו להערך הבחירות לקונגרס הציוני הי"ט ולא ניתן היה לעסוק בכל עניין אחר פרט למערכת ההסברה הציונית. לחודש מאי 1935 הסכים גם הוועד הפועל ובזאת נקבע כינוס הוועידה כוודאי. המרכז החל בהכנות מזורזות וקרא לכינוסים גליליים לשם בירור השאלות שתעמודנה לדיון בוועידה. הכינוסים אמורים היו לשמש כחזרה לקראת הוועידה ואנשי הרוב ניסו לקיים את המתקפה הרעיונית אבל

כוונה זו לא עלתה בידם. הכינוסים נערכו בצורה לא פורמלית וחברי תנועות הנוער השכילו לנצל במה זו, הן להסברת עמדותיהם והן לליכודם הפנימי. זמן קצר לפני המועד הקבוע התגבשה התנגדות לעצם הוועידה. להכרתם של רבים חדרה המחשבה כי בעתיד הקרוב ביותר תקבענה עובדות שתשמנה לאל את בסיס קיומה של התנועת הנוער העצמאית ולא תהיה הזדמנות נוספת לתקן זאת. הכרה גוברת כי הוועידה תכריע בגורלן הביאה לקירוב עמדות בין „גורדוניה" ל„השומר הצעיר", הרבה יותר מהמתקבל על דעתן של ההנהגות שלהן בא"י. עם ההחלטה כי בפעם זו הברית לא תופר עברו שתי התנועות ממיגננה, כדרכן עד כה, ויצאו לערער על התפיסה היסודית של הגוש הכללי. בהתחלה עוד התנהלו הדברים בהיסוס מה אך ניכר היה כי הפעם לא יסתפקו במערכת השהיה לקראת נסיגה נוספת. ראוי לציין כי ל„גורדוניה" לא היתה בעבר קונצפציה מקיפה בשאלות „החלוץ" והיא הסתפקה בהבטחת זכויותיה לחנך, להכשיר ולהעלות את חבריה; עמדה זו הכירה בזכות הקיבוץ המאוחד לעשות לדרכו בתנאי שיניח ל„גורדוניה". תפיסה מצמצמת זו נעמדה במבחן עם הופעת ריכוז וויתקין ועם המגמה של הרוב לצמצם את האוטונומיה. לאחר החרפת המאבק על זכות הקיום של תנועת נוער חינוכית במסגרת „החלוץ" הלכה והתגבשה תפיסה כוללת שהתיצבה כאלטרנטיבה מול הרעיון הריכוזי והכוללני של הקיבוץ המאוחד. ואלה היו עיקרי הדברים, כפי שבאו לביטוי בוויכוח לקראת הוועידה:

כלליות ולא כוללנות. הסתדרות „החלוץ" חייבת להקיף את כל הנוער היהודי הפונה להסתדרות הכללית בא"י; כך היא עלתה במוחם של מייסדיו וכך קיבלה אותה ההסתדרות הציונית העולמית. הפרקטיקה של הרוב בפולין, שזיהתה אותה עם זרם קיבוצי-פוליטי מסויים, נוגדת מגמה זו ומונעת הצטרפותם של ארגונים שמקומם הטבעי הוא בתוך „החלוץ" (כגון „הנוער הציוני" וכד'). כלליות פירושה סובלנות כלפי שוני, חיפוש המכנה המשותף והענקת הרגשת אזרחות שווה לגדול ולקטן.

הגדרה חפשית כזכות מוכרת לכל חלוץ. חופש לכל אדם לבחור את צורת ההכשרה הרצויה לו וכן את הזיקה לתנועה קיבוצית. מניעת זכות זו — בשעה שבא"י נפרדים הקיבוצים הארציים — היא הכרעה אדמיניסטרטיבית שרירותית בוויכוח לגיטימי בין צורות הגשמה שווה זכויות.

כבוד הדדי ביחסים פנימיים כתנאי להשתייכות לארגון אחד. חיפוש הסכמה ככל הניתן; משמעת מעשה שאינה חלה על הכרעות רעיוניות; שמירה על זכויות המועטים בתוקף התקנון (אוטונומיה).

ההנהגה משותפת. קואליציה במקום מונופול מנגנוני. קבלת החלטות הרוב וכיבוד זכויות המיעוט.

ראיית תנועת הנוער העצמאית כיסוד יציב שיש לחזקו ולא כמיטרד שמצווה להעבירו מן העולם.

רעיונות אלה קראו תגר על דמות „החלוץ" כפי שנהגתה ע"י הקיבוץ המאוחד וכפי שיישמוה בתנאי פולין; לא ניתן היה לגשר על פני ההבדלים ולכן השתדלו תנועות הנוער להביא לדחיית ההכרעה האולטימטיבית מתוך הנחה כי הזמן יפתור חלק מנקודות המחלוקת. היה להן יסוד להאמין באפשרות של שינוי בעמדה הנחרצת של הגוש הכללי משום שבינתים התחוללו שינויים מהותיים בתנועה החלוצית עם ירידת הגל הגואה. מספר החברים ירד בצורה משמעותית: במקום 42 אלף חלוצים שנימנו בפולין לפני שנה וחצי בסניפים ובהכשרה הגיע מספרם באביב 1935 ל-28 אלף, הווה אומר: בשליש פחות. הירידה פגעה בעיקר בגוש הכללי, או נכון יותר בסתם החלוצים, להבדיל מבוגרי „החלוץ הצעיר" ופרייהייט. ההנה"ר ערכה מעקב בסניפי „החלוץ" הגדולים והתברר כי:

בוורשה מנה סניף „החלוץ" 1300 ח"ח לפני שנה ועתה רק		400
בלודז	1100	300
בצנסטוכובה	500	130

הגוש הכללי לא כפר במגמת הירידה ורק המעיט את שיעורה.

לפי ההתרשמות הכללית השתנו יחסי הכוחות ועלתה התביעה לערוך מפקד חברות חדש ובחירות חדשות לוועידה. חיזוק לתביעה זו נמצא בהחלטות המרכז העולמי של „החלוץ" שבו היה רוב לתנועות הנוער האוטונומיסטיות. כמתוכנן צריכה להערך וועידה עולמית של „החלוץ" סמוך לוועידה הארצית של פולין, וצפויה היתה עלית כוחו של הקה"מ בהסתמך על מספרי הגוש הכללי הפולני בעת הגיאות שלפני שנה־שנה וחצי. לאור הירידה המספרית שחלה באחרונה קשה היה לצפות מתנועות הנוער למעשה נדיב של איבוד לדעת ציבורי; לפי הצעתן החליט המרכז העולמי של „החלוץ" לערוך מפקד חדש בכל הארצות ולפי תוצאותיו לקבוע את הייצוג.

הגוש הכללי שלל מפקד חדש ועמד על קיום הוועידה הארצית לפי התוצאות מלפני שנה. לייב לויטה טען כי הירידה בסניפים, שממנה ייפגע הגוש הכללי, תתאזן ע"י עלית חלקו בהכשרה — וכך עשויות גם בחירות חדשות להבטיח לו רוב גדול. ההכנות נכנסו להילוך גבוה, נקבע תאריך סופי ונשכר אולם הפילהרמוניה בוורשה לעריכת הפתיחה החגיגית; החלו להגיע חברי המשלחת ההסתדרותית. יש להניח כי התנועה היתה מקבלת את דין הוועידה במועדה, ולו רק מחשש להפגין מריבה ערב הבחירות לקונגרס הי"ט. נדרש היה מחווה פיוס כלשהו מצד הגוש הכללי להרגיע את החששות מפני כוונותיו, אך זה היה רחוק מריכוך עמדותיו; דובריו הכריזו כי בוועידה יחליטו בשאלות השנויות במחלוקת

ולא השאירו כל ספק כי יימצו את דין הרוב גם בשאלות שהמיעוט רואה בהן את יסוד קיומו. באותה עת ממש הקפיא המרכז את עלית חברי „גורדוניה" בטענה אדמינסטרטיבית כלשהי ולא הועילו ההשתדלויות לשנות את הגזירה, אף כי ברור היה כי זו רק סנקציה זמנית.

הגוש הכללי ידע על ההיסוסים ופירש אותם כהכנה לנסיגה לפי הדגם הידוע מהתנגשויות קודמות, אילו כעת ציפתה לו אכזבה. בכינוסי פסח של חלוצי „גורדוניה" הוחלט על התנגדות להשתתפות בוועידה בתנאים הנתונים; ההנה"ר הוסמכה לנקוט בכל הצעדים (החברים חזרו בהטעמה: כ ל) למנוע אותה בכל דרכי השכנוע וכן לא להשתתף בה באם היא תכונס על אפם ועל חמתם. היו מלעיגים על אנשי הגוש שתבעו את הוועידה כהפגנת עוצמה לקראת הבחירות לקונגרס ואילו היא עלולה להציג למעשה מריבה מרה ומלחמת אחים. מעודדת ע"י ההסכמה הכללית לקוו ההתנגדות פרסמה ההנה"ר את החוזר מס' 38:

„צריך להיות ברור לכל חברי תנועתנו כי לא נלך לשום פשרות באם לא תפתר הפרובלימה הכאובה הזאת...

א. חברינו הפעילים בסניפים ובגלילות אינם לוקחים שום חבל בהכנת הוועידה.

ב. אינם משתתפים בשום כינוס „החלוץ" המוקדש לוועידה בגלילות ובסניפים.

ג. מתקשרים עם חברי השה"צ לשם פעולה משותפת.

ד. אינם מצייתים להוראות מרכז „החלוץ" ושליחיו ביחס להכנת הוועידה וההשתתפות בה".[136]

לאחר שהעניינים הגיעו לקפאון בפולין הועברו ההשתדלויות לא"י ושתי ההנהגות העליונות פנו בתזכיר לוועד הפועל של ההסתדרות הכללית. לאחר הסברת הנימוקים בזכות בחירות חדשות לוועידה והתנגדות לכינוס המיועד משום שהוא מכוון לפגוע בתנועות הנוער, חייב התזכיר עריכת כינוס גדול של פלוגות ההכשרה להפגין את המשותף. במקביל נתבקשה מזכירות חבר הקבוצות להניע את מרכז מפא"י להתערבות דחופה בכדי למנוע פילוג ב„החלוץ". התזכיר המשותף לא הביא את הוועד הפועל לבירור נוסף; כתגובה יחידה הגיע מברק שאישר את הסכמת ההסתדרות לכינוס הוועידה במועדה ותבע מ„גורדוניה" (והשה"צ) להשתתף בה. חברי המשלחת שהגיעו לוורשה (קפלן, ברץ, טבנקין) הפעילו לחץ על ההנה"ר; ביקורתם הופנתה להמרת סמכות הוועה"פ וכלפי הברית המופגנת עם השה"צ. לביקורת זאת היתה השפעה מוסרית גדולה משום שהיא באה מחברים שהתנועה רכשה להם אימון. באותה עת עבר אחד המשברים התקופתיים על המנגנון המרכזי של „גורדוניה"; המשלחת הקודמת, בעלת הסמכות והיוקרה, כבר חזרה לא"י ואילו

מחליפיהם עוד לא הגיעו כולם; במזכירות עבדו אברהם ביטנר ויחיאל גלר — חברים חדשים ולא מנוסים דיים. עיקר המעמסה נפל על שכמו של יונה גולדברג, שמילא גם תפקיד של מזכיר ההנהגה העליונה, והוא יחד עם ישראל ביטמן ואוריה גלילי ניווטו את התנועה בשבועיים הראשונים של מאי 1935 כאשר ההנה"ר לא נכנעה ללחצים שבאו מכל צד ועמדה בתקיפות בתנאי מתח קשים. רק בשלבים האחרונים של המערכה הוקל מצבם עם בואו של פנחס לוביאניקר לשליחות סדירה בפולין — וביחד הם קבעו את העמדות במצבים שהשתנו במהירות. פנחס הגיע לוורשה בידיעה כי הוועידה תתקיים וכי המיעוטים ישתתפו בה; כך הוא התרשם משיחותיו בא"י עם ראשי השומר הצעיר והופתע למצוא את „גורדוניה" בפולין ערוכה בעמדת ההתנגדות ואת השה"צ משתף אתה פעולה.

בינתיים התפתחו הדברים מעצמם. לוורשה הגיעו מאות צירים וחברים מהגוש הכללי ואילו המיעוט המשיך לעמוד בסירובו. עוד נעשו מאמצים לחפש מוצא כלשהו. לשם כך התאסף מרכז „החלוץ" ביום המיועד לפתיחת הוועידה. אליעזר קפלן הציע כפשרה אחרונה:

א. לקיים את הוועידה במועדה;

ב. סדר יומה יישמר לפי התכנית אבל בשאלות פנימיות תתקבלנה רק החלטות מוסכמות או שלא תתקבלנה כלל;

ג. להחליט על וועידה שניה בהקדם (בערך בינואר 1936) לאחר עריכת בחירות חדשות;

ד. לוועידה הבאה תבוא משלחת ההסתדרות עם חוות דעת בכל השאלות השנויות בחלוקת;

קפלן הוסיף:

„לו ידענו בארץ בזמנו על המצב הנוכחי היינו דוחים זאת (את הוועידה)... הוועה"פ אישר שצריכה להתקיים וועידה אבל לא דן ולא אישר את התוכן של הוועידה".[137]

והודיע כי לא יוכל להשאר יותר בוורשה באם הוועידה לא תתקיים. טבנקין הסתלק מקבלת המינוי כשליח הוועה"פ בתנאים הנתונים והסכים כי:

„לא ידעו בארץ על המצב... גם אני לא הייתי בוחר לקרוא לוועידה ערב הקונגרס לו ידעתי שהשה"צ וגורדוניה החליטו בליבם לא ללכת לוועידה".

נציגי הגוש הופתעו מנחישות ההתנגדות שלא ציפו לה. הם הודו: „חשבנו כולנו עד הרגע האחרון שחבריכם יכריחו אתכם להשתתף בוועידה", והציעו (הצעת ל. לויטה):

א) תתכנס וועידה בהשתתפות כולם;

ב) במשך שנה תיקרא הוועידה השביעית;
ג) בשאלות הכשרה מעורבת והנוער תתקבל החלטה מוסכמת או לא יחליטו כלל;
ד) בכל יתר השאלות הוועידה תקבל החלטות;
ה) ייבחר מרכז חדש; הרכב המרכז בהסכמה עם שליחי הוועה"פ.

נציגי השה"צ עמדו על כך כי המרכז הקיים ימשיך לכהן עד לאחר הבחירות החדשות והסכימו עם „גורדוניה" כי בכל השאלות הפנימיות לא תתקבלנה החלטות לא מוסכמות. יוסף ברץ, אחרון חברי המשלחת שלא פרש, הציע:

„אם אנו מניחים כי הוועידה מוכרחה להתקיים, עלינו ליצור אטמוספירה כזאת שאפשר יהיה לבוא לידי הסכמים; לכן אין למה לפחד אם יוסיפו לשני הסעיפים המוסכמים עוד שאלה אחת (המרכז החדש)".

התברר כי אין אפשרות להגיע להצעה מוסכמת. הצעת קפלן קיבלה 5 קולות וזו של לויטה — 7. במצב זה החליטו ראשי הגוש לא לקיים את הוועידה ולהטיל על המיעוט את מורא האחריות לכך. יהושע וושצ'ינה: „וויתרנו למעלה מיכולתנו... אני מציע לפזר את הוועידה ונביא אתכם למשפט התנועה כולה"; פנחס רשיש: „וועידה בלי תוכן לא צריכה להיות ולא תהיה"; ל. לויטה: „דעתי הפרטית היא לקיים (את) וועידת „החלוץ" עם כוח הכרעתה, ויבוא מי שיבוא".

לעומתם הציע יונה גולדברג לקיים את הכינוס כמפגן ולא כוועידה אך הצעתו זו נדחתה בשבעה קולות של הגוש. באותו ערב התכנסו צירי הרוב לדיון סוער על המצב שנוצר. הוטחה ביקורת חריפה כלפי „גורדוניה" ו„השומר הצעיר" אך נשמעו גם נימות מעטות של ביקורת עצמית על קוצר ראות. אסיפת צירי הגוש שזרה דברי הצטדקות בכתב האשמה; אופיינים, מבחינת התוכן והניסוח, היו דברי הסיום של ל. לויטה:

„אף אחד לא חשב ולא רצה (בוועידה) לפגוע בזכויות האוטונומיה, ואף לא לעשות את ההכשרה המעורבת לנורמה המחייבת אותן (את גורדוניה והשה"צ) כבר עכשו".[138]

הודעה זאת עמדה בסתירה לתעמולה לקראת הבחירות ולהלכי הרוח ברחבי הגוש; מעניין ששאלת תנועת נוער אחת לא הועלתה כלל בכינוס הנ"ל. מבחינה זאת יש לראות בדחיית הוועידה מעין זעזוע בהכרת הגוש הכללי בצדקתו — ובכוחו — הבלתי מוגבלים.

למחרת היום הגיע לוורשה פנחס לוביאניקר וכך הוא העריך את המצב:

„לפי דעתי ההחלטה (לא להשתתף בוועידה) היא בהחלט

מוצדקת... הצעד הזה היה הכרחי אם רצינו להכריח את הוועה"ס להתערבות רצינית... וועידה ארצית מתכנסת בפולין פעם בחמש־שש שנים ובמשך התקופה הזאת היו מחניקים אותנו לגמרי".[139]

דחיית הוועידה הוערכה כמישגה כבד מבחינת תנועת העבודה הנכנסת למערכת בחירות לקונגרס הציוני. מוסדות האיחוד העולמי ואפילו פוע"צ"ס סברו כי צריך היה להתפשר עם המיעוט; על כל פנים הרוב חייב היה לקיים כינוס הפגנה או לפחות ישיבת מליאה המכוונת כלפי חוץ להפגנת העניינים המשותפים. אליהו גולומב שעשה בפולין בימים ההם, הסכים ג"כ לדעה זו על אף ביקורתו כלפי התנהגות המיעוט. הנה"ר היתה מודעת להד הציבורי והחלה בהסברת עמדתה. לחבר הקבוצות נשלח המברק:

„הצענו מתוך אחריות למצב לקיים הוועידה ולהוציא סעיפי המחלוקת: המשלחת הסכימה. הרוב דחה. מוכנים להשתתף בכינוס פלנום לפי הצעת המשלחת".[140]

ובמכתבים הובעה הדרישה כי ההסתדרות, גורדוניה, השומר והמפלגה ישלחו מיד לאחר הקונגרס וועדה מוסמכת לבירור היחסים ב„החלוץ" הפולני. ההנה"ר היתה סבורה כי נגרם זעזוע לגוש הכללי וכי יש טעם להפעיל השפעה מן החוץ.

בינתיים נמשך הוויכוח והאשמות הוטחו מצד אל צד. עמדתה של התנועה לא היתה קלה מבחינת הנורמות הנהוגות משום שהיא העיזה להתחבר עם השה"צ נגד חבריה למפלגה; הרי היא כבר נחשדה בכוונות פילוג מפא"י מיד עם הופעת קבוצותיה בארץ. למרות האווירה הבלתי אוהדת ששררה בא"י עם התקבל הידיעה על דחיית הוועידה של הגדולה בהסתדרויות „החלוץ", גילה חבר הקבוצות הבנה לעמדת חבריו בפולין; בזאת הסתמלו השינויים שחלו ב„חבר" בשנים האחרונות והוא נעשה זרוע מסייעת לתנועתו החינוכית בגולה. כניסתה של מזכירות ה„חבר" לעובי העניין היתה חיונית, משום שהערכת המצב בפולין נמסרה למעשה לידי הוועד הפועל ולמרכז מפא"י לאחר שבוורשה נוצר מצב של קפאון מוחלט.

מזכירות חבר הקבוצות החלה בהסברת עמדת „גורדוניה" בפולין. יצא לאור „ניב הקבוצה" שהכיל שלושה מאמרים מסביב לוועידה. יוסף ברץ התריע נגד הרגשת הסיפוק ושלוות הנפש השוררת בגוש הכללי וביקר את הדעה הרווחת בקה"מ כי:

„קרה מה שקרה, (הוועידה שלא נתקיימה — זה היה שם מאמרו של ברץ), אבל התנועה היא חזקה למדי ותדע להתגבר סו"ס על חתירת היסודות המזיקים ל„החלוץ" — תנועות הנוער".[141]

והוא תבע:

„במצב זה צריכים לברר את המצב באופן יסודי... ע"י וועדה המורכבת מאנשים שעומדים מחוץ ל„החלוץ"... שיבואו לאירופה לזמן ממושך רק בשביל העניין הזה".

פנחס לוביאניקר פרסם מאמר פרוגרמטי על הבדלי התפיסות בין הקיבוץ המאוחד לבין תנועות הנוער החינוכיות, הציע פתרונות לבעית הסתם חלוצים וסיים בהודעה: „נדרוש, איפוא, שינויים יסודיים... הפעם לא נסתפק בהכרזות כלליות וחגיגיות". מאמרו של יונה גולדברג תאר את ההתנכלויות; גם הוא ביסס תפיסה חדשה של „החלוץ", השונה מזו המקובלת והמשמשת בסיס רעיוני לתקיפות המנהלית של הקה"מ בכמה ארצות באירופה.

פעילי „גורדוניה" נוכחו לדעת כי אינם יכולים יותר לצמצם את מאבקם לשמירה על האוטונומיה שהוענקה בהסכם ההצטרפות ולהקלת הלחץ המנגנוני כלפיהם. השוואה מטעה עם כלליותה של ההסתדרות בא"י ומיתוס של סתם חלוצים כנושא עיקרי של המהפכה היהודית התחברו לתפיסה שעליה בנה הקה"מ את שיטתו; עתה חייבת היתה „גורדוניה" לערער על הבסיס הזה ולהסביר תפיסה אחרת של „החלוץ". לשם כך היא נעזרה בניתוח של המציאות; הקטנת חלקם של הסתם חלוצים, עד כדי העלמותם בהרבה מקומות והיקלטותם המעטה בקיבוצים הצדיקה ביקורת כלפי „החלוץ" ההמוני; סיסמת ההמונים היתה קבילה מאד אך כוחה הריאלי היה יפה רק בימי קוניונקטורה נדירים. במאמרו הנ"ל ב„ניב הקבוצה" הביא יונה גולדברג מספרים לחיזוק טענה זו; מפרסומי הקה"מ הוכח כי בחמש השנים 1935—1930 גדל הקה"מ ב־500 חברים בלבד, אף כי הופנו אליו למעלה מ־50 אחוז של העליה החלוצית הכללית (בתוך נתוני הגידול נכללו גם חברי קבוצות כנרת, גבת וחפצי בה שהצטרפו בשנים אלה למסגרתו). אילו בין 3543 חברים שמנה הקיבוץ ב־1935 היוו יוצאי ארגוני הנוער שלו בגולה ובא"י 68%; בשאר 32 האחוזים התחלקו הסתם חלוצים עם אנשי העליה השניה והשלישית — מייסדי מרבית הישובים החקלאים של הקה"מ.

מבלי לערער על ההנחה כי „החלוץ" חייב להשאר פתוח לכל צעיר יהודי, נשענה התפיסה החדשה שאותה הסבירה התנועה בפרסומיה ובהופעת פעיליה, על שתי הנחות

א. הסת' „החלוץ" מתבססת על תנועות נוער חינוכיות;

ב. החלוציות, בעיקר זו הקבוצית, היא תנועת מיעוט.

הניסוחים הנאים ביותר לא יישנו את העובדות. „החלוץ" היא תנועה למהפכה אישית ולא כל חבר בתוכו יהיה מהפכן; אין בהנחה זו משום וויתור על ההמונים (על כל פנים: לא על מספרים גדולים)

שעשויים לבוא אליו בעת גיאות; אולם חייבים לזכור כי המשימות הגדולות (שינוי אורח חיים) מחייבות חינוך ממושך ויסודי ואינן מושגות בדרך ארגונית. „גורדוניה" הודתה בהישגים הארגוניים של הקיבוץ המאוחד בגולה אך לא קיבלה את האשליות שהם יצרו. הפיקציה של קיבוציות הסתם חלוצים התנפצה מיד עם הגיעם לחופי א"י. השימוש בשיטות סלקציה קפדנית ע"י הגוש הכללי אימת הנחה זו אף כי חסר האומץ להודות בכך בגלוי. לסתם חלוצים יש ליצור אפשרויות שונות של התארגנות: קיבוצית עצמית, הצטרפות לפלוגות של תנועות הנוער, חבורות שיתופיות לקראת כיבוש עבודה ו/או מושב עובדים וכיוצא באלה. „גורדוניה" לא דגלה במבנה פדרטיבי של „החלוץ" כפי שהטיח בה הגוש הכללי, שהביא כדוגמה את המצב בארצות בהן היה רוב לתנועות הנוער האוטונומיסטיות. היא חייבה את א ח ד ו ת „החלוץ" להבדיל מ א ח י ד ו ת. בהבדלה המודגשת בין שני המושגים (ששימשו בערבוביה באותה תקופה) היתה העזה שלא הובנה ולא התקבלה יפה אצל הרבה מראשי תנועת הפועלים. בהנמקה נשמעו נעימות חדשניות; נעשה שימוש רב במונח ה ג ד ר ה ח פ ש י ת, שהיה מקובל להלכה ברבים אך ניתן לו פירוש מצמצם. התנועה תפסה מושג זה כנתינתו:

„אחדות וחופש התמזגו בתנועתנו הא"י, עיצבו את דמותה ויצקו את היסוד המוצק לשלמותה... יודעת ההסתדרות כי יש זכויות אדם וגוף (ז.א. ארגון) אלמנטריות, שאין בכוח הרוב לבטלן ולשנותן... בכוח כשרון חיים זה עומדת ההסתדרות איתנה בכל תהפוכות הזמן... בכוח זה הולכת ומתחזקת מגמת השיתוף וההתמזגות האמיתית".

„אין אנו נאחזים בחוקת האוטונומיה. אנחנו מוכנים בכל רגע לוותר עליה, אבל בתנאי אחד: קביעת זכות ההגדרה העצמית של חבר „החלוץ" בהכשרה ובעליה, להלכה ולמעשה".[141])

העזתם של החברים בפולין וההסברה בא"י הוכיחו עצמן משום שמיקדו תשומת ליבם של רבים מסביב לנושא והוא הובא לדיון שנערך בחמש ישיבות מרכז מפא"י, שהתמשכו על פני שלושה חדשים ונפסקו בגלל פרוץ מאורעות תרצ"ו (1936); דיברו 23 חברים, אחדים מהם יותר מפעם אחת.[142]) נציגי חבר הקבוצות ביטאו את עמדות „גורדוניה": „בהחלוץ צריך לשרור אותו המצב הקיים בהסתדרות בארץ" — סברדלוב; „עיקר הוויכוח הוא בנוגע לחינוך לקראת צורת התישובת מסויימת בארץ, וכל זמן שבארץ תהיינה צורות שונות יהיה החינוך בגולה נפרד" — י. גולדברג; וכן שמואל גביש ודוד חורן. חברי הקבוץ המאוחד התלוננו כי הדיון התרכז בנושאים ארגוניים (תלונות „גורדוניה" על קיפוחים) בשעה שדרושה הבהרה של דרך „החלוץ" בעם. כל דיון בנושא זה

מוכרח להביא להצדקת הקיום שלהם. לכלליות יש ביטויים אקטואלים: סניף חלוצי אחיד, הכשרה משותפת לכול, חינוך נוער לקראת „החלוץ" אחד ושלילה מוחלטת של מיבנה פדרטיבי, שאותו רוצות להטיל התנועות האוטונומיסטיות על הרוב שאינו רוצה בזה. „הצעה של גושים מחסלת את האפשרות של קיום מסגרת כללית ב„החלוץ" — י. טבנקין; „החלוץ" הבטיח להם אוטונומיה, אבל בהסתגלותו הזאת לא קיבל עליו לשנות את בנינו הוא" — לויטה. וכן אשד, בנקובר, י. רבינוביץ ועוד.

בין שני קטבים אלה נעו דבריהם של ראשי תנועת הפועלים; בדרך כלל היה בהם חידוש רב ומבחינת גורדוניה־חבר הקבוצות — הפתעה מדהימה; אצל רובם הגדול הורגשה הכרעה ברורה לצד טענות „גורדוניה"; בנוסף על קפלן ועדה פישמן (מימון) דיברו 9 חברים שהשתייכו בעבר ל„אחדות העבודה" והיו קשורים לאנשי הקה"מ באסו־ציאציות מושגיות ובדרכי הבעתן; למרות זאת בנושא הנדון נפרדו הדרכים אפילו אצל אלה שהכריזו על קירבה רעיונית ורגשית לקיבוץ המאוחד. אמנם הכול הדגישו את כלליותו של „החלוץ", שללו החלטית את התפיסה הפדרטיבית ותמכו בסניף אחד כתא בסיסי של התנועה החלוצית, אך מעבר לזאת דחו את התפיסה האחידותית. כבר בדברי פתיחה קצרים קבע אליהו גולומב את הטון:

„אם רוצים לשמור על אחדות התנועה החלוצית אז מן ההכרח הוא שכל חלק וחלק ב„החלוץ" ירגיש את עצמו כחבר שווה זכויות, וכנראה שדבר זה איננו אפילו בתוך החלקים השייכים למפלגתנו".

משה שרתוק (שרת) שלל את זכותו של מישהו לשלול את המלט הנחוץ לחלק אחד לבנין ישוביו וסיים: „אין להגיע לפתרון אחר מאשר לדרך הגדרה עצמית גם בשטח ההכשרה". ברל כצנלסון העמיד את הדיון על העיקר: החינוך החלוצי; הוא סבר כי מעבר לשאלת „היחסים" הקונקרטית אין המצב כתיקונו בשום מקום. חיווה דעתו כי „יש זכויות שצריכות להיות מוכרות בחוקה היסודית של „החלוץ" ואין לערער עליהן" וכן, „כל מי שהוא חבר ב„החלוץ" מוכרח לקיים את חובות הסניף". מרשימים במיוחד היו דבריו של בן גוריון, הן בגלל משקלו האישי והן משום שהוא חזר והודיע כי תפיסתו היסודית של „החלוץ" זהה עם זו של הקיבוץ המאוחד:

„ייתכן מאד שהמסגרת צריכה להיות כללית ושווה לכל אחד. אבל לא כל מה שטוב באופן אוביקטיבי מותר להטיל באונס על אחרים. „החלוץ" אחיד לא יוכל להתקיים אם ירצו להטיל על אנשים באונס דבר שאינם רוצים בו" (בישיבה ראשונה).

„צריך להיות מרכז לנוער ול„החלוץ" שהוא יכוון

את הפעולה, יקבע את השליחים... והוא ידריך אותם למעשה... זהו, לדעתי הפתרון היחיד..." (בישיבה שלישית).

"אילו נאמר לפני הוועידה בפולין, שיהיה בה וויכוח על הכשרה, אך לא הכרעה ברוב — היתה הוועידה מתקיימת. אולם המיעוטים היו שרויים בפחד — וכנראה לא בלי יסוד — שיכריעו בעניין ההכשרה נגד דעתם, והיתה סכנה של פיצוץ הוועידה ופיצוץ "החלוץ"; בזה לא רצינו, משום כך לא נתקיימה הוועידה" (בישיבה החמישית).

רמז ביקר את "גורדוניה" על שלא קיבלה את דעתו של הוועה"פ בעניין התכנסות הוועידה אך איזן זאת בהתייצבות לימין טענותיה הקונקרטיות. הוא אמר, בין השאר: "אם יש תנועות נוער אחרות, שחבריהן אזרחים ב"החלוץ", לא ייתכן לאמץ רק את "החלוץ הצעיר" ולתת לו זכויות יתר". מעניינת — ומפתיעה, לגבי יודעי דבר — היתה קביעתו של דובקין כי:

"קודם כל צריך להוציא מהוויכוח את עניין ההכשרה האוטונומית וההכשרה המעורבת. אין יותר וויכוח כזה ב"החלוץ", הוא היה פעם... אבל הוא נגמר".

לדיון זה שמורה השפעה מרתיעה לגבי הגוש הכללי בפולין (וכן בליטא, גרמניה וצ'כוסלובקיה) שלא יכול היה לטעות בהערכת יחסי הכוחות.[143] לפולין הגיעו הידיעות על ישיבות מרכז מפא"י ועוררו סיפוק רב. בפרק זמן זה נערכו שתי מועצות ארציות (השישית והשביעית) שנסובו על החזרת שלמות המחנה ההתאחדותי, אך עסקו גם בנושא הקבוע — "מעמדנו ב"החלוץ". החברים החליפו הערכות על הגורמים שהביאו את ראשי המפלגה בארץ (ובעיקר את בן־גוריון, גולומב, שרתוק ורמז; ברל כצנלסון היה מסוייג הרבה יותר) לנקיטת עמדה התומכת בעיקרי קוו "גורדוניה"; שימוש רב היה לפתגם הלועזי: "טוב מדי בכדי להיות אמת". בני לודז, בדרכם הספקנית, היו מחפשים אחרי סיבות "אמיתיות" לשנוי האווירה בא"י כלפי תנועתם; אין ספק כי היה יסוד לסברה המהלכת בריכוזי התנועה הגדולים כי מתגבש מערך כוחות חדש בתנועת הפועלים הארצישראלית וכי התרחקותה של ההנהגה מהקיבוץ המאוחד אינה מוסברת רק ע"י עלית גל אהדה אפלטוני ל"גורדוניה".

על כל פנים לא הושגה קואופרציה ב"החלוץ" הפולני אך, לפחות, הושם קץ למסע ההתנכלויות. עתה לבשו היחסים צורה של יריבות מבוקרת; הכוונות אולי לא השתנו, אבל נפסקה אמונת הגוש הכללי בכוחו להכריע את "גורדוניה" ונוצרה אצלו הערכה חדשה של כושר התנגדותה ויכולתה לגייס לעצמה עזרה מן החוץ. מעבר לגורמים האוביק־טיביים (ירידה כללית) ואישיים (חלופי שליחים) נוצרה דינמיקה של

התקרבות הדדית: התנועה (וכן השה"צ) אימצו הרבה מושגים ופרקטיקות של הגוש הכללי ואילו הקה"מ נוכח לדעת — אף כי לא הודה בזאת בפה מלא — כי רק תנועות הנוער עשויות להבטיח את המשך הזרם החלוצי בציונות; מכאן נשאר רק מרחק קטן עד להודיה כי חייבים לתמוך בנוער. השליחים ובאי כוח הפלוגות שלקחו חלק בפלינום החלוץ בסתיו 1936 הופתעו לטובה מרוח חדשה שנשבה במרכז "החלוץ" ובעת צרתם (היו אלה ימי המשבר של כספי עליה) אף הפליגו באשליות כי ממנו תבוא ישועתם.[144]

שיפור היחסים התקדם באטיות אך לא ניתן לטעות בכיוונו החיובי. גם המריבה שהתחדשה בסוף 1936, רק 3 חדשים אחרי פלנום הפיוס, לא חרגה מעבר לוויכוח ונעדרה אותם סממנים של שרירות שציינה את הפלוגתות של השנים הקודמות הזכורות לרע. הגוש הכללי העריך כי גדל כוחו בהכשרה והחליט על שנוי המפתח לחלוקת רשיונות העליה, שהיה שריר שלוש וחצי שנה, לרעת התנועות האוטונומיסטיות. המהומה שקמה בעקבות החלטת המרכז הניעה להתערבות את התנועות הקבוציות (מהירות התגובה המשותפת ציינה ג"כ את השנוי שחל) והתקבלה פשרה על חלוקת ההפרש השנוי במחלוקת: אחוז "גורדוניה" ירד מ-9.5 ל-8.5 ושל השה"צ בשיעור דומה.

מוצא של פשרה נמצא גם לוויכוח על חלקה של ההנה"ר במס העליה שכל חלוץ היה משלם למרכז; סו"ס התקבלה בעקרון הזכות להצטרף למנגנון המרכז. בסוף 1937 צורף אברהם גבעוני למזכירות המרכז בזכות דעה מיעצת; ההנה"ר לא ממשה את ההצעה להכניס חבר מקומי משום שהתפקיד — הנהלת "קרן החלוץ" — נראה לה חסר משמעות לגופו ורק שולי מבחינת השיתוף במערכת המרכזית. רק כעבור שנה, בסתיו 1938, נבחר קויפצ'י איזן למזכירות המרכז, וצפורה פלדמן לוועדת תרבות — ובזאת הסתיים וויכוח שנמשך כמעט 10 שנים.

להבא לא נמנעו חכוכים אך הגורדונאים ברכו גם על הרגיעה היחסית וראו בה הישג שנבע מגידול כוחם בפולין והתחזקות תנועתם הקבוצית בא"י.

להחזיק מעמד
(שלוש השנים האחרונות לפני השואה)

לוועידה השלישית (28—25 יולי 1936) לא קדמה הכנה ממושכת, כמקובל במקרים דומים, ועצם כינוסה נפל כהפתעה; ניתן להבחין בה כמה מהסממנים האופייניים ליוזמותיו של פנחס לוביאניקר אשר סיים אז שנה ורבע של שליחות בפולין: הערכה שקולה של הברירות, החלטה לשעתה — ולאחריהן ביצוע נמרץ תוך ניצול מירב האפשרויות בתנאים הנתונים. מארגני הוועידה היו מודעים להפתעה ולחפזון והשתדלו לתרצם:

„הגענו למסקנה שיש הכרח לא יגונה לכנס את הוועידה. התנועה „נגמלה" כבר מהדבר הזה והתוצאות הן שליליות לרוב. כוח הביטוי והמחשבה נשתתק באופן ניכר. שנית, יש הרגשה כי „שליח בא ושליח הולך וההנה"ר במקומה עומדת". תנועתנו הניבנית על יסוד הכרעתו העצמית של החבר לא תוכל להשלים עם מצב כזה של מניעת הכרעות ע"י חבריה. שלישית, צריך להיות פורקן ידוע. יותר מדי גדולה התסיסה וצריך לתת לה מוצא חיובי ע"י תביעה למעשים גדולים מחדשים".[145]

קוראי הפרסומים הרבים, שהופיעו לקראת הוועידה במשך שישה השבועות שנועדו להכנתה, הבינו את המשתמע משלוש הסיבות שנימנו לעיל ולכן לא ערערו על ההתכנסות החפוזה, אף כי הכירו את הקשיים הכרוכים בריכוז ייצוגי של מדריכים ובוגרים ללא הכנה ממושכת. אך הכול הסכימו כי ראוי להסתכן. שבע שנים עברו מאז הוועידה הקודמת שהתכנסה בלודז מיד לאחר מאורעות תרפ"ט (1929) ולפני עלית החלוצים הראשונים. הרבה השתנה והיה הכרח לבדוק את הדרך והשיטה לאור המציאות החדשה. במבט לאחור נראה כי הוועידה השלישית התקיימה בשעתה וכי כל דחייה, בנימוק של קוצר הזמן להכנתה, היתה מבטלת אותה כליל. היא התכנסה בשעת מפנה בין שתי תקופות: סיימה — אולי במאוחר קצת, ממש ברגע האחרון — את שנות השפע והכינה את הגורדונאים לקראת הקשיים של השנים המעטות שנותרו להם עד לחורבן שבא עם פרוץ המלחמה כעבור שלוש שנים.

השנה 1936 התאפיינה ע"י התרחשויות חוץ בעלות משמעות מכרעת לגבי העתיד. בעת פתיחת הוועידה מלאו שלושה חדשים למאורעות בא"י וגזה כבר התקווה כי הם יחלפו מהר כמו אלה שקדמו להם. באירופה

התחזק הפשיזם ופרץ ממנה לכבוש את העולם; באותו קיץ התלקחה בספרד מלחמת אזרחים ופילגה את כל האנשים לשני מחנות; באביב יצאה גרמניה הנאצית להרפתקה צבאית נסיונית ואיש לא מיחה בידה; איטליה הדבירה את חבש והעולם קיבל זאת כעובדה שיש להשלים עמה.[146] בפולין נטש השלטון הסמכותי את מעצוריו הפורמליים והיהודים נלחצו יותר ויותר בין כוונותיו המפלות לבין התוקפנות הגלויה של הרחוב הלאומני ששאב את השראתו מהתעמולה הנאצית. פוגרומים (ב־1936 נערכו פרעות בעיירה פשיטיק ושם זה נהיה סמל למעמדה של יהדות פולין), הגבלות כלכליות, צמצום זכויות והשפלה באוניברסיטאות וכיוצא באלה — קבעו סופית את העובדה כי במדינה זו אין עתיד לקהלה היהודית הגדולה. לעומת זאת נסגרו פתחי הבריחה והעולם התחלק — כמאמרו של חיים ווייצמן — למדינות החותרות להיפטר מיהודים ולכאלה שאסרו על כניסתם לגבולותיהן. שלושה וחצי מליון יהודים בפולין היו מודעים למציאות זו של מצור אף כי בשנה הקודמת הגיעה העליה לא"י — וחלקה של יציאת פולין — למימדים שלא היה להם תקדים. הציונות — ובעיקר העליה — סחפה חוגים שעמדו עד עתה בצד, גם מבין הפועלים וגם מבין קנאי הדת, אך נוצר מצב פרדוקסלי: ההצלחה הציונית הוכיחה גם את מגבלותיה ואת קוצר ידה לענות לצרכים הדחופים בכל היקפם. התחזית השחורה של "שקיעת היהדות" הוכיחה את אפסותה הן מבחינת התבדות הפתרון הקומוניסטי־בירובידז'ני והן בגלל הפיכת ארץ ישראל למקום קליטה ראשי של ההגירה היהודית. מצד שני גם העליה המוגדלת לא יכלה להציל את כל הנזקקים; לפני עשר שנים עוד הופיעה הציונות כחלום ולא נדרש ממנה לעמוד במבחן של הצלת נפשות ולכן נקשרו בה צפיות ללא סייג; עתה היא עלתה על מפת הנדודים של ההמונים כיעד ריאלי ועם זאת הוברר כי צר הפתח לקלוט את כל הרוצים לברוח. בישובים הצפופים של מזרח אירופה הילכה האימרה כי הציונות עשוייה לפתור את שאלת היהודים (עם ישראל) אך לעת עתה קצרה ידה להציל כל יהודי (רב ישראל — כמאמר הבריות). ואם בשנת השיא כך — הרי גדלה הדאגה מול הסימנים הברורים של צמצום העליה ושאר ההגבלות של השלטון המנדטורי.

עם הופעת סימני השפל הודאגה "גורדוניה" לא מסכנת הכפירה; במשך כל השנים זינבו ה"אדומים" (הקומוניסטים) בקצוות אך עניין זה לא היווה בעיה מיוחדת. לעומת זאת הביכה הספקנות שנפוצה בין הנערים הבוגרים וניזונה מצמידותם למציאות היהודית היום־יומית. אנחות של הורים וצפיה ממושכת לרשיון העליה (הסרטיפיקט) נמהלו בהווית החיים הדאגנית והשפיעו על מצב הרוח לא פחות מאשר הדבקות בתנועה ובערכיה. הורגש צורך למקד את תשומת הלב בביסוס ציונות מחודש

שיהיה תואם את הפרדוקס של נצחונה התיאורטי עם קוצר יד לפתור את כל המיכלול בהתאם לצרכים הדחופים.

לנושא זה הוקדש החלק הראשון של הוועידה. היא התכנסה בנוף הרים מרהיב, הרחק ממרכזיה של התנועה; כינוס בוורשה או לודז היה מעורר הד ועניין גדולים יותר והתנועה היתה זקוקה למפגן חוץ כזה, אבל הכנתו הזקיקה זמן רב וממון — ושניהם לא נמצאו במידה מספקת. נבחר, איפוא, כפר קטן בהרי הטטרה — קוקושקובה — שבו אמורה היתה

מושבת מנהלים בקוקושקובה 1936 — אחד החוגים

להתקיים מושבת המנהלים של אותה שנה. בדיעבד הוכח כי הבחירה היתה מוצלחת; הצמידות למושבת המנהלים (גם זו של גליציה התקיימה בקירבת מקום) ועל הכול — נוף הרים, יערות ואגמים, השרה מחינו על ההתכנסות שהשתבצה בתוך מסגרת מרשימה זו במאמץ למצות את בעיותיה באמצעות דיון גלוי והקשבה הדדית.

בערב הפתיחה הטקסית סיפר יונה קוסוי (כסה) מקבוצת שילר על המצב בארץ. בנושא זה פתחו כל כינוס, אך הפעם התלווה לו עניין מיוחד כי הנערות והנערים תהו בחרדה על ההתמשכות הבלתי צפויה של המאורעות. קוסוי תיאר את התמונה רבת הפנים של הסתגלות הישוב למימד הזמן וההיקף של מלחמה ממושכת ועמד במיוחד על התגבשות כוח המגן העצמי. הבסיס ההירואי של הווית העבודה ביום והשמירה בלילה נקלט יפה בתודעת השומעים; הקבילות של נוסחה זו נעגנה גם בהשפעות הגירסה הרשמית של ההיסטוריה הפולנית שנלמדה בבית הספר וברחוב וגם שימשה תגמול נפשי על ההשפלה שבהווייה היום-יומית. הרצאת

הפתיחה בוועידת קוקושקובר, קבעה את הנוסח של „בונים ומגינים" שחזר אח"כ במשך כל שלוש השנים הבאות ונכרך בתיאור חווית אותו ערב קיץ. בעת ההרצאה פרצה סערת הרים שהבריחה את באי הוועידה לאסם גדול. צפופים בחשכה, שהוארה מדי פעם ע"י זיקוקים מתמשכים של ברקים, המשיכו מאות המתכנסים להקשיב לסיפור העמידה של חבריהם בארץ. התרוממות הרוח שנולדה באותו מעמד לוותה את המשך הדיונים ותרמה הרבה לתפקידה המלכד של הוועידה. בצאת הנערים מהאסם כשוך הסערה הוגדר הישגו של הערב כ„חיזוק הלבבות"; אמירה זו, שנלקחה מכתביו של משורר פולני, צוטטה הרבה במהלך הוועידה ונטבעה בזכרון כמורשת קוקושקובה.

היום השני הוקדש לדיון רעיוני, רובו הציוני ומיעוטו — הסוציאליסטי. פנחס לוביאניקר הרצה על „גלות, ארץ ישראל וסיכויי הציונות":

„שום דיאגנוזה ציונית פסימית לא יכלה לחזות מראש את היקף ההרס ועומק ההתנוונות אשר הקיפו את היהדות בכל תפוצותיה".[147])

הוא ערך ניתוח המציאות הכלכלית, הפוליטית והרוחנית של ישובי היהודים בעולם הקפיטליסטי ובברית המועצות, „בלי הבדל משטר ודגל נדונה היהדות להתנוונות לאומית". התנועה חייבת לדבוק בבלעדיות הפתרון הציוני ולדחות את כל האשליות, כולל את ההצעות הטריטוריאליס־טיות שהחלו מהלכות בחוגים מסויימים של האינטליגנציה היהודית; ראש וראשון בהם היה י. נ. שטיינברג, מנהיג גולה של ס.ר. — שמאל מרוסיה, שחיבוריו המקוריים על סוציאליזם חפשי נקראו בתנועה בעיון ובאהדה. בשום תנאים אין להשליך את יהבנו על גורמי חוץ כי „רק העם היהודי בכוחו הוא ובמאמציו יביא את גאולתו". ריכוז כל הכוחות בא"י ירחיב את פתרון המצוקות. היכולת היוצרת, שאינה רבה ביותר, חייבת להיפנות לפתרון היחידי, הציוני, ולא להתפזר לשאיפות משיחיות לשעה, שסופן — בזבוז מעט הכוח שנאגר. התרכזות בהגשמה ציונית בלבד היא תנאי להגברת יכולתה לענות לצרכי הפרט היהודי.

„הארץ אשר קלטה 60 אלף לשנה יכולה גם לקלוט 100 אלף ויותר ולשמש פתרון ממשי ומלא למצוקת היהודים בגולה".

בכדי לפזר את האשליה המשיחית של הצלה מהירה ולהתרכז רק בתפקידי הבנייה הציונית יש להבין כי תהליך ההגשמה מתחלק לשניים — הראשונה היא תקופת המעבר „לתוכה אנו נכנסים כעת — תקופת הנחת היסוד הממשי לכוח יהודי כלכלי ומדיני העומד ברשות עצמו" ולאחריה תבוא „תקופת ההגשמה המלאה דרך קיבוץ גלויות בהיקף המוני, אשר תאופשר ע"י צרוף הכוח המדיני של הישוב היהודי והמאמצים המאורגנים של היהדות העולמית".

זאב גולדברג הרצה על „הסוציאליזם בתקופה הנוכחית" והמשיך למעשה בנושא שפתח בו במועצה הארצית השניה לפני שש שנים ומעלה, אלא שבינתיים התבססה התפיסה העממית של הסוציאליזם ברחבי התנועה. כושר עמידה לקוי לעומת הגל הפשיסטי העיד על חולשותיו של המרכסיזם שנראה מקודם כתורה איתנה, „מדעית", שאין לערער אותה ולכן אסור גם להרהר אחריה.

„הכשלונות של התנועה הסוציאליסטית בתקופתנו לא נבעו מכשלון הרעיון הסוציאליסטי... הזנחת ערכי מוסר ורעיון, חינוך ותרבות, רצון ואמונה — ערערו והחלישו את כוחו הפנימי. חוסר הבנה לבעית חוסר העבודה, אי הכשרון ללכד את אחדותו הפנימית על יסודות של ערבות ועזרה הדדית — מחד גיסא, מאידך — חוסר היכולת לגשר גשר אל שכבות העם הרחבות, אל המעמד הבינוני, האכרות והאינטליגנציה העובדת, חוסר נכונות להופיע כנושא היחידי של האינטרס הלאומי, חוסר יוזמה יוצרת וכשרון קונסטרוקטיבי לפתרון בעיות היום הכלכליות — אלה הסיבות העיקריות לעלית הפשיזם והכשלת התנועה הסוציאליסטית".

זאב מנה וניתח את התמורות שחלו באחרונה כגון החזית העממית במערב אירופה, תנועת הפלגיזם לצורותיה השונות החל משוודיה וכלה בארה"ב של רוזוולט, חידוש ההגות הסוציאליסטית הבקורתית מבית מדרשו של דה־מאן, האוסטרומרכסיזם, חשבון הנפש של האמיגרציה הגרמנית ועוד. בדיון שהתפתח לאחר הרצאות הפתיחה ניסו החברים לחרוג מדיון תיאורטי ולקבוע עמדה לפרקסיס של תנועות הפועלים בארצות שונות, בעזרת קני מידה הערכיים של „גורדוניה" ומבלי להתבטל בפני קסמו הסוגסטיבי המדביר של הפירוש המרכסיסטי שנתן תשובות מוכנות לכל מעקשי הזמן. מכיוון שהדיון על שתי ההרצאות נכרך יחד והדוברים היו חופשים לעבור מנושא לנושא, היה רק טבעי שהרבו להשתמש במושג „ממעמד לעם" המבטא את תרומתו העיונית והפוליטית המקורית של הסוציאליזם הציוני להגות ולפרקטיקה הסוציאליסטית בעולם. מושג זה שנטבע ע"י בן גוריון נקלט ב„גורדוניה" משום שתאם את תפיסתה העממית. בעניין זה הוסיפו דברים ברורים:

„הקריטריון היחידי הקובע את הדרך של תנועת העבודה הציונית הוא הצורך להגן על העם בגולה. אין ביהדות זו קוו חותך של דיפרנציאציה מעמדית כי אם קוו ההתגבשות של ציונות מול אנטי־ציונות".

לאחר הדיון (השיחה), שבו רוב הדברים נסובו על הנושא הציוני, נבחרה וועדה שניסחה את העמדה המוסכמת. מאחרי הניסוחים הזדקרה ההכרזה שסיימה את פרק ההחלטות, המכונה „בשעה זו", והיא: „בכל

התנאים ובכל המצבים: עלה נעלה!!!" שלושה סימני הקריאה באו להדגיש את תוקפה, ואם לא כל החברים עמדו במשתמע מכך, הרי "גורדוניה" בפולין אמרה את דברה הנחרץ ולא שבה יותר לבחון עמדותיה אלא לשם חיזוק יתר.

מידה שווה של חשיבות הוענקה לדיון הארגוני שנפתח בשלוש הרצאות: אליעזר ווילדר מעיינות־רמת דוד — "על המצב בתנועה". יחיאל גלר מרובנה, חבר המזכירות הפעילה של ההנה"ר, על "שאלת החלוץ" ונחום קלרמן (דגניה ב') על "דרכנו בהכשרה ובעליה". הדיון (השיחה הכללית) בנושאים אלה התמשך מעבר לזמן הקצוב וגרם להארכת הוועידה מעל למתוכנן; כאן באו לביטוי חילוקי דעות עמוקים יותר מאשר בנושאים הרעיוניים. קרוב לארבעים חברים הביעו דעתם והשומעים הגיבו בערנות. היתה זו עדות לעניין הרב שנקשר בוועידה. בחוזר הזימון לקראתה נאמר:

> "זאת צריכה להיות וועידה של ב ק ו ר ת ע צ מ י ת..., המכוונת למטרה אחת ויחידה: ללמוד מהעבר למען תיקון בהווה ומתיחת קוו לעתיד. הביקורת צריכה לשמש גורם מדרבן ליצירת משטר עבודה בתנועה ולהחזיר לה את האימון בכוחותיה אשר לא בא לידי התגלות בגלל מסיבות ידועות. יצירת אטמוספירה של אימון היא התכלית הראשונה של וועידה זאת".[148]

יש להבין הנמקה זו לא במשמעותה המילולית כאילו התערער האימון בהנהגה והיה צורך להחליפה, אף כי גם נשמעו דעות כאלה. לא נגד אנשים כוונה המרירות אלא נגד כמה נוהלים שהשתרשו בנוהגה של התנועה עם בוגריה. הרחבת ההכשרה בשלוש השנים האחרונות הכינה את המצע לדאגה חשדנית. הטענה היתה כללית ביסודה; לא נראה סיכוי ריאלי כי יעלו כל יושבי ההכשרה ומסיימיה. לאחר כשלון המסע השני של "וולוס" נפסקה העפלה (העליה "הבלתי לגלית") לשלוש שנים ונשארו רק הסרטיפיקטים, שעל חלוקתם — בין חלוצים לסוגי עולים אחרים וכן בין מרכיבי "החלוץ" השונים — נערכה תחרות מרה. צעיר שבילה מספר שנים בהכשרה ולא זכה עדיין בסרטיפיקט המיוחל חש עצמו מרומה. גם באווירת הסולידריות התנועתית לא היה מנוס מגילויי מרירות כלפי ההנהגה, אם לא כאחראית למצב ולשגיאות הרי, לפחות, ככתובת יחידה המצויה באופק. על רקע מדכא זה התבלטו כמה משגים שנעשו, אם מתוך היסח הדעת ושיקול מוטעה ואם מכורח מציאות. הקדמת המילואים לקבוצות הוותיקות שיבשה את התור ואת הקריטריונים המקובלים של זכאות וקדימות; עלית חברים, שהתמידו בתפקידים תנועתיים לפי החלטת ההנה"ר, נראתה לעיתים כהעדפה. בנוסף לכל אלה הגיעו לטופם ה"שנים השמנות" וכל הארגונים הציוניים בפולין נמצאו בקשיים כספיים

שנגרמו ע"י התביעה להחזיר כספים לאנשים שהכניסו לקופות סכומים להוצאות עליתם ועתה נואשו מצפיה ממושכת לבוא תורם לעלות. העובדה כי היתה זו צרת רבים לא ניחמה — וגם לא הקלה על לחצם של הנושים; בגלל לחץ קשה במיוחד היו נאלצים לפעמים להכנע ולהקדים עליה — וכך נגרמה תסבוכת חדשה. נפגעה תחושת הצדק של הנערים והם הגיבו במרירות עצורה. כורח שעה או היסח דעת לא יכלו להצדיק את המישגים לאחר מעשה כאשר התגלתה לעין משמעותם הפסיכולוגית השלילית.

באווירה של מרירות וחשדות נבצר לכלכל כהלכה את העניינים השוטפים של ההכשרה שבלאו הכי סבלה מיחס דו ערכי: מצד אחד התקבלה דרך ההכשרה הקבועה אבל „בלבות רבים מקננים ספקות שלא זו הדרך". במציאות היום־יומית של „גורדוניה" לא ניתנו להבחנה ההבדלים הדקים, אך הפתוס ההכשרתי (שהיה נפוץ מאד בתוך הגוש הכללי והיה לאחד ממקורות כוחו) היה זר לה וקסמה של ההכשרה לא היה גדול ביותר. בכל חלקי „החלוץ" רבו החריגים מקביעות בהכשרה אך ההבדל הפסיכולוגי בהערכה הזין ב„גורדוניה" הרגשה של חוסר שלימות ויצר קושי בקביעת התור לעליה, שחייב להיקבע ל ה ל כ ה רק מבין המתמידים לשבת בפלוגות ההכשרה. מכיוון שבמציאות הסתדרו הדברים אחרת, הובעה תרעומת והוטל על הוועידה לקבוע סדרים של „שולחן נקי".

לאחר דיון ממצה, ולא נעדר קיטוב עמדות, ניסחה וועדה מיוחדת את ההחלטות. בכדי למנוע פירושים בוטא בסעיף הראשון החיוב הפרינציפיוני כי „ההכשרה הינה היסוד העיקרי למפעל ההגשמה". בעניין ההכשרה הקבועה עד לאישור לעליה חזרו על החלטות המועצה בפביאניץ בתוספת הנמקה תועלתית על דרך החיוב (רק הקביעות תשמור על רמת החיים הכלכלית והחברתית) והשלילה (ארעיות מורידה את רמת החיים ומחלישה את ה„יחד" הקבוצתי). עם הקביעות התקשרה בעית החופשות, וכאן התקבלה פשרה בין הקיצוניים מכאן (חופשות לשם ריפוי והחלמה ולהכנת כספים לעליה — כדעת חברים רבים) ומכאן (ביטול החופשות כתנאי הכרחי לקביעות — כהצעת ההנה"ר) לאמור: צמצום החופשות רק למקרים בודדים יוצאים מן הכלל, והן טעונות אישור מיוחד של מחלקת ההכשרה של ההנה"ר. בנושא השלישי המשתמע מחיוב מוחלט של הקביעות בהכשרה — הקריטריון לתור בעליה — רבו חילוקי הדעות והנושא לא התמצה; לכן הוחלט להעביר את הקביעה הסופית של הקריטריון ל מ ו ע צ ת ה ק ב ו צ ו ת ל ה כ ש ר ה ו ע ל י ה. למוסד זה, ממשיכו של חבר הקבוצות בפולין שהתחסל מעצמו לאחר איחוד „גורדוניה", „וויתקיניה" וריכוז וויתקין, הוענקו סמכויות בלתי מוגדרות ולהבא נוצרו לא פעם מתיחויות בינו לבין ההנה"ר;

הקמתו באה לסמל את הרצון לפתוח פרק חדש בנושא כה רגיש וכאוב כמו ההכשרה והעליה. להוציא את עניין „מועצת ההכשרה" לא היה כל חידוש בהחלטות, אך הפעם הן נוסחו בצורה ברורה יותר והמחליטים היו משוכנעים כי בזאת הקהו את עוקצה של הבעיה.

גוש נושאים שלישי נפתח בהרצאתו של שבח אייזנבוד־אדן „על תפקידינו החינוכיים בתקופה הקרובה". המרצה הקדיש חלק מדבריו לבעיות האקטואליות שאתם יש להתמודד; עשרה חברים השתתפו בדיון והעלו את המטריד אותם כמחנכים. המגמה להפוך את המועדון לטריטוריה חינוכית מובדלת התנגשה בכמה עובדות שהטביעו חותמן על הרבה „הסתדרויות", ובראש וראשונה — הרגלים ואורחות חיים של הרבה „מגשימים" אשר לא תאמו את הנורמות שתנועת נוער אימצה לעצמה. החיים ב„נקודות" ההכשרה הנחילו מושגים, יחסים ונוהגים שהתיימרו להפגין בגרות ועצמאות, להבדיל מהבילויים המקובלים ב„הסתדרות" שהם ענין לילדים. היחסים שבינו לבינה, שנקבעו בשנים של מגורים דחוסים ומועטי פרטיות בהכשרה, חרגו מעבר לנוהגי קירבה בין המינים השוררים בתנועת נוער חינוכית. ההגדרה השגורה על סובלימציה של היצרים המיניים לפעילות חברתית וההפרדה המודגשת שבין ארוס (אהבה) וסכסוס (מין) לא באו אלא להלביש במלים נאות את הפוריטניות החמורה שאלפי נערות ונערים הטילו על עצמם מתוך בחירה חפשית. לימוד השאלה המינית וקריאה שקודה בספרים מחכימים (זוהרו של פורל הועם במקצת משום שנמצאו מפרשים מודרנים יותר) נמשכו באותה אינטנסיביות כמו לפני כמה שנים אלא שהרבה בוגרים הרגישו אי נוחות מסויימת; באחרונה באו אנשי ההכשרות ובהתנהגותם ערערו על המוסכמה.

בקלות יתר ניתן לצאת נגד חריגות פעוטות יותר, כגון „מכת עישון שגם היא הובאה מהכשרה" והיא התנקשה במוסכמה אחרת של תנועת הנוער. בדיון רבו המתריעים נגד החריגה; לא נמצא אחד שיתמוך בשנוי הנורמה והמקילים לא עברו את גבול ההבנה לחולשת אנוש. עצם העיסוק בחריגות שמש פורקן וגם קבע מחדש את תוקפה של הנורמה החינוכית ואת התביעה לאורח חיים חברתי.

הניה גולדברג מלודז, מזכירת ההנה"ר, הרצתה על „עבודתנו למען הקק"ל", נושא שבלעדו לא יתואר כנוס ייצוגי של „גורדוניה" בפולין. לא נזקקו להרבה זמן משום ששררה הסכמה כללית ובאי הוועידה ידעו כי ההצלחה, או הכשלון חלילה, תושג בשטח.

ביום האחרון נידונו שאלות ארגון ונוהל בעקבות הצעותיה של וועדה מיוחדת. בסדר היום של הוועידה לא נקבעה הרצאה בנושא זה, בהתאם למוסכמה של תנועת נוער המעדיפה רעיון וחברה (ובירור דרכי הגשמה)

על פני עניני מסגרת ונוהל, המכונים פורמליים — אך לא המעיטו בחשיבותם האקטואלית. בחוזר הזימון נקבע בין תפקידי הוועידה:

„יצירת קולקטיב אחראי בעד התנועה וגורלה, היודע להשתלט על כל שטחי הפעולה, הנושא בעולה במרכז, בגלילות, בהכשרה, בסניפים המרכזיים ובמקומות".[148]

תנועת נוער היא סמכותית במהותה והנהגתה מתגבשת בדרך של סלקציה מודרכת והערכה הדדית — ולא ע"י קריטריונים של בחירה פורמלית. העליה לארץ שמשה כווסת למתחים שעלולים להיווצר בין אנשים הבולטים בכשרונותיהם או בתכונות אופיים; המחסור הקבוע בפעילים איפשר לכל התאבים להתבלט לתפוס מקום בהיררכיה התנועתית. נחטא לאמת באם נכפור בקיום מתחים אישיים בתוך הקבוצות המנהיגות; נמצאו חברים שסברו כי לא הגיעו למיצוי יכולתם וכי עמיתיהם לא העריכום כראוי להם, אך בדרך כלל נשאר מרחב מספיק לכל בעלי רצון לפעול ולהוכיח עצמם. בגלל זאת לא התקיימה אופוזיציה להנהגה הקיימת, להוציא את ה„אופוזיציות" בסניפים, הווה אומר: מריבות בין נערים מכיתות שונות או משכבות שונות וכן התארגנויות לשעה נגד מדריך זה או אחר — הכול בכדי לתת מבע ליצר ה„ההתגודדות הפולנית". מריבות אלה קרו לעתים קרובות ונדרשה התערבות ה„ביקור" אך היקפם היה מקומי. איש לא ערער על הרכב המוסדות ועל סמכותם; הבקורת על ההנהגות הראשיות והגלויות — להבדיל מהמקומיות — הופנתה לגופי העניינים ולא כלפי אנשים; הנוף האנושי היה קבוע ומוכר וצריך היה לחיות אתו, מה שלא כן ביחס להערכת המעשים; את אלה מותר היה לבקר ואף להגזים בהצלפה, מבלי להפנות אצבע מאשימה כלפי חבר מסויים, להוציא את ה„אנחנו" הסתמי.

באווירה זו לא נמצאה יזמה לערוך תקנון לתנועה; בפולין אף הרבו ללעוג לגליצאים הדבקים ב„שטטוטים" (חיקוי לקריא הגרמני לסטטוט — תקנון בפולנית). הרצף התנועתי נקבע באורח ספונטני או ארעי. לא נשמר מועד קבוע לוויעודים; לא במקרה התקיימו כל שלוש הוועידות „הפולניות" בעת שליחותו הממושכת של פנחס לוביאניקר, שהיה אמון על מסורת ציבורית גליצאית, הווה אומר: אוסטרית, להבדיל מהפולנית־רוסית. המועצות הארציות התכנסו שלא בתדירות; הקריאה להתכנס במועצה נבעה יותר מהתעוררות מקרית של ראשי התנועה בעת ההיא מאשר מהכרה כי צריך למסור דיווח על פעולות וכן לקיים דיון מסודר ורצוף על התכניות להבא. עצם המוסד „מועצה" לא היה מוגדר וההנה"ר (ולפניה הוועד המרכזי — המרכז) היתה עורכת רשימת מחמנים ללא קריטריון קבוע — לפעמים מתוך גישה מרחיבה ובמקרים אחרים, תדירים יותר — בצמצום.

בדרך כלל הוזמנו למועצות הארציות חברי ההנה"ר, רכזי ההנהגות הגליליות, ראשי הסניפים הגדולים (וזו היתה הגדרה הניתנת לפירושים שונים), שליחי פלוגות ההכשרה ומזכירויות ארגוני העליה. לעיתים נענו רבים להזמנה והמועצה נהפכה למאורע תנועתי משפיע; לעיתים קרובות עוד יותר הגיעו חברים מעטים והדה של המועצה לא התפשט מעבר לחוג הפעילים; על כל פנים לא נשמרה רציפות הדיונים וחסרה חוליה בין ההנה"ר לבין כלל "המגשימים"; כאן מקורה של אחת החולשות של התנועה בפולין, שהתבטאה בהעדר חבר פעילים ארצי רחב, מעין "עילית של שירות בהתנדבות", הצריכה לשמש כמאגר רחב לכוחות פעילים ומפעילים. במשך 9 השנים שעברו מאז הוועידה הראשונה, המכונה המחוקקת, לא התקיים גוף נרחב ונבחר ורק הוועידה בקוקושקובה בחרה במועצה קבועה, שאמורה היתה לכהן כמוסד לקבלת החלטות חשובות ולסמוך את ההנה"ר ע"י ליווי צמוד בעצה ובשיקול הדעת.

גם ההנהגה הראשית — המוסד הארצי העליון — נבחרה ללא מתכונת קבועה; בדרך כלל הביאה ההנהגה היוצאת רשימת מועמדים ואלה היו נאשרים ללא עוררים בכל פורום ארצי, מועצה או ישיבה מורחבת של הפעילים המרכזיים (מליאה, המכונה פלינום) בהרכב משתתפים מיקרי; לעתים צורפו חברים למזכירות (החלק הפעיל של ההנה"ר, היושב בוורשה) ללא כל אישור ויש כי נבחרים לא נכנסו לעבודה מתוך סיבות שונות והוחלפו ע"י אחרים. צורת הבחירה של מוסדות לא הטרידה, כאמור, את הבוגרים במיוחד אך לפרקים עלו געגועים לקצת סדר ונוהלי קבע, בתקווה כי אלה יעזרו להתגבר על האופי המאולתר שבו התאפינה הפעילות התנועתית. אין ספק כי תקנה המחייבת התכנסויות ארציות בהפרשי זמן סבירים ויתר תכנון של הרכב ההנהגות היו מקדמים את ההכרעות התנועתיות ומונעים חזרות מחד והעדר קו רצוף — מאידך. במצב הנתון של העדר נוהלים נוצר רקע נפשי לדחות את המועצות והוועידות בכל מיני נימוקים, שהעיקרי ביניהם נבע מאימת ההכנות. הפחד מהתכנסויות ארציות התמצה בשאלה: "האם יש לנו מה להגיד לתנועה?"; לאחר שעבר זמן ממושך ללא כינוס דן ומחליט, הצטברו עניינים הרבה וגדל החשש מפני המשא הכבד שנגרם ע"י הדחיות, וחוזר חלילה.

גם הוועידה בקוקושקובה לא תוכננה מראש והתכנסותה נבעה, כאמור, מתחושה חריפה של הקשיים המצטברים; תוך ההתעוררות שנכרכה בוויעוד הסכימו הכול כי להבא יש להקפיד יותר על צורת הפעילות המרכזית. בקפדנות נערכה רשימה של 40 מועמדים למועצה ארצית קבועה, האמורה להתכנס כל חצי שנה; נבחרה הנה"ר מורחבת והוכרז כי להבא יידרש אישור של המועצה לכל חילופים בהנהגה. ההרכב,

שהוצע לוועידה ונבחר בה, כלל: את השליחים — זאת גולדברג וצבי ליס (דגניה א') שעמד בשלבי סיום הדרכתו את ההכשרה; שני חברים וותיקים — שבח אייזנבוד (אדן), שהתפנה מלימודיו באוניברסיטה בוורשה ועבר לעבודה מלאה בוועדת החינוך ובביקורים ויחיאל גלר שרכז את ענייני הכספים והכשרה; שלושה שצורפו במשך השנה הקודמת: הניה גולדברג (רם) מלודז, ישראל זלצר מזדולבונוב ויצחק סימה מלוצק; ושלושה חדשים: אברהם רבינוביץ (רבן) מסלונים, שלמה ווינוגרד מבריסק וצבי ווינבר מלודז.

משתתפי הוועידה התפזרו למקומותיהם בהתרוממות רוח. מושבת המנהלים נכנסה למסלול קבוע של לימודים ופעולה צופית נרחבת. שילוב זה התאפשר הודות לנוכחות המדריכים לספורט שהוכשרו במחנות „המכבי" ועתה חזרו לתנועתם והוסיפו מימד חדש לפעולה. התמשכות המאורעות בא"י הבליטה את חשיבות ההכשרה הספורטיבית (בפולין היו כותבים ואומרים: האספורטיבית), שמהר מאד קיבלה דגש הגנתי מובהק; ניתנה משמעות אקטואלית לרעיון הצופי ש„גורדוניה" דגלה בו להלכה אך התקשתה מאד להשרישו בפעולתה כמרכיב טבעי ומקובל על הכול. מושבות המנהלים שמשו עד כה כסמינרים רעיוניים אינטנסיביים עם סממנים חווייתיים, שגם הם לא באו לשמם אלא התכוונו בעיקר לגבש גרעין לארגון עליה חדש; „במעלה", „מעפילים" ושאר ארגוני העליה נולדו במושבות המנהלים. רק ב־1936, במושבה בקוקושקובה, נוצר איזון חדש בין ה„שיחות" לבין הפעולה הצופית-הגנתית — וגם שינוי זה אפשר לזקוף על חשבון ההתעוררות הכללית שנכרכה לוועידה המוצלחת.

הרוח הרמה שנולדה מתוך ההתכנסות ההמונית והדיון הער לא השכילה לעמוד הרבה זמן בכוחות עצמה. בשוב הנערים לעיירות שלהם פגשו מחדש הורים דואגים, דלות ואפליה משפילה. רק לפני חודש נערכה שביתת יהודים כללית כתגובת זעזוע לפוגרום בפשיטיק שנערך באביב של אותה שנה.[149] כבר עמדנו על כך כי תגובת היהודים למצוקות החדשות לא היתה חד משמעית כמו בעתות משבר קודמות. בגלל ההישגים המרשימים של הפיתוח בא"י ובגלל התרומה הגדולה להצלת יהודים לא באה פניית עורף לציונות או התעלמות ממנה; הארגונים הציונים המרובים נחלשו אך בעת צורך הופיעו ככוח יהודי מרכזי במדינה; ההתעניינות בנעשה בישוב הנתון במצור ממושך היתה לנחלת ההמונים ודחתה את החדשות המקומיות; בקיץ 1937 הזר גל התעוררות גדולה לרגל תכנית פיל על חלוקת פלשתינה־א"י המנדטורית והקמת מדינת יהודים בחלק ממנה. יהודי פולין תמכו ברובם הגדול בתכנית החלוקה גם כאשר נאמנויות סיעתיות קשרום למפלגות שנימנו על השוללים. לאחר התבדות הצפיות למדינה יהודית ועם סימני התקרבות מלחמת העולם באה שוב ירידה. בשנתיים

האחרונות שלפני פרוץ המלחמה גבר כוחן של מפלגות לא־ציוניות, ובעיקר של ה„בונד", מבלי שנפגמה על ידי זאת הזיקה הנפשית לא"י ונחלש הרצון לעזוב את פולין. מעבר לגרעיני הקנאים לכאן או לכאן נקבעה מעין חלוקה: בענייני א"י תמכו ההמונים בציונים ובעיקר במחנה א"י העובדת, ואילו בעניינים מקומיים העדיפו את ה„בונד" ואת ה„אגודה" מנימוקים שונים בתכלית. הצד השווה בתמיכה דו־כיוונית זו — תחושה של אפס כוח וצפיה לנס שיתרחש, אם בעזרת האלוהים או בדרך פתיחת שערי העליה ואולי ע"י מהפכה שתמיר את השלטון האנטישמי במתוקן יותר. בפעם הראשונה פשט פטליזם ברחוב היהודי. רק בגלל תכונות האופי המיוחדות של בני תפוצה זו לא הגיעו עדיין לקבלת דין משלימה; נמשכו נסיונות הנצלות והתגוננות אך עמוק ברקע הורגש כי אין זה אלא קרב מאסף והאנשים השלימו עם חוסר התוחלת של מעשיהם. לכל הגורמים שפעלו במציאות היהודית־פולנית, והעולמית בכלל, הצטרפה ההשפעה המורכבת של מאורעות הדמים בארץ, שהיו למעשה למלחמת ערביי פלשתינה־א"י בישוב היהודי ובממשלת המנדט. יהודי פולין, המודעים לזכויות של מיעוט לאומי — שנגזל מהם בארץ מושבם — קבלו בהסכמה את ההנחה הציונית הרווחת כי אין סכסוך בסיסי בין ערבים ויהודים וכי ניתן לגשר על פני ההופעות האנטגוניסטיות שמקורן באי הבנות ובאימפריליזם הבריטי. חבורו של בן גוריון „אנו ושכנינו" שמש כספר יסוד ונעזרו בו להסברת הבעיה ברמות השונות של השומעים. התמשכות המאורעות והצורה שהן קבלו, שיבשו במקצת את התפיסה הרציונלית שהניחה בוודאות כי יש פתרון הגיוני לגילוייו החיצוניים של סכסוך לאומי זה. השאלות המטרידות: „איך ייגמר הענין?" זכו תמיד לתשובות שסיפקו את השומעים, אבל לא ניתן להתעלם מהשפעה מביכה של התמשכות המאורעות על דעת הקהל היהודית. כבר עמדנו על כך כי המבוכה הכללית עוררה התנגדות מרדנית אצל הנוער המאורגן; אך עצם המרידה צמחה מתוך ההלם הכללי וכתגובה לחוסר הנחת שהורגש בעקבות הספק בפתרון רציונלי של הבעיה הערבית.

חבר דגניה ב', שהוזמן לפולין ב־1938, לאחר שנעדר ממנה כחמש שנים, הגדיר את המצב כ צ פ י ה דרוכה ודאגנית למה שעלול לקרות, מבלי שניתן לחזות את העתיד מעבר לתחושה מבשרת רעות. מצב רוח זה לא רק מנע תנופה אלא פגע בחוסנם של ארגונים ציוניים ולא פסח על תנועות נוער מבוססות; אלה יכלו רק להתנחם בעמידתן היחסית לעומת המפלגות (אנשים בוגרים) ו„החלוץ" (צעירים). שליח הסתדרות העובדים ב„ליגה למען א"י עובדת" תאר את התרשמותו הראשונה במכתב המסומן „סודי בהחלט":

„תנועתנו נחרבה ונהרסה ברובה. במאות ערים לא קיימים סניפי

המפלגה (פוע"צ-צ.ס.), סניפי "החלוץ" נהרסו לגמרי ורק "העובד" מהווה כרגע החלק המאורגן של התנועה שלנו."[150]) ההשוואה עם הפגעותה העמוקה של הציונות המאורגנת לא עודדה כלל משום שלא היה בכוחה לעצור את תהליך הירידה; הוא היה מתון יותר, אבל הזעזוע היה גדול משום שהתערער הבטחון בחיסונה המוחלט של תנועת הנוער מול הנסיגה הקוניונקטורלית. כבר ב-1935 קטן מספר החברים המאורגנים בתנועות נוער, בעיקר בשכבת הנעורים — "מתעוררים" ב"גורדוניה", ויותר מזאת — בשכבת הבחרות — "מגשימים". הודות לאיחוד עם "וויתקיניה" בסוף שנה זו היתה הירידה מתונה יותר מאשר אצל בנות מינה, וכך יכלו לדווח בוועידה השלישית בקוקושקובו כי מספר ה"גורדונאים" עולה על 11 אלף.

בשנתיים לאחר מכן חלה ירידה; ב-1938, כשנה לפני פרוץ המלחמה, הגיעו לנקודות שפל. רק ההתארגנות המוצלחת ב-1939 העלתה שוב את מספר החברים וחידשה סניפים שנחלשו. למרות העליות והירידות השתמרה המסגרת הכללית עד לכיבוש הגרמני-סוביטי (בספטמבר 1939) ללא שנויים מפליגים: 11—10 אלף חברים, הנפוצים במאה וחמשים ישובים — 80 סניפים פעילים ברציפות, 40 סניפים חלשים, הנופלים עם יציאת מדריכיהם להכשרה ולעליה ומתחדשים שוב ביזמה מקומית או גלילית ועוד כ-25 "כתבות" עם גרעינים או חברים מעטים, המשתתפים במפעלים (מושבות, כנוסים וסמינרים) ושומרים על קשר כלשהו עם הנה"ר בוורשה. הסניפים בעיירות קטנות נפגעו יותר, ובעיקר אלו שלא הצליחו לבצר מיבנה שכבתי בריא והמשקל היחסי של נערים בוגרים עלה בהם על הממוצע הארצי. עזיבת בוגרים משכבת "מגשימים" נבעה מאבדן סכויי קרוב לזכות בסרטיפיקט ולא מאכזבה מהנחות רעיוניות. במועצה הארצית ה-י"א (נובמבר 1937), בדיון "על המצב", הצדיק אחד הפעילים את הגירתו למדינת הים בטיעונו של נורדאו בעת משבר אוגנדה על "מקלט לילה" לנזקקים להצלה מידית — עד שיתאפשר הפתרון הציוני. לכן לא פנו העוזבים ל"אדומים" כפי שקרה בשנות העשרים. משפטי מוסקבה והפיזור השרירותי של המפלגה הפולנית ע"י הקומינטרן העיבו את הזוהר שמעבר לגבול המזרחי.[151]) הצעירים שנטשו את אירגוני הנוער פנו לאן שפנו; למעשה, נשארו תוהים על מצבם ללא הכרעה ונקלעו מאכזבה אחת לשנייה. האשמה שהוטחה כלפיהם בימים ההם כי נסחפו אחרי הנאות יום קלות, בבחינת "אכול ושתה כי מחר נמות", היתה מחוסרת יסוד משום שלמרביתם המכרעת של הנערים והנערות לא נמצאו בהישג יד הנאות אשר יכלו לפרנס את נסיון הבריחה ממציאות מייאשת ומסכוי מאיים.

בתוך הדכאון הכללי נמשכו הפעולות שניזונו מאמונה בכושר

ההתקיימות של תנועת הנוער החינוכית ודבקות בציונות חלוצית. קשרים הדוקים של הרבה „הסתדרויות" עם בוגריהן שעלו לקבוצות תרמו אף הם לאותה גישה מעשית ועסקנית שהניע אלפי נערים להתמיד בפעילותם החינוכית והתרבותית ולהפוך את המועדון בעיירה למקום יחידי של שמחה ואופטימיזם יהודי — וכך נוצרה תמונה רבאנפינית, בה משתלבים הדדית הישגים וכשלונות. במבט לאחור ניתן להבחין במעין דגם של מחזוריות בהיקף ובעומק הפעילות. בקיץ ובסתיו 1936 — שפל (מאורעות בא"י, צמצום עליה, זעזוע פשיטיק); כעבור שנה — התעוררות (תכנית פיל); מיד לאחר מכן שוב גל אכזבה מביטול הסכוי למדינה ליהודים; ב־1938 התחדשה העפלה ו„הנקודות" התרוקנו מבעלי וותק גבוה; בראשית 1939 — חולשת דעת כללית עם הגיוס הראשון לצבא הנערך למלחמה קרובה; באביב — הפוגת רווחה לאחר שהבריות התרגלו לסכנת מלחמה שלא התממשה. עם הגאות והשפל שנגרמו ע"י התרחשויות חיצוניות הצטלבו תנודות מחזוריות שנבעו מחליפות השנה הקלנדרית. בחדשי סתיו של כל שנה התחדשו הפעולות באטיות והורגש רפיון, להוציא סניפים „חזקים" — אף כי גם בין אלה נמצאו נכשלים. בראשית השנה האזרחית, בחורף, החלה התעודדות שהגיעה לשיאה עם „חודש גורדון" והפגישות הגליליות של פסח; לקראת הקיץ חזרה העייפות; באם היא איחרה להופיע עוד הטפיקו להכין כהלכה את מושבות הקיץ ובאם לאו — קטנה היציאה למושבות ולכן התקשו בסתיו לחדש את הפעילות וכך חוזר חלילה. זהו תיאור סכימתי של תנודות והוא בא להעניק מימד של אמת לאותה תמונה מורכבת של הישגים ומחדלים שאפשר למנות ב„גורדוניה" בפולין בשנים 1939—1936 (ואתה, בשינוי פרטים, בשאר תנועות הנוער המבוססות).

התנודות שיתקו תעוזה אך הפעילות נמשכה והתאימה עצמה לתנאים ההולכים ומחמירים. יש והחרדות עוררו כוחות שלא היו מגיעים לגילוי במצב רגוע יותר. קודם לכול עלה משקלם של הפעילים המקומיים לעומת השליחים. כמה גורמים חוברו להחלשת השליחות בכלל, ובפולין היתה לכך משמעות מדאיגה ביותר: התמשכות המאורעות המעיטה את הנכונות לעזוב את הקבוצה בעת מצוקתה; העולים של ראשית שנות השלושים בנו את ביתם המשפחתי ולא ששו לעזוב את יקיריהם — והלוות נשים וילדים רכים נמנעה בגלל הדלות והמגורים ב„קומונה"; בניית המשק הצריכה כוחות יזמים והקבוצות התקשו לשחרר את החברים הנדרשים לגולה; וכך יצאה נפסדת התנועה, ופולין בכלל זה. בתקופה הנסקרת התחלפו שני מחזורי שליחים שתרמו רבות בהתאם לכישוריהם, ולזכותם יש לזקוף חלק נכבד מהישגי תקופה קשה זו. אולם ניכרה ירידה ביחס לחמש השנים הקודמות. חברים אלה הגיעו וחזרו בנפרד ולא הצטרפו — מבחינת הזמן ותואם כישוריהם — לכדי שלימות שניתן להגדירה כמפעלה

של משלחת; חלק מהם נקבע לתפקיד אחד אך בהגיעם לוורשה נאלצו לעסוק בנושאים אחרים. החברים בא"י היו מודעים לפער שבין צרכי פולין (ושל כל התנועה בגולה) לבין מספרם ויכולתם של השליחים ובמשך שלוש השנים הנסקרות נמשך מאמץ כן להבטיח את המספר והאיכות הנאותים של שליחים (וכן עזרה כספית) במטרה לקיים את הפעולה ברמה אופטימלית.

באותה עת, עם הבשורות הרעות מאירופה ועם התנופה ההתישבותית של „חומה ומגדל", עלתה מודעות גבוהה לגולה בכל התנועות הקיבוציות והגיעה גם לחבר הקבוצות. תהליך ההזדהות הגוברת של חבר הקבוצות עם התנועה בגולה מצא את בטויו בפולמוס על „החלוץ" הפולני בעקבות (דוק: לאחר ולא לפני) הוועידה שלא התקיימה במאי 1935. לכאורה הופיעה התנועה בפולין כממרה את סמכות הוועד הפועל של ההסתדרות וכמתנקשת במושגי האחדות שהיו שגורים על פי כול בניסוחם המוחלט על ידי ברל כצנלסון ובן גוריון. אך החבורה הפעילה בחה"ק, מבין וותיקי העליה השניה והשלישית, התייצבה לימין החברים בפולין והעיזה לערוך מלחמה למענם. מאז התהדקו הקשרים עוד יותר; ברק, אפרתי, ברפל, האפט, חיותה ואחרים היו מבקרים בארצות בעת שליחויות שונות ונסיעות לקונגרסים, התקבלו בחיבה, התבשמו מאווירת הערצה לקבוצה הוותיקה שהיתה נפוצה ב„גורדוניה", ובחזרם לישוביהם שימשו מליצי יושר לתנועת ההמשך שקמה לקבוצות המשקיות מבלי שאלה טרחו הרבה לטפחה. אמנם לא נעלמה לגמרי החשדנות כלפי סגנונה „הפולני" של „גורדוניה" וברקע וודאי המשיכה להתקיים הרתיעה מפני ההתחיבות הציבורית המתרחבת, אך התרבו הסימנים כי חבר הקבוצות יצא מגדר של ארגון אמורפי, אם כי עוד לא הגיע (ובחלקו אף לא רצה להגיע) לזיהוי עצמי כתנועה צבורית לכל דבר.

העליה החמישית — זו של שנות השלושים — חישלה כוח אנושי שפרץ לעשייה גדולה שבאה בתגובה למאורעות של 1936—1939. ההתישבות הבטחונית, גיבוש כוחות המגן, אינטנסיפיקציה משקית וכיוצא באלה חישלו מודעות של כוח עולה והרגשת שליחות גדולה. אנשי הקבוצות הוותיקות מצאו עצמם בתוך המהומה הגדולה, נדבקו בקיצבה ובהתלהבותה; רבים מהם החלו לדחוף את חבר הקבוצות לפעילות יתר. במועצה בחדרה (29 אוגוסט 1936) אמר דוד סברדלוב:

„הקבוצה צריכה לשוב למקורותיה — לתנועה. הקבוצה תחיה ותתפתח רק אם תרגיש את עצמה כחלק של תנועה כובשת... המעטנו בעצמנו את דמותנו. לו היינו תנועה עם כל האטריבוטים שלה, עם רצון לכבוש, היו הרבה יותר חברים יכולים לחיות אתנו ובתוכנו".[152]

המסקנה המתבקשת — שילובה מחדש של הקבוצה בעשייה הכיבושית והציבורית. לשם כך צריך להעלות את הארגון לשלב יותר גבוה — לא ריכוזיות כשיטה אלא הסכמה כללית לקבל מרות בכדי לבצע מעשים גדולים; הקשר עם „גורדוניה" היקרה הזדמנות לחה"ק להופיע בתור כוח חדש וצריך רק להערך ארגונית לשם כך. לעומת דעה זאת, שנתמכה במועצת חדרה גם ע"י חברים וותיקים אחרים, היו ראשי „גורדוניה" מתונים יותר. הם קיבלו את ההצעות המעשיות של סברדלוב, ובעיקר את קוו ההזדהות עם „גורדוניה", אך הזהירו מפני אווירת המיפנה המהפכני שעלולה היתה לפגוע בבסיס הכוח של הקבוצות — המשק החקלאי והחברה היציבה — מבלי שהכרזות פרוגרמטיות ייקרבו את המטרות הכיבושיות והפוליטיות שהדרך אליהן נסללת ע"י חינוך שקדני וצבירת כוח. המועצה קיבלה הגדרת מטרות כפי שהוצעה ע"י יהושע מנוח (דגניה א'): פעולה בגולה, עזרה לקבוצות צעירות, דאגה לצרכי הפרט בקבוצה ומזכירות אחת מאוחדת ממיטב האנשים. מבחינת חבר הקבוצות היתה זו מועצת מיפנה; הסיכומים הועברו לדיון נוסף בקבוצות בטרם החלטה סופית; ראוי לציין כי אחת ההחלטות התקבלה רק ברוב של 18 נגד 11 ונסובה על השאלה השנויה במחלוקת באם רשאית קבוצה לקבל גרעיני הכשרה מחוץ ל„גורדוניה" או „המכבי הצעיר"[153] ללא אישורה של מזכירות חה"ק. זו היתה שאלת מבחן להתחדשות האחדות של ישובי ה„חבר" והתברר כי מיעוט גדול נשאר בדבקותו באוטונומיה מוחלטת של היחידה הקבוצתית עד כדי קיום קשרים מקבילים עם ארגון אחר. מעבר למשמעות הרעיונית־ארגונית התבטאה חשיבותה של מועצת חדרה בהסכמה לגיוס פעילים לתפקידים שונים (מזכירות, וועדת משק, הדרכת קבוצות צעירות, מועצות פועלים במושבות, הדרכת נוער בארץ וכו') ובמיוחד בהחלטה על הוצאת 9 שליחים לגולה.

מבחינתה של התנועה בפולין (וגליציה) שמורה זכות מיוחדת למועצת חדרה משום שהיא הכריזה על מפעל כספי פנימי לחיסול החובות שהעיקו על שתי הארצות. במשך ארבעה חדשים נערכה התרמה, נאסף סכום של אלף לא"י ובכך נוצרה אפשרות לסדר קונסולידציה של חובות מעיקים. גם קודם לזאת, החל מ־1933, הוגשה מזמן לזמן וללא רצף עזרה כספית לגולה; בלעדיה לא יתוארו המפעלים המרכזיים כגון העתונות הענפה בשנים 1936—1933 וכן הסמינריון הבינארצי בראשית 1936 שנדחה פעמים אחדות והתבצע רק לאחר שהגיעה התמיכה המובטחת. בתקופה שאנו עוסקים בה ניתנה עזרה כספית מוגבלת אך יעילה, אולם התכנית להגדיל את השליחות לא צלחה והכוונות הטובות לא עמדו במבחן אילוצי המציאות המגבילה. במשך 3 השנים עד לשואה (מועצת חדרה התקיימה בסמיכות זמן לוועידת קוקושקובה) היתה זהות מלאה בין חה"ק ו„גורדוניה"

שמצאה בטוייה בקיום מזכירות מאוחדת (בת"א ואח"כ ברמת דוד בצריף המזכירות הירוק) עם או בלי מחלקה מיוחדת לגולה. רק חולשתו היחסית של חבר הקבוצות קבעה תחום להיקף העזרה שהוא היה מסוגל להחיש. מיעוט הסעד לעומת הצרכים הגדלים הטריד חברים בקבוצות מכל שכבות הגיל והמוצא והפעיל כמה כנוסי התעוררות שהיו מעלים מחדש את המחוייבות לגולה ומסתכמים גם באילו מעשים של ממש. תנא דמסייע נמצא בדמותו של יוסף שפרינצק שעבר וחזר בארצות מזרח אירופה ונעשה לאחד המזעיקים רבי ההשראה. הופעתו המרשימה במועצת חה"ק במשמר השרון (מרץ 1938) המריצה פעולות חשובות כגון סמינר לשליחים ותכנית למשלחת גדולה לכל הארצות במזרח ובמערב (כולל ארה"ב). שפרינצק פתח את הדיון בסקירה פנורמית טעונת כאב וחרדה ובתמרמרות נעלבת התריס נגד התגובה החלשה של מחנה א"י העובדת בפולין לפוגרומים שחזרו וקרו במדינה זו.[154] כלפי תנועת הנוער בכלל, ו"גורדוניה" בפרט, טען:

"תנועת הנוער בגולה אינה יכולה להסתפק רק בהכשרה ובחינוך לקראת חיים בארץ כי אם עליה לכלול בימי חורבן ועלבון אלה גם את ההגנה על חיי ישראל בגולה וכבודו". [155])

בדיון השתתפו חברים שעלו מארצות שונות, אך במרכזו עמדו ענייני פולין. בנוסף על האיזכור של המתרחש במדינה זו התייחסו הרבה דוברים לשני ספרים חדשים בנושא הנדון ואיששו את הנחותיהם — אחד, "דרך הנוער", אסופת מאמרים על בעיות הנוער היהודי ושני, הרומן ביידיש "על נהרות מזוביה" משל י. בורשטין, שהעלה תמונת שקיעה של עיירה יהודית.[156] לאחר שהועלה "משא גולה" בגודש צבעים כהים, שבו להתמודד עם הבעיה באורח פרגמטי. אברהם גבעוני, שבא במיוחד לאותה מועצה לבקש עזרה לפולין, סיכם דבריו: "איחרנו — אך יש עוד אפשרות לפעולה". בתמונה הקודרת נשארו חללים שאפשר למלאותם תוכן חיובי ע"י פעולה מכוונת: נחוצים שליחים טובים ורבים וקצת כסף "בכדי לקשור את הקצוות".[157])

התוצאות המעשיות של ההתעוררויות החוזרות היו צנועות ביותר והעזרה שהוגשה מא"י לא חרגה מהחזקת שלושה שליחים בפולין ותרומה כספית מוגבלת. התקימותה של התנועה בפולין והתחזקותה ממש על סף מלחמת העולם, נבעו בעיקר ממיבנה פנימי יציב וממאמץ של הרבה פעילים לשפר את העבודה. נמצאו סיסמאות שונות להתנוסס בכותרת התכניות השנתיות אך ביסודן הונחה ההגדרה שהוטבעה במושבת המנהלים של 1937 (ולא ניתן לאתר את אביה־מנסחה): ל ה ח ז י ק מ ע מ ד. ואם סיכום שלוש השנים הוא חיובי, יש לזקוף זאת לזכותם של המדריכים, ובעיקר של החבורה המרכזית שהורכבה מנערים ונערות — בפרק האחרון

גדלה השתתפות הבנות בהנהלה — מ„הסתדרויות" שונות עם התבלטות של בני ווהלין. ב„גורדוניה", וכן בתנועות אחרות, הופיע טיפוס חדש של פעיל, מוחצן יותר, כספיתי (רירעוודיק ביידיש), הנתון יותר לארגון מאשר לאידיאולוגיה. אליעזר גלר מאופוצ'נו משמש דוגמה לטיפוס אנושי זה, וזאת לא רק בגלל התפקיד שהועד לו ע"י העתיד אלא משום

אליעזר גלר ושלמה צימרמן
צולם בבנדין בפסח תש"א — אפריל 1941

דרך עבודתו שלא היתה נפרצת בעבר. הוא הגיע להנהגה הגלילית בלודז', ואח"כ למחוזות אחרים, בדרך של עבודה מגוייסת; גם כאשר נקרא לשירות צבאי הקדיש את חופשותיו הנדירות לארגון סניפים באזור שירותו. הופעתו בעיירות במדים של שבולז'ר (פרש קל) הוסיפה להצלחת מסעותיו אך החרידה את ידידיו, משום שהתנהגות נועזת זאת לא היתה מתקבלת על דעת הממונים עליו בפולין של ערב המלחמה. למרות מסירותו לא נכלל אליעזר גלר בין המועמדים להנהגה הראשית, כי מנו בו העדר של רהיטות אידיאולוגית ומתינות של תלמיד חכם. במבט לאחור נראה כי קיומה הנאה של „גורדוניה" בשנים האחרונות שלפני המלחמה נבע יותר מההתרוצצות ללא הפוגה של חבורת פעילים־מבקרים שנדדו ממקום למקום, תיקנו ועוררו, מאשר מהתורה שבעלי התריסים היו מנחילים בחוברות, סמינרים ומושבות שלא הקיפו אלא חלק קטן של הנערים.

בסיקור הכרונולוגי יתבלטו נקודות התורפה משום שהישגים שייכים מטבע הדברים לסוג הופעות מרשימות פחות והם נרכשים ע"י הצטברות מעשים זעירים לכדי מסכת שלמה ואילו המחדלים נתפסים מיד ומוגדלים

ע"י דיון בקורתי חושפני. ההתכנסות היומית במועדונים, „השיחות", העבודה החינוכית וההשכלתית, קיבוץ כספים לק.ק.ל, היציאה להכשרה ושאר העיסוקים — נמשכו וחזרו כדבר המובן מאליו; ההחמצות, השגיאות ודחיית הפעולות — הם שהטרידו והעציבו, משום שהתלוותה להם השאלה: מה היה מצבנו אילו השכלנו לעשות יותר?

★ ★ ★

שאלה זו הביכה את החוזרים מהוועידה. לכאורה נעשתה הערכות לפתיחת שנת עבודה ענפה, אך מיד הצטברו סימנים מבשרי רע. קודם לכול התמוטט הבנין הנאה בראש הפירמידה. פנחס לוביאניקר חזר ארצה מיד לאחר הוועידה ובמשך 3—2 חדשים הלכו בעקבותיו כל השליחים, להוציא את זאב גולדברג; החוזרים לקבוצותיהם — אליעזר ווילדר (עיינות־ רמת דוד), נחום קלרמן (דגניה ב') וצבי ליס (דגניה א') הותירו ללא הכוונה את ההכשרה ואת שכבת ה„מגשימים". מלה גיטלין (חולדה) חלתה והפסיקה עבודתה, להוציא עזרה פה ושם בעריכת חוברות. מחליפיהם בוששו לבוא וזאב נשאר יחידי בחדשים ארוכים של סתיו וראשית החורף כאשר התארגנה הפעילות השנתית במרכז ובמקומות.

בימים האחרונים של 1936 הגיע אברהם גבעוני מעיינות־ רמת דוד כשליח להכשרה, וחודשיים אחריו — ולתפקיד דומה — צביה רון (קבוצת השרון). קצת לפני בואם הגיע משה לובין (קבוצת דגניה ב') להדרכת ההסתדרות הלודזאית שעברה אז את אחד המשברים התקופתיים שלה ועתה זכתה לתיגבור ע"י אחד ממדריכיה לשעבר. לרגל סיבות אישיות וארגוניות לא נעשה שימוש יעיל בשבועות הסיום (וההתחלה) של השליחויות וכך התארכה תקופת בין הזמנים מעבר לכל סבירות. לא שפר גם מזלה של ההנהגה הראשית שנבחרה בוועידה בהסכמה כללית; שלושה מבין שבעת הנבחרים נאלצו לבטל את כניסתם לעבודה (שירות צבאי, בעיות משפחתיות) וחלוקת העבודה השתבשה כבר בהתחלה. לכאורה החלו הפעולות בהתאם לתכנית שנרקמה בעת מושבת המנהלים. בחוה"מ סוכות תרצ"ז (ספטמבר 1936) נערכו פגישות גליליות בווהלין, לודז ולובלין לאחר שבכל ההסתדרויות נערכו בירורים על החלטות הוועידה; שבח אייזנבוד ואברהם רבינוביץ בקרו את כל המקומות בווהלין ופולסיה, עזרו בגיבוש תכניות העבודה החינוכית והסבירו ל„מגשימים" את החלטות הוועידה ביחס לעליה מן ההכשרה בלבד. בביאליסטוק בוצע סו"ס האיחוד עם אחרון סניפי „וויתקיניה" ונרקמה תכנית לחדירה עמוקה לספר הצפוני־מזרחי. בוורשה התארגנה ה„קומונה" — שיתוף המגורים של חברי המזכירות עם מזכירי המפלגה ובכך הובטח בסיס חומרי לקיום צוות פעילים גדול. מחלקת חינוך הוציאה בקביעות „הוראות החודש" עבור „צופים", ובפחות תכיפות — עבור „מתעוררים" וכן חוברות

דידקטיות; ביניהן ראוי לציין את חיבורו של חיים אורמיאן „פסיכולוגיה של גיל המעבר" שנכתב עבור הספר החינוכי והודפס במיוחד בשביל לספק חומר רקע לנושא שעורר עניין רב. את המחלקה ריכז שבח, שנעזר במלה גיטלין, במשה לובין ובחבורת מדריכים מפולין וגליציה שלא נלאה לעורר את העניין בנושאי חינוך, אם דרך פרסומים, שנקראו ע"י קהל קוראים רחב, ואם ע"י ליווי בייעוץ והדרכה של „עדות מנהלים" בסניפים הגדולים. בסניפים אלה נערכו מבחנים כשלב במערכת הדירוג החינוכי. נקבע סמל מיוחד לשכבת „הצופים" שהוענק לכל ילד שעמד במבחן ידיעה והבנה של החומר שנכלל ב„תכניות החודש" האחרונות. בנובמבר 1936 השתתפה משלחת גדולה בוועידה ארצית של „מכבי"; ההנה"ר הכריזה בגאווה על הצלחת המערכה להוסיף סממנים אידיאולוגים לספורט הצרוף (חובת השקל הציוני, חיוב החלוציות), אך היה זה הישג שולי. מכל הבחינות נראה כאילו הפעילות נכנסה למסלולה. אך מיד התגלו בקיעים. התארגנות איטית ולקויה של ההנהגה השתלבה עם משבר כספי שהשפעתו ההרסנית יכלה להידמות לזה של 1930, אלא שהמימדים גדלו לאין שיעור. היתה זו צרתם של כל הארגונים הציוניים, ושל הנוער בפרט, והיא נבעה מדלות המקורות למימון הפעולות. מזכירות חה"ק ואיגוד גורדוניה בא"י פנתה להנהלה הציונית בבקשת עזרה במסגרת המאמץ של כל תנועות הנוער למנוע את התמוטטותן:

„המצב שהחל מתרקם זה למעלה משנה לרגל המשבר בארץ, הקטנת העליה, המאורעות והפורענויות שירדו על הישוב מני אז, גרר אחריו מיד תוצאות קשות לתנועה בגולה... יש לכך גורמים אובייקטיביים שאין לנו עליהם שליטה אולם מכמה דברים שהם בידינו תלוי באם ניתן למשבר זה לכרסם בקיומה של תנועתנו.

עיקר המכשול הפרוש כיום לרגלי התנועה בגולה הוא במלחמת הקיום הפשוטה. אנו עומדים בפני התמוטטות כספית של מרבית התנועות החלוציות.

שנים רבות עבדו הסתדרויות הנוער בלי כל עזרה כספית מצד המוסדות העליונים בציונות מלבד עזרת הק.ק.ל. בצורותיה המקובלות. התנועות עושות את כל המאמצים שבידן בכדי להחלץ מהמיצר... אולם אין כל תקווה שנוכל לעמוד לבדנו. הכרחי הוא שההסתדרות הציונית תכנס לעול זה."[158])

שולחי התזכיר ידעו כי הטחנות הציוניות טוחנות לאט ומעט למרות החלטה חיובית של הקונגרס וכי מכאן לא תבוא ישועה מהירה; בינתיים תכפו התביעות מוורשה וגם מלבוב. בהבדל לחומרה מהמחסור בלודז שלפני 7 שנים נבעה התסבוכת החדשה מסיבה כפולה:

ג ה ע ו ן ש ו ט ף. הוצאות לפעולות הענפות לא התכסו ע"י

המקורות המצויים גם אילו נגבה המס המרכזי בשיעור סביר. אמנם ההנה"ר כתבה: „לו היו 70 הסתדרויות שולחות את המס, באופן ממוצע 2 זהוב לחודש, היינו יכולים לפעול גדולות בסכום זה של 150 זהובים"[159] אך היתה זו התנחמות תום כי בפועל הכניסו כ־120 הסניפים רק כ־50 זהוב לחודש (פחות מעשרה דולר) בממוצע. סכום זה לא הספיק לכסות את הגרעון התיפעולי (600 ז' הוצאות לעומת 500 ז' הכנסות מתמיכות, תקציבים ותרומות) ואת הוצאות ה„קומונה" (700 זהוב לחודש המתחלקים כמעט שווה בין שכר דירה וכלכלת הפעילים — זהוב אחד ביום לאיש אחד) שרק חלק מדיריה עבד במשרות (המפלגה, תרבות, המכבי, ק.ק.ל. ועוד) ויכול היה לתרום לקופה המשותפת.

במשך השנים הצטרפו הגרעונות לכדי סכום נכבד ש„התגלגל" ולא פחת. על ידו גרשם חוב מימי הכשלון של „וולוס ב'" כאשר הוצרכו לפרנס במשך חדשים את נוסעי האניה המוחזרים ולממן חלק מהוצאות עליתם הליגלית. גם אחרי שהתקבלה עזרה ממקורות שונים נשאר חוב של 4,000 זהוב שהכביד מאד. מכיוון שצריך היה לפרוע את ההתחייבויות גמשכו „הלוואות" ממקור אחד שנמצא בשפע בהישג היד — מהמפרעות שמועמדים לעליה היו מכניסים לקופת ההנה"ר בכדי להבטיח את זכותם לעליה. בימי עליה גדולה הועברו חובות אלה משנה לשנה, אך בעת צמצום כאשר קטנו המפרעות החדשות ומועמדים רבים וויתרו על עליה קרובה ותבעו את כספם חזרה, נגזר להחזיר סכומי כסף גדולים; זו היתה סיבתה של המצוקה הכספית שפגעה בתנועות הנוער בפולין (כולל גליציה) והחריפה ב„גורדוניה" בחדשים האחרונים של 1936.

בעניין זה של כספי עליה הוערך לאחר מעשה כי שגו קשה בקלות דעת כאשר תנועת הנוער החלה לגבות את המפרעות במקום המשרד הארצישראל שארגן את העליה מטעם ההסתדרות הציונית. לסוף 1936 הצטבר חובה הכולל של ההנה"ר בוורשה לכדי 22,000 זהובים ל־85 חברים, וכ־30 אחוז מסכום זה צריך היה להחזיר מידית. בעלי חוב אלה, או נכון יותר: הוריהם הנרגזים, תבעו את פרעון החובות משום שקרב מועד עליתם; הלחץ היה כבד והאנשים בקרו תכופות במזכירות וב„קומונה" ושבשו את סדרי העבודה. למעשה רק שליש החובות נלקח מכספים שהיו מיועדים להוצאות הדרך לא"י ושאר שני השלישים נבעו מגביה למפרע של שני תשלומים שבהם היה חייב כל עולה מבין החלוצים — 100 זהוב כמס הכשרה ו־135 ז' לקופה משותפת שתמכה במעוטי יכולת שידם לא השיגה לשלם את כל דמי הנסיעה. ברגע שהאדם יצא לדרך עברו בזכות שני המסים לקופת התנועה (ו„החלוץ"), אך בהתאחר העליה או בוויתור עליה דינם היה כשל המפרעה להוצאות הדרך.

בגבור לחץ הנושים כן תכפו והחריפו הקריאות מוורשה למזכירות בתל אביב. באוקטובר כתבו: „כל העבודה נשתתקה. הגיעו מים עד נפש" ובטוף דצמבר הבריקו: „סכנה. כסף טלגרפית". מזכיר ההנה"ר, יצחק סימא, כתב לשבח אייזנבוד שעשה בביקורים בווהלין: „לא ענינו (למכתביך) מסיבה פשוטה אחת. אין פרוטה לבולים. הטלפון סגור. בעל הבית מאיים להוציא אותנו מהלשכה. שכר הדירה ל„שיתוף" (קומונה) למחצית השנה הבאה — איננו. גם יום הכלכלה לא מובטח. המכתבים מונחים. חוברת סוכות נחה גם היא ותגיע וודאי לחנוכה. זאב (גולדברג) לא יוכל להשתתף בפגישה ברובנה משום שאין בטחון כי לא יחסר כסף להוצאות הדרך".[160]

החברים בארץ ערכו בינתיים מגבית שהתנהלה באטיות בגלל מצבן הכלכלי הקשה של הקבוצות. רק כעבור שלושה חודשים הצליחו לרכז אלף לא"י (420 לא"י מהקבוצות, 300 מקרן הקבוצות, המוסד הפיננסי של התנועה, ואילו השאר מתרוממות של מוסדות וידידים) ובפברואר 1937 נשלחו שני חברים — דוד סברדלוב ודוד חורן, שניהם מקבוצת השרון, לערוך קונסולידציה של החובות בפולין ובגליציה ולשמור כי הקרן תוצא רק למטרה זאת ולא ישתמשו בה לצרכים שוטפים. הקרן התנועתית הגיעה את תכנית החיסול של החובות בהשתתפות ההנהלה הציונית (11%) והתנועות בפולין וגליציה (למעלה מהחצי). לזכות החברים בוורשה הועבר סך 400 לא"י ותמורת זאת התחייבו לא לקבל יותר כספי עליה ולהסכים לפיקוח של המזכירות בת"א ושל המשרד הארצישראלי בוורשה על סילוק מודרג של כל החובות. בשוב „שני הדוידים" ארצה הם מסרו דו"ח למרכז חבר הקבוצות ויכלו לציין בסיפוק: „עשינו דבר גדול... עכשיו ניתנה אפשרות להתחיל מחדש בפעולה חינוכית".[161] בהזדמנות בקורם בדקו גם את התקציב השוטף ונוכחו לדעת כי לא ניתן לאזנו וצריך להזקק לתמיכה מן החוץ. ידיעת המצב לאשורו, מעבר להעלת תביעה סתמית לעזרה, הפעילה חיפוש אחרי מקורות חדשים; כאן התגלו אפשרויות נוספות וזאת על אף המצב הכלכלי הקשה של התנועה הציונית, משום שחוגים רחבים הודו בכורח לחזק את ידי תנועות הנוער הנאבקות על קיומן. גם מרכז „החלוץ" שחלש עתה על ארגון המורכב ברובו המכריע מיוצאי תנועות נוער כלל בתקציבו תמיכה לנוער; מהשנוי נהנתה „גורדוניה" (והשה"צ) כי החלוץ הצעיר (ועל ידו גם „פרייהייט") נהנה גם קודם מסיוע נדיב. התנועה יצאה נשכרת עיקרית כי מקורותיה העצמיים היו דלים ועתה, עם הפתח היד הקמוצה של מוסדות חוץ, רווח לה עד כדי יכולת להפנות מרצה לבעיות שאינן כספיות. הצרות הכספיות לא נעלמו, למימון מפעלים מיוחדים (חידוש העתונות, סמינרים וכד) נדרשו הקצבות

מא"י אך נטל החובות לא העיק יותר והתקציב השוטף כמעט והתאזן.

בהשתתפות שני השליחים המיוחדים נאספה בוורשה המועצה הארצית העשירית.[162] שבעה חדשים עברו מאז הוועידה והכול העריכו כי לא נוצלה ההזדמנות הגדולה שנוצרה ע"י הצלחת הוועידה והרוח הרמה שהיא החדירה. גורמים רבים חוברו והולידו תיסכול וצער על החמצה. העליה צומצמה מאד, בהכשרה הילכה רוח נכאים שעשתה שמות בשכבת המגשימים כולה. עתה ציפו כולם לשינוי; המועקה הכספית הוסרה. אברהם גבעוני ומשה לובין סמכו את ידיו של זאב; המזכירות בוורשה התארגנה סופית; יצאה קבוצת מתעוררים לבן שמן ועמדו בארגון מחזור נוסף; נמשכה עלית נערות למשקי פועלות בא"י ולא הוחלה עליה מיכסת האחוזים של "החלוץ" — ועוד הישגים שנבעו מהתמדה ומסירות של הסתדרויות רבות בכל חלקי המדינה. ראשי התנועה התכוונו לנצל את המועצה להפצת "רוח התעודדות והתעוררות, זרם חיים רעננים בעורקי התנועה" — לפי ההגדרה הנמלצת של דו"ח המועצה. דוד סברדלוב קיבל על עצמו להילחם בספקות; הוא הרחיק ויצא נגד כל צל של יאוש. לא נמצא איש מתאים כמוהו לומר את מה שהנערים רצו לשמוע בכדי להתעודד. נמרץ ופסקני, יותר ממרבית חבריו להנהגת חה"ק־גורדוניה, הכיר יפה את שומעיו ("החומר האנושי" כפי שנהגו לכנות כל חבורת אנשים שדנו בה), ידע להשתמש בשפתם ולכוון למושגיהם. בחיבה אירונית היו מונים בו תכונות אופייניות לאיש הקיבוץ המאוחד, והוא אכן השתדל לשמור על קו נטוי ועל הלכה פסוקה. "אין לחפש את סיבות מצב הרוח הקשה (בציונות) בגורמי פוליטיקה (חיצונית)"; הוא העריך בחיוב את המסקנות הצפויות של הוועדה המלכותית (וועדת פיל) ויצא נגד הפסימיסטים שהעריכו כי העניין ייגמר בספר לבן חדש. הערובה לכך — עמידת הישוב במבחן ממושך וכשרון לעשייה גדולה של התנועה הקבוצית — ושניהם נובעים מאמונה בצדקת הדרך. סברדלוב העריך בחיוב את התמורות שחלו בחה"ק; "איפוא שיש רצון לקיום עצמי וחזק הרי הוא עצמו משמש ארגומנט (נימוק) הכי טוב לבסס את זכות הקיום", ומכאן — גזירה שווה לתנועה בגולה: עליה להגביר עבודתה ולקבל חובות נוספים משום ש"עם מילוי תפקידי כיבוש גדל ומתחשל הכוח".

זאב גולדברג דיבר על "איחוד המפלגות בפולין" והכין את החברים לאפשרות כי העניין לא יתמהמה יותר וכי המשרד העולמי ומפא"י יביאו את שתי המפלגות להסכם פשרה כלשהו. הוא חייב, לדרכו, את האיחוד אף על פי שהסכים לטענות המפקפקים (המתנגדים בעקרון נעלמו עם "איחוד ההתאחדויות" שבוצע לפני שנה) כי יחסי הכוחות והדעות בין שני החלקים מבשרים התייחסות קשה ל"גורדוניה" מצד המפלגה המאוחדת.

הוא ידע על רתיעתם של חברים רבים מביצוע האיחוד לפני שה„התאחדות שלנו" תתחזק דיה וניסה לשכנע כי מטרה זו אינה בהישג היד הקצרה וכי האיחוד הוא גם צוו השעה וגם הרע במיעוטו בתנאים הנתונים בפולין. למזהירים בפני התנקשות ב„גורדוניה" אמר: „תנועתנו שהתנסתה בכל מיני מצבים קשים לא תפחד גם בפני אוונטואליות (אפשרות) זאת".

שתי ההרצאות לא עוררו וויכוח מיוחד כי את דברי ההתעוררות של סברדלוב שתו כולם בצמא ואילו את נימוקי זאב קיבלו כגזר דין שאין לשנותו בכוחם של דיבורים. לעומת זאת התפלגה המועצה בעקבות שתי הפתיחות — של יצחק סימא „על המצב בתנועה" ושל שבח „על פעולתנו החינוכית". מעבר לדיווח נחלקו השניים בהתאם לנטיית ליבם; סימא סיפר על הצלחות אך הדגיש את החסר ואת הבעיות הקשות הנובעות מהעדר משען ציבורי שאפשר להעזר בו בשעת הדחק. הוא המעיט בהערכה: „יש לנו 80 עד 90 סניפים מתוך 130 שבספר הכתבות" ולחלק גדול מהם אין אולם (מועדון). נקודת התורפה היא שכבת ה„מגשימים" ודווקא בה המעיטו לפעול. הוא הסכים לדעה כי התנועה עמדה בקשיים והפגעותה נופלת מאלה של שאר תנועות הנוער אך רשימת ההישגים שספר ומנה לא ריככה את הטון המינורי שאפיין את סקירתו. לעומתו פרש שבח תמונה של עשייה חינוכית ענפה המשמשת תריס בפני השלמה עם תהליכי הירידה שנגזרו בתוקף הרעת התנאים החיצוניים. „הוויכוח האידיאולוגי הפסיד מחשיבותו וגם הבריחה מהציונות אינה תוצאה של הכרעה רעיונית" אלא נובעת ממניעים חווייתיים ומעשיים. הנוער צמא לחיים ולסיפוק ואת אלה הוא מחפש ואינו מוצא; באם התנועה לא תלך לקראתו ולא תספק צרכי קיומו הנפשי והמעשי לא יעמוד כוחה של אינדוקטריניציה והנער ייפלט החוצה בהמשיכו לחפש. שבח חזר לתביעה הישנה כי המועדון יהווה ב י ת ורק הוסיף את מימד הדחיפות. המועדון חייב למשוך את הנערים בהיותו נבדל משאר מקומות שהותם ולהעניק להם בילוי תרבותי וחברתי עשיר: חדר קריאה, מגרש ספורט ואולם התעמלות, ספריה טובה ורדיו. מחלקת החינוך — ושבח עמד בראשה כשנתיים — הדגישה את הצורך במקלט רדיו בכל סניף והמליצה על תכניות שראוי להאזין להן, בעיקר של מוסיקה טובה (ז.א. קלסית) ותכניות מלל לימודיות. המועדון חייב להישמר בנקיונו, להיות מקושט ולקבוע אזור שקט המיועד לעיון ולחליפת דברים רגועה לעומת חלק פתוח ורעשני. בהמשך דבריו תבע שבח כי ההסתדרות תרחיב דאגתה גם לצרכים גשמיים יותר. הוא הסתמך על נסיונות שנעשו בלודז והובאו בהרחבה למועצה ע"י משה לובין. בלודז דאגה ה„הסתדרות" להשגת עבודה לנערים שנפלטו מבתי הספר בכורח מצבם הכלכלי של ההורים וכן לתנאי עבודה הוגנים שיאפשרו לנערים המשך השכלתם (התפתחותם התרבותית — כפי שהגדירה זאת

העגה); בעזרת עסקנים ורופאים מידידי „גורדוניה" הוגשה עזרה רפואית לחניכים נזקקים. בכדי להבטיח בסיס יציב לנסיונות אלה אורגן מחדש הפטרונט, ז.א. וועד ידידים שהורכב לא רק משותפים מסורתיים לדרך רעיונית מבין חברי ה„התאחדות" אלא גם מאנשים שהעריכו את החשיבות החברתית של הפעולות שהתנועה החלה בהן. ואין לשכוח את הדאגה לשכר דירה עבור המועדון הגדול ולהחזקתו ברמה נאותה. בעיה זו שנפתרה בלודז הטרידה מקומות אחרים, מסיבות לגליזציה לא פחות מאשר מסיבות כלכליות, והפטרונט צריך היה להקל על התרת הסבך. בסוף 1938 הוערך כי שליש ומעלה של ההסתדרויות הפעילות נמצא ללא מועדון וההתכנסויות נערכות בבתי חברים או בגנים הציבוריים.

המועצה העשירית לא הסתיימה בקבלת החלטות משום שמשתתפיה הסכימו שאין להוסיף על סיכומי הוועידה וראוי רק לזרז את ביצועם. ההנה"ר נערכה לכך אולם עיקר המשימה הוטל על מחלקת החינוך שהמשיכה לפרסם „הוראות החודש" וצרפה להן תכניות של ערבים אמנותיים והצעה מסגרתית לקבלות שבת — הכל ברוח הדברים שנשמעו במועצה האחרונה. בכל הפרסומים הושם הדגש על הגשת חומר מבורר, מתוך ידיעה כי הספריות הן דלות ואין לסמוך על חיפושים עצמיים של המדריכים. בכדי לחזק את הפיקוח על העברת החומר וקליטתו נשמר קשר הדוק עם מועצות מנהלים (או: עדות הדרכה) ועודדו שיטת מבחנים במעבר משכבה לשכבה.

לאחר הקונסולידציה של החובות נוצרו תנאים נוחים יותר אלא שחסרה יד מתאמת ולא נשמר יחס נכון בין העיסוקים השונים של החבורה המנהיגה. משיקולי תקציב וגם מתוך רצון להתמיד באקספנסיה ציבורית הועסקו רוב החברים בוורשה במוסדות שונים ללא חלוקה מוגדרת של זמנם וצרכי המזכירות יצאו נפסדים. במועצה הארצית הבאה דנו לחובה חלוקה לא מאוזנת זו והכול הסכימו עם הדעה כי „יש די חברים בקומונה אך פחות מדי במשרד" (ז.א. במזכירות ההנהגה הראשית). קביעה זו לא שינתה את המשך הצטלבות ההתעסקויות והשאלה הוקלה רק כעבור שנה עם ההתארגנות בראשית תרצ"ט. להגדיל את הסבך הוטלה על זאב גולדברג, השליח המרכזי באותה תקופה, שליחות נוספת לחצי שנה מטעם הק.ק.ל.; ההנה"ר וזאב הסכימו לסידור זה מתוך חשבון המשכורת הנכבדה ומתוך הנחה כי באצטלה הנוספת יגיעו להרחבת רשת ה„הסתדרויות" למקומות נוספים; אך הסידור לא הוכיח עצמו, להוציא את השפעתו על העמקת הפעילות למען הק.ק.ל. שפחתה באחרונה ועתה התחדשה ביתר שאת. באחד הביולטינים נקבע בצער כי ההסתדרות בלודז אספה רק 800 זהוב, בדיוק כמו ההסת' בלוצק שמספר חבריה קטן כדי חמישית. הופעלה מחדש המחלקה לק.ק.ל. בריכוזה של הניה גולדברג ונקבע פרס לסניף

שיצטיין בתוצאותיו: סטיפנדיה למוסד בן שמן. לא הניה ולא מורשי הק.ק.ל. בהסתדרויות (הם היו ממונים על אוסף הכספים במקום) הוטרדו ביותר על ידי רבוי המפעלים והסיסמאות והתחלפותם התכופה; בקיץ 1937 נעשה אוסף התרומות בשם גאולת החולה. בסוף השנה חל פישוט וניתנה דחיפה לתנופה חדשה כי כל הסיסמאות נידחו בפני משימה חדשה שהדליקה את הנערים: יער החמישה בהרי ירושלים.

בסוף אביב 1937 גדלה הציפיה למסקנות הוועדה המלכותית. בשדיול (מכסת רשיונות חצי־שנתית) הוקצבו רק 770 סרטיפיקטים ולא ניתן היה לחלקם בין עשרות הארגונים ורבבות התובעים. ההנה"ר קראה לחברים בהכשרה: „אל בהלה ואל אבדן דרך!" ולשכבות המתבגרות: „צאו להכשרה, חזקו את חזית ההגשמה, גלו כוח אמונה גדולה!" בכדי לעודד את הרוחות, וגם להכין את מושבות הקיץ ואת הבחירות לקונגרס, נקבעה תכנית של מאה ביקורים. בפסח לא התקיימו הפגישות הגליליות שהיו כבר למסורת וההנה"ר קיוותה לתקן את המעוות ע"י פגישה עם כל ההסתדרויות. גויסו כל הפעילים ויחד עם השליחים (זאב, משה לובין, גבעוני וצביה רון) יצאו לשטח. בפועל קיימו רק מחצית הביקורים המתוכננים ולא הגיעו לכל המקומות שהיו זקוקים לעצה ולסיעוד.

בקיץ התפרסם הדו"ח של הוועדה המלכותית (וועדת פיל) על חלוקת א"י והקמת מדינה יהודית. בתנועה, ובפולין היהודית בכלל, התקבלו המסקנות בהתלהבות למרות שידעו את חסרונותיהן. התכנית האלטרנטיבית של הוועדה: מועצה מחוקקת, הגבלה ברכישת קרקעות ומיכסת עליה של 12 אלף לשנה, קוממה יותר ולכן הכרעתה של יהדות פולין היתה מובנת מעצמה. מדריך צעיר ב"הסתדרות" קטנה ע"י וורשה רשם ביומנו:

„ובכלל, בזמן האחרון השתנה אצלי משהו: אני מלא בטחון הודות לסיכוי שקיבלה היהדות כולה — האפשרות ליצור מהות ממלכתית עצמית (אייגענע מלוכה וועזן) שתהא קטנה, ארצונת קטנה שלא תוכל לפתור את כל הבעיות היהודיות הכאובות. ובכל זאת זה עלול להכניס שינוי בחיים, זה כבר השפיע ישירות על האמונה בכוחות עצמנו — כי איננו אבודים. הלוואי שיתגשם הדבר וברגע זה נוצרים לנוער היהודי סיכויים גדולים. האם נוכל להחזיק במשא האחריות? מעט מדי יש נוער שיהיה מוכן, אך זה שישנו יקדיש את כל מרצו. גם בחלקי נפל הכבוד להשתייך לאלה".[163]

בבחירות לקונגרס הכ', שעמד להתכנס בציריך לדון בהצעת החלוקה ולציין 40 שנה לקיום הציונות המדינית, הופעלה התנועה בהתלכדות גדולה: לעומת ירידה מספרית ניכרת של כל המפלגות היא הפיצה יותר שקלים מאשר לפני שנתיים כאשר עוד שלטה הגיאות. הבלוק

של א"י העובדת חזר על נצחונו וזכה בפולין ב־53.6 אחוז; זאב גולדברג נבחר כציר יחד עם 5 חברים של "התאחדות".

לעומת ההצלחה החיצונית חלה ירידה ביציאה למושבות — סימן לחולשתה של התנועה בשנה האחרונה ואות מבשר של המשבר בשנה הבאה. כאשר נותחו אח"כ הסיבות, מנו בהן את העייפות שהקדימה השנה, את ההדרכה הלקויה מוורשה ואת העניות הגוברת. בסה"כ נערכו 10 מושבות עם 920 משתתפים: שתיים בצפון־מזרח (ווילנה־נישוויז'), שלוש של ההסתדרות הלודזאית (אחת לכל שכבה), שתיים בגליל לודז (לצופים ולמתעוררים), אחת בווהלין, מחנה של מועמדים לבן שמן ומושבת מנהלים בהרים. לאחר חמש שנים "טובות" כאשר כל הגלילות ארגנו מושבות, התבטלו המפעלים של זגלמביה(!), לובלין, וורשה ופולסיה. במושבות (להוציא את המנהלים ובן שמן) שררו תנאים קשים וההזנה היתה גרועה.

במעונה של מושבת המנהלים בהלה בורצ'ה אמורה היתה להתכנס המועצה שנבחרה לפני שנה. לאחר שהמועצה נדחתה בגלל צאת השליחים לקונגרס הציוני, הקדישו יומיים לדיון על הסיבות להחמצות וכשלונות; הוסכם כי סיכויי העתיד מותנים בהתגברות על המכשלה העיקרית של פולין — מיעוט הקדרים, ז.א. העדר בסיס אנושי רחב לפעילות ולאחריות מרכזית. בהנה"ר היתה שמורה "רשימה" של חברים בולטים שהתנסו בסניפים ובגלילות וממנה נשאבה התחלופה לתפקידים המרכזיים, אך לא היה טיפוח מכוון של שכבת ה"מגשימים" כנושאת אחריות לתנועה. לפי דרישת ההנה"ר נמצאו תמיד פעילים, אך לא היה מאגר כוח לאחריות במובן החדרתה לכל הדרגים ולאו דווקא לשם גיוס לתפקיד מוגדר. ניסו להסביר את המחדל בתירוצים שונים, אך נראה כי הגענו לבעית מפתח להבנת אופיה של "גורדוניה" בפולין: העדר טיפוח של חבורה אחראית גדולה (להבדיל ממנהיגה, שהיא מצומצמת ביותר משום שהיא ניבנית לפי דגם מוסדי). לאחר הסמינריון בהלנובק לא בא המשך ואולי לא נמצאה הבנה מספקת כי ללא קדרים רחבים לא תצלח התכנית להחזיק מעמד. הסמינריון מרכזי נוסף נשאר כתרופת פלא אך לא נעשה דבר של ממש בכדי לקיימו בטענות — הנכונות כשלעצמן — של חוסר תקציב והעדר אנשים מרכזיים לניהולו, וכך נאלצו לתכנן את תרצ"ח מתוך ידיעה מראש כי הכוחות לא יספיקו לשמור על הקיים. זאב ומשה לובין חזרו לקבוצותיהם מבלי שהגיעו מחליפיהם. שבח, אחרון הנשארים ברציפות מאז ימי הגיאות, עלה לגניגר והותיר את מחלקת חינוך בידי חברים חדשים. במזכירות ההנה"ר עבדו: יחיאל גלר, הניה גולדברג וישראל זלצר, אך שלושתם היו נתונים, כאמור כבר, לעיסוקים מקבילים. בלית ברירה התחלקו התפקידים המרובים בין שני

השליחים שהגיעו בחורף 1937/38, נועדו לכתחילה להדרכת הכשרה ועתה נקראו לכוון את הפעילות כולה; אברהם גבעוני התמסר לקידום פלוגת ההכשרה בגדיניה בכדי לגבשה כגרעין לקבוצת דייגים ועובדי ים ועתה נאלץ לקבל עליו את הריכוז הכללי ואת הייצוג וכן לצאת לביקורים מזמן לזמן. צביה רון נאבקה קשה עם הבעיות החברתיות והחומריות הסבוכות של ההכשרה. יש לציין כי נוכחותה בהכשרה כמלווה קבועה היתה נדרשת ביותר והיא ראתה שטח רחב לפעולתה, גם משום ההפסקה שחלה קודם ברציפות השליחות להכשרה וגם משום היותה שליחה־אשה ורגישותה כלפי נושאים הכלולים במושג של אורחות חיים. פגישתה הראשונה עם האנשים היתה קשה:

„עברה תקופה די ארוכה וקשה עד שהתמצאתי בתנאים כאן, עד שעשיתי את הדרך הארוכה שבין המושג על התנועה בארץ לבין המצב המציאותי לאמיתו".[164]

לאחר הסתגלות נמנע גם ממנה לעסוק רק בנושא האחד והיא נאלצה לחלק את זמנה בין ישיבה ב„נקודות" לבין וורשה.

קשר המכתבים בין ההנה"ר והמזכירות בא"י נסוב על נושא השליחות כשם שלפני שנה נרקם על הקונסולידציה הכספית. בלעדיות שני הנושאים במו"מ ההדדי העידה על המצוקה ועל מיעוט האמונה כי אפשר לקיים את היש בכוחות הנתונים. החבורה המצויה תוכננה מראש כהנהגה לתנועת בתנאים נורמליים; כאשר השתבש החשבון היא לא יכלה לעמוד במעמסה ולכן כל השנה הבאה — תרצ"ח 38־1937 — תעמוד בסימן נסיגה ומלחמת מאסף נואשת להקטין את הנזקים. באותה עת ממש התברר, כי הממשלה הבריטית זנחה את תכנית החלוקה והתקוות שהמריאו החלו לרדת מהר.

הפגישות הגליליות שנקראו לחול המועד סוכות (אוקטובר 1937) לא ריכזו משתתפים רבים מעבר לישובים הקרובים למקום הכינוס. התברר כי תיגבור המשלחת יאחר לבוא; שני החברים — ברץ ואפרתי — שסבו על הקבוצות לא הצליחו לגייס מועמדים מתאימים. מתוך רצון לשתף את הקבוצה הפעילה בידיעת הצפוי נקראה לוורשה ה מ ו ע צ ה ה א ר צ י ת ה י "א;[165] בהזדמנות חגה הלאומי של פולין ניתן היה להגיע לבירה ברכבת בהנחה של 82% ממחירו של כרטיס וההנה"ר זימנה את הפעילים ואת שליחי ההכשרה בכדי לטכס עצה. המארגנים והנעניים לזימון לא העריכו גבוה את הסיכויים לשנות את התמונה המדאיגה; עצם כינוסן של שתי מועצות ארציות תוך שלושת רבעי שנה העיד יותר על חרדה מאשר על שלווה. אך התברר כי לספקנים ציפתה הפתעה; על אף מיעוט הסיכויים היתה זו מועצה מועילה, ומה שחשוב יותר: גם מרוממת ומלהיבה. בבוא המתכנסים לוורשה לאחר ליל טלטולים

ברכבת היכתה בהם הידיעה על נפילת 5 חברים של „במעלה", שהיתה ידועה גם בשם קרית ענבים ב' לציין את החלטתה לבנות ביתה במבואות ירושלים בשכנות לקבוצה וותיקה בשם זה. הידיעה גרמה לזעזוע למרות שהמאורעות נמשכו כבר שנה וחצי ואנשים רבים נפלו במערכה; הפעם חוברה הדרמה הטרגית של אובדן חיים עם היכרות אישית, לפעמים אף אינטימית. כאשר החלה המועצה, נשכח הטון המינורי שאפיין את זימונה והתעוררה כל המרדנות האצורה. שפרינצק, שלקח חלק בכינוס, התרשם עמוקות והביע את התפעלותו מצורת התגובה ומרוח הדברים שנשמעו. סדר היום שונה ונקודת הכובד הועברה מעריכת חשבון השגיאות בעבר לתכנון הפעולות למחר. הוחלט על נטיעת „חורשת החמישה" כסיסמה למפעל מיוחד של ק.ק.ל. שייערך בין ט"ו בשבט לכ"ד בו, הוא יום זכרונו הט"ז של א.ד. גורדון; אח"כ הצטרפו ליזמה זו שאר ארגוני נוער. הוכרז חודש אבל; בקרוב למאה קהילות נערכו „אקדמיות" אבל ומרי שאורגנו ע"י „גורדוניה" ו„התאחדות"; גם יזמה זו התקבלה אח"כ ע"י כל הציונות המאורגנת במדינה והפכה להפגנה מרשימה של הזדהות עם הישוב המתגונן והבונה. בערים שמהם יצאו החמישה, בנישוויז, וולוצלווק, מזריץ, סלונים, ברנוביץ, נסחפו אלפים רבים לעצרות הזכרון.

הודות למועצה הי"א הושג ייצוב כלשהו. ההתעוררות היתה עמוקה ורק ניתן לנחש את התוצאות החיוביות לו נלוותה גם ביכולת ארגונית ובהשראת שליחים רבים. מכיוון שאלה לא נמצאו במקום, ההישג היה פחות מרשים, אך גם עליו יש לברך. הרבה הסתדרויות בצעו את החלטת המועצה על ארגון גדוד „ניצנים" או „צופים" חדש בשם „גבעת החמישה"; השם שונה אח"כ ל„מעלה החמישה" בהתאם להחלטת הקבוצה לקרוא כך לישובה החדש בהרי ירושלים. כמו כן בוצעה החלטת המועצה על שילוב ההכשרה בקבלת יתר מחוייבות תנועותית, ובראש וראשונה להוציא מהפלוגות חברים להדרכה. החלטה אחרת תבעה ארגון מושבות חורף בחופשת חנוכה; אכן התקיימו 12 מושבות חורף שנמשכו בין 6 ל-12 ימים והקיפו כ-320 מתעוררים; רק ההתעוררות מסבירה את העובדה כי תכנית היום בוצעה כהלכה וגם הוכנו הכספים הדרושים בכדי שיאכלו לחם (וישתו תה) לשובע.

בסוף 1937 נערכה ישיבה מורחבת של ההנה"ר (מליאה — פלנום). השתתף בה מיכאל רייזמן שחזר באחרונה לעבודה בהנה"ר; הוא היה אחרון הפעילים ששרד מסוף שנות העשרים ובגלל סיבות שונות לא עלה עם שאר בני גילו, ועתה ניאות להישאר בעבודה עד שירחיב. מיכאל היה בעל נסיון והשכלה נרחבת וקיבל עליו את מחלקת החינוך. מיכאל, ואיתו גם נעמי רבינוביץ, שחזרה גם היא לפעילות מרכזית, חידשו את הוועדה לעתונות במטרה להוציא ירחון בפולנית לשכבה הבינונית ואת

„גורדוניה" בעברית כבטאון התנועה העולמית. מכיוון שהתכניות הותנו בתוספת אנשים ואמצעים, הוחלט על נסיעתו של אברהם גבעוני לא"י בכדי לזרז את בוא המשלחת הגדולה הנרקמת בחה"ק ולהשתתף במועצה לענייני גולה שעמדה להתקיים במשמר השרון.

אברהם עשה בארץ 6 שבועות, ביקר בקבוצות „הפולניות" והשמיע במועצה את הבקשה לעזרה דחופה. בכל מקום פגש הבנה ואין להתפלא כי חזר מעודד לוורשה והדביק באופטימיות את החברים המקומיים. מסיבות שעמדנו עליהן קודם לא התממשו הצפיות, להוציא עזרה כספית שגם היא לא תאמה את הצרכים. נוצר מעין מעגל של צפיה; פגישות גליליות שתוכננו לפסח נדחו לחג שבועות בתקווה כי עד אז יבואו השליחים ונדחו שוב (לשנת העבודה הבאה, בסתיו) לאחר שהתקווה נכזבו בשנית. מכיוון שהתנו את הפגישות בבוא שליחים, לא נמצאה תמיכה להצעה להעיז ולהסתכן בזימונן ויבוא מי שיבוא. בקיץ פשט רפיון ידיים והתכניות שנולדו בשעת רצון החלו להצטמק, אף יותר מהמחוייב מתוך הערכת המצב. נראה כאילו השליחים נלאו שאת את המשא שכבד עליהם מאד. צביה רון כתבה במר רוחה: „התנועה תובעת יותר מאשר יש בידינו לתת, ואין היא תובעת הרבה כל כך, להיפך!..."[166] והודיעה כי אינה יכול להסכים לשהות נוספת כדרישת המזכירות. היא חזרה ארצה במפח נפש כאשר התברר לה כי אין אפשרות לקיים את פגישות פסח שהפכו במשך 10 שנים למסורת שאין עוררים עליה. אברהם קרס תחת רוב תפקידיו; בסוף 1937 הסכים מרכז „החלוץ" לצרפו למזכירות ובזאת התמלאה תביעה של עשר שנים, אך קצרה ידו — וזמנו — לנצל את הבחירה. הוא הסכים להשלים את הזמן הקצוב של שליחותו, אך דחה פניות להארכתה בטענה כי אין בכוחו לתרום יותר. שני השליחים, בעזרתם של מזכירי ההנה"ר הניה גולדברג וישראל זלצר, ניהלו חליפת מכתבים עם מזכירות חה"ק כאשר התביעות והטרוניות שלהם נענות בהצטדקות ובעלבון מהפרזה בהאשמות.

כה אמר א. גבעוני בישיבת ההנה"ר:

„מיום שובי מהארץ, או יותר נכון מיום שהגיע המכתב הראשון מ„החבר" לאחר שובי, נוכחתי כי נהפכה הקערה על פיה — ואין בי האומץ להמשיך בפעולה. יש לי הרושם שמעשינו לא מעניינים אף אחד. אני ירא שבגלל אדישות אנשי הארץ נפסיד את הכול ואנו נהיה אשמים. מה עלינו לעשות בכוחותינו הדלים? מה עדיף על מה? (לשמור על) גדיניה או (לארגן את) עלית הנוער? מושבות קיץ או סידור מועמדינו לעליה?"[167]

לטענות אלה ודומיהן ענתה מזכירות חה"ק:

„רק מרירות ועייפות יכולים להביא לידי דעות כאלה. התנועה

בארץ לא עשתה את הכול, אולם האם סבורים אתם שמתוך אדישות לא שלחנו יותר כסף ויותר שליחים? לא כאן המקום לעשות את הבירור אך סבורים אנחנו כי עליכם להפסיק את הריטון ולהמשיך ביחד איתנו בפעולה מתוך התמדה והקרבה".[168])

על שתי המלים האחרונות התנהל דין ודברים ממושך בין וורשה שנעלבה לבין המזכירות ברמת דוד שהודתה בקוצר ידה להגיש עזרה מהירה. המשלחת המיוחלת לא הסתדרה ושמות מועמדים עלו ונפלו חליפות והכול לא יצא מגדר משאלה חסודה. רק בסוף יוני 1938 הגיע קויפצ'י אייזן (איתן) ממשמר השרון והספיק ליהנות מעצתו של גבעוני רק זמן קצר, שאת רובו בילו שניהם במושבות קיץ מרוחקות. בנוסף להעדר חפיפה מספקת נשלח קויפצ'י כשליח להכשרה וכמיועד לקבל כעבור כמה חודשים גם שליחות מטעם ק.ק.ל. על כל המשתמע מכפילות זו — לחיוב מבחינה תקציבית ולשלילה מבחינת מוקדי פעולה מתנגשים. מיד עם בואו ויציאתו למושבות הוברר לו כי יוטל עליו גם תפקיד שלישי — ריכוז התנועה וכך הוא יהיה לשליח כל בו. במזכירות היו צפויים שינויים מפליגים כי יחיאל גלר, הניה ודוד שנפלד, שריכז את מחלקת חינוך לאחר עליתו של שבח, סיימו את עבודתם והתכוננו לעליה בסתיו.

ברצף לא מתואם זרמו ההחמצות והמעשים. ביוני 1938 הופיע הגליון הראשון של ירחון ה„מתעוררים" בשם Słowo młodych (דבר הצעירים) שיצא לאור בדיקנות עד לסוף הקיץ של המלחמה העולמית. בבירורים, שנערכו בע"פ ובהתכתבות עם א"י — נקבע אופיו של הירחון בשינוי כמה דגשים בהשוואה לעתונות הגורדונאית שנפסקה לפני שנתיים: פחות אידיאולוגיה ויותר חווית נעורים וחינוך, יותר משל צעירים מאשר למענם. וכך הוגדרו המטרות במאמר המערכת שהופיע בפתחו של הגליון הראשון (ונכתב ע"י מיכאל רייזמן):

„תלמדו להביע דעותיכם ללא ביישנות מעושה; יחד עם זאת תלמדו מתינות וזהירות בפני מסקנות נחפזות והנחות ללא יסוד. ייפתח (כאן) שדה נרחב לוויכוח ובקורת הגיונית. והרי בקורת מצד בני גילכם תכאיב פחות, והיא גם יעילה יותר, מאשר בקורתם של מבוגרים הטוענים ללא הצדקה כי הם מיטיבים לדעת הכול רק בזכות גילם".[169])

עיון ב־14 חוברות הירחון מאמת תקווה זו. במשך זמן קצר השתחרר „דבר הצעירים" מתלות בכתיבה של מבוגרים והנערים מלאו את רוב עמודיו. מיכאל ונעמי רבינוביץ השכילו לקיים איזון בין המדורים השונים ולהרחיב את קשת הנושאים. הגליון נפתח ב„על הפרק" שנסוב על מאורעות חשובים בעם ובעולם ונכתב ע"י אחד

השליחים. לאחריו — רשימות מהווי הקבוצה או סיפורו של אחד הישובים בארץ; רשמים מהכשרה ומפעלי תנועה שונים: לקראת ולאחרי מחנות, פגישות וכד'; מדור ק.ק.ל.; שני מדורים מקבילים: „הקנים כותבים" ו„הקוראים כותבים" ולעומת „תיבה העורך" סבלנית; מדור קבוע ומגוון: „הצופה בשדה" וכרוניקה על הנעשה בשלוש ה„ארצות התנועתיות" בפולין רבתי. ואין לפסוח על תרגומים מהשירה העברית ע"י רומן ברנדשטטר, ובעיקר ע"י שלמה דיקמן, שהערה לפולנית שירים משל ביאליק, טשרניחובסקי, שלונסקי, לוי בן אמיתי ורחל בשמרו על הקצב המקורי. קוראי הירחון הצעירים ששרדו מהשואה נזכרים בחיבה עמוקה בשירים אלה ומספרים על ההתרגשות כאשר ניסו — והצליחו — לזמר את מילות תרגומו של דיקמן למנגינה המקורית של „תחזקנה". הגליון הראשון נפתח בתרגום מצויין של „במשמר" לטשרניחובסקי („גם הלילה הזה נוותר על שינה") ודקלומו היה למסמר ה„אקדמיות" שנערכו עד פרוץ המלחמה. הירחון לא קפא על צורתו ותכנו אלא שיפר עצמו מגליון לגליון. מספר 2 הוקדש לביאליק והחוברת 8 לא.ד. גורדון. החל מגליון 10 צורפה תוספת לצופים בשם: „דבר הצעירים ביותר".

באותו קיץ הגיע לפולין חיים גולדפריד (גלעד) מטעם בן שמן בכדי לארגן קבוצה נוספת של עלית נוער למוסד זה. חיים היה זכור בפולין כאחד מבוני התנועה וכסמכות חינוכית. החברים השתדלו לשכנעו כי יישאר כשליח בתום תפקידו המוגדר והקצוב בזמן, אך הוא חייב היה לעלות עם המועמדים לבן שמן והתנה את שובו בפרוצדורה התנועתית הרגילה של מו"מ בין מזכירות חה"ק וקבוצתו (קבוצת השרון). בינתיים הוא הגיש עזרה להנהגה בעצה טובה ובביקורים שערך בערי השדה לשם ראיון מועמדים. בפועל ממש הוטלה על שליח אחד — קויפצ'י איזן — כל המעמסה שנגדשה מהצטברות של מחדלים, הזנחות ומעשים למקוטע. יש להתפלא כי המערכת התנועתית המשיכה לתפקד ועיקר העבודה נעשה, ולו גם בהעדפה מקרית של שטח אחד על משנהו.

הדחייה החוזרת של הפגישות הגליליות פגעה בסיכוייהן של מושבות הקיץ; גם בשנים כתיקונן לא הבטיחו הכנות דקדקניות את בסיסן הכספי ואת היציאה ההמונית למושבות. על אחת כמה וכמה בשנת רפיון. הוחלט, איפוא, לקצר את החזית:

א. לארגן שתי מושבות מתעוררים-מרכזיות — אחת לספר המזרחי ושניה למרכז ולמערב;

ב. לקיים מושבה עבור המועמדים לבן שמן שתכלול את הקבוצה העומדת לעלות בשנה זו וכן את שאר המתעוררים

שגילו עניין בדרך זו. מושבות דומות התקיימו בשנתיים האחרונות והפעם רצו להגדיל את מספר המשתתפים מתוך הקפדה על ידיעת עברית והכנה רעיונית. מושבת בן שמן זכתה ליוקרה גדולה בגלל רמת הלימודים והאווירה החברתית ששררה בה;

ג. להטיל על הסניפים החזקים ליזום ולארגן מושבות צופים קצרות (מיומיים ועד שבועיים) ולשתף בהן „הסתדרויות" סמוכות;

ד. לרכז את המנגנון המרכזי מסביב להכנתה של מושבת מנהלים ולבירור משתתפיה — ולקיימה בכל מחיר גם בהעדר שליחים להדרכתה.

צמצום התכנית ועצם העזה בביצועה הוכיחו עצמם; מבחינה מספרית השתתפו כ־750 נערים במפעלי הקיץ, יותר מאשר בשנה הקודמת. המושבות נפתחו והסתיימו בזמן והצליחו להתגבר על המיגבלות הכספיות. מאות של בני העיירות נמצאו בראשונה ברשות עצמם בהרים הגבוהים, בין יערות ואגמים — במקרה מושבת המערב, ובין שרשרת אגמים — במושבת המזרח. כעבור שנים נשתכחו דברים שנשמעו בשיחות אך גם על סף הזיקנה נשארו טבועים בזכרון מראות הארץ מגבוה ושמחות הפגישה עם נערים מאזורים אחרים של המדינה. לחוויות הנוף והאדם נלוותה תחושת כוח נולד. מושבות המנהלים, יותר מכל התכנסות אחרת, החדירו במשתתפיהן את אותה רוח של גאווה מרדנית שהחלה מתפשטת בין החברים „בעלי ההכרה" ואיזנה את הדכאון שצמח מתוך המציאות המקומית המתקדרת. העמידה המופלאה של החברים בארץ פיתחה מודעות גבוהה של הישגיות. הכול ידעו על הקרבנות המתרבים, על המצב הכלכלי הקשה וחוסר העבודה אך הבשורות הרעות בטלו לעומת המיתוס הנוצר של העליה החמישית. אם גם בעבר האמינו כי יש ממשות כלשהי לסיסמאות הרי הופגן עתה — בשנת 1938, הקשה בא"י ובפולין — כי אנשים נאמנים מסוגלים להפוך חלומות למציאות חיים רוטטת: בהר החשוף ניבנתה מעלה החמישה והרחק בצפון, מעבר לתחום ההתישבות היהודית, נדלקו אורות בחניתה. בעיירות הנידחות ביותר מזרח אירופה הרגישו הנערים כי הם שותפים למעשים כבירים והתגבשה הערכה עצמית של יכולת בלתי משוערת. בכל הזדמנות של יציאה מהעיירה והסתגרות בתוך תחום תנועתי מובהק נדחו הספקות והדכאון ובמקומם הופיעה הערכה עצמית וראייה חדשה של הכוח הגלום.

ב־1938 התקיימה מושבת המנהלים האחרונה, וכמו שתי קודמותיה הצטיינה במספר משתתפים גדול. סדר יומה הגדוש ומהלכה המסודר שימשו כהפתעה מעודדת לאחר המחדלים וההחמצות של השנה האחרונה.

בצ'נסטוניב ע"י וורשה התאספו 140 חברים מ־60 ומעלה „הסתדרויות" והפעם ניכר היה חלקם של יוצאי הספר המזרחי שהגיעו סו"ס למיצוי משקלם המספרי והאישי והחלו מטביעים חותם עברי יותר על התנועה כולה. את הצלחתה הלימודית של המושבה צריך לזקוף לזכותה של מחלקת החינוך שהכינה וביצעה את התכנית ללא השתתפות שליחים מהארץ (להוציא כמה הרצאות של קויפצ'ה איזן שלא הצליח להתפנות משאר עיסוקיו בכדי להשתתף בכל ימי המושבה). את עיקר המעמסה נשאו מיכאל רייזמן (השקפת עולם, פסיכולוגיה חינוכית), יצחק זילברברג (סוציאליזם) ודוד שנפלד (ציונות, יהדות, תכניות לעבודה חינוכית). להקשבה דרוכה זכה יוסף ברסלבסקי (ברסלבי), שהזדמן לפולין כמרצה לידיעת הארץ בסמינר המרכזי של „החלוץ", שהחייה בפני שומעיו את אזורי הארץ שפרצו לחדשות: הגליל המערבי, עמק בית שאן ומבואות ירושלים.

בגלל מיעוט מדריכים לא ניתן לחלק את המושבה לשניים כמקובל — לחוג מנהלים הגבוה יותר והמשולב בהרבה „שיחות" בעברית ולחוג מדריכים, הבסיסי יותר. במקום זה הרבו בשילוב מתואם של צופיות, ספורט הגנתי (קויפצ'י הצליח להכניס לשימוש את מלות הפיקוד הנהוגות בא"י במקום המינוח הישן שהיה נהוג ב„מכבי" והוחדר ע"י מדריכי הספורט שקיבלו את הכשרתם במחנותיו) ופעולות הווי מגוונות, כשבמרכזן הרצת תכניות אמנותיות בהתאם ללוח השנה התנועתי; ולא פסחו, כמובן, על ה"הפלגה" המסורתית. הפעם פנו לעיירה הסמוכה, גרוייץ, להשתתף בחגיגת עשר שנים לסניף „גורדוניה" במקום. יחד עם בני המקום עברו בסך שלוש מאות הגורדונאים ברחובות העיירה מאחרי דגלי התנועה והסניף, המוגנים ע"י קבוצות נערים ונערות גושאי מקלות מסוקסים — לגאוותם של היהודים ולפליאת עם הארץ על הפגנת החוצפה היהודית.

ההצלחה היחסית של המושבות הוכיחה להנה"ר כי ניתן לקיים פעילות באם יימנעו ממתיחת כוחות הרבה מעבר למצוי. מותר להטיל ספק אם אפשר לקיים תנועת נוער ראוייה לשמה בשיטה של זהירות והערכת כוחות ממעיטה, אך בשעת שפל יש והזהירות ההססנית מונעת הסתבכות בתכניות יומרניות המביאות בסופן להעמקת האכזבה. אופיינית להלך רוח זה היא החלטת ההנה"ר שלא לקרוא למועצה ארצית בקיץ 1938, וזה ניסוחה הלאקוני:

„את המועצה לא מכנסים באשר אין בה כל טעם בלי השליחים שהצטרכו להגיע מהארץ. (בלעדיהם) מועצה תהיה בלי תוכן. לנו, הנמצאים פה, אין מה לחדש בהרכב זה של ההנהגה."[170]

לאחר המושבות התארגנה מחדש העבודה. באותו זמן הסתיים סמינריון

של „החלוץ", שנמשך 3 חודשים בהצלחה רבה, וחמשת מסיימיו הגורדונאים צורפו למנגנון הקבע של תנועתם. בדרך של צירופי החלפה הורכבה ההנהגה הראשית האחרונה לפני המלחמה וחולקו התפקידים:

המזכירות: קויפצ'ה, מיכאל רייזמן, ישראל זלצר;
מח' חינוך: מיכאל, צפורה פלדמן;
מח' הכשרה: קויפצ'ה, ישראל זלצר;
מח' ק.ק.ל.: חיה גולדנברג;
מח' עליה: אייזיק ספרד;
מח' עתונות: מיכאל, יצחק זילברברג;
מח' כספים: אייזיק, חיה.

לשישה גלילות נקבעו מרכזים מבין המגוייסים ובשלושה הנותרים נמצא פתרון זמני ע"י אנשי המקום. מרביתם הגדולה של הפעילים היתה מחוסרת נסיון בעבודה מרכזית והקמת שלד ארגוני כזה העידה על העזה, ואולי על חוסר ברירה אחרת. על כל פנים התחילו בזהירות וארבעה החדשים המסיימים של 1938 עברו בעבודה שיגרתית הולכת בקטנות שהכרנוה בשנה קודמת. אייזיק ספרד, מדריך וותיק לספורט הגנתי, ועתה גזבר ההנה"ר, היה מצטדק ואומר: „אנו מנסים את השרירים לפני שניגש לצרור (פעקל) בכדי להרימו".

במקביל נמשכה ההתכתבות בין וורשה ורמת דוד, שהיתה עתה פחות תוקפנית ומאשימה בהתאם לשנוי באופיים של המכותבים, אך ריכוך הטון לא הסתיר את הצטברות המרירות. ההנה"ר פעלה ועשתה אך לא הנהיגה ולא יזמה. בהערכת התקופה שלאחרי הוועידה השלישית הצבענו שוב ושוב על העדר חבורת פעילים גדולה כעל סיבת הפגיעות של „גורדוניה" בפולין בכל רגע חולשה, ולו רק שטחית ולשעה קלה. נדמה היה כאילו שלד חלש יחסית מחזיק אורגניזם גדול. נמצאו חברים נאמנים ומדריכים מסורים ואלה ידעו לפעול בפינתם המוגדרת אך לא הודרכו, ולכן גם לא השכילו, לכוון מעשיהם ורצונם בנפש אחת ובתיאום הנובע מתוך תחושת צוות. ראוי להדגיש את העדר השיטה וההתכוונות המשותפת לא בכדי להאשים את הפעילים אלא לשם הגדרת מוקד החולשה, שבה בעיקר יש לתלות את העובדה כי התנועה בפולין נפגעה למעלה מהשיעור שנגזר בתוקף צרות הכלל.

רצף המאורעות בארץ והגזירות בפולין גיבשו מציאות חברתית שאישרה את תפיסת תנועת הנוער את עצמה, לאמור: בשעת ירידה נעלמים ארגונים קוניונקטורליים ובשטח שורדים רק קנים של נוער חלוצי. עצם ההשארות מפעילה את ההצמחה העצמית של כוחות חדשים וריענון המערכת כולה ולכן החזקת המעמד הופכת להתחזקות. תהליך דומה עבר על הנוער החלוצי בפולין ולא פסח על „גורדוניה", אף כי היא איחרה במקצת

בתהליך הבראתה. מהקצה השני של הקשת הנטויה פעלה במקביל ההתעוררות לגולה שדבקה בארגונים הקבוציים בא"י, שהגיעה לבטוי נאה — אם כי לא מספיק מעשי — במועצת חבר הקבוצות במשמר השרון בראשית 1938. מונע על ידי שני הצירים התאזר בפולין כוח נעורים חדש שהזכיר את התגבשות תנועת הנוער לפני 9 שנים מיד לאחר מאורעות תרפ"ט (1929), אלא שבראשית תרצ"ט (סתיו 1938) הופיע כוח צעיר יותר בגיל, מודע לבדידותו וגם אוטנטי יותר במאווייו להתקיים ובפכחונו. העפלה (העליה העצמית שלא ברשיונה של ממשלת המנדט) שנמשכה כבר כמה חדשים ועשוייה היתה לגבור עוד, פינתה את הבמה לנערים בני 16 ו־17. עמיתיה של „גורדוניה", הקשורים בתנועות קיבוציות גדולות ומאורגנות יותר, החלו בתנופה מיד עם התחלת שנת הלימודים תרצ"ט/1939—1938; כבר עמדנו על הצלחתו של סמינריון „החוץ"; 60 מסיימיו, חניכי החלוץ הצעיר ופרייהייט, ייצאו לבנות את איחוד שתי תנועותיהם שחל בספטמבר אותה שנה. בהשה"צ פעלה משלחת גדולה ורבת כישורים שנעזרה ע"י חבר פעילים שטופח במשך שנים בכוונה להכשירו להנהגת תנועתם כיחידים וכצוות מתואם. רק „גורדוניה" עוד נשארה בעמדת הזינוק, מתארגנת לתזוזה כאשר אחרים כבר יצאו לשטח. נוף זה הזדקר לעיני כל מנהיג ציוני שהזדמן לפולין בעת הזאת וההדים של התרשמות זו הגיעו לחברים בארץ והניעום להערכה מחודשת של הסכנות באם המצב לא ישתנה לטובה. ההנה"ר בוורשה התרעמה על החברים בא"י שהתרשמו מתיאורי משקיפים זרים יותר מאשר משטף המכתבים ומדו"חות השליחים. על כל פנים ניתנה בארץ שימת דעת מיוחדת למצב בפולין. באוגוסט 1938 נערכה ישיבה מיוחדת של מרכז חה"ק והוחלט על „תכנית הסתערות והרמת קרנה של התנועה מבפנים ומבחוץ" ונקבעו עיקריה:

א. שיגור שלושה שליחים תוך חדשיים;
ב. בחינת הצעות לשליח נוסף ללודז;
ג. ארגון סמינריון לשלושה חדשים עבור 100 חברים צעירים מפולין וגליציה;
ד. הקצבה של 200—300 לא"י, שהם למעלה ממחצית התקציב הכולל לגולה.[171])

ייאמר לשבחם של מקבלי המכתב בוורשה כי הגיבו עליו בשמחה תמימה; לא נעלמו פקפוקים המאוששים על נסיון מצטבר של אכזבות אך החדשות מרמת דוד התקבלו כבשורת עידוד, ולזאת וודאי התכוונו שולחיהם. אין ספק ש„תכנית ההסתערות" (הנימה האירונית התחזקה עם הקצב האיטי של הגשמתה) הפיחה רוח בהתארגנות הצנועה שנערכה לקראת שנת העבודה החדשה והזינה את המאמצים הכנים שהחברים

הצעירים השקיעו בפעולה. קויפצ'י נכנס לתפקידו כשליח ק.ק.ל. ויצא לביקורים; הוא הגיע ל„הסתדרויות" שלא בוקרו ע"י שליח מא"י זה שנתיים ומעלה. בעקבותיו התפזרו המגוייסים למרכזים הגליליים ועברו את הסניפים פעם ופעמיים; הטבה במצב הקופה איפשרה מערכת ביקורים צפופה וכן את חידוש הפרסומים: ביולטינים לפעילים, חוזרים (עם תרגום ליידיש) „תכניות החודש" של מחלקת חינוך, חוברות הדרכה והתכתבות ענפה. המבקרים סמכו את הגיוס להכשרה והתוצאות (40 חדשים במשך חדשיים) העידו על האפשרויות שניתן לגלות ע"י רציפות ותיכנון. בחנוכה נערכו מועצות גליליות (ז.א. מפגשים של ראשי הסניפים); קמו לתחיה כמה הסתדרויות שנחלשו באחרונה; בוורשה התארגן הסניף, נרכש מועדון (שצריך היה לשמש כגרעין לבית גורדון האמור לאכסן את מזכירויות התנועה והמפלגה) — ההסתדרות הוורשאית שימשה תמיד כמודד לפעילות הכללית. קנה מידה שני — הפעילות למען הק.ק.ל. הוכיח נטייה דומה. הגורדונאים יצאו שוב למפעל „יער החמישה" והשיגו תוצאות נאות שעלו בהרבה על הכנסות של השנה הקודמת. הישגים אלה לא היו מרשימים מבחינה מוחלטת אך הוכיחו על התאוששות, במיוחד כאשר הונעו ע"י חבורה חדשה. בהשוואה לשנה הקודמת שררה עתה אופטימיות למראה דור מדריכים צעיר שעלה לאחריות. ק. אייזן, הנתון בלחץ הצרכים המרובים, העריך את „המצב":

„בסניפים מרגישים כי הם צמאים לביקור, וביחוד למילה חיה מא"י. בהרבה סניפים יש צורך לשבת שבוע או שבועיים בכדי להוציאם למרחב ולהעמידם על רגליהם. אמנם הפעילים שלנו עושים הרבה בשדה זה — יושבים ארוכות בסניף, מסדרים סמינריונים מקומיים — אבל מספרם קטן ואין הקומץ משביע את הארי. מכל מקום מצאתי בכל המקומות צעירים סימפטיים שאפשר לקוות מהם להרבה באם נדע להדריכם."[172]

הערכה דומה השמיע צבי גינסבורג, גם הוא ממשמר השרון, שלא הכיר קודם את הנוער בפולין:

„למרות הבורות והשטחיות ישנן אפשרויות גדולות להרחבת תנועתנו ולהעמקת יסודותיה; כי, למרות הדלות החיצונית יש, כפי הנראה, דבר מה טוב ובריא בנשמת הנוער. יש צורך רק לגלות את הטוב, לחנך ולפתח. השפיע במידה רבה המצב של יהדות העולם, עודדה המלחמה של היישוב וגם השיירות של עולים, היוצאים מכאן מדי פעם. פה ושם יש גרעינים טובים ובמאמצים ידועים אפשר להרחיבם. אם הכול יילך בסדר נוכל לעבור במשך השנה את עשרת אלפים נוער בהרבה מאד. אפשרויות לכך ישנן :רגע ועלינו לנצל אותן."[173]

שתי ההתרשמויות מצטרפות להערכת מצב אופטימית יותר ומעידות על התקדמות שבאה בעקבות פעולה של 4—3 חדשי הסתיו. בסוף 1938 הגיע צבי וששה שבועות אחריו — קלמן לוין (משמרות) שיצא מיד לפלוגות ההכשרה. בחדשיים אלה עשה בפולין זאב משי (השרון) בקשר עם מפעל כספי למען הקמת כפר דייגים שבו תתישב קבוצת „מעפילים". המשלחת לא היתה שלמה אך אלה שהגיעו עבדו בתואם ובחריצות. צבי וקלמן לא עלו מתוך התנועה אך השתייכו לקבוצות וותיקות שהתאחדו עם „גורדוניה" ונימנו בין המזוהים איתה ביותר. הם גילו כושר עבודה נדיר ועל צבי אמרו כי הוא תאומו של אריה גלילי ואינו נח כלל מעמלו. בישיבת הנה"ר שהתאספה לאחר מחזור ביקוריו הראשון של צבי נדונו יעדי הפעולה וחברים גדשו, כמקובל, את הרשימה; צבי הגדיר נכונה את העדיפויות: א. גיבוש חבר פעילים רחב (כמה מאות לפי משאלתו) והחדרתו ברוח אחריות כוללת להתפתחות התנועה; ב. ריכוז מאמצי ההרחבה בספר המזרחי, ובעיקר בווהלין ובווילנה; ג. חידוש הפגישות במגמה לבנות גאוות השתייכות ופטריוטיזם תנועתי. השלב הראשון אמור היה להסתיים בסמינריון וצבי אף הביע משאלה כי מסגרתו תצטמצם לפולין בלבד בכדי שאפשר יהיה להנחיל את רגש האחריות למסגרת ארצית מוגדרת. אך לבסוף הוסכם לקבל את עצת החברים מהארץ ולקיימו כמפעל משותף עם גליציה ולדחותו עד הקיץ בכדי לאפשר את השתתפותם של תלמידים. שמואל גביש (קב' עיינות — רמת דוד) נקבע כמרכזו והופקד סכום כסף מספיק בכדי להבטיח את כל מחסורו.

ה„שלב הראשון", כפי שנתכנתה התכנית לחדשי החורף, נכנס למסלול של בצוע; ההנהגות הגליליות הופקדו על הרתמת הכלל למטרות שנקבעו בוורשה במסגרת חדשית:

בשבט — „חודש גורדון" הנפתח באקדמיה המכוונת לעורר הד ציבורי למפעל „יער החמישה"; ובפנים — תכנית שבמרכזה הנושא: חינוך האדם למחשבה עצמית ולפעילות סולידרית;

ולאחריו — חודש ארגון, האמור למלא את המטרות שיועדו בעבר לחודש התנועה, הווה אומר: הרחבה במקומות מסורתיים ובישובים חדשים.

בסה"כ נערכו למעלה מ־120 ביקורים וכמעט כל הסניפים נכללו ברשימה; המקומות שפסחו עליהם התעוררו מעצם השנוי בקרבתם. בכל הקבוצות והגדודים חזרו לעיין בגורדון ונעזרו הרבה בשתי חוברות עם מבחר מאמריו בפולנית שהוצאו לאור ע"י חברים בקרקוב. נאסף רק מחצית הסכום המתוכנן ל„יער החמישה" אך יודעי דבר העריכו את זה כהישג נאה. הירחון „דבר הצעירים" הגיע לתפוצה של 2500 עותקים

(ומספר קוראים — פי שלושה) והתכוונו להוסיף עוד אלף. הסתיימו ההכנות לחידושה של „גורדוניה" בעברית. וועדת החינוך הוציאה „הוראות החודש" שכללו 12 שיחות לחודש לכל אחת משכבות הילדות. צורתן ותוכנן של ההוראות שופרו בהרבה והוסכם להפיצן בכל הארצות. בהכנת החומר ובחלק המטודי שותפו ידידים ותיקים ממורי הגימנסיות שנענו ברצון ושמחו על חידוש התנופה.

לקראת פגישות חוה"מ פסח הוכן ה„שלב השני" שהושתת על כמה קווים מנחים:

א) חדירה לספר במקביל לייצוב בקונגרסובקה (מרכז). הדגים לחומרה את ה„חומר האנושי" הסכימו כי ב„קרסים" המצב טוב יותר, ולא במעט הודות לביה"ס העברי. ירידה תלולה בידיעת העברית בגלילות לודז, זגלמביה, וורשה ולובלין נכרכה בירידה מקבילה ברמת ההשכלה. צבי וקלמן, שלא היו „פולנים", לחצו להחמרת התביעה ללמוד עברית. הגדלת אחוז ה„קרסוביאקים" במפעלי התנועה היה משפר את המצב. יש לדעת כי הנהגת התנועה, בוורשה ובגלילות, היתה מורכבת מרוב גדול של בני ווהלין וליטא והתמעט בה מספר יוצאי לודז, וורשה ובנדין.

ב) העלאת אחוז התלמידים. בשנה-שנה וחצי של חולשה התמעט שיעור תלמידי גימנסיות; גם בלודז, שבה נשמר איזון בשנים קודמות, עלה לשני שליש אחוז הנערים העובדים והבטלים מכל מלאכה. כל תכנית הבראה חייבת היתה להעמיד בעדיפות ראשונה את רכישת תלמידי גימנסיות.

ג) גיוס כוחות עזר מן החוץ. בגלל חולשתה של המפלגה פעלה „גורדוניה" בפולין בחלל ריק ולא נהנתה מהתקרבות חוגי אינטליגנציה ל„החלוץ", להוציא את הקשר המסורתי למורי גימנסיות שונות שעלו בגיל והתקשו לממש את אהדתם ל„הסתדרויות". ביזמה משותפת נוצר „חוג גורדוניה" בסמינר העברי למורים בווילנה מיסודה של „תרבות". בשעת ביקורו של צבי גינסבורג התארגנה קבוצה של 25 סמינריסטים מכל המחזורים במטרה כפולה — עליה לא"י לקבוצות ה„חבר" כמורים, מדריכי נוער ופעילי תרבות ושירות של שנתיים לאחר סיום הסמינר כמורים ומדריכים בסניפי „גורדוניה" לפי הכוונתה של ההנה"ר. בעוד נמשכים הלימודים יפעל החוג כמסגרת להשתלמות עצמית וחבריו ידריכו ב„הסתדרות" הווילנאית ובגליל וכן ישתתפו בהדרכת המפעלים הארציים. בביקורו השני, כעבור כמה שבועות, התרשם צבי כי החוג פועל בהתאם לכוונת יוזמיו. הנסיון עורר עניין וסניפים בערים גדולות השתדלו להתאימו לתנאיהם; היו מהלכים לרעיון להקים בערים גדולות סניף ב' לתלמידים, כפי שזה נוסה בלודז בשנים 1931—1929 (צנסטוכוב, בנדין, קילצי ועוד) אך העניין נזנח בגלל מיעוט כוחות; גורל דומה נפל

בחלקו של סניף מיוחד באזור הדלות של לודז, בלוטי, וחבריו הצטרפו מהר ל„הסתדרות" המרכזית.

ד) פטרונט (וועד ידידים) מרכזי. צרתה הכרונית של הפעילות — חוסר כסף — הוקלה במידה רבה לאחר „תכנית החיסול" והשתתת התקציב על משכורות בעד עבודה במוסדות שונים בוורשה. אבל נפתחה רעה חדשה שנגרמה ע"י הדלות ובגלל נגישות שרירותיות של שלטונות מקומיים; בסוף 1938 נמצא למעלה משליש הסניפים הפעילים בלי מועדון; חומרת חוסר הגג מעל לראש הורגשה במיוחד בחורף וכל תכנית הבראה לא יכלה להתעלם מזאת. השליחים יחד עם ראשי המפלגה הקימו וועד ארצי במטרה לעזור בהשגת לגליזציה (הכרה רשמית ע"י השלטונות) ולשם שיתוף עסקנים מקומיים בדאגה למועדון ראוי לשמו עבור סניף „גורדוניה". וועד זה גילה פעילות רבה במשך זמן קיומו הקצר והחברים: חיים שושקס, ד"ר שווייג (שתקאי), אדוארד פוזננסקי, ד"ר טרטקובר ואחרים תרמו חלק נכבד לפריחה הנאה של התנועה בשנת 1939.

ה) פרויקטים משותפים עם גליציה, בעיקר בשטח הפרסומים והתכניות החינוכיות. הנעשה הקדים את ההחלטה; לאחר נסיון מוצלח (בראש כל גליון של „דבר הצעירים" הפולני נרשם: ירחון, וורשה־לבוב־קרקוב) סוכם כי התיכנון וההפצה של כל החומר הספרותי ייעשו יחד ואילו משימות הליקוט, העריכה וההדפסה יפוזרו בין שלושה המרכזים.

התכנית היומרנית של „שלב שני" חייבה את הגדלת ההנה"ר. כבר עמדנו על כך כי חברי המזכירות הועסקו במישרות מקבילות. ב־1939 עבד מיכאל במרכז „תרבות", חיה גולדנברג במרכז המפלגה, צפורה פלדמן בוועדת תרבות של „החלוץ", ישראל זלצר ב„מכבי" ואילו קויפצ'י התחלק בין התנועה והק.ק.ל. ובנוסף לזאת שימש כחבר מזכירות מרכז „החלוץ". לא ניתן היה להפסיק בבת אחת את הכפילות בתפקידים והוחלט לבצע זאת בתום הסמינריון המתוכנן כאשר תעמוד עתודה לרשות סידור העבודה התנועתי. כפתרון זמני אורגנה קבוצת סטודנטים שלמדה בוורשה וחבריה חיזקו את המנגנון המרכזי, לקחו על עצמם את הדרכת הסניף בבירה והוסיפו כתריסר מבקרים בערי השדה. היתה זו תגבורת רצינית שאיפשרה את המעבר העולה משלב ראשון לשני, שמצא את בטויו בפגישות הגליליות של פסח. בלובלין התכנסו 140 „מתעוררים" בוגרים ו„מגשימים", בלודז — 325, ברובנה — 100 (מ־18 סניפים) ובבריסק 90 (מ־8 סניפי פולסיה). במאי התקיימו 2 פגישות נוספות — בבנדין עם 300 חברים ובוורשה עם 80; בווילנה התכנסה מועצה גלילית ויוצגו בה 10 הסתדרויות — ביחד התאספו למעלה מאלף חברים, שהם כשליש משתי השכבות הבוגרות.

כל הפגישות נפתחו בשיחה (הרצאה ודיון אחריה) על המצב בציונות.

על יהודי אירופה הנבוכים הוטל צילו האפל של הספר הלבן המכוון נגד זכויות היסוד שהוענקו ע"י המנדט: הזכות לעליה והרשות לקנות קרקע בכל חלקי הארץ. למרות המכה הקשה נראה היה כי הנערים התחשלו בנסיונות קודמים ויעמדו גם בצרה זו; על כל פנים הגזירות החדשות לא האיטו את קצב הפעילות. ההעפלה נמשכה ובתנועה התפתחה דינמיקה של פעילות; בין סיבותיה מנו גם את ההקלה שבאה לאחר שלא פרצה המלחמה בפברואר והמגוייסים שוחררו לבתיהם.

הפגישות נתנו דחיפה נוספת להתאוששות:

„העבודה אצלנו מסועפת ורבה בזמן האחרון. בחודש האחרון בוקרו כל הסניפים; הביקורים היו מכוונים בעיקר למפעל השקל (המתנהל בעצלתיים במובן הכללי) ולהכנת המושבות והסמינריון הכללי. מפי המבקרים אפשר ללמוד כי מרבית הסניפים מתפתחים וגדלים — ובאם נדע להתמיד בעבודה זו התוצאות החיוביות לא תתמהמהנה לבוא".[174])

הוחלט להמשיך במאמץ בשם „חודש הביצור וההרחבה", שיוקדש להכנת מושבות הקיץ ולמסע הסברה לקראת הקונגרס הכ"א. ארגון המושבות הוטל על ההנהגות הגליליות מבלי לקבוע להן מסגרת נוקשה של זמן ותכנית. במקום מושבת המנהלים אמור היה לבוא הסמינריון המרכזי ובשתי ה„ארצות" (פולין וגליציה) נערך גיוס מועמדים מתוך ה„מתעוררים" בוגרים והרשימה טפחה עד מאה. לקראת הבחירות לקונגרס בוקרו כל ה„הסתדרויות" והגיעו עד אחרון הישובים הנידחים; מסע זה התאפשר הודות לעזרתם הפעילה של שלושה חברים שהגיעו מא"י למערכת הבחירות ונימנו על בני בריתה הנאמנים של „גורדוניה": מאיר גרבובסקי (ארגוב), בנימין ווסט, ועקיבא גולדשטיין (גושן). באותו חורף ואביב נעזרה ההנה"ר ביעקב אורי מנהלל, שעשה בשליחות בפולין מטעם „קרן היסוד" אך העמיד עצמו לרשות התנועה וביכר להתגורר ב„קומונה", להשתתף בישיבות ולעזור למחלקת החינוך. בעת שליחותו הקודמת לפני 12 שנה היה עד להתבקעותה של התנועה בפולין ועתה הביע התפעלותו להתקדמות המרשימה; לאחר שובו ארצה משליחות זו, הפך למליץ יושר לנערי פולין, למסירותם וקשי עורפם, לעומת שליחים אחרים שהרבו לתאר את הבורות ושאר חסרונות.

יעקב אורי בישר את שינוי הערכה שבו זכתה „גורדוניה" בשנה זו. ראשי ההסתדרות הציונית ומפא"י שעברו את המדינה בענייני השעה והקונגרס הורשמו מההתאוששות — שאיחרה, אך לבסוף עלתה על זו של בנות מינה. משה שרתוק (שרת) העריך במלים חמות את פגישתו עם ההנה"ר המורחבת וציין את מידת הזהות בין הנהגת מפא"י לבין

הקוו הנקוט ע"י התנועה. אליעזר קפלן ערך היכרות עמוקה יותר והתעניין באפשרות לעזור ע"י הרחבת הפטרונט לחוגים בעלי השפעה ואמצעים; לימים היה מספר בפליאה מבודחת על צבי גינסבורג שביקר במלונו בשעת לילה מאוחרת, ביקש את סליחתו על המספרים הכוזבים של חברות בתנועות הנוער השונות שהוא ושאר הנציגים מסרו בישיבה הרשמית והסביר כי לא יכול לסיים את יום עבודתו כנציג "גורדוניה" מבלי להצטדק על ההטעיה שנעשתה לשם שמים.

ביולי התכנסו 11 מושבות גליליות לשכבות הצעירות עם למעלה מ־800 משתתפים ובאוגוסט עוד 6 עם 370 נערים.[175] העליה המרשימה בהשוואה לשתי השנים הקודמות העידה על הישגי שנת העבודה. בישיבה מסכמת של ההנה"ר, שהתכנסה עם פתיחת כל המושבות המתוכננות, צויין כי שולם מחיר לא קטן ו"הסתדרויות" רבות הגיעו לאפיסת כוחות בגלל המאמץ הרצוף ולכן יש לגשת במוקדם להכנת שנת העבודה החדשה. הוערך כי להמשך הביקורים יידרשו שני שליחים נוספים והוטל על צבי גינסבורג לצאת לא"י בכדי לזרז את בואם של ראשוני המשלחת החדשה. יש לציין כי הפעם המועמדים לשליחים כבר ערכו את הכנותיהם האחרונות ורובם עברו סמינר מיוחד שנערך ע"י ההסתדרות הציונית.

את הסמינריון החליטו לדחות פעם נוספת, אך אחרונה, כפי שצויין בפרטיכל הישיבה. המועד המשוער לפתיחתו נע בין חול המועד סוכות, מיד לאחר מועצה ארצית מתוכננת, לבין חופשת חנוכה ונקבע כי יימשכו ההכנות: בחירת מועמדים והדפסת חומר לימודי. הכול השלימו כי בחודש אוגוסט לא ייעשה הרבה. קויפצ'י אייזן וצפורה פלדמן נבחרו כצירים ויצאו לקונגרס הציוני וקלמן לוין שקע במימוש התכניות לרכישת חוות ההכשרה ע"י לודז. בינתיים התחדשה תחושת החרדה והאזרחים נקראו לצבא. האנשים אימצו את רוחם בתקווה כי גם הפעם תעבור שעת החירום וישובו ימי שלווה יחסית — עד שנפלה הידיעה על הסכם ריבנטרופ-מולוטוב שפרטיו לא נודעו אך משמעותו היתה ברורה לכול. עוד הוציאו חוזר למלאות 20 שנים לטביעתו בכנרת של יוסף בוסל והחברים נתבעו לערוך אסיפות ולדבר על האיש שהיה מארגנה ובין הוגיה של הקבוצה הראשונה.[176]

הכשרה ועליה

על ההכשרה הגורדונאית עבר תהליך התבססות שלא ביטל את חולשותיה האורגניות אך הוכיח כי ניתן לקיימה יפה, אף כי צורותיה ואופיה הורכבו עליה מן החוץ וליבה לא היה שלם אתם עד גמירא. במשך הזמן נקלטו מושגי ההכשרה הקבועה ונבלעו בהסברה ובחינוך. המועצה השישית בפביאניץ, בסוף 1934, סיימה רשמית את הוויכוח הפנימי בקביעה שלא תאמה ביותר את העמדות המוצהרות בעבר הלא רחוק:

„הוויכוח אצלנו אף פעם לא היה על היסוד כי אם על הדרך. לא יכולנו לרוקן בבת אחת את הסתדרותנו מהחברים הבוגרים המקיימים אותה למעשה... ההכרעה (על הכשרה קבועה) הצדיקה את עצמה ללא ספק".[177])

אין ספק שהכריע הלחץ של הגוש הכללי והחלטות מרכז „החלוץ"; אך מעבר לאלה הוכח כי היא כורח המציאות ואין טעם לדבוק בצורתה העונתית, על פיזור האנשים וריכוזם מחדש ועל הארעי שבסידורי החיים. בנוסף — אפשרויות העליה לא תאמו את התרחבות ההכשרה והיה צורך לחכות ל„תור" מבלי לדעת כמה זמן יעבור עד הרגע המאושר; מצב זה חייב החזקת אנשים בכוננות מתמדת שתותאם גם לשהות ממושכת בהכשרה, הבריחה — לשוב לעיירה ולבית הורים — לא הבטיחה טובות מבחינה חלוצית והיתה זהה עם ראשית הזניחה של הדרך המהפכנית. העיירה היהודית לא היתה מעולם מקום אידיאלי לבילוי שנות הבחרות המכריעות; עתה — עם גבור הדלות וחוסר העבודה — היא נהפכה למלכודת שעמום ותיסכולים. התבדו גם הציפיות שהתנועה קשרה עם שוב חלוציה מפלוגת ההכשרה; הקירבה המחודשת למשפחה ודאגותיה החומריות הטילה חובות שהרחיקו מה„הסתדרות" המקומית ואווירתה. נהפוך הוא: בוגרי ההכשרה רכשו מושגים חדשים על עצמם ורובם לא הצליחו להשתלב שוב בפעילות הסניפים, שהיו דווקא זקוקים לעזרתם וקשרו בה תקוות מופרזות שהתנפצו על חוסר העניין שגילו החוזרים. במהרה הוכח כי הסניפים לא ייבנו מאלה ובכך בוטל אחד הנימוקים החשובים נגד הכשרה קבועה. התבדתה גם אשליה אחרת: החוזרים מההכשרה לא יכלו להתרכז בלימודים, כולל שיפור ידיעותיהם בעברית. לכתחילה היה מן המסוכמות כי המחכה לעליתו ינצל כל שעה פנויה לרכישת השכלה כללית ועברית — והנה התברר כי לא עמדה לבוגר הסבלנות והוא שקע בבטלה מתסכלת ובבילוי חסר תכלית.

על רקע נסיון זה ניתן להבין את הדבקות שאחזה בראשי התנועה ביחס להכשרה. העמדה המסוייגת התחלפה בחיוב מוחלט:

„עלינו לעקור כליל את המושג „אבקומעניש" — של מילוי חובה בלתי נעימה וקשה שאין להימלט ממנה. גם כאשר ישנה אפשרות קלה ומהירה לעלות מחוץ לסרטיפיקט חלוצי, רצוי והכרחי שהחבר יימצא תקופה ידועה בהכשרה, בה הוא מבצר את עתידו בארץ על ידי הקשרים עם הקבוצה והתכוננותו לקראת הגשמה חלוצית".[178]

החיוב המלא של ההכשרה נכרך בהכרה בקביעותה; אך בשטח זה לא התקבל הרעיון באופן מוחלט. בתנועה לא נקלט רעיון הפרולטריזציה בגולה וחסר היה פאתוס הקלוסובאי, שליווה ב„פרייהייט" את אימוץ הרעיון על „אומשיכטונג" (שיכוב מחדש) של המבנה הסוציאלי של יהדות הגולה. גם בעיה זו ניבחנה ב„גורדוניה" רק בקני מידה ארצישראליים; קביעות ההכשרה לא התקבלה, איפוא, כמושכל ראשון פרינציפיוני אלא כנורמה המשרתת את המטרה החלוצית. מכאן צמח פירושה המצמצם: הקביעות נתפסה כעניין של אירגון העליה יותר מאשר חובה אישית. „נקודת" ההכשרה צריכה להישמר באופן רצוף ע"י ארגון עליה שידאג למלאות את צרכיה באנשים באמצעות גיוס חבריו מקבוצות ההכנה בסניפים; הוא יפקח על תנועת האנשים מן ההכשרה אל העיירה ע"י מתן חופשות מתוך איזון האינטרסים של„הנקודה" עם צרכי החברים. לעומת קביעות הארגון ניתן פירוש ליברלי לחובת החברים עצמם; הם דרשו — וקבלו — חופשות קצרות או ארוכות לצרכי בריאות, עזרה להורים, הכנת כספי עליה וכיוצא באלה. כרגיל ניתנו החופשות לאחר הכשרה ממושכת, אך עצם האפשרות להפסיק את רצף ההכשרה פגמה בקביעות וגרמה לשיבושים בחיי הפלוגות. הלחץ לקבל חופשה היה חזיון נפרץ בכל גושי „החלוץ", אך הורגש יותר בתנועות הנוער שלא יכלו למלאות את החסר מכל הבא, בהתאם לתפיסתם את המסגרת החברתית הקבועה. „בולמוס החופשות", כפי שקראו להופעה, העיד כי החברים לא ראו טעם מיוחד בישיבה של שנים רבות בהכשרה. לעומת הלכי רוח אלה נטען:

„העליה לא הופסקה, אך היא צומצמה בהרבה. החברים מוכרחים לקבל את זה לידיעה. ואם נשללת פה ושם הסבלנות של חברים בציפיתם לעליה, הרי נצטרך להביט על הופעה זו כעל פרוצס של הבראה טבעית וסלקציה הכרחית".[177]

בניסוח זה התכוונו לומר: יציאתו של חסר הסבלנות, ולו רק לחופשה, תביא להבראה משום שיישארו הנמרצים והנוקשים. דברים אלה ודומיהם, שהושמעו בשנים אלה בכל הזדמנות של פגישות או ביקורים ב„נקודות", סימלו את ההחלטה להיאבק על החלוציות הקנאית בזמנים של רפיון

וערעורים מסביב. למאמץ ההסברתי־החינוכי היו תוצאות ולאחר ירידה בשנים 37—1936 התייצבה ההכשרה והוכיחה כשרון להתקיים בכבוד בעת צמצום עליה.

כשרון זה התגבש תוך עבודה שקודה. התקופה שלאחר המועצה הכללית בפביאניץ היתה חיובית מאד משום שנתחבר בה סער כיבושי ופאתוס חלוצי עם תכנון זהיר וראיה מרחיקה ראות של התלות בתנאים חומריים. לאחר שנתיים של גידול בלתי מבוקר התחברו החוטים בידיו רבות התושיה של אריה גלילי (קבוצת השרון, שהיתה אח"כ ליפעת). מרצו, חריצותו וחברותו הטובה העמידוהו במרכז חבורת פעילים גדולה שהתמסרה להכנסת סדר במפעל שגדל באופן פתאומי ואפשר היה למצוא בו את כל סימני האילתור. מבחינתה של תנועה חינוכית הדאיגה הזרימה הסטיכית — וכתוצאה ממנה נפרצה הסכימה של ארגון העליה־פלוגת ההכשרה־תא הכנה סניפי, שהוכיחה עצמה עד כה. בראית המשמעויות המדאיגות שבגידול הפתאומי נעוץ אחד ההבדלים העיקריים שבין שתי התפיסות שהתנגשו ב„החלוץ". מבחינת הטווח הקצר והתדמית נטתה העדיפות לצד הגוש הכללי שבירך על הגידול, פתח את כל השערים והגיע אלפים; לעומת זאת התכוונה התנועה החינוכית לטווח הארוך יותר, להבטחת חוסנה של הקבוצה בא"י ע"י קליטה עמוקה יותר; מתוך דאגה זאת — ולא מתוך אליטריות לשמה — היא חששה שמא לא יישמרו הגרעינים האיתנים והיציבים בהצפה הקוניונקטורלית המרשימה.

„גורדוניה" העלתה את עניין ההפוגה. למעשה נקבעה ב־1933 חלוקת העליה וקנה המידה נשמר למעלה משלוש שנים, לפיו נפלו בחלקה של גורדוניה, יחד עם ריכוז וויתקין, 9.5 אחוזים ממיכסת הרשיונות של „החלוץ" בפולין. יחסי הכוחות שנמדדו במפקדים קבעו גם אינטרסים אחרים כגון ייצוג, הזכות להשתתפות במנגנון, תמיכות בהכשרה, קרנות וכד'. עתה נתבעה הפסקת ההזרמה המלאכותית להכשרה והמנעות ממפקדים למשך שנתיים לפחות; קיוו כי גם בגוש הכללי יימצאו תומכים לרעיון זה, כי גם הוא נזקק לקונסולידציה פנימית משום שהסניפים המדולדלים לא יכלו למלאות את החסר במפעל ההכשרה הענף. אף הגוש הכללי דחה את היזמה בטענה כי המשך הגידול (או לפחות המאמצים להתרחב) אינם סותרים את השבחת האיכות; לעומת זאת הגיעה „גורדוניה" למסקנה כי שני הדברים סותרים אהדדי במציאות הנתונה וכי חיזוק הפלוגות ייצלח רק בתנאי יציבות ועבודה שקטה, ללא שיקולים של יחסי כוחות. בשנים 35—1934 שהתה בפולין עדה פישמן (מימון) לשם בחירת מועמדות למשקי הפועלות; היא התרשמה קשה ממצבה של ההכשרה ואימצה את רעיון ההפוגה. עדה הביאה למרכז „החלוץ" הצעות תיקון: א. לארגן מחדש את ההכשרה במטרה להעלות את הליכוד החברתי

ואת הרמה התרבותית; לשם כך ייקבעו לכל גוש אחוזים קבועים למשך זמן מוגדר וייפסקו המפקדים עד תום המועד המוסכם; ב. לרכז קרן לרכישת בתים מרווחים (בתי החלוץ), סדנות עבודה, משקי עזר וכד' בכדי לשפר את המעמד הכלכלי ולהבטיח תנאי חיים אנושיים. למרות כוחן המושך של הצעות אלה הן נדחו (הכוונה לחלק הראשון; הצעת הקרן ירדה מעצמה בגלל הקשיים החיצוניים); ההנה"ר נאלצה לוותר על התקווה להערכות חדשה בתנאי רגיעה. נותרה רק האפשרות לתכנן ולבצע תיקונים ככל שניתן. המאמץ הארגוני הופנה לשני כיוונים:

א. הפסקת הנדידה הבלתי מבוקרת ע"י הסברה סבלנית ובעזרת תקנות: קביעת הסטז' (וותק) בהכשרה כקריטריון ראשי והקפדה על עליה מתוך הפלוגה ללא יציאה מוקדמת לשם התכוננות; יסוד קרנות חסכון לשם תמיכה בעולים ובזאת להקטין את ההזדקקות לחופשות;

ב. שיפור תנאי הדיור, הבטחת עבודה קבועה ומכניסה יותר, דאגה לבריאות, פעילות תרבותית והשכלתית — בכדי להגדיל את כוח המשיכה של הפלוגות ולחזק את הריקמה החברתית שלהן.

במקביל הופנתה תשומת לב להכנת שכבת ה"מגשימים" לעמידה בתנאים הפוליטיים המחמירים. התנהלה הסברה גלויה של הקשיים והמגבלות ושבו להדגיש את מהותו של "החלוץ" כתנועת מיעוט מהפכנית, שאינה נמדדת בפופולריות שלה ברחוב ובמספר חבריה אלא בנאמנותם הנחרצת לרעיונותיה. מבחינה ארגונית התחדשה הקמת תאי ההכנה בסניפים מתוך מגמה להקטין, ככל האפשר, את מספר הבוגרים שאינם קשורים למסגרת חברתית כלשהי. חלה ריאורגניזציה של קבוצות העליה שנהרסו למעשה; ניתנה הדרכה למזכירויות שלהן והוענקו להן סמכויות נרחבות בפיקוח על תנועת האנשים ובאישור חבריהם לעליה לפי המיכסה שנפלה בחלקו של הארגון.

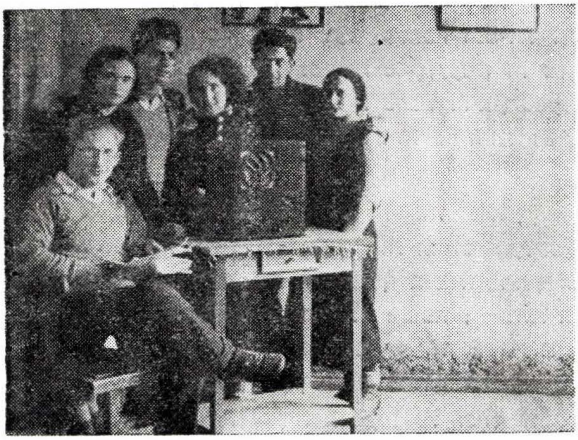
שתי השנים שבין המועצה השישית בפביאניץ לבין הוועידה השלישית הוכיחו את היכולת הארגונית של כל הדרגים שטפלו בהכשרה. התבטלו הפלוגות הקטנות שנוסדו בימי "הכיבוש הגדול" וסימלו את כוחה המסתער של התנועה החלוצית. הן לא התאימו להכשרה ממושכת; העבודה נמצאה בצמצום והיתה ארעית: שירותי בית, חטיבת עצים, סבלות וכדומה. כתוצאה מהריאורגניזציה קטן מספר הפלוגות ל-13 והן התרכזו בערי תעשיה על בסיס כלכלי מבטיח; זה הביא לחיסול מרבית הפלוגות באזורי הספר והעברתן למרכזה ומערבה של המדינה. מבחינה כללית נגרם הפסד לתנועה, אך ההכשרה יצאה נשכרת. ההנה"ר קבעה את מספר 100—80 חברים כמסגרת אופטימלית משום ש"רק במספר הזה אפשרי הוא שתתגלה היכולת הגדולה של הפרט והכלל גם יחד".[177] בפועל הגיעה

רק פלוגה אחת למספר זה (לודז) ושניה התקרבה אליו (גדיניה), אך הן הוכיחו את מה שאפשר להשיג.

הדיור השתפר לאין ערוך. הכנסה קבועה איפשרה להשקיע יותר בהבטחת התנאים הבסיסיים; השנוי שחל מילא את הלבבות גאווה מוצדקת, שחיפתה לפעמים, על ראיה אופטימית מדי של כלל התמונה:

„בכל הנקודות (ז.א. פלוגות ההכשרה) החלפנו את הדירות:

מ י ז ו ן: נקיון למופת. יד החברות החרוצה, הדואגת והמחנכת את החברים לשמור על הנקיון. המרפסת הגדולה, מלאת אור, משמשת גם חדר קריאה. אין להפריד בין הצורך למזון הגופני ובין הרוחני.

פינה בחדר תרבות — זדונסקה וולה 1935

פ ב י א נ י ץ: חדר אוכל קטן אך נאה, צבוע מחדש ועל הקירות — תמונות סמליות־חלוציות. חדר קריאה נעים ונוח, כסאות ושולחנות קטנים, מקלחת פרימיטיבית, אבל מועילה, עם סידור למים חמים. בחדר הבחורות נקיון וסדר (למה אצל הבחורות דווקא?). גינה נאה ופלז'ה (מקום להשתזף).

ז ד ו נ ס ק ה ו ו ל ה: מקודם — חצר — ארגז אשפה; צפיפות — 20 איש בחדר ארבע על ארבע, „אינטרנציונלים", דוחק... חולשה ומחלות נגרמו לרבים. כעת — אור ואויר. חדר אוכל מרווח, חדרים נקיים וגדולים. מיטות חדשות, נצבעו בצבע שמן; בין המיטות — ארונות קטנים לחפצים הפרטיים. מקלחת, כיריים ודוד לכביסה. חדר מזכירות וקריאה, חדר הבגדים והסדנאות. וכל

זה מתוך מרץ ואינציאטיבה ורצון לבית".[179])

בהמשך מונה הסוקר את השנויים לטובה שחלו בתנאי המגורים בשאר הפלוגות, בסוסנובי"ץ („חצר מרווחת, פינות חבויות תחת העצים, מקום לשיחה אינטימית"), גדיניה („מתוך החלונות נשקף מראה הים והנמל. חדר האוכל מקושט יפה ועד מאוחר מבלים בו בשירה ונגינה"), אוזורקוב („מטבח מרווח וחדרי שינה בדירה אחרת באותה חצר"), פיסצ'נה („בעליה — גם סדנאות: נגריה, סנדלריה. תשומת לב לסידורים קטנים. מעון אנושי בתנאי הכשרה").

על בסיס זה ניתן היה לפתח יזמות כלכליות; הוחל בהקמת מוסדות מלאכה („סדנאות") ואף משקי עזר חקלאיים. חוברה כאן דאגה לסיפוק צרכים עצמיים (מתפרה, סנדלריה, נגריה וכד') עם ייצור לשיווק. פיתוח בתי המלאכה היה מותנה בהימצאות בעלי מלאכה ובמידת היזמה לנצל את כישוריהם. נרשמו הצלחות בצד נסיונות סרק; עניין זה של „סדנאות" היה לאחד הנימוקים בזכות קביעות החברים בהכשרה. אין ספק כי מוסדות המלאכה חיזקו את הפלוגה, פיתחו מוטיבציות חיוביות ושימשו עילה לפטריוטיזם מקומי וקבוצתי.

במקביל לשיפור התנאים החומריים התנהל מאמץ להעלות את התכנים ולשכלל את אורחות החיים. מזכירויות ארגוני העליה, המדריכות את הפלוגות, הדגישו חזור והדגש את הצורך ב„מילוי הזמן החפשי ע"י תכנית מסודרת של פעילות תרבותית רצופה"; השליחים מא"י הקפידו לכוון במיוחד את הבירור החברתי שליווה בקביעות את החיים בהכשרה והיה לעיסוק מרכזי בזמן החפשי מעבודה עד כדי הפרזה מדאיגה. ההכשרה הגורדונאית שמרה בדבקות על זכות הסלקציה ונתנה לה פירוש רחב, שקומם לא רק את מרכז „החלוץ" אלא עורר גם דאגה בהנה"ר בכלל ואצל השליחים מא"י בפרט. הבחינו בבירורים החברתיים הרבה מהחטטנות וההתאכזרות הלא סבלנית, שתאמה — לפי הערכתם — את נטייתם של נערי פולין לפלפולי סרק ואת ראיית החלוציות כתורה אכזרית ותובענית מעל לשיעור הנדרש. השליחים ניסו להפנות את יצר הבקורת כלפי הליקויים במקום לחפש את האשמים להם; הסבירו את ערך שיחת הבירור הגלויה ושללו את „משפטי השדה", שבפניהם נקראו לדין „עבריינים" שפגעו בקולקטיב בעניין קל כבחמור: „השיחות צריכות להיות מרוכזות ותרבותיות, ואז יהיה להן אופי מחנך ומשיג מטרה". ובהמשך:

„שיחות בירור צריכות להעשות רק במקרים..., שאחד או יותר מהחברים הסתגלותם לתביעת החברה היא קשה... ואז צריך לבוא בהערות, מתוך רצון חיובי לתקון.. יש מקרים בודדים ויוצאים מן הכלל, כאשר לאחר שיחת הערות כזו, צריך החבר לעמוד

לדיון יסודי. אבל את זה צריך לעשות בזהירות רבה ומתוך הבחנת המסיבות בהן נמצא החבר הזה".[180])

משמע: סלקציה — כן, אבל נשלל החיטוט בפרטים אשר „מחדד את היחסים, מכניס מרירות לאווירה החברתית והכול נשאר בלי תיקון; להיפך — (נעשה) אפילו יותר גרוע".

מ„השיחה" (האסיפה הכללית) נמתח קוו למוסדות הפלוגה שהן הביטוי המוחשי לדמוקרטיה במתכונת הקבוצה בא"י. כל החברים נתבעו לערות ולנכונות לשאת בעול החברה מעבר לחובת העבודה. על בסיס זה צריך לבנות את המוסדות, להגדיר את שטחי אחריותם וללמדם להבחין בין עיקר לטפל. הצדקתה של ההכשרה — בעיני גורדונאים — נעוצה ביכולתה לשמש כהערכות לקראת העתיד; חובה היא לנצל את ההזדמנות להתכוננות לקראת החיים הצפויים בארץ. הראיה הפלשתינוצנטרית נהפכה לכוח מדוכן לשיפור סדריה של ההכשרה. יש להניח כי מטרה זו היתה מושגת במידה רבה לו התקיים איזון כלשהו בין ההכשרה ואפשרות העליה. אולם סכויי העליה המוגבלים באמצע שנות השלושים יצרו מתחים שביטלו הרבה מהצפיות שנקשרו בהכשרה מסודרת. ישיבה ממושכת העמידה במבחן קשה את סבלנותם וכושר התאפקותם של החברים; תנאי הקיום המשופרים לא עמדו לה להכשרה להיהפך למקום מושך כשלעצמו.

שנת 1935 משמשת כנקודת מפנה ומבדילה חריפות בין הגאות בהכשרה שהתבטאה במספרים גדולים, לבין הנסיגה שסימניה הבולטים היו: הדלדלות הסניף החלוצי והתמעטות הסתם-חלוצים וגם ירידה משמעותית של תנועות נוער. עלה שיעור העזיבות והתמעטה יציאת חדשים להכשרה. הפלוגות קטנו, מקומות העבודה („פלאצווקעס" בעגה החלוצית ז.א. עמדות) לא נשמרו והיה צורך לקצר את החזית. בערך באותו זמן חזר אריה גלילי לקבוצתו; שלושה השליחים — אליעזר ווילדר, נחום קלרמן וצבי ליס, השתדלו לשמור על רמת ההישגים אך המאמץ לא מנע את הירידה המסתמנת. תוך שנה (1936) קטנה ההכשרה הגורדונאית לחצי, בשיעור דומה לשאר מרכיבי „החלוץ".

אכן, הגיע סוף פרק, וראוי לסכמו בתיאורה הסטטיסטי של ההכשרה הגורדונאית. המספרים היחסיים הם מהימנים במידה רבה, להבדיל מהנתונים המוחלטים שהוכתבו ע"י שיקולי הזכאות לעליה שגדלה עם עלית המספרים. קושי מסויים בהוצאת מסקנות נובע מצירוף „גורדוניה" וריכוז וויתקין משום שההבדלים האיכותיים בין שני המרכיבים (שהתקימו בנפרד בעת המפקד) דמו לשוני שבין תנועת נוער חינוכית לבין הסתם-חלוצים.

במפקד שנערך ע"י „החלוץ" ב־1.8.1933 נימנו 303 גורדונאים בהכשרה.

ב־1.4.1935	541
ב־1.9.1935	559

בסוף שנה זו ערך המשרד הארצישראלי בוורשה (הממונה מטעם ההסתדרות הציונית העולמית על הסדר העליה) מפקד הכשרה ובו נימנו 668 חברים ב־13 פלוגות, כולל וויתקיניה וריכוז וויתקין שנמצאו בשלבי איחוד מתקדמים עם „גורדוניה". תוצאות אלה זהות כמעט עם המפקד המפורט האחרון של מרכז „החלוץ" שנערך בדצמבר 1935 ופורסם בחוברת מיוחדת:[181]

גורדוניה — 479 חלוצים ב־11 פלוגות, שהם 6.4 אחוז מהמנין הכללי.

ריכוז וויתקין — 181	8	2.4
(כולל וויתקיניה)		

גוש חבר הקבוצות בפולין היווה יחד 8.8 אחוז, לעומת 73.7 של הגוש הכללי ו־17.5 של השומר הצעיר.

הממוצע לפלוגה של גורדוניה היה 44 חברים ושל הריכוז — 23, לעומת 48 של הממוצע הכללי. במשך שנתיים קטן מספר פלוגות גורדוניה מ־26 (במפקד אוגוסט 1933) ל־11 למרות שמספר החברים גדל; הפלוגות גדלו — 7 מהן מנו 60—30 ח"ח כל אחת ואילו ארבע עלו על 60; המעבר ליחידות גדולות יותר איפשר את השיפורים שהזכרנום לעיל.

מוצאם הגיאוגרפי של החלוצים תאם את התפשטות התנועה (הנתונים לא הבדילו בין גורדוניה לריכוז):

מפולין המרכזית (קונגרסווקה) — 64	אחוז, לעומת 39 של הממוצע הכללי	
ווהולין (הספר הדרומי־מזרחי) —	20	21
ווילנה (הספר הצפוני־מזרחי) —	9	28
פולסיה (הספר המרכזי־מזרחי) —	7	11

גורדוניה התבססה, מראשיתה ועד סופה, בגלילות המרכזיים (לודז, זגלמביה, וורשה, ואח"כ לובלין) ובספר המזרחי החלה בפולסיה (בריסק), גדלה אח"כ בדרום (בווהלין) ואילו לצפון הליטאי־בילורוסי איחרה לבוא וחדירתה לא היתה עמוקה.

הוותק בהכשרה (בלי להבדיל בין התנועה לריכוז):

עד שנה	38.5%	לעומת 31% של הממוצע הכללי
משנה ועד שנתיים	30	37
משנתיים ועד שלוש	30	30
למעלה משלוש שנים	0.5	1.5

ריבוי בעלי וותק קצר (עד שנה) העיד כי הגורדונאים המשיכו לצאת להכשרה באחוז העולה על שאר הגושים גם לאחר שהחלו להסתמן סימני המשבר. נתון זה מעיד גם כי בעלי וותק גבוה יותר הרבו לצאת לחופשות ממושכות — ולא נפקדו — לעומת הגוש הכללי שהקפיד יותר בשטח זה.

פרנסת ההורים:

פועלים	2.4	אחוז לעומת	7.3 ממוצע כללי
בעלי מלאכה	19.4		20.2
חנוונים	2.2		9.7
סוחרים	45.5		29.2
מקצועות חופשיים	3		2.9
שונים	20.9		21.7
מחוסרי פרנסה	2.1		5.2
בלי הורים	4.5		3.8

נתונים אלה תאמו בקווים כלליים את התדמית של התנועה כמקיפה נוער משכבות שונות; ההבדל המשמעותי באחוז בני סוחרים (כמעט חצי) לעומת הממוצע הכללי (30%) נבע יותר מפירוש שונה שניתן להבדלה בין סוחרים לחנוונים מאשר מהשתייכות לשכבה כלכלית אמידה יותר (או עניה פחות). הרבה יותר משמעותי הוא ההפרש באחוזי הפועלים בין הורי החברים (2.4 אחוז מול 7.3 של הממוצע הארצי); יחד עם ההבדל הקודם (סוחרים־חנוונים) הוא העיד על אחוז גבוה יותר של בני המעמד הבינוני בתוך תנועות הנוער מבלי לבטל את אופיין העממי.

ידיעת עברית:

מספיקה — קריאה, כתיבה, דיבור	68 %	ממוצע כללי	69.9
מינימלית — הבנה, דיבור קל	15.4		13.4
הבנה בלבד	14.2		14.2
חוסר ידיעה בכלל	2.5		2.4

שיעורי ידיעת השפה זהים עם הממוצע הכללי אך יש לקחת בחשבון את הפיזור הגיאוגרפי השונה; בקונגרסובקה (כמעט שני שליש החלוצים הגורדונאים) לא נמצאו הרבה בתי ספר עבריים וידיעת השפה לא היתה נפוצה לעומת „הקרסים" שהצטיינו ברשת בי"ס של „תרבות" אך אחוז החלוצים הגורדונאים היה בהם נמוך יותר.

מוצא תנועתי:

כל 479 בני ההכשרה הגורדונאית התחנכו בתנועה; עוד 43 הגיעו לגוש הכללי.

מתוך 181 חברי הריכוז באו 38 מוויתקיניה ועוד 25 מגורדוניה ואילו את השאר (שני שליש כמעט) אפשר להגדיר כ„סתם־חלוצים" מבחינת המוצא.[182]

האיחוד עם וויתקיניה, ואח"כ עם הריכוז, זימן להכשרה הגורדונאית את אחת משעותיה היפות, והרגשת הסיפוק לא הועמה ע"י העובדה כי ההתלכדות חלה כאשר הכול הרגישו בעליל בירידתה של התנועה החלוצית. האיחוד הראשון בין שתי תנועות נוער קרובות התבצע ללא קשיים ופלוגת ההכשרה של וויתקיניה בלודז השתלבה אורגנית במערכת, אבל האיחוד עם הריכוז, שהתבצע באיחור של חצי שנה, יצר בעיות מהותיות ופורמליות. שלוש הפלגות של הריכוז (טומשוב, סוליוב, פיוטרקוב) נזקקו בדחיפות לתגבורת ואילו המקורות התדלדלו: ה„סתם־חלוצים" התמעטו מאד עד כדי העלמות והמפלגה החלשה לא השכילה לקיים בתוכה חבורה חלוצית שתוכל לתגבר את הריכוז. התנועה המאוחדת העריכה כי נסתמו כל מקורות הגידול של הריכוז וכי לא יספיקו הכוחות לקיים ארגון נוסף על אלה שהתלבטו בקשיי קיומם ולכן החליטה על צירופן של פלוגות הריכוז לארגון וויתקיניה. בערך באותו זמן התאחד גרעינו של הריכוז בארץ (שהתלקט בקרית ענבים) עם „במעלה" שעברה מרחובות לרמת יצחק (בשכנות לקרית ענבים) בכדי ליצור יחד נושא למפעל האבן בהרי ירושלים. האיחודים בפולין ובקרית ענבים התנקשו אהדדי ויצרו מצבים אישיים מביכים שלא הועילו לקליטה בקבוצה, אך להצדקתם יש לומר כי נעגנו במציאות החדשה שנוצרה בהכשרה עם ייבוש מקורותיה. וכך הסתיים פרק מאבקים שנישא ע"י הריכוז במשך 6 שנים.

ריכוז וויתקין

ההכשרה ההתאחדותית נוצרה כמעט בהיסח הדעת עוד לפני ימי החומרה. בהשלמה אילמת של מרכז „החלוץ" יצאו חברים, המוגדרים למפלגה, והקימו פלוגות בשתי ערים סמוכות באזור לודז. בשנה הקשה של הפסקת העליה (1930) הם זכו למטפחים נאמנים; גדליהו גלר ואח"כ אהרון ברסקי תמכו בצעדיהם המהססים, הגנו עליהם מפני הגזירות של המרכז וניסו לעצב צורה מקורית של הכשרה שתשקוד על תכנים חלוציים מבלי לקבל את נוסח קלוסובה הסוער. גם ליוסף לוי, מזכירה של ה„התאחדות", היה חלק חשוב בהבטחת הבסיס החומרי ובטיפול חברתי מסור. העניין החלוצי היה מושרש עמוק בתודעת המפלגה והיא תמכה בכל יזמה של חבריה והעמידה אותה לדוגמה לאחרים. תמיכה זו, שהיתה גם מוסרית וגם חומרית, קיימה למעשה את הפלוגות שנאבקו קשה בתנאים שאיימו למוטט את היצור החדש. לאט התבססו הפלוגות בעבודה והובטח זרם רצוף של חברים להשלמת צרכיהן ב„חומר אנושי" מתוך חברי המפלגה

ואוהדיה. כך קרה כי בהתחלף הזמנים במרכז „החלוץ" בוורשה הם מצאו כבר עובדה קיימת של ארגון יוצא דופן — ריכוז וויתקין (השם המלא: ריכוז הקבוצות ע"ש יוסף וויתקין). בעיני הגוש הכללי היווה הריכוז מיטרד, פעוט מבחינה כמותית ואיכותית אך לא כך מבחינה מהותית; קשה היה לשלבו בתוך תוכנית האחדה הנועזת שנהגתה במשרדים באורלה 11 בוורשה. מבחינת „החלוץ" היו אלה „סתם-חלוצים", בין אם השתייכו למפלגה ובין שלא היו חבריה, אשר העדיפו לצאת לפלוגות מוגדרות שלקחו לעצמן זכויות של אוטונומיה חלקית; עצם קבלת ההנחה כי זכותם של אלה לצאת להכשרה שלא במסגרת הגוש הכללי האחד, והמודרך בלעדית ע"י המרכז בוורשה, עלולה היתה למוטט את כל הבנין שלא הניח כל זכות להגדרה עצמית עד לרדת העולה בחוף ארץ ישראל. ונוסף לזאת: הריכוז לא הכיר בזכות המרכז לשלוח לפלוגותיו חברים מכל הבא ליד אלא תבע — והעניק לעצמו — את הזכות לברור לו חברים רק מבין אלה שהסכימו להגדרתו לחבר הקבוצות.

גם למחמירים שבמשלחת הקה"מ ל„החלוץ" בפולין היה מחוור כי לא ניתן למצות את כל חומרת הדין והרוב; לא היתה כל אשליה ביחס לצורת התגובה שתבוא מצד ה„התאחדות" האנטי-איחודית („של לוי"), שעמדה על קיומה בלי לברור הרבה באמצעים: היא לא היתה מסכימה לביטול המצב הקיים של הכרה בפועל בריכוז וויתקין ולא היתה מהססת להוציא את כל המסקנות אילו נדחקה לקרן זווית בעניין כה חשוב עבורה כמו קיום הריכוז. היה ידוע כי המועצה המפלגתית (פארטיי ראט) שהתאספה באביב 1933 (היא שהחליטה להופיע ברשימה עצמית לקונגרס הי"ח באם לא תתקבל דרישתה כי הבלוק יהיה טכני בלבד ולא יגביל עצמאותה) ייפתה את כוחו של מרכז המפלגה לעזוב את „החלוץ" באם תקום המזימה נגד המשך קיומו של הריכוז. בתנאים אלה יכול היה מרכז „החלוץ" רק להיטפל לריכוז ולהקפיד עמו; יש לציין כי לכך לא חסרו סיבות, כשם שלא חסרו סיבות בכל חלקי „החלוץ" אשר נהגו להתרפות במילוי החובות הרבות שהמרכז היה מטיל עליהם בקביעות. ריכוז וויתקין אף „הצטיין" בזאת וסיפק אמתלות למכביר. ראשי סניפים רבים היו עושים קשיים מיוחדים למועמדים ליציאה לריכוז; כתגובה היה הריכוז פוסח על הנוהלים המקובלים, קורא את אוהדיו לצאת לפלוגות מבלי לחכות לאישור שהתמהמה; מכיוון שהריכוז רצה לגדול ולעשות זאת מהר, הוא העניק לעצמו את הרשות לקרוא את חבריו להכשרה אף מבלי לבקש כלל את האישור מסניף „החלוץ" ומהמרכז. מבחינה פורמלית צדק, איפוא, מרכז „החלוץ" כאשר נקט יד חזקה — עד כדי הפסקת קשרים עם הריכוז, בהשמרו, יחד עם זאת, שלא לעבור לגמרי את קוו הסכנה. אחת הסנקציות ממין זה הוטלה בחדשים שלפני הבחירות לקונגרס הציוני הי"ח (קיץ 1933)

ובן גוריון נאלץ להכנס לעובי הקורה ברצונו לשמור על אפשרות ההדברות עם ה„התאחדות". הדיון, שנערך בישיבה שכונסה ע"י בן גוריון, מאיר את הסוגיה של „דו שיח בין חרשים" ויש לו נגיעה לבעיותיה של „גורדוניה".[183] נשמעו טענות בשני מישורים לא סימטריים: אנשי מרכז „החלוץ" טענו בשם סדר ונוהל תקין ואילו נציגו של הריכוז ויוסף לוי מנו את ההתנכלויות; בן גוריון קטע את שטף הטענות ותבע הוכחות.

פלוגת רדומסקו של ריכוז וויתקין — 1930

נציגי הריכוז ספרו על אפליה בתמיכות כספיות ובעיקר על מניעת תוספת אנשים ע"י הסניפים והמרכז; כסיבת ההתנכלות מנו את יחסי קבוצה — קיבוץ בא"י ולא גורמים מפלגתיים. בן גוריון שאל: „מדוע חבריכם (של ריכוז וויתקין) לא יכולים לחיות יחד עם יתר חברי „החלוץ"? ועליזה שידלובסקי העירה לו: „תעקור פעם מלבך את התמימות הזאת בהעמדת השאלה באופן זה. זה ייפתר כאן (רק) אחרי שיבוא הפתרון בארץ" והיא הוסיפה:

„(לחבר הקבוצות) אין רזרווה (מילואים) בגולה, ואותה הוא יקיים בין אם זה יהיה מתאים לחוקה וגם כשיהיה צורך להרחיבה. החינוך ב„החלוץ" כאן אינו כ"כ נייטרלי שכל חבר הנמצא בהכשרה כללית יכול בארץ ללכת גם לקבוצה... לשם הבטחת ההתפתחות של הריכוז צריך המרכז להכיר בזכות קיומו ולפרסם גילוי דעת מתאים בתנועה".

ואילו בן דורי טען בשם המרכז:

„מה שרוצה ריכוז וויתקין — אוטונומיה מלאה. אנו רוצים —

צמצומה... בינתיים נמשך הסטטוס קוו... כל חבר הרוצה ללכת לריכוז — זכותו קודמת... באם יש שאלוני הכשרה במרכז לא נשלח חברים אחרים ורק אותם, אולם באם כאלה (שאלונים) לא יהיו — נאשר אחרים".

אוסטרובסקי נשאר נאמן לדרכו הקיצונית:

„אני בפרינציפ נגד הנחות לריכוז וויתקין שהם נגד החלטות... עד וועידת „החלוץ" יישאר המצב הקיים, אולם לא נסכים להרחבת האוטונומיה לריכוז".

המערכה ש„גורדוניה" ניהלה ב„החלוץ" הקלה במידה רבה את הלחץ על הריכוז; מצב התיקו שנוצר בעקבות הוועידה הדחויה קבע למעשה את התנאים להמשך קיומו. אולם הפירות לא הצדיקו את המאמץ. עולי הריכוז בשנות השלושים הראשונות לא הצליחו להקים אחיזה של קבע בא"י, אף לא בצורת מלואים לקבוצה קיימת. רוב העולים התפזרו בארץ כי למרות הזיקה המוצהרת לקבוצה האורגנית חסר חוט שדרה אנושי שיוכל ללקט מסביבו את בעלי הרצון לחיי שיתוף. רק בשיא העליה החמישית התרכז גרעין קטן בקרית ענבים והוא שימש למקור התיחסות וגאווה לריכוז בפולין. השינוי לטובה הורגש בעקבות רבוי בוגרי „וויתקיניה" שהתפזרו בין פלוגות הריכוז והיו לגושאי דבקות בשיתוף ובחלום הקבוצה העצמית של ה„התאחדות". עם צמצום הזרימה של „סתם חלוצים" לפלוגות הריכוז התגבש בו ארגון עליה „וויתקיניה" שהורכב בעיקר מבין בוגרי תנועת נוער זו; הרגשת היחד שלהם עלתה על שאר בני מינם וכן דבקותם בקבוצה אורגנית וקטנה. חלוצי „וויתקיניה" היו מראשי המחייבים את האיחוד עם „גורדוניה" אך באותה מידה של קנאות ערערו על התפיסה הקבוצתית „המתקדמת" של השותפה הבכירה שהרחיקה כבר במושגיה על גודל הקבוצה ועל האינטימיות מעבר לחלומות נעורים.

★ ★ ★

לאחר הוועידה השלישית נערכה ריאורגניזציה של ההכשרה ושל זיקותיה לארגוני העליה. הירידה המספרית הותירה ארגונים עם מספר חברים קטן; הם עוד דיברו בשם 200 או 250 חברים אך התברר חיש מהר כי הערכה זו אינה ריאלית והיא מתיחסת לרשימות מלפני שנה. לאחר הוועידה יצאה הנה"ר בתביעה לכל בעלי החופשות לחזור לפלוגות והדגישה כי רק היושבים בהן יזכו לעליה; קריאה זו באה בשעה שהכול היו מודעים לצמצום אכזרי של מכסות הסרטיפיקטים ובהכשרה הילכה רוח נכאה. הרבה מהסכנות לכוח עמידתן של הפלוגות בצפיה ממושכת נבעו מהמצאות חולים רבים שנוגעו במחלות כרוניות כתוצאה של המזון הדל, הקור בחורף ותנאי המגורים הנחותים. החלוצים שנפלו

למשכב האמינו כי בבית הוריהם ישובו לאיתנם מהר יותר. הגאווה החלוצית התקוממה נגד ההזדקקות להורים ונעשו נסיונות, בעיקר בגוש הכללי, לסדר חדרי חולים, בתי הבראה וכד', אך היקפן הקטן של הפלוגות הגורדונאיות לא הקל על הפתרונות בפנים. הבקע הראשון נוצר בנקודה הרגישה והמועדת לשבירה: החולים העדיפו לנסוע הביתה ולא נמצא כוח מוסרי מספיק בכדי לאסור זאת עליהם; בעקבותיהם גם חלק מהבריאים הקל ראש בחובת ההכשרה הרצופה ונסעו לעיירה לזמן קצר שהחל להתארך מעבר לכוונה ההתחלתית. עם עלית הגיל החריפו בעיות אישיות ורבים הוטרדו ע"י מחשבות על בניית משפחה; הפלוגה לא נראתה כמסגרת מתאימה לכך ול"חופשה" נוספה מוטיבציה חדשה. בגלל סיבות אלה וכיוצא באלה לא רבים חזרו מבתיהם להמשיך בהכשרה והתברר כי הרשימות התפוחות משלות ביחס לכוחם של הארגונים השונים וכי לא כל בעלי החופשות שומרים ברצינות על המשך קשריהם לקבוצה. במקביל התנהל באטיות הגיוס החדש להשלמת ההכשרה והעיד על הדלדלות קבוצות ההכנה בסניפים.

***

בקיץ 1936 עלו גרעינים לשתי קבוצות חדשות — "וויתקיניה" ו"מסדה־בנתיב". יחד איתם עמדה התנועה בפולין על שמונה נקודות האחזות בארץ. ארבע מהן קיבלו רק עולים בודדים משאירי ארגוני העליה שלהן: עיינות־רמת דוד, דגניה ב', גניגר והשרון; ואילו למשמר השרון, נשארה בפולין רזרווה של 40—30 חברים, אך מתוך אלה היא הסתפקה בתוספת של 8—5 חברים לשנה ורק מאוחר יותר, בגבור העפלה, גדל מספר זה; "במעלה", הצעירה בקבוצות, תבעה עולים חדשים במספר ובאיכות גבוהים. היא עברה מרחובות למחצבה בנחלת יצחק ועמדה לקבל על עצמה גם פרויקט של נטיעת 100 אלף עצים בהרי ירושלים. היווצרותם של שני גרעינים חדשים פגעה בדרישת הקבוצה ומזכירות חה"ק כי כל העליה מפולין תופנה לחיזוק "במעלה".

בנוסף להג"ל התקיימו בהכשרה שלושה ארגונים בטרם עליה: "מעפילים", "מעין" ו"חיים" (נקרא על שם חיים ארלוזורוב). קבוצות הכנה צעירות לחצו להקמת ארגון נוסף ובמושבת המנהלים בקוקושקובה התגבש גרעין שיצא במשך אותו קיץ להכשרה בטומשוב והתכוון להגיח יסוד לארגון עליה מבין שכבת ה"מתעוררים־בוגרים". כל הנתונים הצטרפו לתמונה מפוצלת ומביכה שחומרתה עלתה עם הקטנת העליה, והחברים התעוררו לערוך סדר ולצמצם מספר הארגונים. מזכירות חה"ק הרחוקה משדה המערכה, פסקה נחרצות כי יש להזדרז ולקראת השנתיים הבאות להסתפק בשניים בלבד, שיתקשרו עם מפעלים מוגדרים בא"י:

האבן וההר — שיינשא ע"י „במעלה" המורחבת ומפעל הים והדייג שיוטל על „מעפילים" בבוא עיתה לעלות; בדיעבד השלימו עם קיומה העצמאי של „ווית קיניה" שהוכיחה רצון חזק, כושר התלכדות

פלוגת מסדה בסוסנוביץ

פלוגת בנתיב בדובנו

ודבקות בהחלטה לשמר זכרה של תנועה שפסקה להתקיים; זו היתה קבוצה ראשונה ויחידה של תנועה עצמאית ועל רוח זו שמרה גם לאחר שנבלעה במפעל ההכשרה הגורדונאי. גרעינה הגיע לקבוצת השרון ועבר

לקרית ענבים מתוך הודעה מפורשת כי בכוונתו לעזור ל„במעלה" אך לא להתאחד איתה.

הנה"ר בפולין חייבת היתה להיאבק בקשיים שמנעו פתרון סכימטי מעין זה שעלה במוחה של מזכירות ה„חבר"; מולו ניצבו קשרי התלכדות של הארגונים השונים שנעגנו בזיקות שנוצרו בשנות ההכשרה וביריבויות ודעות קדומות מצד שני. בראש וראשונה התגלו קשיים באיחוד שני הארגונים הוותיקים; „מסדה" ו„בנתיב" — היו אחים תאומים שנולדו בימי היציאה ההמונית להכשרה וכיבוש „הנקודות" ולאחר שהרכבת גרעיני המילואים לגניגר והשרון החלישה את הארגונים שהיו קיימים אז („ירדן" ו„הגליל"). בשיא הצלחתה בתחילת 1935 מנתה מסדה כ־300 חברים ב־30 תאי הכנה עם רוב ניכר לבני העיירות במרכזה (לובלין) ומערבה של המדינה (לודז, זגלמביה) וכאן גם נמצאו כל פלוגותיה. „בנתיב" שמשה כמסגרת לחלוצי הספר והקיפה באותו זמן כ־250 חברים, מהם 120 בהכשרה בחמש פלוגות קטנות. לשני הארגונים היו הרבה מאפיינים דומים: עממיות, מיעוט כוחות תרבות, קנאות יתירה לצורות ונוהגים — ועניין זה עוד הגביר ביניהם את היריבות, שנבעה מפטריוטיזם צר למסגרת והרגשת עליונות על רעותה. ריבוי הפלוגות הקטנות ומיעוט פעילים בעלי כושר גבוה מהממוצע מנעו את גיבושם החיובי של שני הארגונים עד כדי יכולת לעמוד ברשות עצמם מבחינה חברתית ותרבותית — להוציא את הצד הכלכלי שבו הצליחו. עם הופעת סימני הירידה נערכו הארגונים לקדם את „השנים הרזות": „בנתיב" התרכזה בשתי פלוגות בווהלין, בדובנה ומיזוץ עם 90 חברים ואילו „מסדה" עם מספר חברים דומה ישבה בשתי פלוגות בזגלמביה (סוסנוביץ וחוז'וב). המזכירויות החלו לזרז את תאי ההכנה ולתבוע גיוס חבריהם וכן את שובם של בעלי החופשות. „מסדה" הצליחה להחזיר ולגייס לפלוגותיה כ־30 איש במשך החצי הראשון של 1936[185] ואילו „בנתיב" התקשתה יותר. בינתיים התקרב מועד עלית ראשוני חבריהם בהתאם לתקנות הזכאות לפי הוותק ורציפות ההכשרה. להנה"ר ולפעילים בשני הארגונים לא היה כל ספק כי בגלל התמעטות הרזרווה שלהם לא ייתכן קיום נפרד בפולין ועל אחת כמה וכמה אין סיכוי לשתי קבוצות נפרדות בארץ. לקראת הוועידה הוחלט לאחד את „מסדה" ו„בנתיב", לחסל את הפלוגות במזרח ולהתרכז בסוסנוביץ וחוז'וב, שתי ערים תעשייתיות עם אפשרויות עבודה מבטיחות. היה זה איחוד של אין ברירה והוא לא לווה בהתלהבות ולא ביטל את היריבויות. בפגישה של „מסדה" שבו נדונה שאלת האיחוד „המתנגדים באופן מוחלט נימקו את עמדתם בעיקר במומנט הפסיכולוגי של אכזבת החברים מאמונה בקבוצה כחברה סגורה, הצריכה לקשר את חבריה בקשר בלי ינתק"; הצעת האיחוד

התקבלה ברוב קולות קטן והמיזוג בוצע באטיות שגרע מאפקטיביות המעשה.

בשני השדיולים של 1936 עלו ראשוני הארגון המאוחד בעוד הם שומרים בפועל על זיקות נפרדות וממשיכים בהתנגדותם הפנימית למיזוג שכאילו נכפה עליהם. ייתכן כי הבעיות החברתיות הסבוכות היו נפתרות במשך הזמן לולא שילוב גורמים חיצוניים ששם לאל מראש כל סכוי לסיום חיובי: א) האישורים לעליה נערכו תוך התנגשות בין עדיפות הוותק לבין תכונות חברתיות הנחוצות לשם הנחת יסוד איתן לקבוצה עצמאית; ב) המספר המוקטן של רשיונות עליה מנע עליתו של גוף גדול ועשה את הגרעין המייסד פגיע מבחינה מספרית לכל צרה; ג) בגרעין המאוחד (וכן בכל מרכיב שלו בנפרד) היוו הבנות רוב מכריע ויחס זה בין המינים עוד הורע בארץ עם התכוננותה של „מסדה־בנתיב" בגבעת בוסל בחדרה. העזיבה של הבחורים היתה רבה יותר; לכל בני העיירות המרודות היתה מחוייבות גבוהה לעזור להוריהם בפולין אך לבחורים נמצאה עבודה בפחות קושי; וכך התקבל מצב משונה כי הקבוצה הצעירה מנתה קרוב ל־20 בנות ורק 8 בנים. בחדרה נמצאו תנאים נוחים יחסית לקיום הקבוצה אך הרכבה הכביד מאד, במיוחד כאשר צמצום העליה לא הבטיח תגבורת רצינית בעתיד הנראה לעין. מזכירות ה„חבר" החליטה, איפוא, לאחד את „מסדה־בנתיב" עם „במעלה" שהתארגנה באותה עת לקראת עבודת חציבה ונטיעת עצים בסביבות קרית ענבים. הצעת חה"ק על צרוף „מסדה־בנתיב" נראתה הגיונית אך לא התקבלה באהדה בין חברי „במעלה" שלא העריכו ביותר את המועמדים לאיחוד; היה גורם מביך נוסף: גם ב„במעלה" עלה מספר הנערות על הבחורים ואילו החציבה בהרים הצריכה דווקא תוספת של גברים. בלית ברירה ובידיעת המכשלה שבדבר, העבירה המזכירות ל„במעלה" רק חלק מהקבוצה הצעירה בחדרה, ולא במקרה יצא כי הללו השתייכו בעבר ל„מסדה", ואילו עשר נערות ובחור אחד מ„בנתיב" נשארו במחנה בגבעת בוסל וחיכו לסידור. הידיעה על התפתחות זאת הגיעה לפולין והוסיפה מבוכה על שאר הבעיות שבהן התלבטו באותה עת. החברים בהכשרה ובתנאי ההכנה הגיבו בהבעות מרירות, אך לא היה בידם למנוע את העלמות קבוצתם הצעירה מהנוף הארצישראלי ואת שברון תקוותם הקולקטיבית. מרירות זו הגיעה לשיאה במקביל למהומה שקמה מסביב להחזרת כספי העליה ובשעה של בין הזמנים בשליחות להכשרה. מזכירות ה„חבר" ניסתה להסביר את מהלכיה ושיגרה מכתב פיוס והצטדקות לחברי „מסדה־בנתיב" בפולין: „כשאנו עומדים בפני הברירה — או שנרשה בשוויון נפש כי גרעין יתפזר או שנצילו למען מפעל חלוצי — מוכרחים אנו לנהוג כפי שנהגנו".[188] המכתב נקרא בעיון בפלוגות

ובתאי ההכנה אך לא הועיל להסיר את החשדנות. חלק ניכר של העזיבה בשכבת המגשימים בסוף 1936 ובשתי השנים הבאות מעוגן במפח הנפש והעלבון שנלוו לסיומה העגום של פרשת „מסדה־בנתיב" בארץ. מתוך התפתחות שלא ניתן לצפותה מראש נוצר סיבוך שהזיק לתנועה בפולין ולקליטת חבריה בקבוצה. בשעת העברת הגרעין מחדרה (לאחר קשיים סודרו בקבוצות גם הבנות מ„בנתיב" שנשארו במחנה בחדרה) נותרו בגולה 300—250 חלוצים ללא מקום יעד קבוע; להלכה נקשרו ל„במעלה" בתוקף האיחוד בארץ אך למעשה לא החליטו כולם לעלות ל„במעלה" וגם לא היו בטוחים באם הקבוצה מעוניינת בהם. הפלוגות בסוסנוביץ ובחוז'וב (ואח"כ סוסנוביץ בלבד) שמרו עוד זמן מה על שמם המקורי — „מסדה".

הטיפול ב„ארגון חיים" וב„מעין" היה קל יותר משום ששניהם היו חדשים יחסית, לא הגיעו למספרים גדולים ולא הספיקו להתבסס בהכשרה בפלוגות מלוכדות. „חיים" נועדה לכתחילה כמסגרת זמנית להשלמת אחת הקבוצות ואילו „מעין" רק נכנסה לדובנו במקום „בנתיב", נקלעה לקשיים בעבודה ולא סירבה לעבור למקום אחר. בהתאם להחלטת ההנה"ר חיזקו חברי „חיים" את „וויתקיניה" ובכך איפשרו את התגבשותו של הארגון ואת הגדלת הפלוגה בלודז. ההחלטה נפלה בשעתה ולהלכה לא נמצא בה כל דופי אך במציאות של המפגש בין שני הארגונים לא נמנעו חיכוכים ומורת רוח. על חברי הארגון הזוטר, המצטרף ליחידה מגובשת יותר, לא התחבבה תקופת הטירונות שהתחייבו בה בתוקף המיזוג. כל העברות ממקום למקום, אפילו במסגרת ארגון אחד, גרמו בזמן הראשון לקשיי התאמה שחומרתם לא היתה קצובה ע"י הגיון החיים המשותפים אלא ע"י גורמים אישיים וזיקות חברתיות קודמות. אנשים לא ששו ליטול על עצמם את תפקיד „החדשים" במקום מבוסס; לקנאות, לתכונות ה„פולניות" של ווכחנות ועמידה עקשנית על פרטים נוספה מרירות של בעלי וותק ארוך בעת צמצום עליה. השליחים והמבקרים מטעם ההנה"ר הסבירו הלוך ושוב את האיוולת שבהתנשאות ובסגירות כלפי חדשים; במיוחד התקשו למנוע התנגשות בין פלוגה וותיקה לבין וותיקים שהצטרפו אליה בתוקף „קיצור החזית" ונגזר עליהם לקבל מנהגים, עגה וריקמת יחסי אנוש יציבה שהתגבשה קודם בואם. מבחינה זו נכשל צירופה של „מעין" להכשרת „במעלה" בזדונסקה־וולה, שהיה אמור לבצר את הפלוגה ולהבטיח זרימת עליה לקבוצה בארץ בנוסף על קשריה המעורערים עם „מסדה־בנתיב". לאחר שבועות מעטים שינתה ההנה"ר את החלטתה וצרפה את הנשארים מ„מעין" ל„מעפילים". פרשת שני הארגונים הצעירים הסתיימה בסוף 1936 וגם היא עלתה במחיר כבד של איבוד חברים טובים שנפלטו בעת הריאורגניזציה.

מארגון „מעפילים" נמנעו הרבה מהתהפוכות שנבעו מהצורך להתאים את ההכשרה הגורדונאית לתנאי עליה מצומצמת מאד; הוא נוצר במושבת המנהלים בגורה קלווריה (גור, הידועה לתורה ולחסידות) בקיץ 1934 מתאי הכנה של ה„הסתדרויות" המרכזיות: בריסק, ווילנה, נישוויץ, סלונים, לודז, בנדין, לוביץ' ועוד והגיע כעבור שנה ל־240 חברים, מהם כשליש בשלוש פלוגות הכשרה, — שתיים במרכזה של פולין (אחת מהן, בקלושין, נאבקה עם ה„בונד" וה„אדומים" על זכותה לעבודה ועמדה בהצלחה במבחן הממושך) ואילו השלישית השתכנה בגדיניה, נמלה היחידי של פולין על הים הבלטי. לאחר הוועידה השלישית, כתום שנתיים לקיום הארגון, הועברו שתי הפלוגות הקטנות לטומשוב, והמזכירות השתדלה לתגבר את הכשרת הארגון בגיוס מתוך תאי ההכנה אך התוצאות לא סיפקו את הצרכים. להצדקת התוצאות החלקיות הביאו את מצב הרוח הכללי וכן את המתחים ששררו בין גדיניה וטומשוב וצמחו על רקע הערכות שונות ביחס לעתיד הקבוצה. בטומשוב התכוונו להמשיך בדרך המקובלת של ההכשרה החלוצית ואילו בגדיניה הגו את קבוצתם העתידה כישוב של עובדי ים. הסיסמה: „כיבוש הים" השתלבה יפה בתוך עולמם המסוער והמתפרץ ונבעה מרצון כן של קבוצת חברים גדולה ב„מעפילים" (כחוט שדרה שימשו יוצאי תא ההכנה מלודז) שראתה בישיבתם על חוף הים את ההזדמנות לעשות למען העם והתנועה בהתאם לתפיסתם החלוצית הקנאית.

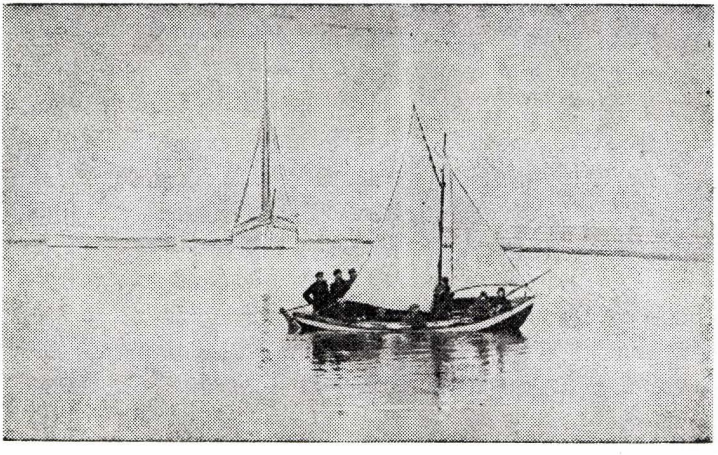
כלפי חוץ הפגינה „גורדוניה" את דבקותה ברעיון כיבוש הים שהשתלב בתוך המגמה של חבר הקבוצות לקשור את קבוצותיו הצעירות בפרוייקטים כיבושיים מוגדרים. מעתה ולהבא הפכה גדיניה לסמל רוחה החלוצית של „גורדוניה" המבקשת לחרוג מעבר למסגרת הקבועה של עשיה חינוכית מחושבת. אך כלפי פנים הובעו ספיקות הן ביחס לכוחה של „מעפילים" — ושל התנועה בפולין בכלל — לכלכל את התכנית היומרנית ולספק את המשאבים הנדרשים והן כלפי עצם התפיסה של „קבוצה לכיבוש הים" בספנות, דייג ועיבוד שלל הדגה. הויכוח מצא את בטויו בפגישה הראשונה של „מעפילים" בספטמבר 1935. את הטון נתנו חלוצי גדיניה בסיועו הנחרץ של אריה גלילי ואילו המפקפקים נעזרו בסמכותו של פנחס לוביאניקר. ואלה עיקרי טיעונו:

„מה להעדיף: קבוצה חקלאית או ריצה סנסציונית אחרי הים? כן הכשרת ים, אך רק באותה מידה שהיא תהיה קשורה בתפקידינו היסודיים; ואם לוותר — אז לוותר מהכשרת הים ולא מהפרינציפים שלנו. תסלחו באם אצטרך לפזר את דמיונותיכם הרומנטיים. המציאות היא יותר אפורה. כן הכשרת ים, אך רק עד כמה שהיא קשורה באותה דמות חיים והתבנית המסויימת של חיינו

הקולקטיביים... קבוצה הקשורה למקום אך גם מתעסקת בעבודת ים — אדרבא ואדרבא. אני יכול לתאר לעצמי קבוצה הקשורה בפיסת קרקע, העובדת גם בנמל, בדיגות וספנות... אך לא תנועת הנוער תהיה החלוץ בספנות כי לזה דרוש טיפוס אדם מיוחד, שעומד בסתירה גמורה עם חינוכנו".[187])

נמצאו לו תומכים: „את שאלת הים העמידו חברי פלוגת גדיניה החושבים אותה לשאלה החשובה והחיונית ביותר, אבל זה לא נכון" (אליהו רוטשטיין מפלוגת קלושין), אך הרוב נדלק לרעיון הגדול: „מה שנוגע לספנות — המפעל הוא גדול ודורש מאמצים וקרבנות — וצריך להקריב, אפילו את שלמות הקבוצה" (ליובה — גדיניה), „בקשר עם לימוד ספנות עומדת שאלה של התפוררות הקבוצה לחלקים. חושבני כי נדע לעשות את הצעד הנועז הזה" (שייק גולדברג — גדיניה). הוויכוח — משק חקלאי עם דייג ועבודה בנמל מול ספנות ודייג בתוספות חקלאות — ליווה את הקבוצה בהמשך דרכה ונבע מהחשש שצורת העבודה במרחקים ובמפוזר תפרק את המסגרת היציבה של הקבוצה.

את הרצונות המרקיעים התקשו לתרגם למציאות. גדיניה גדלה לעיר נמל סואנת והחל להתרכז בה ישוב יהודי; אך התבססות החלוצים נקשרה בקשיים גדולים בגלל המרחק מהישובים היהודיים, האנטישמיות והפיקוח הממשלתי החמור. על הפלוגה עברה תקופת התחלות קשה ורק כעבור שנתיים נוצרו תנאים נוחים לגידול: נמצאה עבודה בטעינה ופריקה ובסבלות במחסני פירות ואורז — לבנים, ובמעשנות דגים ובתעשיית שימורים — לבנות; נשכרה דירה יפה — ויקרה מאד; נרקמו יחסים

הפלוגה הימית בגדיניה — יציאה לדייג 1937

טובים עם יהודי המקום. לאחר נסיונות צנועים נשלחו 6 חברים ללמוד בקורס דייג ממושך שנערך ע"י חברת „זבולון" ושם התהדקו הקשרים עם המדריך קפטן גוסטב פיץ, איש מקצוע וותיק וגרמני אנטי־נאצי, שהושפע מלהטם של הבחורים וכבש את דמיונם בהצעותיו הנועזות על כפר דייגים בחופי א"י. בהשפעתו קיבלה הסיסמא של כיבוש הים פירוש מצומצם ומוגדר יותר — ומה שחשוב יותר, גם מתאים יותר למגבלותיה הטבעיות של החברה הקבוצתית, עם מתן מסגרת מציאותית יותר לחלום לא פסקו שאר הקשיים. החזקת משתתפי הקורסים לדייגים הטילה מעמסה על שאר החברים שיצאו לעבודת חוץ; רכישת ציוד דייג שונה תבעה קרנות גדולות וכן טיפול בהבטחתן. ועל הכול — הפלוגה לא גדלה בקצב הנדרש, גם מבחינת היענות תאי ההכנה שלא עמדה בצרכים והן בגלל קליטה לקויה של חדשים, ובעיקר של בודדים שנשלחו לגדיניה שלא מתוך תאי ההכנה המקוריים. ההנה"ר מתחה ביקורת על „התפיסה המסולפת של אורגניות קבוצתית" ועל הסתגרות אליטיסטית, אך לא הועילה הרבה; עד פרוץ המלחמה התקיימו בתנודה שבין 50 ל־80 חברים ובכך יצרו אתגר מתמיד לגוש הכללי לבוא ולתבוע זכות להכניס פלוגה מקבילה לגדיניה. „גורדוניה" קיבלה ברצון השתתפות חלוצים מהגוש ומהשה"צ בקורסים לדייג אך שללה פלוגה שניה במקום בהסתמך על נוהלים של „החלוץ". ניצול חלקי של אפשרויות העבודה בגדיניה יצר מוקד לחיכוכים וגרם לבזבוז זמן ומרץ שנדרש במקום אחר.

בהתחלת 1937 נקבעו הקווים הסופיים של הריאורגניזציה בארגוני העליה. הכול הבינו כי בעיות חברתיות לא תפתרנה באמצעים מנהליים אך הוחלט להכניס סדר בתמונה המפוצלת ולקבל את הסיכונים כרע במיעוטו. בהתאם לכך הוסכם שלא להכריז על עצמאותו של ארגון חדש שטען לזכות זו לאחר שלפלוגתו הראשונה מלאו ששה חדשים בהכשרה בטומשוב. לחברים הצעירים האלה נמסר כי על עתידם יוחלט סופית לאחר שהכשרת „במעלה" בפולין תגיע ל־150 חברים וזו של „מפעילים" למאתיים ובכך יובטחו צרכי הקבוצות הקיימות ואפשר יהיה להתפנות ליצירה חדשה.

מותר להניח כי לו בוצעה הריאורגניזציה בקצב הדרוש היו פצעיה קלים יותר אך היא התמשכה הרבה זמן, לא במעט בגלל העדר חפיפה בין השליחים להכשרה. כבר עמדנו על צרה זו; השליחים החדשים נאלצו להתמודד לבדם עם הבעיות ובנוסף לכך נדרשו לשטחי פעולה אחרים וכך נתקפחה תרומתם לבנין ארגוני העליה וטיפוח ה„נקודות" שלהם.

בהתחלת 1937 התקיימה מועצת ההכשרה והעליה בפלוגת „במעלה" בזדונסקה וולה כמבחן ראשון למוסד שהוקם לפי החלטת

הוועידה ואמור היה לבטא את המגמה החדשה למסור את ההכשרה והעליה לידי החברים עצמם. הנסיון הוכיח עצמו ע"י הרצינות וההבנה שהתגלתה. הכול הסכימו להצעת ה„חבר" לרכז את עלית פולין מסביב לשני מפעלי כיבוש — האבן והים ולהשלים את ההתארגנות בכיוון זה; יחד עם זה נדחתה הצעת ההנה"ר לצרף את „וויתקיניה" לאחד מהנ"ל והוכר רצונם של חבריה לקיים קבוצה שלישית שהוכיחה יכולת קיום והתגברות גם בהכשרה וגם לאחר עלית גרעינה לארץ. עיקר תרומתה של המועצה טמון בבחינת יסודותיה של מערכת ההכשרה הגורדונאית. צירוף ארגונים לפי החלטה מלמעלה ערער את המוסכמה של התארגנות עצמית לקראת קבוצה; ואם כך — למה לשמר את תא ההכנה כבסיס לארגון עליה כאשר שנים יפרידו בין יציאת ראשוני התא לבין אחרון חבריהם? אולי לאמץ את דרכו של הגוש הכללי כי החברים יעלו ארצה ללא זיקה מחוייבת למסגרת וכך ניתן להשלים קיבוצים עד לגבול אופטימלי ורק אח"כ לגשת להשלמה, או להקמת יחידה חדשה? ריבוי תאי ההכנה דחף לריבוי ארגוני עליה ע"י צירוף מספרים שלא עמדו במבחן היציאה להכשרה ממושכת. לאחר בירור ממצה וכן סוכם לדבוק גם הלאה בתא הכנה סניפי כבסיס לקבוצה אולם להשתדל להקדים את התארגנותו ולשכלל את תפעולו כמסגרת חברתית ותרבותית כבר בשכבת המתעוררים. בעיותיהם המיוחדות של הבוגרים העלו מחדש את הצורך בהדרכה מתוכננת של השכבה לאחר שמרכז הכובד הועבר בשנים האחרונות לצעירות יותר. תכניות העבודה ל„מגשימים" וחידוש ההקפדה על לימוד עברית יסמנו את הקוו החדש לשנתיים הבאות. לבסוף: הוחלט לקבוע לכל ארגון עליה מסגרת של 250 חברים ב ה כ ש ר ה (דוק: בהכשרה, ולא בתאי ההכנה כפי שננהג עד כה) וע"י זה למנוע היווצרות ארגונים קטנים עם רשימת חברים פיקטיבית.

חלקה השני של המועצה נסוב על הסטז' (וותק); שאלה זו הועברה מהוועידה לאחר שהתגלו בה הבדלים בין מחמירים לבין מקילים שרצו להמשיך במסורת הליברלית. במועצה הוחלט להחמיר: העולים ייבחרו ר ק מתוך ההכשרה והוותק ישמש לקנה מידה עיקרי (אף כי לא יחיד). חברי ההנה"ר, כולל השליחים, לא התלהבו לתקנה שהגבילה את אפשרות התערבותם בשם צרכי הקבוצה בארץ, אך קיבלו את הדין בידעם את הלכי הרוחות ששררו בוועידה ועוד התגברו לאחריה בעטיין של הצרות שירדו בסוף השנה הקודמת (משבר כספי העליה, פרשת „מסדה־בנתיב", קרבנות הריאורגניזציה וכיוצא באלה). בזאת נסתיים להלכה תוקפם של הקריטריונים המשולבים שנקבעו במועצה הארצית השישית בפביאניץ; כמקובל במקרים אלה ניתן ביסוס רעיוני לתקנה החדשה, לאמור:

„המומנט הקיבוצי לא יסבול מכיוון שלאחרי המצאות שנים

בהכשרה „משתווים" החברים פחות או יותר בגבהם (רמתם) החברתי".[188]

מועצת הכשרה ועליה זו היתה ראשונה אך ציינה גם את שיאו של מסלול המוסד שאמור היה לגבש חבר פעילים רחב שישא את הפלוגות וארגוני העליה. לקירוב נטישת הנסיון התחברו גורמים חיצוניים: הגבלת עליה, חורף קשה שפגע בכוח עמידה של יושבי ההכשרה וחוסר עבודה בסוסנוביץ וטומשוב. לגורמים המגבילים הצטרף קוצר ראות משונה של השליחים וההנה"ר שלא השכילו לטפח את היזמה העצמית של המועצה להכשרה מתוך נימוקי נוחות מנהלית. לשם חלוקת שדיול אביב 1937 המקוצץ התאספה המועצה שנית והגיעה להתנגשות עם ההנה"ר על יישומו של קריטריון הוותק. השליחים לא קיבלו את תביעת באי כוח הפלוגות כי תצומצם עדי מינימום עליתם של הפעילים המרכזיים שפוטרו מהכשרה בגזירת התנועה וכי אישורם הסופי של אלה יימסר להכרעת המועצה כמוסד סוברני. המועצה התפזרה בלא כלום לאחר שההנה"ר לא קיבלה את התביעה; הנושא המסויים הוכרע באורח אדמיניסטרטיבי אך נגרם נזק לא ישוער לתכנית שיקומה של ההכשרה הגורדונאית. התכנסויות המועצה נעשו נדירות יותר ולא חזרה יותר ההתעוררות שנבעה מהחלטת הוועידה למסור שטח רגיש זה לידי החלוצים עצמם. לא התממשה גם התקווה כי כינוסי המועצה ישמשו את התגבשותה החברתית של שכבת המגשימים ויעלו את מידת אחריותה לתנועה כולה. בשנה הבאה — 1938 — התמעטה ההתחשבנות הפנימית בעת אישורים לעליה בגלל חידוש העפלה אך כינוסי המועצה אבדו הרבה מערכם בעיני משתתפיהם; רעיון מוסד אוטונומי של ההכשרה לניהול ענייניה ולוויסות העליה הצטרף לרשימה לא קצרה של יוזמות ברוכות אשר עלו בתוהו בגל קוצר רוח וראות.

לאחר תום הריאורגניזציה (ובעת מועצת ההכשרה השניה במאי 1937) עמדה ההכשרה הגורדונאית על 7 פלוגות:

„במעלה" בזדונסקה וולה	עם 25	ח"ח
„מסדה" בסוסנוביץ (40) וחוז'וב	65	ח"ח
„ויתקיניה" בלודז (70) ופביאניץ	85	ח"ח
ריכוז וויתקין בפיוטרקוב (18) ורדומסקי	25	ח"ח
„מעפילים" בגדיניה (60) וטומשוב	80	ח"ח
יחד	280	ח"ח

רבים מהם ישבו שנים רבות בהכשרה: כמחצית עשתה בהכשרה בין שנה עד שלוש ואילו חמישית (למעלה מ־50 חלוצים) מעל לשלוש שנים.[189]

החורף של 8—1937 (תרצ"ח), היה משופע בבעיות מיוחדות. הקור, מחלות כרוניות והמצב הסניטרי בכלל, שליוו תמיד את ההכשרה, תבעו

העמקה של הטיפול שלא תאם את הצטברות הצרכים.[190]) כהופעת לווי לא מרגינה התרבו גלויי ציניות בשפת הדיבור ובאורחות החיים; חברים מא"י, שהוזדמנו לפולין בשובם מהקונגרס העשרים, התרשמו לשלילה מהעגה, הנוהג הרעשני ושאר הופעות הלווי שהתגבשו באורחה של ההכשרה, ובעיקר מהזרות שבין הוותיקים למגוייסים החדשים. למרבה הצער לא נמצאו כוחות מספיקים לתקן את פני הדברים ובמבט לאחור אפשר רק להתפלא לחיוניות וכושר העמידה שהתגלו בהכשרה בכלל, וזו הגורדונאית בפרט.

העליה זרמה לפי ההכוונה החדשה אם כי התקשו להשליטה באופן מוחלט. לאחר השדיול המאכזב של אביב-קיץ 1937 (זה שגרם לפיזורה של מועצת ההכשרה השניה לאחר שנבעה מחלוקת על חלוקת 10 הסרטיפיקטים שנפלו בחלקה של התנועה) הוענקה מנה מוגדלת במקצת ובחורף עלו 25 חברים, כעשירית החלוצים בהכשרה וכמוערך — 3.5 אחוז של בעלי זכאות, כולל את הנמצאים בחופשה אך השומרים על קשרים עם ארגוניהם. בשדיול החורף עלו 8 למעלה החמישה (כולל „מסדה-בנתיב"), 8 לוויתקיניה (כולל הריכוז), 3 נחשונים להניח יסוד ל„מעפילים" בארץ ו-6 פעילים ובודדים. כעבור שנה ניתנה שוב מנת עוני „ליגלית" — 10 סרטיפיקטים, אך באותו זמן יצאו 58 גורדונאים בדרכי העפלה, בנוסף על ה„מתעוררים" לבן שמן, נערות למשקי פועלות וסטודנטים לאוניברסיטה בירושלים. בגלל ריבוי דרכי העליה קשה לדייק במספר עולי התנועה, אך הרבה ניתן ללמוד מטבלת הקליטה של ישובי חבר הקבוצות. בשנתיים 1939-1938 (כולל 4 חדשי המלחמה כאשר נקודות היציאה בפולין הכבושה היו כבר מחוסלות רשמית) קלט חה"ק 1200 עולים בוגרים; מהם הגיעו —

53 למשמר השרון
53 למעלה החמישה
61 למעפילים
42 לוויתקיניה
40 לגרעין פולני חדש

ועוד כ-20 חברים ליעדים „פולניים" (דגניה ב', עיינות, השרון, גניגר).

ביחד כ-270 חברים.[191])

מותר להניח כי מספר העולים (להבדיל מהנקלטים), בתוספת סוגי עליה שונים, הגיע ל-400 ואולי ליותר. באם הערכה זו היא נכונה הרי בשנתיים אלה עלתה כחמישית של השכבה הבוגרת — „מגשימים". עליה זו ביססה את ארבעה יעדי הקליטה והוסיפה גרעין חדש.

מעלה החמישה עלתה על ההר שלה במלאות 7 חדשים לנפילת

החמישה ונזקקה לתגבורת בכדי לקיים את התחייבותה המשולשת: הגנה, בניין משק ועבודת חוץ לפרנסת חבריה.

וויתקיניה סיימה פרק נדודים של שנתיים ומעלה. לאחר שהות משותפת עם „במעלה" נחלצה לעזרת חולדה ושם שיכלה שניים מחבריה מכדורי כנופיות. בנובמבר 1938 עברה לכיבוש עבודה בגבעת־עדה, שהדפה התקפת כנופיות רצחנית ועתה נמלאה חרטה על העסקת עבודה ערבית. גם במקום החדש לא הוטבו התנאים כי החברים נאלצו להתגורר בבתים עזובים שבקצה המושבה ורק בערבים התקבצו לחדר האוכל המשותף. למרות זאת התמידה הקבוצה במאמצים לקיים אורח חיים יפה ומבקריה שבחוה על הישגיה. „המצב החברתי משביע רצון. השפה העברית שלטת בשיחות ובישיבות וגם ע"י השולחן".[192] בכדי לציין את ההחלטה להתערות במקום קשה זה הסבה הקבוצה את שמה ל„השומרון"; רק כעבור שנה וחצי, במאי 1940, עברו למחנה קבע.

הגרעין של „מעפילים" עלה במרץ 1938 בעזרת הקצבת סרטיפיקטים מיוחדת, בנוסף על המכסה התנועתית, והקים מחנהו בנהריה. הקבוצה כבר לא התרחקה מחוף הים אך חבריה נדדו על פני הארץ לחפש עבודה לקיומם. במקביל נערכו חיפושים ובדיקות לאתר מקום מתאים להקמת כפר דייגים בכדי לענות למאווי החברים ולנצל את הפוטנציאל המקצועי שהצטבר בהכשרה בגדיניה. הוחל בבניית סירות ובהשגת ציוד לדייג. קפטן פיץ, חילק זמנו בין פולין לא"י, לקח חלק בחיפושים ובהדרכת ההכנות והשתתף במפעל שנערך בפולין לרכישת ציוד לקבוצת הדייג. רק כעבור שנה הוכרע בזכות התישבות בחוף עתלית ונקבעה משבצת מוגבלת באדמות פיק"א מסביב למפרץ קטן, וקבוצת חלוץ הקימה את הצריפים הראשונים. הקבוצה מנתה כבר 30 חברים, ביניהם 17 דייגים, והיתה ערוכה להתחלת בנין הנקודה ולקליטת עולים, אך בתוקף התנאים המגבילים קבלו עליהם לנהוג בסבלנות: „תכניתנו היתה להעביר 15 חברים לעתלית רק לעבודות הדייג ומשק העזר ואת יתר החברים להעסיק בעבודה בחיפה, במקום שיש להם כבר זכות לעבודה".

פרשת „אשמורות" — הקבוצה החדשה — שייכת כבר לשנות המלחמה, אך שרשיה נעוצים בספיחי הריאורגניזציה של ארגוני העליה ובכשלון „מסדה־בנתיב". בין החברים שעברו ועלו למעלה החמישה התלכד גרעין קטן שלא השלים עם ביטול ארגונם. עם חידוש העפלה גבר זרם העולים אשר לא מצאו מקומם באף אחת משלוש הקבוצות „הפולניות" הזקוקות לתוספת חברים. מזכירות חה"ק השלימה עם עובדה קיימת ואיפשרה לגרעין להתרכז במסדה שבעמק הירדן; 30 החברים שהתלכדו נשלחו לרמת יוחנן שנזקקה לעזרה דחופה ושם נמשכה הקליטה מערים ומקבוצות אחרות והגרעין החליט לתבוע הכרתו כקבוצה. בשם „אשמורות" התכוננו

במחנה עבודה בנווה חיים שע"י חדרה והוכיחו מיד יכולת משקית לא מבוטלת. וותיקי התנועה בפולין מקבוצות שונות הגישו עזרה ל„אשמורות" מתוך הכרת החוב כלפי חברים שלא השלימו עם ביטול מסגרתם החברתית ושמרו על נאמנויות העבר.

המציאות שהתגבשה תוך המלחמה והידיעות על אבדנם הפיסי של חברים חייבו הערכת מצב חדשה מבחינת „אשמורות", יותר מאשר לשאר קבוצות יוצאי פולין. הסתבר כי נסתמו מקורות הגידול; היא קבלה את הדין והסכימה לוותר על קיום עצמאי ולהצטרף לגבעות זייד.

עוד שני מקומות יעד שירתו את העליה מפולין, אף כי גם הם שייכים לימי המלחמה; ב„שדמות" של בוגרי בן שמן היה רב חלקם של „מתעוררים" לשעבר מפולין; עלית הניצולים מווילנה הביאה קבוצה ניכרת של „אופקים", הצעיר והאחרון בארגוני העליה.

בראשית 1938 לא היו כל סימנים כי כמה מאות חברים יעלו בשנה וחצי הקרובה, אך מיד הרגישו בשנוי מפליג — התחדשה העפלה, קודם בזהירות אטית ובצנעה ואח"כ בהיקף מרשים. גם במשטר ההתחשבנות המדוקדקת הנהוג בפולין הוקל הלחץ די מהר והתאפשרה עליתם של רבים מוותיקי ההכשרה. למרות הסודיות שליוותה את המשלוחים שפנו לנמלי ים התיכון פשטה השמועה כי התגלה מוצא וניתן היה להניח כי התנועה תתחזק וצמיחתה תתחדש. נערכו אישורים לעליה והמאושרים יצאו לבתיהם להתכונן לדרך. ההנה"ר הכריזה על גיוס למלאות את ה„עמדות" שהתפנו אולם התוצאות לא היו מרשימות. למרות זאת גויסו 80 חלוצים חדשים וההכשרה הגורדונאית התייצבה על 180 חברים בחמש פלוגות:

גדיניה — מעפילים	—	45
לודז — וויתקיניה—השומרון	—	55
זדונסקה וולה — מעלה החמישה	—	20
סוסנוביץ — ארגון צעיר		
טומשוב — ארגון צעיר	—	60

הגיעו לנקודת השפל. ממנה והלאה במשך תרצ"ט (נובמבר 1938 ספטמבר 1939) עלתה העקומה ל־250 חברים, למרות שהעליה בשתי צורותיה הוציאה את הוותיקים, או לפחות העבירה אותם לתור המחכים בביתם למשלוח קרוב. תשומת לב הוקדשה לשיפור התנאים הפיסיים והמבקרים מטעם ההנה"ר טפלו בהקמת פטרונטים ובפתרון בעית המגורים. גבעוני הקדיש זמן ומרץ לייזום ובדיקה של תכניות שונות, קשר יחסים עם בעלי הון יהודיים למימון ההכשרה הימית והתישבות הדייגים בארץ. מרבית היוזמות לא הגיעו לכדי השלמה אך מיקדו את תשומת הלב על גדיניה והישגיה. מרכז „החלוץ" בוורשה התרצה ותמך בפלוגה; לגדיניה הוקדש גליון מיוחד של „ידיעות", בטאונו

של „החלוץ", שהעלה על נס את החתירה למפעל כיבושי בים.[193] בסופה של 1938 נערכה מגבית מיוחדת למען „מעפילים" ושליח חה"ק — זאב משי מקבוצת השרון — הגיע למטרה זו לפולין.

עם התעוררות הפעילות הכללית התחדש הגיוס להכשרה. בישיבת ההנה"ר בסוף 1938 נמסר על 40 חלוצים חדשים ובינואר־פברואר הבא גדל מספרם עד 70; גל נוסף מלא את הפלוגות באביב, מיד לאחר שחרור החיילים מהגיוס הכללי שנערך לקראת סכנת פרוץ המלחמה בראשית השנה. „אופקים" איישה שלוש פלוגות בטומשוב, סוסנוביץ ובזדונסקה וולה, „מעפילים" — גדיניה ו„השומרון" — „וויתקיניה" שמרה על לודז.

פגישת ארגון וויתקיניה

ההנה"ר הקדישה ישיבה מיוחדת להערכת המצב בהכשרה.[194]

ישראל זלצר מסר על יבקוריו בפלוגות:

לודז — וויתקיניה: בברורים משותפים הוחלט להגדיל מיד את מספר האנשים ובקשר עם זה לשכור עוד חדר. האסיפה הוכיחה עד כמה רבה ההתעניינות בעתידה של הקבוצה. האסיפה היתה ערה מאד. זדונסקה וולה — מעלה החמישה: הביקור בפלוגת הכשרה היה בשבילי הפתעה נעימה. באף נקודת הכשרה לא פגשתי נקיון, סדר על מדרגה דומה לזו שבזדונסקה וולה. הדאגה והטיפול בחברים צעירים משביעים רצון. הצעתי להם העברה למקום אחר ומסירת המקום לקבוצה צעירה אולם הדבר אינו אפשרי היות וגם כאן ישנה פרובלימה איך להרוויח כספים לעליה".

צפורה פלדמן, חברת ההנה"ר ומרכז „החלוץ", הוסיפה מרשמי

ביקורה: „זד. וולה יכולה להיות פלוגה למופת. החדשים מרגישים עצמם טוב". המבקרים הצביעו גם על שגיאות אך הסיקור האופטימי נבע מהתרשמות השוואתית ביחס למצב בשנה הקודמת. לעומת זאת שפע קלמן לוין, השליח החדש להכשרה, תיאורים קודרים. הוא לא הכיר מקודם את תנועת הנוער בפולין ומדד את מראה עיניו לפי זכרונותיו מימי „החלוץ" הבלתי לגלי בברית המועצות של שנות העשרים; הוא נחרד מפני הדלות ואורח החיים המחוספס ולא מצא נחמה בקביעתו כי בגוש הכללי המצב גרוע יותר. אך קלמן, בהבדל מקודמיו בתפקיד בשנים האחרונות, לא נאלץ להתפשט לשטחי פעולה אחרים והתרכז בהכשרה במשך חצי השנה שנותרה עד פרוץ המלחמה. עם התקדם עבודתו חל שינוי בטון דיווחיו למזכירות חה"ק — מזעזוע והבעת ספק ביכולתו להועיל, דרך תכנון זהיר ועד להרגשת סיפוק מהישגים ראשונים. קשת מצבי רוח אלה, מביקורת מחמירה ועד שמחת התקדמות, ליוותה את כל שבט השליחים אלא שבמקרה דנן נסחף קלמן עם הגל העולה והשתזר בהתאוששות הכללית. המערכת החינוכית העלתה צעירים בסולם השכבתי, הנערים פנו להכשרה ושם כבר לא מצאו הרבה וותיקים ממורמרים (הציניים — לפי ההגדרה הנפוצה), הודרכו ע"י שליח בעל חוש מציאותי לפתרון הבעיות „הקטנות" והשתלבו במערכת תנועתית פעילה שהובילה אותם לקראת סיכוי ריאלי של עליה לא"י.

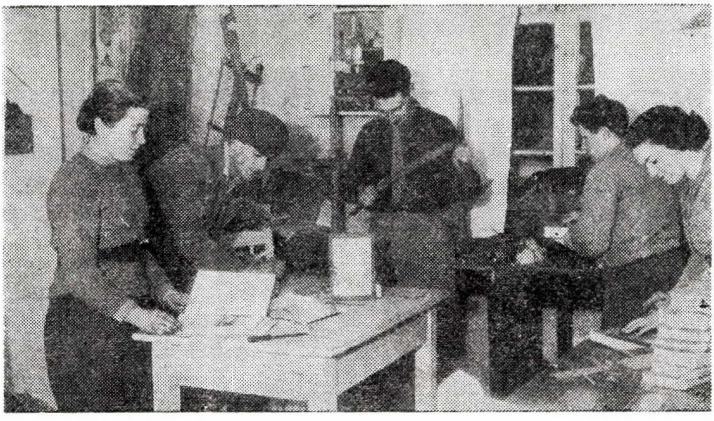
קלמן לוין הטפיק לבקר בכל חמש הפלוגות לפני מליאת ההנהגה הראשית שהתכנסה במרץ 1939, החליטה על תכנית הכשרה והטילה על קלמן ומחלקת ההכשרה להוציאה לפועל במסגרת „חודש הביצור וההרחבה", שאמור היה להתגבר על חולשות העבר ולהשתית את הפעילות התנועתית על תכנית מקיפה. נקבעו 5 יעדים:

א) להכיר בעצמאותו של הארגון הצעיר. לא התקיים התנאי להכרה בארגון החדש והוא: ריכוז של רזרווה גדולה בהכשרה ל„מעלה החמישה" ו„מעפילים", אך העפלה הבטיחה את צרכיהן של שתי הקבוצות ואת ההשלמה להשומרון־„ויתקיניה" ואף הותירה חברים להקמת גרעין לקבוצה חדשה. במצב זה לא היה טעם להתנגד ליצירת ארגון עליה נוסף וניתנה הסכמה לאַחד שלוש הפלוגות הלא מוגדרות לארגון „אופקים".[195])

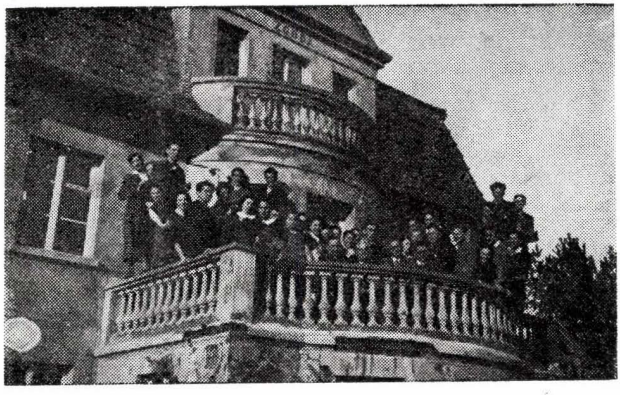
ב) פתרון משולב של בעית העבודה ו„התנאים". בפולין של ערב מלחמה התעודדה הכלכלה וניתן היה להבטיח עבודה להכשרה המוגבלת במספר. בכדי לפתור את בעית המגורים, התנאים הסניטרים וכד' נוצרו וועדי ידידים (פטרונטים) וארגון ארצי מעליהם, בכדי לפקח על הפתרונות המקומיים ולשם הקמת קרן מרכזית.

ג) משק חקלאי. צרכי הארץ והרצון לגוון את ההכשרה העלו

מחדש את קרנה של החווה החקלאית. ב„גורדוניה" עזבו את ההכשרה בשדה מתוך חולשה ארגונית והקושי לכוון את התחלופה בסיומה (ובהתחלתה) של כל עונה חקלאית. עתה הוחלט להזדרז ולחפש באינטנסיביות משק חקלאי מתאים. בעזרת הפטרונטים המקומיים קידם קלמן שתי הצעות עד כדי מימוש. ע"י צ'נסטוכוב נמצאה חווה לא קטנה יחסית (1250 ד') ובעלה, רופא יהודי שגורש מגרמניה לפולין, ביקש רשיון עליה לארץ וחוזה עבודה בקופ"ח; המו"מ הגיע לשלבי סיום אך השלטונות לא הסכימו לריכוז חלוצים בקירבה יתירה לגבול עם גרמניה. הטיפול הוקפא עד שירחיב ובינתיים התחילו „ידידים" בלודז לטפל בקבלת החווה

גדיניה — כריכיה

„המעון" המכונה: הסכמה

קלי ע"י העיר מידי ה"גוינט" שהחזיק שם 30 דונם עם אופציה למאה נוספים. קלמן, בעזרת שאר השליחים, תכנן את פיתוח משק החלב והפטרונט ריכז את הכספים הדרושים לקניית פרות וכלי תובלה בכדי לחלק את החלב ליקירי העיר. לארץ שוגרו מכתבים בתביעה לשליח־רפתן שנדרש לבוא לחווה מיד לאחר חגי תשרי; מכיוון שהחווה אמורה היתה להימסר ל"וויתקיניה" הזדרז הארגון וקבע רשימה של תריסר המועמדים ל"כיבוש הנקודה".

ד) בפלוגה בלודז ובשלוש הנקודות של "אופקים" נשארו כארבעים ו ו ת י ק י ם שלא הצטרפו לשיירות המעפילים בגלל חוסר כסף להוצאות הדרך; מספר דומה שהה בבתי הורים וניסה לשווא לצרף פרוטה לפרוטה; התנועה ניצבה מול טרגדיה אנושית שלא ניתנה להיפתר באמצעים השגרתיים של קופה משותפת. הוחלט להקים קרן שתממן את עלית כל הוותיקים עד לסופה של 1939; ה"ידידים" הנאמנים מוורשה ולודז נכנסו לפעולה בכל המסירות. עניין קרן עליה עשה לו מיד כנפיים, ראשוני הנעזרים עלו לאניית המעפילים "קולורדו" בחודש יולי 1939, ורוח טובה של חברות ואמונה השתררה בהכשרה ובשכבת ה"מגשימים" כולה.

ה) ה כ ו ו נ ת ה ע ל י ה. נבחנה הצעת מזכירות חה"ק על חלוקת העליה מפולין לקראת השנה המתקרבת — ת"ש (1939/40):

למעלה החמישה נדרשו 15 עולים עם הדגשה על יכולת אנושית גבוהה;

לשומרון־וויתקיניה 50—40;

למעפילים 50—40[196]).

היקף ההכשרה, המצב בשכבה הבוגרת וסיכויים להמשך העפלה נתנו יסוד סביר לאופטימיות. כאשר נשלח צבי גינסבורג לא"י בסוף הקיץ נמסר לו להציע במזכירות חה"ק מעין הסכם: יגיש חה"ק את העזרה המובטחת והתנועה בפולין תדבק במשימה להבטיח לקבוצות ה"פולניות" את המילואים (הרזרוות) הנדרשים.

המסכים היורדים

אם התקיימו תקוות כלשהן לדחיית מלחמת עולם חדשה, הן התפזרו ב-23 אוגוסט 1939 עם הידיעה על חתימת הסכם אי התקפה בין ברית המועצות לבין גרמניה הנאצית. פרטי הסכם מולוטוב-ריבנטרופ זה — על שם שני חותמיו — לא פורסמו, אך לא היה ספק כי הוא השאיר יד חפשית לתכניותיה התוקפניות של גרמניה תוך מזימה של חלוקת פולין חדשה. דאגה עמוקה אחזה בכל האוכלוסיה; תחנות הרכבת התמלאו במגוייסים ובמלוויהם הנבוכים; אזרחים הרימו תרומות לקרנות ההגנה והכול צפו בחרדה למערכה הצפויה.

מיד עם היוודע הבשורה על ההסכם נאסף בקומונה כל האקטיב שנשאר בוורשה ולא ניצל את סוף השבוע האחרון של חופשת הקיץ בטרם יתחדשו הלימודים ותחל שנת העבודה התנועתית. הישיבה נפתחה בדיווחו של צבי גינסבורג על ביקורו בארץ ובעיקר על ההבטחה כי שליחים חדשים, שניים או שלושה, יגיעו עוד לפני חג הסוכות,שעמד לחול בספטמבר, ולכן ראוי לתת את הדעת לכינוס מועצה ארצית בחול המועד ואולי אף להקדים את פתיחת הסמינריון המתוכנן. לאחר סקירתו של צבי לא התעוררה חליפת דברים ואותו הדבר חזר כאשר קלמן לווין סיים את תיאור ההכנות האחרונות לקבלת חוות ההכשרה בקלי ע"י לודז. חוסר התגובה התמשך עד שמיכאל רייזמן העיר כי יש לעזוב את התכנון לטווח של שבועות ולעסוק בהכנת יום המחרת. הוא הציע להוציא הוראה דחופה לכל החברים להישאר במקומותיהם (הוא, וחברים שמלאו אחריו, השתמשו במושג: עמדותיהם) עם הדגשה מיוחדת על חובת היצמדות להכשרה, שבה ראו הכול את מרכז הכוח הסולידרי בשעת חירום, כאשר ייצרי קיום ראשוניים ידחפו לבריחה והצלה עצמית. הועלתה הצעה להקדים את הגיוס להכשרה ולהוציאו מיד את 40 חברי "אופקים", 10 של "מעפילים" ו-25 של "וויתקיניה" שקיבלו כבר את האישורים להכשרה מאת מרכז "החלוץ"; אלא שסוכם לחכות ולראות איך יפלו הדברים.

לאחר שובם ארצה סיפרו צבי וקלמן על אותה ישיבה מוזרה שהתחילה בשתיקה דאוגה ועברה לאט לחליפת דברים עירנית, כאשר הנערים החלו לדון בצריך להעשות באותה רוח מעשית שאינה מקבלת העדר מוצא וחותרת לפתרון כלשהו בדרך נסיונית ועקשנית. הוערך כי המלחמה, שוודאי הוא שתפרוץ בקרוב, תימשך הרבה זמן (לא הוטל ספק

ביכולתו של הצבא הפולני לעמוד במערכה הצפויה) וכי כל הבחורים ייקראו לשירות; לכן יש להכין את הבנות לקבל עליהן את ניהול התנועה בכל הרמות. כצעד ראשון חולקו התפקידים המרכזיים בין חברות ההנה"ר ונקבעו מועמדות נוספות למלא את החסר באם יידרש.

חרדה מיוחדת אחזה ביושבי העיירות הקרובות לגבול הגרמני והחניכים הביאו ל־ izba את אווירת הדכאון שמלאה את בית הוריהם. בקליש חי זכרון הרס הקהילה, כאשר הצבא הגרמני הקיסרי כבש את העיר לפני 25 שנים מיד לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה. ההסתדרות המקומית רק התארגנה מחדש לאחר הפסקה שנגרמה ע"י ביטול הרשיון והעדר מועדון. בצ'נסטוכוב חזרו הילדים ממושבת המתעוררים של גליל זגלמביה והביטו מבעד לווילונות פרושים על תהלוכה אינסופית של צליינים שבאו לשטח תחינתם לפני אם האלוהים השחורה, הפטרונית של פולין. בסוסנוביץ נקראה אסיפת בוגרים במעונה של פלוגת ההכשרה בכדי לציין את מלאות 20 שנה לטביעתו של יוסף בוסל בכנרת ורכז הגליל, שלמה צימרמן, מתח קו גזירה שווה בין עמידת דגניה בימי המצוקה בגליל בשעת מלחמת העולם הראשונה לבין הנדרש בעת זאת מאת הגורדונאים.

בבוקרו של יום שישי, 1 בספטמבר, פרצו הגרמנים מכל העברים. שליטתם המוחלטת באוויר הטילה מורא מיוחד; עד לרובנה הגיעו בגיחת הפצצה שלא ניתנה להסבר צבאי זולת התכוונות להפיל אימה אף במרחק גדול מנקודת זינוקם.

ביום השני למלחמה חזרו קויפצ'י איזן (איתן) וצפורה פלדמן מהקונגרס הציוני הכ"א, בדרכם לצירוף לפני שלושה שבועות חצו את גרמניה לרוחב ורשמו בגלויה של ד"ש לחברי ההנהגה בוורשה: "הכול נראה כאן שקט" ועתה עשו מסעם בעקיפין דרך יוגוסלביה והונגריה והגיעו לבירה של מדינה מתמוטטת ולחברים נבוכים שנוכחו מהר לדעת כי התכניות לקדם את פני הרעה תקרוסנה במחץ ההתרחשויות. תכנית הערכות בסימן: "איש על עמדתו" לא החזיקה מעמד אלא ימים ספורים כי החלה בריחה המונית בפני ההתקדמות הגרמנית. הוחלט לפנות מזרחה את השליחים מא"י ולהכין הנהגה אלטרנטיבית לאזורי הספר למקרה של נתוק. במשרד נפסקה כל עבודה סדורה וחברים היו באים ונכנסים ושואלים לידיעות מהסניפים; רק צבי גינסבורג ישב בפינתו וערך "הוראות החודש" לאוקטובר וראשי פרקים לקראת המועצה הארצית. עול חדש הוטל על הנערות בהגיע ראשוני הפליטים מההכשרה.

הנחיות ההנה"ר התקבלו בפלוגות בהסכמה מלאה. שלוש השנים של מאורעות בא"י קבעו סגנון התיחסות להתרחשויות חיצוניות: אין מתביישים לחשוש ואף לפחד אך קובעת העמדה הבסיסית של התנגדות בלתי נכנעת. על פי כול שגורה "שפה חלוצית" העשירה בלאווים עם

סימני קריאה, כאשר „לא נזוז" ו„לא נכנע" מתבלים גם את המשא ומתן בעניין יום־יום קטנים. ב„וויתקיניה" בלודז קיבלו בצער את דחיית הכניסה למשק החקלאי בקלי; בגאווה, המהולה בקורטוב של צער, החליטו לשנות את שם ארגון העליה ל„השומרון־וויתקיניה" בהתאם להחלטה דומה בגבעת עדה. נקבעה רשימת מועמדים לאנית המעפילים הקרובה וצויין בסיפוק כי בעבודה שקודה, ובעזרת הפטרונט ויוסף לוי, תוכל הקופה המשותפת לממן את הוצאות הדרך של כל הנצרכים. בפלוגות „אופקים" בטומשוב ובזדונסקה וולה עוכבה חזרה מתוכננת של חברים להכנת דרכונים והודיעו למחליפיהם בסניפים להשהות לזמן קצר את יציאתם. „מעפילים" בגדיניה עוד הספיקו לשלוח בדואר רגיל מכתב להנהגה בוורשה בתביעה לתוספת חברים בכדי לעמוד בהבטחה שניתנה למעבידים. פרוץ המלחמה שיבש את הערכות לעמידה על המשמר. הישובים הופגזו קשה וערי התעשיה של זגלמביה וגליל לודז הוטרדו באופן רצוף. העבודה נפסקה כמעט כליל והאנשים בלו את זמנם בהסתתרות בצל עצים מפני הפצצות, בהאזנה לרדיו ובחליפת דברים דאגנית. ביום השלישי של המלחמה התחדשו „השיחות" לאחר שהתקבלו מברקים והמחאות דואר מאת הורים דואגים. למרות רוח הנכאים חזרו על ההחלטה להשאר במקום ולשמור על העמדות; נדחתה גם ההצעה להשאיר את הבחורים ולשלוח את הנערות לוורשה או לבתי ההורים. בינתיים התקרבו הגרמנים ובכל הערים נשמעו כבר הדי קרב והרעשות תותחים. הרחובות נמלאו המוני פליטים הנסים מזרחה. לאחר מעשה נסו החברים לעמוד על סיבת השנוי בהחלטתם. בחוברת „אופקים", שהופיעה בווילנה בהעתק יד[197], הביעו חברים אחדים את הרשמים הטריים ופענחו את הגורמים לעזיבה כהסחפות בגל גורף של מנוסה, שהתחיל בו הצבא המובס והצטרף אליו המון העם הפולני והיהודי. שמועות מנו את השעות עד לכניסת הצבא הגרמני וההפגזות וההרעשה יצרו מתח ללא הפוגה. גם כיווני הבריחה לא היו ברורים להוציא כוונה כללית להימלט. הפלוגה בסוסנוביץ נקתה את הדירה, סגרה בחדר אחד את כל ה„משק" (ז.א. המטלטלין) ויצאה לדרך ביום השלישי של המלחמה; כאשר עזבו את העיר לכיוון קילצה הוברר להם כי הדרך כבר נחסמה וב„שיחה" חפוזה בשדה החליטו להתפזר ולהסתנן לבתי הורים ומשם לחדש את הקשר עם הפלוגה, שאליה תחזור חוליה שתהווה מרכז לפיזורים. בטומשוב, מושבה של מזכירות „אופקים", שכבו לישון ב־5 לחידש בהרגשה כי חלוצים לא נכנעים בקלות; באותו יום הופגזה העיר קשות והחברים הובילו לקבורה תעשיין ידיד, שעזר לקבוצה בשעותיה הקשות ועתה הם גמלו לו חסד אחרון בתוך עיר בוערת. לאחר חצות נעורו ע"י מהומה של קהילה שלמה הנסה על נפשה; החברים התלבשו בחפזון, לקחו מכל הבא ליד והצטרפו למאסף המנוסה. את

150 הקילומטר שהפרידו עד וורשה עשו בשלושים שעות של הליכה, תוך הפצצות, הימלטות ליערות, התפזרות והתלכדות חוזרות. החברים בזדונסקה וולה בילו את ימיהם בחצר דירתם במסתור המפוקפק של כמה עצים שדופים; מעבר לפחד לעצמם היו מודאגים לגורל חבריהם בגלל הידיעות של הרדיו על הפגזות קשות על טומשוב ולודז. גם הם החזיקו מעמד חמישה ימים ויצאו בשעה האחרונה לפני כניסת החלוץ הגרמני. הם התקבלו בלבביות בפלוגה בלודז אך בעיר זו המצב הכללי היה גרוע יותר. בלודז היה הריכוז התנועתי הגדול ביותר. בדירתה של הפלוגה נערכה „שיחה" רבת משתתפים שבה לקחו חלק חברי „השומרון-וויתקיניה", פליטי „אופקים" מזדונסקה וולה, חברים מגדודי תל-חי, מעפילים וגאולים של ההסתדרות המקומית וכן כמה חברי „התאחדות" נאמנים. בשיחה נזרקה הסיסמה: „לפרוץ לארץ ישראל" וכאשר החלו לשאול: באיזו דרך? והועלתה הצעה לפנות לרומניה לנמלי הים השחור, נשמעו ספקנים שכפרו בהגיון של עזיבת משפחות חפוזה בעת צרה להן ולישראל, וזאת בטרם נבדקה האפשרות לפלס דרך לרומניה בעוד נמשכים הקרבות. חנוך ברלס, ממורי הגמנסיה ואב רוחני למאות גורדונאים, קטע את הדיון בספור על האר"י שיצא בלוויית תלמידיו לטיול של ערב שבת בהרי צפת ורצה לקחתם הישר לירושלים, אך תלמידיו נרתעו מעזיבה שרירותית של יקיריהם. ברלס וקהל שומעיו ידעו את ההבדל בין הנמשל והאגדה, אך הכול התלכדו בצפיה מרטיטה לנס כלשהו ובידיעה מייאשת כי אין תוחלת להמיית הלב. כאשר פנו הלודזאים לבתיהם, החליטו חברי שתי הפלוגות לצאת לדרך בשתי קבוצות, לוורשה וללובלין וכן לאשר לבני זגלמביה לבקר את משפחותיהם לכמה שבועות עד שיקבלו באמצעות הקשר התנועתי את כיווני הנדידה החדשים.

ביום השביעי של המלחמה, כאשר מרבית הקהילות של מערב המדינה כבר נכבשו ע"י הצבא הפולש, התרכזו בוורשה למעלה מ-60 חברים מההכשרה. המושג „קומונה" קיבל משמעות של חירום כאשר קהל זה נדחס בחדרים הצרים ותפס לשינה כל פיסת רצפה. בגלל המצאות הקומונה בקומה עליונה של הבית והתרבות ההפצצות, הוסכם לרדת לדירת „השומר הצעיר" שבקומת הקרקע ובתמורה לספק אוכל לשתי החבורות הגדולות. לא נמצאו אמצעים לכלכל עדה זו; בבנק הממלכתי היו שמורים סכומים גדולים של כספי עליה אך צפורה פלדמן, שעל שמה הופקד הכסף, גורשה מהבנק בטענה כי בעת כזאת חייבים היהודים לשלם ולא לגבות זכותם. הצפיפות והמחסור דחקו לחדש את הנדידה, הלאה לכיוון דרום-מזרח; הרעיון של פריצה לרומניה מצא לו מצדדים בין החברים. ועל הכול — התמוטטה אשליה נוספת כי וורשה לא תיפול וכי ב„נס על הוויסלה" חדש יוכרע הצבא הנאצי. ב-15 ספטמבר נסגרה טבעת המצור על הבירה,

אך לפני זה הספיקו כשלושים גורדונאים לעזוב את ה„קומונה" ולפנות ללובלין או לווהלין, כאשר בני גלילות אלה מובילים בראש הזרם.

על וורשה יעברו ימים של מצור. ההויה הדחוסה של הריכוז ב„קומונה" יצרה מארג של מתחים ושעות עלית נפש, זו מציאות שלא הוכנו לחיות בה. היחד לא העניק את הבטחון הצפוי. המבחנים הפיסיים התישו: הריצה להסתתר, העמידה בתור לקבלת המנה הקצובה, הקנאה הקטנה בזולת, התמוטטות עולם המושגים המקובל — הביכו והעלו הרהורים נוגים. הרגיז הוויכוח הפוליטי עם חברי השומר הצעיר, השותפים לסבל והנפרדים בזיקה רעיונית. כאשר הסתיים המצור, המדינה הפולנית קרסה והגרמנים נכנסו לוורשה הרגישו החברים מעין פורקן, פנו לבתי הוריהם לפרידה הגדולה ורובם ייצאו צפונה־מזרחה לתווי ההצלה שהתגלה.

בעוד נכבשות קהילות קודש אחת לאחת ולמעלה מ־50 פליטי הכשרה גורדונאית נמקים ברעב בוורשה הנצורה, נעו בדרכים מזרחה מאות חלוצים מכל תנועות הנוער. ב־17 לחודש התפרש הסכם מולוטוב־ריבנטרופ לכל מי שעוד השלה עצמו, הצבא הרוסי חצה את הגבול של פולין וספח את „הקרסים" לארץ המועצות. התנועה במזרחה של פולין נצמתה בצבת המשטר החדש בין שירותי הבטחון שלו לבין התקווה האדומה שגדלקה אצל רבים בנוער היהודי. ההסתדרויות נסגרו בגזירת השלטון, אך גרעיני נאמנים ניסו צורות התקיימות חשאית. ספרים נקברו באדמה, דגלים נשרפו או נחתכו לגזרי מזכרת והחברים, כולל הילדים, התמידו לשמור על קשר. תקווה חדשה נדלקה עם מתת החסד שהכובש הרוסי העניק למדינת ליטא — חבל ווילנה. בדרכי הנדידה מזרחה, לכל השוהים בבתי הוריהם לסעדם בראשית הכיבוש הנאצי או הבולשביסטי, הועברה ההוראה לנוע לווילנה. רבים החליטו להשתהות בעיירותיהם ולחכות לגיבוש המציאות החדשה בטרם יחדשו את הדרך לא"י; רבים מהם לא יגיעו לשם לעולם, מי שייספה בשנות ההשמדה ומי שיכרע למוות בכלא בולשביסטי או בדרכי נדוד על פני ברית המועצות; ומי שיפול במאבק, בגיטו הלוחם, ביער או בצבא האדום. אך רבים יפרצו ויגיעו לווילנה ולמדינת ליטה הקטנה ושם יחדשו לעת קצרה את ההכשרות, הסמינרים והשיחות — עד שכיבוש צבאי סובייטי יוריד גם עליהם את המסך.

השליחים יחזרו לארץ ישראל לאחר מסע ארוך ויספרו על חורבן התנועות. המוח עוד יתקשה להקיף את מלוא האסון הצפוי אך גם לדלי דמיון יובהר כי עלה הכורת על השבט החלוצי במזרח אירופה ועל „גורדוניה" בכלל זה. החברים עוד ייאבקו עד נשימתם האחרונה אך לא יישאר כל מרחב לנסיון המופלא לעצב בדרכי חינוך אנשים אשר יניפו מעשים גדולים.

ימי „גורדוניה" ארכו 12 שנים בפולין הקונגרסאית וקצת „הסתדרויות" אף הגיעו לגיל 15. בזמן קצר יחסית נעשתה דרך ארוכה, לא בקוו אחד אלא בעליות וירידות. במשך השנים המעטות לא השכילו להתגבר על כמה חולשות ובראש וראשונה על מיעוט ההישג בגיבוש חבורות פעילות שתוכשרנה לעמוס אחריות לגורל הכלל התנועתי מבלי להיזקק במופרז לעזרת שליחים מהארץ. אך ההישגים עלו על המשוער והם מזדקרים ממרחק של שנים כפלא יחיד במינו מתוך סיפור המעשים הקטנים. בתנאי דלות ואפלייה משפילה נרקע כוח אנושי ששבר את המגבלות הפיסיות ויצר מהלך אנטידטרמיניסטי בהיסטוריה היהודית. ילידו של מהלך זה — העליה החמישית — פרצה בכל התחומים והיתה למנוף עיקרי בהשגת עצמאות היהודים שנולדה מתוך השואה והיא גם מקצת משילומיה. במסכת העליה החמישית שמור פרק חשוב לתנועה בפולין שעליה סיפרנו בזה; היא חדלה להתקיים אך פירותיה — הקבוצות וחבריהן ואלפי העולים מבין חניכיה, הנפוצים בכל הארץ — מניבים ומתחדשים גם עם חלוף העתים.

מקורות

תעודות, שלא סומן מקום השמרן, מצויות בארכיון גורדוניה־מכבי הצעיר ע"ש פנחס לבון בחולדה (אגמ"ה).

כתבי עת משנות העשרים והשלושים נשמרים בספריה הלאומית בירושלים ובארכיון העבודה בת"א.

הערות

פרק א' — צעדים ראשונים

1) אברהם לוינסון — בראשית התנועה (פרקים בתולדות צעירי ציון — התאחדות), הוצ' מרכז הספר לכפר, ת"א.

2) בהתחלת מלחמת העולם הראשונה כתב א. ד. גורדון ארבעה מכתבים לגולה ביידיש בכדי שיגיעו לקהל קוראים רחב ככל האפשר כי „הלשון המיוחדת לעם העברי לא לשון אחיו היא" (מתוך מכתב ראשון). בגלל קשיי תקשורת לא הגיעו המכתבים למזרח אירופה שנמצאה בצד השני של קווי המלחמה אלא לגרמניה, שהיתה בת בריתה של טורקיה אשר שלטה אז בא"י. המכתבים תורגמו לגרמנית בידי ישראל רייכרט וזלמן רובשוב (שז"ר) והודפסו בירחון „דר יודה" שנערך ע"י מרטין בובר.

3) צעירי ציון בפולין כבר היו מפולגים בפועל על רקע הזיקה להסתדרות הציונית הארצית ובגושא הגדרה סוציאליסטית ברורה. פלג אחד אימץ לעצמו את השם „הפועל הצעיר" ואילו החלק האחר הגדיר עצמו כמפלגה ציונית־סוציאליסטית עצמאית והידק קשריו עם „אחדות העבודה" שהוקמה אז בא"י. יוזמי הוועידה בפרג הזמינו שתי משלחות מפולין, אחת שהזדהתה כליל עם התפיסה העממית ושניה — שהתכוונה להטות בוועידה את קוו ההתאחדות החדשה לניסוחים סוציאליסטיים ולמנוע התקשרות בלעדית עם „הפועל הצעיר" בא"י. עמדה זו לא נתקבלה בפרג אף כי בגללה נדחתה הגדרת הפרוגרמה של התנועה העולמית החדשה.

4) החלטות הוועידה העולמית של „הפועל הצעיר" ו„צעירי ציון" בפרג, ניסן תר"פ.

5) דברי אליעזר יפה בוועידת פרג נכללו בכרך א' של כתביו, הוצ' עם עובד, דף 59.

6) חלוקת הצירים לקונגרסים הציוניים בשנות העשרים בין שתי המפלגות של א"י העובדת (כולל חברי הוועד הפועל הציוני):

הקונגרס	התאחדות	פוע"צ וצ.ס (אח"כ פ"צ־צ.ס.)
י"ב — קרלסבד — 1921	69	46
י"ג — קרלסבד — 1923	33	18
י"ד — וינה — 1925	37	32
ט"ו — בזל — 1927	34	31
ט"ז — ציריך — 1929	46	39

מכיוון שארץ ישראל בחרה יותר צירים לאחדות העבודה מאשר להפועל הצעיר, מעידים המספרים הנ"ל על עדיפותה ההתחלתית של „התאחדות"

בגולה על פועלי ציון־ימין ובני בריתה מהפלג הסוציאליסטי של צעירי ציון.

7) בנובמבר 1922 נערכו בחירות לפרלמנט (לסיים ולסינט) בכל שטח הרפובליקה הפולנית ו„התאחדות", יחד עם רוב המפלגות היהודיות הצטרפה לבלוק של המיעוטים הלאומיים שזכה לתוצאות מרשימות; „התאחדות" קיבלה 4 צירים לסיים ואחד לסינט. אברהם לוינסון נבחר לסיים מווהלין ואילו שאר צירי המפלגה באו מגליציה המזרחית.

8) מהחלטות הוועידה העולמית השלישית של „התאחדות", ברלין, 17—18 אוגוסט 1922:

„ליצור חברה עובדת חפשית בא"י וכו'" ובמקביל „התחדשות חיי העם בארצות הגולה על יסודות עבודה יוצרת ומשוחררת מכל ניצול, אוטונומיה לאומית ותרבות עברית" ולשם כך יש „לפתח ולעזור לארגון הכוחות העממיים לשם עשיה משותפת בשטח המאבק לאוטונומיה לאומית ופעולה בקרב ולמען מוסדותיה" וכן „להבטיח את ההשפעה הפוליטית של המפלגה במוסדות היצוגיים של תנועת העבודה היהודית, של התנועה הציונית, של האוטונומיה היהודית וכן במוסדות הכלליים של המדינה".

פרוגרמה של התאחדות (יידיש), ברלין.
ארבעטס פאלק (עם עובד), ברלין, מס' 2 — 1, דף 38—37.
פאלק און לאנד, ורשה, מס' 19 — 18, 1922.

9) הביקורת על החלטות ברלין הביאה לכך כי מחצית זמנה של ועידת „הפועל הצעיר" בחיפה, (12—11 נובמבר 1922) הוקדשה לדיון על מגמות ה„התאחדות" בגולה. נשמע דו"ח אפולוגטי מפי חברי המשלחת לברלין ואח"כ נערך דיון סוער שעמד בסימן דחייה נרגזת של החלטות הוועידה העולמית בצורתן ובתכנן. לטענות חברי המשלחת כי המפלגה בגולה נאמנה לדרכו המיוחדת של „הפועל הצעיר" וכי פועלים עליה אילוצים לאימוץ ניסוחים סוציאליסטיים ולחיוב „עבודת הווה", תלו המבקרים הרבים את האשמה בעצם הלהיטות לנסח פרוגרמה, שמטבע מהותה עלולה להסיט את „התאחדות" מהקוו הישר של שלילת הגולה.

10) אהרון דוד גורדון נפטר בדגניה, ביום ראשון, 22 פברואר 1922, כ"ד שבט תרפ"ב. יום גורדון, החל במחצית שנת העבודה התנועתית, הפך את"כ להיות תאריך מרכזי לפעולות הסברה וחינוך של „גורדוניה". וכך רשם א.ד. ג. לפני מותו: „הרוצים לכבדני — יכבדוני בשתיקה. לפחות שנה אחת לא ידברו ולא יכתבו עלי כלום", ולאחר זאת „בדברים שכתבתי צריך לדבר רק אם נשאר בהם עוד ערך חי, כלומר לא ערך ספרותי או פובליציסטי, כי אם ערך חיוני בשביל החיים המתחדשים". רשימות אחרונות, כתבי א. ד. גורדון, כרך ג', מכתבים ורשימות, דף 231.

11) פאלק און לאנד (עם וארץ), וורשה, מס' 20, אוקטובר 1922.

12) פאלק און לאנד, וורשה, מס' 22—21, דצמבר 1922.

13) לאחר שוב שתי המשלחות מפרג החריפו חילוקי הדעות והפילוג היה לעובדה סופית. הפרקציה הדמוקרטית „הפועל הצעיר" הפכה ל„התאחדות" ואילו הרוב התארגן כמפלגת צ.ס. ויחד עם בנות בריתה בארצות אחרות הקים את „מזרח פארבאנד" — הברית המזרחית של „צעירי ציון". לכתחילה נראה כי ידה של צעירי ציון־צ.ס. (או צ.ס. לשם הקיצור) תהיה

עליונה על בת פלוגתה שלה — צעירי ציון־הפועל הצעיר (התאחדות).

14) פאלק און לאנד, וורשה, מס׳ 2—1 (24), ינואר 1923.

15) בקלובים (מועדונים) של צעירי ציון שלפני הפילוג רווחה הגדרה על „סוציאליזם של עכורי אושר" (סאציאליזם פון גליקלאזע) להבדיל מזה הפרולטרי המותאם לעמים נורמליים. מונח זה השתלב בסוציאליזם העממי, (ארלוזורוב היה מנסחו הבולט) שאומץ כתורתה של „התאחדות" העולמית — ודרכה הגיע ונקלט ב„גורדוניה".

16) פאלק און לאנד, וורשה, מס׳ 15, אוקטובר 1924.

17) פאלק און לאנד, וורשה, מס׳ 9, אוגוסט 1924.

18) ב־1924 עלו 18,892
1925 34,386
1926 13,865
קרוב למחצית העולים (48.9%) באו מפולין. מספר העולים ב־1925 עלה בפעם הראשונה על סיכום ההגירה היהודית לכל ארצות תבל יחד — 32,000 נפש.

19) פאלק און לאנד, וורשה, מס׳ 10, ספטמבר 1924, לקראת המועצה השלישית של המפלגה. וכן הצעת מ. טצה כעבור שנה: „צריך לראות שחברינו יכנסו בהמון לתוך „החלוץ" ויתחילו להתקשר יותר ויותר עם הארץ" (מתוך תמצית הדו״ח מהמושב הראשון של המועצה המפלגתית שהתקיימה ב־26.9.1925—25 בוורשה).

20) פאלק און לאנד, לבוב, מס׳ 8 (34) שנה שניה, פברואר 1925 וכן בגליון הבא, מס׳ 9 (35) — כרוניקה על בקורי י. מנוח בווהלין לקראת כנוס אזורי של המפלגה שנערך ברובנה ב־28—27 פברואר 1925.

21) גורדוניה (אגרת), חוברת א׳ (ו׳), לבוב, טבת תרפ״ו / ינואר 1926, הוא הפרסום הראשון בדפוס, לאחר שחמש אגרות יצאו לאור בסטנסיל.
בכל פרסומי התנועה הצעירה צויין התאריך העברי יחד — ולפני — הלועזי.

22) פאלק און לאנד, וורשה, מס׳ 1 (91), פברואר 1926, מביא ידיעות על הכשרה בעת ההיא — שיאה של העליה הרביעית:
— אברהם האפט מדגניה ומרדכי יפה משרונה פעילים ביותר בהדרכת הפלוגות;
— בלוצק עובדת קבוצה ע״ש א. ד. גורדון. היא קיימת 9 חדשים והספיקה לרכז מעבודתה 4,000 זהוב לצרכי עליתה;
— קבוצת א. ד. גורדון בסמורגון תעלה בקרוב לא״י;
— קבוצה ע״ש בוסל תעלה בקרוב לאחר שעבדה יחד 7 חדשים;
— קיבוץ גורדוניה בוורשה עבד 8 חדשים בחקלאות ומתכונן לעלות;
— בסניף ה„התאחדות" — בוורשה הוקם קיבוץ ע״ש שלמה שילר (40 חברים) ובסניף „גורדוניה" קבוצה „עבודה" המונה 15 חברים. שני הגופים עוסקים בהכשרה רעיונית ועברית ומצטרפים ל„החלוץ" בכדי לצאת להכשרה בהתחלת הקיץ.

23) הסתדרות העובדים הכללית ערכה מפקד חברים ל־1 ספטמבר 1926 ולפיו התקבל כי 1418 חברים הצהירו על השתייכותם ל„התאחדות" לפני עלותם ארצה. בהתחשב באחוז עולי פולין ובהנחה כי המספר הריאלי עלה קצת על מספר המצהירים על השתייכות מפלגתית בגולה — מותר להניח כי בשנתיים 1926—1924 עלו כ־600—500 חברים מהמפלגה בפולין וכי כמחצית

מהם ניתן לשייך ל„גורדוניה־צעירי התאחדות". בפתח תקוה, בפגישה שזומנה לשם בירור היוזמה להקמת קבוצה עצמאית, **דובר** על 300־400 מועמדים שיש לפנות אליהם, אך נראה כי מספר זה הוגזם מתוך כוונות טובות.

24) הקריאה פורסמה ב־**הפועל הצעיר**, מס' 2, תרפ"ו, 1926.
פאלק און לאנד, וורשה, מס' 23 (123), **דצמבר** 1926, מוסר כי **בעת** הוועידה העשרים של „**הפועל הצעיר**" **בפתח תקוה**, **בספטמבר** 1926, התקיימה פגישת עולי „גורדוניה" מפולין והוחלט בה:
א. לחדש את הקשר עם התנועה בגולה;
ב. לטפל בעולים חדשים ולקרבם;
ג. לקרוא לפגישה נוספת לשם בירור הדרך הקבוצתית;
ד. להקים מזכירות קשר — ובה: גדליהו גלר מסטניסלבוב — קיבוץ הכשרה בפ"ת ומשה הורביץ מבריסק — חבורת הדרום ברחובות.

25) **באוקטובר** 1925 נרשמו למעלה מ־1,000 מחוסרי עבודה
בדצמבר 1925 4,000
באפריל 1926 7,000
בינואר 1927 **8,500**

מספרם של מחוסרי העבודה ב־1927 הגיע לכדי מחצית מספר הפועלים השכירים.
ב־1926 ירדו מהארץ 7,356 לעומת 13,855 עולים
1927 5,071 3,034
1928 2,168 **2,178**
בשנתיים של „**המשבר הגדול**" (28—1927) **היה המאזן שלילי וכן במחצית** השניה של 1926.

26) **ערב העליה הרביעית** — 1924 — מנה „**החלוץ**" **בפולין** 5,060 **חברים**
בשיא העליה — 1925 13,000
בהתחלת המשבר — 1926 **9,500**
— 1927 6,800
בעת המשבר הגדול — 1928 4,500

27) **פאלק און לאנד**, וורשה, מס' 2 (92), **פברואר** 1926.
ראשי „הפועל הצעיר" נהגו להתעלם מהוכחות מצטברות להתרחקותם הרעיונית והארגונית של קיבוצי השה"צ וטפחו תקווה כי קיים סיכוי להידברות. ההתעוררות מהאשליה החלה ב־1927 **עם** יסוד הקיבוץ הארצי וניסוח תורת השלבים והתפיסה המרכסיסטית. יצחק לופבן, עורכו של שבועון המפלגה, נתן לאכזבה מבע כואב (בתוכנו) ומזהיר (בניסוחו) במאמרו „קוו וודיס" (**לאן הדרך?**) ב־**הפועל הצעיר** מס' 30/31, **תרפ"ז**, 1927. יש לציין כי לא פגה התקווה כליל; בוועידה האחרונה של „הפועל הצעיר" ערב הקמת מפא"י, ברך יוסף אהרונוביץ את הופעת עולי גורדוניה בקיצור לקוני והעריך הרבה דברים על השה"צ שיש — וניתן — לקרבו למפלגה המאוחדת.

28) גורדוניה (אגרת) ד' (ט'), לבוב, אדר ב' תרפ"ז/מרץ 1927.
29) הקיבוץ המאוחד הוקם רשמית במועצה בפתח תקוה באוגוסט 1927 מאיחוד

קיבוץ עין חרוד על ארבעה משקיו ושמונה פלוגות עבודה עם שלושה קיבוצי עליה — שניים מפולין ואחד מברית המועצות. הקיבוץ הארצי נוסד בחיפה באפריל 1927 ע"י ארבעה קיבוצי השומר הצעיר.

30) אוקטובר 1926, פרטיכל הפגישה בהקטוגרף נשמר באגמ"ה. סקירה של הפגישה — פאלק און לאנד, וורשה, מס' 18 (118), נובמבר 1926.

31) גורדוניה (אגרת), חוברת ד' (ט'), לבוב, אדר ב' תרפ"ז/מרץ 1927.

32) גורדוניה, עתון הבוגרים של הסת' „גורדוניה" בפולניה, חוברת ו' (י"א), לבוב, טבת תרפ"ח/ינואר 1928 — לסראת הוועידה.

33) על הכרך הראשון של כתבי א. ד. גורדון — במעבר, וורשה, מס' 2, תמוז תרפ"ה/יוני 1925.

34) וועידת „הפועל הצעיר" בפתח תקוה, דו"ח, הוצ' הפה"צ. הוועידה נערכה בימים י"ז—כ"ב תשרי תרפ"ז / 30—24 ספטמבר 1926.

פרק ב' — התגבשות

35) במסורת התנועה נשמר מקום כבוד למושבה ראשונה זו בכפר ווישיולוב ע"י לודז; השתתפו בה 100 נערים־ות והיא עברה בהצלחה גדולה למרות חוסר נסיון ודפוסים קבועים.

36) גורדוניה, חוברת ז' (י"ב), יו"ל ע"י הוועד המרכזי של „גורדוניה" בפולין, לודז, סיון תרפ"ח/יוני 1928.
פאלק און לאנד, לודז, מס' 2 (143), פברואר 1928.
הוועידה נערכה בלבוב, בימים 9—6 ינואר 1928 והשתתפו בה 98 צירים מ־63 סניפים, וביניהם 23 סניפים מפולין, הרוסית לשעבר.

37) חוזר א', 5 פברואר 1928. במשך חמש השנים הבאות ישמשו בערבוביה שני המושגים: „חוזר" ו„מכתב חוזר", הבאים להגדיר מכתב אינפורמטיבי מודפס או משוכפל, הנשלח לכל ה„הסתדרויות" ו/או לפעילים.

38) הסרט הסובייטי זכה לקהל צופים נרחב אף כי הצנזורה מנעה הצגת המציאות שלאחר המהפכה. בעקיפין היתה השפעה מיוחדת לקולנוע ההיסטורי והאנושי כגון: „אנית הקרב פוטיומקין", של אייזנשטיין, „סערה על אסיה" ו„האם" של פודובקין. בשנות השלושים גבר זרם הסרטים; רבבות נערים לא ישכחו את התרגשותם בעת צפיה בסרט „הדרך לחיים". הספרות עשתה חריש עמוק יותר. קהל קוראיה היה נרחב יותר כי גם ביידיש נמצאו תרגומים רבים. בין הספרים שזכו להשפעה מתמשכת ראוי להזכיר את: טשקנט עיר הלחם, רפובליקה שקיד, קרקע בתולה ומלט לגלדקוב, קונארמיה (חיל פרשים) ליצחק בבל;
קליטת הרשמים היתה חד כוונית ונעדרה קנה מידה בקורתי משום שהספרות

האנטי־קומוניסטית (ברשקו־ברשקובסקי ודומיו) עמדה ברמה נמוכה והיתה שזורה נימות אנטישמיות.

39) בפולין שבה אנו דנים, הווה אומר: בשטחים שהיו בשלטון רוסיה הצארית עד לסוף מלחמת העולם הראשונה, נהגו להבדיל הפרדת מישנה בין החלק המערבי־מרכזי המכונה פ. הקונגרסאית (קונגרסובקה), משום שנמסר לרוסיה לפי החלטת הקונגרס בווינה (1815), לבין הספר המזרחי (קרסי בפולנית ובשימוש יידי). לפי מפקד 1931 ישבה מחצית יהודי הרפובליקה (1,581,000 נפש) בשטחים פולניים אתניים של קונגרסובקה ואילו 23 אחוז (712 אלף) גרו ב„קרסי" בין אוכלוסיה שרובה אוקראינים בדרום (וולין), ביאלורוסים במרכז (פולסיה) וליטאים בצפון (אזור ווילנה).
— לפי ש. ברונשטיין — אוכלוסיה יהודית בפולין בין מלחמות העולם (פולנית), וורשה—קרקוב, 1963, דף 227.

40) קיימים הפרשים ניכרים בין הנתונים על מספר התלמידים ברשתות יהודיות השונות והעניין משתבש בגלל הצורך להפריד לשם ענייננו בין גליציה לשאר חלקי הרפובליקה.
המפקדים הממשלתיים נהגו בקני מידה מחמירים ונטו להפחית במספרים, כמו כן לא כללו חלק גדול של ה„חדרים" למיניהם ששימשו בית אולפנא יחידי לרבבות ילדים. מאידך נטו להגזמה עורכי המפקדים הפנימיים, ובעיקר באלה שהיו מכוונים לקבוע חלוקה של תמיכות כספיות מחו"ל.
בין המקורות השונים יש מעין הסכמה כללית על מספר התלמידים היהודיים בביה"ס העממי הממשלתי — קרוב לרבע מליון באזור שאנו דנים בו; והוא הדין ביחס לחינוך התיכון, שבו חלה בשנות השלושים ירידה ביחס לעשור הקודם. ההפרשים נסובים על החינוך העצמי. במפקד 1934/35 המבוסס בחלקו על נתונים ממשלתיים נמנו ברשת:
„תרבות" העברית 268 מוסדות עם 38,500 תלמידים, לעומת 269 מוסדות עם 45,000 במפקד ה„ג'וינט" — 1936.
בחינוך האגודאי לבנים ובנות 649 מוסדות עם 104,000 במפקד לפי נתונים ממשלתיים ו־782 מוסדות עם 140,000 במפקד הג'וינט.
— שמואל רוזנהק — על מערכת החינוך יהודי בפולין בין שתי מלחמות העולם, בית ישראל בפולין, כרך ב', דף 149; אברהם לוינסון — התנועה העברית בגולה, וורשה;
א. טרטקובר — בתי ספר של הצבור היהודי בפולין, ספר היובל לכבוד ד"ר מ. ז. ברודא, ורשה, תרצ"ה וכן מקורות בפולנית.

41) מדינת פולין ניצלה מצב בינלאומי מסייע וספחה שטחים נרחבים במזרח עם אוכלוסית מיעוטים גדולה, עד כדי שליש ממספר אזרחיה. בלחצן של המעצמות חתמה הממשלה ב־1919 על אמנה להגנת המיעוטים הלאומיים, המכונה חוזה וורסיי הקטן ולפי סעיף 9 שלה התחייבה להבטיח חינוך בשפת כל מיעוט באזורים שבו הוא מרוכז במספר ניכר; הממשלות הפולניות קבעו את האחוז ל־25 אך לא קיימו את התחייבותן כלפי היהודים. הנציגות הפרלמנטרית היהודית נאבקה ללא ליאות להשגת תמיכה כלשהי, אך לא הושג הרבה.

הרשת	שפת הלימוד	זיקה פוליטית	מספר תלמידים	מספר מוסדות
תרבות	עברית	התאחדות, ציונים כלליים	45,000	260
יבנה	עברית	מזרחי	15,000	130
שולקולט	יידיש ועברית	הצה"כ (ואח"כ רק פוע"צ-צ.ס.)	2,500	16
חורב	יידיש ועברית	אגודת ישראל	120,000	800
צישא	יידיש	בונד ופוע"צ-שמאל	20,000	176
גמנסיות	פולנית —	ציוני מתקדם		
דו-לשוניות	עברית		6,000	23
בתי"ס	פולנית —			
קהילתיים	עברית-יידיש		10,000	
בתי"ס	פולנית —			
מקצועיים	עברית-יידיש		12,500	

מספר הלומדים בבי"ס מקצועיים היה מועד לתנודות משום שלא כל המפקדים כללו את השוליות הלומדים ו/או את החניכים. לפי האנציקלופדיה החינוכית, כרך ד', טור 763, נימנו ב-1934 חמשת אלפים נערים־ות, פרט לשוליות; בפרקי גליציה, הוצ' עם עובד, תשי"ז, דף 294, כתב א. ריים כי ב-1938 קיבלו 18,290 חינוך מקצועי כלשהו.

התנועה השתדלה לכוון רבים מחניכיה למסלול המקצועי אך התוצאות לא היו מרשימות. ב-1937 נפתחה אפשרות לחדור לבי"ס החקלאי היחידי של „תרבות" בלודמיר וההנה"ר המטירה פניות על מזכירות חה"ק לשגר שליח מיוחד להדרכה במוסד זה. התכנית בוטלה מכיוון שהשליח המבוקש לא הגיע ובין הפעילים המקומיים לא נמצא מועמד מתאים.

(43 בשנת הלימודים 35—1934 נמנו כ־30 אלף תלמידים יהודים (רובן נערות) במוסדות השכלה תיכוניים:

בגימנסיות ממשלתיות ועירוניות כ־5.400
בגימנסיות צבוריות יהודיות כ־14.600
בגימנסיות פרטיות יהודיות וכלליות כ־10.000

— אנציקלופדיה חינוכית, כרך ד', טורים 761—760;
ש. ברונשטיין מביא מספרים אחרים משנת 29—1928 בספרו: אוכלוסיה יהודית בפולין בין מלחמות עולם (פולנית), אף 189.
— המספרים על חינוך תיכון — אנציקלופדיה כללית גדולה (פולנית), הוצ. פ.ו.נ. כרך 9, דף 145.

הגימנסיה הממשלתית בקונגרסובקה היתה סגורה בפועל בפני הנערה והנער היהודיים; מצב יוצא דופן נוצר לפעמים באזורי הספר כאשר מוסד תיכון ממשלתי הקל בקבלת יהודים בכדי להשלים כיתות קטנות; נמצא גורדונאים בברייסק, נישוויז, סלונים ועוד, שלמדו וסיימו גימנסיה ממשלתית.

(44 הימנעות הממשלה ממתן חינוך תיכון יהודי, בניגוד לגוהגה עם מיעוטים

אחרים, עודדה התארגנות ציבורית של הורים ועסקנים. החברה ליסוד בי"ס תיכונים יהודיים הקימה גימנסיות פרטיות, דו־לשוניות (אוטרקווס־טיות; בלטינית אולטרה קוו — זו וגם השנייה) משום שבעברית לימדו את השפה וספרותה, תנ"ך והיסטוריה יהודית ואילו שאר המקצועות נלמדו בשפת המדינה. מסיימי בתי ספר אלה עמדו בבחינות וזכו לשתי תעודות בגרות: עברית ופולנית.

מרכזה של החברה שכן בלודז: כיו"ר שלה שימש ד"ר ברוידא ועל שמו נקראו המוסדות „גימנסיות של ברוידא"; ד"ר טרטקובר היה מזכירה הכללי. בלודז פעלו 3 גימנסיות, אחת לנערות ושתיים לבנים. ההגמוניה של „גורדוניה" בין התלמידים ושל „התאחדות" בין המורים — אף כי לא היה ביניהם קשר סיבתי — קבעה אווירה ציונית מתקדמת וחלוצית (בכל גימנסיה התקיימו מוסדות הנהלה עצמית, חוגי לימוד ויום מועדון, פעילות למען הקרנות וכיוצא באלה) בצד הישגים לימודיים גבוהים.

נתונים שונים במקצת על הרשת הדו־לשונית נמסרו במאמרו של ד"ר הנדל: א"י והקק"ל בבית הספר הדו־לשוני בחוברת: הקק"ל ובה"ס העברי, הוצ' הקק"ל, ורשה, תרצ"ד.

45) התיבה: סמינר הגדירה מסגרת לריכוז שיחות (הרצאות) על אידיאולוגיה, תורת חינוך, מדעי חברה וכד' לשם השלמת השכלתם של החברים הבוגרים. שיא המאוויים התבטא בריכוז מדריכים מכל המדינה למשך זמן ממושך ובשיתוף מיטב המרצים. כיוון שעניין זה היה כרוך בקשיים רבים הסתפקו במסגרת זמן והיקף מוגבלים יותר, החל מריכוזי עיון גליליים לשבוע — בעיקר בחופשות החורף או בחגים — וכלה בסמינרים מקומיים לסופי שבוע. בשנות השלושים המאוחרות היתה זאת הצורה המועדפת לקידום ההדרכה בסניפים.

תפקיד חשוב מלאו הסמינרים הארציים של „החלוץ" שנמשכו מספר שבועות, ואף חדשים, והדרכו ע"י חברים מרכזיים מא"י. למרות המעצורים שנבעו מטיב היחסים ב„החלוץ", החשיבו את רמת המפעלים והיו בוררים יפה את הנשלחים לסמינרים אלה; חלק חשוב מבין חברי ההנהגות הראשיות האחרונות עבר קודם סמינרים של „החלוץ".

46) במשאם ומתנם ב„הסתדרות" ובנושאים הקשורים בה, תובלה שפת דיבורם של הנערים (רובה ביידיש) ושל הנערות (בחלקה הניכר בפולנית) במלים עבריות רבות עד כדי יצירת מעין עגה מיוחדת, המובנת רק לנכללים במיסדר. התקבל רושם קומי — פחות ביידיש שקלטה את העברית בצורה קלה יותר, כמעט טבעית — ובעיקר בפולנית. המקפידים על לשון נקיה וברורה הלעיגו על הסירוסים העבריים שהתחייבו מחוקי הנטייה השמנית הפולנית המשנה את ההברה האחרונה: הרוצה לספר כי עשה/עשתה זמן מה בהכשרה חלוצית או גורדונאית היה/היתה אומרת פולנית כי בילתה „נא הכשז'ה חלוצוביי או גורדוניסטיצ'ניי".

47) חוזר י"ז, בהוצאת הוועד המרכזי בלודז, 1 דצמבר 1928.

48) חוזר ו', 1 אפריל 1930: דו"ח לקראת המועצה השנייה בוורשה; פאלק און לאנד, לודז, מס' 32 (173). מרץ 1930.

49) המוסד המנהל את ה„הסתדרות" — ההנהגה המקומית — נבחר באסיפת בוגרים (מגשימים ומתעוררים־בוגרים) שנערכה, כרגיל, בראש השנה או בחג סוכות. היה זה מהלך פורמלי שדמה יותר למסירת הודעה מטעם

ההנהגה היוצאת, עם רשימת מועמדים שהיתה מתקבלת ללא ערעור. בדרך כלל לא נהגו לבחור בראש הסתדרות (או ראש קן) להוציא מקרים שתואר זה היה מובן מאליו מבחינת יוקרתו של המדריך המרכזי. לא נקבע תקנונית מספר לחברי ההנהגה ואף לא חלוקה פונקציונלית נוקשה. בסניפים גדולים נבחרו וועדות עם חברי הנהגה בראשן; ואלה היו הוועדות המקובלות: ק.ק.ל. ובראשה מורשה, גזברות הכוללת גם את האחראי למס המרכזי, עתונות, ספורט.

בצד ההנהגה התקיימה מועצת מדריכים (עד לאמצע שנות השלושים, כאשר הופעלה מחלקת החינוך המרכזית קראו למוסד: מועצת ראשי הקבוצות) כאשר ההנהגה עסקה בארגון וקשרי חוץ ואילו המועצה פיקחד על הפעולה החינוכית וההדרכה.

בנוסף על המיבנה המוסדי התקיימו וועדים שכבתיים או גדודיים שעסקו בבעיות חברתיות פנימיות ופיקחו על מפעלים עצמיים כגון: ספר (או יומן) הגדוד או הקבוצה, קופות לעזרה הדדית, פעולות הרחבה וכד'.

(50) מכווני הפעולה החינוכית, בידעם את השפעתה של ספרות יפה, חיפשו לשווא אחרי ספרים על הקבוצה; בפולנית נמצא תרגום הרומן „באר יעקב" לפייר בנוא אך הוא תאר מציאות דמיונית ולא שרת את המגמה החינוכית.

בעת הקמת המרכז בלודז הגיע לפולין ספרו של נתן ביסטריצקי (אגמון) „ימים ולילות" על לבטי הראשית של השה"צ בעליה השלישית. עולם המושגים של גבורי הספר, הנעגן בתרבות הפולנית והגרמנית של ראשית המאה, היה קביל על הנערים ובעיקר על בני הערים הגדולות, אך סגנונו הכביד על תפוצתו ועל שילובו בחינוך לקראת קבוצה. בשנים אלה מלא את החלל רק ספר אחד: „על גבול הדממה" — לצבי שץ שהופץ ע"י מרכז „החלוץ" במספר עותקים רב. השפעתו היתה ספרותית־חוויתית יותר מאשר רעיונית כי הנערים הבדילו בין קבוצה אורגנית לבין אינטימית. בשנים 39—1935 הגיע ספר זה לפופולריות מחודשת בהכשרה של „וויתקיניה".

לקהל קוראים נלהב זכתה „מסדה" ליצחק למדן. ד־מויים, ואף בתי שיר שלמים, נטמעו בשפה „הרשמית" בעת מפקדים ובנאומים לרגל מאורעות יוצאים דופן. בכל אקדמיה נשמעו קטעים מ„מסדה", ובעיקר בשנות השלושים כאשר הגיע זמנן של מקהלות מדברות. ראוי להוסיף כאן את השפעתה של ספרות יידיש על עיצוב השקפת העולם החברתית. מדריכים מווילנה ולודז עוררו ענין בדרמה היידישאית, ובעיקר בלייוויק (הירש לקרט, כבלים).

(51) חוזר י"ד, 15 אוקטובר 1928;
ביולטין מס' 3—2 (יידיש), לודז, 20 נובמבר 1928;
הפועל הצעיר מס' 6, תרפ"ט, 1928.

(52) דו"ח מפורט מוועידת דנציג פורסם בגליון מיוחד של פאלק און לאנד, לודז, מס' 18—17, דצמבר 1928, המבוסס על פרטיכל ידני שנרשם ע"י יוכבד זילברשץ ושמואל פצנובסקי (גביש). החלטות הוועידה פורסמו בחוברת מיוחדת. קטעי דיונים הובאו בחוברות שונות בעברית, יידיש ופולנית.

53) בוועידה השניה השתתפו 92 צירים מ־53 „הסתדרויות"; התקבל בה הנוסח הסופי של י"ג המידות. נשמעו בה 8 הרצאות (עמדת ג' בתנועת העבודה — פנחס, על התנועה הקבוצתית בארץ ובגולה — שמטרלינג, אחוד הנוער החלוצי בגולה — גלר, עמדתנו בתנועה החלוצית — ב"ש וורדית; בחלק השני: ווילדר על המצב בתנועה, שמטרלינג על המצוות של ג', פצנובסקי על חינוכנו העברי והארצישראלי ועוזר על חינוכנו הצופי).

על אף ריבוי הנושאים התמקד הדיון (השיחה) בבחינת „עמדתנו הסוציאליסטית". העליה, הצפויה בקרוב, חייבה לבחון את הענין משני היבטיו: המקומי — בנסיון להשאר נאמנים לשותפות עם „התאחדות" והארצישראלי — בסימן הפשרה הרעיונית שהונחה ביסוד האיחוד בארץ. פ. לוביאניקר ניסח את העמדה, שהתקבלה אח"כ בהחלטות הוועידה, לאמור: „התנגדותו של גורדון לסוציאליות של זמננו היתה מבוססת על האופי הקוסמופוליטי והמטריליסטי שלה וחוסר הבנה חודרת לפרובלימת החנוך והתרבות בתנועה הסוציאליסטית. אולם הדרישות אחרי שחרור חברותי מלא, חברת עובדים המבוססת על עבודה עצמית, קרקע ומכשירי תוצרת לאומיים, חברה החפשית מנצול באיזו צורה שהיא — אלה היו שאיפותיו החברתיות של גורדון, אלה הם תנאיו לשחרור לאומי מלא.

התפתחות הסוציאליזם המודרני בכוון לאומי מובהק, הגברת השאיפות התרבותיות החנוכיות בתוכו ושחרור חלקים גדולים מהשפעת התפיסה המטריליסטית הקדמונית מאפשרים לגורדוניה לקשר את שאיפות גורדון כשאיפותיה היא, עם רצונה ומלחמתה של התנועה הסוציאליסטית הכללית". בעקבות דברים אלה דיברו כעשרים חברים; רובם של צירי לודז (מיכאל רייזמן, לובה לובין, עוזר אובז'נסקי) תמכו בפה מלא בהצעות; התנגדו צירי ווהלין (איזי בליי, חיים גמר), זגלמביה (מרדכי המפל נשא דברים נמלצים נגד הגדרה סוציאליסטית נחרצת), וורשה (וויצנטרגר, שפעל גם במפלגה), ואתם אליעזר הודס מלודז. הרוב קבל את ההצעות, בעיקר בשאלת איחוד המפלגות בא"י, אך מורגש היה חשש כלשהו מפני הגדרה נחרצת, העלולה להתפרש ברחבי התנועה הצעירה כזניחת הפירוש הפועל הצעירי לסוציאליזם. בכדי להפיג חשש זה חזרו לדון בנושא כעבור חצי שנה, במועצה השניה.

— פאלק און לאנד, לודז, מס' 23, ספטמבר 1929.

— הפועל הצעיר, מס' 1, כרך כ"ג, אוקטובר 1929.

למחרת הוועידה התאספה בלודז מועצה בינארצית פולין־גליציה, בהשתתפות נציגים מרומניה ולטביה, וקבעה את סדר עלית הקבוצות מארבע ארצות אלה.

54) המאורעות פרצו בירושלים ביום שישי, 23 אוגוסט 1929/י"ז אב תרפ"ט. התפשטו על כל הארץ ונמשכו שבוע ימים. במהלכם נהרגו 133 יהודים (מהם 66 בחברון) ו־318 נפצעו.

55) ארבעה עולים פתחו את העליה החמישית בימים הראשונים של 1929. בואם סימל את „שבירת המשבר" ומשה בילינסון הקדיש לארבעה מאמר מיוחד ב„דבר" (גליון קס"ו, 1929). לאחרי „ארבעת הראשונים" הגיעו במחצית ינואר עוד 200 עולים מתוך 600 הסרטיפיקטים שהתקבלו — והעליה התחדשה.

56) גורדוניה ז' (י"ב), לודז, סיון תרפ"ה/יוני 1928.

57) לאחר הפילוג בצעירי ציון העבירו רבים מאנשי צ.ס. את מרכז פעילותם ל„החלוץ". במיוחד יש לציין את קבוצת „דרור", מפליטי בריה"מ שעברו לפולין, שחיברה סוציאליזם עם עבריות ופלשתינוצנטריזם קנאיים, וברוחה היתה קרובה מאד ל„אחדות העבודה" ; מבחינת הזיקה הקבוצית היא הגדירה עצמה לקיבוץ עין חרוד. לקראת העליה החמישית הגיעו לפולין השליחים הראשונים של קיבוץ זה ומשני הצדדים החל מהלך הגדרתו של „החלוץ", שנתמך ע"י תהליכי רדיקליזציה בין החברים, ובעיקר בין חלוצי וההלין ופוליסיה. כתוצאה מכך נעמד „החלוץ" בוויכוח פוליטי פנימי על הגדרה רעיונית (סוציאליזם, כן או לא ?), קבוצית (קבוץ גדול בלבד או שמא גם קבוצה ומושב?) ואליו התגנב גם ריב שפות (עברית — כן, אבל אולי גם יידיש ?) ; רק בהשפעת חברים מארץ ישראל נמנעה הכרעה ברורה שהיתה וודאי גורמת לפילוג „החלוץ".

לאחר שהתבררה חולשתו של החינוך החלוצי בעליה רביעית והחליטו על העמקה וביצור, הועלה רעיון הגיבוש החלוצי בסימן הקמת קיבוצי עליה מאורגנים ומוגדרים בהכשרה בגולה. מתוך המאבק נקבעו תכונות של קיבוץ מיוחל ובדרך זו הגיעו לזיקה לקיבוץ עין חרוד (ואח"כ — לקיבוץ המאוחד). תהליך זה לא התפתח ללא התנגדות מצד „התאחדות" ואוהדיה ; שחריה, אחד מקיבוצי העליה של פולין, התפלג כאשר מיעוט בו ניסה לדחות את ההתקשרות לקה"מ עד לאחר העליה. לא שפר גורלו של מיעוט זה, שהקים את שחריה א' בחדרה (ומשם עבר למגדל), כי הוטל הסגר על עלית פלוגות השלמה שלו.

קוו ה„גיבוש" הצליח משום ש„התאחדות" לא השכילה לגייס כוחות מספיקים לעצור בעדו והסתפקה במאבק מאסף מוגבל.

58) ב„גורדוניה", כמו בשאר חוגי נוער חלוצי, שרו בהתלהבות את המנון קלוסובה המסעיר :

„מי לנו, מה לנו, אין לנו מאום פה,
סוערנו מבית, מכל היקר.
פרוע ראשנו, הבגד פרום כה —
חבריא מופקרת, רוננת בצר.
לסבל נצחקה, בכאב נהתלה,
קולנו בסלע הדים יעורר ;
היום בידינו, מחר — נחשלה —
אדום בעורקנו הדם וסוער !
הניפו מקבת, הצניחו מגובה,
ירעם וירקיע נפץ כביר !
אנחנו קבוץ החלוץ בקלוסובה,
בוני החיים בעמל ובשיר !

א. גוברמן, תורגם לעברית ע"י מ. בסוק.

הוויה ה„נפלאה" וה„אכזרית" (לפי הגדרת קלוסובה את עצמה) השפיעה על היוצרות היחס הדו־ערכי. נוסיף כאן כי עזיבת חלוצי „גורדוניה" את קלוסובה חלה מיד לאחר יום כיפורים ונכרכה בוויכוח קשה על הנוהג באותו יום.

59) תעשית העץ בפולין שימשה הוכחה חותכת לתפקיד החלוצי שמילאו יהודים בפיתוחה הכלכלי של המדינה. שפע היערות בפינות השונות של הרפובליקה סיפק חומר גלם למינסרות שייצאו למערב קורות ובולים לרהיטים, לבניין ספינות ולתמוכות במכרות פחם. בסוף שנות העשרים עבדו למעלה מ־1,500 מינסרות והרוב שביניהן השתייך לבעלים יהודים. עובדה זו מסבירה את ריכוזן של פלוגות ההכשרה בתעשית עץ — עד לשנים 1930—31 כאשר המשבר העולמי פגע ביצוא עצים מפולין וגרם לחוסר עבודה בענף.

— יהודים בתעשייה הפולנית של אלכסנדר הפטקה ב„יהודים בפולין המחודשת", כרך י"ב, דף 508 (פולנית).

60) החלטות דנציג, הוצ' ההנהגה העליונה, לודז, תרפ"ט/1929.

61) אגרת א' לחברי ה„גורדוניה" מאת יוסף ברץ, הוצ' ההנה"ע, לודז, 1929 / תרפ"ט.

62) אגרות יוסף שפרינצק, הוצ. עם עובד, כרך א', דף 387.

63) מאורעות תרפ"ט מצאו בחולדה קבוצת עבודה קטנה (חבריה יסדו אח"כ את כפר חיים בעמק חפר) ששכנה בתוך יער הרצל. ארגון ההגנה שלח להם תגבורת ובראשה אפרים ציז'יק, אחיה של דבורה אשר נפלה בתל חי. המגינים עמדו בהתקפות חוזרות של כפריים מהסביבה והסבו להם אבידות כבדות. תוך הקרב נפל אפרים ציז'יק. צבא בריטי הגיע למקום לאחר הדיפת הפורעים ואילץ את המגינים לנטוש את הנקודה. רק לאחר הפינוי הכפוי נבזז המקום.

הכשרה 1930—1929

64) אוגוסט	1929	פברואר	1930	אוגוסט	1930
זגננסק	12		28		42
שושציקי	30	זקליקוב	17		34
קלוסובה	8			קרינקי	14
הלנובק	6	מניביץ'	24	פלצ'יצה	21

65) מפלגת פועלי ציון־ימין, שבה נדון בהמשך, התארגנה מתוך פילוג שחל בתנועה עולמית זו בוועידתה החמישית בווינה (אוגוסט 1920) על רקע היחס לבולשביזם המנצח ובעית ההצטרפות לאינטרנציונל הקומוניסטי וכן על מקומה של הפעולה הארצישראלית. החלק שחייב ציונות אקטיבית ושלל הצטרפות לקומוניזם פרש וכונה פועלי ציון־ימין; „אחדות העבודה" הסתפחה לברית העולמית של הימין, שכוחה המספרי היה קטן, להוציא את המפלגה הארצישראלית (אחדות העבודה) וכמה מפלוגות קטנות מחוץ לאירופה. „אחדות העבודה" לא שבעה הרבה נחת מבנות בריתה בתפוצות לעומת הישגיה בקשריה עם הברית העולמית של צ.ס. (המזרח פארבאנד לשעבר); לכן חתרה בעקשנות לאיחוד שתי הבריתות העולמית. האיחוד התבצע רק ב־1925 והוקמה מפלגת פועלים יהודית פועלי ציון (המאוחדת עם צ.ס.). במפלגה הפולנית התבוללו הצ.ס. בתוך המיעוט הפועלי־ציוני הפעלתני. המפלגה המאוחדת, שהמשיכה להיקרא „פועלי ציון־ימין" רצתה להשתוות ל„בונד" ולפועלי ציון־שמאל מבחינת התדמית הפרולטרית־יידישאית. האיחוד ביצר את ההגמוניה בתוך „החלוץ" הפולני ויצר שטח מבע לחברי צ.ס. לשעבר ששמרו ברובם על נאמנות לעברית ולארצישראליות.

66) פרטיכל ישיבת ההנה"ע, לודז, ינואר 1929.

67) לוועידה הראשונה של הליגה למען א"י העובדת, אפריל 1928, קדמה מריבה: את מי להזמין (האם יש להזמין את גרינבוים ואת שאר נציגי ה„בורגנות הציונית"י) ? ובאיזה שפה לפתוח ? הוועידה נפתחה ללא הכרעה בשתי השאלות ומיד פרצה מהומה כאשר לא ניתן למזכיר „תרבות" לברך את הכינוס בעברית. נציגי ההסתדרות לא הצליחו להשכין שלום וחיים שורר אף לא התקדם בהרצאתו מעבר לכמה משפטים. על הבמה פרצה מהומה ובאולם הוחלפו מהלומות ועלבונות. המהומה הגיעה לשיאה למחרת היום כאשר יו"ר הישיבה מסר בעברית את רשות הדיבור לאחד מנציגי פועלי ציון־ימין; האיש, מורה לעברית ובר אורין, השים עצמו כלא מבין, המשיך לשבת ורק חזר לשאול: „וואס" ? (מה ? ביידיש).

— לפי ראיון משתתפים והפועל הצעיר, מס' 26, כרך כ"א, תרפ"ח, 1928. „התאחדות" ו„גורדוניה" תבעו לבטל את הליגות ולהסתפק בוועדת קשר של המרכזים. הוועד הפועל של ההסתדרות החליט לשים קץ לסכסוך ושיגר ב־1929 את שפרינצק ובן צבי להכין וועידה חדשה. הנציגים ניסו להסיר מראש את נקודות המחלוקת. נמכרו תעודות בוחר ונערכו בחירות שבהן זכו פועלי ציון־צ.ס. להישג גדול. למרות הכנה מדוקדקת והשתתפותו המרשימה של אמיל וונדרוולדה, נשיא האינטרנציונל הסוציאליסטי, לא נמנעו הסקנדלים גם הפעם.

— לפי ראיונות והפועל הצעיר, מס' 37—36, כרך כ"ב, תרפ"ט, 1929.

פרק ד' — בנתיב העצמי

68) כתבי א. ד. גורדון, כרך ב' — האומה והעבודה, הוצ' הספריה הציונית, דף 259; שם המאמר הוא: עם אדם, אך בתנועה נהגו לקרוא לדברים: נאום פרג, והרבו לצטטו ולדון בו.

69) מאורעות תרפ"ט הטו את המדיניות הבריטית לצד הטענות של הלאומנות הערבית. את התפנית הכינו שתי וועדות מטעם הממשלה האנגלית: וועדת שאו שנשלחה לבדוק את הגורמים למאורעות ומצאה אותם בעליה, בקנית קרקעות ובחתירה הציונית להגיע לרוב בארץ; הוועדה השניה — של הופ־סימפסון — פסקה כי אין מקום להתישבות יהודית מכיוון שאין מספיק קרקע לערבים. עוד וועדה זו חוקרת ובמאי 1930 נפסקה העליה; ובאוקטובר פורסם ספר לבן הנקרא על שמו של פספילד, שר המושבות הלייבוריסטי, שאמור היה לקבוע את המדיניות החדשה: הגבלות עליה וקנית קרקעות והכנת מועצה מחוקקת עם רוב ערבי.
לאחר סערת התנגדות רוכך בשנה הבאה הספר הלבן (ע"י אגרת מקדונלד) אך הרעיונות המונחים ביסודו נשארו כקווי הדרכה למדיניות ממשלת המנדט.

70) בעת המשבר הקשה, באוקטובר 1927 נמנו בפולין 4,000 חלוצים
בימי הספר הלבן, ספטמבר 1930 10,000
בגאות העליה החמישית, אוגוסט 1933 40,000

71) יוסף פפירניקוב, משורר ביידיש, החי בארץ מראשית שנות העשרים. השיר שנכתב ב־1925 תורגם לעברית ע"י אברהם לווינסון ופורסם באסופת תרגומיו: מן הטנא, ת"א, תש"ב, דף 97.

72) הספר „שקיעת היהדות" לאוטו הלר, קומוניסט גרמני מזרע ישראל, זכה

לתפוצה גדולה באירופה, ופרט למקור הגרמני נמצא בפולין בתרגום יידי ופולני. הוא הביא את עיקר הטענות הקומוניסטיות נגד א"י והציונות:
— היהודים אינם עם אלא שכבה חברתית (עם סוחרים לפי הגדרתו של ו. סומברט) שצמחה עם המשטר הקפיטליסטי ותעבור יחד איתו מן העולם;
— א"י היא ארץ עניה וקטנה ולא תוכל לקלוט הגירה גדולה;
— השפה העברית מסמלת את התקפת הריאקציה נגד העם ושפתו (יידיש) בשם עבר חנוט.
נוכח עלית האנטישמיות בעת כתיבת הספר לא הסתפק המחבר בבקורת אלא בנה תפיסה טריטוריאליסטית בזכות בירובידג'ן: „חלום על א"י יהיה שייך מזמן להיסטוריה כאשר בבירובידג'ן יעשנו ארובות של בתי חרושת עצומים" (דף 218 בתרגום לפולנית).
בכל אסיפות התעמולה והוויכוח הפתוחות נערכו דיונים על הנחות הספר. כעבור 3—2 שנים, עם גבור העליה החמישית, נעשתה המלאכה קלה יותר; שתי מהדורות גרמניות של הספר יצאו לאור בברלין לפני עלית הנאצים לשלטון ואילו המהדורה השלישית — שממנה תורגם הספר לפולנית — הופיעה בשווייץ (צירידְ 1934); היו שניבאו כי מהדורה נוספת תופיע בארץ גלות חדשה ורק לא בבירובידג'ן.

73) אגרת ב' לחברי הגורדוניה מאת דוד שמטרלינג — על שלוש עשרה המידות, הוצ' ההנה"ע, לבוב, 1930/תר"ץ.

74) מכתב חוזר ט', ינואר 1930.

75) „קומו אחים גורדונאים" פורסם לראשונה בעלון למושבה, לודז, 1928. הלחן הוא מאת פייבשיס, מורה לזימרה בבתי ספר הדו־לשוניים בלודז ומנצחה של מקהלת „הזמיר".

76) שיר הגורדונאים (שיר חן) הודפס בחוברת גורדוניה, מס' א', שנה ד', לבוב, פברואר 1931. את המנגינה חיבר ליאון זלמן מנצח תזמורת כלי נשיפה של הגימנסיה השנייה לנערים ומנצח תזמורת בתיאטרון יידיש בלודז.

77) המושג „חסיה היתומה" — לפי שם מחזהו של יעקב גורדין — ההתקבל כהגדרת הופעה שטחית ומעוררת דמעות. העיסוק המועדף בתיאטרון אפיין את שנותיה הראשונות של התנועה בעיירות. מספרם הגבוה יחסית של בוגרים איפשר התפנות לעיסוק זה, הכרוך בהכנה ממושכת בחזרות ובסידורים טכניים; שני הדברים היו שווי ערך כי דקורציה (תפאורה) מרשימה הוערכה לא פחות מהכשרון הדרמטי לעורר בצופים השתתפות בחוויה. בפגישות גליליות נתכנו חברי הסניפים ה„תיאטרליים" גורדיניסטן הווה אומר: חובבי המחזאי גורדין, במקום גורדוניסטן (ז.א. גורדונאים).

78) חוזר לב', 28 ינואר 1932.

79) אגוד גורדוניה (או בשמו המלא: איגוד קבוצות גורדוניה בא"י) הוקם בפגישה ראשונה של חברי הקבוצות העולות בחדרה, 20—18 אפריל 1930/חול המועד פסח תר"ץ. המועצה הבינארצית של פולין וגליציה. שהתקיימה בלבוב בנובמבר 1930, החליטה: „רק החברים המגשימים את רעיון הקבוצה במסגרת „אגוד גורדוניה" מהווים את ההמשך הטבעי והיחידי של תנועת גורדוניה".

80) חוזר ו', 1 אפריל 1930, וממנו גם שאר המובאות מהמועצה השניה. וכן: פאלק און לאנד, מס' 32 (173), מרץ 1930. פאלק און לאנד יצא

לאור בלודז מהתחלת 1928 ועד סגירתו ב־1935.

81) חוזר א' (י"ז), 17 דצמבר 1930, וממנו גם שאר המובאות מהמועצה השלישית.

וכן: פאלק און לאנד, מס' 39 (180), נובמבר 1930.

82) עם הגידול המשיכו לערוך מפקדים בדחיפות יתירה ולפחות פעם בשנתיים, אלא שקשה לעמוד על מספרים מדוייקים משום שלא הכול מלאו את השאלונים בדייקנות או בכלל — והיה צורך להשלימם בדרך אומדן. נוצרה, איפוא, אפשרות לשתי הערכות — האופטימיסטית והמצמצמת, שהניחה כי אין הרבה במקומות שלא ענו למפקד. לכן יש שוגי במספרים שפורסמו בעתונות פנים וחוץ ובדוחות שנמסרו בכינוסים הרבים בסעיף „על המצב בתנועה".

המספרים שהבאנו מאומתים ע"י רשימה שהשתמרה בידי י. מ. וכן ע"י דוחות של הלשכה הארצית של הקרן הקיימת בוורשה על פעולות ש נ ע ש ו; כך לדוגמה: בשנת תרצ"ב (1931/32) הריקו הגורדונאים את קופסות הקק"ל ב־93 ישובים.

83) חוזר מס' נ"ג, נובמבר 1932, וממנו שאר המובאות על המועצה הרביעית וכן: פאלק און לא ד, מס' 24, נובמבר 1932.

84) לפני הריאורגניזציה הסופית ריכזו גורדונאים את מזכירות „החלוץ" המחוזית בלודז. — קודם עשה זאת מיכאל רייזמן ואחריו — יוסף ליקבר, ולפני העברה לורשה — יונה גולדברג.

85) פרטוכל של ישיבה של מזכירויות קבוצות ההכשרה והעליה, 8 ליולי 1932 בלודז.

86) חוזר כ"ח, 21 אוקטובר 1931.

פרק ה' — התבססות

87) ב־1929 עלו 5,249 מזה — 2,372 מפולין

1930	4,944	—	3,071
1931	4,075	—	2,099
1932	9,533	—	3,721
1933	30,327	—	11,916
1934	42,359	—	13,567
1935	61,854	—	25,430
1936	29,727	—	11,215
1937	10,536	—	3,514
1938	12,868	—	3,434
1939	27,561		

מספרים אלה כוללים את המעפילים ואת התיירים שנשארו ללא הרשאת ממשלת המנדט.

ב. גיל, דפי עליה, הוצ' הסוכנות היהודית, ירושלים, תש"י.

88) חוזר מס׳ 36, 8 אפריל 1935.

89) הפועל הצעיר מס׳ 8, כרך כ״ו, דצמבר 1932. ההדגשות במקור.

90) גרשון חנוך — בדמי הסער, הוצ׳ הסוכנות היהודית, תשכ״ב, דף 186 ודף 190. על השנוי שחל ביחסו של ארלוזורוב ניתן ללמוד משתי תעודות:
א) ב־1925 השתתף ארלוזורוב באחת המועצות של המפלגה בפולין שדנה על הגברת המגמה החלוצית („רוח פרג״) ועל הנוער. בדבריו הוא לא התיחס כלל ל„גורדוניה״ שנפוצה אז בשנית אך אמר באופן כללי: „אנחנו מחוייבים לרכז את כל כוחותינו סביב הפעולה החינוכית ולהחדיר את הנוער העברי באידיאלים. ברם — לא נוער אידיאליסטי בעיניים חולמות אלא נוער עברי חלוצי, שיידע בבהירות את הדרך אשר לפניו״.
—תמצית הדו״ח מהמושב הראשון של המועצה המפלגתית בוורשה — 25—26.9.1925.
ב) בספרו הנ״ל מספר ג. חנוך כי על סף האיחוד הסתגרו בשלושה: ארל, יעקב זנדבנק והוא עצמו, בכדי לדון על הנדרש מ„גורדוניה״ בשעה זו, ואז ייחס לה ארלוזורוב את הגדרתו הנ״ל בשינוי נוסח: „אנחנו צריכים לנוער רומנטי בעל עיניים בהירות״ (דף 190).

91) המועצה הארצישראלית לענייני גורדוניה הוקמה בקיץ 1929 מתוך יזמה של גרשון חנוך ויוסף ברץ. בעת הוועידה האחרונה של „הפועל הצעיר״ נוספו ליוזמי המועצה גם דוד שמטרלינג, זנדבנק, ארלוזורוב ולופבן. הם העדיפו שלא לעגון את קיום המועצה בהחלטה מפורשת של הוועידה, שהסתפקה רק בברכה לקבוצת „גורדוניה״ העולה. הקובץ „דרך הנוער״ אמור היה להופיע לעיתים מזומנות ולשמש בטאון לרעיונות גורדון ו„הפועל הצעיר״ במציאות החדשה. אך התכניות לא התממשו ולספר הראשון לא היה המשך.

92) בברית המועצות של שנות הקולקטיביזציה הכפויה הגדירה תיבה זו (מילולית — אגרוף, מעין בעל גוף) איכר שהתנגד לגישולו מאדמתו. דרך הספרות הסובייטית הגיע המושג לנערים יהודים והיה לו טעם לגנאי, כמו במקורו. בהשתמשם בו ביחס לאנשי המשק מבין הוותיקים איזנו בו את הערכה והחיבה שרכשו כלפיהם.

93) גורדוניה, דו״ח מהפגישה הרביעית של איגוד גורדוניה בחדרה, רחובות, סיון תרצ״ג.

94) בנוסף לאיחודה של קבוצת גורדוניה ב׳ (היא הראשונה של פולין) עם עיינות־רמת דוד התאחדה קבוצת ל־ל (עולי ליטא ולטביה) עם קבוצת הרוסים בפרדס חנה ויחד בנו את משמרות.

95) פרטיכל ישיבות המשלחת של חה״ק וההנה״ר, וורשה, 5 יוני 1933, ומשם גם שאר המובאות בנושא המילואים לקבוצות וותיקות (או משקיות).

96) אגרות יוסף שפרינצק הוצ׳ עיינות, כרך ב׳, דף 222.

97) מכס אדלר, הוגה דעות סוציאליסטי באוסטריה. הוזמן לאוניברסיטה העברית כפרופסור לסוציולוגיה אך נפטר תוך הכנות לעליה (1937). ספרו „אנשים חדשים״ (גרמנית) תורגם לעברית בשם „אנשי מחרת״.

98) מיכאל וויינגר (זיוו) — על תורת החינוך המודרנית, גורדוניה (יידיש), וורשה, מס׳ 9, ינואר 1935.

99) ידיעות, אגרת ב׳ בשנת היובל, 20 אפריל 1934; וכן: גורדוניה מס׳ 6 (10), וורשה, אפריל 1934; הצעותיו של שפירא הופיעו בשני המשכים

בגורדוניה (יידיש) מס' (12) 8 ומס' (13) 9. במועצה השתתפו 180 חברים מ־72 „הסתדרויות".
נדונו בה השאלות שהעסיקו אותה עת את התנועה המתרחבת. במסגרת שנתחמה ע"י הפתיחה (יוסף ליקבר — על המצב) והסיום (הקרן הקימת — שבח איזנבוד) נכלל, כאמור, הנושא המרכזי — החינוכי (שפירא), הפוליטי (אנו והמפלגה — סברדלוב — החרפת היחסים עם „התאחדות"), „החלוץ" (יונה גולדברג — בעקבות המפקד שנערך לקראת הוועידה הצפויה) ועל עליה (עוזר — התארגנות לקראת העפלה ב„וולוס").

100) פרטיכל המועצה החינוכית, וורשה, יוני 1935. לא נהגו לציין את המועצות במספרים; בנסיונות שנעשו בכיוון זה (כמו בדוחות לקראת הוועידה השלישית — 1936) חלו שיבושים מביכים; לכן קראו למועצות בכינויים: חינוכית, הכשרה, מורחבת (החמישית — בפסח תרצ"ד), ארצית וכד'.
במועצה זו הוחלט סופית על אי השתתפות בוועידת „החלוץ", שהיתה אמורה להתכנס כעבור כמה ימים.

101) במועצה ברמת דוד (כ"א כסלו תרצ"ד — 8 דצמבר 1933) הוחלט „לאחד את פעולות המזכירויות של חבר הקבוצות ושל אגוד גורדוניה בארץ". בהתחלה נשמר השם הכפול ואח"כ הוסכם על חבר הקבוצות.

102) חוזר מס' מה', 15 דצמבר (בטעות נרשם: יולי) 1934. המועצה נערכה בפלוגת ההכשרה בפביאניץ ע"י לודז. נקבעו בה ארבעה קריטריוניים לקבלת רשיון עליה (סרטיפיקט), לפי סדר חשיבות כדלקמן:
1) הבחינה החלוצית (ז.א. המבחן האישי בהכשרה);
2) נאמנות לארץ, לקבוצה ולתנועה;
3) רמה תרבותית;
4) ידיעת עברית.
ועם זאת לא הוגדר ברורות ערך הוותק בהכשרה.

103) ישראל ביטמן לאברהם האפט, מזכיר חה"ק, 8 פברואר 1935.

104) אליעזר ווילדר למזכירות חה"ק, 12 יוני 1935.

105) ש. ברונשטיין — אוכלוסיה יהודית בפולין בין מלחמות עולם (פולנית), דף 277.

106) מיזוץ' — ספר זכרון, תשכ"א, דפים 7, 161, 152.

107) ספר זכרון לקהילת קרשניק, ישראל 1957, דפים 198, 196.

108) יעקב פוקס מגניבושוב (עיירה קטנה על גדות הוויסלה המרכזית ובה הסתדרות שמנתה 80—70 חברים) נרצח בדקירת סכין בשובו הביתה מהמועדון.

פרק ו' — מאמצי איחוד

109) פרטיכל ידני של וועידת הפועל הצעיר (העשרים ואחת והאחרונה), דף 9. שמור בארכיון העבודה בת"א.

110) הפועל הצעיר, מס' 1, כרך כ"ג, אוקטובר 1929; בין ההחלטות נאמר: „הוועידה מדגישה כי עובדת האיחוד בארץ איננה מחייבת איחוד הנוער החלוצי בגולה".

ברוח זו כתב פ. לוביאניקר לקראת הוועידה השניה בביולטין (יידיש), מס' 6—5, לודז, אוגוסט 1929, במאמרו „יחסינו לאיחוד":

„לתנועת „גורדוניה" יחס חיובי לאיחוד בא"י אשר אינו מקרי ולא ביטוי למצבי רוח חולפים. הוא בא כתוצאה של התפתחות הדדית והכשרה במשך עשר השנים האחרונות.

אבל אסור לחשוב כי במפלגה המאוחדת ייפסק המאבק. המפלגה תהווה מסגרת משותפת למאבק דעות בין זרמי הרוח הפועל הצעירים והבורוכוביסטים".

111) יוסף לוי ברך את הוועידה השניה של „גורדוניה": „התאחדות" חטאה לעיקרים החלוציים שלה. בשאיפה להיות מפלגת המונים לא קיבלה את התכנית החלוצית של „הפועל הצעיר" כחובה אישית לכל אחד מחבריה... יש לציין כי „גורדוניה" היא המחדשת של רעיון „הפועל הצעיר" בגולה. היא מציבה לכל חבריה את העקרון של הגשמה עצמית".
פאלק און לאנד, מס' 22, ספטמבר 1929.

112) פאלק און לאנד, מס' 29, ינואר 1930.

113) סה"כ התפקדו 3,113.9 יהודים, ומהם 80 אחוז הכריזו על יידיש כשפת אמם לעומת 12% על פולנית ו־8 על עברית.

114) החלטות המועצה הבינארצית של פולין וגליציה (לבוב, נובמבר 1930), וכן: גורדוניה, מספר א', שנה ד', לבוב, פברואר 1931, דף 48.

115) מבין 10 הצירים של הבלוק נפלו שניים בחלקה של המפלגה ואחד ניתן לתנועה (השליח דוד אופיר). הדרישה לייצוג בקונגרס העידה על ההתרחקות מההתאחדות ועל הבדלי ראיה של בעיות אקטואליות.

116) ששה מבין הסעיפים המרובים של מצע האיחוד נסובו על שאלת השפות: „בארצות אשר בהן השפה העברית משמשת שפת ההמונים היהודים (א'־י') תלחם המפלגה בעד זכויותיה של שפה זו בתור שפת האוטונומיה היהודית במדינה ובחיי ציבור" (סעיף 9), ואילו „בארצות אשר בהן יידיש משמשת שפת ההמונים, תלחם המפלגה בעד זכויותיה של שפה זו וכ' " (סעיף 10) וכן „דאג האיחוד להפצת השפה העברית וערכי התרבות העברית בין המוני העם באשר הם שם" (סעיף 12).
בענין „עבודת ההווה" הוחלט „על מדיניות פועלים עצמאית" אך ניתנה רשות למפלגות הארציות „לכרות מזמן לזמן חוזה בחירות עם מפלגות וקבוצות אחרות".

יסודות, תקנות ודרכי פעולה של התאחדות־פועלי ציון, לבוב, 1934 (יידיש); וועידת האיחוד בדנציג, דאס פרייע וואָרט, מס' (2), 33 לבוב, אוגוסט 1932 (יידיש).

117) פאלק און לאנד, מס' 30 ומס' 31, דצמבר 1932.

118) דוד בן גוריון — זכרונות, כרך א', הוצ' עם עובד, דפים 601, 641, 642.

119) מזכירות האיגוד ברחובות להנה"ר בוורשה, 24 מאי 1933.
מכתב התשובה — 12 יוני 1933.

120) הוועידה העולמית של גורדוניה בלודז, הוצ' ההנהגה העליונה, וורשה, תרצ"ד:

121) וויתקינה, דו"ח ממועצת הנוער ההתאחדותי, וורשה, תשרי תרצ"ד.

122) דו"ח הוועידה הארצית החמישית של „התאחדות" ברפובליקה הפולנית (יידיש), לודז, תרצ"ד/1934.

123) פרטיכל ישיבה משותפת של ההנה"ר ומזכירות צ.ס. התאחדות, 11 נובמבר 1933.
124) המובאה הראשונה — אגרת ההנה"ע, וורשה, 15 נובמבר 1934.
המובאה השניה — אגרת ההנה"ע, וורשה, 5 אוקטובר 1934.
125) מזכירות חה"ק וא"ג להנה"ע ולהנה"ר, 17 דצמבר 1934.
126) גורדוניה, בטאון ההנהגה העליונה בוורשה, חוברת א', שנה א', מרחשון תרצ"ו.
127) וועידת האיחוד של „התאחדות", וורשה, 1936. וכן תזכיר „התאחדות" למשרד הברית (האיחוד העולמי), וורשה, אוגוסט 1935.
128) גליונות מבפנים, עין חרוד, אפריל 1936, צפורה — דף 90 ואריה — דף 92.

פרק ז' — המערכה הכפויה

129) אליעזר ווילדר למרדכי דיסטנפלד, דצמבר 1929.
יונה גולדברג (יגול) לפנחס ל. יוני 1934.
פנחס לוביאניקר (לבון) למזכירות הה"ק, 14 מאי 1935, עם הגיעו לפולין בימי הוועידה הדחויה.
130) ישיבת מזכירות מפא"י בת"א, 21—20 אוקטובר 1931, **ארכיון מפא"י בבית ברל.**
131) לשעה זו, הוצ' מרכז החלוץ בוורשה, 1932, ומשם גם שאר המובאות.
132) גורדוניה (יידיש), מס' 13 (17), וורשה, אייר תרצ"ה/מאי 1935. יונה גולדברג — 21 סעיפים (למצב ב„החלוץ" בפולין).
133) הדים מבפנים, דצמבר 1933.
134) הסכם על יצירת „גוש חלוצי כללי" לקראת וועידת „החלוץ" השישית, ארכיון „החלוץ" בבית יצחק כצנלסון.
135) אחרי רצח ארלוזורוב החריף המאבק הפוליטי בין מחנה העבודה לבין הרוויזיוניזם ועבר לשטח העבודה, כאשר הפועלים הרוויזיוניסטים דבקו בסיסמתו של ז'בוטינסקי „כן לשבור" (את ההסתדרות הכללית). בכדי לעצור בעד הדרדרות נוספת חתם בן גוריון על הסכם עם ז'בוטינסקי (אוקטובר 1934) בכוונה לצמצם את נקודות ההתנגשות ולהסדיר שלושה דברים:
— השלטת עבודה עברית ע"י פעולה מתואמת ומניעת תחרות בין הפועלים;
— מניעת הפרת שביתות;
— חלוקת עבודה צודקת בין דורשיה.

להסכם זה קמה התנגדות שראתה בו וויתור על עצמאות מעמדית (לפי הצעת ההסכם יכלו 25% מעובדי המפעל למנוע הכרזת שביתה ולחייב הזקקות לבוררות) וכניעה לפשיזם היהודי העולה. בוויכוח על ההסכם, שהיה חריף ורווי מתחים, נתמך בן גוריון על ידי רובה הגדול של הנהגת מפא"י יחד עם חבר הקבוצות ותנועת המושבים (להוציא מיעוט קטן), ואילו הקבוץ המאוחד נמנה ברובו המכריע על השוללים. במשאל של כלל חברי ההסתדרות, שנערך במרץ 1935, נדחה ההסכם ברוב של 59% לעומת 41% של מחייבים. בתוך מפא"י התחלקו המחנות כמעט שווה בשווה; התגבשות הגרעינים הקשים: ההנהגה עם חבר הקבוצות ותנועת המושבים לעומת הקבוץ

המאוחד — בישרה את ההערכות העתידה בתוך המפלגה הרחבה. נפתח תהליך הנתקותה הפוליטית־רעיונית (דוק: פוליטית ולא אישית!) של ההנהגה מהקבוץ המאוחד.

136) חוזר מס' 38, 18 אפריל 1935.

137) פרטיכל ישיבת מרכז „החלוץ" בוורשה, 12.5.1935, בדירת המשרד הא"י, ומשם שאר המובאות מישיבה זו.

138) גליון מבפנים, עין חרוד, חוברת ג'־ד', יולי 1935, דף 68, ל. לויטה — עם הוועידה הדחויה.

139) מכתב למזכירות המאוחדת (של חה"ק וא"ג) בת"א, 14 מאי 1935.

140) המברק נשלח מוורשה ב־14 מאי 1935, הוא היום שבו התברר סופית כי לא יושג הסכם והוועידה לא תתקיים.

141) ניב הקבוצה, חוברת י"ב, אב תרצ"ה.

142) לשאלות „החלוץ", פרוטוקול של הדיון בישיבות המרכז, ת"א, אפריל 1936; הישיבות נערכו בתאריכים: 17.12.1936; 8.1.1936; 29.1.1936; 19.2.1936; 18.3.1936.

143) לקראת סיכום הדיון הוגשו שלוש הצעות: של חבר הקבוצות ושל הקבוץ המאוחד וכן הצעת פשרה של אליהו גולומב:

א. הוועה"פ ישמש כרשות עליונה לכל הסתדרויות „החלוץ", והוא יכריע במחלוקת;

ב. שליחי ההסתדרות בכל ארץ יהוו חטיבה אחת;

ג. בכל ארץ ייקבע ע"י הוועה"פ מרכז ארצי;

ד. הסניף ישמש כתא היסודי;

ה. הסניף יהיה פתוח לכול והפעולה התרבותית בו לא תתנהל לפי גושים;

ו. „החלוץ" יארגן את העבודה החינוכית וההכשרה; זכות אוטונומיה לתנ' הנוער;

ז. הכשרה כללית למי שלא שייך לתנ' הנוער. הרשות לסתם חלוצים להצטרף לפלוגות של הסת' הנוער, אך אסור להם להקים קיבוצים מוגדרים נפרדים.

ח. מרכז מפא"י יכריע בחילוקי הדעות בין חבריו ואסורה התחברות עם גושים שמחוץ למפלגה.

עם פרוץ המאורעות (אפריל 1936) נפסק הדיון ולא נערכה הצבעה על ההצעות.

144) ההתרשמות החיובית מהרוח החדשה במרכז „החלוץ" מצאה את בטוייה בשני מכתבים של ההנה"ר למזכירות המאוחדת מ־24.9.1935 ו־3.10.1935. לא עברו עשרה שבועות והמכתבים מ־12.12.1936 ו־4.1.1937 חזרו לסגנון התלונה והגינוי ותבעו עזרה דחופה בכדי לסכל התנכלות לעליה הגורדונאית.

פרק ח' — להחזיק מעמד

145) ביולטין אינפורמטיבי א', 28.6.1936 (נרשם בטעות 28.8).

146) מלחמת האזרחים בספרד פרצה ביוני 1936;
במרץ 1936 נכנס צבא גרמני לאזור הריינוס המפורז; באותה שנה הושלמה השתלטות איטליה על חבש.

147) סיכומים, החלטות הוועידה השלישית של „גורדוניה" בפולין, הוצ' ההנה"ר, וורשה, 10 אוגוסט 1936, ומשם גם שאר המובאות ; דאס נייע וואלט (עתון יומי של א"י העובדת בפולין), 4 אוגוסט 1936.

148) חוזר מס' 35, 23.6.1936.

149) ב־30 ביוני 1936 נערכה שביתה כללית של יהודי פולין שהפתיעה בהיקפה את השלטונות ואת היהודים עצמם.

150) פ. רשיש מוורשה למזכירות האיחוד העולמי בת"א, 21 מרץ 1937, ארכיון מפא"י בבית ברל. „העובד" הוקם ע"י „החלוץ" ו„הליגה" לשם אירגון בעלי מלאכה ופועלים לעליה ולחברות בהסתדרות העובדים.

151) המפלגה הקומוניסטית הפולנית פוזרה ע"י הקומינטרן במרץ 1937 בטענה כי היא משמשת קן לבוגדים ופרובוקטורים. החלטה זו פגעה קשה בכוח המחץ של הקומוניסטים היהודיים ובעיקר של הנוער שלהם.

152) ביולטין לפעילים מס' 3 של ההנה"ר בוורשה, 19 אוקטובר 1936.

153) תנועת נוער שנפוצה באירופה המרכזית והמערבית ועיקר כוחה היה בגרמניה ובצ'כוסלובקיה. בראשית שנות השלושים הגיעה להלוציות והעולים שלה — החלוצים ובני הנוער שהיו מאורגנים בחברות נוער — מצאו את דרכם לחבר הקבוצות. יחסים אלה הגיעו עד כדי הצטרפות מלאה אף כי תהליך זה לא חסר נקודות מחלוקת ומתחים. מבחינת התנועה בגולה פעלו ייצרים חזקים של המשך הקיום העצמאי בכדי לשמר את המסגרת לשותפות רוחנית מירבית ברוח התפיסה של תנועת הנוער החופשית בגרמניה. המחסומים לאיחוד עם „גורדוניה" בוטלו רק עם פרוץ המלחמה ; בוועידה בקבוצת משמרות, באפריל 1941, הוכרז על תנועה עולמית „גורדוניה־מכבי הצעיר" ; התנועה בפולין, שהתחדשה אחרי המלחמה ופעלה כשלוש שנים, נקראה בשם כפול זה.

154) ב־1937 נהרגו בפולין 50 יהודים בפרעות, 1289 נפצעו ומהם 762 פצעים קשים.

— יעקב לשצ'ינסקי — ערב חורבן (יידיש), דף 125.

155) אגרות יוסף שפרינצק, הוצ' עיינות, כרך ב', דף 373.

156) דרכי הנוער, קובץ לענייני הנוער בציונות בעריכת ג. חנוך, בהוצ' מחלקת הנוער של ההנהלה הציונית, כסלו תרצ"ח, נובמבר 1937, התכוון למלא חסרונה של במה מרכזית לבירור בעיות הנוער היהודי. החוברת הראשונה — ולא היה לה המשך — הכילה מאמרים חשובים, וביניהם המסות של יעקב זנדבנק — תנועת הנוער והאדם בחברה של זמננו, אליעזר ליבנשטיין (ליבנה) — לגורלה של תנועת הנוער העברית ושל פנחס לוביאניקר — המשבר בנוער היהודי באירופה המזרחית.

— מיכאל בורשטיין — על נהרות מזוביה, העיירה (יידיש), וורשה 1937. הספר זכה לחמש מהדורות ביידיש ותורגם גם לעברית.

157) פרטיכל (יידני) של מועצת חה"ק במשמר השרון, 12—11 מרץ 1938, שהוקדשה לענייני הגולה.

158) אגרת י"ט של חה"ק ואגוד גורדוניה, תל אביב, 24 דצמבר 1936.

159) ההנה"ר למזכירות המאוחדת בת"א, 13 אוקטובר 1936.

160) סימא מוורשה לשבח ברובנה, 3 אוקטובר 1936.

161) פרוטוקול ישיבת מרכז חה"ק ב־19 אפריל 1936.

162) חוזר מס' כ"ט, 20 מרץ 1937.

המועצה העשירית נערכה בוורשה בימים 7—6 מ"ץ 1937 והשתתפו בה 45 חברים מתוך רשימה של 80 מוזמנים.

163) יומנו של יהודה שולמן מרמברטוב, 10 אוגוסט 1937.

164) צביה מוורשה למזכירות חה"ק בת"א, 6 אוגוסט 1937.

165) המועצה הי"א התכנסה בוורשה בימים 12—10 נובמבר 1937 והשתתפו בה 62 חברים (37 באו מ„מרחקים" והשאר — חברי ההנה"ר וב"כ הסתדרויות מגליל וורשה). דו"ח מקוצר נמסר בחוברת „כבושים", וורשה, דצמבר 1937.

166) צביה למזכירות חה"ק ברמת דוד, 12 ינואר 1938.

167) פרוטוקול ישיבת ההנה"ר בוורשה מ־18 יוני 1938.

168) מזכירות חה"ק וא"ג להנה"ר בוורשה, 30 יוני 1938.

169) דבר הצעירים, מס' 1 (פולנית), וורשה־לבוב־קרקוב, מאי 1938.

170) פרוטוקול ישיבת ההנה"ר בוורשה ב־18 יוני 1938.

171) מזכירות חה"ק וא"ג ברמת דוד להנה"ר בוורשה, 4 ספטמבר 1938.

172) קויפצ'ה מוורשה למזכירות חה"ק, 17 נובמבר 1938.

173) צבי ג. למזכירות חה"ק ברמת דוד, 16 ינואר 1939.

174) ההנה"ר למזכירות חה"ק ברמת דוד, 24 מאי 1939.

175) אגרת חבר הקבוצות ואגוד גורדוניה, מס' ו', רמת דוד, אוגוסט 1939, סיפרה על 11 מושבות עם 800 משתתפים; דבר הצעירים, מס' 14—13, יולי־אוגוסט 1939, שהופיע מאוחר יותר מאשר הידיעה שעליה התבסס הדיווח באגרת הנ"ל, מסר על 17 מושבות; 6 מושבות נערכו, איפוא, בראשית אוגוסט ועניין זה נסמך על עדויות בע"פ. מותר להניח כי במושבות של שנה זו לקחו חלק למעלה מאלף ומאתיים משתתפים.

176) מכתב חוזר מס' כ"ג, 21 אוגוסט 1939, הוא הפרסום האחרון שהגיע לכל הסניפים. שני חוזרים נוספים (זימון המועצה הי"ב לחוה"מ סוכות ת"ש/סוף ספטמבר 1939) וכן החוזר: על המצב, שקרא לחברים לעמוד איתנים — כבר לא הגיעו לרובם של הממוענים.

פרק ט' — הכשרה ועליה

177) שאלות ההכשרה והעליה (לקראת הוועידה השלישית), וורשה, 11 יולי 1936.

178) אגרת לשאלות ההכשרה והקבוצה, חוברת א', אוגוסט 1935, דף 3.

179) אגרת א' הנ"ל, אריה (גלילי) — רשמים והערות, דף 16.

180) אגרת א' הנ"ל, לדרכי הבירור החברתי, דף 18.

181) הכשרה במספרים ב', הוצ' מרכז „החלוץ" בוורשה, מאי 1936.

182) כנ"ל. ראוי לציין כי לעומת 8% גורדונאים שיצאו להכשרה הכללית (הקשורה בקבוץ המאוחד בא"י) נמצא בה שליש מחלוצי השומר הצעיר. ההקפדה של בוגרי גורדוניה על הכשרה עצמית מוכיחה על קשר אמיץ עם תנועתם החינוכית.

183) פרטיכל ישיבה בענייני ריכוז וויתקין־החלוץ ביום 11 מאי 1933, נרשם ע"י משרד המרכז („החלוץ").

184) ריכוז וויתקין סגר עצמו בפני חברי צ.ס. התאחדות (קבוצת טרטקובר) מתוך קנאות לקוו האנטי־איחודי. הנסיון להקים „בוסליה" בפולין לא

עלה יפה; במפקד „החלוץ" הנ"ל נמנו 14 חברים בשתי פלוגות הכשרה ועם איחוד ההתאחדויות הסתיים פרק זה כליל. לעומת זאת פעלה „בוסליה" בשתי הגליציות בקואופרציה מלאה עם „גורדוניה" במסגרת „איחוד הקבוצות".

185) ארגון עליה מסדה, דו"ח הפגישה השלישית בסוסנוביץ (9.5.1936), סוסנוביץ, 7.6.1936.

186) מזכירות חבר הקבוצות לחברי „מסדה־בנתיב" בפולין, 28 דצמבר 1936.

187) אגרת לשאלות ההכשרה והקבוצה, חוברת ב', וורשה, אוקטובר 1935, דף 10.

188) ביולטין אינפורמטיבי מס' א', 28 יוני 1936.

189) ביולטין לפעילים מס' ד', 24 ינואר 1937.

190) כל החורפים היו קשים להכשרה (הוצאות להסקה, התמעטות העבודה בגלל הכפור וכד') אך בתרצ"ז נפסקה כמעט התעסוקה בסוסנוביץ ובטומשוב; בכוז'וב היה הכרח לחסל כליל את הפלוגה בקרול. הוטה; בזדונסקה וולה פרצה מגיפת טיפוס והצליחו להתגבר עליה הודות לעזרת ידידים במקום ובהוצאות גדולות שדלדלו את קופת הפלוגה וההנה"ר.

191) אגרת חבר הקבוצות ואגוד גורדוניה, חוברת י"ב, רמת דוד, אדר תש"א/מרץ 1941.

192) אגרת לאינפורמציה ולבירור שאלות החברה בקבוצה, מס' 1 (10), רמת דוד, דצמבר 1938.

193) ידיעות מרכז „החלוץ", מס' 88 (2), וורשה, אפריל 1939.

194) לא השתמר הדף הראשון של החוזר. הישיבה של ההנה"ר התקיימה ב־26 נובמבר 1938.

195) ארגון „אופקים" הוקם במושבת המנהלים בקיץ 1936. ראשוני החברים יצאו לטומשוב כעבור שנה בסתיו 1937, אך ההנה"ר דחתה את ההכרזה הרשמית על ההתארגנות. רק באפריל 1939 הסכימה ההנה"ר ומועצת ההכשרה להכריז על ארגון נוסף לאחר שהעליה והעפלה סיפקו את הצרכים הדחופים בהשלמת הקבוצות „הפולניות" בארץ.

196) המזכירות המאוחדת ב־מת דוד להנה"ר בוורשה, 7 מרץ 1939.

פרק י' — המסכים היורדים

לפרק זה נשמר חומר תיעודי מועט והוא מבוסס על עדויות של חברים.

197) אופקים (הכותרת לא נרשמה ונשאר מקום ריק לציור העטיפה), עלון בכתב יד שהוצא ע"י חברי הארגון שהתקבצו בווילנה. התאריך לא צויין אך מסתבר כי העלון נכתב בינואר־פברואר 1940, ז.א. 4—3 חדשים לאחר פינוי ההכשרה מזרחה, שעליו מספרים כותבי הרשימות בעלון.

כ"ו באלול

1928	6—9.1.1928	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
	1—2.10	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
	7—12.12	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
1929	6—8.9.1929	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
1930	14—16.3.1930	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
	10—12.10	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
1932	17—9.9.1932	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
1933	9—12.10.1933	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
1934	3—5.4.1934	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
1935	13—14.12	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
	3—5.5.1935	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
	10—11.11	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
1936	1.2.1936	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
	25—28.7	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
1937	6—7.3.1937	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה
	10—12.11	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה	מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה

מ פ ת ח

א. אנשים

אובז'נסקי (חולדאי) עוזר 31 47 84 91 106 117 121 155 160.
אוסטרובסקי גרשון 180 181 184 253.
אופיר דוד 83 85 87 89 143 294.
אורי (זסלבסקי) יעקב 28 239.
אורמיאן חיים 49 218.
איזן (איתן) קויפצ'ה 31 198 229 232 233 235 238 240 274.
איזנבוד (אדן) שבח 106 133 164 206 209 217 218 219 220 222 225 229.
אלנברג שמריהו 18 49 167.
אפרתי יוסף 213 226.
ארלוזורוב חיים 7 115 116 279 292.
אשד יעקב 196.

בבלי חיים 120.
בובר מרטין (מרדכי) 7 110.
בוסל חיותה 213.
בוסל יוסף 240 272.
ביטמן ישראל 107 136 137 138 171 191.
בייטנר אברהם 107 191.
בליי איזי (יצחק) 292.
בן אמיתי לוי 146.
בן גוריון דוד 111 112 138 158 161 182 187 196 197 203 210 213 252 295.
בנדורי פייבל 181 252.
בנצ'קובסקי (בונה) מנחם 138.
בנקובר יוסף 196.
ברוורמן יונה 49.
ברלס חנוך 18 49 78 274.
ברסלבסקי (ברסלבי) יוסף 232.
ברנדשטטר רומן 128 230.
ברסקי אהרון 84 85 97 154 250.
ברפל יוסף 213.
ברץ יוסף 38 47 58 146 190 192 193 194 213 226 292.

גבעוני אברהם 198 215 217 221 226 228 229.
גוזובסקי (בן צבי) איסר 107.
גוטספלד (בן משה) שמעון 49.
גולדברג (רם) הניה 138 206 209 223 228 229.
גולדברג זאב 31 84 87 89 109 154 155 203 209 217 220 221
222 223.
גולדברג (יגול) יונה 84 107 128 165 167 168 183 191 194 195.
גולדברג (שריד) ליבל 165.
גולדברג (הלוי) מנחם 142.
גולדברג ישעיהו 260.
גולדנברג (זילברברג) חיה 233 238.
גולדפריד (גלעד) חיים 84 87 89 91 94 160 184 191 230.
גולדשטיין (גושן) עקיבא 239.
גולומב אליהו 193 195 296.
גורדון אהרון דוד 11 12 13 26 28 43 45 46 47 50 51 57 63
80 89 92 117 124 143 146 152 165 166 227 236.
גורדון (כהן) צביה 44.
גיטלין מלה 107 133 217 218.
גינסבורג צבי 235 236 237 240 270 271 272.
גלילי אריה 107 133 136 170 191 243 247.
גלר אליעזר 216.
גלר גדליהו 61 84 250 280
גלר יחיאל 106 190 204 206 225 229.
גלרטר מנחם 49.
גרבובסקי (ארגוב) מאיר 239.
גרינבוים יצחק 39 289.
גרינוולד (עציון) משה 173.

דה מאן הנדריק 110 203.
דובקין אליהו 197.
דיקמן שלמה 128 230.

האפט אברהם 28 213 279
הודס אליעזר 84 89 107 110 164 165 172.
הורביץ משה 280.
הלר אוטו 72 200 289.
המפל מרדכי 24 31 140 286.

וודובסקי (מימון) פסח 142.
וויזינגר (זיו) מיכאל 129 130.
ווילדר אליעזר 31 33 47 84 107 136 137 204 217 247.
ווינבר צבי 206.
ווינוגרד שלמה 206.
וויצנטרגר יצחק 292.

ווסט בנימין 239.
וורבר פישל 18 19 21 23.
וורדית בת שבע 31 44 58 60 61
וושצ'ינה יהושוע 210.

זילברברג יצחק 232 233.
זילברשץ יוכבד 44.
זלצר ישראל 206 225 228 232 233 238
זנדבנק יעקב 129 292.

חורן דוד 195 220.
חנוך גרשון 14 27 38 58 116 117 292.

טבנקין יצחק 190 191 196.
טלר אהרון 49.
טצה משה 18 154 172 279.
טרטקובר אריה 18 49 63 154 163 168 171 176 238.
ט"ש אליעזר 22 49.

יפה אליעזר 8 9.
יפה מרדכי 279.

כהן ישראל 128.
כצנלסון ברל 187 196 213.

לב יצחק 22 128 164.
להמן ז. 136.
לוביאניקר (לבון) פנחס 18 21 31 33 36 42 47 52 82 84 88 104 107
108 109 110 121 128 134 136 149 155 157 158 163 164
171 172 180 191 192 194 197 199 202 203 207 217 259.
לובין אריה 292
לובין משה 217 218 221 222 224.
לוי דוד 180
לוי יוסף 12 13 63 64 154 158 168 172 173 189 250 252 273 294.
לויטה לייב 191 192.
לוין קלמן 235 236 268 271.
לוינסון אברהם 24 47 128 155 167 277 278.
לוסטרניק מלכיאל 77 107 128 133.
לופבן יצחק 280 292.
לופט צבי 31.
ליוור אריה 24.
ליס צבי 206 209 217 247.
ליקבר יוסף 84 91 106.
לנדאור גוסטב 110.

מבלר מומה 173.
מנדל מאיר 48 164.
מנוח יהושוע 14 28 214 279.
מרגלית א. 49.
מרגלית יעקב 107 291.
מרמינסקי (מרום) ישראל 179.
משי זאב 235 267.

ניסנהולץ בנימין 173.
נירנשטיין משה 39 40.

סברדלוב דוד 106 123 133 164 182 185 195 213 220 221 222.
סימא יצחק 206 220 222.
ספרד אייזיק 233.

עק נתן 49.

פוכס יונה 145 293.
פוזננסקי אד. 238.
פינסטרבוש (פורת) שולמית 129 133.
פינשטיין בנציון 165.
פיץ' גוסטב 261 265.
פישמן (מימון) עדה, 196, 243, 244.
פלדמן (ניסנבוים) צפורה 198 233 238 240 267 268 274.
פפירניקוב יוסף 69 289.
פצנובסקי (גביש) שמואל 31 67 71 109 128 133 164 195 236.
פרבר יצחק 173.
פרידמן פ. 128.
פרימן (בן חנוך) אברהם 210.
פריס (פורת) מרדכי 129 133.
פרישמן ישעיהו 166.

צימרמן שלמה 216 272.
צ'רנוצ'פקה (שחורי) שלמה 91.

קוסוי (כסה) יונה 201.
קלרמן נחום 84 89 107 142 204 217 247.
קפלן אליעזר 190 191 192 196 239 240.
קרנר מ. 198.

רבינוביץ (רבן) אברהם 107 136 206 217.
רבינוביץ (רבן) זאב 107 136.
רבינוביץ נעמי 128 196 227.
רוזנברג (עובד) שרה 89.

רוטשטיין אליהו 260.
רון צביה 217 224 226 228.
ריזמן מיכאל 84 89 107 109 227 229 232 233 235 238 271.
ריכמן שמחה 292.
ריס (ארצי) שמחה 106 122.
רכטמן ראובן 49.
רמז דוד 197.
רשיש פנחס 210 297.

שולמן יהודה 224.
שורר חיים 28.
שושני משה 106 118 122 123.
שושקס חיים 238.
שוויג (שתקאי) 238.
שטיינברג יצחק נחמן 202.
שידלובסקי עליזה 106 117 252.
שמטרלינג (גלעד) דוד 47 59 70 142.
שמטרלינג זאב 49 143.
שנפלד (מירון) דוד 229 232.
שפירא ישעיהו 18 91 99 106 117 129 130 132 160 164 168.
שפרינצק יוסף 38 51 58 60 124 215 227.
שרתוק (שרת) משה 196 239.

ב. מקומות

אוזורקוב 246.
אולקוש 102.
אוסטרוג 37 56.
אופולה 79.
אופוצנו 216.

ביאליסטוק 138 173 217.
בנדין 24 33 37 56 69 80 115 138 147 237 259.
ברזיזיני 77.
בריסק דליטא 15 17 18 21 23 24 33 37 56 69 104 138 144 259.
ברנוב 39 40.
ברנוביץ 226.

גדיניה 225 226 245 246 259 260 263 265 268 269 272.
גור 259.
גניבושוב 293.
גריצע (גרוייץ) 232.

דובנה 137 256.
דומברובה גור. 37.
דזיאלושיץ 100.

הלה בורצ'ה 225.
הלנובק 55 134.

וילנה 44 87 103 143 144 237 248.
וויסוקי דליטא 21.
וולוצלבק 226.
וולקוביסק 37 56
וורשה 16 38 104 126 138 189 235 238.

זגנסק 56 59 60 91 99 102.
זדונסקה וולה 131 245 258 261 263 266 268 274.
ז'יז'ין 102.
ז'ליכוב 142—140.
זלשצ'יקי 135.
זקליקוב 100.

חוז'וב 256 258.

טומשוב מז. 250 254 259 262 266 267 269 272.

לבוב 17 21 23.
לוביץ' 38 259.
לובלין 138 238.
לודז (הסת') 10 15 16 17 18 24 33 35 36 58 69 71 83 90 138
159 189 222 223 259.
(סניף ב') 70 90 237.
(פלוגת הכשרה) 245 250 258 263 266 267 270 273 274.
לוצק 167 223.

מזריץ דליטא 21 25 47 73 226.
מיזוץ' (הסת') 139 245 256.
(פלוגת הכשרה) 245 256 257.
מניביץ' 56, 60 142.

נישוויז' 44 76 144 226 259.

סוליוב 166 250.
סוסנוביץ (הסת') 37 138 147 267.
(פלוגת הכשרה) 246 253 256 263 266 267 272.

סלונים 24 37 44 56 226 259.
סקולה 118.

פביאניץ 136 245 263
פולוו 117.
פיאסצ'ינה 246.
פיוטרקוב טריב. 250 263.
פינסק 21.
פרצ'ב 83.
פשיטיק 200 209.

צ'נסטוכוב 28 101 138 189 237 272.
צנסטונייב 231 232.

קוקושקובה 201—209.
קוריץ 24 37 56.
קיינקה 62.
קלוסובה 55 56 142 287.
קלושין 145 259 260.
קלי 240 270 271 272.
קליש 73 272.
קמיניץ דליטא (הסת') 21.
(פלוגת הכשרה) 168.
קרסניסטב 186.
קרשניק 139 140.

רדום 138.
רדומסקו 252 263.
רובנה 15 37 56 58 138 142 143.

שושצ'יקי 37 56.

פולין
בין שתי מלחמות עולם
1918 - 1939

ברלין
מוסקבה
וורשה
פאריס
לונדון

„הסתדרויות"

סניפים / קנים

זגלמביה

בנדין
אולקוש
בודזנטין
דומברובה גור
דזיאלושיץ
ווילון
וולברום
וולושצ'ובה
זבירציה

כוז'וב
מודזיוב
סוסנוביץ
סטשמשיץ
סלבקוב
צ'נסטוכוב
קלובוצק
רדומסק

קילצי
אוסטרוביץ
ווישליץ
חמילניק
ינדרזיוב
ללוב
פיליציה
פינצ'ב
שצ'קוצין

לודז

לודז
אוזורקוב
אופוצ'נה
אלכסנדרוב
ברזז'זין
גלובנה
זגירז
זדונסקה וולה
טומשוב מז.
לוביץ

לוטומירסק
לנצ'יץ
לסק
סוליוב
סטריקוב
פביאניץ
פיוטרקוב טריב.
פשדבוז'
קוטנו

קונסטנטין
קונסקי
קליש
שירדז
בריסק קויווסקי
גדיניה
וולוצלווק
חודץ'
פשדץ'

וורשה

וורשה
אוקונייב
גריצע
וולומין
מילוסנה
מרקי־פוסטלניק

סטוצ'ק
סקירניביץ
פיסצנה
פלוצק
פלניץ

פרגה
קלושין
רדזימין
רמברטוב
שידליץ

לובלין

פרצב
לובלין
ביכוב
בלז׳יץ
ברנוב
גניבושוב
דמבלין
זיליכוב

זמושץ׳
זקליקוב
זקשובק
חלם
טורובין
לובארטוב
מיכוב

סוביני יזיורי
פולבי
פרליי
קומורובקה
קרשניק
ריקי
ז׳ולקיבקה

ווהלין

רוכנה
אוסטרוג
אלכסנדריה
ברסטצקה
ברזנה
דובנה
הורוכוב
הושצ׳ה

זדולבונוב
חומסק
טוצ׳ין
טורצ׳ין
לודוויפול
לודמיר
לוצק
לוקץ׳

מזריץ׳ קור.
מיזוץ׳
קובל
קורץ
קרסני
רוז׳ישץ׳
שומסק

פולסיה

בריסק דליטא
דוידגרודק
דומצ׳בה
ווהין
וויסוקי דליטא
זלשיה

ז׳בינקה
ינוב
מזריץ׳ פוד.
סטולין
סטולפץ
סרני

פינסק
פרוז׳ני
קוברין
קלצק
קמיניץ דליטא

צפון מזרח (ליטא)

נישוויז
ווילנה
סלונים
איבניץ
ביאליסטוק
ברנוביץ׳

דולהינוב
וולקוביסק
ירמצ׳ה
לובישוב
סוויז׳ין
סיניבקה

סמורגון
סנוב
סקידל
קורליץ׳
רובז׳ביץ
שצ׳וצ׳ין

גרפיקה: יהודית פלוטניק

דפוס „אות", תל אביב, רח' וולפסון 48
צינקוגרפיה אוריה, תל־אביב